

33

ARAşTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI

2. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

33.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
2. CİLT

11-15 MAYIS 2015
ERZURUM

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3475-2
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 172-2

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Candaş KESKİN

11-15 Mayıs 2015 tarihlerinde gerçekleştirilen
37. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu,
Erzurum Atatürk niversitesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kapak ve Uygulama
Yusuf KOřAR

ISSN: 1017-7663

Kapak Fotoğrafı: Güner SAğIR
"Kars İli ve evresi Yüzey Araştırması"

Not : Araştırma raporları, dil ve yazım açısından Dr. Candaş KESKİN tarafından
denetlenmiştir. Yayınlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

İsmail Aygl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. şti.
Tel: 0312 310 59 95
ANKARA-2016

YAYIN KURALLARI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu’nda sunulan raporlar, bu yıl da kitap olarak basılacaktır. Gönereceğiniz rapor metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak gönderilmesi, kitabın zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır. Bildirilerin yazımında kitaptaki sayfa düzeni esas alınarak;

- * Yazıların A4 kağıda, 13.5x19 cm.lik bir alan içinde 10 punto ile, satır aralığı 10 punto olacak şekilde, tirelemeye dikkat edilerek, Times New Roman fontu ile 10 sayfa yazılması,
- * Başlığın 14 puntoda bold ve satır aralığı 14 punto olacak şekilde yazılması,
- * Metinde ana başlıkların büyük harflerle ve italik, alt başlıkların ise küçük harflerle ve italik olarak yazılması,
- * Dipnotların metnin altında ve metin içinde numaraları belirtilerek, 8 puntoda satır aralığı 8 punto olacak şekilde yazılması,
- * Dipnot ve kaynakçada (bibliyografya) kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
- * Çizim: ve resim toplamının 15 adetten fazla olmaması, fotoğrafların CD’ye JPG veya TIFF olarak kaydedilip gönderilmesi, gönderilen resimlerin çözünürlüğünün en az 300 pixel/ inch olması,
- * Çizimlere (Çizim:.....), resimlere (Resim:.....), haritalara (Harita:.....) olarak alt yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
- * Bildirilere, bütün yazarların mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
- * Metin çıktısı ile birlikte metnin mutlaka CD’ye yüklenerek gönderilmesi gerekmektedir, CD’deki metin ile metnin çıktısı uyumlu değildir. Aksi takdirde CD deki metin esas alınacaktır.

Yayınlanacak bildiri sayısının artması, kitapların zamanında basımını güçleştirdiğinden, bildirilerinizin sempozyum sırasında teslim edilmesi ya da en geç 1 Ağustos tarihine kadar, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Yayınlar Şubesi Müdürlüğü, 2. TBMM Ulus/ ANKARA adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan ve geç gönderilen bildiriler kesinlikle yayınlanmayacaktır.

PUBLICATION INSTRUCTIONS

The papers presented in the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as before.

In order to complete a high-quality print in time, we kindly request you to send the paper texts in the format specified below:

1. Texts should be written in 10 pages on A4 paper, with Times New Roman and 10 type size within a space of 13.5x19 cm. Line spacing should be 10 points.
2. Heading should be written in bold with 14 typesize and with 14 points of line space. Main headings should be written with capitals, sub-headings with lower letters. Both types of headings should be written in italics.
3. Footnotes should be placed at the bottom of the pages, with their numbers indicated in the text. Footnote texts should be written with 8 type size and line space of 8 points.
4. Book and periodical titles in the footnotes and bibliography should be written in italics.
5. Total number of drawings and photos should not exceed 15. Photos should be either in JPG or TIFF format with at least 300 dpi solution and sent in a separate file.
6. Captions should be added to drawings (Drawing:), photos (Photo:) and maps (Map:). Plate system should not be used.
7. Authors must indicate their names, titles and contact information in their papers.
8. Digital text of the paper should be added to the print-out and both texts should be identical. Otherwise the digital version will be considered default.

As sudden accumulation of papers makes it difficult to complete printing in time, papers should either be submitted during the symposium or sent to the address Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Yayınlar Şubesi Müdürlüğü, 2. TBMM Ulus / ANKARA until the 1st of August.

The papers that fail to comply with those instructions or that are sent after the deadline will not be published on no account.

İÇİNDEKİLER

Hatice KALKAN	
Hypaipa Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması-2014	1
Christine ÖZGAN, Verena GASSNER, Ulrike MUSS, Erich DRAGANITS, Özel TERAMAN, Benedikt GRAMMER	
Kolophon Antik Kenti 2014 Yılı Yüzey Araştırmaları	15
Turgut SANER	
Studies On Settlement And Architecture In Larisa Phrikonis (Buruncuk) 2010-14	27
Nazlı ÇINARDALI-KARAASLAN, Neyir KOLANKAYA-BOSTANCI	
İzmir İli, Menemen İlçesi Prehistorik ve Protohistorik Dönem 2014 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması.....	49
Felix PIRSON	
Pergamon 2014 – Yakın Çevrede Gerçekleştirilen Yüzey Araştırması Raporu	71
Yaşar ERSOY, Elif KOPARAL	
İzmir İli, Urla Ve Seferihisar İlçeleri Yüzey Araştırması 2014 Yılı Çalışmaları	79
Ercan AŞKIN	
Karaman İli Ve Mersin İli Mut İlçesi Antik Dönem Yerleşimleri ve Yerleşim Düzenlemesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2014 Yılı Çalışmaları	101
Güner SAĞIR	
Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri (Ani Hariç) Yüzey Araştırması 2014 Yılı Çalışmaları	115
Akın BİNGÖL	
2014 Kars – Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları	131
Mehmet SAĞIR, İsmail ÖZER, İsmail BAYKARA Serkan ŞAHİN, Seçil SAĞIR	
2014 Yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması.....	145
Sachihiro OMURA	
2014 Yılında Kırşehir İlinde Yapılan Yüzey Araştırmaları.....	157

Asuman BALDIRAN	
Konya İli Bozkır İlçesi ve Çevresi 2014 Yılı Yüzey Araştırması	165
Ali BORAN, Tolga BOZKURT, Hasan YAŞAR, Şengül BAYAR, Razan AYKAÇ	
Ortaçağdan Günümüze Konya İli ve Güneybatı İlçeleri	
Yüzey Araştırması – 2014 Yılı Çalışmaları	177
Yiğit H. ERBİL, Alice MOUTON, Sercan YANDIM – AYDIN	
Konya İli Beyşehir İlçesi Fasıllar Anıtı ve Çevresi Yüzey Araştırması	
2014 Yılı Çalışmaları	193
Osman DOĞANAY, Emine KÖKER, Aynur YILMAZER, Savaş ALTUN	
Zengibar Kalesi (Isaura) 2014 Yılı Yüzey Araştırmaları	207
Ömür HARMANŞAH, Peri JOHNSON, Müge Durusu TANRIÖVER	
Kuru Göl Havzası'nda Yerleşim ve Çevre: Yalburt Yaylası ve Çevresi	
Arkeolojik Yüzey Araştırması 2013 Sezonu	217
Ömür HARMANŞAH, Peri JOHNSON	
Hitit Ülkesi Sınırlarında Peyzaj ve Yerleşim Yalburt Yaylası ve	
Çevresi Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi Saha Çalışmaları 2014 Sezonu	235
Christopher H. ROOSEVELT, Christina LUKE, Bradley SEKEDAT	
The Central Lydia Arc Haeological Survey: 2014 Work At Kaymakçı And	
In The Marmara Lake Basin	251
Tevfik Emre ŞERİFOĞLU	
Mersin Aşağı Göksu Arkeolojik Kurtarma Yüzey Araştırması Projesi	
2014 Sezonu Sonuçları	263
Ümit AYDINOĞLU, Ahmet MÖREL	
Dağlık Kılıkia'da Kentleşme ve Kırsal Yerleşimler Araştırması 2014	277
Umut ALMAÇ	
Mersin, Silifke, Ayatekla (Meryemlik) Ören Yeri Yüzey Araştırma ve	
Belgeleme Çalışması, 2014	289
Abdulkadir BARAN	
Thera Antik Kenti ve Çevresi 2014 Çalışmaları	301
Hatice Özyurt ÖZCAN	
Karia Bölgesi Bizans Dönemi Duvar Resimleri Üzerine İncelemeler – 2014	
'Muğla'nın Bodrum İlçesindeki Çalışmalar'	313

İsmail ÖZER, İsmail BAYKARA, Berkay DİNÇER, Serkan ŞAHİN, Mehmet SAĞIR, Erksin GÜLEÇ 2014 Yılı Muğla ve Çanakkale İlleri Yüzey Araştırması	323
Hanifi BİBER 2012 ve 2014 Yılları Muş İli Arkeolojik Yüzey Araştırmaları	335
Yoko TANIGUCHI, Keigo KOIZUMI, Chiemi IBA, Jennifer PORTER, Fazıl AÇIKGÖZ, Murat Ertuğrul GÜNYAZ Scientific Research for Conservation of the Rock Hewn Church of Üzümlü, Cappadocia.....	361
Fusun TÜLEK 2014 Yılı Osmaniye Arkeoloji Çalışmaları	379
Metin KARTAL, Eşref ERBİL, Murat KARAKOÇ Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (II), 2014	387
Bahattin ÇELİK Şanlıurfa İli Merkez İlçesi Neolitik Çağ ve Öncesi Yüzey Araştırması, 2014	409
Cristina TONGHINI Şanlıurfa Kalesi: Stratigrafik Analizlerin İlk Sonuçları	427
Zeynep KOÇEL ERDEM Tekirdağ Merkez ve Şarköy İlçeleri İle Çanakkale Gelibolu Yarımadası (Trakya Khersonesos'u) 2014 Yılı Çalışmaları.....	443
Michael HOFF, Birol CAN, Rhys TOWNSEND, Ece ERDOĞMUŞ, Timothy HOWE The Antiochia Ad Cragum Archaeological Research Project: 2014 Season.....	463
Şengül Dilek FUL, Murat TEKİN, Tekin SUSAM, Emine Saka AKIN Sebastopolis Antik Kenti ve Çevresi 2014 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması	477
Harun OY Uşak İli Merkez İlçe İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2014 Yılı Çalışmaları.....	499
Münteha DİNÇ, Deniz KAPLAN, Emre TAŞTEMÜR, Banu YILMAZ 2014 Yılı Uşak İli Ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması Eski Yunan-Roma (Arkaik, Klasik, Helenistik, Roma) Yerleşimleri.....	521

İsmail BAYKARA, Berkay DİNÇER, Serkan ŞAHİN, Erkan KOÇ, Derya SİLİBOLATLAZ-BAYKARA, İsmail ÖZER, Mehmet SAĞIR 2014 Yılı Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması	539
Fulya DEDEOĞLU, Ali OZAN, Erim KONAĞI Yukarı Menderes Havzası Dağlık Kesim Yüzey Araştırması Projesi 2014 Yılı Çalışmaları	553
Adnan BAYSAL Zonguldak Ereğlisi Prehistorik Yüzey Araştırması: 2014 Yılı Araştırma Raporu	563

HYPAIPA ANTİK KENTİ VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2014

Hatice KALKAN*

2014 yılı yüzey araştırması iki ana grup altında gerçekleştirilmiştir¹. İlk çalışma grubunda daha çok kentin topografik yapısı ve köprüler sistemi üzerinde durulmuştur (Resim: 1). Önceki yıllardaki raporlarımızda da belirtildiği üzere, Hypaipa Antik Kenti büyük çapta ortasından kuzey-güney yönlerinde akan ve yerel olarak Kocaçay denen bir derenin iki yakasına konuşlandırılmıştır. En eski yerleşim alanı, doğu uçtaki “Dağbağ Tepesi” denen 382 m. rakımlı akropol ile bu dere arasındaki teraslar üzerine konumlandırılmıştır. Kent planlamasında söz konusu dere ve doğudan batıya doğru alçalan üç büyük teras belirleyici bir rol oynamış bulunmaktadır. Büyük kamusal yapılardan bir kısmının akropolün batı ve güneybatısındaki bu teraslar üzerine oturtulmuş olması mümkündür. Nitekim artık tümüyle toprak altında kalmış bulunan tiyatro yapısı bu teraslardan ortadaki üzerine inşa edilmiştir. Teraslar birbirlerinden, kuzey-güney yönlerinde uzanan ve bugün de kullanılan 3-4 m. kadar genişlikteki bu yollarla ayrılmaktadır. Arabalı bir trafiğe yetecek genişlikteki bu yollar, zaman zaman ana kayanın kesilmesiyle oluşturulmuştur. Batı terasın en batı ucundaki yol Uludere Çayı’nın doğu kenarı boyunca uzanır. Kent topografyasında belirleyici bir rol üstlenmiş görünen bu yol sistemi üzerinde gelecek yıl daha ayrıntılı bir çalışma yapılması planlanmaktadır.

Akropolün kuzey yamaçlarında yaptığımız incelemeler, kuzey rüzgârlarına açık bu yüksek ve nispeten dik kesimin fazla iskân görmediğine

* Doç. Dr. Hatice KALKAN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE.

1 01-13 Eylül tarihleri arasında gerçekleşen araştırmalarımıza Prof. Dr. Tomris Bakır, Prof. Dr. Veli Sevin, Prof. Dr. Necla Arslan Sevin katılmışlardır. Bakanlık Temsilcisi olarak Ödemiş Müzesi’nden Sevda Çetin görevlendirilmiştir. Çalışmalar süresince yakın desteklerini esirgemeyen Ödemiş Arkeoloji Müzesi çalışanlarına, Ödemiş Belediyesi ve Mimar Mehtap Doğan’a, YYU Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı’na, izin ve katkıları için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü personeline teşekkür ederiz.

işaret etmiştir. Kısmen Orman İdaresi tarafından tahrip edilmiş bulunan bu kesimde kalın bir kültür toprağı bulunmamaktadır ve ana kaya yüzeye çok yakındır. Günlüce-Subatan yayla yolunun içinden geçtiğı bu alanda, geçen yılki raporumuzda planlarını sunduğumuz, tahrip edilmiş ve bugün içi büyük çapta toprakla dolu iki kaya mezarının bulunuşu antik kentin en eski nekropollerinden birinin akropolün kuzeybatı eteklerinde bulunmuş olabileceğine işaret ediyor olabilir. Diğer bir erken dönem nekropolü de, akropolün kuzeydoğusundaki yüksek bir tepede konuşlanmış olmalıdır.

Akropolün batı eteğinde, modern mahalle mezarlığının bulunduğu alanda, muhtemelen Roma İmparatorluk çağına ait olduğunu düşündüğümüz surun güneyinde, kayaya oyulmuş kemerli bir mekân girişi tespit edilmiştir. Ancak tümüyle toprak dolu olduğundan bu mekânın yalnızca kemerli üst bölümü görülebilmektedir. Burası boyutları açısından *arkosolium*lu bir mezara ait olabilir. Eğer böyleyse Roma Dönemi nekropolünün de bu civarda bulunmuş olabileceğı akla gelmektedir. Ancak önü toprak dolu olan bu mekânlar temizlenmeden kesin bir şey söylemek de mümkün değildir.

KÖPRÜLER

Kentin omurgasını, kuzeyden güneye doğru akarak kenti ikiye ayıran ve yerel olarak Uludere denen küçük bir akarsu meydana getirmektedir. 2014 yılı yoğun çalışma alanımızı, bu çay üzerine inşa edilmiş bulunan köprüler sistemi oluşturmuştur. Charles Texier 19. yüzyılın ortalarında yaptığı ziyaret sırasında yaz aylarında kuruyan bir dere yatağı üzerinde 5 köprüünün varlığını belirlemiş ve bunlardan üçünün halen kullanılır durumda olduğunu gözlemlemiştir. Kullanılır durumdaki köprülerden en kuzey uçtakinin rölevesi 2013 yılında yapılmıştı. Üstü betonla kaplanmış ve her iki yanına taştan korkuluk duvarları örülmüştür. Kuzey cephedeki kemer yüzünü kaplayan düzgün blok taşları sökülmüştür. Ayakları kesilerek düzeltilmiş ana kaya yatak üzerine oturtulmuştur. Diğerlerinden farklı olarak tümüyle prizmatik bloklarla örülmüştür. Bu köprüünün en ilginç yönü, sağlam köprüünün güney tarafında, daha eski bir köprüünün ayak kalıntılarının bulunmuş olmasıdır. Biraz daha kaba taşlardan örüldüğü anlaşılan bu yıkık köprüünün ayakları üzerinde karşılıklı olarak niş görünümlü büyük çukurluklara yer verilmiştir ki,

bu mimari özelliğe kentin batı ucundaki Cinli Köprü’de ve Rahmanlar Çayı üzerinde geçen yıl saptadığımız Üzümlü Köprüsü’nde de rastlanmaktadır. Biri yıkılınca diğeri yapılmış bulunan yan yana bu iki köprü kentin yoğun bir trafiğe sahne olduğuna işaret etmektedir.

Sağlam durumdaki köprülerden ortadaki ikinci köprü de önemli oranda tahrip edilmiş ve her iki cephedeki düzgün kaplama taşları büyük çapta sökülüştür. Üzeri betonla kaplanan köprünün iki yanına harç kullanılarak taştan korkuluk duvarları çekilmiştir. Kuzey ve güney yönlerden bakıldığında köprü üzerine serilmiş orijinal taş döşemenin büyük çapta sağlam durumda olduğu anlaşılmaktadır. Köprünün doğu ve batı ayakları gerisine taş örgülü bir perde duvar çekilmiş, ayaklar bu perde duvarlar üzerine bindirilmiştir. Burada amaç, ana kayanın alçak olduğu alanlarda köprü ayaklarına toprağın baskı yapmasını önlemeye yönelik olmalıdır (Resim: 2).

Ortak köprüden 150 m. kadar güneyde kentin en büyük köprüsüne ulaşılır. Kuzeyden güneye, kullanılır durumdaki üçüncü köprü yalnızca Hypaipa’nın değil Doğu Küçük Menderes havzasının en büyük köprüsü durumundadır. Köy merkezinde yer alan bu görkemli köprünün kuzey yüzüne yapışık durumda, betonarme ayaklar üzerine oturtulmuş bir kahve binası ve bir market inşa olunmuştur. Bu köprünün kuzey ve güney cephelerindeki düzgün kaplama taşları büyük çapta sökülmüş, üzeri betonla kaplanmış ve iki yanına harç kullanılarak taştan korkuluk duvarları çekilmiştir (Resim: 3).

Her üç köprü de kullanılan malzeme, işçilik ve teknik özellikler yönünden birbirlerine benzemektedir ve büyük bir olasılıkla aynı dönemde yapılmış olmalıdırlar. Ancak kuzeydeki yan yana iki kez inşa edilmiş bulunan köprünün erken evresinde kemer ayakları üzerinde büyük nişlere yer verilmiş oluşu dikkat çekicidir. Bölgedeki başka köprülerden de tanınan bu nişli tekniğin, kesin olmamakla birlikte, mimaride erken bir özellik olması mümkün görünmektedir.

Kentin batı sınırını büyük çapta kuzeyden güneye doğru akan bir başka dere çizmektedir. Sıcak yaz aylarında kuruyan bu derenin üzerine de bir köprü inşa olunmuştur. Yerel olarak “Cinli Köprü” adıyla anılan geçit kentin batıya açılan kapısıdır. Kısmen çökmüş bulunan köprü diğerlerine kıyasla daha dardır. Doğu ve batı yönlü kemer ayaklarında, kuzeydeki ilk köprünün erken

evresinde olduğu gibi burada da karşılıklı birer nişe yer verilmiştir (Resim: 4). Köprüleri sağlıklı bir şekilde tarihleyecek verilerden henüz yoksunuz. Bununla birlikte, Uludere üzerinde yer alan üçünün geniş bir çerçevede Roma İmparatorluk Çağı'na ait olabilecekleri ihtimal dahilindedir.

SU BENDİ

Tmolos Dağı'nın güney etekleri üzerine konuşlanmış bulunan Hypaipa Kenti su kaynakları açısından fazla zengin bir bölgede kurulmuş değildi. Yakın geçmişte Datbey (bugün Günlüce) Köyü su gereksinimini, kuzeydeki dağlardan kaynaklanıp toprak künkler içinde taşınan su ile karşılamaktaydı. Ancak uzun mesafeden künklerle taşınan bu suyun kalabalık bir kent nüfusu- nu beslemekte ne denli yeterli olduğu konusunda açık bir bilgiye sahip değiliz. Günümüzde kentin içinden akan iki dere, yazları tümüyle kurumaktadır.

2014 yılı yüzey araştırması sırasında kentin güneybatı köşesinde ve Cinli Köprü'nün güneyinde, bir tür *castellum aquae* denilebilecek eski bir su bendi- nin varlığı saptanmıştır. Hypaipa Antik Kentinin batı sınırını küçük ve yaz- ları kuruyan bir dere çizmektedir. Bu derenin açtığı yatağın güneyine, mo- loz taşlardan horasan harç kullanılarak 2.70 m. kalınlığında masif bir duvar çekilmiş ve böylelikle bir su bendi oluşturulmuştur. Doğu-batı yönlü bent duvarının mevcut yüksekliği 7 m.'yi bulmaktadır. Toplanan suyun yaptığı baskıya dayanabilmesi için duvar alttan üste doğru iki basamak halinde da- ralan şevli bir konstrüksiyona sahiptir. Bent duvarının toplam uzunluğu 40 m.'yi bulmaktadır; ancak bunun ortadaki 19 m.'lik bir bölümü tümüyle yıkıl- mıştır. Bu nedenle üzerinde olması gereken savak-tahliye sistemi görülme- mektedir. Su toplama alanı, Cinli Köprü'ye kadar, kuzey-güney yönünde 60 m., doğu batı yönünde 30 m. kadar genişliğe sahiptir; ancak bent tümüyle su dolduğunda göl alanının kuzeye doğru daha geniş bir sahaya yayılmış olması gerekir. Toplama alanında günümüzdeki mevcut derinlik ise yaklaşık 5 m. kadardır (Resim: 5). Rezervuar alanının batı tarafında zaman içinde alçalan ve yükselen su seviyesinin toprak üzerinde bıraktığı izler tabakalar halinde izlenebilmektedir. Yine bu yüzde, mevcut zeminden 5 m. kadar yükseklikte, taş örgülü ve çatma çatılı bir kanalın ağzı görünmektedir. Batıya doğru gi- den kanal göl alanındaki su seviyesinin eski yüksekliği konusunda bir fikir

vermektedir. Doğu-batı yönlü bent duvarı, kentin güney sınırını çizen Geç Roma-Bizans Dönemi surunun batıya doğru bir devamı durumundadır. Bu nedenle görünen su tesisi kalıntılarının da Geç Roma-Bizans Dönemine ait olabileceği söylenebilir.

ULAŞIM SİSTEMİ

Çalışmamızın ikinci ana bölümü Hypaipa'nın ulaşım sistemiyle ilgilidir. 2013 sezonunda, Sardeis-Ephesos karayolunun orta noktasındaki Hypaipa antik kentinin yol şebekesi üzerinde çalışmalar sürdürmüş ve bu yolun tarihi önemi konusunda değerlendirmelerde bulunmuştuk. Geçen yılki yüzey araştırmalarımız sırasında Sardeis'ten, Subatan Yaylası üzerinden Hypaipa'ya inen dar yolu büyük çapta adım adım yürüyerek incelemiştik. Bugün Günlüce adını taşıyan kentin batısında, kaynağını Tmolos Dağı'ndan (bugün Bozdağ) alan Rahmanlar Çayı vadisi uzanmaktadır. Kuzey-güney yönlü bu dar vadi ile Hypaipa yöresini, Bozdağlar'dan Ortaköy'e (eski Medekse) kadar uzanan 330-300 m. yüksekliğinde bir sırt ayırmaktadır.

2014 yılında Hypaipa'dan batıya, Ephesos'a doğru uzanan güzergahın tespiti amacıyla, Rahmanlar vadisi ve Hypaipa arasında uzanan alçak sırtta incelemelerde bulunulmuş ve Hypaipa'dan Ortaköy-Üzümlü sırtlarına kadar uzanan alan yürünerek incelenmiştir. Antik kentin güneybatı köşesindeki bugün hâlâ kısmen kullanılabilir durumdaki Cinli Köprü'den başlamak üzere, biri batıya, biri de güneydeki kırsal alanlara doğru giden iki toprak yol uzanmaktadır. Hypaipa'dan batıya doğru giden bu yollar, Üzümlü-Rahmanlar vadisine, Ortaköy sırtlarını aşan iki doğal gedik-geçit aracılığıyla ulaşmaktadır. Her iki yol boyunca, son derecede yaşlı zeytin ağaçları arasından bu doğal geçitlere kadar yaptığımız incelemeler sırasında yüzeyde, çatı kiremidi kırıkları dışında her hangi bir arkeolojik kalıntıya rastlanmamıştır. Batıya ve güneybatıya doğru giderek yükselen yaklaşık 1.5-2 km.'lik bir yürüyüşten sonra toprak yollar iki doğal geçide ulaşır. Birbirinden 500 m. kadar mesafedeki her iki geçit de araba trafiğine elverişli bir genişliğe sahiptir.

Kuzey gediği üzerinden, kuzeye doğru Dereuzunyer Köprüsü ve Lübbey Yaylası'na doğru açılan 4-5 m. kadar genişliğindeki geçidin kuzeyini sınırlayan kayalıklara, kısa bir Osmanlıca yazıt kazılıdır. Bunun dışında arkeolo-

jik anlamda herhangi bir kalıntı ya da yol kaplaması izine rastlanmamıştır. Geçen yılki raporumuzda Dereuzunyer Köprüsü'nün, kullanılan malzeme ve inşa karakteri nedeniyle olasılıkla Bizans dönemine ait olabileceğine değinmiştik. Hypaipa'dan gelen bu yol kuzeye Tmolos dağları üzerindeki yayla köylerine ve hatta Sardeis'e kadar uzanmaktadır. Nitekim 1960'lı yılların sonlarında, Sardeis'ten çıkıp Paktolos vadisini izleyerek Tmolos dağları üzerinden Hypaipa'ya doğru inen yollar konusunda ayrıntılı incelemelerde bulunan Clive Foss, Lübbey Yaylası istikâmetinden gelen bir yolun varlığını ortaya koymuştur. Hatta Foss bu yolun Sardeis ile Hypaipa'yı birbirine bağlayan ana güzergâh olduğu ve Strabon ile Peutinger Tablosu'nda işaret edilen yolla eşitlenebileceğine inanmıştır.

Kuzey Gediği'nin 300-400 m. güneyinde ilkinde göre daha elverişli şartlar taşıyan ve daha uzun ve geniş ikinci bir doğal geçit bulunmaktadır. Yerel olarak "Tepe Gediği" adı verilen bu geçit doğrudan doğruya hemen alt tarafına rastlayan Üzümlü Köprüsü'ne, batıya doğru inmektedir. Yürüyerek incelenen bu yol üzerinde de herhangi arkeolojik kalıntı ya da antik yol kaplaması izine rastlanmamıştır. Bununla birlikte söz konusu geçit ve köprünün Ephesos'a doğru giden güzergâh üzerinde yer almış olması ve M.Ö. 499 yılında İoniali İhtilalciler tarafından kullanılmış olması mümkündür (Resim: 6).

Bugün yapımı sürdürülmekte olan Üzümlü Barajı inşaatı nedeniyle topografya ve bitki örtüsü tümüyle değiştirilmiş bulunan Rahmanlar Çayı vadisi üzerinde kuzeyden güneye doğru, Ödemiş'e bağlı Dereuzunyer, Üzümlü ve Ortaköy mahalleleri (köyleri) sıralanmaktadır. Geçen yılki yüzey araştırmamız sırasında, adı anılan bu köylerde tek gözlü 3 ayrı köprünün varlığını rapor etmiştik. Yaklaşık 2.5 km.'lik bir alanda sıralanan üç antik köprüden ikisinin (Dereuzunyer ve Üzümlü) halen yapımı sürdürülmekte olan Üzümlü Barajı inşaatı nedeniyle 2013 yılı sonlarında ortadan kaldırıldığı, en güney uçtaki, Dioshieron-Pyrgion (bugün Birgi) istikâmetine yol veren Ortaköy köprüsünün ise sağlam durumda olduğu tespit edilmiştir.

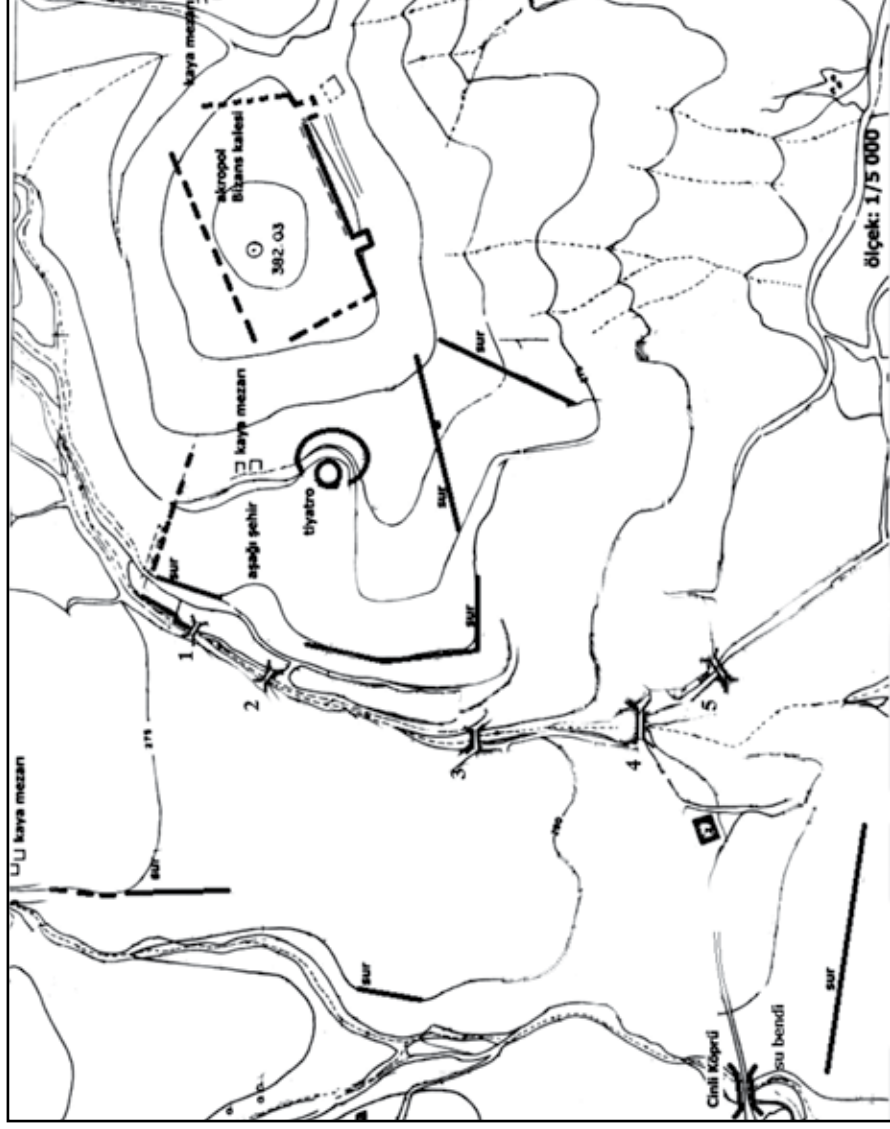
Ephesos'tan batı-kuzeybatı yönlerinde doğru uzanan ve M.Ö. 499 tarihinde Pers satraplık merkezi Sardeis'e karşı İoniali ihtilâlcilerin kullandığı bu tarihi yolun batı uzantısını tespit amacıyla, Üzümlü'den batıya doğru giden ve yöresel olarak "Altın Yol" olarak adlandırılan hat üzerinde de gözlem-

lerde bulunulmuştur. Antik yazarların verdiği bilgilerden de anlaşılacağı üzere, eski çağlarda Kaystros vadisi büyük çapta bataklıklarla kaplıydı ve bu nedenle, günümüzde de olduğu gibi, doğu-batı istikâmetinde uzanan yollar kuzeyde Tmolos dağının güney, güneyde ise Messogis dağının kuzey ve daha yüksek yamaçları üzerinden gitmek zorundaydı. Bizi daha çok ilgilendiren Hypaipa-Ephesos güzergâhı, şimdi baraj inşaatı sırasında yıkılmış bulunan Üzümlü Köprüsü'nü atlayıp Ödemiş-İlkkurşun yönlerinde uzanan yüksekçe yamaçları izlemiş olmalıdır. Ödemiş/İlk kurşun istikâmetinde batıya doğru ilerleyen bu hat üzerinde tümülüs türü mezar anıtlarının varlığı belirlenmiştir. Ancak bu güzergâh ve Kaystros ırmağı üzerindeki muhtemel geçit yerleri, 2015 yılı çalışmaları sırasında ele alınacaktır.

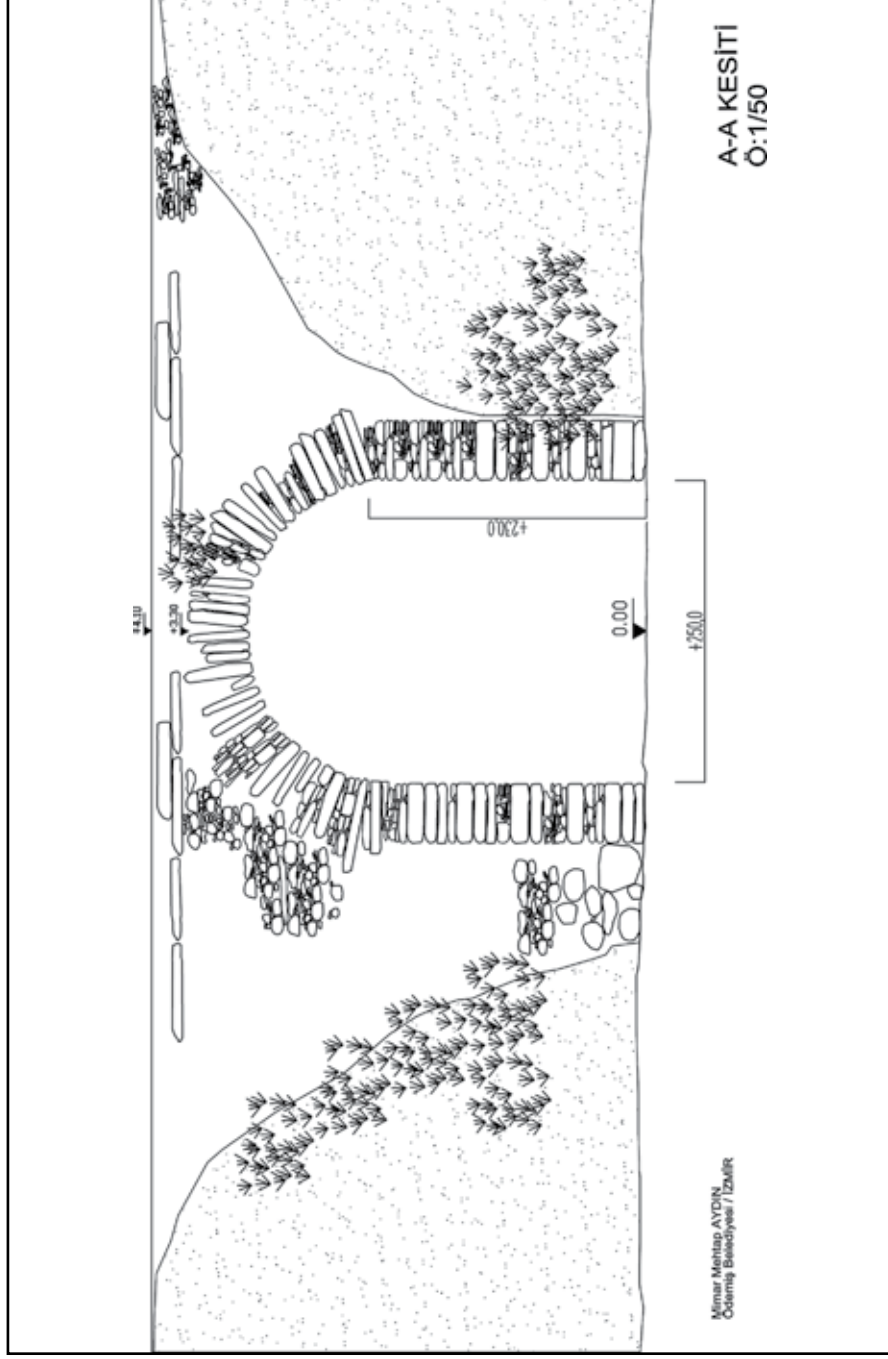
SERAMİK ÇALIŞMALARI

Çalışmalarımızın diğer bir bölümü 2012 yılında toplanan ve Ödemiş Müzesin de muhafaza edilen seramik buluntuların tasnifinin yapılması yönünde ilerletilmiştir (Resim: 7). Prof. Dr. Tomris Bakır denetiminde yapılan bu faaliyete ait tespitler şu şekildedir: İncelenen tüm seramiklerde kil, astar, form, üretim dönemi, bezeme, teknik özellikler (kalıp-rulet-kabartma-baskı bezek-kazıma çizgi bezek v.b.) dikkate alınmıştır.

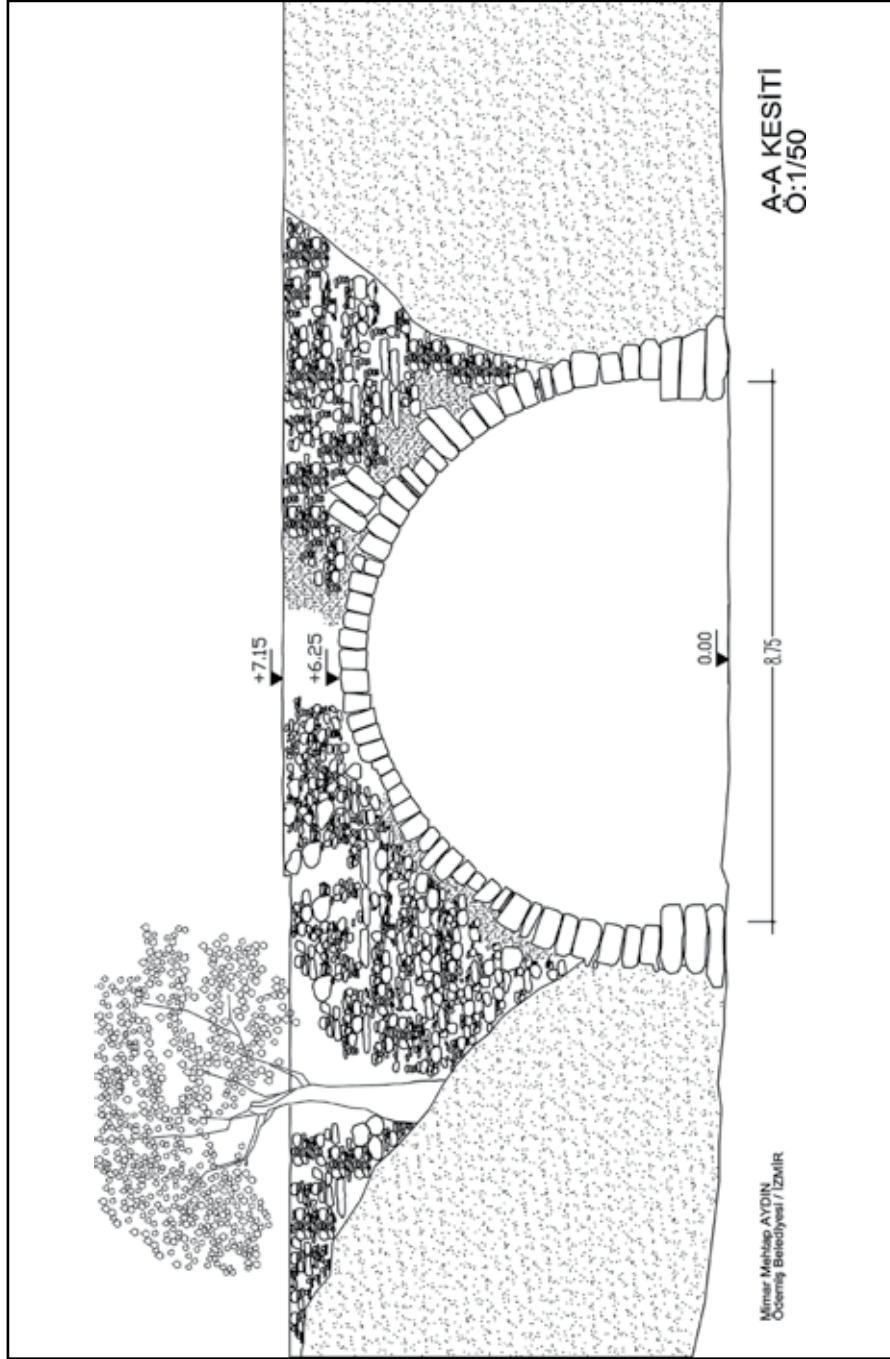
Ayrıca seramikler kullanım amaçlarına göre gruplandırılmıştır: Mutfak kapları, depolama kapları, kâseler, ticari amphoralar vb. Mevcut seramik parçalarında form dağılımı pithos, ticari amphora, ağırşak, tabak, kâse ve ince boyunlu kaplar şeklinde tasnif edilmiştir. Eldeki örnekler üretim tiplerine göre incelendiğinde farklı dönem ve kültür seramiklerinin Hypaipa'da kullanılmış olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Az sayıda Lydia boyalı seramikleri (black on red-bantlı), Geç Korinth dönemi kotyle, tek parça Attika siyah figürlü parça, Helenistik dönem gri seramik parçaları, terra sigillata parçaları, Roma dönemi mutfak kapları, Bizans sırlı seramikler. En yoğun seramik türlerini Roma dönemi mutfak kapları oluşturmaktadır. Bunlar da iki ayrı kil rengine sahiptir; kiremit pembemsi kil ve devetüyü rengi kil. Bu kil farklılıkları dönemsel olmayıp, olasılıkla farklı iki seramik atölyesine işaret etmektedir. İncelenen seramiklere kronolojik olarak bakıldığında ise Hypaipa'da M.Ö. 6. yüzyıldan Bizans Dönemi'ne kadar kültür evreleri olduğu gözlemlenmektedir.

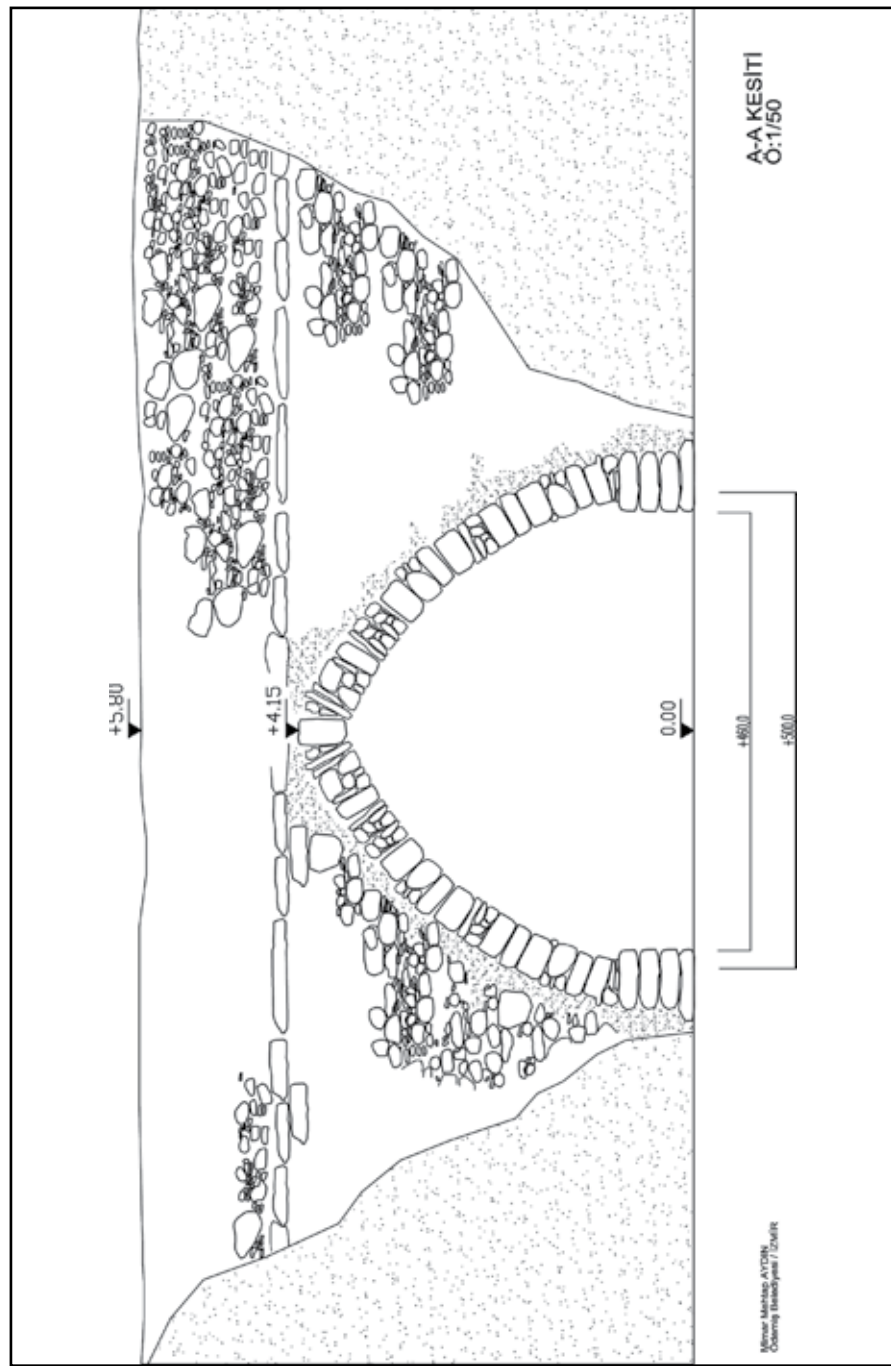
Resim 1: Hypaipa kent planı.

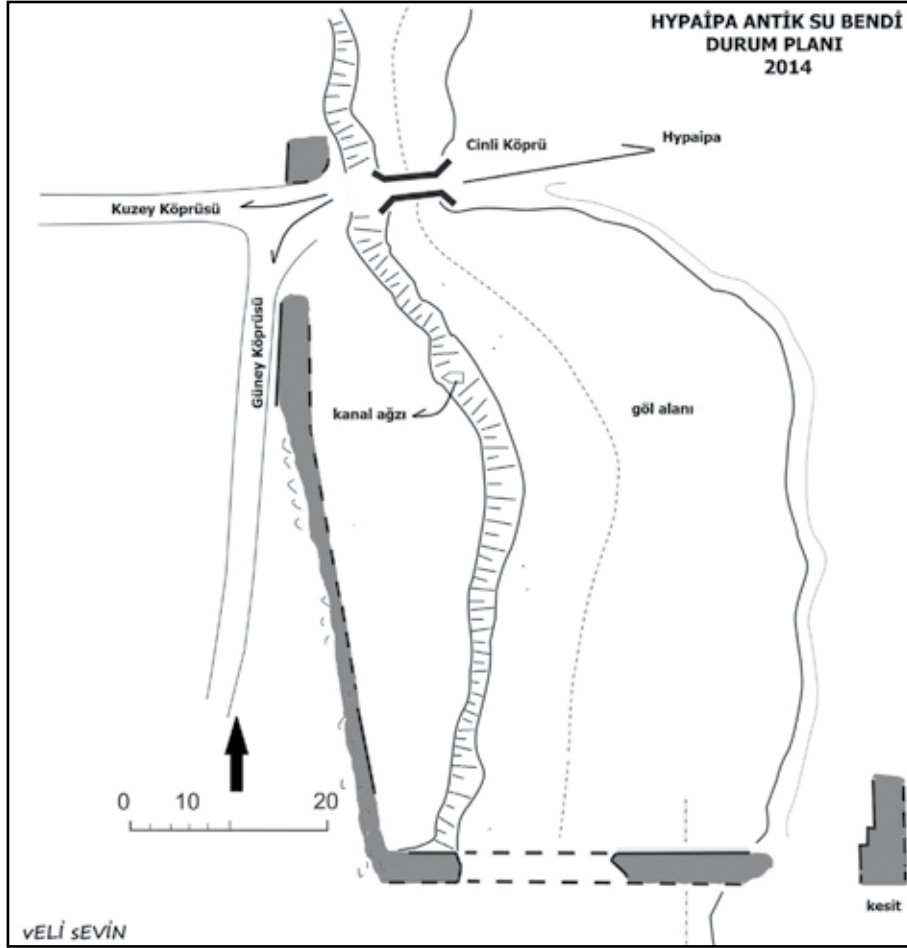
Resim 2 : Orta köprü.

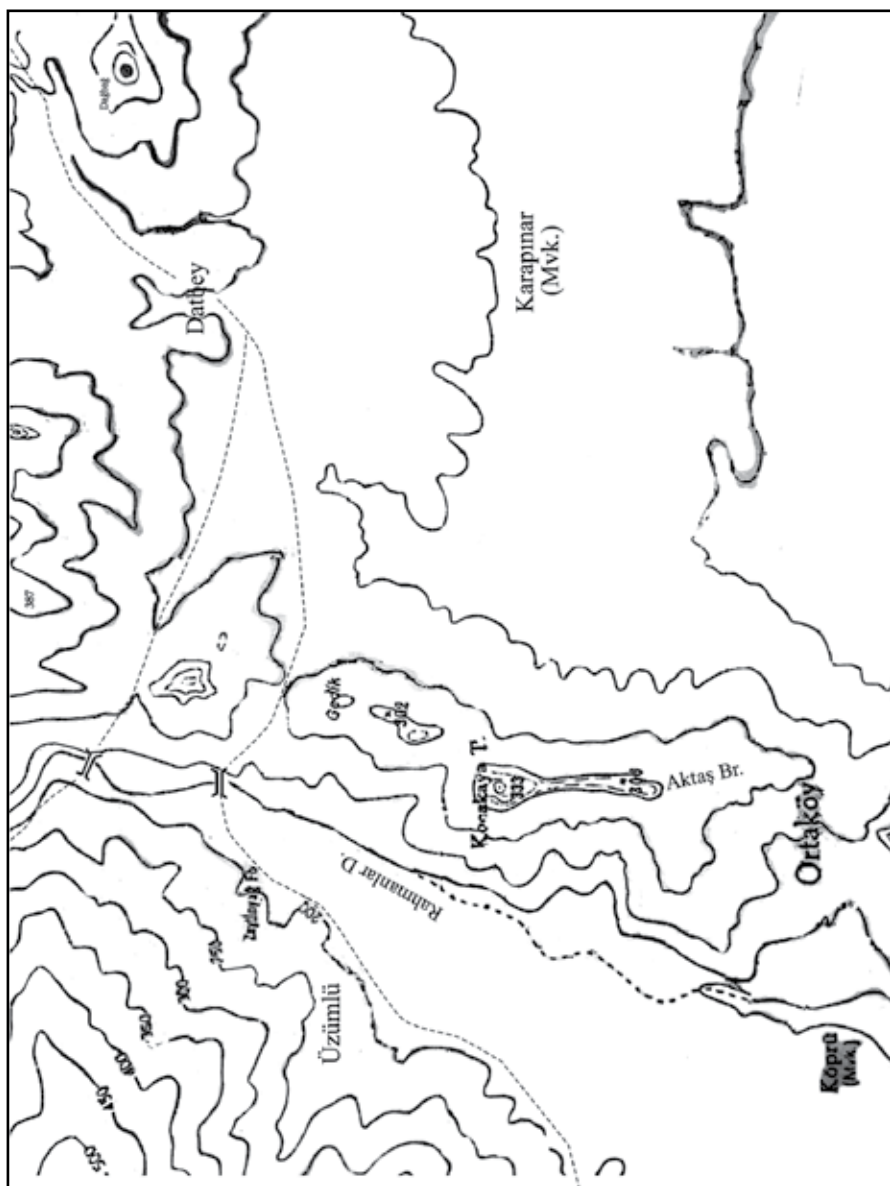
Resim 3: Büyük köprü.

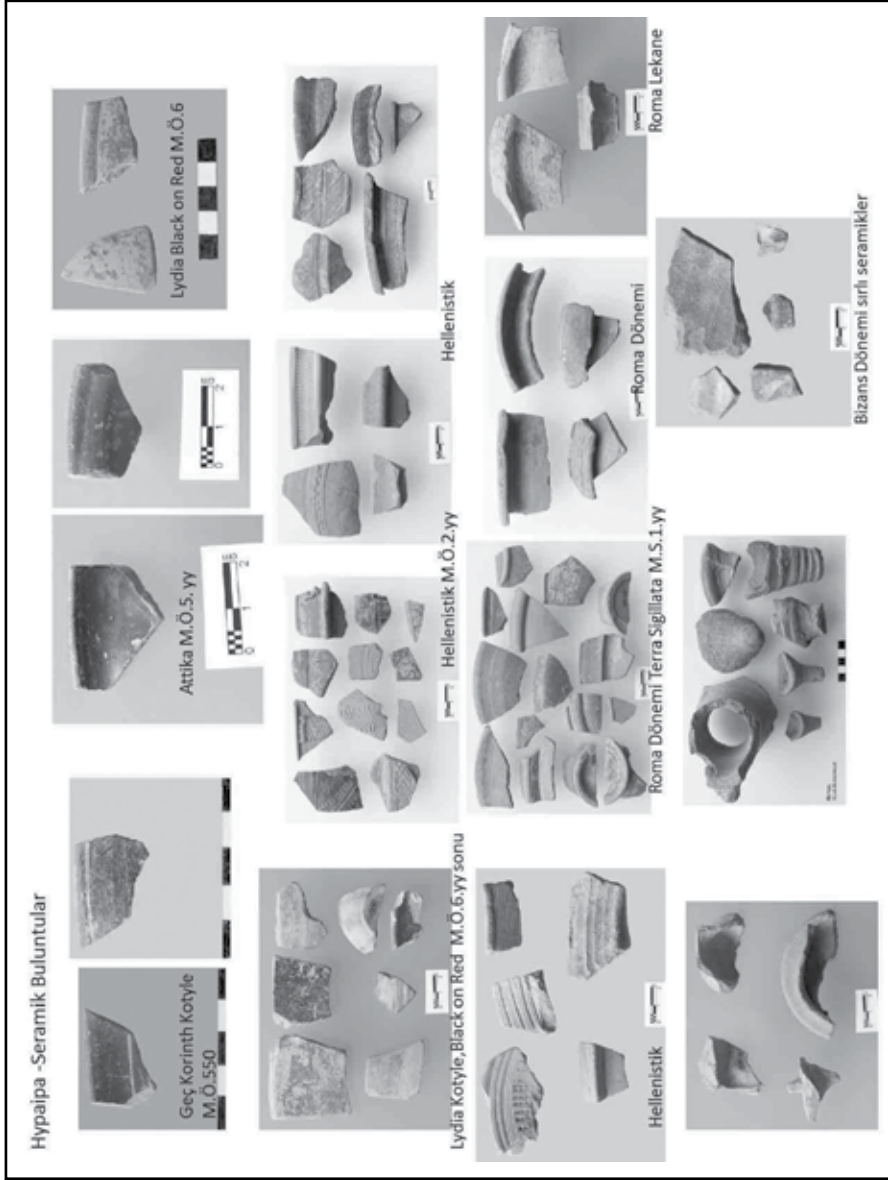

Resim 4: Çinli köprü.

Resim 5: Antik su bendi planı.

Resim 7: Seramik buluntular.

KOLOPHON ANTİK KENTİ

2014 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Christine ÖZGAN*

Verena GASSNER

Ulrike MUSS

Erich DRAGANITS

Özel TERAMAN

Benedikt GRAMMER

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile İzmir İli, Menderes İlçesi, Değirmendere Köyü, "Kolophon Antik Kenti Yüzey Araştırmaları"nın beşinci yılı 06.09.2014 - 25.09.2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Geçen yıllardaki çalışmaların ardından Kolophon'daki beşinci çalışma sezonumuz niteliğinde devam ettirilen 2014 yılı yüzey araştırmalarında öncelikli amaç, 2013 sezonunda gerçekleştirilen LİDAR çalışmaları sonucunda elde edilen yüksek çözünürlüklü arazi verilerinin reel arazi özellikleriyle karşılaştırılması, bu yolla kent surların takip edilerek kent sınırlarının belirlenmesi ve özellikle kent agorasının üzerinde yer aldığı Akropolis Tepesi'nin şu anki arazi özelliklerinin belgelenmesi olmuştur.¹ Bunun yanında, kent surları

* Araştırmaya ekip üyesi olarak aşağıda sıralanan bilim adamları ve öğrenciler katılmıştır: T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü: Prof. Dr. Christine Özgan (Araştırma Başkanı), Araş. Gör. Dr. Özel Teraman ve T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden arkeolog Duygu Gelen, arkeolog Selen Kanat, arkeolog Okay Nar ve kent planının çıkarılmasında büyük emek sarf eden arkeolog-mimar Rezvan Fakherigharicheh. Ayrıca yabancı uyruklu üyeler olarak, Avusturya Viyana Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nden: Prof. Dr. Verena Gassner, Doç. Dr. Ulrike Muss, Doç. Dr. Anton Bammer, Dr. Erich Draganits ile aynı üniversite öğrencilerinden Benedikt Grammer, Martin Gretscher ile Fransa Grenoble Üniversitesinden Dr. Olivier Mariaud katılmıştır. Bakanlık temsilcisi olarak, bizi her konuda destekleyen Ankara Etnografya Müzesi'nden Arkeolog Seval Tan görevlendirilmiştir. Sağladıkları destekten dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Avusturya Bilim Fonu ile gerekli alt yapı konusunda destek sağlayan Değirmendere Köyü Muhtarlığı'na ve halkına içtenlikle teşekkür ederiz.

içindeki ve dışındaki belirli alanlarda seramik odaklı buluntu çizimleri gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, kentin özellikle güney ve kuzeydoğu nekropolis alanları ile modern Değirmendere Köyü incelemeye tabi tutulmuştur. Son olarak kentin jeolojik yapısının anlaşılması için uzmanlar tarafından jeolojik araştırmalar yürütülmüştür (Plan: 1-2).

AKROPOLİS TEPESİ ARAŞTIRMALARI

Bir önceki çalışma sezonunda gerçekleştirilen LİDAR çalışmaları sonucunda elde edilen yüksek çözünürlüklü arazi verilerinin reel arazi özellikleriyle karşılaştırılması, özellikle de Akropolis Tepesi'nin şu anki arazi özelliklerinin belgelenmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışmaların ilk adımı, söz konusu tepenin kuzey ve kuzeybatısına yapılan tespit yürüyüşleri olmuştur. Bu yürüyüşler sonucunda takip edilebilen sur ve kule kalıntıları, kentin savunma sisteminin Akropolis'i kapsayacak şekilde kuzey-güney doğrultusunda devam ettiğini ve coğrafi koşullara göre aşamalı inşa edilmiş destek duvarlarıyla güçlendirildiğini ortaya koymuştur. Akropolis Tepesi'nin doğu ve güneydoğusuna yapılan tespit yürüyüşlerinde ise birer örneği 2012 ve 2013 yıllarında tespit edilen bir kaya sunağına daha rastlanmıştır.² Doğal kaya kütlelerinin işlenmesiyle oluşturulan ve toplam genişliği yaklaşık 7,0 metre olan bu sunak, kent surları dışında kalmakla birlikte kentin savunma sistemine dahil edilen kaya kütleleriyle korunan bir konumlandırmaya sahiptir (Resim 1-2).

Tespit çalışmalarının ikinci adımında, Akropolis Tepesi'nin doğusunda, kuzey-güney doğrultusunda devam eden, uzunlukları bazı yerlerde 60 metreyi bulan destek ve set duvarlarının total station ile noktasal ölçümleri alınmış, çizimleri yapılmış ve kent planı içinde konumlandırılmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 3-5).³ Bu çalışmaların yanında, kentte 1920'li yıllarda kazı yapan Amerikalı araştırmacıların belgeleme fotoğrafları karşılaştırma amaçlı

- 1 Özgan, C., v.d., "Kolophon Antik Kenti 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları", *AST XXXII*, 1, 2015, s. 270, Resim: 1.
- 2 Özgan, C., v.d., "Kolophon Antik Kenti 2012 Yılı Yüzey Araştırmaları", *AST XXXI*, 2, 2014, s. 98, Resim: 3-5; Özgan, C., v.d., "Kolophon Antik Kenti 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları", *AST XXXII*, 1, 2015, s. 271, Resim: 2-4.
- 3 Özgan, C., Gassner, V., Muss, U., "Kolophon: Neue Untersuchungen zur Topographie der Stadt", *Anatolia Antiqua XXIX*, 2011, s. 212; Özgan, C., v.d., "Kolophon Antik Kenti 2012 Yılı Yüzey Araştırmaları", *AST XXXI*, 2, 2014, s. 99.

kullanılarak kentin Metroon alanına geçit veren rampanın üzerinde, şimdi tahrip olmuş basamakların ye almış olabileceği sonucuna varılmıştır (Resim 6).⁴

Tespit çalışmalarının üçüncü adımında, yine LİDAR verilerinden de yararlanılarak agora düzlüğünün kuzeydoğusunda, kentin önemli tepelerine hakim bir noktada yaklaşık 10x9 metre ölçülerine ve dikdörtgene yakın bir plana sahip bir kule (?) yapısı tespit edilmiştir. Bu yapı, fotoğraf, Çizim: ve GPS yoluyla belgelenmiştir. Tespit çalışmalarının bir sonraki adımında ise yine agora düzlüğünün kuzeydoğusunda, yaklaşık 6,50 metre ölçülerine sahip bir mekân (?) cephe duvarına rastlanmıştır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan bu cephe duvarına kuzey-güney doğrultulu iki dikey hat bir mekân özelliği kazandırmaktadır. Söz konusu mekâna ait duvarlar da çizim, fotoğraf ve GPS yoluyla belgelenmiştir (Resim: 7).

KENTİN GÜNEYBATISI VE KUZEYDOĞUSUNDA YÜRÜTÜLEN ARAŞTIRMALAR

Kentin savunma duvarları içinde kalan ve SW 17, 31, 33, 42 olarak kodlanan güneybatı tarlalarında seramik odaklı araştırmalar yürütülmüştür. Bu alanlarda ele geçen buluntular çoğunlukla, Arkaik ve Helenistik dönemlere ait kiremit ile az miktarda seramik malzemedir oluşmaktadır. Bu bölgede ayrıca SW 49 kodlu tarlada, 1998'de İzmir Müzesi tarafından kazısı yapılan konutun duvarları fotoğraf ve Çizim: yoluyla belgelenmiştir (Resim: 8-9).

Kalabacıktepe, Ambarkaya Tepesi, Kale Tepe ve Akropolis'te yer alan surların, 2011 yılı çalışmalarını takiben C, E, F, G, H olarak kodlanan bölümlerinde ise tanımlama, ölçüm ve fotoğraf yoluyla ayrıntılı olarak belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Söz konusu surlara ait bazı bölümler, fotogrametri yöntemiyle Çizim: yapmaya imkan verecek şekilde 1x2 metre ölçülerine sahip çerçevelerle fotoğraflanmıştır.

Bunun yanında, kent savunma surları dışında kalan ve TN 10, 11, 12, 14

4 Amerikalı araştırmacıların 1920'li yıllarda sürdürdüğü çalışmalara ait fotoğraflar The American School of Classical Studies at Athens yoluyla elde edilmiştir.

olarak kodlanan Ambarkaya Tepesi'nin batısındaki alanlarda ise kent sınırlarının buraya kadar ulaşip ulaşmadığı araştırılmıştır. Buluntu bakımından zengin olan bu bölgede ele geçen veriler sadece kiremit ve tuğla parçaları ile kronolojisi tam olarak okunamayan modern seramik yığınlarından oluşmaktadır.

NEKROPOLİS ARAŞTIRMALARI

2013-2014 sezonunda, kent surunun güneyindeki Kale Tepesi yamacında yer alan Güney Nekropolis'e ait Airborne Laserscan (LİDAR) sonuçlarının yorumlaması, yükseklik verilerinin tepegölgesi, yamaç haritası, yerel rölyef modeli ve çoklu gölge gibi farklı görüntüleme yöntemleri kullanılarak yapılmıştır⁵ Bu alanda, muhtemel 159 arazi noktası tanımlanmış, adlandırılmış ve çalışmalar sırasında arazide kontrol edilmiştir. Bu noktalardan neredeyse yarısı farklı çeşitlerde arkeolojik nesnelere (tümülüs, mezar, duvar vs.) aittir ve belgelemesi yapılmıştır (Plan: 3, Resim: 10).

Bu çalışmalara istinaden Güney Nekropolis'teki TSW 10-TSW 13 tümülüsleri, 1922 yılında başlatılan Amerikan kazıları sonucunda 'Mezar Tepesi' ya da 'Mezarlık A' olarak adlandırılmış olduğu tespit edilen Kale Tepe ve Sivridağ'da konumlanmıştır. LİDAR taraması sonucunda 70'ten fazla arazi noktası, birkaçı teraslı yapıya sahip tümülüs olarak belirlenmiştir. TSW 11-6'da, kaçak kazılar sonucunda gün yüzüne çıkan en az sekiz adet Geç Helenistik ve Roma Dönemi kandili belgelenmiştir. Bu durum, TSW 11'nin Roma Dönemi'nde de kullanıldığına işaret etmektedir. Tepe zirvesi düzlüğünün batı kısmında (TSW 11-6) yer alan ve zirveye doğru kuzey-güney doğrultusunda uzanan iki paralel, alçak duvar sırası işlenmemiş kayaların oluşturduğu bir yapıya işaret ediyor gibidir. Antik kiremitlerin de ele geçtiği bu yapı hakkında daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir.

Amerikalı araştırmacılar tarafından 1922 yılında kazılan ve 2010 - 2012 sezonlarında, Tümülüs I ve Tümülüs II'nin tespit edilmesiyle konumlandırılan Kuzeydoğu Nekropolis alanındaki (Geometrik Nekropolis TNO 61) çalışmalar ise iki amaca yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.⁶ Bunlardan ilki, Amerikan kazılarına ait belge ve fotoğrafların gerçek arazi koşullarıyla karşılaştırılma-

5 Özgan, C., v.d., "Kolophon Antik Kenti 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları", *AST XXXII*, 1, 2015, s. 272-273.

sıdır. Bu çalışmaların sonucunda, eldeki tüm fotoğraflar şu anki arazi ile özdeşleştirilmiş ve konumlandırılmıştır. İkinci amaç ise LİDAR yorumlaması ve arazi gözlemlerinin de yardımıyla Tümüls I ve II'nin plan ve ölçümlerinin gerçekleştirilmesi olmuştur. İki tümülüsün kesin planlarını ve temel stratigrafilerini oluşturmak adına bu planlar Amerikan belgeleri ile birlikte kullanılacaktır (Resim: 11-12).

DEĞİRMENDERE KÖYÜ ARAŞTIRMALARI

Değirmendere Köyü'nde yapılan araştırmalarda bu yıl da bazı evlerin belgelenmesi gerçekleştirilmiş ve geçen sezon yapılan çizimlerin kontrolü yapılmıştır.⁷

JEOLojİK ARAŞTIRMALAR

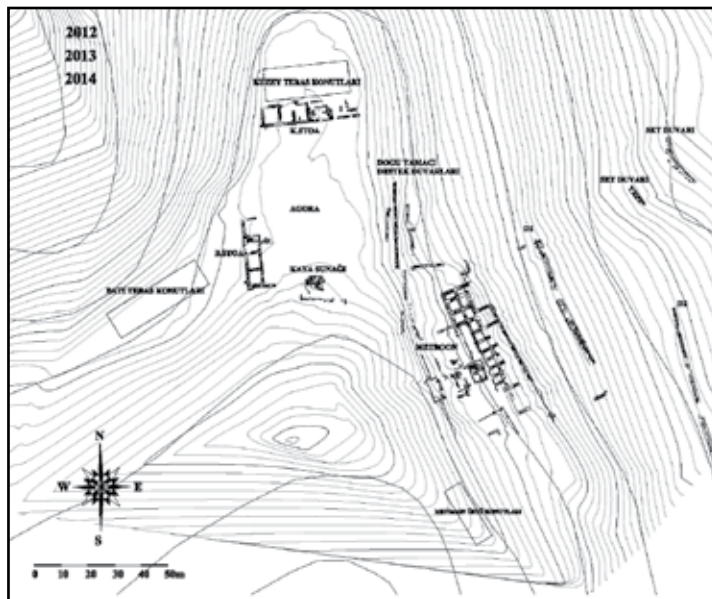
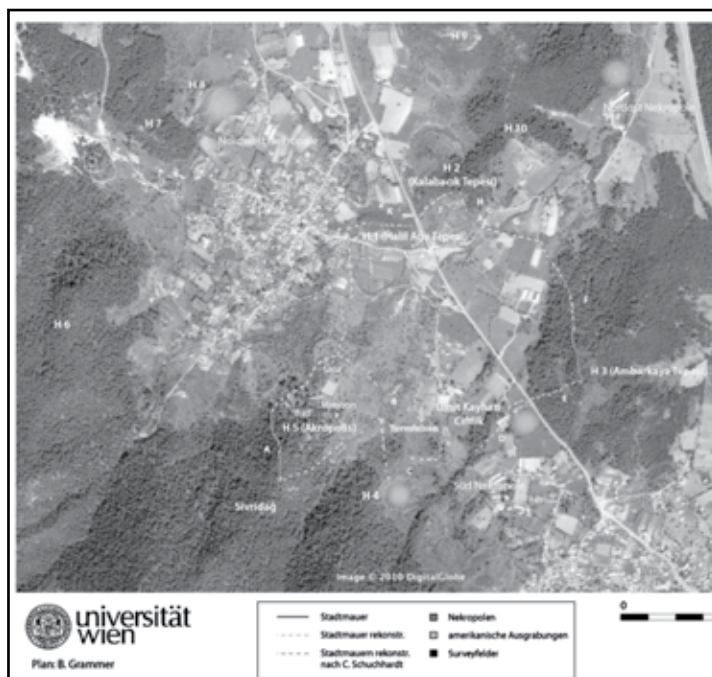
Kolophon çalışmalarının 2014 yılındaki jeoarkeolojik bölümü, topografik verilerin LİDAR ile elde edilen yüksek çözünürlükteki topografik verilerin yorumlanması üzerine odaklanmakla birlikte araştırmalar, Kolophon bölgesinin jeolojik haritasının çıkarılması amacıyla özellikle Güney Nekropolis, Ambarkaya Tepesi ve Yaren Tepe'de yürütülmüştür. Kent yakınlarında şimdiye dek herhangi önemli bir yatağa rastlanmamıştır.

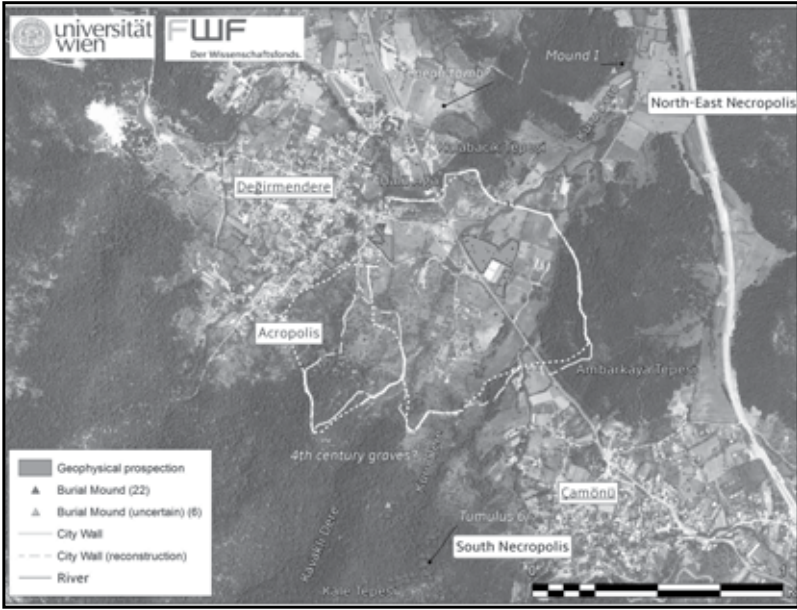
KÜÇÜK BULUNTULAR

Yürütülen alan araştırmaları sırasında, ele geçen envanterlik bir adet pişmiş toprak figürin fragmanı tasnif edilmiş ve fotoğraf-Çizim: yoluyla belgeyerek İzmir Müzesi'ne teslim edilmiştir. Çizimlerin kent planına yerleştirme çalışmaları, küçük buluntuların ve çizimlerinin dijital ortama aktarılması tamamlanmıştır.

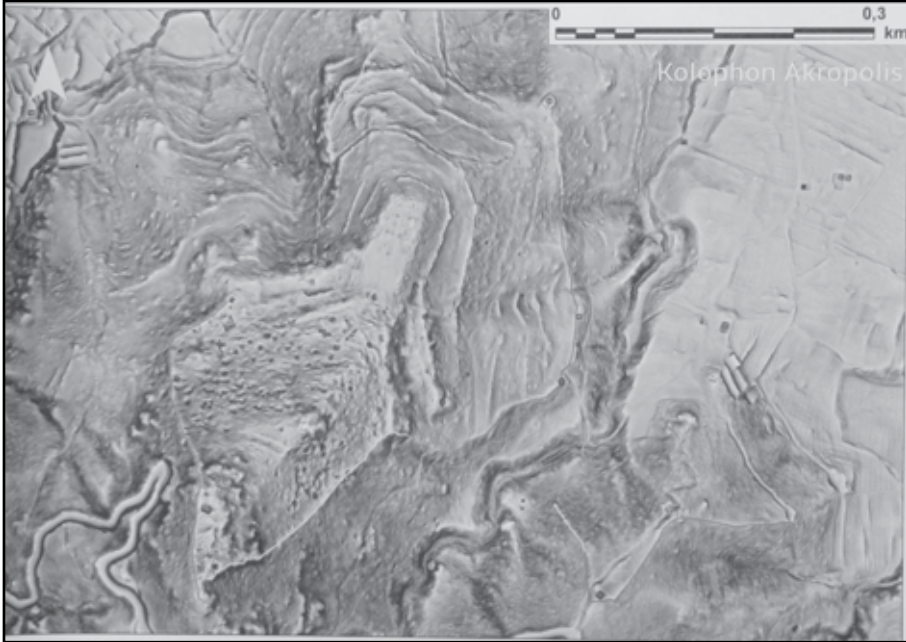
6 Özgan, C., Gassner V., Muss, U., "Kolophon: Neue Untersuchungen zur Topographie der Stadt", *Anatolia Antiqua* XXIX, 2011, s. 229; Özgan, C., v.d., "Kolophon Antik Kenti 2011 Yılı Yüzey Araştırmaları", *AST* XXX, 1, 2012, s. 199; Özgan, C., v.d., "Kolophon Antik Kenti 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları", *AST* XXXII, 1, 2015, s. 273-274.

7 Özgan, C., v.d., "Kolophon Antik Kenti 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları", *AST* XXXII, 1, 2015, s. 274-275.

Plan 3: Kolophon Kent nekroplileri.

Resim 1: Akropolis Tepesi'ne dair LİDAR çalışmaları sonucunda elde edilen görsel veriler

Resim 2: Akropolis Tepesi'nin güneydoğu yamacındaki kaya sunağı.

Resim 3: Akropolis Tepesi'nin doğu yamacında, kuzey-güney doğrultulu set duvarı.

Resim 4: Akropolis Tepesi'nin doğu yamacında, kuzey-güney doğrultulu set duvarı.

Resim 5: Akropolis Tepesi'nin doğu yamacında yürütölen çizim çalışmalarından.

Resim 6: Amerikalı araştırmacıların 1920'li yıllarda sürdürdüğü kazılarda ortaya çıkarılan basamaklı rampa

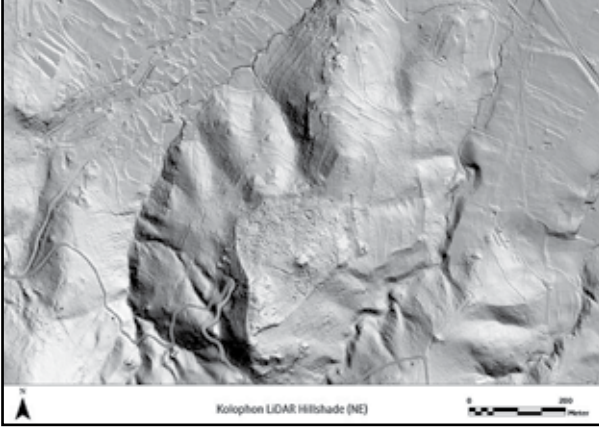
Resim 7: Agora düzlüğünün kuzeydoğusundaki kule olabilecek mekân.

Resim 8: SW 17 alanında ele geçen seramiklerden.

Resim 9: Kentin kuzeydoğusunda yürütülen çalışmalarda tespit edilen duvar kalıntısı.

Resim 10: LiDAR sonuçlarının tepegölgesi görüntüleme yöntemiyle yorumlanması ile belirlenen duvar kalıntısı.

Resim 11: Amerikalı araştırmacıların 1920'li yıllarda sürdürdüğü kazılardan.

Resim 12: Resim 10'da izlenebilen arazinin günümüzdeki durumu.

STUDIES ON SETTLEMENT AND ARCHITECTURE IN LARISA PHRIKONIS (BURUNCUK) 2010-14

Turgut SANER*

The architectural survey in Larisa, which started in 2010, has been progressing with the fifth campaign of 2014. The fieldworks are being realized with the participation of ITU History of Architecture Department members, research assistants, and ITU students of undergraduate and graduate programs¹. The first excavations in 1902 and the later works in 1932, 1933 and 1934 were joint undertakings of Swedish-German initiators. Numerous documents such as maps, permissions and correspondence on diverse issues and archaeological finds are preserved in the Prime Ministry Ottoman and Republican Archives, as well as in the Archive of the Istanbul Archaeological Museums².

Settlement traces of the core area in Larisa are located at three different spots (Drawing: 1). “Larisa West” consists of the sphere of an absolute ruler, i.e. the acropolis, and the urban area, which has developed to the south of the acropolis. “Larisa East” houses a hilltop fort, and dwellings located on its slopes. Finally, the third spot called “Koca Tepe” carries the remains of a monumental building and other architectural remains on the level of Hermos (Gediz) Plain. The area between Larisa West and Larisa East bears traces of ancient terraces for land use and buildings to show that these two settlements belonged to each other.

* Prof. Dr. Turgut SANER, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 34437 Taksim İstanbul/TÜRKİYE.

- 1 For the first campaign see: Saner 2012. Participants and institutions with their invaluable contributions are mentioned in footnote 13.
- 2 The finds are currently preserved in the museums of İstanbul, İzmir and Stockholm. For the distribution of the finds and for historical documents see Gizem Mater, *Larisa (Buruncuk): Kazılar, Tarihçe, Bürokrasi ve Mimari Buluntulara İlişkin Bilgiler* [Larisa (Buruncuk): Excavations, Research History, Bureaucracy and Finds], ITU Institute of Social Sciences Art History Program master's thesis, 2013.

The settlement history of Larisa can be followed back to 6500 as reflected by finds; and the Late Bronze Age is also present with small finds and modest architectural remains on the acropolis in Larisa West. The earliest phase of the Greek settlement is represented by 7th century walls, yet the visible remains today are essentially from the time span between the 6th and 4th centuries BC. Larisa was abandoned in the beginning of the 3rd century. The dating of finds and relatively narrow chronological limits promote to put the research emphasis on the specific topic of “characteristics of an early Greek settlement in western Anatolia”.

The architectural survey in Larisa has exposed three different foci regarding the scale. These can be presented as “construction techniques and buildings”; “layout and development of settlements” and “settlement patterns”. Within the process of survey between 2010 and 2014 in Larisa West, traces of ancient quarrying activities, buildings on the acropolis, traces of the city walls and walls of other buildings in the urban area and a considerable part of the necropolis have been documented. Architectural elements, which have been left on site after the excavations, and other fragments, which were recently found in the abandoned village of Buruncuk have also been documented in detail. In Larisa East, the fort and the remains of houses on terraces; on Koca Tepe, the monumental building and its close neighborhood have been surveyed.

CONSTRUCTION TECHNIQUES AND BUILDINGS

The first focus of research has been given to a scale ranging from quarrying to the construction of single buildings. The principal building material in Larisa is andesite. The colors of grey, reddish-brown and shades of violet, further dark basaltic versions can be observed side by side at quarries in Larisa West. The combination of colors at the buildings shows both the desire to make the most effective use of quarries and the search for a decorative expression at some cases. The architectural conception enhanced by using blocks of different colors was doubtlessly considered in harmony with the artistic expression of painted architectural terracotta plates found in Larisa.

Construction blocks have been extracted from major and minor quarry

sites. The southeastern quarry in Larisa West was apparently one of the principal sources of building material. The widespread extraction method was based on opening of wedge-holes on horizontal and vertical surfaces of rocks (Photo: 1). In Larisa, this method was practiced from the end of the 6th century onwards since extraction traces are observed on blocks inside the masonry of the late archaic acropolis walls. Small wedge-holes are about 5-10cm long, 1.5-2cm wide and 3-5cm deep. They are opened in series, in about 3-4cm distance from each other. There are also longer holes of about 10-50cm length. Around one hundred quarrying traces have been documented so far at diverse spots of Larisa³.

The principal construction technique of Larisaeen buildings includes rock-cut foundations or foundation blocks reaching down to bed-rock; a stone base, which rests on these with some recession; and an upper wall of mud-brick and timber⁴ (Photo: 2). Constructions of the 6th century reveal polygonal blocks with curved edges, i.e. the well-known practice called “Lesbian masonry”. Yet, in many cases, Larisaeen polygonal blocks were worked so as to approximate rectangular form, and placed in courses. 4th century buildings on the other hand differ notably from earlier works with their rectangular masonry. Special attention is given to the identification of traces of workmanship accomplished on the block surfaces by using tools such as hammer, pick and pointed chisel, and toothed chisel.

The priority of documentation has been given to the archaic “Old Palace” buildings⁵ (Photo: 3) and the late archaic Megaron (Drawing: 2) since both remained beyond detailed documentation during the course of 20th century works. The outer dimensions of the Megaron are 8.13 x 15.24m. It consists of a square-like main room, an ante room in the south and two small identical rooms in the north. The wall base with Lesbian work rests on large foundation blocks and it is supposed to have carried the upper wall of mud-brick.

The acropolis in Larisa West, which is furnished with palaces, the Mega-

3 The ancient quarrying methods in Larisa are currently being studied by Gizem Mater in her doctoral dissertation (ITU Institute of Social Sciences Art History Program).

4 Saner-Sağ 2012, pp. 428.

5 Saner 2012, incomplete documentation on p. 426.

ron, temples and service buildings, is enclosed by late archaic walls. An about 170m long course of the walls starting from the east of Tower I have been documented so far. The study of this high-quality construction of military architecture will show its relation to the topography and adjacent buildings, as well as define its position within representational attitudes in architecture⁶.

Stone works of architecture, which are currently preserved in the museums of Istanbul and Izmir; and those, which have been left on site after the 20th century excavations are studied in the capacity of two master's theses⁷. These pieces are made of local andesite and volcanic tuff called "Phocaea stone".

A considerable part of the documentation work has been devoted to the necropolis (Drawing: 3). It was partially excavated in the 20th century and the majority of finds has been dated to the 6th century⁸. However, an architectural documentation work could not be accomplished then. The main necropolis stretches essentially along the northern – northwestern extra-urban areas of Larisa West and houses around one hundred graves. The great majority of graves is conceived as burial mounds with peribolos (Photo: 4). They show regular circles or oval rings, the ovals obviously not being a special choice but a case where the builders were eventually content with a more or less circular form. Of the ring walls of the tumuli are preserved at least the first layer, and only occasionally the second layer of blocks. The graves are standing either singularly or attached to one another. There are cases where they set up a composition of intersecting circles. There are also grave units in rectangular form, single standing or attached to each other.

Apart from only few examples of around 10m in diameter, the average diameter of burial mounds ranges between 4-6m. About 40 graves have been documented so far (2014). Some examples are constructed with smoothly carved blocks with curved outer edges to follow the circle of the tumulus,

6 The late archaic circuit of the acropolis is currently being studied in detail by Ertuğ Denktaş in his doctoral dissertation (ITU Institute of Sciences History of Architecture Program).

7 Müge Arseven, *Larisa'da (Buruncuk) Bulunan Arkaik Taş Mimari Eserler [Archaic Stone Pieces of Architecture Found in Larisa (Buruncuk)]*, ITU Institute of Sciences History of Architecture Program master's thesis, 2013. The stone pieces from Larisa which are preserved in the Izmir Archaeological Museum are currently being documented and studied by Figen Öztürk in her master's thesis (ITU Institute of Sciences History of Architecture Program).

8 Boehlau-Schefold 1940, pp. 109.

whereas others are obtained by laying roughly hewn blocks on a ring with insertion of smaller stones to fill the gaps in between (Drawing: 4). Seemingly, all peribolos walls consisted of double shells. The inner shell is not preserved at many cases, yet, there is obvious evidence that it consisted of smaller stones. The width of the surrounding walls can be measured as 80-90cm. The heights of rocks or blocks used for the construction of the tumuli are about 30-100cm. The walls mostly include one big solid rock. In other words, big rocks were deliberately chosen to attach the ring wall of the tumulus to it.

Grave units contain one or two burial places inside. They are framed by roughly worked stones. The size is about 50-60cm by 150-250cm. An illegal excavation from recent years has yielded large roof tiles which were apparently used as covering elements of a burial place.

Besides the main area of the necropolis in the north, another necropolis area with 20-30 graves to the east of the settlement was identified in the 2014 campaign. According to the statement in 1940 publication "*only the best preserved graves have been included on the plan*"⁹. Probably those, which were found in 2014, were considered then being in poor state of preservation and therefore ignored. A part of the necropolis was obviously demolished during the construction of the rail road since those graves, which are shown on the north-eastern sector of the 20th century plan¹⁰ have remained today on the northern side of the rail road.

The fort and dwellings in Larisa East are located on the northeastern part of the massive promontory on the Hermos Plain (Drawing: 5). The triangular fort crowns a hill of about 180m height. The construction technique and architectural features of the fort suggest a close relation to the late archaic acropolis circuit in Larisa West (Photo: 5). Courses of rectangular masonry seen at higher sectors of the fort apparently indicate later (4th century) use of the entire defense system. The remains of a building close to the northern gate can be interpreted as of a tower, which already existed before the final construction of the fort. The cross-wall inside was obviously built later and attached to the already standing tower (Photo: 6).

9 Boehlau-Schefold 1940, p. 109.

10 Boehlau-Schefold 1940, Pl. 31b.

Natural terraces to the east of the fort carry the remains of a settlement. Terrace I is the most extensive dwelling area. Here, small buildings (probably houses) of one or two units have been documented to a great extent. Apart from the house walls there are also retaining walls and walls to surround smaller open air areas or courtyards. The documentation work in Larisa East has progressed to a great extent, yet not completed. The east wall of the fort has been documented during the initial campaigns, whereas the entire building, including the cross-wall and cistern inside, was laser-scanned in 2014¹¹.

Of architectural documentation work, the final example to be given here is the Koca Tepe building which was measured in 2013 (Drawing: 6). Koca Tepe and Küçük Tepe are two inconspicuous hills on the level of Hermos Plain, close to the Sardene mountain massif. Küçük Tepe bears traces of ancient quarrying, whereas the uppermost part of Koca Tepe is occupied by a building of monumental dimensions of 39 x 30-32m. The wall thickness is around 1.70-1.80m (Photo: 7). Inside is a spacious courtyard flanked by means of rooms on northwestern and southwestern sides. The traces on either short sides refer to entrances over stairs or ramps.

LAYOUT AND DEVELOPMENT OF SETTLEMENTS

On a wider scale, research in Larisa focuses on the understanding the settlement fabric and process of development. On the acropolis in Larisa West, the 20th century works have identified wall sectors from 7th century, yet, the earliest extensive constructions have been dated to the 6th century BC. In other words, the recognizable constructions here were undertaken in the time span before and immediately after the Persian presence. The late archaic works have largely defined the architectural visage of Larisa which still dominates the site today. The intensive building program of the 4th century BC also added a new sight to the architectural scene of Larisa.

The most remarkable transformation in Larisa West was the extension of the acropolis in the 4th century (Drawing: 7). The southern and eastern courses

11 Laser-scanning has also been performed at the temple and the archaic "Old Palace" in Larisa West.

of the late archaic walls were demolished probably in the 5th century and the new wall was constructed at a certain distance from the former course adding new intra-mural areas to the acropolis grounds. Of this new enclosure, ten blocks can be seen to the east, and a 30m long and 1.40m high course in the south (Photo: 8). In addition, a portion of considerable height is to be found attached to the late archaic Tower I and some indistinct remains of -probably- a tower to the southwest of it. An outer ward was designed to the east of the 4th century acropolis with the insertion of a *diateichisma*. The outer walls of the outer ward served at the same time as northeastern courses of the entire city defense. The walls include towers G, F and E, and proceed southwards to surround the whole settlement plateau. The traces of city walls are not easy to recognize. A salient point can be identified to the south of Tower E. On the steep slope to the north of the acropolis, close to the late archaic Tower VI, there runs another course of the 4th century city defense which can be followed for about 32m. At this course of the city circuit and at others, the wall thickness is 2.67m.

There are numerous wall fragments on the milder slope immediately to the south and southeast of the acropolis. These apparently define the dwelling area of the city. The walls, which can still be seen inside the 1902 trenches and many others on the eastern extension of the same slope arouses the impression, that this area may have been designed on a grid system. The dating of terracotta sima fragments from the Trench V to the beginning of the 5th century¹², suggests an early date for the urban arrangement here. It is a critical question in what extent Larisa was conceived as a settlement housing principal public buildings known from other early Greek poleis.

Larisa East seems to have displayed a modest settlement fabric. Terrace I is quite densely built and seems to have been the central part of the entire settlement. The area between Terrace I and the fort, as well as Terrace II to the east are also occupied by small houses. One or two units of 15-20m² predominate the picture in Larisa East, whereas the building on the easternmost edge of Terrace I can be defined as a "complex". In addition, the northern side of Terrace I is marked by an elaborately built wall, which reveals remains of rooms

12 Boehlau-Schefold, p. 107.

to the side of the settlement. The wall runs southeastwards to adjoin the cliff, on which the aforementioned “complex” rests. Otherwise, natural rocks occasionally backed up by masonry at gaps define the topographical borders of Larisa East settlement.

SETTLEMENT PATTERNS

Larisa can be considered as a medium-size settlement. Traces of urban extension and land use are to be found intensively on a promontory which emerges from the Sardene Mountain and runs to the southwest for about 2-3 km. It will be appropriate to add on this central territory an immediate peripheral one, again about 2-3 km in diameter taking Larisa East as center. Namely, on the level of the plain, the buildings on Koca Tepe remain within this area. On the mountain side, only the vicinity to the north of the fort in Larisa East has been surveyed so far. This area revealed traces of ancient roads and a small number of circular graves.

Considering all the three spots subject to the ongoing survey in Larisa so far, the settlement of Larisa West comes forward with its urban character and higher-ranking status. Larisa East seems rather to have supported the western settlement by logistic means. The fort in Larisa East, which dominates the surrounding area, probably served for the people of Larisa as a spot of refuge in case of a warlike threat. The fort displays with its skillfully designed architecture aspirations of an absolute ruler. It controlled the plain, the transportation network, the settlement down on the terraces and the city of Larisa West. And the building on Koca Tepe probably contributed with certain functions to the interrelated system of settlements.

Documentation work and architectural analysis are basic tasks of the survey in Larisa. The goal is to introduce questions and try to conceive answers in the absence of excavations. The technological and technical aspects of Lari-saeon architecture, certain relations between design and practice can be defined to a considerable extent. After five years of fieldwork, the settlement topography of Larisa has been comprehended in many terms. Larisa draws the picture of a settlement pattern with the special topics “absolute rule” and

“defense” in the foreground. It represents a western Anatolian urban center, which gained shape under the Persian rule, on a ground developed in early Greek period.

LARİSA PHRİKONİS’TE (BURUNCUK) YERLEŞİM VE MİMARİ

ARAŞTIRMALARI 2010-2014 ÖZET

Larisa’da 2010 yılında başlayan mimari ağırlıklı yüzey araştırmaları İTÜ’den öğretim üyeleri ve araştırma görevlileri, lisansüstü ve lisans öğrencilerinin katılımıyla; verimli sonuçlarla ilerlemektedir¹³. 20. yüzyıldaki ilk çalışmalar, İsveç-Almanya ortaklığında girişimlerdir. Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri Belge Arşivleri’nde araştırma tarihini aydınlatan çok sayıda belge bulunmaktadır¹⁴.

Merkez alandaki yerleşme izleri üç ayrı mevkide toplanmıştır. “Larisa Batı”, mutlak bir yöneticinin yaşam ortamı ile bunun güneyinde gelişen şehri ifade etmektedir. “Larisa Doğu”da bir kale ile eteklerindeki konut bölgesi bulunmaktadır. “Koca Tepe” olarak anılan üçüncü bir mevkide ise anıtsal bir yapının kalıntıları ve çevresindeki yapı izleri ele alınmıştır. Larisa Batı ile Larisa Doğu arasındaki alan da, bu iki yerleşimin birbirine aidiyetini gösterir biçimde çeşitli antik teraslama ve yapılaşma izlerini barındırmaktadır. Araştırmalar

13 Birinci çalışma seferi için bkz. Saner 2012. Çalışmalarda hazır bulunan Bakanlık temsilcileri: Banu Mete Özler (2010); Gökçe Özçoban (2011); Dilara Doğu (2012); Şakir Demirok (2013); Ender Gökhan Beyazçam (2014). Çalışmaları birlikte yürüttüğümüz ekip üyeleri: Dr. Umut Almaç; Dr. Bilge Ar; Nisa Semiz; Kaan Sağ; Ertunç Denktaş; Gizem Mater; Müge Arseven; İlgin Külekçi; Efekan Tirelioğlu; Mustafa Sayan; Gözde Demir; Serhat Baştumar. Çalışmalara ayrıca, jeofizik yöntemlerle denemeler yapmak üzere Kiel Üniversitesi’nden Ercan Erkul ve Katharina Rusch ile Kocaeli Üniversitesi’nden Gamze Ayhan (2012); haritacılık deneyimlerinden yararlandığımız Mehmet Ali Turan (2012) ve Gürkan Albayrak (2013); üç boyutlu tarama çalışmasını gerçekleştirmek üzere Doğan Zilan Özcan (Sema-Proje) ve ekibi Çağlar Yalçın ile Zeynel Şimşek (2014) katılmışlardır. İşbirliği anlayışı içindeki tutumları ve verimli katılımları için tüm isimlere teşekkür ederim. İzin ve destekleri için TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, destekleri için İTÜ’ye, misafirperverlikleri için çalışmalar sırasında uygun koşullarda konaklayabildiğimiz Aliğa EÜAŞ İdaresi’ne ve çalışmalarımızı her aşamada kolaylaştırma çabasında olan Buruncuk Mahallesi Muhtarı Emin Akdeniz’e içtenlikle teşekkür ederim.

14 Eserler İstanbul, İzmir ve Stockholm müzelerinde korunmaktadır. Eserlerin dağılımı ve belgeler için bkz. Gizem Mater, *Larisa (Buruncuk): Kazılar, Tarihçe, Bürokrasi ve Mimari Buluntulara İlişkin Bilgiler*, İTÜ SBE Sanat Tarihi Programı yüksek lisans tezi, 2013.

üç ayrı ölçeğe odaklıdır. Bunlar, “yapım teknikleri ve yapılar”, “yerleşim dokusu ve gelişmesi” ile “yerleşim modeli” olarak sıralanabilir. Kalıntılar nispeten dar kronolojik sınırlar içine (İ.Ö. 6.-4. yüzyıllar) yerleşmektedir.

YAPIM TEKNİKLERİ VE YAPILAR

Yapım teknikleri ve yapılar bağlamında taş ocaklarından yapı ölçeğine uzanan bir çerçeve gözetilmektedir. Başlıca taş yapı malzemesi andezittir. Larisa Batı’daki güneydoğu ve kuzeydoğu ocakları önemli taş elde etme alanlarıdır. Yan yana, düşey veya yatay yüzeylere açılan kama biçimli uzun veya kısa oyuklar taş çıkarma yöntemlerinin başında gelmektedir. Geç arkaik sur hattının inşaatı içinde kullanılan, koparma izleri taşıyan bloklar bu yöntemin en erken İ.Ö. 6. yüzyıl sonlarında uygulandığını göstermiştir; şimdiye kadar 100’e yakın iz saptanmıştır¹⁵.

Başlıca inşaat özelliği olarak, ana kayaya ulaşan temel blokları, üzerinde biraz geri çekilerek yükselen taş kaide ve kaidenin taşıdığı kerpiç-ahşap üst kısım dile getirilebilir. İ.Ö. geç 6. yüzyılın inşaatlarında, kenarları kavisli çokgen blokların kullanıldığı “Lesbos duvar örgüsü” egemendir. 5. ve özellikle 4. yüzyıl inşaatları ise dikdörtgen örgülü duvarları ile belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Tüm dönemlerin blok yüzeylerinde çekiç, murç-külünk ve tarak gibi işçilik aletlerinin izleri okunabilmekte, bu konudaki veriler belgelenmektedir.

Yapı belgelenmelerinde arkaik “eski saray” ile geç arkaik Megaron’a öncelik verilmiştir; inşaat ve mimari özellikleri ayrıntılı biçimde araştırılmaktadır. Megaron’un bir ana mekânı, güneyinde bir ön alanı ve kuzeyinde birbirine eş iki odası vardır. Saraylar, Megaron, tapınak ve hizmet yapılarıyla donanmış akropol alanını geç arkaik surlar sarmaktadır. Surların, Kule I’in doğusundan başlayarak yaklaşık 170 m.’lik kısmı belgelenmiştir¹⁶. İstanbul ve İzmir müzelerinde korunan ve bir kısmı arazide ve eski Buruncuk Köyü’nde ka-

15 Larisa’daki antik taş ocağı etkinlikleri Gizem Mater tarafından doktora tezi (İTÜ SBE Sanat Tarihi Programı) kapsamında incelenmektedir.

16 Akropolü saran geç arkaik surlar Ertunç Denктаş tarafından doktora tezi (İTÜ FBE Mimarlık Tarihi Programı) kapsamında çok yönlü biçimde incelenmektedir.

lan, anıtsal mimariye ait taş elemanlar da yüksek lisans tezleri bağlamında değerlendirilmektedir¹⁷.

Larisa Batı'daki belgelenmelerin önemli bir kısmı da nekropol alanında yoğunlaşmıştır. 20. yüzyıldaki kazılarda mezar buluntularının çoğunluğu İÖ 6. yüzyıla tarihlenmiştir¹⁸. Nekropol 100 civarında, çoğu tümülüs tipinde mezar yapısını barındırmaktadır; bunların yaklaşık 40 tanesi ayrıntılı biçimde belgelenmiştir. Mezarların bazıları düzgün dairesel planlıdır, bazıları ise büyük blokların kabaca dizilmesi ve aralardaki boşlukların küçük taşlarla doldurulmasıyla elde edilmiştir. Kuzey - kuzeydoğuda uzanan nekropolün yanında, 2013 yılındaki araştırmada yerleşmenin hemen doğusunda 20-30 mezarlık bir alan daha tespit edilmiştir.

Larisa Doğu'daki kale ve konutlar, Gediz Ovası üzerinde bir yarımada gibi duran masif uzantının kuzey - kuzeydoğusundadır. Üçgen biçimli kalenin yapım tekniği ve mimari özellikleri Larisa Batı'daki geç arkaik akropol surları ile çağdaş görünmektedir. Kalenin doğu duvarı ilk seferlerde ölçülmüş, yapının bütünü ise 2014 araştırmaları çerçevesinde üç boyutlu tarama yöntemiyle belgelenmiştir. Kalenin eteğindeki birkaç doğal teras yerleşim kalıntılarını taşımaktadır; 1-2 birimlik konutlara ait kapalı mekân duvarlarının yanı sıra, set duvarları, avlu veya benzeri açık alanları saran duvarlar da gözlenmektedir.

Yapı ölçeğindeki çalışmalara son örnek, belgelenmesi 2013'te gerçekleşen Koca Tepe yapısıdır. Koca Tepe ile Küçük Tepe, Gediz Ovası seviyesinde Dumanlı Dağ kütlesine çok yakın konumda iki zayıf yükseltidir. Küçük Tepe antik çağda taş ocağı olarak kullanılmış, Koca Tepe ise anıtsal boyutta (39 x 30-32 m.), kalın duvarlı (1.70-1.80 m.) bir yapıyla değerlendirilmiştir. Büyük bir avluyu, iki yönden mekân dizileri kuşatmaktadır.

17 Müge Arseven, *Larisa'da (Buruncuk) Bulunan Arkaik Taş Mimari Eserler*, İTÜ FBE Mimarlık Tarihi Programı yüksek lisans tezi, 2013. İzmir Müzesi'nde korunan Larisa mimari taş eserleri de Figen Öztürk tarafından yüksek lisans tezi (İTÜ FBE Mimarlık Tarihi Programı) çerçevesinde belgelenmekte ve incelenmektedir. Her iki çalışmanın süreci boyunca büyük kolaylık ve yakınlık gösteren İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne (özellikle müze müdürü Zeynep Kızıltan'a ve taş eserlerden sorumlu Dr. Şehrazat Karagöz'e) ve İzmir Arkeoloji Müzesi'ne (özellikle o tarihteki müze müdürü Mehmet Tuna ve taş eserlerden sorumlu Tayfun Selçuk ile Avni Sağlam'a) içtenlikle teşekkür ederiz.

18 Bochlau-Schefold 1940, s. 109 vd.

YERLEŞİMİN DOKUSU VE GELİŞMESİ

Bir üst ölçekteki araştırmalar hem Larisa Batı hem de Larisa Doğu yerleşmelerinin karakterini ve gelişim sürecini anlamaya yöneliktir. Geç arkaik döneme tarihli girişimler Larisa'nın bugün de görülebilen çehresini belirlemiştir. En belirgin dönüşüm akropolün İ.Ö. 4. yüzyıla birlikte genişletilmesidir. Eski surların güney ve doğu hatları yıkılmış, yeni sur hattı ötelenerek inşa edilmiştir. Bu inşaatın doğuda bazı blokları, güneyde büyükçe bir parçası, geç arkaik Kule I'ın yanında yüksek bir kesimi ve bunun güneybatısında zayıf izleri tespit edilmektedir. Akropolün doğusunda da bir *diateichisma* aracılığıyla bir ön kale oluşturulmuştur. G, F ve E kulelerini içeren ön kale surları güneye doğru devam ederek şehri sarmaktadır, ancak izleri zayıftır. Kule E'nin güneyinde şehir surunun açtığı bir kısım belgelenebilmiştir. Geç arkaik Kule VI'nın kuzeyindeki dik yamaçta da uzun bir parça korunmuştur; İ.Ö. 4. yüzyıla ait bu parçada ve kent surlarının diğer yerlerinde duvar kalınlığı 2.67 m.'dir.

Akropolün güney yamacında 1902'de açılan sondajların içindeki duvarlar ile yamacın doğusunda tespit edilen diğerleri, bu alanda ızgara planlı bir düzenlemenin olabileceği izlenimini uyandırmaktadır. Larisa'nın belli başlı kamu yapıları içeren standart bir yerleşme olarak kurgulanıp kurgulanmadığı önemli sorulardan biridir.

Larisa Doğu ise 1-2 odalı konutların belirlediği bir doku sergilemektedir. Teras I'ın doğu sınırındaki birimler bir yapı topluluğu oluşturmakta, diğerleri bağımsız birimler halinde alanda konumlanmaktadır. Teras I merkez alan niteliğindedir.

YERLEŞİMİN BÜTÜNSEL VE ÇEVRESEL KARAKTERİSTİĞİ

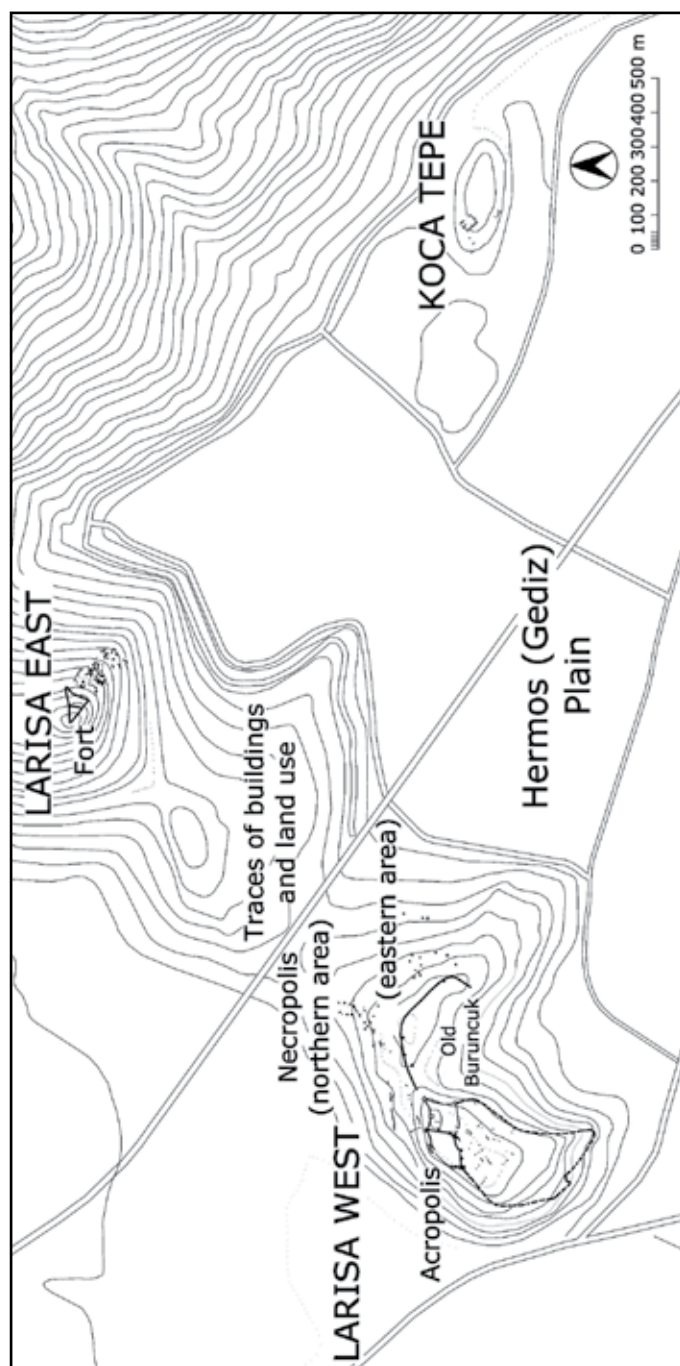
Larisa "orta boy" olarak nitelenebilecek bir yerleşimdir. Tutarlı bir yayılımın izleri Dumanlı Dağ'dan ayrılan ve 2-3 km. boyunca güneybatıya uzanan tanımlı bir kara parçasının üzerindedir. Çevre alanı olarak buna, Larisa Doğu merkezli 2-3 km. çapında bir alanı eklemek doğru olabilir. Nitekim ova düzeyindeki Koca Tepe kalıntıları bu çevre alanın içinde kalmaktadır. Dağlık alanda ise şimdiye kadar yalnızca kalenin dış yakın çevresi incelenebilmiş,

yol izlerine ve tümölüs kalıntılarına rastlanmıştır. Üç ayrı mevki bir arada düşünöldüğünde, Larisa Batı'nın kentsel ve öncelikli statüsü anlaşılmaktadır. Larisa Doğu daha çok Batı'yı lojistik anlamda destekleme görevi üstlenen bir alan gibi durmaktadır. Çevreye egemen kale, kent sakinlerinin acil kullanımına hizmet edecek bir sığınma mevkii izlenimini vermekte, nitelikli inşaatıyla mutlak yönetimin iddiasını yansıtmaktadır. Koca Tepe yapısı da yerleşimler arası ilişkilere hizmet ve işlev içerikli bir arka plan sağlamaktadır.

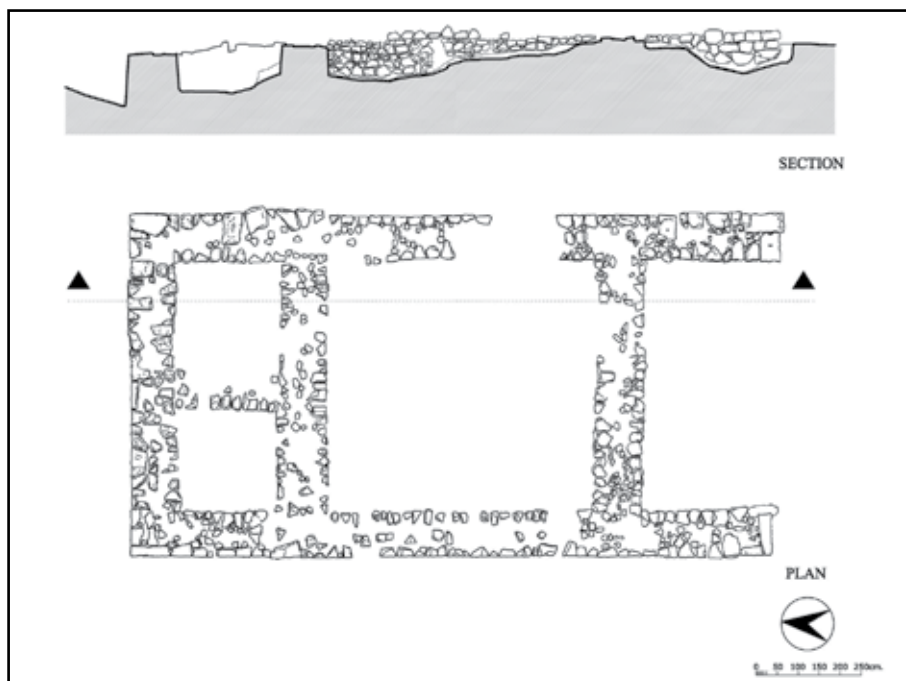
Belgeleme ve yorumlama Larisa araştırmalarının temel görevidir. Kazı yapılmadan olabildiğince soru üretmek ve bunların cevaplarını kurgulamak başlıca amaçtır. Mimarının teknolojik ve teknik yönleri önemli ölçüde belirlenebilmekte; bazı tasarım ve uygulama ilişkileri ortaya koyulabilmektedir. Beşinci çalışma yılının sonunda Larisa'nın yayılım ve topografik etki alanı önemli oranda kavranmıştır. Larisa tanımlı ve kısıtlı bir coğrafya içinde, "mutlak yönetim" ve "savunma" konularının ön planda olduğı bir yerleşim şeması sergilemektedir. Erken Yunan dönemi içinde gelişmiş bir altlığın üzerinde, Pers egemenliğı sırasında şekillenmiş bir Batı Anadolu kentini temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

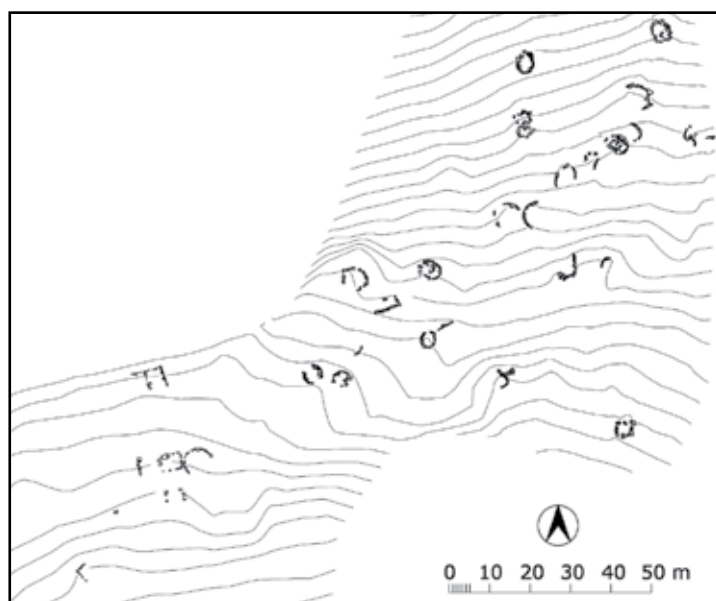
- JOHANNES BOEHLAU – KARL SCHEFOLD, (Yay. Haz.), *Larisa am Hermos. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902-1934. C. 1, Die Bauten*, Berlin 1940
- TURGUT SANER, Larisa (Buruncuk) Akropolü ve Kalesi: Yeni Bir Başlangıç 2010 (with English summary), 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2012, C. 2, s. 419-430.
- TURGUT SANER-KAAN SAĞ, The Aeolian-Style Polygonal Masonry in Larisa [Buruncuk] and its Regional Context, R. Carvais v.d., (Yay. Haz.), *Nuts & Bolts of Construction History*, Paris 2012, C. 2, s. 427-434.
- TURGUT SANER, Larisa (Buruncuk) Beşinci Yıl Araştırmaları 2010-2014, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü – Haberler*, Ocak 2015 Sayı 39, s. 41-43.

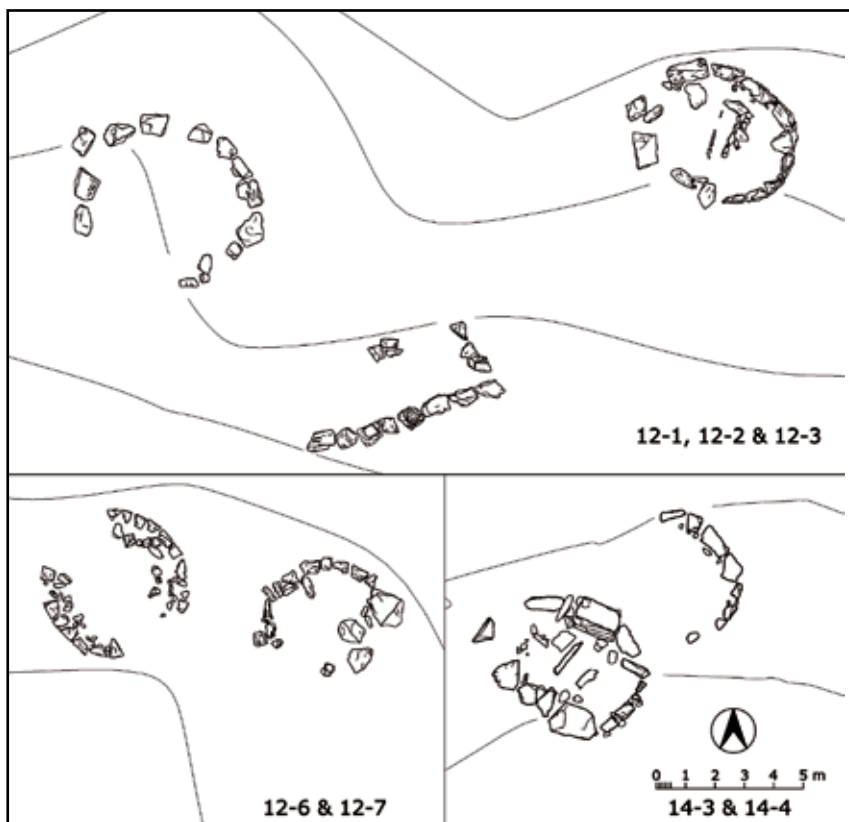
Drawing 1: Settlement layout of Larisa.

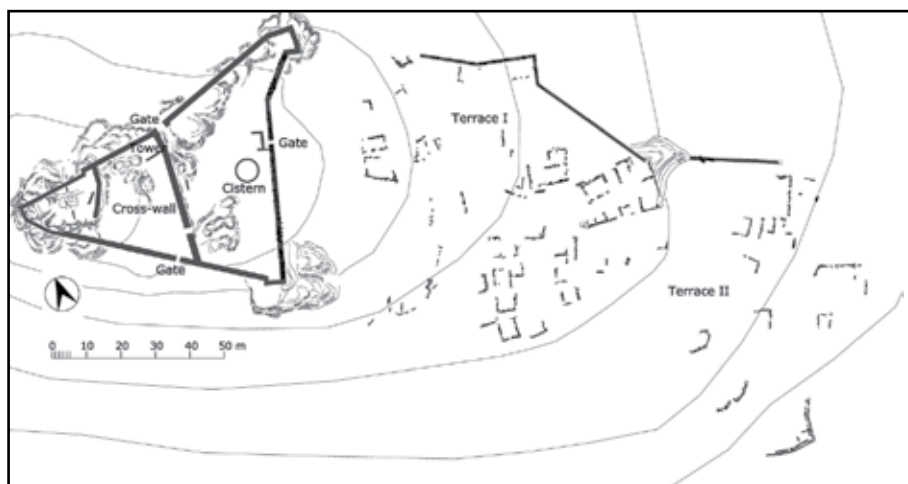
Drawing 2: Larisa West, Megaron.

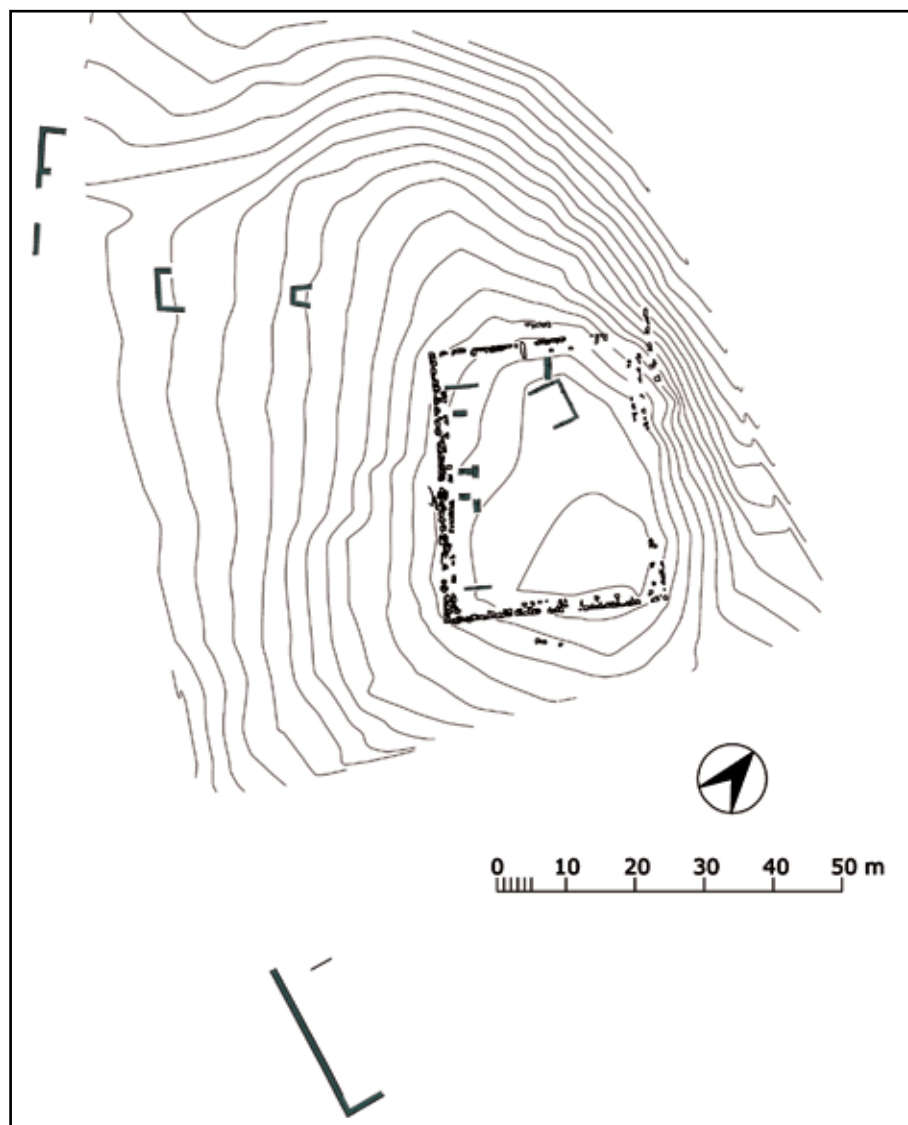
Drawing 3: Larisa West, Central part of necropolis (northern area).

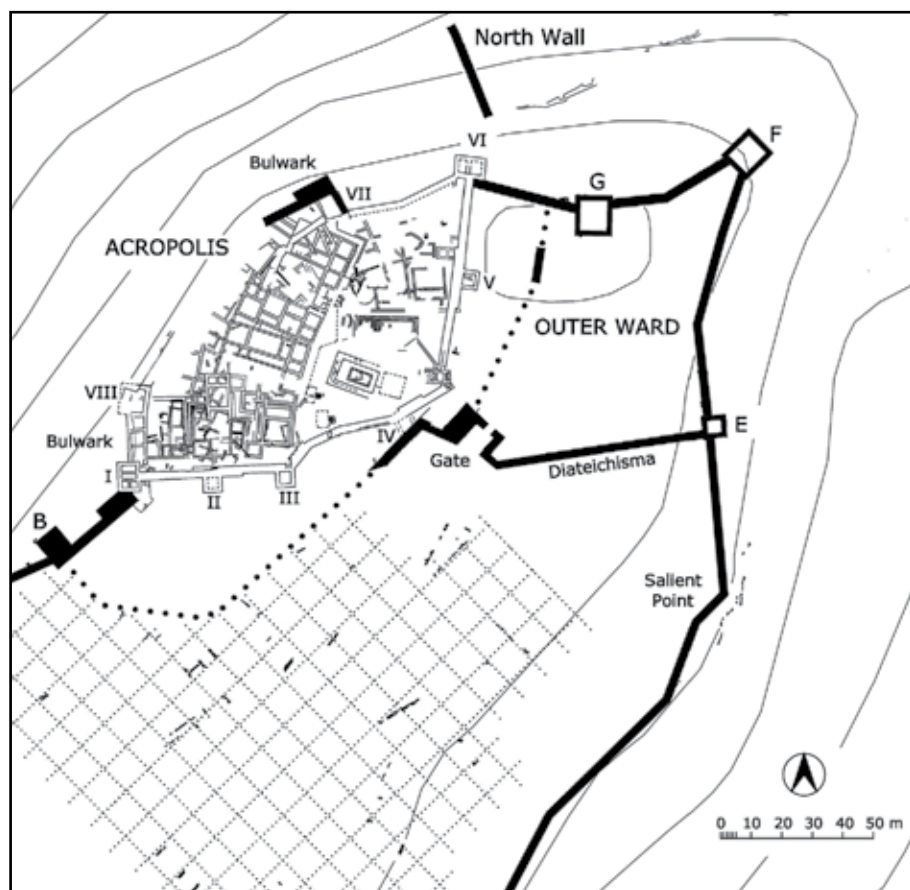
Drawing 4: Larisa West, Graves from necropolis (northern area).

Drawing 5: Larisa East, Fort and terraces.

Drawing 6: Koca Tepe, Monumental building and other remains.

Drawing 7: Larisa West, Acropolis, outer ward and city area.

Photo 1: Larisa West, Wedge-holes at southwest quarry.

Photo 2: Larisa West, Late archaic acropolis wall between TI-TII.

Photo 3: Larisa West, East wall of the Old Palace.

Photo 4: Larisa West, Grave 14-6 from necropolis (northern area).

Photo 5: Larisa East, South wall of the fort.

Photo 6: Larisa East, Cross-wall (left) and tower (right) inside the fort.

Photo 7: Koca Tepe, Southwestern wall of monumental building (Larisa East in the background).

Photo 8: Larisa West, Southern course of the acropolis walls (4th c. BC).

İZMİR İLİ, MENEMEN İLÇESİ PREHİSTORİK ve PROTOHİSTORİK DÖNEM 2014 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Nazlı ÇINARDALI-KARAASLAN*
Neyir KOLANKAYA-BOSTANCI

İzmir İli, Menemen İlçesi prehistorik ve protohistorik dönem 2014 yılı arkeolojik yüzey araştırmasının temel amacı, bölgedeki yerleşimlerin prehistorik dönemlerden Osmanlı dönemi sonu kadar olan tarihçesini, söz konusu dönemlere tarihlenen yerleşimlerdeki süreklilik, gelişim ya da değişimleri ortaya koymaktır¹.

2010 yılından² itibaren gerçekleştirilen çalışmanın genel hatlarıyla amacı, kültürlerarası önemli geçiş noktalarından biri olan Gediz deltasındaki arkeolojik yerleşimlerinin tespit edilmesi ve bölgedeki yoğun alüvyon birikimi sonucunda meydana gelen karasallaşmanın yerleşimlerin karakterini nasıl etkilemiş olduğunu ortaya koymaktır³.

- * Yrd. Doç. Dr. Nazlı Çınardalı-Karaaslan, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06800, Beytepe-Ankara/TÜRKİYE.
Yrd. Doç. Dr. Neyir Kolankaya-Bostancı, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06800, Beytepe-Ankara/TÜRKİYE.
- 1 Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün onayıyla gerçekleştirilmekte olan yüzey araştırması, Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 013A701009 No.lu alt yapı projesi ve Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmektedir. Bu projeye gösterdikleri ilgi ve destekten dolayı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi ve Türk Tarih Kurumuna teşekkürlerimizi sunmayı bir borç biliriz.
 - 2 Çınardalı-Karaaslan vd. 2012, 319-342; Çınardalı-Karaaslan vd. 2013, 161-174; Çınardalı-Karaaslan ve Kolankaya-Bostancı 2014, 169-185; Çınardalı-Karaaslan ve Kolankaya-Bostancı 2015, 553-572.
 - 3 2014 yılı yüzey araştırması Yrd. Doç. Dr. Nazlı Karaaslan başkanlığında, Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans öğrencisi Erden Egemen Terzioğlu ile Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji bölümü öğrencileri Elif Akgün, Gizem Alpaslan, Beyza Gülmez, Deniz Kışniş, Savaş Onurcu, Görkem Tuğrul ile Ankara Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Prehistorya Anabilim Dalı öğrencilerinden Mesut Yaksan ve Harran Üniversitesi arkeoloji bölümü öğrencileri Bedih Doğan'dan oluşan bir ekip tarafından yürütülmüştür. Ayrıca İzmir Müzesi Müdürlüğü uzmanlarından Ayşe Firuzan Caman Bakanlık temsilcisi olarak görev almıştır. Kendilerine özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz.

Söz konusu amaç doğrultusunda yüzey araştırmasının son senesini oluşturan 2014 yılında Musabey Köyü, Çavuşköy, Gerenköy, Yeniköy, Kozbeyli, Bağarası, Çakmaklı Köyü, Buruncuk ve Yanıkköy’de *intensive* (yoğun ve dar alanlı) ve *extensive* (kapsamlı ve geniş alanlı) yüzey araştırması 01.09.2014-19.09.2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir (Harita: 1).

MUSABEY KÖYÜ:

Musabey Köyü Çavuşköy ile birlikte Menemen Ovasının kuzey düzlüğüne yerleşmiş olan en eski iki köyden birisini oluşturmaktadır⁴. Burada yapılan araştırmalar sırasında dört mevkii gezilmiştir.

Karaköy Mevkii

Panaztepe’nin doğusunda, Musabey Köyü sınırları içinde yer alan bu mevkideki pamuk tarlasında, kenara toplanmış ve olasılıkla bir mimariye ait olan taşlar ile az miktardaki seramik örnekleri dikkat çekmektedir.

Ortaköy Mevkii

Ortaköy Mevkii’nde yer alan pamuk tarlaları ile bu tarlaların sulanmasında kullanılan kanal boyu arasında, tarlaların temizlenmesi sırasında kenara toplanmış olan iri boyutlu işlenmiş taşlar ile az miktarda seramik parçalarına rastlanılmıştır.

Eski Yassıköy Yerleşim Alanı

Mısır tarlası olarak kullanılan bu alanda da diğer alanlarda olduğu gibi atıl durumda birtakım taşlar tespit edilmiştir.

Musabey Mezarlığı

Söz konusu köy mezarlığında modern mezarların yanı sıra Osmanlı dönemine ait mermer sarık ve üzerinde yazıtlar bulunan mezar taşlarına rastlanılmaktadır (Resim: 1).

⁴ Doğer 1998: 244.

ÇAVUŞKÖY:

Menemen İlçesi'nin batısında Musabeyli ve Kesik ile birlikte, Gediz ovasının kuzey grubu yerleşmelerinden olan Çavuşköy'ün 14. veya 13. yüzyılda kurulmuş olduğu düşünülmektedir⁵.

Nurullah Dayı Bağ Mevkii

Bu mevkide muhtemelen Larissa'dan getirildiği gözlemlenen taşların kullanılmasıyla oluşturulmuş olan eski köy evi kalıntıları ve sütun parçalarının yanı sıra üzüm ezmede kullanılan taş tekneleri de araştırma sırasında tespit edilmiştir (Resim: 2).

Mehmet Ali Kutay Bağ Mevkii Altı

Larissa'nın karşısında, Gediz köprüsünün altındaki nehir yatağında iri boyutlu taşlardan oluşan bir mimari düzenleme tespit edilmiştir. Söz konusu taşlar doğu-batı yönünde Gediz nehrinin suyunun çekildiği kısımlarda yer almaktadır.

İzmir-Çanakkale Oto Yolunun Batısı

Larissa'nın karşısında, İzmir-Çanakkale oto yolunun batısında, Gediz nehri üzerinde yer alan muhtemelen bir köprünün ayaklarına ait dağılmış durumda temel kalıntıları tespit edilmiştir.

Çavuşköy Ovası

Çavuşköy ovasında, buranın yerel halkından alınan bilgiye göre, Nusretin Gürsoy'a ait tarlada pamuk ekilmeden önce bol miktarda seramik ve çatı kiremidi parçasına rastlanılmıştır. Ancak aynı alanda gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında tarlanın ekili olmasından dolayı herhangi bir buluntu

5 Doğer 1998: 203.

gözlemlenememiştir. Anlaşıldığı üzere, bu bölgede Gediz nehri kaynaklı olan alüvyon söz konusu ovayı ve muhtemel kalıntıların üzerini örtmüş durumdadır. Bu bölgede mimariye ait olabilecek bazı taşların tarlanın ekimi sırasında yapılan temizlik çalışmalarında kenara atılmış oldukları da dikkat çekmekle beraber bol miktarda çatı kiremidi parçalarına da rastlanılmıştır.

Çavuşköy Mezarlığı

Çavuşköy mezarlığı ana yolun her iki yanında yer almaktadır. Söz konusu mezarlıkta modern mezarlar ile birlikte Osmanlı dönemine ait üzeri yazıtlı ve sarıklı mezar taşları da bulunmaktadır. Bunların yanı sıra olasılıkla Roma dönemine tarihlenen mermer blok parçaları ile sütun parçalarının da mezar taşı olarak kullanılmış oldukları dikkat çekmektedir.

GERENKÖY :

Taşlı Tarla

Tarım arazi olarak kullanım görmesinden dolayı tahribatların izlendiği alanda olasılıkla kaçakçılar tarafından açılmış olan bir takım çukurlar tespit edilmiştir. Zeytin ağaçlarının bol miktarda bulunduğu alanda yoğun miktardaki Roma Dönemi seramik örnekleri ile çatı kiremidi parçalarının yanı sıra ayrıca bir adet kabaca yuvarlatılmış ve ortası delik pişmiş toprak bir ağırlık ile bir adet bronz sikke ele geçmiştir.

Gerenköy'ün Kuzeybatısında Yer alan Tepe

Gerenköy'ün kuzeybatı kesiminde yer alan doğal tepe üzerinde kayaya oyulmuş dikdörtgen biçimli teknenin üzüm ezmede kullanılmış olduğu düşünülmektedir (Resim: 3). 74 cm. x 1,66 m. ölçülerinde olan teknenin alt kısmında yer alan delik akıtacak olarak kullanılmış olup bu delik aracılığıyla sıvı önünde yer alan ve kayaya oyulmuş olan 21 cm. derinliğinde ve 54 cm. çapında olan çukura akmaktadır. Bunların yanı sıra teknenin yanında yer alan 9 cm. çapında ve 20 cm. derinliğinde olan daha küçük boyutlu çukurun

ise ezme işlemi sırasında kullanılan aletin yerleştirilmesi için açılmış olduğu düşünülmektedir.

Başkanın Evinin Yanı

Muhtemelen bir tepe olan ancak zamanla burada gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler nedeniyle düzleştirilmiş olan bu alanda olasılıkla bir mimariye ait çeşitli büyüklükte taşlar tespit edilmiştir. Buradan bol miktarda çatı kiremidi parçaları ile seramik örneklerinin varlığı gözlemlenmiştir.

Fasulye Tarlası

Gerenköy tepesinin batı kesiminde, Bağarası ile Gerenköy arasında yer alan fasulye ve buğday tarlalarında gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında oldukça aşınmış durumda olan beyaz ve yeşil sırlı Osmanlı dönemi seramik parçaları ile Roma dönemine tarihlenen seramik örnekleri ve çatı kiremidi parçalarına rastlanılmıştır.

Düz Yerleşim Alanı

Tarımsal faaliyetler nedeniyle oldukça düzleştirilmiş olan tarlanın bitişik parselinde yer alan tarlada zeytin ağaçlarının yoğunluğu dikkat çekmektedir. Bu alanda yapılan yüzey araştırması sırasında Roma ve Osmanlı dönemine tarihlenen bol miktardaki seramik örneklerinin yanı sıra çatı kiremidi parçalarının varlığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte tarladaki yoğun miktardaki seramik cürufunun ele geçmiş olmasından dolayı olasılıkla burada bir seramik atölyesinin olabileceği düşünülmektedir.

YENİKÖY:

1 No.lu Tepe

Günümüzde zeytin ağaçlarının dikili olduğu tepede muhtemelen Roma döneminde çiftlik evleri yer almaktaydı. Söz konusu evlere ait olduğu düşü-

nülen çeşitli boyutlardaki taşlar tarlanın tarım alanı olarak kullanılması nedeniyle kenara atılmıştır. Burada tespit edilen seramik örnekleri arasında Roma dönemine ait örneklerin yanı sıra Osmanlı Dönemi seramik ve çatı kiremidi parçaları yer almaktadır.

1 No.lu Tarla

1 No.lu tepenin kuzeydoğu eteklerinde yer alan tarla Roma ve Osmanlı dönemlerinde düz yerleşim yeri olarak kullanım görmüştür. Tarımsal faaliyetler nedeniyle gerek mimari unsurlar gerekse buluntu miktarı hakkında yeterli kadar bilgi sahibi olunamamıştır. Diğer taraftan bir kuyu ile günümüzde yalak olarak kullanım gören ve üzüm ezmede kullanıldığı düşünülen 66 cm. x 48 cm. ölçülerinde, 25 cm. yüksekliğinde ve 19 cm. derinliğinde olan bir taş tekne de gözlemlenmiştir (Resim: 4).

Burada tespit edilen seramik örnekleri ile çatı kiremidi parçaları Roma ve Osmanlı dönemlerine tarihlendirilmektedir. Söz konusu seramik örnekleri arasında yer alan ve üzerinde çizme suretiyle yapılmış olan ve bir çömlekçi işareti olarak yorumlanan motifli amphora dip parçası dikkat çekicidir.

Gavur Tepesi Kayaları

Gavur Tepesi olarak bilinen alanda kütle halindeki doğal kaya oluşumlarının üzerinde oldukça muntazam şekilde işlenmiş olan kaya mezarlar tespit edilmiştir. Mezarlar, güneydoğu-kuzeybatı istikâmetinde ovaya hâkim bir konumda yer almaktadır.

Söz konusu bölgede 2,40 m. x 1,18 m. x 1,27 m. ve 1,50 m. x 1,90 m. x 60 cm. ölçülerinde olan lahitler ile söz konusu lahitler arasında da çukura rastlanılmıştır. Söz konusu kaya bloklarının alt kısmında doğu ve kuzey cephesinde basamak olarak kullanılmış olan üzeri işlenmiş bir oluşum tespit edilmiştir. Sözü edilen kaya bloğunun yan cepheleri muntazam olarak düzleştirilmiş ve bir duvar görüntüsü verilmek istenmiştir. Duvarın kuzey hattında yine kayaya işlenmiş ve muhtemelen tekne olarak kullanılmış olan bir alan daha saptanmıştır (Resim: 5) .

Söz konusu mezar bloklarının yer aldığı alanın güneyinde kaya bloklarına işlenmiş ve muhtemelen oturma sıraları ve her iki yanında yer alan sunak dizilerinden oluşan bir alan yer almaktadır (Resim: 6). Ayrıca kutsal alan olarak düşünülen kesimdeki kaya mezarlar aynı yönde bulunmaktadır (Resim: 7) .

Cemal'in Tarlası

Günümüzde buğday tarlası olarak hizmet veren tepe üzerinde yer yer iri boyutlu taşların varlığı dikkat çekmektedir. Tarlada bol miktarda Roma ve Osmanlı dönemlerine tarihlendirilen seramik parçaları bulunmaktadır. Bunlar arasında, düz dipli testi parçaları, tünel ve dikey şerit kulplar ile üzerleri yivli ve kalın bej astarlı kap parçaları ile sırlı ve sırsız örnekler Osmanlı dönemine tarihlendirilmektedir. Bunların dışında Roma dönemine ait kâse ve testi parçaları ile bol miktarda çatı kiremidi parçasına rastlanılmaktadır.

BAĞARASI:

Bağarası Batı Kesimi

Bağarası'nın batı kesiminde yürütülen yüzey araştırması sırasında bol miktarda seramik örneklerine rastlanılmıştır.

KOZBEYLİ:

Günümüzde Foça ilçesi sınırları içinde yer alan Kozbeyli, Tapu-Tahrir defterlerindeki kayıtlara göre 16. yüzyılda Menemen'e bağlı idi⁶. 1531 yılında Yeni Foça Kalesi muhafızlarının tımarı olan 16. yüzyıldaki adıyla Kuzubeğlü, günümüzdeki adıyla Kozbeyli bölgedeki em eski köylerden biridir. Köyün adı 13. ve 14. yüzyılda bu bölgeye iskân etmiş olan bir konar-göçer Türkmen aşiret veya oymağı ile ilişkili olmalıdır⁷.

Kozbeyli-Yeni Foça Yol Güzergâhı

Söz konusu alanda saptanan ve muhtemelen bir kült alanı olarak kullanılmış olan kaya oluşumları dikkat çekmektedir (Resim: 8). Söz konusu kaya

6 Doğer 1998: 240.

7 Doğer 1998: 240-241.

oluşumlarında kuzeydoğuya doğru konumlanan basamak ve oturma yerleri tespit edilmiştir. Burada gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında Roma ve Osmanlı dönemlerine tarihlenen az miktarda seramik örneklerinin yanı sıra çatı kiremidi parçalarına da rastlanılmıştır. Buradan ayrıca 1907 yılına tarihlenen bir adet gümüş sikke ele geçmiştir.

Bunların yanı sıra Kozbeyli Camiinde basamak olarak kullanılmış bir mermer blok da saptanmıştır. Mermer bloğun ön yüzünde yer alan yuvarlak ve karelerden oluşan, birbirini takip eden motiflerin altında tek sıra halinde bir yazıt yer almaktadır (Resim: 9).

Karağaç Mevkii

Kozbeyli’de Karağaç Mevkii olarak adlandırılan bölgede yapılan çalışmalarda eski bir kuyu ve kuyunun etrafında muntazam olarak kesilmiş olan blok taşlar ile Roma ve Osmanlı dönemlerine tarihlendirilen bol miktarda çatı kiremidi ile seramik parçalarına rastlanılmıştır.

Kozbeyli Mezarlığı

Kozbeyli Mezarlığında Osmanlı Dönemine ait üzerleri yazıtlı taşlar ile üstünde bir takım semboller bulunan mezar taşları ve kavuk şeklinde mermer başlar yer almaktadır.

KARADAĞ:

Çakmaklı Köy

Prehistorik ve protohistorik dönemlerde yontmataş alet yapımında sıklıkla kullanılan çakmaktaşının nereden elde edilmiş olduğunu belirlemek amacıyla 2014 yılında Çakmaklı Köyüne gidilmiştir. Köy adını sahip olduğu ve yakın zamana kadar kullanıldığı bilinen çakmaktaşı yataklarından almaktadır. Bölge daha önce de başka araştırmacılar tarafından ziyaret edilmiş ve burada bir Neolitik Çağ yerleşiminin olduğu saptanmıştır⁸. Çakmaklı Köyü’nde ekibimiz tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında tarım arazisinde

8 Tiné-Traverso 2004: 53-56; Sağlamtimur ve Ozan 2013: 588.

birkaç adet çakmaktaşı ve çört yonga ile yumrulara rastlanılmıştır (Resim: 10), ancak tekil buluntular oldukları için tarihlendirilmeleri yapılamamıştır.

BURUNCUK KÖYÜ:

Buruncuk Köyü adını, Dumanlı dağının batıya doğru en son uzantısı olan yaslandığı tepenin konumundan almış olmalıdır. Uzun zaman önce unutulmuş olan diğer adı Bağlarca ise çevrenin bugün de olduğu gibi üzüm bağları bakımından zengin olduğunu göstermektedir. Köyün bugün harabe halinde olan ilk yerleşimi Buruncuktepe'nin güneye bakan yamacı üzerinde bulunmaktadır. Köyün yaslanmış olduğu Buruncuktepe'nin üzerinde Güney Aiolis bölgesinin en eski ve en stratejik şehirlerinden biri olan Larissa kenti bulunmaktadır⁹.

Larissa

Larissa tepesi ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında herhangi bir kalıntı tespit edilememiştir. Ancak Çanakkale-Bergama-İzmir otoyol köprüsünün altından geçen Gediz nehrinin çevresi detaylı incelenmiş ve burada nehir içinde yer yer saptanan iri boyutlu taşlar kayıtlara geçmiştir.

YANIKKÖY:

Neonteikhos (Yanikköy Kalesi)

Neonteikhos, Herodot'un saydığı 12 Aiol kenti arasında adı Hellencede "çok açık" anlamına gelen tek kenttir ve Türkçeye "yeni duvar ya da yeni kale" olarak çevrilebilir. Ayrıca haritalarda Ceneviz Kalesi olarak geçen sarp kayalık Neonteikhos olarak kabul edilmektedir¹⁰.

Neonteikhos harabeleri Yanikköy'ün hemen üzerinde yer almaktadır. Bu kesimde 2014 yılında gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması sırasında kaçak kazı çukurları ile bol miktarda seramik parçalarına rastlanılmıştır.

⁹ Doğer 1998: 200.

¹⁰ Doğer 1998: 275.

MALTEPE KÖYÜ:

Maltepe Köyü Mezarlığının Kuzeyindeki Ekili Arazi

Bölgede yürütülen yüzey araştırması sırasında, Maltepe Köyü Mezarlığı'nın kuzeyindeki ekili arazide kaçak bir kazının yapıldığı haberinin gelmesinden hemen sonra alana gidilerek burada bir kaçak kazının yapılmış olduğu görülmüştür. Panaztepe Kazısı Bakanlık Temsilcisi de konuya ilişkin olarak haberdar edilmiş ve kendisi durumu İzmir Arkeoloji Müzesi'ne iletmıştır. Burada toprak seviyesinin yaklaşık 2.10 m. altında yarısı kırık durumda olan bir pithos tespit edilmiştir (Resim: 11). Söz konusu pithos M.Ö. 2. binin ilk yarısına tarihlendirilmektedir. Burada bulunan firnisli boyalı küçük parçanın Kiklat taklidi Minos seramik örneği olma özelliği üzerinde durulmuştur (Resim: 12). Bu örnekle beraber Orta Tunç Çağı'nın erken dönemlerine tarihlendirilen, büyük bir kısmı korunmuş olan sığ bir çanak parçası da bulunmuştur. Ayrıca alandan toplanan bazı seramik parçalarına dayanılarak da burada Erken Tunç Çağı yerleşiminin de olduğu düşünülmektedir (Resim: 13).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME:

İzmir İli, Menemen İlçesi, Prehistorik ve Protohistorik dönemler 2014 Yılı Arkeolojik Yüzey araştırması sırasında genel hatlarıyla Gerenköy, Çavuşköy, Musabey Köyü, Yeniköy, Bağarası, Kozbeyli, Çakmaklı Köyü, Buruncuk ve Yanıkköy'de toplam 26 mevkii gezilmiştir (Harita: 1).

Bunların büyük bir kısmı mezarlıklardan oluşurken, bir kısmında ise dağılmış durumda mimari kalıntılar ile çatı kiremidi ve çeşitli seramik parçalarına rastlanılmıştır. Yapılan çalışmalarda, daha önceki senelerde olduğu gibi yoğunluklu olarak Roma ve Osmanlı dönemi kalıntıları ile karşılaşılmıştır. Bunun en temel sebebi ise, daha önceki raporlarda da belirtildiği üzere bölgede meydana gelen yoğun alüvyon birikimi ve Roma öncesi yerleşimlerin birçoğunun alüvyon dolgu altında yer almasıdır. Diğer taraftan bu yılki çalışmalarda Maltepe Köyü Mezarlığının kuzeyindeki ekili arazide gelen haber üzerine tespit edilen Orta Tunç Çağı pithos kalıntıları ile bunların altında yer alan olası Erken Tunç Çağı yerleşiminin varlığıdır. Söz konusu kalıntıların toprak seviyesinden 2,10 m. derinlikte bulunmuş olması da bölgede yoğun

alüvyon birikiminin varlığını ortaya koymaktadır. Söz konusu sebepten dolayı 2010-2014 yılları arasında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında Roma öncesi dönemlere ait kalıntılara çok az rastlanılabilmektedir.

2010 yılında başlayan İzmir İli, Menemen İlçesi, Prehistorik ve Proto-historik dönemler arkeolojik yüzey araştırmasının amacı Batı Anadolu'daki kültürler arası önemli geçiş noktalarından biri olan Gediz deltasındaki Prehistorik dönem yerleşimlerinin tespit edilmesi ve bölgedeki yoğun alüvyon birikimi sonucunda meydana gelen karasallaşmanın yerleşimlerin karakterini nasıl etkilemiş olduklarını ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda bölgede 2010-2014 yılları arasında gerçekleştirilen *intensive ve extensive* yüzey araştırmaları sırasında, M.Ö. 2. binden başlayarak Osmanlı dönemine kadar tarihlenen toplam 76 mevkii gezilmiştir (Harita: 2). Bunların bir kısmının tescilli olup olmadığına incelenmesi ve yoksa tescillenmesi için ilgili kurullarına önerilerde bulunulmuştur.

2010-2014 yılları arasında gerçekleştirilen araştırmalarda aslında daha fazla buluntu yeri tespit edilebilirdi. Ancak hem bölgedeki yoğun alüvyon birikimi hem de gezilen alanlardaki yoğun bitki örtüsü, erozyon ve tarım arazileri arkeolojik buluntu yerlerinin sayısını ve niteliğini belirlemede etken olmuştur. Özellikle tarım arazisi olarak kullanılan alanlarda çatı kiremidi parçaları ile büyük boyutlardaki seramik örnekleri dışında buluntuların saptanması zor, hatta bazı durumlarda da imkânsız olmuştur. Bunun yanı sıra gezilen birçok bölgede de kaçak kazı çukurları ile birlikte yüzeydeki mezar olarak kullanılmış kısımlarda insanlar tarafından yapılmış olan tahribatlara da rastlanılmıştır ve bu durum ilgili birimlere bildirilmiştir.

2014 yılı çalışmaları ile birlikte tamamlanan “İzmir İli Menemen ilçesi, Prehistorik ve Protohistorik dönem Arkeolojik Yüzey araştırmasının” 5 yıllık süreci sonunda Erken Tunç Çağı'ndan başlayarak Osmanlı dönemine kadar tarihlenen toplam 76 mevkii gezilmiştir. Buradan ele geçen arkeolojik verilerin değerlendirilmesi sonucunda, söz konusu buluntu yerlerinin, 1 tanesinde Erken Tunç Çağı, 5 tanesinde M.Ö. 2. bin, 4 tanesinde Arkaik dönem, 7 tanesinde Helenistik Dönem, 48 tanesinde Roma Dönemi, 22 tanesinde Bizans Dönemi ve 40 tanesinde de Osmanlı Dönemine tarihlenen buluntular saptanmıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, bölgede gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen en erken dönem Tunç Çağları ile temsil edilmekte olup daha önceki dönemlere ait herhangi bir veriye rastlanılamamıştır. Bu durumun sebebi olarak, gerek Panaztepe kazısında saptanan yaklaşık 2,5 m. kalınlığındaki alüvyon dolgusunun varlığı, gerekse daha önce gerçekleşen jeolojik araştırmalar¹¹ sonucunda elde edilen verilerin ortaya koyduğu gibi, bölgedeki yoğun alüvyon birikimi gösterilmektedir. Söz konusu alüvyon birikimi Geç Tunç Çağı tabakalarını örttüğü gibi, daha önceki dönemlere ait kalıntılara ulaşılmasını neredeyse imkânsız bir duruma getirmektedir.

Hem Panaztepe kazılarında hem de bölgede daha önceki gerçekleşmiş olan jeolojik araştırmalardan¹² ve antik dönem yazarları¹³ ile seyyahların notlarından¹⁴ anlaşıldığı kadarıyla bölgede karasallaşma Geometrik Çağ'dan sonra başlamış ve Roma Dönemi'nde tamamlanmış olmalıdır. Bu durumda Tunç Çağlarında, Gediz deltasında yer alan bazı prehistorik dönem buluntu yerlerinin bir zamanlar kıyı, belki de ada yerleşimi olduğu söylenebilir.

Bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sonucunda bölgede Geometrik Çağ'dan sonra yerleşimler bazında bazı boşlukların yaşandığı anlaşılmaktadır. Bölgedeki önemli bir yerleşim olan ve 1985 yılından itibaren kazısı yapılan Panaztepe ören yeri de, söz konusu dönemden sonra Tunç Çağlarındaki zengin yerleşim dokusunu kaybetmiştir¹⁵. Karasallaşmanın tamamlanmış olduğu Roma Dönemi'nden sonra ise, kıyı yerleşimlerinin aksine daha çok iç ve tepelik alanlarda Geç Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde Gediz deltasında daha çok küçük çiftlik yerleşimleri kurulmuştur. Bu durum, söz konusu dönemlerde Gediz deltasının yerleşim dokusu bakımından zayıfladığını ve çoğu yerleşim yerlerinin de terk edilmiş olduğu görüşünü desteklemektedir.

Alüvyon birikimi nedeniyle özellikle Protohistorik yerleşimlerin varlığını saptayabilmek amacıyla tepelik alanlarda da yüzey araştırması gerçekleştiri-

11 Aksu ve Piper 1983; Aksu, Piper ve Konuk 1987; Kayan 1999; Kayan 2003

12 Erinc 1955; Darkot ve Tuncel 1978; Aksu ve Piper 1983; Aksu, Piper ve Konuk 1987; Kayan 1999; Kayan 2003.

13 Rackham 1961; Godley 1966.

14 Choiseul-Gouffier ve Choiseul-Gouffier 1782; Ramsay 1881; Cadoux 2003: 24-25

15 Çınardalı-Karaaslan 2008.

rılmıştır. Yakın zamanlarda kullanılmaya başlanan “Dağ Neolitiği” terimi, Neolitik Çağ yerleşimlerini sadece ovalarda değil de yüksek kesimlerde de aramanın daha doğru olacağını ortaya koymuştur¹⁶. Nitekim Manisa yakınlarındaki Saruhanlı çevresindeki Naim Tepe ile Alaşehir yakınlarındaki Taklan Tepe’de tepe üstü yerleşimlere rastlanılmıştır¹⁷. Ancak ekibimiz tarafından Menemen ilçesi sınırları içinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında gezilen tepelik alanlarda ne Neolitik Çağ ne de daha sonraki protohistorik dönemlerin varlığına dair herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu verileri kullanarak, Gediz deltasında pre-historik dönemlerden itibaren devamlı yerleşimlerin olduğu anlaşılmıştır. Bu durum, Gediz deltasında yer alan, bir kısmı daha önceden bilinen, diğer bir kısmı ise bölgede tarafımızca gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen yerleşimlerin de karakterini ortaya koymaktadır. Yüzey araştırmalarında elde edilen veriler aracılığıyla Gediz deltasının tarih öncesi dönemlerden itibaren yoğun bir yerleşime sahne olduğu anlaşılmaktadır. Ancak karasallaşmanın tamamlandığı Roma döneminden sonra ise yerleşim yeri sayısında bir artış olduğu, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde ise yerleşimlerin yapısının zayıflayarak küçük çiftlik yerleşimleri şeklinde daha çok tepelik alanlara kurulmuş oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim bölge ile ilgili yapılan diğer çalışmalarda Erken ve Orta Bizans dönemlerinde özellikle yüksek alanlarda bu tip küçük çiftliklerin kurulma sebebi olarak M.S. 8. yüzyılın başından 11. yüzyılın başına kadar görülen Arap akınları gösterilmektedir. Söz konusu Arap akınları bölgedeki nüfusun azalmasına yol açtığı gibi, kıyıdaki kentler ve köylerin terk edilmesine ve nüfusun dağlık bölgelere sığınmasına neden olmuştur¹⁸.

2010 yılından itibaren gerçekleştirilen yüzey araştırması kapsamında tespit edilen buluntu yerleri, ayrıca bazı araştırmacılara da yeni çalışma alanları açacak ve bu şekilde bölgenin arkeolojik potansiyeli hakkında daha geniş bilgilere sahip olunacaktır. Ancak İzmir bölgesi söz konusu olduğunda, coğrafyanın bu kıyıya yakın yerleşimlerin anlaşılmasında oldukça büyük bir öneme sahip olduğu da unutulmamalıdır.

18 Özdoğan 2007: 455; Akdeniz 2011: 30.

19 Akdeniz 2011: 30.

20 Ostrogorsky 1981: 115, 145-146; Doğer 1998: 48.

KAYNAKÇA:

- AKDENİZ E. 2011, "Neolitik Çağ'da Manisa Yöresi", *OLBA* XIX: 1-46.
- AKSU, A.E. ve D.J.W. PIPER, 1983, "Progradation of the Late Quaternary Gediz Delta, Turkey", *Marine Geology* 54: 1-25.
- AKSU A.E., D.J.W. PIPER ve T. KONUK, 1987, "Late Quaternary Tectonic and Sedimentary History of Outer İzmir Bay and Candarlı Bays, Western Turkey", *Marine Geology* 76, 89-104.
- CADOUX C.J. 2003, *İlkçağ'da İzmir. Kentin, En Eski Çağlardan İ.S. 324'e Kadar Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CHOISEUL-GOUFFER M.G ve F.A. CHOISEUL-GOUFFER, 1782, *Voyage Pittoresque de la Grèce, I*, Paris press, Paris.
- ÇINARDALI-KARAASLAN N., 2008, "Recent Investigations at Panaztepe Harbour Town", A. Erkanal-Öktü, S. Günel ve U. Deniz (eds.) *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri*, ed., Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 57-68.
- ÇINARDALI-KARAASLAN, N., A. AYKURT, Y.H. ERBİL ve N. KOLANKAYA-BOSTANCI, 2012, "Panaztepe Kazıları Kapsamında İzmir Bölgesi Gediz Deltası Yüzey Araştırması 2011 Yılı Çalışmaları", 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 319-342.
- ÇINARDALI-KARAASLAN, N., Y.H. ERBİL, N. KOLANKAYA-BOSTANCI ve A. AYKURT, 2013, "İzmir İli, Menemen İlçesi Prehistorik ve Protohistorik Dönem 2011 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 1*: 161-174.
- ÇINARDALI-KARAASLAN, N. ve N. KOLANKAYA-BOSTANCI, 2014. "İzmir İli, Menemen İlçesi Prehistorik ve Protohistorik Dönem 2012 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması". 31. *Araştırma Sonuçları Toplantısı Dergisi 1*: 169-185.
- ÇINARDALI-KARAASLAN, N. ve N. KOLANKAYA-BOSTANCI, 2015. "İzmir İli, Menemen İlçesi Prehistorik ve Protohistorik Dönem 2013 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması". 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı Dergisi 1*: 553-572.

- DARKOT B. ve M. TUNCEL, 1978, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No.99, İstanbul.
- DOĞER, E. 1998, *İlk İskânlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhaniyat Tarihi*, İzmir.
- ERİNÇ S., 1955, "Gediz ve Büyük Menderes Deltalarının Morfolojisi", *Dokuzuncu Coğrafya Meslek Haftası. Tebliğler ve Konferanslar*. Türk Coğrafya Kurumu Yay. No. 2: 33-36.
- GODLEY A.D., 1966, *Herodotus: The Histories*. Loeb Classical Series, W. Heinemann, London.
- KAYAN, İ. 1999. "Holocene Stratigraphy and Geomorphological Evolution of the Aegean Coastal Plains of Anatolia" *Quaternary Science Reviews*. Vol. 18, No: 4-5: 541-548.
- KAYAN, İ. 2003. *Gediz Deltasının Alüvyal Jeomorfolojisi I (Süzbeyle-Menemen Profili)*, Ege Üniversitesi Araştırma Proje Raporu, İzmir.
- OSTROGORSKY, G. 1981, *Bizans Devlet Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ÖZDOĞAN M., 2007, "Bazı Genellemeler-Öngörüler", M. Özdoğan ve N. Başgelen (eds.), *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 431-58.
- RACHAM H., 1961, *PLINY, Natural History II, III-VII*, Harvard University Press, London.
- RAMSAY, W.M., 1881, "Contributions of the History of Southern Aeolia", *Journal of Hellenic Studies*, II, 44-307.
- SAĞLAMTİMUR, H. ve A. OZAN, 2013, "Ege Gübre Neolitik Yerleşiminin Paleocoğrafya Özellikleri ve Gelişimi", E. Öner (ed.), Prof. Dr. İlhan Kayan'a Armağan, Ege Üniversitesi Basımevi: 587-597.
- TINÉ-TRAVERSO, S. 2004: "Çakmaklı Tepe: An Ancient Neolithic Village in the Aegean Coastland of Northwestern Turkey", BAR. Acts of the XIVth UISPP Congress, University of Liège, Belgium, 2-8 September 2001: 53-56.

Harita 1: 2014 yılı araştırma alanları.

Harita 2: 2010-2014 yılları arası araştırma alanları.

Resim 1: Musabey Mezarlığı.

Resim 2: Nurullah Dayı Bağında tespit edilen taş tekne.

Resim 3: Gerenköy lahit mezar.

Resim 4: Yeniköy 1 No.lu tarlada tespit edilen kuyu ve tekne.

Resim 5: Gavur Tepesi duvar ve tekne

Resim 6: Gavur Tepesi sunak.

Resim 7: Gavur Tepesi kaya mezarları.

Resim 8: Kozbeyli kült alanı.

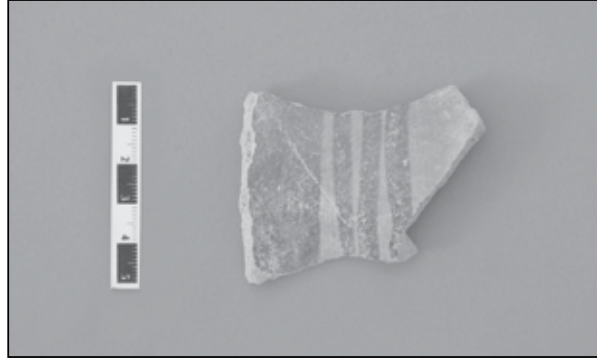
Resim 9: Kozbeyli basamak olarak kullanılmış mermer blok.

Resim 10: akmaklı Köy çakmaktaşı rnekleri.

Resim 11: Maltepe köyü mezarlığının kuzeyindeki ekili arazide

Resim 12: *Pithos*un yakınında bulunan Kiklad Taklidi Minos se

Resim 13: *Pithos*un yakın çevresinde bulunan Erken Tunç Çağı

PERGAMON 2014 - YAKIN ÇEVREDE GERÇEKLEŞTİRİLEN YÜZEY ARAŞTIRMASI RAPORU¹

Felix PIRSON*

European Research Council tarafından desteklenen, Rome's Mediterranean Ports Advanced Grant'in kısmi projesi olarak şimdilik iki yıllığına planlanan " The Maritime Topography of the Ancient Kane Peninsula: A Micro-Regional Approach to the Impact of Harbours and Anchorages on Politics, Economy and Communication of a Western Anatolian Landscape. Kane Regional Harbour Survey" adı altındaki projeye başlanılmıştır. Bakırçay Ovası'nı batıda deniz tarafında sınırlayan Kane (Karadağ) Yarımadası'nın (Resim: 1) sahilindeki limanların, demirleme alanlarının ve koyların araştırılması bu projenin konusunu oluşturmaktadır. Kane Yarımadası'nda bugüne kadar bilinen kalıntılar, kuzeyde Kane (Bademli), güneyde Pitane (Çandarlı) kentsel yerleşimlerin yanı sıra, sahilde deniz içinde yer alan bir sıcak su kaynağında ve Elaioussa adasında (Mardalıç Adası) bulunan antik yapı kalıntılarından ibaretti. Ancak araştırma programı, Antik Dönem'de olasılıkla mal taşımacılığında kullanılan teknelerin yükünü boşaltabilmek için kullanılmış bitişik koyları ile tarımsal hinterlandları da kapsamaktadır. Bu şekilde Antik Dönemdeki bir mikro coğrafyanın liman ağının rekonstrüksiyonu ile birlikte,

* Felix PIRSON,

Metnin Türkçeye çevrilmesinde emeği geçen Hülya Çatak'a çok teşekkür ederim.

- 1 Ayrıntılı ön raporlar Archäologischer Anzeiger'de yıllık olarak yayınlanmaktadır. Daha geniş bilgiye www.dainst.org/index_650_de.html adresinden ulaşılabilir. Bu yılki çalışmalar 12.8.-30.8.2014 tarihlerinde yapılmıştır. Alman Arkeoloji Enstitüsü Pergamon Kazısı, bu yıl da çalışmalarını destekleyen tüm kurum ve kişilere teşekkür eder. Bunların başında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Bergama Müzesi ile Almanya Büyükelçiliği Kültür bölümü (Ankara) gelmektedir. Maddi katkıda bulunanlar ve işbirliği yapanlar, ilgili bölümlerde yer almaktadır. Genel Müdürlüğü temsilen çalışmalara bu yıl Tülay Kocaman (Manisa Müze Müdürlüğü) katılmıştır. Dostane desteği için kendisine çok teşekkür ederiz..

yerel, bölgesel ve bölgelerüstü düzeydeki bağlantıları da anlaşılır olacaktır. Ayrıca araştırılması 2012 yılında tamamlanan Pergamon'un ana limanı olan Elaia projesi de daha büyük bir coğrafi bağlantı çerçevesine oturtulacaktır. Bu yılki çalışmalarımız, jeodezi çalışmalarıyla arazi yüzeyinin tespit edilmesi, kara ve suda jeofiziksel taramaların yapılması, aynı zamanda arkeolojik ve mimari kalıntıların tespit edilmesini kapsayan ve büyük ölçüde tamamlanan Kane kentindeki yüzey araştırmasına (Resim: 2.3) yoğunlaşmıştır. Aynı şey Bademli'nin güneybatısındaki sıcak su kaynağında bulunan Roma Dönemi yapı kalıntıları için de geçerlidir. Projenin merkezi kısmını oluşturan jeoarkeolojik araştırmalar, 2014 yılında doğal koruma alanlarında sondaj çalışmaları için alınamayan izinlerden dolayı, planlandığı gibi gerçekleştirilememiştir.

Livius'a göre (36, 45, 8) M.Ö. 191/190' da 3. Suriye Savaşları esnasında Romalıların filosu için kışlık barınak olarak kullanılmış olan, Kane kentindeki antik limanın topoğrafik yapısı ve boyutları hakkında, araştırmalarımız öncesinde neredeyse hiç birşey bilinmiyordu. En yoğun bulgular batı ve doğu koyları boyunca tespit edilmiştir (Resim: 3). Buna göre kent alanı her halükarda burnu da içine alıyordu, nitekim yüzeydeki keramiklerin araştırılması ve jeofiziksel taramalar da bu veriyi kesinlikle destekler niteliktedir. Savunma tekniği sebebiyle güneydeki Kanlı-Tepe de kente dahil olmalıydı; buna karşılık güneydoğudaki bitişik arazilerde jeofizik ve buluntu dağılımına göre herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Bir sonraki yükseklikte bir nekropol yer almaktaydı. Hem yüzeyde hem de ilk jeofizik sonuçlarına göre toprak altında, olası bir kent tahkimatına dair izler tespit edilememiştir. Bu sonuç belki de taşların alınması veya Kanlı-Tepe'nin doğusundaki modern yapılaşma ile de ilgili olabilir. Şimdiye dek tiyatro veya bir tapınağa dair izlerin bulunmaması, çok küçük bir kent bölgesine işaret etmektedir. Doğu koyundaki uzun bir temel (Resim: 4), olasılıkla büyük bir resmi yapıya – belki de bir liman stasasına işaret ediyor olabilir. Bu kalıntı 2015 yılında daha yakından araştırılmaya devam edilecektir. Bulgu açıkça, burunda gerçekleşen erozyonu ve Antik Dönem'den itibaren su yüzeyinin yükseldiğini göstermektedir. Bu nedenle kent bölgesinin Antik Dönem'de biraz daha büyük olduğu düşünülmelidir. Burnun deniz tarafındaki keskin kenarlarında çok sayıda basit duvarlar ve tabakalar görülmektedir. Söz konusu duvarlar, bulunan seramik parçalarına göre en azından kronolojik açıdan kabaca tasnif edilebilmektedir. Basit ev

duvarları ve kesmetaştan örölmüş az sayıdaki duvar dizileri veya opus caementicium-ströktürleri tamamen iki farklı oluşuma işaret etmektedir. İçinde belki Agora gibi geniş alanların da bulunduğu, ki normalde böyle boş alanlar jeomanyetik ölçümlerde zor seçilebilirler, bir kent planının rekonströksiyo-nunun mümkün olup olamayacağını ilerdeki değerdendirmeler gösterecektir. Aynı şey koyun içindeki kapsamlı sismik ölçümler için de geçerlidir (Resim: 5). Tek tek yapı ströktürlerini kapsayan ayrıntılı değerdendirme henüz eksiktir. Bizim için kanıtlanabilir en büyük Antik Dönem altyapısı, günümüzde tamamen sular altında olan ve burnun batı ucunda yer alan uzunca taş yığın-larıdır (yaklaşık 75 x 75 m., 4 metreye kadar yükseklikte). Sismik profillerden (Resim: 6) belirgin bir şekilde göröldüğü üzere moloz tabakası yukarıya doğru düz bir alan ile sonlanmamaktadır. Aksine kenarlarda dalgalı yükseklikler görölmektedir. Burada aslında kıyıdaki bir burun ile liman havzasını oluş-turmuş olan, tahminen dairesel bir dalgakıran altyapısının erozyona uğramış kalıntıları söz konusu olabilir.

Helenistik Dönemin önemli deniz merkezleri Rhodos, ya da Alexandria'nın yanında bütünüyle mütevazi kalan Elaia ile karşılaştırıldığında Kane'nin polis olarak ve özellikle de liman olarak görece önemsiz olduğu ortaya çıkmaktadı. Ancak kuzeyde Kane, güneyde Elaia arasında yer alan ve hedeflenen liman ağının rekonströksiyonu çerçevesinde burası daha az ilginç değildir, aksine limanlar yelpazesini genişleterek Elaia'nın özel konumunun önemini yeniden vurgulamaktadır. Böylece Kane liman havzasının konumlandırılma-sı kent bölgesi oranında ticari liman kullanımına karşı durmaktadır. Daha çok Elaia'ya gidiş veya dönüş yolunda ara durak veya koruyucu liman olarak kullanılmış olmalıdır. Deniz ticareti daha çok batı ve doğu koyunda Agora yakınlarındaki iskeleler üzerinden yapılmış olmalıdır.

Yüzey araştırmalarında buluntu malzemesinin toplanmasına sınırlama getiren yeni kurallar nedeniyle, yerinde ve yalnızca azami bilgi veren kera-mik parçaları incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda, çoğunluğu Helenis-tik Dönem'den Erken Roma Dönemi'ne kadar olan zaman dilimini kapsayan parçaların yanı sıra az sayıda da Klasik Dönem'den parçalara rastlanmıştır. Orta Roma Döneminden belirgin olarak daha az malzeme görölrken Geç Antik ve Erken Bizans Dönemi'nin buluntu yoğunluğunun yeniden arttığı

görülmektedir. Yüksek sayıdaki amfora payı dikkat çekicidir ama sürpriz de değildir, bunların arasında en az bir tanesi İtalya'dan ithal malzemedir. Kераmik malzemesinin değerlendirilmesine devam edilmektedir.

Resim kaynakçası:

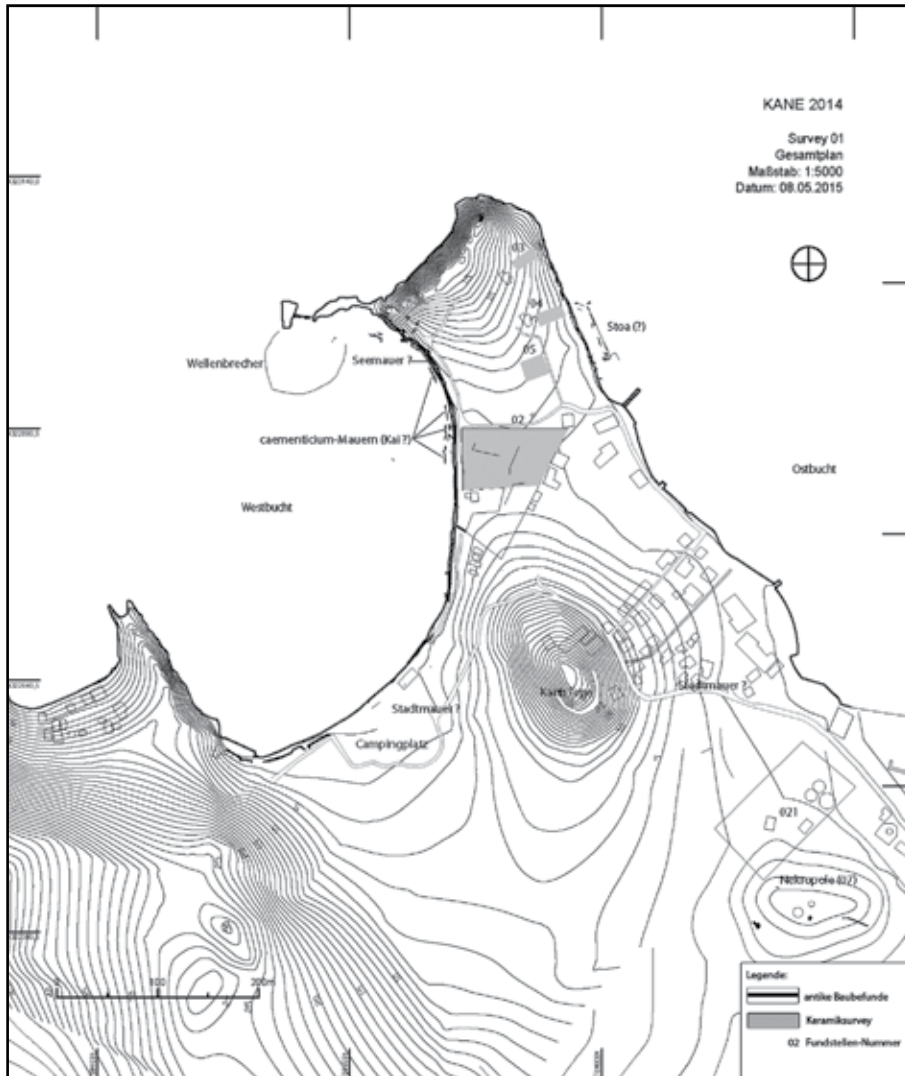
Tüm resimler Alman Arkeoloji Enstitüsü Pergamon arşivinden (İstanbul – Berlin) alınmıştır.

Resim 1: J. Toth. Veri kaynağı: DLR RESA Rapid Eye Image, Resim Eylül 2011. Düzenleme: E. Laufer

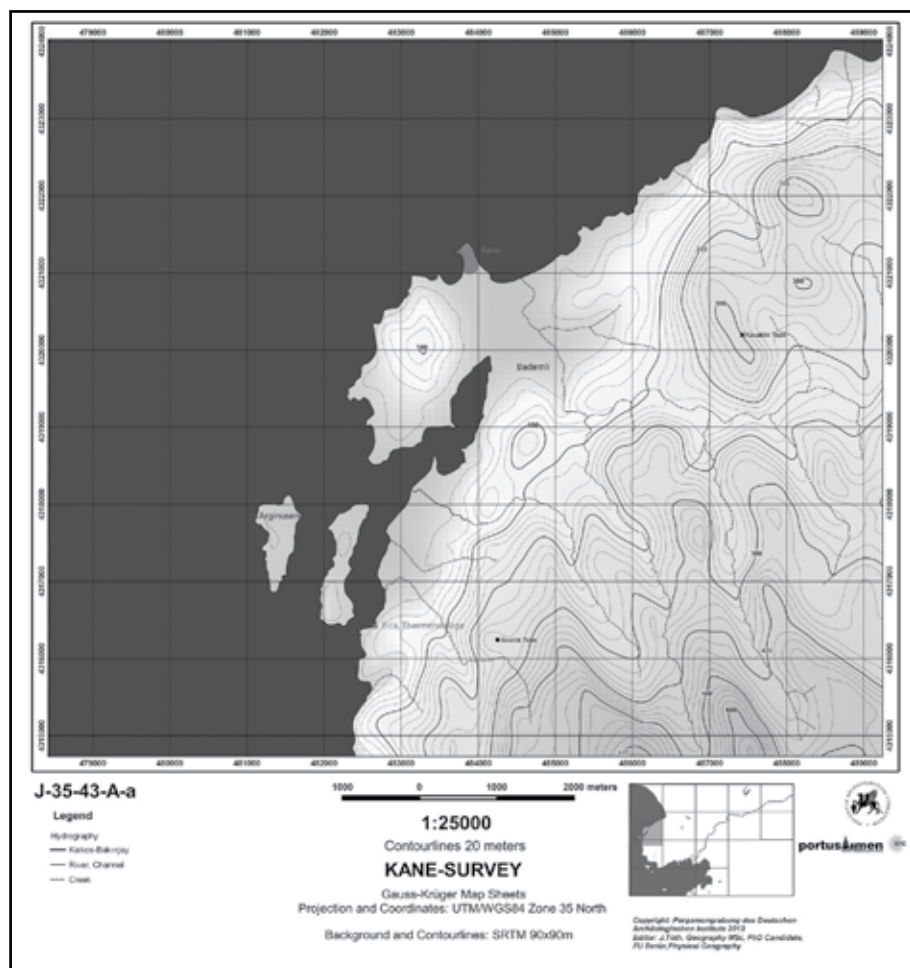
Resim 2. 4: E. Laufer

Resim 3: İ. Yeneroğlu

Resim 5. 6: Kiel Üniversitesi, Yerbilimleri Enstitüsü, Jeofizik Bölümü.

Plan 1: (2014'teki durum).

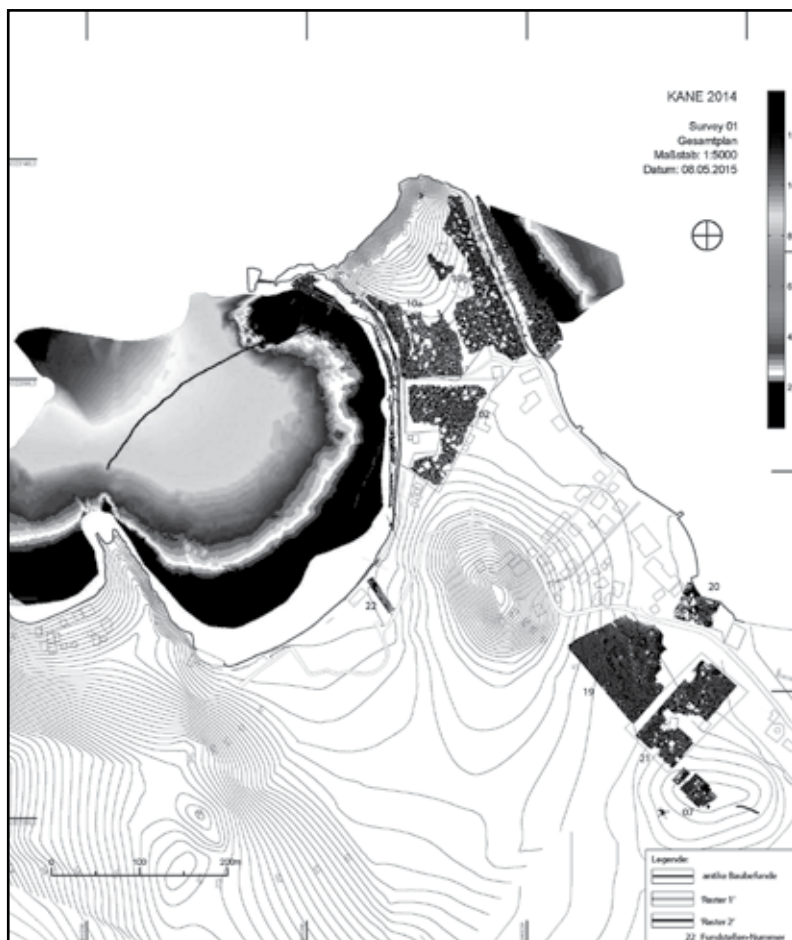
Resim 1: 2014 araştırma alanlarının konumu.

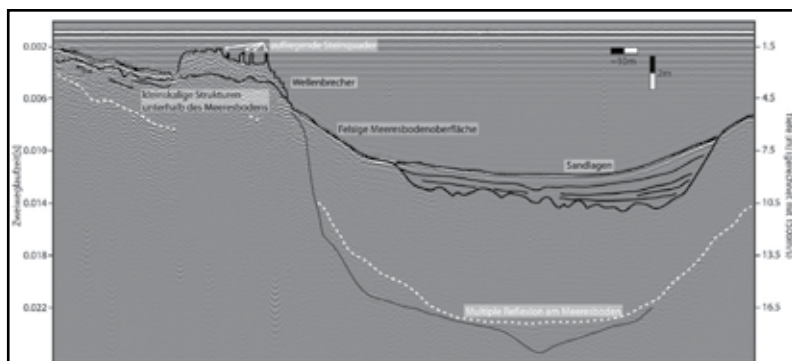
Resim 2: Batı koyu, güneybatıdan.

Resim 3: Doğu koyundaki temel (Stoa), batıdan.

Resim 4: Jeomanyetik ve sismik tarama. Haritalama.

Resim 5: Sismik ölçümler. Taş döküntü profili.

İZMİR İLİ, URLA VE SEFERİHİSAR İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2014 YILI ÇALIŞMALARI

Yaşar ERSOY*
Elif KOPARAL

2006 yılından bu yana T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile İzmir İli'ne bağlı Urla ve Seferihisar İlçeleri dahilinde sürdürülen sistematik arkeolojik yüzey araştırmaları çalışmaları Ağustos ayında bir kaç haftalık bir süreçte gerçekleştirilmiştir.¹ Çalışmalarda Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak Ödemiş Müzesi'nden Gürkan Gürevin bulunmuştur. Çalışmalar bir kaç temel amaç çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Her sezon çalışma bölgesi dahilinde belirlenen bir ya da bir kaç alt bölgede sistematik olarak yüzey araştırması gerçekleştirilerek arkeolojik sitlerin belgelenmesi; önceki yıllarda belgelenen ve bazıları İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü aracılığıyla 1. derece arkeolojik sit olarak belirlenen alanların bir kaç yıl sonrasında korunmasına ilişkin durum tespitinin yapılması; Arazi çalışmaları sonucunda elde edilen verilerin Access ve ArcGIS veri-tabanlarına aktarılarak bölgeye dair farklı çalışmalara altlık oluşturacak şekilde sistematik olarak verinin depolanması; bölgenin paleo-coğrafyasına ilişkin çalışmaların gerçekleştirilmesi; yayın çalışmaları. 2014 yılı çalışmaları da yine bu amaçlar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün ilgili yönergesinde madde 12'nin (b) bendi ile yüzey buluntularının toplanmasına getirilen sınırlamaya bağlı olarak sadece yaygın yüzey

* Prof. Dr. Yaşar E. ERSOY, Hitit Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 19030 Çorum/TÜRKİYE.

Yard. Doç. Dr. Elif KOPARAL , Hitit Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 19030 Çorum/TÜRKİYE.

1 2014 sezonunda Bakanlık Görevlisi bulunan Gürkan Gürevin'e, arazi çalışmalarında verdiği destekten ötürü Ali Ertan İplikçi ve CBS çalışmalarını gerçekleştiren Michele Massa'ya katkılarından dolayı özellikle teşekkür ederiz.

araştırması yöntemleri uygulanabilmektedir. Arazi çalışmaları kapsamında çalışılan alt bölgeler Urla İlçesine bağlı Barbaros, Özbek ve Uzunkuyu köyleridir. Bu bölgelerde gerçekleştirdiğimiz sistematik yaygın (extensive) yüzey araştırmaları ile 17 adet yeni arkeolojik sit belgelenmiştir (Harita: 1). Bunun yanı sıra önceki yıllarda tespit edilen ve belgelenen bazı sitlerde durum tespiti yapmak ve korunma durumunu belirlemek için tekrar çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma alanı imar faaliyetlerinin yanı sıra taş ocaklarının çok yoğun olduğu bir bölge olduğundan kültürel çevre ciddi tahribat tehdidi altındadır ve bu durum önceki yıllarda belgelenen sitlerin koruma durumu tespitinin yapılmasını gerekli kılmaktadır.

2014 yılında sistematik yüzey araştırması yürütülen alt bölgelerden ilki Birgi, Uzunkuyu ve Barbaros köyleri arasında kalan ve bölgenin önemli tarım alanlarından biri olan Barbaros Ovası'dır. Daha önceki yıllarda bölgede Hayat Erkanal'ın başkanlığında İzmir Region Excavation and Research Project / İzmir Bölgesi Kazı ve Araştırma Projesi (IRERP) kapsamında çalışılmış² ve Tepe Üstü Mevkii'nde Neolitik ve Tunç Çağlarının yanı sıra Bizans Dönemi'nde iskân edilmiş bir yerleşim saptanmıştır. Barbaros ovası karstik bir yapıya sahip olup yer yer doğal göletlerin bulunduğu genişliği 12 km.²'yi bulan tarıma elverişli kırmızı (terra rosa) toprağa sahip verimli bir arazidir. Geçmişte özellikle bağcılık bölgenin en önemli geçimi olmuştur. Bu ovanın antik dönemde de önemli bir tarım alanı olduğu düşünülebilir. Alanda çalışmalara Erythrai Klazomenai arasındaki yollara hakimiyeti bakımından savunma sisteminde de tahkim edilmiş noktalar olması gerektiğinden yola çıkılarak ovanın kuzeyinde yer alan yüksek tepelik alanlardan başlandı. Yoğun maki bitki örtüsü, ana kayanın yüzeye yakınlığı gibi koşullar bu alanlarda yüzey görünürlüğünü oldukça düşürmekle beraber sistematik olarak taranması sonucunda 11 ayrı noktada yüzey buluntusu belgelendi. Barbaros Ovası kuzeyinde belgelenen arkeolojik sitlere ilişkin veriler ve değerlendirmelerimiz aşağıdadır;

2 Tuncel, R. 2008, "Irerp Survey Program: New Prehistoric Sites in the İzmir Region", in Erkanal, H. et.al. (eds) *Proceedings of International Symposium The Aegean in the Neolithic, Calcolithic and Early Bronze Age*, Ekim 13-19 2007, Urla İzmir, Ankara.

1/SitNo: 323 Bulabaş Tepesi

Bulabaş tepesi mevkiinin doğu yamaçlarında dağınık düzende konut izleri bulunmaktadır. Yakın döneme ait olması muhtemel konutlara ait temel duvarları çevresinde Klasik ve Roma dönemi çatı kiremitleri ve seramik buluntularının yanısıra olasılıkla yakın dönem konutlarında devşirme olarak kullanılmış yapı blokları ve bir adet eşik taşı olduğu görülmüştür (Resim: 1). Dolayısı ile aynı alanın Klasik ve Roma dönemlerinde çiftlik evleri için kullanıldığı düşünülmelidir. Tepe yamaçlarında izlenen tarım terası izleri bu alanda tarım terasçılığı ve ilgili üretiminin antik dönemde yapıldığını düşündürmektedir.

2/SitNo: 324 Büyükkoynatan Tepesi

Bulabaş tepesinin yaklaşık 2,5 kilometre kuzeybatısında yeralan Büyükkoynatan tepesine Barbaros Köyü yakınında girişi bulunan ormanlık patikadan ulaşılmaktadır. Tepenin üzerinde yaklaşık 12 hektarlık açıklık alanda bir mikro coğrafya oluşturan ovanın güney ucunda yaklaşık 2 hektarlık alanda yayılım gösteren bir köy yerleşimi bulunmaktadır. Alanda konutlara ait temel izlerinin yanı sıra Klasik Dönem, Roma Dönemi ve Bizans Dönemi buluntuları belgelenmiştir ve alanın iskân sürecine ilişkin bilgi vermektedir (Resim: 2).

Saha hakimiyeti, yol açığı ve bugüne dek saptanan diğer kale, tahkimatlı yerleşim ve gözetleme alanları ile ilişkisi gözönünde tutularak savunma sistemine ait bir yapılanma için potansiyel taşıdığı düşünülen Karapınar bölgesinde yeralan tepelerde yüzey taraması gerçekleştirildi. Karapınar Mevkii'nden denizden güneybatıya doğru Barbaros'a giden patikanın iki yanında yeralan tepeler üzerinde yapılan çalışmalar bu tepelerde savunma sistemine ait bir yapılanmanın olmadığını ortaya koymuştur. Ancak tepelik alanda iki noktada arkeolojik bulguya rastlanmıştır. Bunlar Karapınar 1 (SitNo: 325) ve Karapınar 2 (SitNo: 326) olarak belgelenmiştir.

Barbaros ovasının kuzeyinde yeralan tepelik alana ulaşmak için Barbaros yönünden Karapınar yönüne doğru yüründü. İki tepe arasında kalan vadide yüzey çok sık makilikle kaplı ve patikalar da kapanmış bir durumdadır. Vadinin iki tarafında da yoğun olarak günümüzde kullanılmayan ancak yakın

geçmişe dek kullanılmış olan tarım terasları yer almaktadır. Tepe üzerinde Barbaros yönünden Kılıççeşmesi adı verilen mevkiye dek 3,5 kilometre ilerlendi. Tüm alanda iki noktada arkeolojik bulgu tespit edildi.

3-4/SitNo:325-326 Karapınar 1-Karapınar 2

Karapınar Mevkii'nden Barbaros'a uzanan patikanın güneyinde yeralan tepe üzerinde çapı yaklaşık 11 metre olan yuvarlak yapının yine yığma taş prensibinde inşa edilmiş bir tümülüs olması muhtemeldir. Bu alanda yaklaşık 2 hektarlık alanda Bizans ve yakın dönem çatı kiremitlerine rastlanmıştır. Yüzey görünürlülüğü iyi olmasına karşın yüzey buluntusunun çok seyrek olması tepenin neredeyse hiçbir kısmının yoğun olarak iskân edilmediğinin göstergesidir. Ancak tepe yamaçları tümüyle tarım terasları ile kaplıdır. İki tepe arasında Karapınar çayı akmaktadır. Karşı tepede doğu yamaçta dağınık düzende küçük çiftlik evlerine ait konut temelleri olduğu görülmüştür. Konutlar yakın döneme aittir. Yüzey buluntusu çok seyrek olup genellikle depolama kaplarına aittir. Buluntular arasında Roma ve Bizans dönemine ait parçalar mevcuttur ve alanın sözkonusu dönemlerde de çiftlik ve tarım faaliyetleri için kullanıldığının göstergesidir. Tepenin kuzeydoğu ucunda yeralan belirgin kayalık etrafında bugün kullanılan koyun ağılları bulunmaktadır. Bu alanda özellikle kayalık çevresinde yapılan yüzey taramasında yüzeyde kabagünlük kullanım kapları ve el yapımı olması muhtemel kap parçalarına rastlanmıştır. Kayalık alanda bazı kısımlarda doğal kayaların arasının orta-boy taşlarla doldurulması ile duvar yapısı oluşturulmaya çalışıldığı açıktır.

5/SitNo: 327 Kayalı Tepe

Barbaros ovasının doğusunda yeralan Kayalı Tepe üzerinde 2-3 hektarlık alanda yoğun olarak Roma ve Bizans dönemlerine ait çatı kiremitleri belgelenmiştir. Aynı alanda yine dağınık düzende ve olasılıkla çiftlik evlerine ait konut temel duvarları saptanmıştır. İskan alanının hemen yakınında içinde zeytinyağı üretiminde kullanılan bir ağırlık taşının *in-situ* olarak yer aldığı küçük bir işlik yapısı bulunmaktadır (Resim: 3). Alanda ele geçen seramikler sayıca az olmakla beraber iskân sürecinin Geç Klasik Dönem'den Bizans Dönemi'ne dek kesintisiz devam ettiğini ortaya koyar.

Barbaros Köyü sakinlerinden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda Barbaros'tan Ildırı'ya giden yol üzerinde kaçak kazı ile ortaya çıkarılmış nekropol alanında durum tespit çalışması yapıldı. Yolun hemen kenarında kaçak kazı ile ortaya çıkarılmış 9 adet sanduka mezar fotoğraflandı. Mezarlar düzgün bloklardan örülmüş sanduka mezarlar olup tümü kireçtaşından blok kapaklarla örtülmüştür (Resim: 4). Alanda mezarların tarihlenmesine yarayacak herhangi bir yüzey buluntusu ele geçmemiştir, ancak mezar yapısından Helenistik Dönem'e ait oldukları düşünülebilir.

Yolun ilerisinde bu alanın yaklaşık 500 metre batısında yine kaçak kazı ile ortaya çıkarılmış mezarlar bulunmaktadır. Bu iki alan birlikte değerlendirilmelidir. Diğer alandan farklı olarak bu kısımda büyük blok taşlar, bir adet mezar yazıtı ve stel yuvası bulunmuştur (Resim: 5). Mezar yazıtının daha önce yayınlandığı saptanmıştır, bu da kaçak kazı yürütülen alanda yazıtın stelin ve büyük taşların kaçak kazı öncesinde de görünür olduğunu ortaya koyar.³ Bu mimari elemanlar olasılıkla küçükbir anıt mezara ait olabilir. Mezarların bulunduğu alanın hemen yanında olasılıkla antik dönemde taş çıkarılmış küçük kayalık bir alan yer almaktadır. Mezarlar yine Helenistik Dönem'e tarihlenmektedir. Mezarlığın yakınındaki kireç kuyusu ise daha geç bir dönemde bu alanda kullanılmış olan yapı bloklarının kireç yapımında kullanılması için tesis edilmiş gibi görünmektedir.

Manastırçukuru Mevkii'nin yaklaşık 3 km. güneyinde yeralan dereyatağı etrafında yüzeyde dağınık halde mermer blok yapıtaşları ve mimari elemanlar saptanmıştır (Resim: 6). Klasik, Helenistik ve Roma dönemlerine ait olan yüzey buluntuları yaklaşık 3 hektarlık alanda dağılım gösterir ve alanın iskân

3 Mezar steli üzerinde ölünün ismi APHRODISIE olarak verilmiş. Yazıt M.Ö. 4. Yüzyıla aittir. Stel daha önce 1900lerin başında P. Jacopsthal tarafından Agios Iohannes Manastırı yakınlarında görülmüş ve şurada yayımlanmıştır; U. Wilamowitz-Moellendorf, Nordionische Steine. Mit einem Beitrag von P. Jacopsthal, Berlin 1909 (Abhandlungen der Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften; Abh. 11), s. 11 no 5; H. Engelmann – R. Merkelbach, Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai. Teil II (Nr. Nr. 201-536), Bonn 1973 (IK 2), s. 412 no. 323.

süreci hakkında bilgi verir. Aynı alanda zeytinyağı üretiminde kullanılan bir ağırlık taşı saptanmıştır. Bu alanın yine tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu ve çiftlik evleri ve üretim işliklerinin bulunduğu bir alan olduğu düşünülebilir.

9/SitNo: 332 Manastır

Vadinin yamacında belirgin kaya kütlesi etrafında konut temelleri olduğu görüldü, bu konutlar yakın döneme ait ve alanın yine teras tarımı için kullanılmasıyla ilişkili. Yüzeyde bulunan Geç Roma-Bizans dönemi çatı kiremitleri bu alanın sözkonusu dönemlerde de iskân edildiğinin göstergesidir. Aynı alanda küçük bir şapele ait olması muhtemel bir apsisli yapı kalıntısına rastlanmıştır. Yüzey buluntusu çok seyrek ancak bu yoğun maki örtüsüne bağlı olarak yüzey görünürlülüğünün de çok düşük olması ile ilişkilidir.

10/SitNo: 333 Kılıççeşmesi

Yaklaşık 2-3 hektarlık alanda konutlara ait temel duvarlarının yanı sıra çatı kiremidi parçaları ele geçmiştir. Buluntular sayıca az olmakla beraber Klasik Dönemden, Bizans Dönemine dek alanın iskân ve tarım için kullanıldığını ortaya koyar.

11/SitNo: 334 Barbaros Gerigöl

Kılıççeşmesi Mevkii'nin yer aldığı vadinin 1,8 km. güneybatısında yer alan tepe üzerinde ve etrafında yapılan yüzey taraması sonucunda kuzey yamaçlarda yağma taş ve sanduka olmak üzere iki tip farklı duvar yapısı izlerine rastlandı. Ancak bu duvarlar çok sınırlı alanlarda görülebiliyor. Tepenin üzerinde toprak kalınlığı çok az ve çok sık maki ile kaplı. Yüzey buluntuları çok seyrek ve genellikle diagnostik olmayan kaba günlük kullanım parçaları. Ancak ele geçen buluntular arasında prehistorik kap parçaları mevcut. Bir adet tripod pişirme kapına ait ayak alanın Erken Tunç Dönemi'nde kullanıldığının göstergesi.

2014 yılı çalışmaları kapsamında yayına yönelik olarak bölgede tümülüs mezarların kullanımı ve dağılımına ilişkin bir çalışma yürütülmüştür. ArcGIS analizlerinin tamamlanması bakımından tümülüs mezarların konumlandığı-

nı öngördüğümüz Balıklıova İnceburun Mevkii'nde sistematik yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Beklentilerimiz doğrultusunda bu alanda tümülüs mezarların yer aldığı belgelenmiştir;

12/SitNo: 331 Balıklıova İnceburun

Klazomenai teritoryasının kuzeyde kıyıda son noktalarından biri olan ve stratejik olarak önemli bir konum olduğu düşünülebilecek İnceburun'da gerçekleştirdiğimiz yüzey taramaları sonucunda tepenin denize bakan doğu yüzünde çapları 20-25 metreyi bulan, peyzajda göze batacak şekilde açık renkli taşlardan inşa edilmiş dört adet tümülüs saptanmıştır (Resim: 7). Tümülüslerden üçü tam daire plana sahipken bir tanesi yamaca dayanmaktadır ve karşıdan bakıldığında tümülüs görünümü yaratılmaktadır. Tümülüslerin tamamı kaçak kazı ile tahrip edilmiştir. Tümülüslerin hemen yakınında olasılıkla mezarların inşası için kullanılmış küçük bir taş ocağı olduğu saptanmıştır. Tepenin karaya yakın kısmında ise çapları 3-5 metre arasında değişen küçük tümülüsler dağınık halde konumlanmaktadır. Bu alanda altı adet tümülüs belgelenmiştir. Yüzey buluntusu çok seyrek olup kaba kap parçaları ve Roma dönemi çatı kiremitlerinden ibarettir. İnceburun'da konumlanan tümülüs mezarların viewshed analizleri, tümülüslerin özellikle denizden görülmek üzere yerleştirildiğinin göstergesidir (Harita: 2). Açık renkli taşlardan arazide kolaylıkla seçilecek şekilde inşa edilmiş olmaları da bu analmada önemlidir. Tümülüsler diğer pek çok İon kentinde olduğu gibi asty ve khora'ya ilişkin bir sahiplenme ve bunu ifade etme araçları olarak kullanılmışlardır. Böylelikle M.Ö. 1. Bin'in başlarında yerleştikleri bu topraklarda bir nevi kadimliklerini ispatlama ve bu toprakların sahipleri olduklarını göstermek istemişlerdir.

Özbek bölgesinde belgelenmesi alandaki imar faaliyetleri açısından aciliyet taşıyan iki alanda çalışılmıştır.

13/SitNo: 319 Özbek Yolu Sera

Urla merkezden Özbek Köyüne giden yol üzerinde yaklaşık 2,5 hektarlık alanda orta yoğunlukta seramik buluntusunun yanısıra dağınık düzende konut izleri belgelenmiştir. Alanda yüzey görünürlülüğü oldukça düşük olup yüzey sık maki ile kaplıdır. Yüzey buluntuları genellikle çatı kiremitleri, depolama kapları ve günlük kullanım kaplarından oluşmakta olup Klasik,

Helenistik ve Roma dönemlerine aittirler. Dağınık düzendeki konut izleri olasılıkla çiftlik evlerine aittirler, duvarlar 25-30 cm. yükseklikte korunmuştur ve toprak ve harçlıdır. Antik dönemde bu alanın tarım faaliyetleri ve tarımsal üretim için kullanıldığı düşünülmelidir.

14/SitNo: 335 Özbek Ilıksu

Özbek Köyü'nün sahil kesiminde Ilıksu mevkii yakınında yeralan 11 evler sitesi arazisi içinde bulunan alanda kıyıda yoğun olarak prehistorik seramik bulunmaktadır. Dağılımın ne kadar olduğunu modern iskân nedeniyle saptamak mümkün olmasa da 200 metre çapında bir alanda yüzey buluntusunun yoğun olduğunu söylemek mümkündür (Resim: 8). Buluntular Geç Kalkolitik, Erken Tunç, Orta Tunç ve Geç Tunç dönemlerine aittirler.

Uzunkuyu Köyü yakınlarında yine tümülüs mezarların yer aldığını düşündüğümüz bölgede çalışılmış ve yüzey taraması gerçekleştirilerek üç alanda belgeleme yapılmıştır;

15/SitNo: 320 Uzunkuyu-Posköy

Klazomenai Antik Kentinin art alanının batı sınırı olan ve Erythrai Antik Kenti ile sınırını oluşturan bu bölgede Posköy Mevkii'nde düz ovalık alanda yaklaşık 5 hektarlık alanda yüzey buluntusu ve mimari kalıntı izleri tespit edilmiştir. Yüzey seramikleri yaklaşık 1 hektarlık alanda sadece Roma ve Bizans dönemlerine aittir. Bu alanda ayrıca olasılıkla bir manastır yapısına ait olan apsisi bir yapının izleri saptanmıştır. Yüzeyde korunmuş haldeki zeytinyağı üretimine ait değirmen taşları bölgede en azından Roma Döneminden itibaren tarım terasçılığının yaygın olduğunu ortaya koymaktadır (Resim: 9). Yaklaşık 2,5 -3 hektarlık bir mikro coğrafya oluşturan ovanın tümünde yüzey buluntusu yüksek orandadır. Ovanın kuzey ucunda yaklaşık 1 hektarlık alanda ise prehistorik malzeme belgelenmiştir.

16/SitNo: 321 Uzunkuyu-Çimen

Posköy mevkiinin yaklaşık 1 km. kuzeybatısında yine zeytinyağı üretimi ile ilişkili bir yapı kalıntısı belgelenmiştir. Bunun yanısıra yapının hemen yakınında Klazomenai teritoryasından iyi tanıdığımız yığma taş prensibin-

de inşa edilmiş bir tümülüse ait olması muhtemel izler tespit edilmiştir. Tümülüse yakın olana alanda iki adet orthostat taşların yerleştirilmesi sureti ile oluşturulmuş sanduka mezar olduğu izlenmiştir (Resim: 10). Söz konusu mezarlar ne yazık ki kaçak kazı tahribatı sonucunda yüzeyden görülebilir hale gelmişlerdir, ancak kaçak kazının uzun zaman önce yapılmış olduğu açıktır.

17/SitNo: 322 Taşçukuru KD

İzmir Çeşme yolu yakınında bulunan tepe üzerinde krepis yığma taş prensibinde inşa edilmiş tümülüs kalıntıları belgelenmiştir. Tümülüslerin üst konileri tamamen tahrip edilmiştir. Çapları 8-10 metre civarındadır.

2014 yılı çalışmalarında ayrıca 2006 yılında yaygın yüzey araştırması yöntemi ile taranan Demircili Köyü'nde yeralan SitNo: 317 Airai yerleşimi ve çevresinde arkeolojik öğelerin adanın ardında kalan anakarada dağılımını görmek için bir plan hazırlanmıştır. Airai kentinin Teos polisine ait Güney kıyıdaki son yerleşim olduğu Strabon tarafından belirtilmektedir (XIV.1.32). Yerleşimde 1985 yılında Recep Meriç çalışmış ve bir kıstak ile karaya bağlanan adanın planını yayınlamıştır.⁴ Yarımada üzerinde yeralan yerleşimin batısında kalan tepe üzerinde konumlanan ve 1990'lı yıllarda İzmir Arkeoloji Müzesi tarafından arkeolojik kazısı yapılan üç adet tümülüsün son yıllarda kaçak kazı yolu ile tahrip edildiği anlaşıldı. Yerleşim üzerinde seramik yoğunluğunun bulunduğu alanlar ve duvar izlerinin belgelenmesi yapıldı (Harita: 3).

2014 yılı çalışmaları kapsamında ayrıca önceki yıllarda çalışma yapılmış olan bazı alanlarda durum tespiti yapıldı.

SitNo: 28 Yarentepe'de yapılan çalışmalarda tüm alanda yoğun olarak kaçak kazı çukurlarının bulunduğu ve yerleşimi çevreleyen tahkimat duvarının yeryer olasılıkla iş makinası ile tahrip edildiği anlaşıldı. Hala hazırda 1. Derece arkeolojik sit olan Yarentepe'de tahribatın boyutunun çok ciddi olduğu fotoğraflanarak belgelendi. SitNo: 83 Peynirdağı önceki yıllarda çalışılmış bir

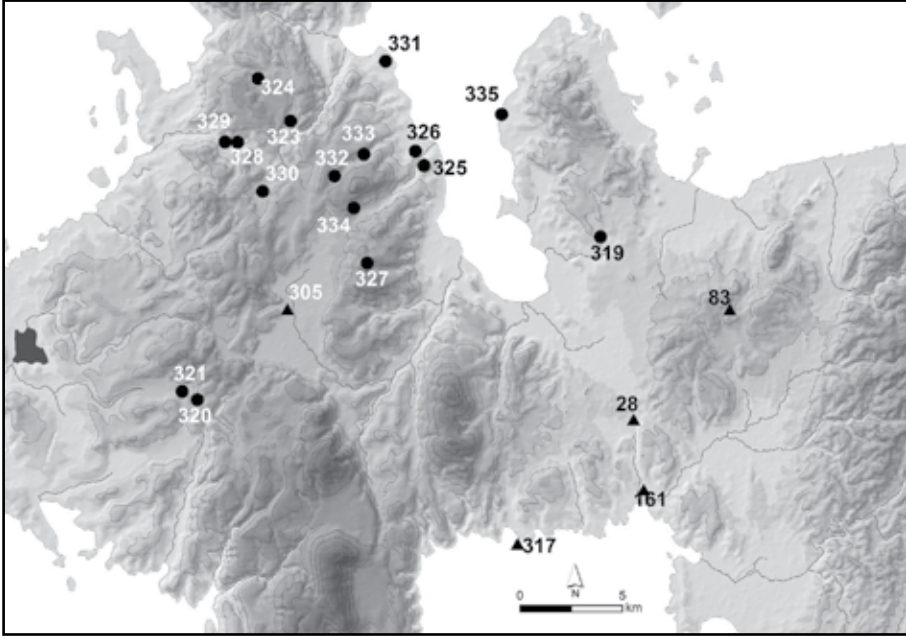
4 Meriç, R. "1985 Yılı İzmir ve Manisa illeri Yüzey Araştırması", IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 28-30 Mayıs 1986 Ankara, 301-311.

alan olup çalışma sezonunda bitki örtüsü maki yoğun olduğundan yüzey görünürlüğü çok düşük idi. Bu alanda yeni inşa faaliyetleri olması dolayısı ile açılan patikalar ve iş yollarının alanda ne gibi bir değişikliğe sebep olduğu kontrol edilmek istendi. Sit alanının çevresinde yeni patikalar açılmasına karşın halen eski teras duvarlarının bulunduğu ve seyrek yüzey buluntusunun ele geçtiği alanda maki örtüsünün halen çok yoğun olduğu görüldü. Bir bakıma sit alanında herhangi bir tahribat olmadığı söylenebilir. SitNo: 161 Çobanpınarı yerleşiminin bulunduğu alanda Çobanpınarı vadisinin Azmak bölgesine açılan bölgesinde rüzgar enerjisi sistemlerinin kurulduğu tarafımızdan bilinmekteydi. Alanın etrafında yoğun inşa faaliyetlerinin devam ettiği ancak sitin yer aldığı tepe üzerinde 2009 yılında belgelenen duvar izlerinin tahrip edildiği anlaşıldı (Resim: 11, Resim: 12). Birgi Köyü'nde bulunan SitNo: 305 Birgi Tepe üzerinde ve etrafında tekrar bir keşif çalışması yapıldı, farklı bir mevsimde ve tarım faaliyetlerinin çoğalması ile birlikte yüzey görünürlüğü günün ve yüzey temsiliyetinin oranındaki değişimi anlamak adına yapılan çalışmalarda etrafındaki tarlalarda tarım faaliyetlerinin aktifleşmesine bağlı olarak yüzey buluntusu temsiliyetinin farkedilir biçimde arttığı anlaşıldı. Bazı alanlarda tekrar keşif gerçekleştirerek farklı mevsim koşulları ve arazi kullanımındaki değişimlere bağlı yüzey temsiliyeti ve yüzey görünürlüğü oranındaki değişimi gözlemlemek bizlere bir kez ziyaret ettiğimiz ancak çok seyrek malzeme bulduğumuz alanlarda farklı bir zamanda çalışma yaptığımızda koşullara bağlı olarak yüzey buluntusunun değişkenliğini gözlemleme fırsatı sunmakta ve buna göre bir strateji geliştirmemizi sağlamaktadır.

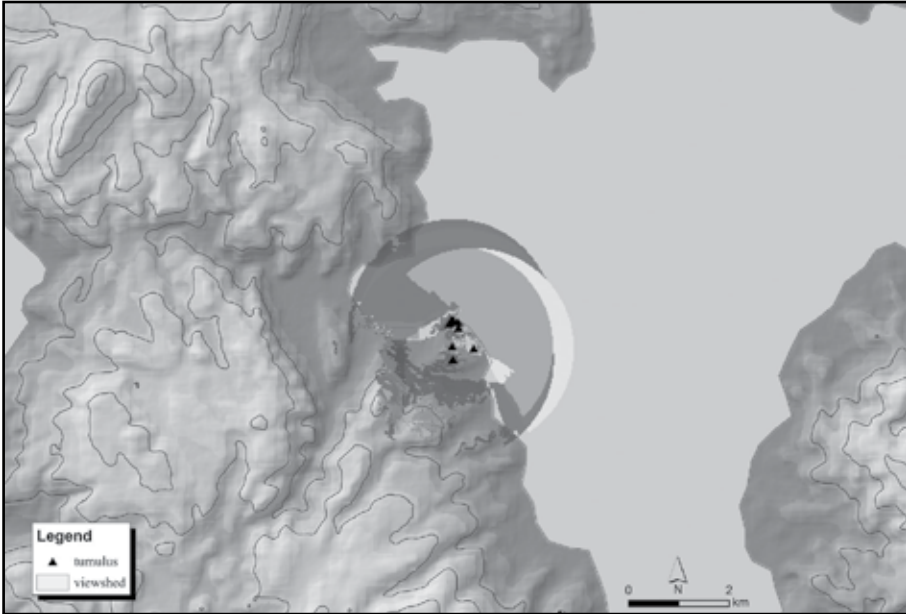
Sistematik yüzey araştırmalarının sürdürülmesi bölgede arkeolojik ve kültürel çevrenin 1980'lerden bu yana yoğun kentleşmeye bağlı tahribat tehdidi altında olmasından dolayı önem taşımaktadır. Yazık ki tahribatın boyutu her geçen gün giderek artmaktadır. Bu durum bizleri arkeolojinin yöntemliliği ile kısmen çelişen bir şekilde hızlı çalışmaya ve arkeolojik siteleri olabildiğince hızlı belgelemeye mecbur bırakmaktadır. Önceki yıllarda belgelediğimiz ve bir kısmı kurul aracılığı ile 1.derece arkeolojik sit olarak belirlenen alanlara yaptığımız yeniden ziyaretler maalesef kültürel çevrenin etkin ve sürdürülebilir korunmasında resmi olarak arkeolojik sit ilan edilmesinin yeterli bir çözüm olmadığını ortaya koymaktadır. İzmir İli sınırları içinde kalan Urla-Çeşme yarımadası çarpık kentleşme, taş ocağı faaliyeti, rüzgar enerjisi türbi-

ni, otoban inşaatı gibi arkeolojik ve doğal peyzajı ciddi biçimde tehdit eden faaliyetlerin odak noktalarından biridir. Dolayısıyla münferit kaçak kazılar arkeolojik alanlara ciddi zarar vermekle beraber ne yazık ki kültürel çevrenin tahribinin tek müsebbibi değildirler. Bu açıdan bakıldığında kentleşme faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelerde daha etkin çözümler düşünülmelidir. Yüzey araştırmaları bölgesel ölçekte çok çeşitli veriyi elde etmemizi ve arkeolojik peyzajı dönemsel ve bütüncül olarak belgelememize imkan tanıyan bir arkeolojik yöntemdir. Elde edilen verilerin etkin ve çeşitli biçimlerde değerlendirilebilmesinin yanı sıra arkeolojik peyzajın modern yerleşim ile bağdaşık olarak korunması ve görünür kılınması koruma bakımından önem arz etmektedir. Çağdaş kuramsal yaklaşımda artık arkeolojinin ortak paydaşı sayılan kamu için kültürel çevrenin, güncel peyzajın bir parçası olarak algılanabilmesi ve görünür olması bölgede etkin ve sürdürülebilir bir koruma yaklaşımı oluşturulmasında ve toplumsal arkeoloji uygulamalarında çözüm üretme potansiyeline sahiptir.

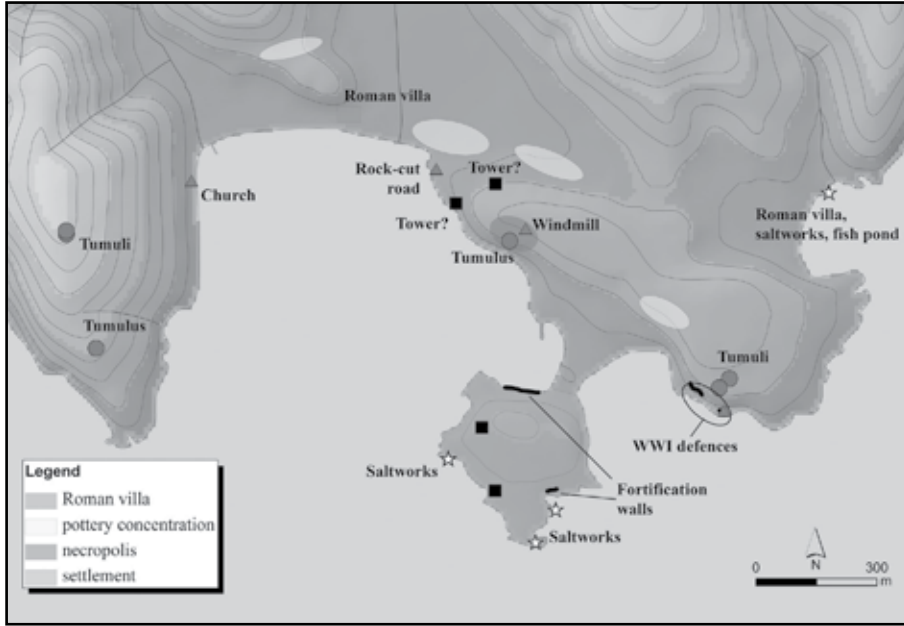
Bu bakış açısından yola çıkarak Urla ve Seferihisar İlçeleri Yüzey Araştırmaları Projesi olarak oluşturduğumuz veri tabanının bölgeye özgü farklı sınıflara bilimsel altlık oluşturmalarının yanı sıra daha sade bir versiyonunun online kullanıma açılması planlanmaktadır. Bu amaçla İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi ve Şehir Bölge Planlama Bölümleri ile ortak planlar üretilme aşamasındadır. Böylelikle yüzey araştırmalarının yan çıktısı sayılabilecek anıt ağaç, işlikler, iyi korunmuş Osmanlı yerleşimleri gibi öğeler ile beraber kültürel çevrenin tümüne dair bir farkındalık yaratmak amacı ile İzmir Kalkınma Ajansı ve İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nün yürütmekte olduğu projeler kapsamında sivil toplumlar ile iletişime geçilerek projeye dair bilgilendirme yapılmış ve yukarıda belirttiğimiz öğelerin bölgede dağılımına ilişkin veriler paylaşılmıştır. Anıt ağaçlar, teras tarımı, zeytinyağı ve şarap üretimi, kutsal alanlar, bölgenin Osmanlı kültürel mirası gibi farklı temalara sahip rotalar ile arkeolojik veriyi entegre ederek arkeolojik peyzaja ilişkin verilerin etkin ve işlevsel kullanımı amaçlanmaktadır. Arkeoloji dışındaki akademik grupların, idari kurumların, sivil toplumların ve bireylerin arkeolojik uygulamalarda uygun biçimde paydaş aktör olmaları, doğal ve arkeolojik peyzajın korunmasında kanımızca büyük önem taşımaktadır.

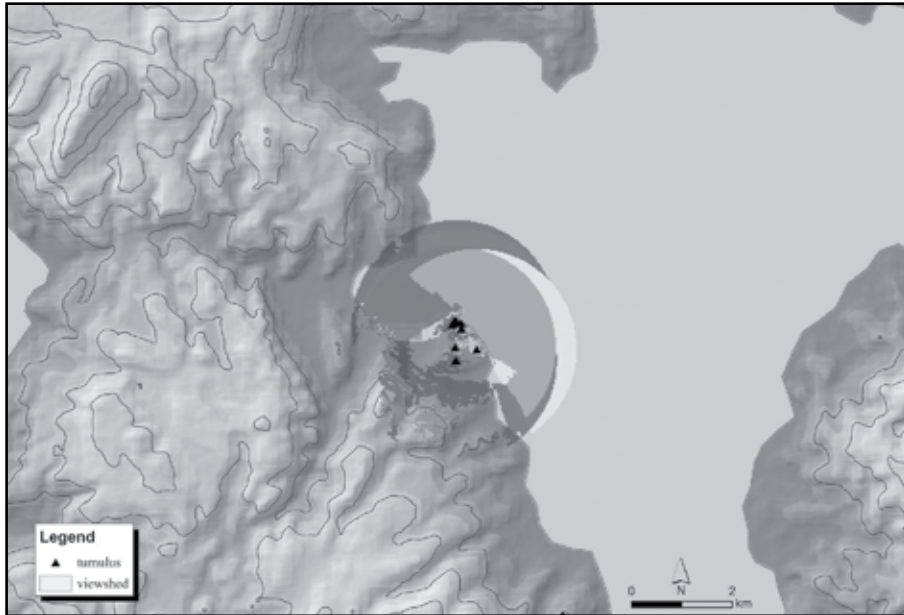
Harita 1: Urla ve Seferihisar İlçeleri Yüzey Araştırması 2014 sezonunda belgelenen arkeolojik sitler

Harita 2: SitNo: 331 İnceburun Mevkii'nde yer alan tümülüs mezarların viewshed analiz sonuçlarını gösteren harita.

Harita 3: SitNo: 317 Airai yerleşiminde arkeolojik öğelerin ve yüzey yoğunluklarının konumunu gösteren plan.

Resim 1: SitNo: 323 Bulabaş Mevkii'nde belirlenen duvar temelleri ve eşik taşı.

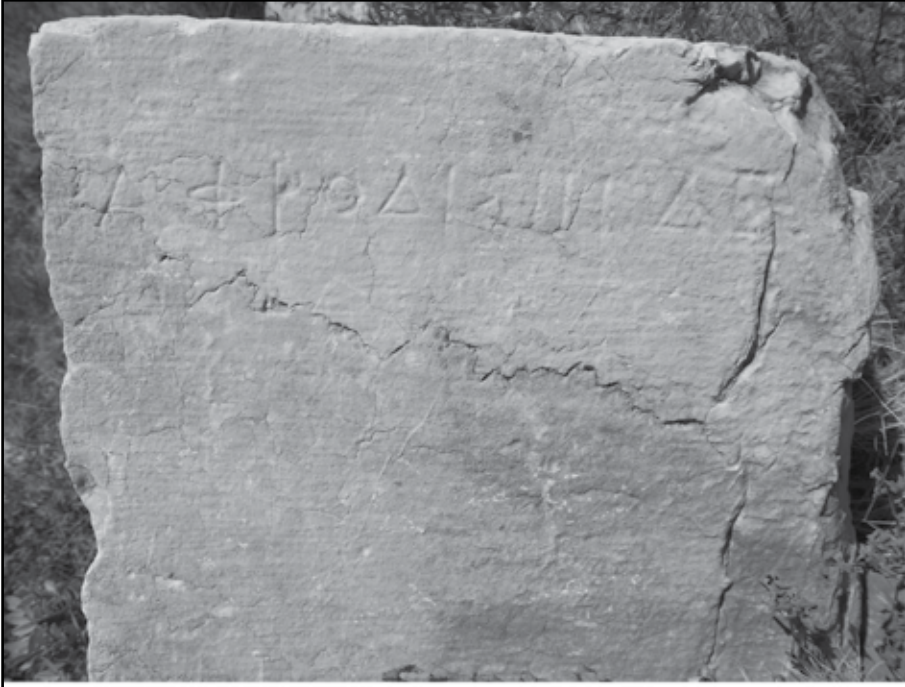
Resim 2: SitNo:324 Büyükoyunatan Mevkii'nde terkedilmiş köye ait yapılar ve zeytinyağı üretimine ait birimler.

Resim 3: SitNo: 327 Kayalıtepe Zeytinyağı işliğı.

Resim 4: SitNo: 328 Manastırçukuru Mevkii'nde kaçak kazı ile ortaya çıkarılmış olan mezarlar.

Resim 5: SitNo: 329 Manastırçukuru Mevkii'nde mezara ait yazıt ve stel yuvası.

Resim 6: SitNo:330 Yuvarlak mevki’nde anıtsal bir yapıya ait üst mimari öğeleri.

Resim 7: SitNo: 331 İnceburun'da kaçak kazı ile tahrip edilmiş tümülüslerden biri.

Resim 8: SitNo: 335 Özbek Köyü Ilıksu Mevkii'nde yazlık site içinde kısmen korunmuş olan prehistorik yerleşim.

Resim 9: SitNo: 320 Posköy Mevkii'nde belgelenen zeytinyağı üretim birimleri.

Resim 10: SitNo: 321 Uzunkuyu Çimen Mevkii'nde uzun zaman önce kaçak kazı yolu ile ortaya çıkarılmış olan sanduka mezarlar.

Resim 11: SitNo: 028 Yarentepe’de kaçak kazı sonucu oluşan yoğun tahribattan görünümeler.

Resim 12: SitNo: 161 Çobanpınarı Mevkii'nde rüzgar türbinlerinin bulunduğu alanda dozerle tahrip edilmiş olan alan

KARAMAN İLİ VE MERSİN İLİ MUT İLÇESİ ANTİK DÖNEM YERLEŞİMLERİ VE YERLEŞİM DÜZENLEMESİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2014 YILI ÇALIŞMALARI

Ercan AŞKIN*

Karaman İli ve Mersin İli Mut İlçesi sınırları içerisindeki antik dönem yerleşimlerinin incelenmesi ve bölgedeki yerleşim düzenlemesinin ortaya çıkarılması amacıyla 2013 yılında başlatılan arkeolojik yüzey araştırmalarının 25 Haziran - 20 Temmuz tarihleri arasında gerçekleştirilen 2014 sezonu çalışmaları ağırlıklı olarak Karaman ilinin dağlık güney yarısı ile Mersin İli Mut ilçesi sınırları içerisinde yer alan yerleşimlerde sürdürülmüştür¹ (Harita: 1). İncelemelerde bulunan yerleşimlerin sahip oldukları kalıntılar fotoğraflanarak kayıt altına alınmış ve GPS cihazı kullanılmak suretiyle koordinatları belirlenerek harita üzerine işlenmiştir. Yürütülen belgeleme çalışmalarıyla yeni arkeolojik kalıntıların belirlenmesinin yanı sıra yayın çalışmaları için de veriler elde edilmiştir.

Yüzey araştırması çalışmaları kapsamında Karaman İli ve Mersin İli Mut İlçesi sınırları içerisindeki aşağıdaki yerlerde incelemeler gerçekleştirilmiştir:

-
- * Yrd. Doç. Dr. Ercan AŞKIN, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Yunus Emre Yerleşkesi, 70100 Karaman/TÜRKİYE.
- 1 2014 yılı çalışmaları Bakanlık Temsilcisi olarak Özgür Topbaş (Silifke Müzesi), Ekip Üyesi olarak Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi öğretim elemanlarından Doç. Dr. Mehmet Kurt, Yrd. Doç. Dr. Hatice Körsulu, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Alkan, Yrd. Doç. Dr. H. Ertuğ Ergürer, Arş. Gör. Deniz Berk Tokbudak, Arş. Gör. Hatice Ergürer ve Arş. Gör. Kemal Armağan'ın ve Mersin Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Deniz Kaplan'ın katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Katkılarından dolayı kendilerine teşekkürlerimi sunarım. Araştırmaya desteklerinden dolayı Karaman Müze Müdürü Abdulbari Yıldız'a, Ermenek Belediyesine ve Kazancı Belediyesine teşekkürü borç bilirim.

Karaman Merkez İlçe'ye bağlı Muratdede (Masdat) köyü, Damlapınar (Manyan) köyü, Yukarı Kızılca köyü Bağdat Kırı mevkii (Papyrion?), Bayır köyü; Ermenek İlçesi sınırları içerisinde Ermenek Merkez, Yukarı Çağlar köyü (Sbide), Gökçeseki (Philadelphia), Yaylapazarı köyü Zeyve Pazarı, Aybaham, Çulfalıklı İn, Kisse, Deliktaş, Alain, Asar, At Beleni, Türbe Sekisi, Avlak İni, Dinek, Arap Tarlası, Uçoluk, Elmaloluk, Hoca İni, Keben Beleni, Keklik Pınarı Mevkii, Toros Mevkii, Çatalbadem Köyü, İkizçınar Köyü; Mersin İli Mut İlçesi sınırları içerisinde Sinobiç.

KARAMAN İLİ ÇALIŞMALARI

Karaman Merkez İlçe Sınırları İçerisindeki Çalışmalar

Karaman İl merkezinin 35 km. kadar batısında yer alan, 2013 sezonunda da ziyaret edilmiş olan Muratdede köyünün 1,5 km. kadar kuzeyindeki Avgın Mevkii'ndeki tepelik alan üzerinde ve bu tepenin yamaçlarında bulunan antik yerleşimdeki kalıntılar incelenmiştir. Çeşitli yapılara ait temel seviyesinde korunmuş oldukları gözlenen duvar kalıntıları, kapı lentoları ve mimari bloklar bu alanda rastlanan kalıntılar arasında sayılabilir. Yerleşim alanı içerisinde karşılaşılan stel parçaları, bir adet pres ağırlık taşı ve yüzeyde görülen seramik parçaları burada tespit edilen diğer unsurlar arasında anılabilir. Antik yerleşimin sırtını yasladığı tepelik alanın üzerinde ise güvenlik amaçlı olarak inşa edildiği düşünülen duvar takip edilmiştir (Resim: 1). Duvar üzerinde yer yer kule olabilecek yapılanmalarla karşılaşılma ile beraber, yoğun tahribata uğramış olmaları söz konusu yapılanmalar üzerine ayrıntılı bilgilere ulaşılmasını engellemektedir. Tepenin çevredeki arazilere hakim konumu özellikle dikkat çekmekte, yerleşimin civardaki alanların kontrolüne dönük niteliğine ışık tutmaktadır.

Muratdede Köyü merkezinde yapılan çalışmalarda ise önceki sezonda kayıtlar altına alınmış olan eski sağlık ocağı bahçesindeki mezar stelleri ile, bazı köy evlerinin duvarlarında yeni tespit edilen steller incelenerek gerekli belgeleme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (Resim: 2).

Karaman merkeze 34 km. uzaklıktaki Damlapınar (Manyan) Köyü sınırları içerisinde ise iki antik yerleşim tespit edilmiştir. Örenarası ve Sinadın Düzü

mevkilerinde bulunan bu yerleşimlerde çeşitli yapılara ait tahrip durumdaki duvar kalıntıları ve seramik parçalarıyla karşılaşmıştır. Yoğun tahribat yerleşimlerdeki yapıların nitelikleri hakkında değerlendirmelerde bulunmaya imkan tanımamaktadır. Damlapınar Köyü içerisindeki bir evin duvarında yer alan ve literatürden bilinen yazıtlı ve figürlü bir mezar steli incelenmiş, ayrıca bir bahçe duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış başka bir figürlü mezar steli belgelenmiştir (Resim: 3).

Yukarı Kızılca Köyü sınırları içerisindeki Bağdat Kırı² olarak bilinen ve yine 2013 çalışmaları kapsamında ziyaret edilmiş olan antik yerleşimde incelemelerde bulunulmuş, duvar kalıntıları ile oldukça tahrip durumdaki mezar steli ya da osthoteke parçaları olması muhtemel yeni kalıntılar kayıt altına alınmıştır (Resim: 4).

Bayır Köyü'ndeki incelemelerde ise bir evin duvarında kullanılmış olan ve üzerinde kadın figürü yer alan kabartmalı bir blokla karşılaşmıştır.

ERMENEK İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Ermenek İlçe merkezinin güneyine doğru uzanan yamaçlarda yer alan bahçe ve tarlalar arasında sürdürülen çalışmalarda anakayalara işlenmiş çok sayıda üzüm presi saptanmıştır. Yamaçlardaki tarım arazilerinin ¼ kadarının incelenebilmiş olmasına rağmen, 80 civarında presin belgelenmiş olması dikkat çekici bir durumdur. Preslerin farklı form ve büyüklüklerde yapıldıkları gözlenmektedir. Söz konusu preslerin varlığı Ermenek'in yakın civarında antik dönemde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler hakkında bilgi sunmakta olup, yörede üzüm yetiştiriciliğinin önemli oranda yer tuttuğuna işaret etmektedir (Resim: 5). Ayrıca bu alanlarda çiftlik yapılarına ait olabilecek nitelikte kalıntılar, mezarlar ve harman yerlerinin varlığı tespit edilmiştir. Bununla beraber günümüz bahçe sınırları arasında görülen bazı teras duvarlarının antik döneme ait oldukları anlaşılmaktadır.

Ermenek Beleni olarak bilinen mevkide literatürden bilinen mezarlar zi-

2 J. R. S. Sterret, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, III, 1988; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. M. Pektaş, 1960, 425; F. Hild – H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien*, TIB 5, 1990, 374-375; O. Doğanay, *Ermenek ve Yakın Çevresindeki Antik Yerleşim Birimleri*, 2005, 138-141.

yaret edilmiş ve fotoğraflanmıştır (Resim: 6). Kilise önü olarak adlandırılan alanda ise bir yazıt ve harman yeri kayıt altına alınmıştır.

Ermenek merkezin doğu kesiminde yer alan Bezçiler Mevkii'nde yüksek ve korunaklı bir tepe üzerinde duvar kalıntıları, kaya mezarları, üzüm presleri barındıran küçük bir antik yerleşimin varlığı saptanmıştır. Yerleşimin güney yamacında ise anakayaya işlenmiş büyük oranda tahribata uğramış bir kabartmayla karşılaşmıştır (Resim: 7). Yerleşimin doğusunda ise taş döşeme bir antik yolun varlığı söz konusudur ve tepelik alanın yamaçlarından dola-
narak Ermenek'e doğru devam ettiği anlaşılmaktadır (Resim 8).

Tekeçatı Akkandak Mevkii'nde tahribattan dolayı sadece birkaç harfi okunabilen bir sınır yazıtı tespit edilmiştir.

Ermenek'e bağlı Güneyyurt Kasabası Yukarı Çağlar Köyü'ndeki antik yerleşimde (Sbide) 2013 yılında başlatılan incelemeler 2014 sezonunda da sürdürülmüştür³. Yerleşim alanı içerisinde bulunan çeşitli yapılara ait duvar kalıntıları, mekân oluşturmak amacıyla işlenmiş anakayalar, anakayadan oluşturulmuş büyük bir sarnıç ve üzüm presleri kayıt altına alınmıştır. Yerleşimin doğusunda gelişmiş olan nekropolis içerisinde karşılaşılan çok sayıda kaya mezarı, anakaya lahdi ve chamasorion ve bunlara ait oldukları anlaşılan unsurlar belgelenmiştir. Araştırmalar neticesinde nekropolisin doğusundaki ormanlık alana doğru uzanan yamaçlarda da çeşitli yapılara ait kalıntıların varlığı tespit edilmiştir. Güneyyurt Kasabası Yenimahalle'deki çalışmalar sırasında ise bir üzüm presi saptanmıştır.

Ermenek'e bağlı Gökçeseki Köyü sınırları içerisindeki Philadelphia Antik Kentinde çalışmalar devam ettirilmiş, özellikle nekropoliste ayrıntılı incelemelerde bulunulmuştur (Resim: 9).

Ermenek sınırları içerisinde yürütülen çalışmaların bir diğer ayağını Kazancı kasabasındaki araştırmalar oluşturmuştur. Kazancı Kasabası sınırları içerisinde gerçekleştirilen çalışmalarda Aybaham olarak adlandırılan mevki-
de anakayaya oyulmuş bir su kanalı tespit edilmiştir. İçerisinde rahat bir şekilde yürümeye imkan tanıyacak büyüklükte inşa edilmiş olan kanal yaklaşık

3 W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. M. Pektaş, 1960, 408 vd.; O. Doğanay, *Ermenek ve Yakın Çevresindeki Antik Yerleşim Birimleri*, 2005, 154 vd.

30 m. kadar takip edilmiş ve kayalık yamacın içerisine doğru ilerlediği gözlenmiştir (Resim: 10). Kilise olarak isimlendirilen mevkide ve civarında mekân oluşturmak amacıyla işlenmiş anakayalara ve kaya mezarlarına rastlanmıştır. Zeyve Pazarı olarak bilinen mevkide bir kaya mezarıyla karşılaşmış ve kayıt altına alınmıştır. Culfalıklı İn Mevkii'nde kaya mezarı tespit edilmiştir. Yakın civarda Kisse Mevkii'ndeki çeşitli yapı kalıntıları, kaya mezarları ve harman yerleri incelenmiştir. Deliktaş Mevkii'nde yine kaya mezarlarının varlığı söz konusudur.

Alain olarak bilinen mevkide yer yer duvar fresklerinin görülebildiği büyük oranda tahribata uğramış bir kaya kilisesi ile yakın civarındaki birkaç kaya mezarı ve bir sarnıç kayıt altına alınmıştır. Ulaşılmaması çok zor bir kayalık yamaçta yer alan kilise çevresindeki tarım arazilerine hakim konumuyla dikkat çekmektedir.

Asar Mevkii'nde büyük oranda tahribata uğramış kaya mezarları, At Beleni olarak adlandırılan mevkide ve Türbe Sekisi Mevkii'nde üzüm presleri saptanmıştır. Avlak İni Mevkii'sinde ise bir kaya mezarı ve harman yeri tespit edilmiştir.

Dinek olarak bilinen mevkideki kesme taştan inşa edilmiş anıtsal yapı ziyaret edilerek kayıt altına alınmıştır (Resim: 11). Civardaki incelemelerde Arap Tarlası, Uçoluk ve Elmalıoluk mevkilerinde su kanallarıyla, Hoca İni olarak isimlendirilen mevkide iki adet kaya mezarıyla karşılaşmıştır. Keven Beleni Mevkii'nde antik yol kalıntılarına, Keklik Pınarı Mevkii'nde ise yine bir kaya mezarına rastlanmıştır. Toros Mevkii'nde çalışmalarda antik bir çiftlik yapısına ait kalıntılar incelenerek belgelenmiştir.

Çatalbadem Köyü sınırları içerisinde yer alan ve yörenin önemli antik kentlerinden olan Eirenepolis'in yerleşim alanında yürütülen incelemelerde çeşitli yapılara ait kalıntılara, anakayadan oluşturulmuş bir yapıya, kaya mezarlarına ve çeşitli amaçlarla işlenmiş anakayalara rastlanmıştır. Yüzey toprağı içerisinde çeşitli formlarda çok sayıda seramik kap parçalarının varlığı gözlenmiştir. Ayrıca, Çatalbadem Köyü Yazılıtaş Mevkii'ndeki bir basamaklı kaya anıtı ziyaret edilmiştir. Çatalbadem Köyü civarında yapılan araştırmalarda ayrıca çok sayıda üzüm presinin varlığı saptanmıştır.

İkizpınar köyü sınırları içerisinde literatürden bilinen yazıtlı bir chamasorion mezar belgelenmiş, ayrıca kısmen anakayadan oluşturulmuş olası bir çiftlik yapısı ile kaya mezarı ve üzüm presleri tespit edilmiştir.

İkizpınar Çeltikçi olarak bilinen alanda antik bir yerleşime ait kalıntılarla karşılaşmıştır. Çeşitli yapılara ait duvar kalıntıları, işlenmiş anakayalar, üzüm presleri, harman yerleri bu alanda rastlanan unsurlar arasındadır.

İkizpınar köyü Çanakçı ve Çeltikçi mevkilerinde ve köy içerisinde değişik noktalarda üzüm presleri tespit edilmiştir.

MERSİN İLİ MUT İLÇESİ ÇALIŞMALARI

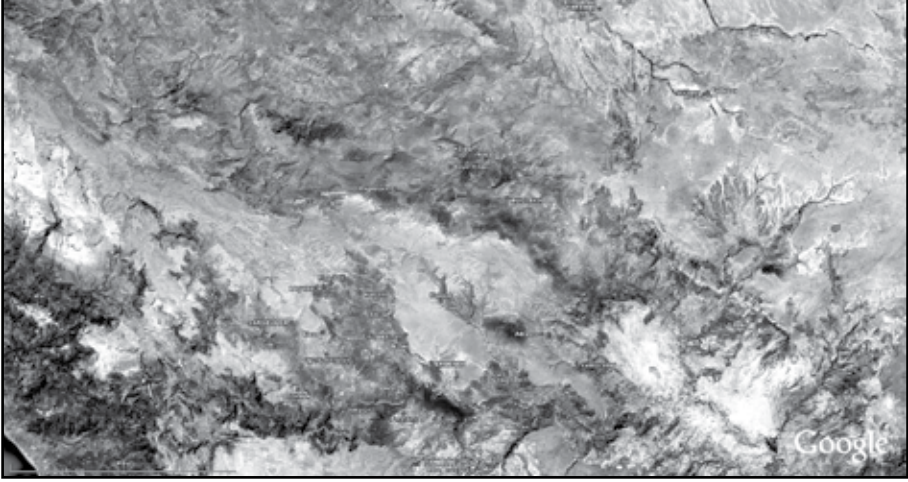
Mut ilçe merkezinin 5 km. kadar kuzeyindeki Sinobiç'te⁴ yapılan çalışmalarda yerleşimi koruma altına alan savunma duvarları ve kuleler takip edilmiş ve kayıt altına alınmıştır (Resim: 12). Surlarla koruma altına alınmış alan içerisinde yoğun bir şekilde çeşitli yapılara ait duvar kalıntıları ile mimari bloklara rastlanmıştır. Kalıntılar arasında kırma taşları, kırma tekneleri ve ağırlık taşları gibi unsurları içermelerinden dolayı zeytinyağı atölyesi olarak kullanıldıkları anlaşılan mekânlarda ayrıntılı incelemeler gerçekleştirilmiştir. Yerleşimin kurulu bulunduğu tepenin doğu yamaçlarında gelişmiş olan nekropolis içerisinde bir kısmı tahrip durumda çok sayıda lahdin varlığı söz konusudur. Tepenin kayalık kuzey yamacında ve güneydoğu yamaçlarında ise kaya mezarları bulunmaktadır (Resim: 13).

Antik yerleşimin hemen doğusundaki alanda kaçak kazı neticesinde ortaya çıkarılmış olduğu anlaşılan mozaik zemin döşemesi incelenmiş ve fotoğraflanarak belgelenmiştir (Resim: 14). Ayrıca kentte yüzeyde çok sayıda seramik parçasının varlığı gözlenmiştir. Çalışmalar sırasında yüzeyde karşılaşılan seramikler arasından seçilen örneklerin fotoğraflama ve Çizim: çalışmaları yapılmış, çalışılan malzemeler yerinde bırakılmıştır.

Karaman İli ve Mersin İli Mut İlçesi sınırları içerisinde yürütülen yüzey araştırmalarının 2014 sezonu çalışmaları kapsamında önceki sezonda ziya-

4 F. Hild – H. Hellenkemper, Kilikien und Isaurien, TIB 5, 1990, 233-234.

ret edilmiş olan yerleşimlerde daha ayrıntılı incelemelerde bulunulmuş, aynı zamanda yeni yerleşimlerde de tespit ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışma alanının Karaman İli'nin dağlık güney yarısı ile Mut İlçesi sınırlarındaki kesimlerinin sahip oldukları dağlık coğrafi yapının, yerleşim karakteri açısından birbiriyle paralellik sergileyen yerleşimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığını yeni tespit edilmiş olan örnekler de göstermektedir. Gerek antik kentlerin gerekse küçük yerleşimlerin çevresine hakim, savunmaya elverişli yüksek tepelik alanlarda ve bunların yamaçlarında geliştikleri anlaşılmaktadır. Antik kentler ve küçük yerleşimlerin yanı sıra tarım arazilerinin uygun noktalarına inşa edilmiş çiftlik yapıları da çalışma alanındaki bir diğer unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Çalışma alanında tespit edilmiş olan zeytinyağı atölyeleri, üzüm presleri ve harman yerleri bölgede antik dönemde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerin niteliği ve yoğunluğu üzerine önemli bilgiler sunmakta, özellikle Ermenek'in (Germanikopolis) hemen güneyindeki bahçe ve tarlalar arasında rastlanan çok sayıdaki üzüm presleri bu bağlamda önem taşımaktadır. Söz konusu bahçelik alanların ancak ¼ kadarının incelenebilmiş olmasına rağmen 80 civarında üzüm presinin saptanmış olması dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Harita: 1

Resim 1: Muratdede.

Resim 2: Muratdede.

Resim 3: Damlapınar.

Resim 4: Bağdat Kırı.

Resim 5: Germanikopolis.

Resim 6: Germanikopolis.

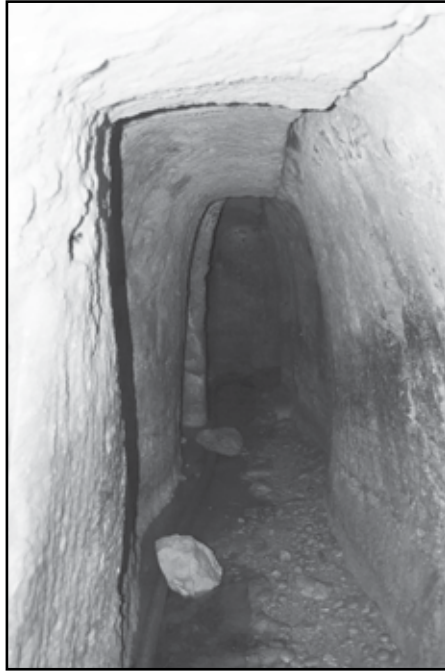
Resim 7: Bezciler.

Resim 8: Bezciler.

Resim 9: Gökçeseki.

Resim 10: Aybaham.

Resim 11: Dinek.

Resim 12: Sinobiç.

Resim 13: Sinobiç.

Resim 14: Sinobiç.

KARS İLİ VE ÇEVRESİNDE YER ALAN ORTAÇAĞ ERMENİ KİLİSELERİ (ANİ HARİÇ) YÜZEY ARAŞTIRMASI 2014 YILI ÇALIŞMALARI

Güner SAĞIR*

Kars İli ve ilçeleri kapsayan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve İstanbul Üniversitesi adına başkanlığımda yürütülen Ortaçağ Ermeni Kiliseleri yüzey araştırması, 07-22 Temmuz 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹.

2014 yılı yüzey araştırması aynı ve maddi olarak, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP No: 44522 ve 43721) ve 2005/13 no.lu genelge kapsamında resmi sponsorumuz ZEYPET Akaryakıt Gıda Petrol Ürünleri Turizm Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. tarafından desteklenmiştir².

Araştırmanın beşinci sezonunda, Kars Merkez, Digor ve Kağızman ilçelerinde, özellikle askeri sınırda çalışılmıştır (Harita)³.

* Yrd. Doç. Dr. Güner SAĞIR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Müzecilik Bölümü, Beyazıt-İstanbul/TÜRKİYE.

- 1 2014 yılı yüzey araştırmamızda Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Bakanlık Temsilcimiz olarak görev alan ve araştırmamıza bilgi, tecrübe ve yardımseverliği ile büyük katkı sağlayan Arkeolog Sayın Hanife Çırak'a teşekkürlerimi sunarım. Araştırmaya ekip üyesi olarak katılan Mimar Aykut Fenerci, Maltepe Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Mimari Restorasyon Programı Öğretim Görevlisi Rıza Gürler Akgün, Eskiçağ Tarihçisi Armağan Tan, öğrenciler Hasan Umut Sağır ve Bilal Güler'e özverili çalışmalarından dolayı, 2010 yılından beri devam eden araştırmamızda Ermenice kaynak, yayın ve kitabelerin çevirilerini yapan, çalışmalarımız süresince desteklerini esirgemeyen İstanbul Ermeni Patrikliği'nden Sayın Vağarşag Seropyan ve Dr. Krikor Damadyan'a teşekkür ederim. Ayrıca Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Genelkurmay Başkanlığı, Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, , Kars Müzesi Müdürlüğü, Kars 14. Mekânize Tugay Komutanlığı, 25'inci Hudut Tugay Komutanlığı Yardımcılığı, Subatan Hudut Taburu, Baraj Sınır Karakolu, Üçbölük Sınır Karakolu, Digor Hudut Bölük Komutanlığı, Bacalı Sınır Karakolu, Kilittaşı Sınır Karakolu, Kağızman Jandarma Komutanlığı, Kars İl Müftülüğü ve Simer Oteli yetkilileri ile personeline teşekkürlerimi sunarım.
- 2 Projeye desteklerinden dolayı İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne ve ZEYPET Akaryakıt Firması sahipleri Sayın Fatma-Yalın Yazar'a teşekkürü borç bilirim.
- 3 Genelkurmay Başkanlığı'nın izinleri doğrultusunda Kars 14. Mekânize Tugay Komutanlığı'nda bulunan 25'inci Hd.Tug.K.Yrd.lığı ile Türkiye-Ermenistan sınırında 1. ve 2. derece askeri yasak bölgede bulunan yapılarda çalışma koşullarını belirleyen bir protokol imzalanmıştır. Bu çalışmalar, 25'inci Hd.Tug.K.Yrd.lığı'nın koordinasyonunda Subatan Hudut Taburu ve ona bağlı Baraj Sınır Karakolu ile Üçbölük Sınır Karakolu, Digor Hudut Bölük Komutanlığı ve ona bağlı Bacalı Sınır Karakolu ve Kilittaşı Sınır Karakolu'ndan görevlendirilen askerler refakatinde gerçekleştirilmiştir.

MERKEZ İLÇEDEKİ YAPILAR

Mağazberd Kalesi

Kars'ın 39 km. doğusunda Üçbölük Köyü yakınlarında bulunan Mağazberd Kalesi, 1. derece askeri yasak bölge içindedir (Resim: 1). Ani'nin yaklaşık 5 km. güneydoğusunda, Arpaçay'ın kıvrılarak yarımada oluşturduğu sarp kaya üzerine kurulmuş olan kalenin yaklaşık 500 m. *güneyindeki yamaçta ikinci bir yerleşimi vardır*⁴.

Mağazberd Kalesi'nin tarihi ile ilgili elimizde ayrıntılı bilgi bulunmamakla beraber, Ermeni Krallıkları döneminde özellikle Ani'nin 961 yılında başkent olmasından sonra öneminin arttığı, Tignis gibi kalelerle birlikte Ani'de olan krallık merkezini koruma görevi üstlendiği bilinir. Selçukluların Anadolu'ya gelmesiyle onlar tarafından kullanılmış, 12. yüzyıl sonunda da Gürcüler'in eline geçmiştir. 1350'li yıllarda Moğol istilas sırasında kalenin hâkimiyeti Hatunoğulları sülalesinin kontrolü altındadır. 1579 yılında kale Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş ve 19. yüzyıl ortalarına kadar kullanılmıştır⁵.

Kale, üç yönden Arpaçay ile çevrelenen dik bir kayalık üzerine inşa edilmiştir (Resim: 2). Kalenin içindeki kalıntılardan ve kuzeybatı kısmındaki Osmanlı dönemine ait yarım daire üç burçtan, belli dönemlerde onarım geçirdiği anlaşılr. İç kale içinde çeşitli yapı kalıntıları ile birlikte temel seviyesinde kilise tespit edilmiştir. Kilise haç planlı, tek apsisli ve pastaforion odalı bir yapıdır.

İç kale dışında geniş bir yerleşim alanı bulunur. Kalıntılardan yapıların nitelikleri net ayırt edilememekle beraber konaklama mekânları ve sarnıçlar göze çarpar. Bunun yanı sıra iki ayrı alanda geniş mezarlıklar bulunur. Bu mezarlıklardan kaleye yakın olanın mimari verilerinden dönemi ayırt edilemezken, iç kalenin 200 m. kuzeybatısında bulunan mezarlığın Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kullanılmış olduğu söylenebilir.

5 Mağazberd Kalesi'nde 2011 yılında inceleme yapılmış ancak herhangi bir kilise ya da şapel kalıntısı tespit edilememiştir. 2014 yılında ikinci kez incelenen ve geniş alan taraması yapılan alanda istenilen sonuçlara ulaşılmıştır.

6 Kale hakkında bilgi için bkz. Evliya Çelebi (Moğazbird diye adlandırmış) 2006, 390-391; Kırzioğlu 1953, 480; Sinclair 1987, 420-421; Solmaz 2000, 117-118; Kamsarakan 2001, 298.

İç kalenin bulunduğu alanın yaklaşık 500 m. güneyindeki yüksek yamaçta bulunan ikinci yerleşim çok daha geniş bir yayılım alanına sahiptir (Resim: 3). İç kaleye hâkim konudaki yerleşimin korunmasız olan güney kısmı sur duvarı ile çevrelidir. Bu alanda çok sayıda yapı kalıntısı, 1 kilise, 1 şapel ve iki mezarlık alanı tespit edilmiştir. Temel seviyesinde, ancak hayli tahrip olmuş kilise ve şapel, yerleşimin doğu bölümünde yer alır. Kilise iç kaledeki kilise gibi haç planlı, tek apsisli ve pastaförion odalıdır. Şapel ise tek nefli ve tek apsisli bir yapıdır.

Mağazberd kalesindeki çalışmalarda kiliselerin ve şapellerin plan eskizleri çizilmiş, ölçü alınmış, mezar taşları ve kalıntılarda inceleme yapılmış, mimari plastik parçalar belgelenmiş, tüm yerleşim hakkında notlar alınarak fotoğraf çekilmiştir.

Alaca Köyü, Kilise/Manastırı?

Kars'ın 37 km. doğusunda merkeze bağlı Alaca Köyü'nde Alaca Deresi Mevkii'nde bir yamacın düzlüğüne kurulmuş kilise/manastır kalıntıları 2013 yılında tespit edilmiş ancak yoğun bitki örtüsü nedeniyle çalışma olanağı bulunamamıştı (Resim: 4)⁶. 2014 yılında alanda yapılan incelemede duvarlarının neredeyse tamamı yıkılmış kubbeli olduğu anlaşılan kilisenin mevcut kalıntılarının eskiz çizimleri yapılmıştır. Günümüze çok azı ulaşmış olmakla birlikte yayılım alanı da dikkate alındığında bu kalıntıların bir manastır kompleksine ait olma ihtimali oldukça yüksektir.

Kilisenin etrafında yapılan incelemede geniş bir alana yayılmış yerleşim yeri olduğu gözlenmiştir. İki mezarlık alanı, birkaç büyük haçkar ve mimari plastik parçalar tespit edilmiştir.

DİĞOR İLÇESİNDEKİ YAPILAR

Tekor (Digor) Katedrali/Surp Sarkis Kilisesi

Digor ilçe merkezinde yamaçta konumlanmış yapı, doğu ve kuzey duvarlarının bir kısmı kaplama taşları olmadan ayakta günümüze harap halde ulaşmıştır (Resim: 5).

6 Yapı hakkında ilk bilgilendirme için bkz. Sağır 2013, 449.

Kilise günümüze ulaşmamış bir yazıtta adları geçen isimler nedeniyle 5. yüzyıla yani 480'li yıllara tarihlenir⁷. 1912 yılına kadar ayakta olan yapı, bu yıl olan depremde ciddi hasar görmüş, kubbesi çökmüş, çatısının ve güney duvarının epey bir kısmı yıkılmıştır. 1936 yılındaki diğer bir depremde de binada tekrar hasar meydana gelmiştir.

Kilisenin, bilinen en eski kubbeli bazilika plan tipindeki Ermeni kilisesi olduğu düşünülür. Ancak sonraki dönemlerde yenilendiği ve haç planlı bir yapı olduğu tartışmalar arasındadır. Bugün mevcut olan kalıntılardan bu tartışmaların irdelenmesi oldukça zor olmakla beraber eski fotoğraflardan kilisenin farklı dönemlerde büyük restorasyonlar geçirdiği gözlemlenir.

2013 yılında katedralin kalıntılarında fiziki koşullar uygun olmadığı için sadece fotoğraf çekilip not alınabilmisti. 2014 yılında katedralin kalıntılarında fiziki koşullar nispeten düzeldiği için plan ve kesit eskizleri çizilmiş, ölçü alınmış ve fotoğraf çekilerek mimari olarak çalışma bitirilmiştir.

Mren Katedrali/Kilisesi

Mren Katedrali'nde 2011 yılında plan, kesit ve cephe eskizleri çizilmiş, notlar alınmış ve fotoğraf çekilmiş, 2012 yılında eskiz çizimlerindeki eksiklikler giderilmiş ve ölçü alınmıştır (Çizim: 1-2). Aynı sene katedralin etrafını çevreleyen yerleşim kalıntılarının bir bölümünde inceleme yapılmış, katedralin yaklaşık 200 metre güneydoğusunda şapel olması muhtemel bir yapı kalıntısına rastlanmıştır. Temel seviyesinde formu algılanamayan yapı kalıntısında çok sayıda bezemeli mimari plastik parça tespit edilmiş ve belgelenmiştir (Resim: 6)⁸. 2013 yılında yapıda çalışma yapılmamıştır.

2014 yılında katedralin etrafındaki yerleşim alanı taranmıştır. Bu taramalar sonucu yine kilisenin kuzey tarafına düşen tarafta şapel ya da kilise olması muhtemel üç alan daha tespit edilmiş, GPS ile ölçüleri alınmış ve süsleme parçalarının ölçekli fotoğrafı çekilerek belgelenmiştir.

7 Ermeni mimarisi içinde önemli yer olan yapı hakkında bkz. Alişan 1881, 131-135; Strzygowski 1918, 335-341; Parsegian 1981, mik. fiş. A-2147, 1:012-013, kitabeler 7:157-159; Gandolfo 1982, 20-27, Resim: 20-35; Thierry-Donabedian 1987, 584-585; Cuneo 1988, 642-644, no: 412; Kamsarakan 2001, 300-301.

8 Yapı hakkındaki ilk bilgilendirme için bkz. Sağır 2012, 338-339.

KAĞIZMAN İLÇESİNDEKİ YAPILAR

Çengelli Kilise/Surp Asdvadzadzin Kilisesi

Kars'ın Kağızman ilçesinin 27 km. batısındaki Çengilli Köyü'nün ortasında bulunan kilise günümüze ayakta ve iyi durumda ulaşmıştır (Resim: 7-8).

Kilisenin batı giriş kapısı üzerinde bulunan 1030 ya da 1362 yıllarına tarihlenen Gürcüce kitabe nedeniyle Gürcü kilisesi olduğu konusunda tartışmalar vardır⁹. Ancak kilisenin bulunduğu köyün 19. yüzyıl sonlarına kadar Ermeni yerleşimi olduğu göz ardı edilememelidir.

Çengelli Kilise adıyla literatüre geçen yapı, araştırmacılar tarafından 10. yüzyılın sonları ile 11. yüzyıl başlarına tarihlenir. Üç kademeli platform üstüne inşa edilmiş kilise içten ve dıştan haç planlı, tek apsisli, pastaforion odalı ve orta bölümü kubbelidir (Çizim: 3-4).

Kilisenin merkezi mekânı pandantif geçişli, içten ve dıştan silindirik yüksek kasnaklı kubbe ile örtülüdür (Resim: 9). Haç kolları merkezi mekâna sivri kemerlerle açılır. Kuzey ve güney haç kolları diğerlerine göre daha dardır. Haç kolları beşik tonoz örtülüdür. Doğu haç kolunun doğusunda ana zemin-den yüksek yarım daire apsis yer alır. Apsisin iki yanında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen, beşik tonoz örtülü pastaforion odaları bulunur. Kilisenin batı haç kolunun batı duvarında ana ekseninde, kuzey ve güney duvarlarında doğuya doğru birer olmak üzere üç giriş kapısı vardır.

Kilisenin doğu cephesi ve kasnağı, bitkisel ve geometrik süslemeli, kademeli kör kemer dizisi ile hareketlendirilmiştir. Bunun dışında kalan cepheler sade düzenlenmiştir. Sadece pencere üstlerinde taç kemerler bulunur. Yapı içinde mimari plastik parçalarında bitkisel ve geometrik süslemeler vardır.

2014 yılında ilk kez incelenen kilisede plan, kesit ve cephe eskizleri çizilmiş, ölçü alınmış, fotoğraf çekilmiş ve mimari durumu not edilerek mimari çalışma bitirilmiştir.

9 Kilise için bkz. Thierry 1966, 79-90, fig. 12-21; Parsegian 1981, mik. fiş. A-2302, 6:010; Thierry-Donabedian 1987, 508; Sinclair 1987, 412-413; Kamsarakan 2001, 294;

Kilise, Keçivan Kalesi/Tunçkaya Köyü

Kilise, Kağızman'ın 26 km. batısındaki Keçivan Kalesi içine kurulmuş Tunçkaya Köyü'nde bulunur (Resim 10)¹⁰. Kilise, surların güney ucunda örtü sistemi hariç günümüze ayakta ulaşmıştır.

Kale, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde Geçivan-ı Dudman Kalesi olarak tanıtılmıştır. Evliya Çelebi, üç tarafı uçurum olan kayalıklar üzerine kurulu kalenin kuzeybatıdaki tek giriş kapısının yüksek hisarları olduğunu, 1200 kadar toprak örtülü evi, üç adet camisi, 40-50 kadar dükkânı, bir kale ağası ve 300 kale neferi ile kalenin doğu ucundaki sarp iç kale semtinde 12. yüzyıl Selçuklu tarzında yapılmış bir kümbeti bulunduğunu belirtir¹¹.

Kalenin sur duvarları içinde güney uçta bulunan yüksek kaide üstüne inşa edilmiş kilise tek nefli, içten yarım daire, dıştan düz duvarlı tek apsisli, pastaforion odalı ve kriptalı bir yapıdır. Kilisenin naos örtüsü tamamen yıkılmış, kaplama taşlarının çoğu yok olmuştur. Kiliseye giriş batı duvarın ana ekseninde yer alan tek girişle sağlanır.

Batı cephede kaplama taşları nispeten yerinde korunmuştur. İzlerden kilisenin restorasyon geçirdiği anlaşılır. Bu cephe iki üçgen nişle dikine bölünmüştür. Pastaforion odalarının pencereleri bu üçgen nişlerin kemerleri içinde yer alır. Kilisenin batı cephesinde çok azı günümüze ulaşmış kapının çerçevesi ve pencere çerçevesinde görülen geometrik ve bitkisel süslemeler Selçuklu etkisi taşımaktadır.

2014 yılında ilk kez incelenen kilisede plan, kesit ve cephe eskizleri çizilmiş, ölçü alınmış, fotoğraf çekilmiş ve mimari durumu not edilerek mimari çalışma bitirilmiştir.

Özetle, 2014 yılı çalışma sezonunda geçmiş yıllarda incelenen Taylar Kilise, Çoban Kilise, Beşik Cami, Horomos Manastırı 3. kısım ve Mren Katedrali'nde son durum kontrolü yapılmış, Horomos Manastırı ana kompleks, Surp Arak'elots Kilisesi ve Beş Kilise/Khtzkonk Manastırı'nda çizim

10 Keçivan Kalesi eskiden sancak merkezidir. Kaynaklar, yayınlar ve halk arasında Keçivan, Geçivan, Geçvan adları ile anılan yerleşim 1960 sonrası Tunçkaya Köyü ismini almıştır. Literatürde Ketchror olarak da geçen kale ve kilise hakkında bkz. Evliya Çelebi 2006, 384; Thierry 1971, 196-204, fig. 14-27; Parsegian 1981, mik. fiş. A-2332, 6:013; Sinclair 1987, 413-416; Cuneo, 1988, 692, no: 447; Solmaz 2000, 98-99; Kamsarakan 2001, 298.

11 Evliya Çelebi 2006, 384.

kontrolleri yapılarak eksik birkaç ölçü alınmıştır. Geçmiş yıllarda fiziki koşulları nedeniyle çalışılmayan Kozluca Köyü Bagnayr Manastırı, Tekor (Digor) Katedrali/Surp Sarkis Kilisesi ve Alaca Köyü'ndeki kilise incelenmiş, yapıların plan, kesit ve cephe çizimlerinin eskizleri yapılarak ölçü alınmış ve fotoğraf çekilmiştir.

2014 yılında ilk kez Merkez ilçeye bağlı Mağazberd Kalesi ve yerleşim alanı taranmış, iki kilise ve bir şapel tespit edilmiş, Kağızman ilçesine bağlı Çengelli Köyü'ndeki Surp Asdvadzadzin Kilisesi ve Tunçkaya Köyü'ndeki kilise incelenmiştir. Tüm yapıların plan, kesit ve cephe eskizleri çizilmiş, ölçü alınmış ve fotoğraf çekilmiştir. Ayrıca ilk kez Digor ilçesinin 1. derece askeri yasak bölgesi Şehit Piyade Er Yaşar Yıldırım Karakolu'ndan (Bacalı Karakolu) başlayarak sınır hattı boyunca Mren Katedraline kadar taranmıştır. Katedrale kadar olan alanda iki büyük yerleşim yerinin kalıntıları tespit edilmiştir. Bu kalıntılarda yapılan incelemelerde özellikle mezarlık alanlardan Osmanlı dönemine ait oldukları izlenimi edinilmiştir.

2010-2014 yılları arasında incelenen Kars'taki Ortaçağ Ermeni manastırları ve kiliseleri ile ilgili değerlendirme çalışmalarına, kitabe çevirilerine ve kaynak taramalarına devam edilmektedir.

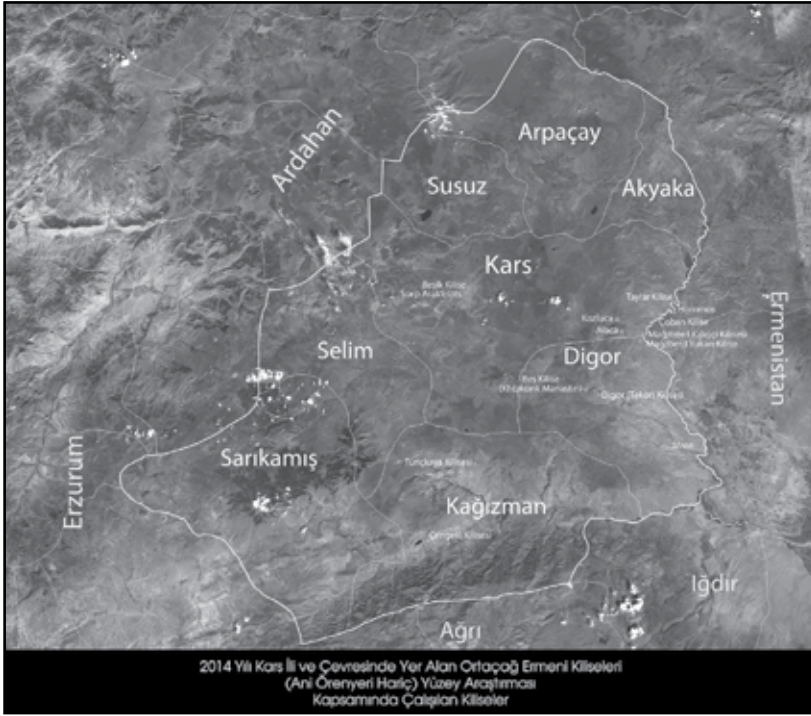
Sonuç olarak, 2010'da başlayan araştırmamız, 2014 yılı itibarı ile 5. senesini tamamlamıştır. Bu süre boyunca ağırlıklı olarak 1. derece askeri sınırda çalışma yapılmış, Digor ilçesinin tamamı, Merkez ilçenin 4/3'ü, Akyaka ve Kağızman ilçelerinde birkaç yapı incelenmiştir. Bu süreçte literatürde olan ve olmayan 3 manastır, 27 kilise ve şapelde çalışılmıştır. 2015-2017 yılları arasında da Merkez, Akyaka ve Kağızman ilçelerinin yanı sıra Sarıkamış, Selim, Susuz ve Arpaçay ilçelerinde de tespit çalışmalarına devam edilecektir.

KAYNAKÇA

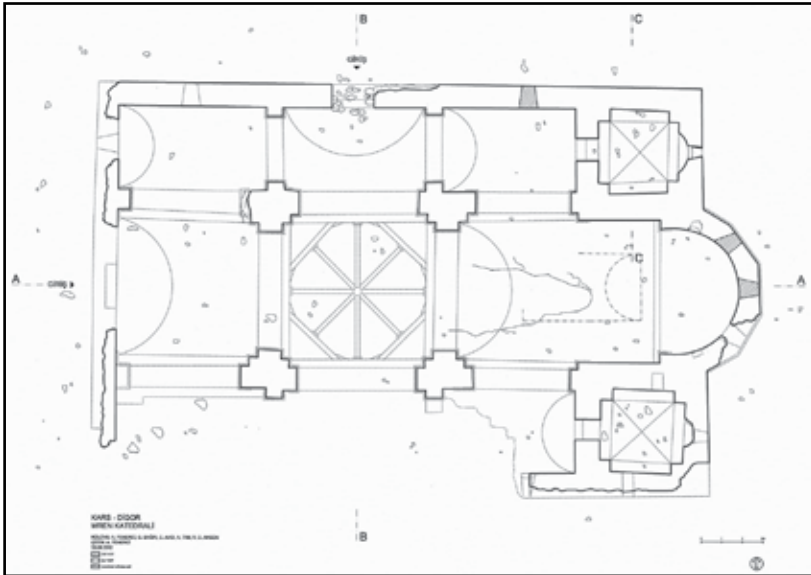
ALİŞAN 1881, Léon ALİŞAN. *ԲՇն՝Ի© ի»Õ³ ñáoÃÇöÝ â³İĬ»ñ³óáŬó* (Şirak, Resimli Topografya), Venise, 1881.

CUNEO 1988, Paulo CUNEO, *Architettura Armena dal Quarto al Diciannovesimo Secolo, I-II*, Rome: Deluca Editore, 1988.

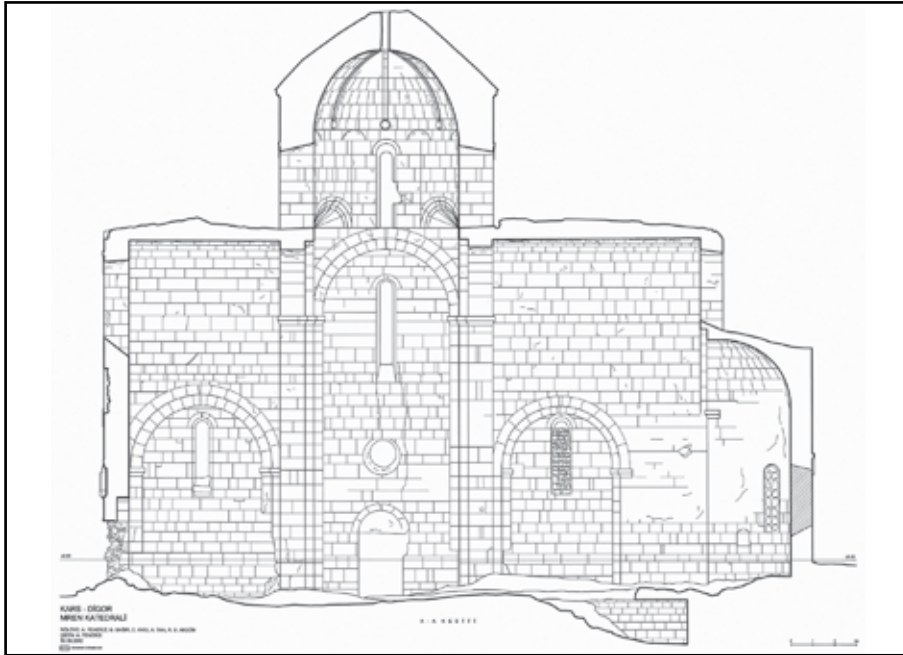
- EVLYÂ ÇELEBÎ 2006, EVLYÂ ÇELEBÎ, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi:Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, 2. Kitap, 2. Cilt, (Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman), İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- KAMSARAKAN 2001, Adèle KAMSARAKAN, “Les Principaux Sites d’Ani et de sa Périphérie”, *Ani: Capitale de l’Arménie en l’an mil* (Ed. R. H. Kevorkian), Paris, 282-301.
- KIRZIOĞLU 1953, Mehmet Fahrettin KIRZIOĞLU, *Kars Tarihi*, (1. cilt), İstanbul: Işıl Matbaası, 1953.
- PARSESIAN 1981, V. L. PARSESIAN (Ed.), *Armenian Architecture, Book VI*, Leiden: Inter Documentation Company, 1981.
- SAĞIR 2013, Güner SAĞIR, “Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri Yüzey Araştırması 2011 Yılı Çalışmaları” 34. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu (28 Mayıs-1 Haziran 2012-Çorum), 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. cilt, Ankara, 2013, 337-348.
- SAĞIR 2012, Güner SAĞIR “Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri (Ani örenyeri hariç) Yüzey Araştırması” 33. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu (23-27 Mayıs 2011-Malatya), 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. cilt, Ankara, 11-34.
- SINCLAIR 1987, T.A. SINCLAIR, *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*, Vol. 1, London: The Pindar Press, 1987.
- SOLMAZ 2000, Gürsoy SOLMAZ, *Ortaçağ’da Erzurum-Kars Kaleleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2000.
- STRZYGOWSKI 1918, Josef STRZYGOWSKI, *Die Baukunst der Armenier und Europa*, Vienna (2 cilt), 1918.
- THIERRY-DONABEDIAN 1987, Jean Michel THIERRY-Patric DONABEDIAN, *Les Arts Arméniens*, Paris: Mazenod, 1987.
- THIERRY 1966, Jean Michel THIERRY, “A Propos de Quelques Monuments Chrétiens du Vilayet de Kars (Turquie).”, *Revue des Etudes Armeniennes* III (1966), 73-90, pl. XXX-XLV.
- THIERRY 1971, Jean Michel THIERRY, “A Propos de Quelques Monuments Chrétiens du Vilayet de Kars (Turquie) II.” *Revue des Etudes Armeniennes* VIII (1971), 189-213, pl. V-XXXVII.

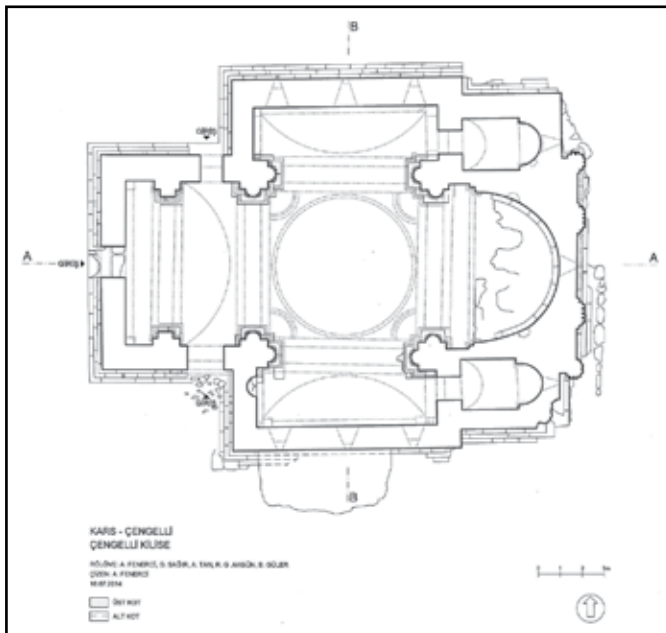
Harita: Kars İl Haritası (2014 yılında inceleme yapılan alanlar).

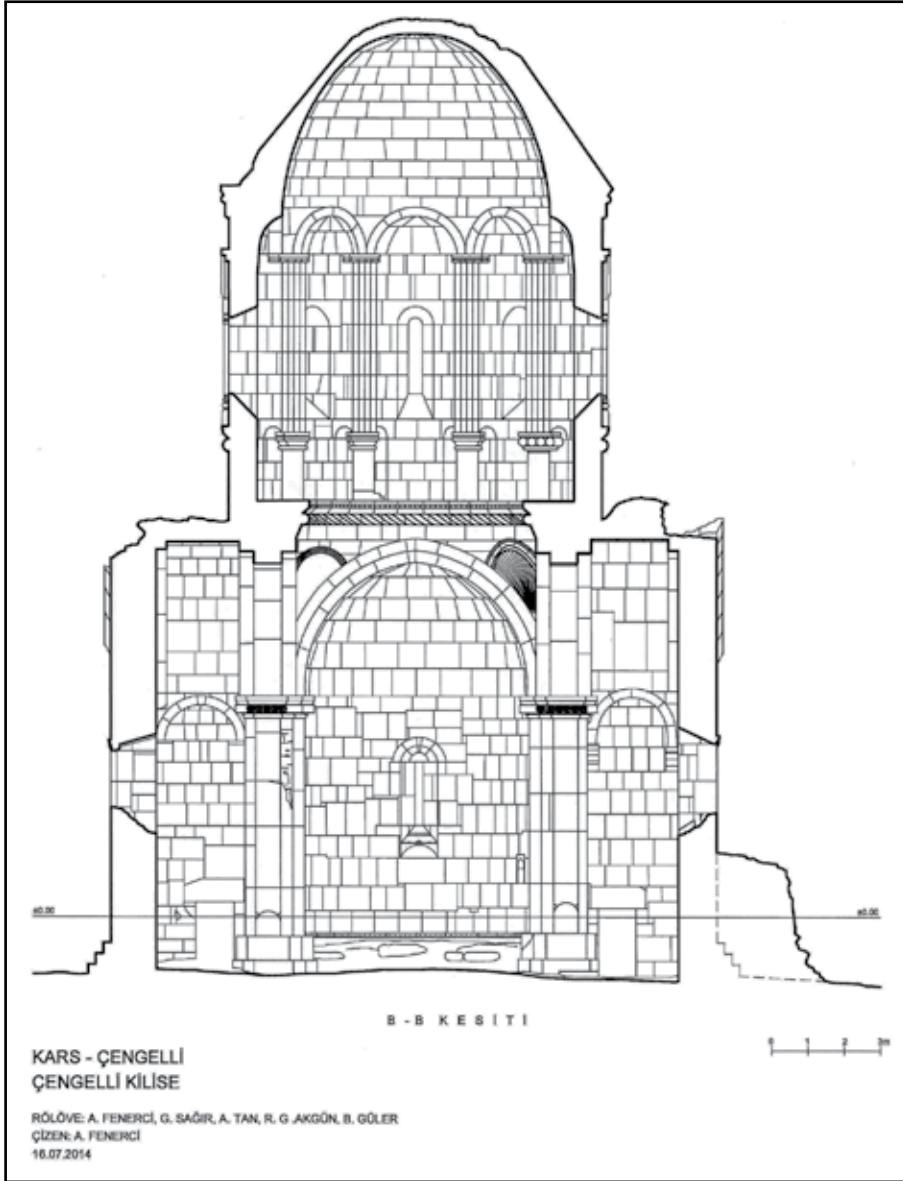
Çizim: 1: Mren Katedrali/Kilisesi, plan.

Çizim: 2: Mren Katedrali/Kilisesi, kesit.

Çizim: 3: Çengelli Kilise/Surp Asdvadzadzin Kilisesi, plan.

Çizim: 4: Çengelli Kilise/Surp Asdvadzadzin Kilisesi, kesit.

Resim 1: Mağazberd Kalesi, kuzeybatıdan genel görünüş.

Resim 2: Mağazberd Kalesi, kalenin tepeden görünüşü.

Resim 3: Mağazberd Kalesi, ikinci yerleşim, surlar.

Resim 4: Alaca Köyü, Kilise/Manastır, genel görünüş.

Resim 5: Tekor (Digor) Katedrali/Surp Sarkis Kilisesi, kuzey cephe.

Resim 6: Mren Katedrali/Kilisesi, genel.

Resim 7: Çengelli Kilise/Surp Asdvadzadzin Kilisesi, genel.

Resim 8: Çengelli Kilise/Surp Asdvadzadzin Kilisesi, güney cephe.

Resim 9: Çengelli Kilise/Surp Asdvadzadzin Kilisesi, kubbe.

Resim 10: Keçivan Kalesi/Tunçkaya Köyü, Kilise, güneybatıdan genel.

2014 KARS - İĞDIR İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Akın BİNGÖL*

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 17.10.2014 tarihli ve 199305 sayılı izinleri ile 2014 yılı yüzey araştırmaları, Kars İli Merkez ve Digor İlçesiyle, Iğdır İli, Merkez ve Tuzluca İlçelerinde yürütülmüştür. Kafkas Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Akın Bingöl başkanlığında yürütülen çalışmalara Prof. Dr. Alpaslan Ceylan, Yrd. Doç. Dr. Oktay Özgül, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Üngör, Dr. Mustafa Karageçi, Dr. Ayhan Yardımcı ve Dr. Nezahat Ceylan katılmıştır. Bakanlık temsilciliği görevini Iğdır İl ve Kültür Turizm Müdürlüğü'nden İhsan Aslan üstlenmiştir¹. Yüzey araştırmaları laboratuvar çalışmaları, Öğr. Gör. Adem Dumlu, Arş. Gör. Özlem Bakan, Gökhan Kalmış ve Emre Balcı tarafından yürütülmüştür.

Bölgede daha önce yaptığımız araştırmaların 2014 yılı çalışmaları verimli geçmiş ve bölgenin tarihi ve arkeolojisini aydınlatması bakımından önemli sonuçlar ortaya koyacağını düşündüğümüz birçok merkez tespit edilmiştir².

* Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL, Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Kars/ TÜRKİYE.

- 1 Yüzey araştırmaları sırasında gösterdikleri anlayış ve sağladıkları katkılardan dolayı ekip üyelerine, bakanlık temsilcimiz İhsan Aslan'a ve bu çalışmanın gerçekleşmesine büyük katkıları olan Kafkas Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sami Özcan'a, Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Haydar Yüksek'e, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Mustafa Özdemir'e teşekkür ederiz.
- 2 Ceylan, A.-A. Bingöl vd., "2006 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 25. AST III, 2008, Ankara, 129-148; Ceylan, A.-A. Bingöl vd., "2007 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 26. AST II, 2009, Ankara, 133-150; Bingöl, A.-A. Ceylan vd., "2008 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 27. AST II, 2010, Ankara, 375-398; Topaloğlu, Y. -A. Bingöl vd., "2009 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 28. AST II, 2011, Ankara, 1-20; Günaşdı, Y.-A. Bingöl vd., "2010 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 28. AST II, 2012, Ankara, 49-70; Üngör, İ.-A. Bingöl vd., "2012 Yılı Erzincan Erzurum İlleri Yüzey Araştırmaları", 31. AST I, 2014, Ankara, 61-77; Ceylan, N.-A. Bingöl vd., "2013 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 32. AST II, 2015, Ankara, 71-92.

Kars Bölgesinde Belirlenen Yerleşmeler

2014 yılı yüzey araştırmalarını Digor İlçesinde yoğunlaştırdık. 2014 yılında Kars bölgesinde yaptığımız araştırmalarda, yeni merkezler bulunmuştur.

KARS-MERKEZ

Kurdun Deresi Kalesi

Kars İli Merkez İlçesinin Kümbetli köyünün 8 km. kuzeyinde, 1830 m. rakımda yer almaktadır. Kalenin önünden dere geçmekte ve güneyindeki ovayı tamamen kontrol altında tutmaktadır. Kalenin kuzey kısmı hariç diğer taraflarının sarp kayalıklarla çevrili olması kaleye doğal bir savunma özelliği katmıştır. Kalenin sur duvarları kuzey kısmına yapılmıştır. Kale üzerindeki keramik verilerinin Tunç ve Demir Çağı dönemine ait olduğunu söyleyebiliriz³.

Kurdun Deresi Kalesi Nekropol Alanı

Kars İli Merkez İlçesinin Kümbetli Köyü'nde 1845 m. rakımda yer alan Kurdun Deresi Kalesi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Nekropol alanında birçok gömü profili çıplak gözle görülmektedir. Bunlar genellikle 2 metre uzunluğunda 60 cm. genişliğinde toprağa açılan çukura yapılan gömülerdir. Kenarları sal taşları ile örülmüştür. Nekropol alanında sayısı 20'yi geçen gömü tespit edilmiştir. Nekropol alanının Tunç Çağı boyunca yerleşim gördüğü düşünmekteyiz. Nekropol alanındaki keramik verilerinin İlk Tunç ve Demir Çağı dönemine ait olduğunu söyleyebiliriz⁴.

KARS-DİGOR

Kuzeyhan Kalesi

Kars İli Digor İlçesi Dağpınar Beldesinin 4 km. uzaklığında bulunan Karakale köyüne 5 km. mesafede 2270 m. rakımda yer alan kale, doğu-batı doğ-

3 42° 57' 30" E - 40° 33' 34" N

4 42° 57' 36" E - 40° 33' 37" N

rultuda uzanmaktadır. Oldukça büyük ve stratejik bakımdan önemli olan kalenin kuzey tarafında anıtsal bir giriş kapısı bulunmaktadır. Kalenin sur duvarları, 1 ile 1,5 m. arasında değişen yükseklikte ve 3 m. kalınlığındadır. Kalenin batı, güney ve doğu taraflarının sarp kayalıklarla çevrili olmasından dolayı bu yönlerde sur duvarlarına rastlanılmamıştır. Kalenin kuzey yönündeki sur duvarlarının anıtsal giriş kapısına kadar uzunluğu 181 m. ve toplam uzunluğu 258 m.dir. Kale üzerindeki keramik verilerinin Tunç Çağı, Demir Çağı ve Ortaçağ dönemine ait olduğunu söyleyebiliriz⁵.

Kuzeyhan Kalesi Nekropol Alanı

Kuzeyhan Kalesi Nekropol alanı, Kuzeyhan Kalesinin 2 km. kuzeyinde 2150 m. rakımda yer almaktadır. Yüksek bir alanda ve düzlükte yer alan nekropol alanında dokuz adet kurgan türü mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlardan en büyüğü 4,30 m. çapında en küçüğü ise 1,20 m. çapın olup diğer mezarlar ise bu aralıkta değişmektedir. Tam olarak yuvarlak bir görünümde olmayan bu mezarların boyutu 4 ile 1 metre arasında değişmektedir. Nekropol alanının Tunç Çağı boyunca yerleşim gördüğü düşünmekteyiz. Nekropol alanındaki keramik verilerinin İlk Tunç ve Demir Çağı dönemlerine ait olduğunu söyleyebiliriz⁶.

İĞDIR BÖLGESİNDE BELİRLENEN YERLEŞMELER

2014 yılı yüzey araştırmalarını Merkez ve Tuzluca İlçelerinde yoğunlaştırdık. 2014 yılında Iğdır bölgesinde yapılan araştırmalarda, geçen yıllarda bulunan merkezler incelenerek bunlara yeni merkezler eklenmiştir.

İĞDIR-MERKEZ

Melekli Kalesi

Iğdır İli, Merkez İlçesi, Melekli Beldesi'nin 2 km. kuzeyinde 960 m. rakımda yer almaktadır. Kale, Kültepe II Höyüğü'nün 500 m. kuzeybatısında

5 43° 24' 57" E - 40° 26' 25" N

6 43° 24' 53" E - 40° 26' 35" N

bulunmaktadır. Kalenin ana girişı kuzeybatı köşesinde bulunmakta ve bu yöndeki tarihi yol çıplak gözle görülmektedir. Kalenin bir diğeri girişı güneybatı köşesinde olup, girişin ana taşları hali hazırda görülmektedir. Kalenin kuzey-güney uzunluğu 25 m., doğu-batı uzunluğu ise 65 m.dir. Kale, etrafındaki birçok mimari yapı ile karmaşık bir yapı görünümündedir. Ancak ana giriş yukarıda belirtildiği üzere kuzeybatı köşesinde olup kalenin tarihi yolu da çıplak gözle görülmektedir⁷.

Sarıabdal Kalesi

Iğdır ili, Tuzluca İlçesi, Sarıabdal Köyü'nün 2 km. güneyinde yer almaktadır. Kayalık bir tepe üzerine kurulan kale doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Kalenin giriş kapısı batı tarafta bulunmakta ve genişliği 5 m.dir. Kalenin giriş kapısının sağ ve sol taraflarında sur duvarlarının izleri görülmektedir. Kalenin bu yönü aynı zamanda savunma açısından en zayıf olan yöndür. Sur genişlikleri ortalama 1,60 m.dir. Ayrıca kalenin batı tarafında su kaynağı bulunmaktadır. Kalenin kuzey-güney uzunluğu 46 m., doğu-batı uzunluğu ise 65 m.dir. Kale üzerindeki keramik verilerinin Tunç ve Demir Çağı dönemlerine ait olduğunu söyleyebiliriz⁸.

Hamurkesen Kalesi

Iğdır İli, Tuzluca İlçesine 9 km. uzaklıkta bulunan Hamurkesen Köyü'nün güneybatısında bulunan bir tepe üzerinde yer alan kale deniz seviyesinden 1840 m. yüksekliktedir. Köye ve yollara hâkim konumda olan kale stratejik olarak önem arz etmektedir. Doğubatı yönünde uzanan kalenin giriş kapısı güney tarafında bulunmaktadır. Kalenin kuzey-güney uzunluğu 25 m., doğubatı uzunluğu ise 107 m.dir. Kale üzerindeki keramik verilerinin Tunç ve Demir Çağı dönemlerine ait olduğunu söyleyebiliriz⁹.

7 44° 08' 15" E - 39° 57' 08" N. Melekli Kalesi olarak adlandırdığımız kale, 2006 yılında yapılan 24. Araştırma Sonuçları Toplantısı'nda Atatürk Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Alpaslan Ceylan tarafından Ülkütepe Kalesi olarak sunulmuştur. Ceylan A., "2005 Yılı Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 24. AST I, 2007, Ankara.

8 43° 45' 41" E - 39° 57' 40" N

9 43° 36' 29" E - 39° 54' 40" N

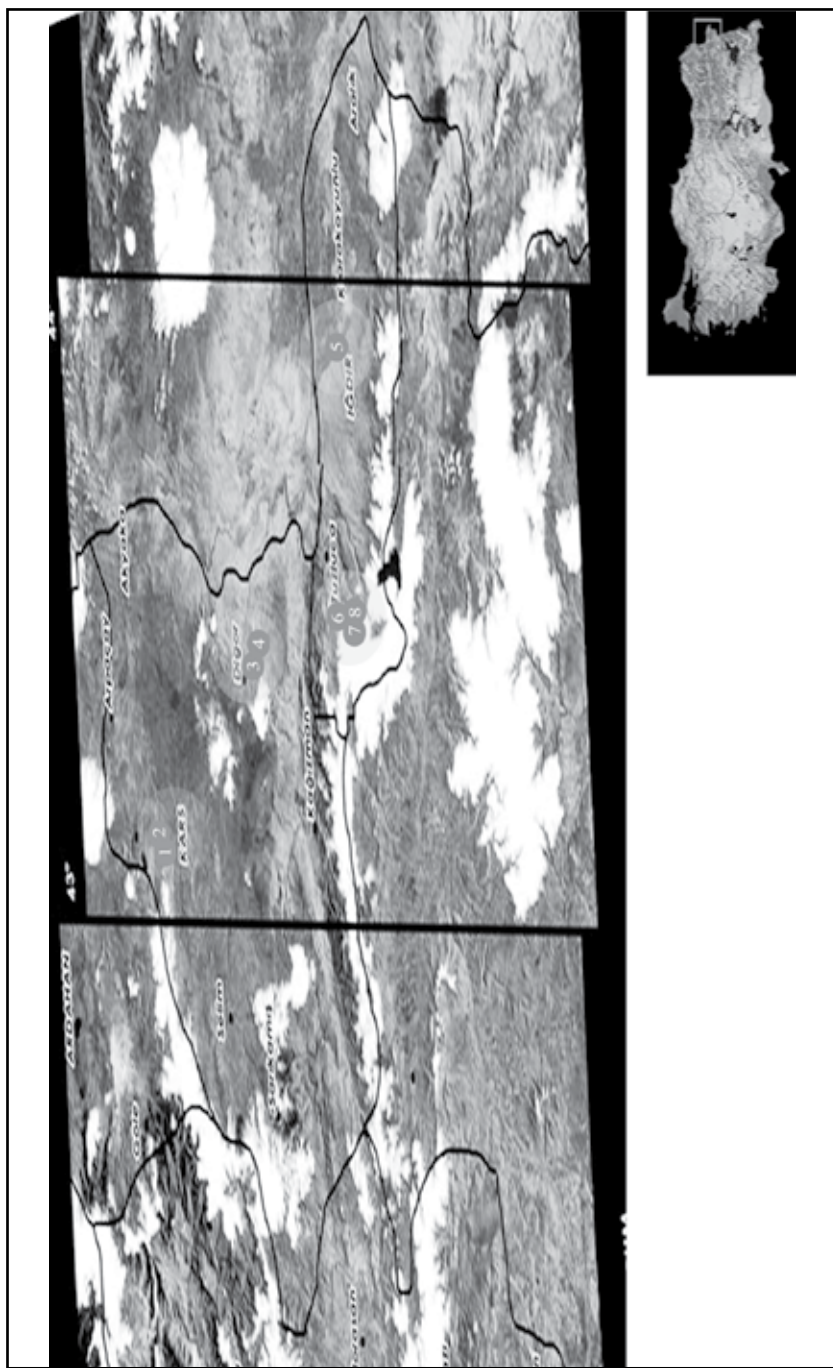
Hamurkesen Su Kanalı

Iğdır İli, Tuzluca İlçesine 9 km. uzaklıkta bulunan Hamurkesen Köyü'nün güneybatısında bulunan Hamurkesen Kalesi'nin hemen güneyinden geçmektedir. Su kanalı, Sinek Yaylası olarak isimlendirilen mevkiden birkaç derenin suyunu toplayarak kalenin batısında bulunan dağlardan yaklaşık olarak 8 km. bir yol aldıktan sonra Hamurkesen Kalesinin eteklerinden akmaya devam ederek Turabi Köyü sınırlarında Aras Nehri'ne katılmaktadır¹⁰.

Haritada Gösterilen Merkezler

1. Kurdun Deresi Kalesi
2. Kurdun Deresi Kalesi Nekropol Alanı
3. Kuzeyhan Kalesi
4. Kuzeyhan Kalesi Nekropol Alanı
5. Melekli Kalesi
6. Sarıabdal Kalesi
7. Hamurkesen Kalesi
8. Hamurkesen Su Kanalı.

10 43° 36' 29" E - 39° 54' 40" N

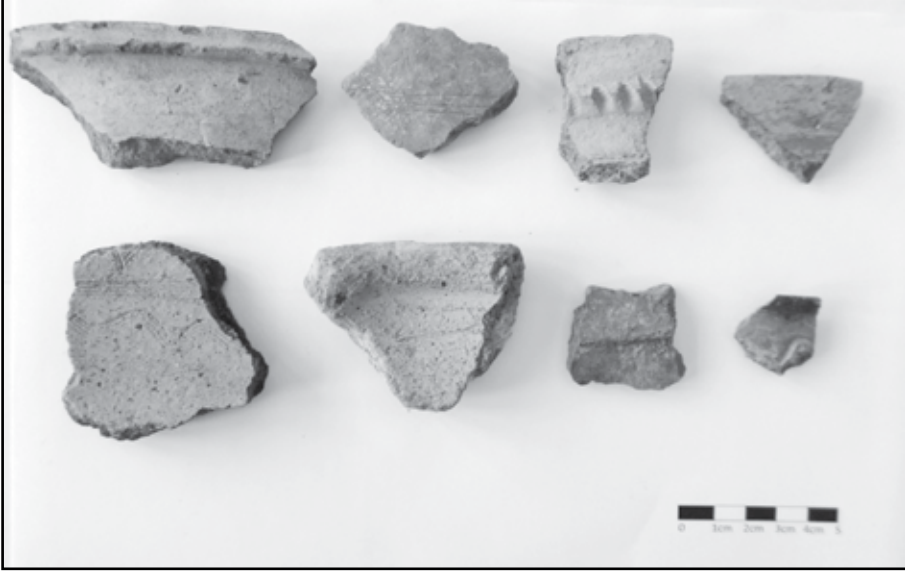
Harita 1: 2014 yılı Kars-Iğdır illeri yüzey araştırması.

Resim 1: Kirdun Deresi Kalesi.

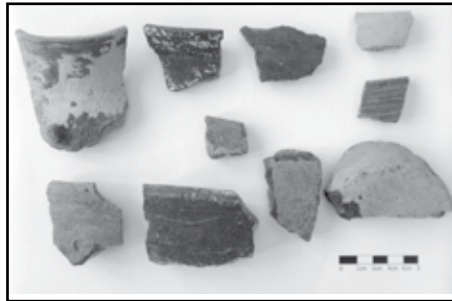
Resim 2: Kirdun Deresi Kalesi.

Resim 3: Kurdun Deresi Kalesi keramikleri.

Resim 4: Kurdun Deresi nekropol alanı.

Resim 4: Kurdun Deresi nekropol alanı keramikleri.

Resim 5: Kuzeyhan Kalesi

Resim 6: Kuzeyhan Kalesi.

Resim 7: Kuzeyhan Kalesi.

Resim 7: Kuzeyhan Kalesi nekropol alanı.

Resim 7: Kuzeyhan Kalesi nekropol alanı.

Resim 8: Kuzeyhan Kalesi nekropol alanı.

Resim 8: Kuzeyhan Kalesi nekropol alanı.

Resim 9: Melekli Kalesi.

Resim 10: Melekli Kalesi.

Resim 11: Sariabdal Kalesi.

Resim 12: Sariabdal Kalesi.

Resim 13: Hamurkesen Kalesi.

Resim 14: Hamurkesen Kalesi.

2014 YILI KIRIKKALE VE ÇORUM İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Mehmet SAĞIR*

İsmail ÖZER

İsmail BAYKARA

Serkan ŞAHİN

Seçil SAĞIR

Kırıkkale ve Çorum illeri Yüzey araştırması, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 12 Haziran 2014 tarih ve 114396 sayılı yazısıyla verilen izin sonucunda Prof. Dr. Mehmet Sağır başkanlığında 08.08.2014 tarihinde başlamış ve 17.08.2014 tarihinde sona erdirilmiştir.

Yüzey araştırmasına, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümünden Araş.Görv. Serkan Şahin ve Bakanlık temsilcisi olarak Ankara Cumhuriyet Müzesi Uzmanı Ali Altay katılmıştır. Elde edilen bulguların ile verilerin değerlendirilerek veri tabanına girilmesinde ise Prof. Dr. İsmail Özer, Yrd. Doç. Dr. İsmail Baykara ve Yrd. Doç. Dr. Seçil Sağır görev almıştır. Yüzey araştırmasının üçüncü yılında ağırlıklı olarak Kırıkkale İli Neojen çökeltileri taranmış, Çorum İli'nde ise belirlenen mağaralarda pleistosen dönem insan izlerine yönelik araştırmalar yapılmıştır.

* Prof. Dr. Mehmet SAĞIR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Fizik Antropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

Prof. Dr. İsmail ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü Paleantropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

Yrd.Doç.Dr.İsmail BAYKARA, Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Edebiyat Fak. Antropoloji Bölümü Ankara/TÜRKİYE.

Araş Gör. Sekan ŞAHİN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Paleantropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Seçil SAĞIR, Ahi Evran Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Bağbaşı Kampüsü-Kırşehir/TÜRKİYE.

Araştırmanın 2014 yılı çalışmaları önceki yıllarda olduğu gibi jeolojik yapısı önceden Neojen olarak tespit edilmiş olan ve Miyosen döneme tarihlendirilen coğrafi bölgeler taranarak fosil içeren çökeller saptanmıştır. Aynı zamanda Paleolitik dönem insan davranış ve hareketlerinin izlerini bulunması amacıyla bölgede araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Araştırmada bölgeye ait Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğünün 1/500000 ve 1/100000'lik jeoloji haritaları, 1/100000'lik ve 1/25000'lik topografik haritalar ve jeoloji haritalarının uydu görüntülerine bindirildiği uydu fotoğrafları kullanılmıştır. Araştırmanın amacına ilişkin buluntu elde edilen her yerin GPS değerleri ve rakımları belirlenerek haritala üzerine işaretlenmiş ve araştırmanın sonraki aşamasında bütün buluntu yerleri veri tabanına işlenmiştir.

Kırıkkale ve Çorum il ve ilçelerinin, tarih öncesi insan hareketlerinin izlerini ve fosil kayıtlarını tespit etmeye yönelik neojen ve pleistosen dönemlerini içeren ve bu dönemlere ait fauna ve paleoekolojik kalıntıların tespiti yüzey araştırması çalışmalarının 2014 yılındaki çalışmalar Kırıkkale İlının Merkez, Yahşihan, Karakeçili, Keskin ilçelerinde; Çorum İli çalışmaları ise, Merkez, Sungurlu ve Mecitözü ilçelerinde gerçekleştirilmiştir (Harita 1, 2). Çalışmalar esnasında elde edilen buluntular sadece kayıt altına alınmış, envanterlik ya da etütlük malzeme toplanmamıştır.

Kırıkkale İli Merkez İlçesi Çalışmaları:

Kırıkkale İli Merkez İlçesi'nde hızlı tren yolu açmak için kazılan alanların Neojen dönem sedimanları omurgalı fosilleri açısından araştırılmıştır. İncelemelerde 1435. Sk. bağlantısında olan ve hafriyat kamyonlarının geçtiği yolun kenarlarında kazılan alan içerisinde fosil kalıntılara rastlanmış ancak çevrede yapılan araştırmalarda bu fosillerin hangi alandan taşındığı tespit edilememiştir (GPS: 39°51'58.1"K, 033° 31'37.5"D) (Resim 1). Bulgular oluşturulan veri tabanına ilave edilmiştir.

Kırıkkale İli Yahşihan İlçesi Çalışmaları:

Yahşihan İlçesi'nin Ankara sınırında bulunan Kılıçlar Beldesi'nin batı ve kuzey-batısında yer alan Neojen çökeller tarandı ve bu bölgede herhangi bir omurgalı fosil kalıntısına rastlanmamıştır. Bu alanın uzantısında yer alan

Hisarköy'ün kuzey-batısındaki Neojen çökellerin araştırılmasında da herhangi bir bulgu elde edilememiştir (Resim 2).

Kırıkkale İli Karakeçili İlçesi Çalışmaları:

Kırıkkale İline bağlı Karakeçili İlçesi'nin güney kesiminde yer alan Neojen çökeller omurgalı fosilleri açısından araştırılmıştır. Alanda yapılan incelemelerde bu çökellerin fosil içerdiği görüldü (GPS: 39°34'54.5''K, 033° 23'17.6''D) (Resim 3 ve 4). Fosiller bölgedeki çökellerde yer yer geniş bir alanda tespit edilmiş ve fosilli lokalitelerin GPS değerleri alınarak fotoğraflanmıştır. Elde edilen bu yeni bulgular omurgalı fosil lokaliteleri veri tabanına ilave edilmiştir. Karakeçili İlçesi'ne bağlı Akkoşan Köyü yolunun batısında bulunan neojen alanlarda yapılan incelemelerde ise herhangi bir omurgalı fosil bulgusuna rastlanmamıştır (GPS: 39°30'22.3''K, 033° 23'18.0''D) (Resim 5).

Kırıkkale İli Keskin İlçesi Çalışmaları:

Keskin İlçesi'ne bağlı, Aşağışeyh Köyü'nün doğusunda yer alan ve üst miyosen döneme tarihlendirilen, üzeri tuf tabakası ile örtülmüş bir yapıya sahip olan Akkaş Dağı önceki yıllarda sürdürdüğümüz araştırmalarda olduğu gibi yeniden araştırma kapsamında araştırılmıştır. Araştırmaya bu bölgeyi koruma altına almak için çalışmalar başlatmak amacıyla T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan görevliler de katılmış ve bu alanın tescil edilerek koruma altına alınabilmesi için gerekli çalışmalara başlanmıştır. Akkaş Dağı bölgesinde yapılan çalışmalarda fosil içeren bir lokalitenin bölge halkının tüflü toprağı kullanmak amacıyla kazması sonucu tahrip edildiği görülmüştür (GPS: 39°29'34.3''K, 033° 38'41.6''D) (Resim 6, 7, 8, 9 ve 10). Akkaş dağına ait diğer fosil lokalitelerinin de önceki yıllarda olduğu gibi giderek tahrip olduğu ve tahrip olmaya devam ettiği görülmüştür.

Keskin İlçesindeki çalışmalara Ceritkale Köyü'nde devam edilmiş, bölgede bazı mağaraların olduğu yönündeki söylemler incelenmiştir. İncelemeler sonucunda bölgede yer almakta olan mağara olarak nitelendirilen yapıların kaya mezarları olduğu anlaşılmıştır. Bu mezarların kenarlarında yapılan hay-

van figürlerinin giderek tahrip olduğu ve özelliklerini kaybetmeye başladıkları görülmüştür (GPS: 39°36'13.8"K, 033°34'38.3"D) (Resim 11).

Çorum İli, Sungurlu İlçesi Çalışmaları:

Çorum İlindeki çalışmalara Sungurlu İlçesi'nden başlanmıştır. Sungurlu İlçesi'ne bağlı olan Akpınar köyünün doğu kesiminde bulunan Neojen çökelleri araştırılmıştır. Bu alanda fosil bazı dış parçalarına ulaşılmıştır (GPS: 40°07'01.6"K, 034° 16'24.7"D) (Resim 12). Aynı ilçenin Karaçay ve Boztepe köylerinin bulunduğu alandaki Neojen çökellerin incelenmesi sonucunda Boztepe Köyü yolunun hemen girişinde bulunan yamaçlarda, köy yolunun sağ ve sol yamaçlarındaki tarlalarda fosil buluntular elde edilmiş, kayıt altına alınarak veri tabanına eklenmiştir.(GPS: 40°12'04.1"K, 034° 17'28.8"D) (Resim 13).

Çorum İli, Merkez İlçesi Çalışmaları:

2013 yılında gidilen ancak gerekli incelemelerin yapılamadığı Şanlı Osman Köyünün kuzeybatısında akmakta olan Alaca suyunun kenarındaki mağaralar incelenmek üzere bölgeye yeniden gidilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda oldukça büyük olan ve iki ağız bulunan Yeni Kışla mağarasında arkeolojik kalıntılar bulunmasına rağmen tarih öncesi insan hareketlerini gösteren, paleolitik döneme ilişkin bir kalıntı bulunamamıştır (GPS: 40°19'19.01"K, 035° 02'87.6"D) Çevredeki diğer büyüklü küçüklü mağaraların incelenmesinde de aynı sonuçla karşılaşmıştır.

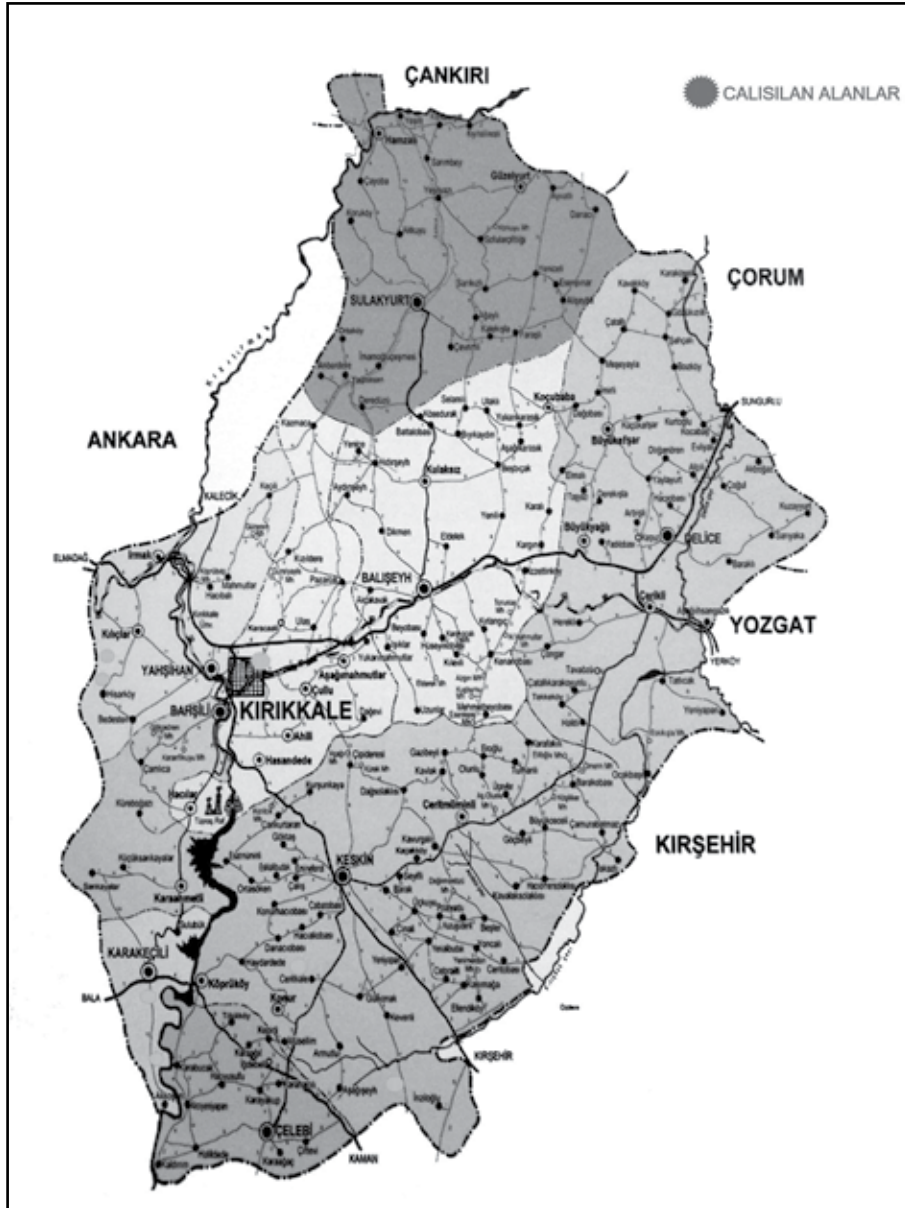
Çorum İli, Mecitözü İlçesi Çalışmaları:

Çorum İli Mecitözü İlçesi'nde yer alan Çal ve Çağna mağaraları tarih öncesi insan hareketlerinin izini sürmek amacıyla araştırılmış, bölgede yapılan araştırmalarda her iki mağara olarak belirtilen yerlerin tipik bir mağara oluşumu olmadığı ve Paleolitik Döneme ilişkin herhangi bir buluntuya sahip olmadığı görülmüştür (GPS: 40°12'04.1"K, 034° 17'28.8"D).

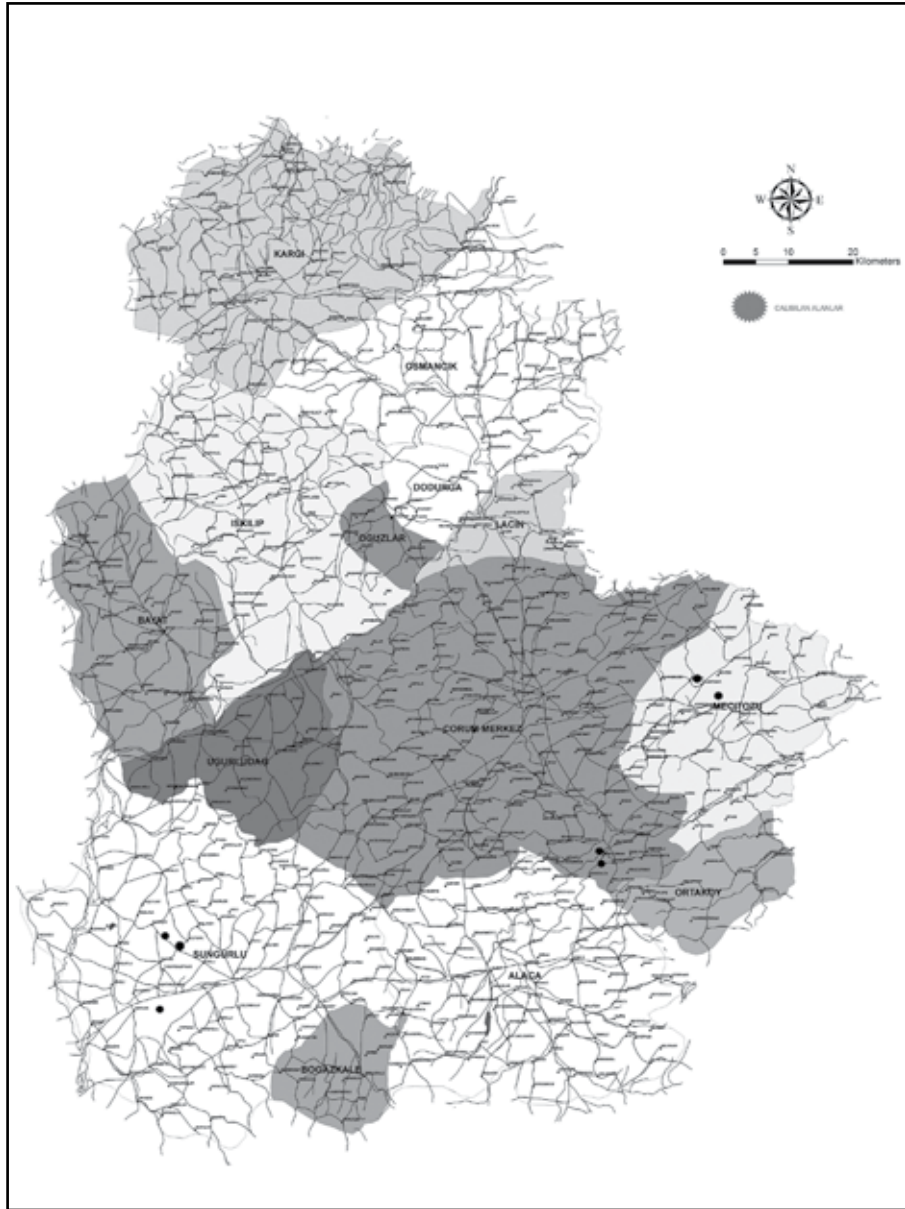
2014 yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması planlandığı çerçevede ve zamanda yapılmıştır. Kırıkkale ve Çorum il ve ilçelerinde gerçekleştirdiğimiz araştırmamızla bu bölgenin hem Neojen çökellerinde fosil buluntular açısından, hem de Paleolitik Dönem insan izi ve hareketlerinin tespiti açısından sonraki araştırmalara temel oluşturacak önemli yeni fosil lokaliteleri ve sonuçlar elde edilmiş, 2014 yılı çalışmaları elde edilen buluntulara ait verilerin değerlendirilmesi ve veri tabanına işlenmesi ile sonuçlandırılmıştır.

KAYNAKÇA

- SAĞIR, M., İ. ÖZER, İ. BAYKARA, S. ŞAHİN VE S. SAĞIR, “2013 Yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması”, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 2014.
- SAĞIR, M., İ. ÖZER, İ. BAYKARA, S. ŞAHİN VE S. SAĞIR, “2012 Yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması”, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 136-145, Muğla, 2014.

Harita 1: Kırıkkale İli'nde çalışılan bölgeler.

Harita 2: Çorum İli'nde çalışılan bölgeler.

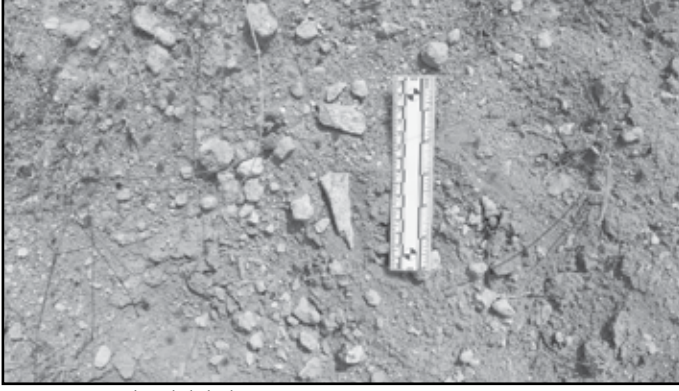
Resim 1: Kırıkkale yüksek hızlı tren yolu buluntuları.

Resim 2: Kılıçlar beldesi Neojen çökelleri.

Resim 3: Karakeçili lokalitesi.

Resim 4: Karakeçili lokalitesi.

Resim 5: Akkoşan Köyü yolu.

Resim 6: Akkaş Dağı tahrip edilen lokalitenin 2013 yılındaki durumu.

Resim 7: Akkaş Dağı 2014 yılı tahrip edilen lokalite.

Resim 8: Akkaş Dağı tahrip edilen lokalite.

Resim 9: Akkaş Dağı tahrip edilen lokaliteden çıkarılıp atılan kesekteki in-situ fosiller.

Resim 10: Akkaş Dağı tahrip olmaya başlamış ve sürüklenen fosiller.

Resim 11: Keskin İlçesi Ceritkale kaya mezarları ve mezar figürleri.

Resim 12: Sungurlu İlçesi çalışmaları, Akpınar Köyü doğusunda yer alan neojen çökeller.

Resim 13: Sungurlu İlçesi Boztepe Köyü yolu.

2014 YILINDA KIRŞEHİR İLİNDE YAPILAN YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Sachihiro OMURA*

2014 yılında Kırşehir İli'nde yürütülmekte olan yüzey araştırmaları, 3-16 Kasım 2014 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Bakanlık temsilcisi olarak Kırşehir Müzesi'nden arkeolog Sadullah Alimahmutoğulları görevlendirilmiştir.

2014 yılı yüzey araştırmalarının amacını dört noktada özetleyebiliriz.

1. Kırşehir ilindeki höyük, tümülüs ve düz yerleşim yerlerini tespit etmek,
2. Kaman-Kalehöyük'te açığa çıkarılan kültürler ile yüzey araştırmalarında tespit edilen höyüklerde görülen kültürler ile karşılaştırmak,
3. Neolitik, Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı yerleşim yerlerini tespit etmek,
4. Kırşehir ilindeki höyükler, tümülüsler ve düz yerleşim yerlerinin şimdiki durumunu öğrenmek,

Burada gördüğünüz gibi, 2011-2013 yıllarında, Kırşehir ilinde yapılan yüzey araştırmaları, Kırşehir ili Kaman, Merkez, Mucur ve Çiçekdağı ilçelerinde bu amaç doğrultusunda yürütüldü.

2014 YILINDA GEZİLEN HÖYÜKLER VE DÜZ YERLEŞİM YERLERİ

2014 yılında, 24 yerleşim yeri gezilmiştir (Harita 1). Bunların içinde bazıları, 1987, 1988, 2001 yıllarında da gezilmişti. Bugün burada, 2014 yılında Kırşehir'de gezilmiş höyükler ve düz yerleşim yerlerinde görülen seramikler üzerinde biraz durmak istiyorum. Özellikle Delice Irmağın yatağında görülen boyalı seramik üzerinde size kısaca anlatmak istiyorum.

* Sachihiro OMURA, Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü, TÜRKİYE.

2014 YIL YÜZEY ARAŞTIRMALARININ SONUÇLARI

2014 yılında Kırşehir İli, Merkez ve Çiçekdağı ilçelerinde 23 yerleşim yeri araştırılmıştır. Bunlardan 20 tanesi höyük ve 3 tanesi düz yerleşim yeridir (Tablo 1).

2014 yılı araştırmalarında bu bölgeden toplanan malzemelere göre, genel olarak şunlar söyliyebiliriz.

1. 2014 yılı araştırmalarda, Neolitik yerleşim yerlerine hiç rastlanılmamıştır. Kaman-Kalehöyük'te elde edilen Neolitik malzemelere, yani obsidiyen aletlere ve ana tanrıça figürinine dayanarak araştırmalara devam edilmiştir.

Ancak bu bölgede Neolitik Döneme ait olabilecek, obsidiyen ve seramik malzemeye hiç rastlanılmamıştır. 2011-2013 yıllarında yapılan yüzey araştırmalarında da aynı sonuca varmıştık. 1988 yılında Kırşehir'de yapılan yüzey araştırmalarında Hasanlar'da, obsidiyen malzemelere rastlamıştık. Ancak Hasanlar'ın obsidiyen malzemeleri ve Kaman-Kalehöyük'ten elde edilen Neolitik malzemelerden başka, Kırşehir'de Neolitik malzemelere pek fazla rastlanmadığını, hatta Kırşehir'de Neolitik kültür varsa da çok zayıf olduğunu tahmin etmekteyiz.

Geçen yıllarda yapılan yüzey araştırmalarında Neolitik yerleşim yerleri Kızılırmak kavisinin güneyinde, özellikle Tuz Gölü'nün güney, doğu ve batı bölgelerinde tespit edilmiştir. 2011-2014 yılı çalışmalarının sonuçlarına göre, Kırşehir bölgesinin Neolitik kültür merkezlerinden uzak kaldığını tahmin etmekteyiz.

2. Kalkolitik malzemeler olarak düşünülen seramikler, az da olsa Irkpınar, Çatal, Safalı, Mezar Altı, Höyükler Höyüğü ve Gök'te görülmektedir (Tablo 2).

Bunların arasında Mezar Altı'nda görülen yivle nakışlı seramikler çok dikkat çekicidir. Bu tür seramikler Alişar ve Alacahöyük kazılarında da bulunmuş ve şimdiye kadar yapılan yüzey araştırmalarında bu tür seramikleri Çiçekdağı ve Yozgat bölgesinde yer alan höyüklerde tespit ettik.

Kaman-Kalehöyük'te tespit edilen ve Kalehöyük'ün 200 m. kuzey-doğusunda yer alan Hacı Evrasinin Tarla'da bol miktarda ele geçen yivliler ile na-

kışlı olan seramiğe hiç benzememektedir. Kaman-Kalehöyük'te ele geçen yivler ile nakışlı seramiklerin toplandığı bölge, Kaman-Kalehöyük ile Tuz Gölü arasındadır. Kaman-Kalehöyük'ten kuzeye gidildikçe bu tür seramiklerin birden bire azaldığı görülmektedir. Buna göre, eğer Mezar Altı'ta ve Kaman-Kalehöyük'te ele geçen yivlere ile nakışlı olan seramikleri Kalkolitik döneme tarihlendirirsek, Kaman-Kalehöyük bölgesi ile Delice İrmak bölgesinde ayrı seramik kültürünün olabileceğini düşünmekteyim.

3. Eski Tunç Çağına ait malzemeler, hemen hemen her höyük'te ele geçmiştir (Tablo 2). Hashöyük, Iırkıpınar, Höyükli Yurt, Soğla, Veletözü, Göğ, Birgalem, Çorak, Çepni, Ermenek, Çatal, Safalı, Mezar Altı, Garip Mezar, Göğyer, Höyükler Höyüğü, Gök, Kılaşan'da görülmektedir. Bu höyüklerde görülen Eski Tunç Çağı malzemelerinin çoğu Eski Tunç Çağının ikinci yarısına aittir.

4. Orta-Geç Tunç Çağı malzemeleri, yani M.Ö. ikinci binin seramikleri, Hashöyük, Höyükli Yurt, Soğla, Veletözü, Göğ, Çorak, Çepni, Çatal, Safalı, Mezar Altı, Höyükler Höyüğü, Kılaşan'da görülmektedir (Tablo 2). Ancak Orta Tunç Çağının seramikleri Eski Tunç Çağının seramiklerine nazaran sayıca çok azdır. Hatta Kültepe-Karum II, Ib katında tespit edilen çok iyi perdahlı, kırmızı astarlı seramiklere çok az rastlanılmıştır. Buna göre, Çiçekdağı bölgesinin, Orta Tunç Çağında Kültepe, Alishar, Boğazköy gibi Orta Tunç Çağı merkezlerinin dışında kaldığını söyleyebiliriz. Ancak, Geç Tunç Çağında bu bölgenin tamamen Hitit İmparatorluğu etkisinin altına kaldığını söylemek mümkündür.

Geç Tunç Çağı malzemeleri, Göğ, Çatal, Garip Mezar ve Kılaşan'da çok yoğun görülmektedir (Tablo 2). Özellikle, bunlar doğal tepenin üzerine kurulmuştur ve buradaki özelliği Hitit İmparatorluk Çağına ait seramiklerden başka diğer dönemlere ait seramikler hiç bulunamamıştır. Bu durum, başka bölgelerde de aynı sonucu göstermektedir. Hitit İmparatorluk Çağına ait yerleşim yerlerini araştırırken, yalnız höyükler değil, doğal tepenin üzeri de araştırılması gerekmektedir.

5. Erken-Orta Demir Çağının malzemeleri, Göğ'de az sayıda görülmektedir (Tablo 2). Kaman-Kalehöyük IId katı, Erken Demir Çağına aittir. Burada ele geçen boyalı seramikler ve el yapımı seramikleri ele alarak, 2014 yılı

yüzey araştırmalarında görülen seramikler kontrol edilmiştir. Yukarıda da izah ettiğim gibi, Göğ' de Erken Demir Çağına ait seramik parçalarından bir kaç tane görülmektedir. Kaman-Kalehöyük IIc katı, Orta Demir Çağına aittir. Bu dönemdeki tipik seramik, stilize geyik ve konsantrik daire ile nakışlıdır. Buna göre, Orta Demir Çağının seramikleri Veletözü, Göğ, Çepni, ve Höyükler Höyüğü' de görülmektedir (Tablo 2). Bu dönemdeki malzemelerde Erken Demir Çağın seramikleri gibi pek fazla tespit edilememiştir. Buna göre, 2014 yılında yapılan yüzey araştırması bölgesi, Alishar, Kaman-Kalehöyük gibi Erken ve Orta Demir Çağının merkezleri dışında kaldığı ifade edilmektedir.

6. Geç Demir Çağının malzemeleri, Höyük-Yarımkale, Ermenek, Kılaşan' dan başka hemen hemen her höyük' te ve düz yerleşim yerlerinde bol miktarda görülmektedir (Tablo 2). Özellikle Ilıkpınar, Höyükklü Yurt, Höyük-Yarımkale, Veletözü, Gök, Göğ, ve Çatal' da çok sayıda görülmektedir.

7. Helenistik ve Roma malzemelere, Ermenek ve Tepecik' te az sayıda rastlanmıştır (Tablo 2). Roma dönemine ait malzemelerde, Höyük-Yarımkale, Birgalem, Ermenek ve Çatal' da görülmektedir (Tablo 2). Ancak Roma dönemine ait malzemeler düz yerleşim yerlerinde bol miktarda ele geçmiştir.

8. Bizans ve İslami döneme ait malzemeler, Bucak ve Birgalem' de görülmektedir. Bizans ve İslami dönem malzemeleri de diğer dönemlere nazaran çok azdır.

ESKİ TUNÇ ÇAĞI BOYA İLE NAKIŞLI SERAMİKLERİ

2014 yılı çalışmalarında en dikkat çekici malzemeleri Çorak, Gök ve diğer höyükler' de çok sayıda görülen boyalı seramikler oluşturdu.

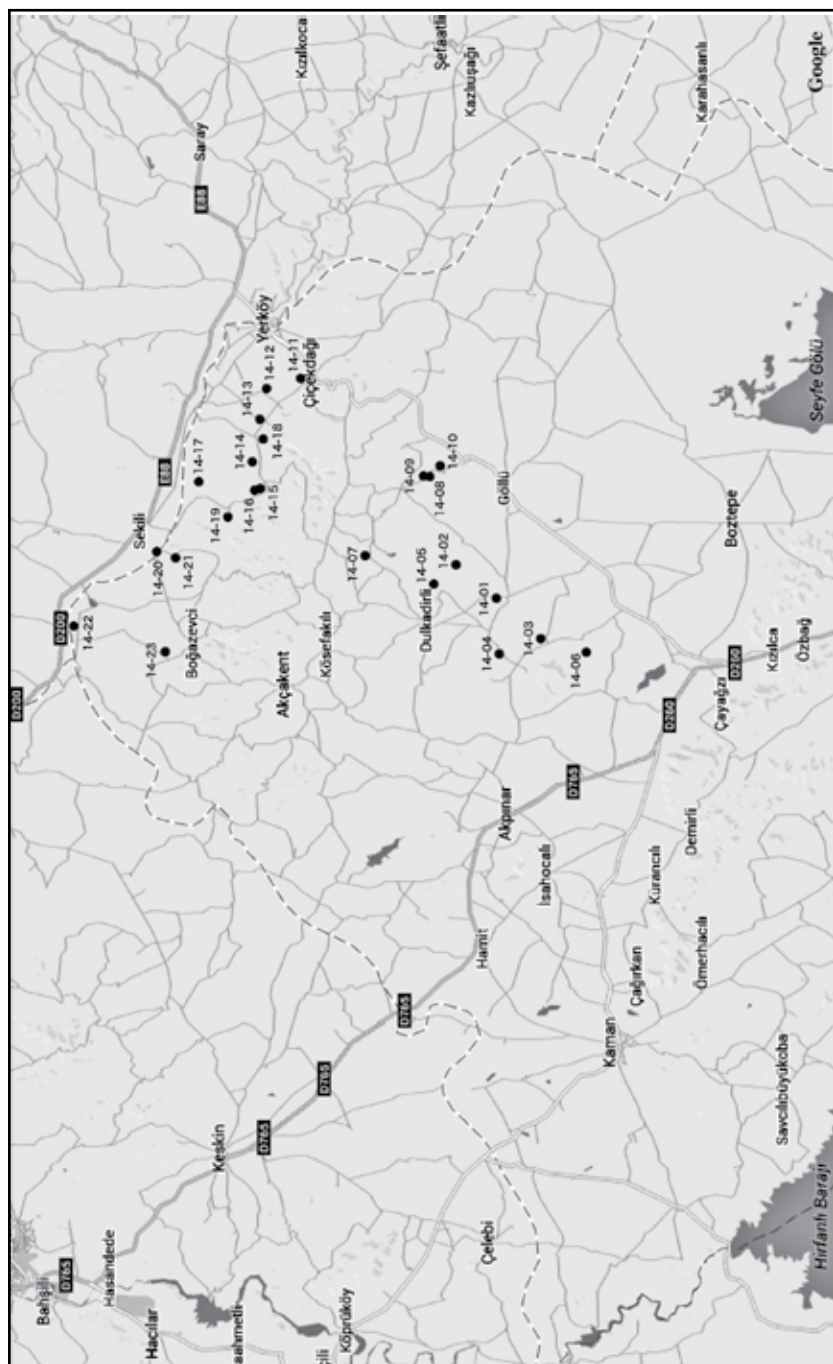
Bu boyalı seramiklerin özelliği, kalın krem astarlı, çok iyi perdahlı ve siyah, kahverengi veya kırmızı boya ile nakışlıdır. Motifleri, Çiradere. İntermediate ve Alishar III, Intermediate ve Çiraderelere benzemektedir. Ancak Çiçekdağı ve Gök' te görülen boyalı seramiklerin kalın astarlar, Alishar III, Intemmediate ve Çiradere' de görülmemektedir. Yani bu kalın astarlar, Çiçekdağı ve Gök' te toplanan boyalı seramiğin özelliği olabilir.

Şimdiye kadar yapılan yüzey araştırmalarında, bu tür seramikleri bazı hö-

yüklerde tespit etmiştik. Ancak bu höyükler Delice Irmak yatağında yer alan höyüklerdir. Yani, buna göre, bu tür boyalı seramikleri Delice Irmak kavisinin Eski Tunç Çağın bir kültürünü temsil etmiş olabilir. Profil bakımından, Çıradere seramiklerine benzemektedir ve bu boyalı seramikler ile beraber tırnak baskılı seramiklere de rastlanılmıştır.

Bundan sonraki yüzey araştırmalarına, yukarıda söylediğim gibi 4 amaç ile Delice Irmak yatağında, yani Kırşehir ilinin kuzeyinde devam etmek istiyoruz.

Son olarak, 2014 yılında gezilen höyükler ve düz yerleşim yerlerinin çoğu, 1987, 1988 ve 2001 yıllarında da araştırılmıştır. Aşağı yukarı bunlar 20 yıl sonra tekrar gezilmiştir. Gök 2'den başka diğer höyüklerin durumu çok iyidir. 1987 yılında tespit edilen Gök 2 tarım makinalarıyla yok edilmiştir.

Harita: 1

İsim	İl	İlçe	Köy	Şekil	K	D	Yükseklik	KG	DB				
1 Hashöyük	Kırşehir	Merkez	Hashöyük	Höyük	39	27	08	34	11	02	16	233	227
2 İlkınar	Kırşehir	Merkez	Yarımkale	Höyük	39	29	04	34	13	12	3	70	81
3 Höyükli Yurt	Kırşehir	Merkez	Homurlu Beşler	Höyük	39	24	55	34	08	36	4	109	131
4 Bucak	Kırşehir	Merkez	Yukan Homurlu	Höyük	39	27	10	34	07	48	7	114	98
5 Höyük-Yarımkale	Kırşehir	Merkez	Yarımkale	Höyük	39	30	09	34	11	57	5	82	74
6 Soğla	Kırşehir	Merkez	Karahidir	Höyük	39	22	40	34	07	07	5	142	98
7 Valetözü	Kırşehir	Çiçekdağı	Kırdök	Höyük	39	33	28	34	13	43	10	150	80
8 Gök	Kırşehir	Çiçekdağı	Hachasanlı	Düz	39	30	37	34	18	42	-	93	88
9 Göğ	Kırşehir	Çiçekdağı	Hachasanlı	Höyük	39	30	48	34	18	42	25	254	322
0 Birgalem	Kırşehir	Çiçekdağı	Hachasanlı	Höyük	39	30	01	34	19	04	5	97	84
1 Çorak	Kırşehir	Çiçekdağı	Çiçekdağı Merkez	Höyük	39	36	22	34	24	57	20	150	100
2 Çepni	Kırşehir	Çiçekdağı	Çepni	Höyük	39	38	24	34	23	52	12	200	181
3 Ermenek	Kırşehir	Çiçekdağı	Küçük Teflek	Höyük	39	38	30	34	22	14	5	95	85
4 Çatal	Kırşehir	Çiçekdağı	Büyük Teflek	Höyük	39	38	53	34	19	19	18	188	198
5 Safalı	Kırşehir	Çiçekdağı	Safalı	Höyük	39	38	25	34	17	42	8	94	145
6 Mezar Altı	Kırşehir	Çiçekdağı	Safalı	Höyük	39	38	33	34	17	39	4	182	76
7 Tepecik	Kırşehir	Çiçekdağı	Tepecik	Höyük	39	41	39	34	18	29	7	60	51
8 Garip Mezar	Kırşehir	Çiçekdağı	Büyük Teflek	Düz	39	38	31	34	20	51	14	175	110
9 Göğyer	Kırşehir	Çiçekdağı	Tepecik	Höyük	39	39	56	34	16	15	11	105	141
0 Höyükler Höyüğü	Kırşehir	Çiçekdağı	Kabaklı	Höyük	39	43	26	34	14	11	15	85	79
1 Hanın Yeri	Kırşehir	Çiçekdağı	Kabaklı	Düz	39	42	44	34	13	46	12	82	49
2 Gök	Kırşehir	Çiçekdağı	Konurkale	Höyük	39	47	23	34	09	23	4	129	202
3 Kılan	Kırşehir	Çiçekdağı	Kaleevci	Höyük	39	43	07	34	07	36	21	200	175

Tablo: 1

İsim	Paleolitik	Neolitik	Kalkolitik	Eski Tunç	Orta Tunç	Geç Tunç	Erken Demir	Orta Demir	Geç Demir	Helenistik	Roma	Bizans	İslam	
Hashöyük				○	○	○			○					87-34.01-17
İlkınar			Δ	Δ					⊙					01-22
Höyükli Yurt				Δ	Δ				⊙					01-19
Bucak									⊙			○	○	
Höyük-Yarımkale											○			01-20
Sogla				○	Δ	○			○					
Veletözü				⊙	Δ	○		Δ	⊙					88-45.01-29
Gök									⊙					88-31.01-24
Göğ				Δ	Δ	⊙	Δ	Δ	⊙					88-30.01-25
Birgalem				○	○	Δ			○		○	○		01-27
Çorak				⊙	○	○			○					87-24.01-48
Çepni				○	○	○		○	○					87-23.01-31
Ermenek				Δ						○	○			01-32
Çatal			Δ	○	Δ	⊙			⊙		Δ			01-33
Safalı			Δ	○	Δ	○			○					87-22.01-34
Mezar Altı			○	○	Δ	○			○					
Tepecik									○	○				
Garıp Mezar			?	○		⊙			Δ					
Göğyer				⊙					Δ					
Höyükler Höyüğü			○	○	Δ			Δ	○					87-20.01-35
Hanım Yeri						○			○					
Gök			○	⊙		Δ			Δ				Δ	87-17-18.01-39-40
Klaşan				Δ	Δ	⊙								01-38

Tablo: 2

KONYA İLİ BOZKIR İLÇESİ VE ÇEVRESİ 2014 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Asuman BALDIRAN*

2014 Yılında Bozkır ve çevresinde yapılan yüzey araştırması çalışmaları kapsamında Dere, Üçpınar, Hamzalar, Hisarlık Kasabası, Sorkun, Kozağaç, Işıklar, Yazdamı, Yolören, Hacılar, İğdeören, Ulupınar, Söğüt ve Sarıoğlan Köyleri, Sarıot, Tufanderesi Yaylası, Kapı İni Mağarası, Merdiven Gediği Mevkii ile Tosuntaşı Mevkiileri araştırılmıştır**. (Harita 1).

Sözü edilen bu yerleşim yerlerinde tespit edilen eserlerin arkeolojik metotlarla belgelenmeleri yapılmış, fotoğrafları çekilmiş, çizimleri yapılmış ve bu yerleşim alanları sınırları içinde yer alan ören yerleri belgelenmiştir. Bu kapsamda 2014 yılı yüzey araştırmasında toplam 100 eserin kataloğu yapılmıştır.

Dere Kasabası: (37° 10' 40" K – 32° 10' 07" D) Bozkır ilçesinin yaklaşık 7 km. güneyinde yer alan Dere kasabası yeni yasa ile mahalle kapsamına girmiştir. Bu mahallede belediye bahçesi içerisinde bulunan 13 adet taş eser tespit edilmiştir. Bunların 5 adeti mezar steli, 5 adeti ostotek gövdesi, 3 adeti ostotek kapağıdır¹ (Resim 1-6).

Sorkun Köyü: (37° 09' 45" K – 32° 09' 26" D) Saçlar mevkii olarak adlandırılan alanda dağınık vaziyette bulunmuş taş eserler tespit edilmiştir. Burada 3 adet ostotek kapağı, 1 adet ostotek gövdesi, 1 adet mezar steli, 2 adet pilaster kaidesi tespit edilmiştir (Resim 7-8).

* Prof.Dr. Asuman BALDIRAN, Selçuk Üniversitesi Alaaddin Keykubad Kampüsü Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 42080 Selçuklu-Konya/TÜRKİYE.

** 2014 yılı çalışmaları Prof. Dr. Asuman Baldiran başkanlığında, Arş. Gör. Erdener Pehlivan, Öğr. Gör. Gamze Fahriye Eraybat, Arkeolog Mustafa Çimen, Arkeolog Nurullah Emre Daylan, Arkeolog Yasin Bayram, Arkeolog Musa Şahin, Arkeolog Selin Kulu'dan oluşan ekiple, Bakanlık temsilcisi Konya Koruma Kurulu'ndan Zehra Özcan nezaretinde 16.06.2014-27.06.2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

1 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadım-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 93-94; H. Swoboda – J. Keil – F. Knoll, *Denkmäler aus Lykaonien*, Pamphylien und Isaurien, Wien, 1935, 60-61.

Kapını Mağarası: (37° 06' 15" K - 32° 07' 01" D) Mağaranın girişinde sol yüzeye işlenmiş bir adet süvari kabartması, insan figürlerinin betimlendiği iki tane kaya kabartması ve 6 satırdan oluşan yazıt yer almaktadır² (Resim 9-12).

Merdiven Gediği Mevkii: (37° 02' 27" K - 32° 05' 29" D) Tosuntaşı'nın güneyinde Bozkır-Gündoğmuş sınırında yer almaktadır. Merdiven Yaylasının güneyinde yol kenarında ve kayalık alanda sunu çukuru ve kaya yüzeyine oluşturulmuş 4 basamaktan oluşmaktadır (Resim 13-14).

Sarıot Yaylası: (37° 06' 06" K - 32° 06' 28" D) Dere Kasabası'nın yaylası olan Sarıot Yaylası, kuzeyinde Çat Yaylası batısında ise Keklice Yaylası ile sınırdır. 11 adet taş eser tespit edilmiştir. 2 adet ostotek kapağı, 6 adet ostotek gövdesi, 2 adet mezar steli ve 1 adet duvar bloğu (lento) tespit edilmiştir³.

Tosuntaşı Mevkii: (37° 04' 47" K - 32° 09' 07" D) 1 adet üzerinde at figürü olan kaya kabartması tespit edilmiştir. Yine burada yerleşim yerine ait olabilecek yapı kalıntıları tespit edilmiştir. 6 adet ostotek kapağı, 4 adet ostotek gövdesi, 1 adet lahit parçası ve 1 adet podyum kaidesi olmak üzere toplam 12 adet taş eser tespit edilmiştir⁴.

Kozağaç Köyü: (37° 09' 44" K - 32° 14' 45" D) Bozkır ilçesinin 4 km. güneybatısında yer alan yerleşim yerinde 3 adet ostotek gövdesi tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi köyün girişindeki mezarlık duvarında, diğeri ise aşağı mahalle çeşmesinin duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Üçpınar Kasabası: (37° 08' 05" K - 32° 15' 39" D) Bozkır-Hadim karayolunun 9. km'sinde bulunan ve Bozkır ilçesine bağlı olan bir mahalledir. Bu yerleşim yerinde köy çeşmesi duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış 1 adet süvari kabartması bulunan friz bloğu, 3 adet Bizans dönemine ait duvar tacı ile 2 adet Selçuklu dönemine ait bitkisel bezemeli sütun bulunmaktadır⁵.

2 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 176-178; G. E. Bean - T. B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia in 1964-1968*, (ETAM 3 Denkschr. ÖAW. Phil. His. Kl. 102), 1970, 113-117.

3 G. E. Bean - T. B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia in 1964-1968*, (ETAM 3 Denkschr. ÖAW. Phil. His. Kl. 102), 1970, 113-117; Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 176-178.

4 H. Swoboda - J. Keil - F. Knoll, *Denkmäler aus Lykaonien, Pamphylien und Isaurien*, Wien, 1935, 94; Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 183-191.

5 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 194-196.

Hisarlık Kasabası: (37° 09' 14" K - 32° 20' 42" D) Bozkır ilçesinin 8 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Hisarlık kasabasında 9 adet taş eser tespit edilmiştir. Bunlardan 2 tanesi mezar steli, 2 tanesi ostotek gövdesi, 1 tanesi arşitrav bloğu, 4 tanesi üzerinde yazıt olan duvar bloğudur. Ayrıca Hisarlık kasabasının Aydınlar Mahallesi'nde Bağlar mevkii olarak adlandırılan alanda tonozlu oda mezarı tespit edilmiştir. Yine Bağlar mevkiine giden yol üzerinde ve halk tarafından Makmara mevkii olarak adlandırılan alanda kayaya oygu lahit mezar tespit edilmiştir⁶.

Işıklar Köyü: (37° 09' 57" K - 32° 21' 49" D) Bozkır-Konya karayolunun 8 km. güneydoğusunda yer alır. Zengibar Kalesi'nin kuzeyinde bulunan yerleşim yerinde Zengibar'dan geldiği söylenen ve evlerin duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış birçok taş eser tespit edilmiştir. Işıklar Köyü'nde toplam 45 eser tespit edilmiş ve kataloğu yapılmıştır. Bunlardan 4 tanesi korinth başlığı, 14 tane mezar steli, 1 adet ostotek gövdesi, 4 adet friz bloğu, 5 adet arşitrav, 3 adet tavan kaseti, 1 adet postament kaidesi, 5 adet kabartmalı blok, 3 adet üzerinde yazıt bulunan blok, 1 adet geisopodes, 1 adet söve bloğu, 1 adet lahit kapağı, 1 adet altar (sunak), 1 adet parapet bulunmaktadır⁷.

Yazdamı Köyü: (37° 10' 59" K - 32° 19' 26" D) 7 adet taş eser tespit edilmiştir. 1 adet ostotek kapağı, 2 adet ion başlığı, 1 adet yazıtlı blok, 1 adet arşitrav-friz bloğu, 1 adet friz bloğu, 1 adet sütun tamburunun kataloğu yapılmıştır.

Yolören Köyü: (37° 13' 42" K - 32° 15' 41" D) Bozkır-Konya karayolunun 2 km. kuzeybatısındadır. Eski ismi Fart olarak bilinmektedir. 5 adet taş eser tespit edilmiştir. 1 adet mezar steli, 1 adet ostotek gövdesi, 1 adet Bizans dönemine ait sütun, 1 adet sütun tamburu kataloglanmıştır⁸.

Hacılar (Acılar) Köyü: (37° 12' 23" K - 32° 22' 06" D) Bozkır-Konya karayolunun 2 km. kuzeydoğusunda yer alır. 13 adet eser tespit edilmiştir. 3 adet mezar steli, 2 adet korinth başlığı parçası, 2 adet friz bloğu, 1 adet medusa

6 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 126-132.

7 H. Swoboda - J. Keil - F. Knoll, *Denkmäler aus Lykaonien*, Pamphylien und Isaurien, Wien, 1935, 139; Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 132-141.

8 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 199-200.

başı, 1 adet pan (keçi) kabartması, 1 adet bitkisel bezemeli blok, 1 adet kabartmalı blok, 1 adet mimari blok, 1 adet altar tespit edilmiştir. Hacılar-Işıklar köyü arasında bulunan Ortaoluk çeşmesi olarak adlandırılan çeşme yapısında devşirme malzeme olarak kullanılmış 5 adet mezar steli tespit edilmiştir⁹.

Tufanderesi Yaylası: (37° 02' 56" K - 32° 10' 29" D) Üçpınar'ın yaylası olan Tufanderesi Bozkır'a 42 km. uzaklıktadır. Kuzeyinde Bozkır, güneyinde Tosuntaşı Mevkii bulunmaktadır. Tufanderesi'nden Tosuntaşı Mevkii'ne giderken güneydeki çeşme duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış 2 adet ostotek gövdesi, 1 adet ostotek kapağı tespit edilmiştir. Ayrıca hanay yapısı olarak adlandırılan yapıda devşirme malzeme olarak kullanılmış 3 adet ostotek gövdesi 2 adet mezar steli tespit edilmiştir. Tufanderesi ören yerinde ise 2 adet ostotek gövdesi, 1 adet ostotek kapağı ve 1 adet mezar steli tespit edilmiştir¹⁰.

İğdeören Köyü: (37° 03' 25" K - 32° 19' 29" D) Bozkır-Hadim karayolunun 25 km. sinde bulunmaktadır. Bozkır'ın güneybatısındadır. Köy içinde, devşirme malzeme olarak kullanılmış 1 adet yazıtlı blok, ayrıca köyün güneybatısında kaya kabartması bulunmaktadır¹¹.

Söğüt Köyü: (37° 55' 55" K - 32° 19' 49" D) Bozkır-Hadim karayolunun 20 km. sinde bulunmaktadır. Bozkır ilçesinin güneybatısında yer alır. Araştırmalarımız kapsamında yerleşim yerinde herhangi bir eser ve yerleşim yeri tespit edilememiştir.

Hamzalar Kasabası: (37° 06' 30" K - 32° 32' 59" D) Hadim ilçesine bağlı bir mahalledir. Hadim'e 12 km. uzaklıkta yer almaktadır. Hamzalar 'da toplam 16 adet taş eser tespit edilmiştir. Bunlardan 13 tanesi mezar steli, 1 tanesi ostotek gövdesi, 1 tanesi ostotek kapağı, diğeri ise üzerinde yazıt bulunan duvar bloğudur¹².

9 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 75-84.

10 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 191-194.

11 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 272-276.

12 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 106- 117.

Sarı Hacı Mevkii: (37° 03' 29" K - 32° 39' 22" D) 3 adet ostotek kapağı, 6 adet ostotek gövdesi, 7 adet mezar steli, 1 adet yazıtlı blok, 1 adet mimari blok (köşe pilasteri), 1 adet postament kaide tespit edilmiştir. Yukarı Eşenler köyünün kuzeyinde Sarı Hacı olarak adlandırılan mevkii de yer alan tepelik bir alanda eski yerleşim yerine ait olabilecek çok sayıda taş eser bulunmaktadır. Ayrıca burada düzgün bloklardan oluşturulmuş duvar kalıntıları da mevcuttur. Yine bu alanda kaya kabartması yüzeyine çerçeve içerisinde yazılmış 27 satır yazıt vardır. Hemen yanında 4 basamaklı merdiven ve sunu çukuru ile üst kısmın güney tarafında ise kayaya oyulmuş lahit tekne mezar bulunmaktadır. Alanda çok sayıda da kaçak kazı çukurları tespit edilmiştir. Yerleşim yerinin güneydoğusunda ise Artanada (Dülgerler) yerleşim yeri bulunmaktadır¹³.

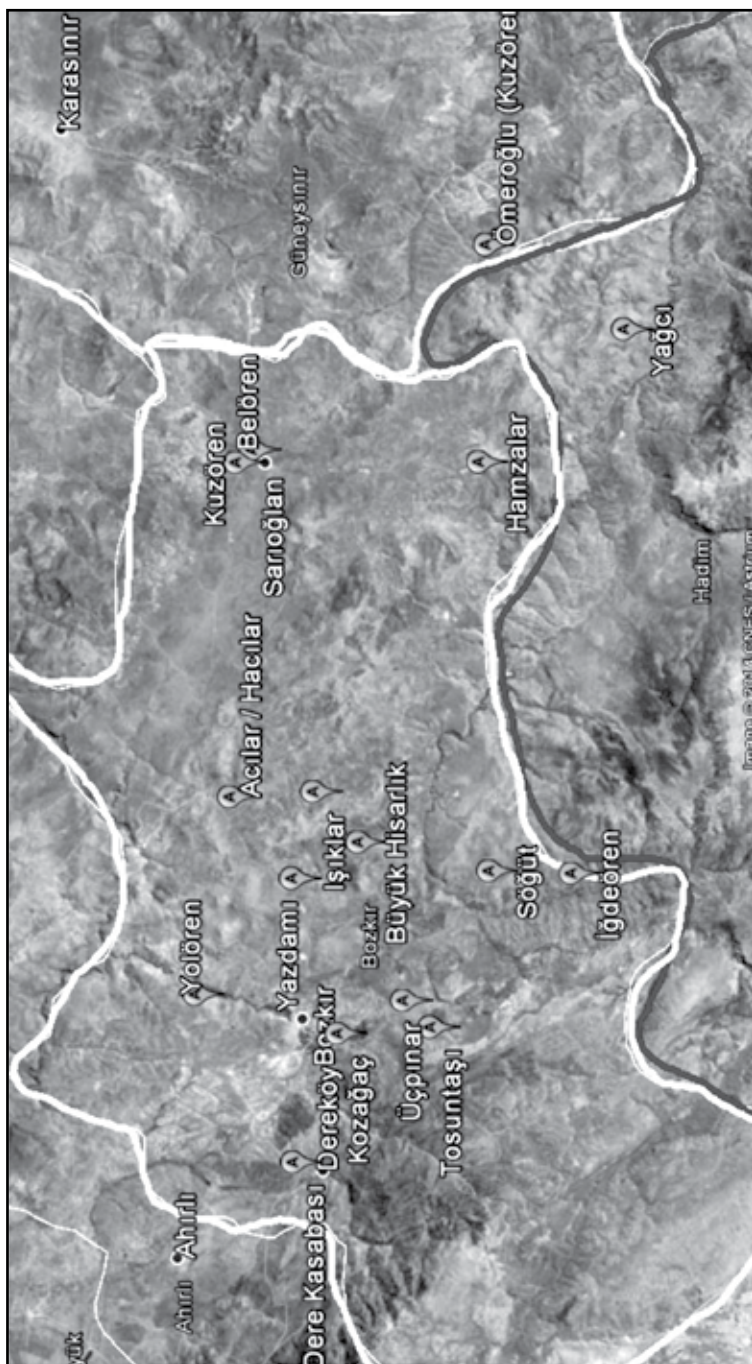
Ulupınar Köyü: (37° 11' 37" K - 32° 20' 20" D) Bozkır-Konya karayolunun 1 km. kuzeybatısında yer alır. Zengibar Kalesi'nin güney eteklerindedir. 13 adet taş eser tespit edilmiştir. 10 adet mezar steli, 2 adet lahit, 3 parça halinde lahit kapağı parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca dörtgen bir plan şeklinde ve güneyinde eşik taşı bulunan ve içerisinde mezar stellerinin bulunduğu etrafı düzgün traşlanmış bloklar ile oluşturulmuş bir yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Ayrıca tonozlu oda mezarı da bulunmaktadır¹⁴.

Sarıoğlan Köyü: (37° 12' 50" K - 32° 33' 12" D) Diğer adı da Belören olarak bilinir. Bozkır'ın 34 km. kuzeyinde yer almaktadır. Bozkır-Hadim karayolunun birleştiği kavşak noktasında bulunmaktadır. Köyde dinlenme tesislerinde bulunan çeşme duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış taş eserler bulunmaktadır¹⁵.

13 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 268-271.

14 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 153; Hamilton W.J., Researches in Asia Minor, London, 1842, 332.

15 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri; Isauria, Konya, 2005, 89-92.

Harita 1: Araştırma alanı.

Resim 1: Dere Belediye Bahçesindeki Ostotek Kapağı.

Resim 2: Dere Belediye Bahçesindeki Ostotek Kapağı.

Resim 3: Dere Belediye Bahçesindeki Ostotek Kapağı.

Resim 4: Dere Belediye Bahçesindeki Mezar Steli.

Resim 5: Dere Belediye Bahçesindeki Ostotek Gövdesi.

Resim 6: Dere Belediye Bahçesindeki Ostotek Gövdesi.

Resim 7: Sorkun Köyü Saçlar Mevkii Ostotek Kapağı.

Resim 8: Sorkun Köyü Saçlar Mevkii Ostotek Kapağı.

Resim 9: Kapı İni Mağarası.

Resim 10: Kapı İni Mağarası Süvari Kabartması.

Resim 11: Kapı İni Mağarası Kaya Kabartması.

Resim 12: Kapı İni Mağarası Kaya Kabartmaları.

Resim 13: Merdiven Gedigi Basamaklı Kaya Kült Alanı.

Resim 14: Merdiven Gedigi Basamaklı Kaya Kült Alanı.

ORTAÇAĞDAN GÜNÜMÜZE KONYA İLİ VE GÜNEYBATI İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI - 2014 YILI ÇALIŞMALARI

Ali BORAN*

Tolga BOZKURT

Hasan YAŞAR

Şengül BAYAR

Razan AYKAÇ

1. GİRİŞ:

“Ortaçağdan Günümüze Konya İli ve Güneybatı İlçeleri” konulu yüzey araştırmamızın üçüncü dönemini teşkil eden 2014 yılı saha çalışmaları, 02-17 Ağustos 2014 tarihleri arasındaki on beş günlük süre zarfında gerçekleştirilmiştir¹.

2014 yılında Konya İli Bozkır, Seydişehir, Beyşehir ve Hüyük ilçelerindeki Ortaçağ ve Türk dönemi yerleşimleri gezilerek, bölgede önem arz eden mimari ve plastik eserler incelenmiştir. Ayrıca Meram İlçesi’ndeki bazı mezar taş-

* Prof. Dr. Ali BORAN, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, /TÜRKİYE.
Yrd. Doç. Dr. Tolga BOZKURT, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, /TÜRKİYE.

Epigraf Hasan YAŞAR, Konya Büyükşehir Belediyesi-A.R. İzzet Koyunoğlu Müzesi, /TÜRKİYE.

Sanat Tarihçisi Şengül BAYAR, Konya Büyükşehir Belediyesi-İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı-KUDEB, /TÜRKİYE.

Arş.Gör. Razan AYKAÇ, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, /TÜRKİYE.

1 Yüzey araştırmamızın 2014 yılı çalışmaları “Bakanlık Temsilcisi” olarak görevlendirilen Konya Müze Müdürlüğü uzmanı Mehmet Ali Çelebi’nin gözetiminde ve yine araştırmanın belirli bölümlerinde Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden Prof. Dr. Hasan Bahar, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürü Bekir Şahin ve Konya Büyükşehir Belediyesi A.R. İzzet Koyunoğlu Şehir Müzesi uzmanlarından Sanat Tarihçisi Muhammet Yaşar Çuhadar ile Arkeolog Gülsüm Taşdizer’in katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Özverili çalışmalarından ötürü tüm ekip üyelerimize buradan bir kez daha teşekkür ediyoruz. Araştırma ekibinin ulaşım ve iase giderleri Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından karşılanmıştır. 2014 dönemi saha çalışmalarımıza sağladıkları katkıdan dolayı Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.’ye teşekkür ederiz.

ları belgelenerek, Hasan Şeyh Köyü/ Mahallesi Erengirit Tepesi Mevkii'nde bulunan kült merkezi araştırılmıştır.

2. BOZKIR:

Konya İlinin Akdeniz Bölgesi sınırlarında kalan ve Orta Anadolu ile Akdeniz arasında bir bağlantı noktası oluşturan Bozkır İlçesindeki dini ve sivil mimarlık ürünleri ile birlikte mezarlıklar incelenmiştir. Antik dönemde İsaura olarak tanınan Bozkır bölgesi, ilk olarak İsaura Vetus olarak anılmıştır. Daha sonraları “Aslanlar Kenti” anlamına gelen Leontopolis olarak bilinen bölge, XV. yüzyılda Bozkır Bey'in adını almıştır. XVII. yüzyılda ise “Sıristat-Silistat-Seriustat” şeklinde farklı adlarla anılmıştır². Bu bölgede araştırılan yapıların sırasıyla şunlardır:

Bozkır Merkez Büyük Camii: Çarşamba Çayı kenarında yer alan Büyük Cami, 1872 tarihlidir. Kareye yakın dikdörtgen planlı ve düz toprak damlı olan yapının üst örtüsü sonradan kırma çatı ile kapatılmıştır. Harim, mihraba dik olarak iki sıra ikişer ahşap direk ile üç sahna ayrılır. Ahşap mihrapta oyma tekniğinde bitkisel süslemeler yer alır.

Üçpınar Kurşunlu Camii: 1819 tarihli olan Cami, üç bölümlü bir son cemaat mahalli ve kubbe örtülü bir harimden meydana gelir.

Dibektaş Kilisesi: Bozkır'a 35 km. uzaklıktaki Yıldız Dağları'nın eteklerinde yer alan ve arşiv kayıtlarında “*Tibektaş Örenyeri*” olarak da adı geçen mevki Bozkır'ın Dere Beldesi sınırlarında yer almaktadır. Han Boğazı ve Alaca Bel antik yolları buradan geçmektedir³. Burada basamaklı bir kaya anıtı bulunmaktadır. Kaya anıtının çok fazla tahrip olduğu gözlenmiştir. Dibektaş Yaylasındaki bu basamaklı kaya anıtı üzerinde madalyon içerisinde iki figürün tasvir edildiği göze çarpmaktadır. Burada ağıl türü yeni yerleşim izlerinin olduğu bölümlerde devşirme malzemelerin kullanıldığı görülmektedir. Dibektaş Mevkii'nde yer alan Dibektaş Kilisesi; doğu batı yönünde uzanan, naos ve narteks bölümlerine ait temel kalıntılarının kısmen izlenebildiği bir yapı kalıntısıdır (Resim: 1). Arkeolojik izlere dayanarak kesin bir tarihlendirme yapmak mümkün değildir.

2 Yılmaz, Mustafa, “Bozkır Çevresinde Tahrip Olan Kültür Varlıkları”, *Bozkır'ın Dünü ve Bugünü Sempozyumu* (12 Kasım 2006), Konya, 2007, s. 19-40.

3 Yılmaz, Mustafa, *agm.*, s. 19-40.

Sariot (Sarot) Hanı: Bozkır-Antalya antik yolu üzerinde, Bozkır'a 25 km. uzaklıkta yer alan Sariot Yaylasından⁴, Gündoğmuş Yaylasına giden yol üzerinde yer alan bu han, stabilize yolun sağ tarafında kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır (Resim: 2). Dikdörtgen planlı han, maalesef yakın zamanda yıkılmış olup, sadece temel izlerine rastlanılmaktadır. Sariot Hanı; uzun bir mekân ve de güney duvarına bitişik kareye yakın dikdörtgen planlı bir bölümden oluşmaktadır. Temel izleri yer yer görülse de plan tam olarak okunamamaktadır. Malzeme olarak tamamen moloz taş kullanılmıştır. Ancak buradaki göçerler bazı düzgün yonu taşların han yakınında bulunan çeşmede kullanıldığı belirtilmektedir. Yörükler hanın 1970'lerde sağlam durumda olduğundan bahsetmektedir. Hanın konum açısından ticari bir güzergah üzerinde bulunduğunu anlıyoruz.

Orta Mahalle Çeşmesi: Bozkır merkezde Orta Mahalle'de yer alan, devşirme iki sütunun üzerinde sivri kemerli ve tek lüleli bir çeşmedir. Yapılan araştırma sonucu çeşme kitabesinin günümüzde Bozkır Belediye Binası arşiv odasında muhafaza edildiği saptanmıştır (Resim: 3).

Hanaylar: Üçpınar Köyü/Mahallesi ve çevresinde çok rastladığımız hanaylar Bozkır İlçesi'nin birçok yaylasında mevcuttur⁵. Kule şeklinde yüksek tutulan bu yapılar dörtgen planlı, moloz taş örgülü ve ahşap hatılıdır. 3 - 4 m. yükseklikteki kulenin üzerinde, dört kenarda dışa taşkın olarak yerleştirilen ahşap bir döşeme bulunmaktadır. Ağaçtan silindirik biçimli kovanlar bu yüksek döşeme üzerine ve üst üste yerleştirilerek, korunur (Resim: 4).

Bozkır Eski Belediye Binası: İki katlı, ahşap balkonlu ve beşik çatılı bir kamu yapısıdır (Resim: 5). Dış cephe, üst örtü ve balkon korkulukları ile yer yer yapının içerisinde onarımlar esnasında yenilemeler olmuştur. Ayrıca alt kat, bölmelere ayrılarak günümüzde farklı işlevler için kullanılmaktadır.

4 Yılmaz, Mustafa, *Bozkır Çevresi'nin (Hadim-Ahırlı-Yalıhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri*, Konya, 2005, s. 176.

5 Hanaylar yaylaların vadilerinde yer alan, dikdörtgen planlı, 3-4 metre yüksekliğinde kule şeklinde yapılan ve doğal ağaçların kovan olarak kullanıldığı yapılardır.

Sivil Mimarlık Örnekleri: Bozkır Merkezde, Rum (Gavur) Mahallesi'ndeki özgün sivil mimarlık örnekleri ahşap cumba ve balkonları ile dikkat çekmektedir. Hımuş tekniğindeki bu yapıların ahşaptan dikdörtgen çerçeveli ve üçgen alınlıklı pencereleri bulunmaktadır.

Bozkır Merkez Mezarlığı: Eski mezar taşları fazla olmamakla beraber, şahideli mezarların yanı sıra dikdörtgen plânlı, etrafı duvarlarla çevrili sandık tipi mezarlar da vardır. Genellikle baş taşları kitabeli olup, basit şekilde süslenmiştir (Resim: 6).

Üçpınar Mezarlığı: Üçpınar Mahallesi mezar taşlarında farklı sembollerin başlıklarda veya mezar taşı gövdelerinde kullanıldığı görülmektedir (Resim: 7).

3. SEYDİŞEHİR:

Seydişehir, Horasanlı bir alperen olan Seyyid Harun tarafından, Eşrefoğlu Beyliği zamanında Orta Anadolu Bölgesi'nin Konya alt bölgesinde, 1300'lerin başında kurulmuş bir yerleşim yeridir.

Seyyid Harun Veli Külliyesi: Cami, türbeler ve hamam yapılarından oluşan külliye XIV. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁶.

Seyyid Harun Camii külliyenin baş eseridir. Birçok onarım geçiren caminin inşa kitabesi yoktur. "Menakıb-ı Seyyid Harun-ı Veli"⁷ adlı yazma eserden caminin Seyyid Harun Veli tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır⁸. Derinlemesine dikdörtgen bir alan kaplayan yapının kuzeyde cümle kapısı ile doğu ve batı cephelerinde birer tali giriş kapısı vardır. Harim, mihraba dik uzanan iki sıra halinde yedi ahşap direk ile üç sahna ayrılır. Düz ahşap tavan sonraki onarımlarda kırma çatı ile kaplanmıştır. Harimin kuzeybatı köşesinde tek şerefeli minare yükselir.

Seyyid Harun Türbesi kare planlı olup, kübik gövde üzerinde sekizgen kasnak ve pramidal külahlıdır. Halife Sultan, Rüstem Bey ve Sultan Hatun türbeleri kübik gövde üzerinde kubbeye örtülü diğer mezar yapılarıdır. Sey-

6 Değerli, Ayşe, *Seydişehir-Fiziki ve Sosyoekonomik Yapı (1305-1920)*, Konya, 2013, s.155.

7 Ayrıntı için bk. Ayaz, Abdurrahman, *Seydişehir Tarihi, Makalat-ı Seyyid Harun Veli ve Müderris Eş Şeyh Hacı Abdullah Dehlevi*, Seydişehir, 1977.

8 Önder, Mehmet, *Seydişehir Tarihi*, Ankara, 1986, s.105.

yid Harun Hamamı'nın, kesin inşa tarihi bilinmemekle beraber cami ile aynı tarihlerde yaptırıldığı düşünülmektedir. Hamam çifte hamam grubuna girmektedir.

Emirler Türbesi ve Türbe Camii: Hurufat kayıtlarına göre XVIII. yüzyıla tarihlenen Türbe Camii; dikdörtgen plânlı olup, 1960 yılındaki onarımında minare eklenmiştir⁹. Caminin mahfili altında yer alan kitablesiz on mezardan dolayı adı "Türbe Camii" olarak anılmıştır.

Muallimhane Camii ve Türbesi: Muallimhane Cami ve Türbesi, Hükümet Meydanı'nın güneyinde yer almaktadır. Ahşap direkli yapı 936/1529 yılında Pir Mehmedoğlu Hacı Recep adına Kur'an okutmak ve öğretmek üzere bir muallimhane (mektep) olarak yaptırılmıştır. Caminin kible duvarında yer alan kitabenin bugünkü Askerlik Şubesi'nin yerindeki 1250/1834 tarihli Eski Kışla'ya ait olduğu belirtilmektedir¹⁰ (Resim: 8).

Caminin doğu duvarına bitişik kare plânlı piramidal çatılı türbede kitablesiz dört mezar yer almaktadır.

Tekeli Hacı Yusuf Efendi Türbesi: Silindirik gövdeli yapının üzeri basık konik külâh ile örtülüdür. Kitabesi bulunmayan türbe 1880 yılında Hacı Yusuf Efendi adına yaptırılmıştır. Türbenin ön tarafında teğet kemerli tek cepheli bir sokak çeşmesi yer alır.

Baki Hoca Türbesi: Alaylar Mahallesi'nde yer almaktadır. Tamamen yeni kesme taşlarla inşa edilen mevcut türbe kare planlı olup, piramidal çatısı alüminyumla kaplıdır.

Şeyh Hacı Abdullah Efendi Türbesi: Türbe; müderris ve Nakşibendi tarikâtı şeyhi Hacı Abdullah adına yaptırılmıştır¹¹. Dikdörtgen planlı türbe, sonraki dönemlerde onarım geçirmiş ve üzeri kırma çatıyla örtülmüştür. Türbe içerisinde sıvalı taş ve ahşap sandukalardan ibaret sekiz adet mezar bulunmaktadır.

Seyid Ali Mahallesi'ndeki Konutlar: Seyid Ali Mahallesi No: 48 ve karşısında yer alan evler tarihi niteliğe sahiptir. Bağımsız üç parseldeki konutlar

9 Önder, Mehmet, *age.*, s.126.

10 Önder, Mehmet, *age.*, s.122.

11 Önder, Mehmet, *age.*, s.129.

bakımsız vaziyettedir. Seyid Ali Mahallesi No: 48’de yer alan ahşap cumbalı evin, yöreye özgün mimari tasarımı dikkat çekmektedir (Resim: 9).

Adile Baysal Kültür Sanat Evi ve Müzesi: İç sofalı plân tipindeki Adile Baysal Evi restore edilerek, 2013’te Seydişehir Belediye Müzesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Müze içerisinde Seydişehir’e ait etnoğrafik eserler ve mezar taşları sergilenmektedir.

Ulu Kapı Mahallesi’ndeki Konutlar: Seydişehir evlerinin genellikle orta ve iç sofalı örnekleri vardır. Ulu Kapı Mahallesi 27 No.lu konut, geleneksel Seydişehir sivil mimarlık örneklerinden biri olup, restorasyona ihtiyacı vardır. Aynı mahallede No: 55’de yer alan konut, ahşap cumbalı, kagir yapılı önemli bir sivil mimarlık örneğidir.

Kavaklı Çeşmesi: Sofuhane Mahallesi 1512. Sokakta yer almaktadır (Resim: 10). Günümüzde arkasındaki konutun giriş kapısı önünde, bağımsız vaziyette yer alan teğet kemerli tek cepheli çeşme harap vaziyettedir. Yalak kısmı yol seviyesinin bir basamak altında kalmıştır. Kitabesi bulunmayan çeşme, mimari özelliklerine göre XIX. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebilir.

Değirmenci Çeşmesi: Tekeli Hacı Yusuf Efendi Türbesi’nin yanındaki Değirmenci Çeşmesi 1924 tarihlidir. Teğet kemerli tek cepheli çeşme, üst kısımda iki yana eğimli bir saçak silmesiyle nihayetlendirilmiştir.

Derviş Ağa (Ağa Kapı) Çeşmesi: Ulu Kapı Mahallesi’nde yer almaktadır. Sivri kemerli, tek cepheli köşe çeşmesinin önde iki dikmeyle taşınan ahşap sundurması vardır. Çeşmenin iki sütun ve sekiz satırdan oluşan talik hatlı kitabesi şöyledir;

*Ey haşa çeşme-i can bahş-ı rahik-ı reşahat - Zencebil ırmağıdır sanki bu nehri cennat
Seydişehir içre bina etti bir Ağa-yı Kerim - Yani Derviş Ali Ağadır o sahib-i Hayrat
Sıdk İhlas ile asar-ı celil’ül- hayrı - Heme mevzu’ ola mizanınarıüz-ı Arasat
Eyledi iki celil’ül - simin ruhunu şad - Biri hem nam-ı Hüseyin-ü biri Harun-ı sıfat
Birisi valid-i banidir o şah-ı şüheda - Birisi şah-i Velayetle ref-i ül-deracat
Hele mizab-ı şerif gibi olup kıblenüma - Teşneler nuş ede abdest ala erbab-ı salat
Olcak böyle ola çeşme latif’ül-meşreb - Lülesinden akıdır nice mezaya-yı nûkat
Barıkallal deyüp eyledi Rüşdi tarih - Ne güzel çeşme-i rana ve tehî ab-ı hayat Sene*

Ilıca: Ilıca Tepesi'nde, termal kaynak üzerinde yer alan, kâgirden kare planlı, piramidal örtülü bir yapı mevcuttur. Yapının üst örtüsü kademelidir (Resim: 11).

Yenice Yolu Üzerindeki Sarnıç: Köy Yolu üzerinde yer alan sarnıçta, dağdan gelen su biriktirilmektedir. Altı basamakla inilen sarnıcın kapı sahnınlığında bir taslık yer alır.

Yenice Köyü Veliler Çiftliği Han Kalıntısı: Konya'yı Seydişehir üzerinde Antalya ve Alanya bağlayan kervan yolları üzerine yürütülen son araştırmalar Seydişehir-Derebucak arasında bir bağlantıya işaret etmektedir¹². Yenice Köyü Veliler Çiftliği'ndeki han kalıntısı, Hatunsaray (Lystra) veya Erenkaya (Bulunya) üzerinden Seydişehir'e gelerek, buradan Derebucak Tol Han veya Akseki yönüne doğru yönelen yol güzergâhında ve muhtemelen Selçuklu dönemine ait bir menzile işaret etmektedir¹³. Avlu ve barınak bölümlerinden oluşan handan günümüze sadece beden duvarlarına ait izler gelebilmiştir. Yapı büyük olasılıkla doğuda kapalı bir bölüm ile batıdaki avludan meydana gelmektedir.

Veliler Çiftliği olarak adlandırılan bölge, Yeniceli halkın ilk yerleşim yeri idi. Daha sonra buradaki bataklık sorunundan ötürü halk, şimdiki Yenice Köyü'nün bulunduğu dağlık alana taşınmıştır.

Seydişehir Eti Alüminyum Tesisleri Bacası: Seydişehir Alüminyum Fabrikası Lojman Yerleşkesi'nin giriş kapısına yakın konumlanmış, sosyal tesislerin ısıtma sistemine bağlı bir baca yapısıdır. Konik formda yükselen baca tuğla örgülüdür. Seydişehir'de Ruslar tarafından inşa edilen fabrika ve lojman yapıları, Cumhuriyet dönemi sanayi ve sosyal tesislerinin yetmişli yıllardan günümüze gelebilen ilk örneklerindendir.

4. BEYŞEHİR:

Konya-Antalya ve Konya-Isparta karayolları üzerinde, Konya'ya yaklaşık

12 Kunduracı Osman, "Kubadabad-Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar-I", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, Cilt:II, Konya, 2001, 53-59; Baş, Ali, "Konya-Beyşehir-Derebucak Kervanyolu", *Konya Kitabı X Rüçhan Arık-M. Oluş Ark'a Armağan*, Konya, 2007, s.135-136.

13 Demiralp, Yekta, "Nodar Hanı (Akseki-Bozkır)", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, VII, İzmir, 1994, s.53-58.

85 km. uzaklıktaki Beyşehir İlçesi, Orta Toroslar ve Göller Bölgesi ardında yer almaktadır. Antik Gurgurum'dan sonra bugünkü kent, XIII. yüzyılın sonlarında Eşrefoğlu Süleyman Bey tarafından kurulmuştur.

Hacı Akif Adası Yapı Kalıntıları: Beyşehir Gölünde, yaklaşık 10 dönümlük bir adadır¹⁴. Adada bazı yapı kalıntılarına rastlanılmıştır. Adanın orta bölümünde, temel izleri mevcut bir yapının kilise olabileceği düşünülmektedir (Resim: 13). Yapı doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Giriş kısmında büyük kesme taş bloklara rastlanılmaktadır.

5. HÜYÜK:

Tolca Köyü Camii: 1313/1896 tarihli yapının acil onarıma ihtiyacı vardır. Harim, mihraba dik olarak iki sıra ahşap direklerle üç sahına ayrılmıştır. Ahşap minber, mihrap ve vaaz kürsüsünde bitkisel ve geometrik süslemeler izlenir. Caminin bazı ahşap elemanlarının yenilendiği, fakat zaman içerisinde tekrar tahrip olduğu görülmüştür.

Kireli Camii: "Çarşı Camii" veya "Yeni Cami" olarak da anılan eser, Beyşehir-Şarkikaraağaç karayolu üzerindeki Kireli kasabasında yer almaktadır. Dikdörtgen planlı caminin düz ahşap tavanı, 1962 yılındaki onarımda dıştan kırma çatıyla kaplanmıştır.

Harim, ahşap sütunlarla mihraba dik üç sahına ayrılmıştır. Caminin üzerinde tarihlendirme ile ilgili herhangi bir kitabe bulunmasa da süslemelerinden yola çıkılarak, Osmanlı'nın geç dönemlerinde inşa edildiğini söylemek mümkündür.

Çavuş Merkez Camii: Kitabesi bulunmayan caminin mimari üslubu ve süsleme özelliklerine göre XV. yüzyıla ait olabileceği tahmin edilmektedir. Harim mihrap aksında sıralanan dört adet ahşap destekle iki sahına ayrılır.

Harim duvarları yoğun olarak kalemişi ile yapılmış bitkisel, geometrik ve yazı motifleriyle süslenmiştir. Ayrıca ahşap taşıyıcılar ve tavanda zengin kalemişi süslemeler görülmektedir. Yapının mihrabı ve minberi yenilenmiştir.

Çavuş Kaplıcaları (Çifte Hamam): Çifte Hamam XIV. yüzyıla tarihlendi-

14 Muşmal, Hüseyin, *Tarihi Süreçte Beyşehir Gölü ve Adalarında Hayat*, İstanbul, 2014, s. 1-176.

ilmektedir. Erkekler bölümü tarihi özelliklerini kısmen de olsa korurken, kadınlar kısmı tamamen yenilenmiştir.

6. MERAM:

Hasan Şeyh Mahallesi Erengirit Dağı Kutsal Alanı: Rivayete göre “Erengirit/Erengûruh” erenlerden bir grup anlamına gelmektedir. Hasan Şeyh köylülerinin verdiği bilgilere göre dağ üzerinde dini ve gözetleme işlevi yürüten mekânların bulunduğu ifade edilmektedir.

Dağa çıkarken yer yer üst üste dizilmiş taş dizileri, ovolar dikkat çekmektedir. Prof.Dr. Hasan Bahar’ın verdiği bilgilere göre bu ovolar doğayı kutlama amaçlı eski bir gelenek olup, kökeni şamanizme dayandırılabilir.

Erengirit Dağı çatal şeklinde iki yükseltiden oluşmaktadır. Bunlar; Oklavlık ve Doğa tepeleridir. Asıl kalıntıların bulunduğu alan Doğa Tepesi’dir (Anakuş-Erengirit). Oklavlık Tepesi üzerinde ise bir kilise olması muhtemel yapı kalıntısı mevcuttur. Oklavlık Tepesi üzerindeki bu kalıntının ortasında betondan bir poligon yer alır (Resim: 15).

Doğa Tepesi, yüzeyinde volkanik taşların bulunduğu volkanik bir yükseltilidir (Resim:14). Bu tepede harçsız doğal taşlardan ibaret mekânlar mevcuttur, ancak bu mekânların büyük bölümü yıkıktır. Mekânların zemin döşemeleri yassı taşlarla kaplıdır. Dağ çıkışında da taş basamak izlerine rastlanılır. Tepedeki mekânların en dikkat çeken bölümleri, kible yönünde yer alan mihrap tarzı nişlerdir.

Erengirit (Doğa) Tepesi üzerinde cami-namazgâh ya da bir zaviye niteliğinde bir kutsal alanla karşılaşılmaktadır. Konum itibarıyla Erengirit’in Hititlerden itibaren kutsal bir dağ olduğu ve bu niteliğini halen sürdürdüğü izlenmektedir.

7. SONUÇ:

Konya İli ve güneybatı ilçelerini kapsayan yüzey araştırmamızın 2014 yılında; Meram, Bozkır, Seydişehir, Beyşehir ve Hüyük ilçelerinde yer alan Ortaçağ ve Türk dönemi yerleşimleri ve bunlara ait özgün özellikler barındıran mimari ve plastik eserler incelenmiştir.

Bozkır saha çalışması, Konya'nın Akdeniz'le arasındaki tarihi yol güzergâhları hakkında önemli veriler sağlamıştır. Buna göre Toroslar'daki yayla yollarının büyük oranda antik yol güzergâhlarını izlediği görülmektedir. Sorkun ve Çat yaylaları bu bakımdan önemli arkeolojik izler içeriyor. Ayrıca bölgedeki geleneksel mimarlık ürünlerinden hanayların arıcılık tarihi açısından önemli yapılar olduğunu söyleyebiliriz.

Seydişehir ilçesi anıtsal ve sivil mimarlık örnekleriyle dikkat çekerken, Yenice Köyü Veliler Çiftliğindeki han kalıntısı, bölgenin Selçuklu çağından itibaren önemli bir menzil olduğunu ve Hatunsaray ve Erenkaya üzerinden gelen kervanların, bir kavşak noktası niteliğindeki Yenice Çiftlik Hanı'nda konaklayarak buradan Derebucak veya Akseki güzergahlarına yöneldikleri anlaşılmaktadır. Akseki civarındaki Nodar ve Derebucak Tol Han Konya-Analya/Alanya kervan yolu içinde değerlendirilebilecek menzillerdir.

Beyşehir bölgesindeki arazi taramalarında, adalarda önemli arkeolojik izlerin bulunduğu görülmüştür. Beyşehir Gölü adalarının Ortaçağ ve Türk döneminde iskân edildiği bilinmektedir. Ancak adalarda çalışma yürütmek, ulaşım ve diğer lojistik zorluklardan ötürü oldukça güçtür. Bu adalarda Hacı Akif Adası, günümüzde Yeşilbaş köylülerinin küçükbaş hayvancılık için kullandıkları bir kara parçası haline gelmiştir.

Beyşehir ve Hüyük ilçelerinin ahşap direkli camiler bakımından oldukça önemli merkezler olduğu bilinmekle birlikte bu camilerin tarihlendirme, üslup ve sanatçı ilişkileri bakımından kapsamlı şekilde değerlendirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte incelenen camilerin korunma sorunları da bulunmaktadır.

Araştırmamızın önemli tespitlerinden birisi de Hasan Şeyh Köyü/Mahallesi Erengirit Tepesi Kutsal Alanı'ndaki arkeolojik izlerdir. Silleden Göktyurt'a (Kilistra) kadar uzanan hattın ortasındaki bu alan dağ költü ile ilişkili önemli semboller içeriyor. Bu hattın, Hasan Bahar'ın da belirttiği gibi eski çağdan başlayarak günümüze kadar süreklilik gösteren bir beşeri coğrafya oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Resim 1: Bozkır, Dibektaş Ören Yeri ve Kilise kalıntısı.

Resim 2: Bozkır, Sarot-Gündoğmuş yayla yolu kenarında han kalıntısı.

Resim 3: Bozkır Belediye Deposunda tespit edilen Orta Mahalle Çeşmesine ait kitabe.

Resim 4: Bozkır, Üçpınar Köyü'nde bir hanay.

Resim 5: Bozkır, Eski Belediye binası.

Resim 6: Bozkır Mezarlığı'ndan bir mezar taşı.

Resim 7: Bozkır Üçpınar Köyü'nden "Mühr-ü Süleyman" motifli bir mezar taşı

Resim 8: Seydişehir Muallimhane Camii'nin kible duvarında Eski Kışla kitabesi.

Resim 9: Seydişehir Seyid Ali Mahallesi'ndeki konutlar.

Resim 10: Seydişehir Kavaklı Çeşmesi.

Resim 11: Seydişehir Ilıca Tepesi'ndeki piramidal çatılı su yapısı.

Resim 12: Seydişehir Yenice Çiftlik Hanı, avlu - barınak birleşimi.

Resim 13: Beyşehir Gölü Hacı Akif Adası'nda yapı kalıntısı.

Resim 14: Meram, Hasan Şeyh Köyü Erengirit Dağı, Doğa Tepesi üzerindeki namazgâh

Resim 15: Meram, Hasan Şeyh Köyü Erengirit Dağı, Oklavlık Tepesi üzerindeki yapı kalıntısı (kilise) ve ortasındaki beton poligon.

KONYA İLİ BEYŞEHİR İLÇESİ FASILLAR ANITI VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2014 YILI ÇALIŞMALARI

Yiğit H. ERBİL*

Alice MOUTON

Sercan YANDIM -AYDIN

Konya İli, Beyşehir İlçesi, Fasıllar Anıtı ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014 yılı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından sağlanan desteklerle gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların yürütülmesinde her türlü desteği sağlayan ilgili kurumlara teşekkürlerimi sunuyorum¹.

Yüzey araştırmamızın temel amaçlarını başlıca üç madde altında toplamak mümkündür. Buna göre hedeflerimiz; Fasıllar Anıtı'nı tarihi ve coğrafi konteks içinde değerlendirerek her dönemde özel olan bu alanın arkeolojik, politik ve ritüel peyzajını oluşturmak, tamamlanmamış bir anıt olarak Fasıllar Anıtı'nın Tarhuntaşşa bağlamındaki yerini anlamak ve Hitit Dönemi yol bağlantılarını tespit ederek Anıt'la diğer önemli yerleşimler arasındaki olası ilişkileri ortaya çıkarmak olarak özetlenebilir². Bu amaçlar çerçevesinde bölge-

* Yrd. Doç. Dr. Yiğit H. Erbil, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 06800 Beytepe Ankara/TÜRKİYE.

Dr. Alice Mouton, CNRS UMR 8167 27, rue Paul Bert 94204 Ivry sur Seine Cedex, Paris/FRANSA.

Yrd. Doç. Dr. Sercan Yandım - Aydın, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü 06800 Beytepe Ankara/TÜRKİYE.

- 1 Yüzey araştırmamız Yrd. Doç. Dr. Yiğit Hayatı Erbil başkanlığında, CNRS üyesi Hititolog Dr. Alice Mouton ve Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Sercan Yandım Aydın'nın katılımlarıyla yürütülmüştür. 2014 yılı çalışmalarında Bakanlık temsilcisi olarak Aydın Müzesi'nden Aynur Akkan görev yapmış ayrıca Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi Hüseyin Hakan Gazioğlu ve Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerinden Cansın Özer'de çalışma ekibimizde yer almışlardır. Burada yukarıda ismi geçen tüm katılımcılara katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.
- 2 Erbil, Y. "Fasıllar Anıtı ve Çevresi Yüzey Araştırması" Anadolu Kültürlerine bir Bakış. Armağan Erkanal'a Armağan. Some observations on Anatolian CultuResim: Compiled in Honor of Armağan Erkanal. Çınardalı - Karaaslan, N., Aykurt, A., Kolankaya - Bostancı, N., Erbil, Y. (Eds.), s. 227-234, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

nin her dönem için yerleşim şemasını anlamak ve özellikle Hitit Dönemi'nde yaşanan politik değişimlerin yerleşimlere olan etkilerini ortaya çıkarmak da öncelikli hedeflerimiz arasında yer almaktadır.

Her yıl olduğu gibi yüzey araştırmasının ilk gününde Fasıllar Köyü'ndeki antik Mysthia Kenti'nin de yer aldığı tepenin eteğinde bulunan Fasıllar Anıtı'ı ziyaret edilerek, Anıt'ın geçen bir yıl içindeki durumunun kontrolü ve fotoğraflarının çekilmesine karar verilmiştir. Sonrasında daha önceden belirlenen antik yolların bu yılki kısmını oluşturan güney ve doğu hattın takibi ile olası Hitit yol güzergahlarını ve güzergahlar üzerinde yer alan yerleşimlerin tespiti içeren çalışma programı kapsamında araştırmalara başlanmıştır.

Fasıllar Anıtı'nın fotoğraflanması sırasında dikkatimizi çeken bir detay, araştırmamızın önemli bir sorunsalını oluşturan "Fasıllar Anıtı'nın orijinal konumu" için bilgi sağlamak adına bizi heyecanlandırmıştır. Anıt'ın Dağ Tanrısı tasviri üzerinde yer alan ağız kısmındaki 9 cm. uzunluğunda, 4 cm. genişliğinde ve 8 cm. derinliğindeki kazıma, söz konusu alanın kasıtlı olarak işlendiğini ve su ile olan bağlantısını düşündürmektedir³ (Resim 1). Yapılan ölçümlerin Eflatun Pınar Anıtı ile karşılaştırılması sonucunda değerlendirilmesi mümkün olabileceğinden Eflatun Pınar Anıtı'na gidilerek yerinde yapılacak ölçümler ile mevcut verilerin karşılaştırılmasına karar verilmiştir. Eflatun Pınar Anıtı'ndan elde edilen ölçümler Fasıllar Anıtı ile karşılaştırıldığında, suyun akış seviyesi ile anıtlar üzerindeki su deliklerinin yükseklik ölçüleri arasında bir bağ kurabilmek mümkün olmuştur. Buna göre, Fasıllar Anıtı'nın üzerinde yer alan ve olasılıkla derinde de devam eden ağız açıklığının "suyun akması için planlı olarak işlenmiş" olması fikri kuvvetli bir olasılık olarak görülmüş ve Eflatun Pınar Kutsal Anıt Havuzu'nun pek çok yerinden farklı ölçümler olarak tekrar değerlendirilmesinin gerekliliği anlaşılmıştır.

Söz konusu alanın değerlendirilmesi adına, Anıt'ın önünden geçen, daha önceden tespit ettiğimiz antik dönemde de kullanıldığı bilinen yol üzerinden Anıt ve çevresinin görünebilirliği de dikkate alınarak ölçümler alınmıştır. Ayrıca Eflatun Pınar Anıtı'na su taşıyan kanal sisteminin, anıttaki dağ tanrıları üzerinde yer alan suyun çıktığı delikler ile Fasıllar Anıtı'nda tespit ettiğimiz

3 Konuya dikkat çeken Dr. Alice Mouton'a teşekkür ederim.

ağız kısmındaki hazne arasında yükseklik açısından fazla bir fark olmadığı anlaşılmıştır (Resim 2). Bu durumda Fasıllar Anıtı'nın Eflatun Pınar Anıtı ile birlikte ya da aynı yerde farklı dönemler içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda yapılan çok detaylı stil kritik incelemeler, anıtlar arasındaki yükseklik farklılıkları ve aynı zamanda Eflatun Pınar Höyüğü'nün konumu da göz önüne alınarak tekrar değerlendirilmiştir. Söz konusu çalışmanın detaylı sonuçları yayın aşamasındadır⁴ ancak Fasıllar Anıtı'nın Eflatun Pınar Anıtı alanında ya da şimdiki mevcut yerinde değerlendirilmesi üzerine çalışmalarımız halen sürmektedir.

Daha önceden tespit ettiğimiz eski kervansaray yolu olarak da bilinen "Selki Pazarcı Yolu" üzerinden antik yol güzergahları ile karşılaştırmalı olarak yerleşimlerin tespitine yönelik çalışmalara 2014 yılı çalışma programımız kapsamında devam edilmiştir. Geçen çalışma sezonu içinde incelediğimiz Üçpınar yerleşimi tekrar ziyaret edilmiş ve buradan yola çıkılarak Eflatun Pınar ve Fasıllar arasındaki antik yol güzergahının güney ve doğu hattı üzerinden çalışmalara başlanmıştır. Üçpınar'da (38.82444, 31.81888), bugün yerinde olmamakla birlikte, bir hanın varlığının bilgisine ancak bu sene ulaşılabilmektedir. Mustafa Uyanık tarafından verilen bilgiye göre Han yapısı "Horozun Hanı" olarak bilinmektedir ve kervansaray yolu üzerinde yer almaktadır. Ancak Han'a ait kalıntılar günümüze ulaşmamıştır.

Gündoğdu Höyük (37.78416, 31.82194):

Eski yerleşimin üzerine kurulmuş olan Gündoğdu Köyü Beyşehir'in yaklaşık olarak 15 km. kadar kuzeydoğusunda yer almaktadır. Köyün hemen yakınında yer alan ve Kelpsalma diye adlandırılan Höyük yakınında Ulupınar adıyla bilinen dere yatağı mevcuttur. Tarafımızdan Gündoğdu Höyük diye adlandırılan höyükde yapılan incelemeler sonucunda yer alan mezarlık alanı ile Geç Roma, Bizans ve Selçuk seramiklerinin yoğun olduğu malzeme grubu ile karşılaşmıştır (Resim 3). Köy içinde yer alan şarap yapımında kullanıldığı düşünülen ezme yatakları da dikkat çekmektedir.

4 Erbil, Y. "Preliminary Results of the Fasıllar Survey" Hittitology Today. Hittite and Neo-Hittite Anatolian Studies, on the 100th anniversary of Emmanuel Laroche's birth, İstanbul, 21-22 November, 2014.

İsaköy (37.75.388, 31.78111):

Aynı gün içerisinde Beyşehir'in yaklaşık olarak 10 km. kadar kuzeyinde yer alan, kervansaray yolu üzerinde bulunan İsaköy'e ulaşılmıştır. Burada tespit edilen Osmanlı Dönemi'ne ait bir köprünün kalıntıları dışında köy çevresinde herhangi bir yerleşime rastlanılmamıştır. Harita üzerinde ve arazide yapılan çalışmalarda Kervansaray yolunun Sarıköy ve Sarı öz Çayı yakınından geçerek Afşar ve Konya'ya devam ettiği anlaşılmıştır.

Eylikler:

Eylikler Köyü eski muhtarı Bilal Soylu ile yapılan görüşmede Eylikler Köyü içerisinde yer alan camii avlusuna ait duvarda tespit edilen Selçuklu Dönemi taş işlemelerinin Küçük Afşar'dan, diğer kalıntıların ise Yiğit Karan Köyü civarından getirildiği bilgisine ulaşılmıştır. Söz konusu eserlerin geldiği yerlerin bugün tarım arazisi olarak kullanıldığı ve yerleşime ait izlerin çok tahrip olduğu anlaşılmaktadır.

Eylikler Höyük (37.73639, 31.75439):

Eylikler üzerinden giden yol takip edildiğinde Yenidoğan tarafına doğru devam eden kervansaray yoluna rağmen, yol üzerinde yer almayan ancak Eylikler Köyü sınırları içinde ve Köyün kuzeydoğusunda bulunan Eylikler Höyük olarak kaydettiğimiz yerleşim yeri de ziyaret edilerek fotoğraflanıp belgelenmiştir. Tunç ve Demir Çağları ile daha çok Geç Roma ve Bizans seramiklerine ait buluntuların yoğun olarak ele geçtiği alan daha çok geç döneme ait bir yerleşimin izlerini sunmaktadır. Kaçak kazılar sonucunda yaklaşık olarak 3,5 m. derinlikte bir duvara ait kalıntılar ve yine yaklaşık olarak 11 m. derinlikte de bir yapının tabanına ulaşıldığı gösteren izler tespit edilmiştir (Resim: 4).

Yiğit Karan (37.72722, 31.73750):

Höyüğün yakınında yer alan bir diğer yerleşim yeri de bugün terk edilmiş olan Yiğit Karan Köyü sınırları içinde yer alan ve tarafımızdan Yiğit Ka-

ran Höyük olarak kayıtlarımıza geçen yerleşimdir. Burada tespit edilen Geç Roma Dönemi'ne ait olası bir yapı kalıntısı ile yine Geç Roma ve Bizans dönemlerine ait seramikler, ana yol güzergahından uzak küçük bir yerleşimin izlerini sunmaktadır (Resim: 5a, b).

Çemçem (37.69083, 31.74222)

Erken ve Orta Tunç Dönemleri ve Klasik Çağlarda yerleşim gördüğünü işaret eden seramik buluntular dikkati çekmektedir.

Avdancık (37,70083, 31.78166):

Yerleşim nispeten daha küçük bir iskâna işaret etmekte, Bizans ve sonrası dönemlerde iskân gördüğünü kanıtlayan seramik parçaları sunmaktadır.

İğidir (37.68305, 31.77527):

Roma ve Bizans dönemleri seramik parçalarının ağırlıkta olduğu bir yerleşim alanına işaret etmektedir.

Bektemir (37.66527, 31. 82194):

Yerleşim kısmen modern köy yerleşiminin altında kalmaktadır. Ele geçen seramik parçaları daha çok Demir Çağı ve Roma Dönemi'ni içeren kanıtlar sunmaktadır.

Araştırmamız kapsamında tamamlamak istediğimiz antik yol rotası için Beyşehir ile Karahisar arasındaki güzergahı anlayabilmek adına Çivril Köyü'ne gidilerek buradaki yerleşimlerin tespit edilmesi kararlaştırılmıştır. Çivril'de antik yol güzergahından yaklaşık olarak 750 m. uzakta, bugün kalıntıları görülemeyen bir Han yapısının olduğu öğrenilmiştir. Söz konusu yol güzergahı üzerinde yer alan köy yerleşimleri Bayat, Karahisar, Çiçekler, Fasıllar, Tepecik ve Çavuş olmak üzere sıralanmaktadır. Kanal yolu üzerinde yer alan bu köyler arasındaki yollarda çok sayıda işlenmiş taş bloklar, Bizans

Dönemi'ne ait sütün parçası (Resim: 6), ile bazı işlenmiş mimari parçalar yanında (Resim: 7) Karahisar'da ayrıca bir höyük olduğu da tespit edilmiştir.

Karahisar Höyük (37. 65694, Long. 31. 84583):

Beyşehir Fasıllar arasındaki eski ticaret yolu diye adlandırılan yol güzergahına yaklaşık olarak yarım kilometre mesafede yer alan höyük dışında köy içinde bir han yapısının da olduğu öğrenilmiştir. Ancak yapıya ait kalıntılar günümüze ulaşmamıştır. Höyüğün kuzeyinde bir su kaynağının da bulunduğu alan hem konumu hem de zengin ve farklı dönemlere ait seramik parçaları ile dikkat çekmektedir (Resim: 8). Erken, Orta ve Geç Tunç Çağları ile Klasik Dönem seramikleri söz konusu alanda uzun süreli bir yerleşimi göstermektedir.

Doğanbey:

Yol güzergahı izlendiğinde günümüzde halen önemli bir yerleşim yeri olarak karşımıza çıkan eski adı Davgana olarak da bilinen Doğanbey yerleşimine ulaşılır. Eski Belediye Başkanı Hasan Ocaklı ile yapılan görüşmelerde yerleşimin çevresi hakkında önemli bilgiler alınmıştır. Önemli yol güzergahlarının kesiştiği bu yerleşimden Derbent, Manavgat, Derebucak gibi merkezlere giden eski yolların varlığı bilinmektedir. Ayrıca tarafımızca izlenen Sadıkhaçı, Sevindik, Üçpınar ve Doğanbey güzergahı da bu eski yol güzergahlarından biri olarak buradaki bilgilerle bir kez daha teyit edilmiştir. Kervansaray yolu üzerinde yer alan Hanönü ve Kaleardı olarak bilinen kalıntılar maalesef günümüze kadar ulaşmamıştır. Tespit ettiğimiz Doğanbey yakınında yer alan dört önemli yerleşimin incelenmesi üzerine yola çıkılmıştır.

Karacaören - Başgöze Höyük (37.76833, 31.89083):

Aynı zamanda Başgöze Höyük olarak da bilinmektedir. Yakınından bir su kaynağının da geçtiği yerleşim alanında bir kilise yapısına ait izler ve çağdaşı seramik ile Klasik Dönem seramik parçaları tespit edilmiştir. Söz konusu alandan çıkan bazı kabartma bezemeli taşların evlerin duvarlarında devşirme olarak kullanıldığı anlaşılmıştır (Resim: 9).

Kükürt Höyük (37.80527, 31.95527):

Mezarlık alanı ve kilise olması muhtemel yapının izlerine rastlanılmıştır. Kilise yapısıyla bağlantılı az sayıda seramik tespit edilmiştir.

Çakal Ağılı (37.82583, 31.90527)

Yerleşimde Tunç Çağları, Demir Çağı ve Roma Dönemi seramikleri dikkat çekmektedir.

Ayan Ağılı (37.82111, 31.88583):

Antik yol güzergâhının yaklaşık olarak 200 m. yakınından geçtiği yerleşimde ele geçen seramik parçaları Erken ve Orta Tunç Çağları boyunca daha yoğun bir iskâna işaret etmekle beraber Tunç Çağları sonrasında da iskân görmüş bir yerleşimin izleri tespit edilmiştir. Söz konusu alanda çok bol miktarda ele geçen baskılama ve dolaylı vurma yöntemiyle yapılmış olan dilgi, dilgicik, uç ve üretim artığı obsidyen parçalar burada bir atölyenin varlığının izlerini düşündürmektedir (Resim10).

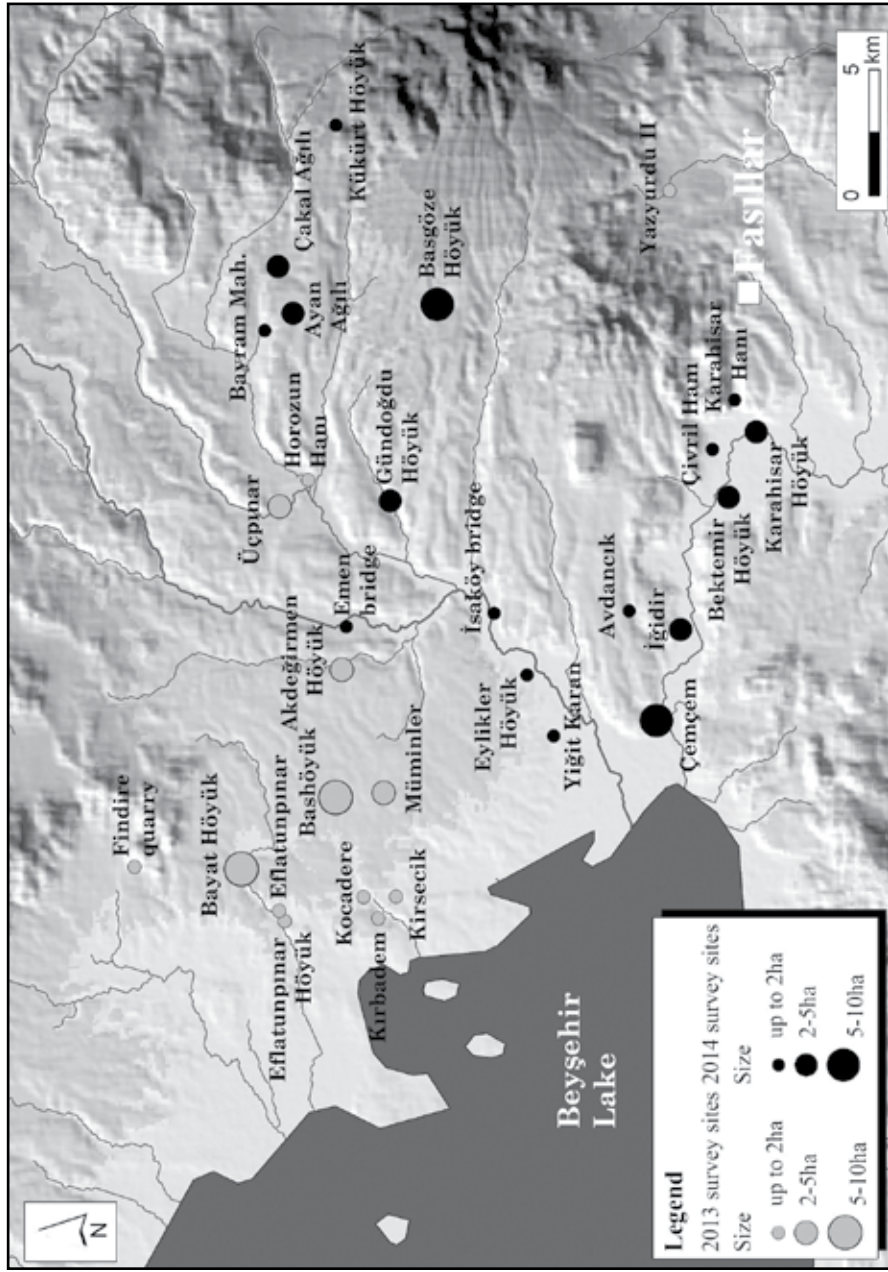
GENEL DEĞERLENDİRME

Tarhuntaşşa Ülkesi sınırları içerisinde Hulaya Nehri 'nin batı sınırında yer alan Fasıllar Anıtı'ndan antik yol güzergahları izlenerek yapılan araştırmalar, hedeflendiği üzere Eflatun Pınar ve Fasıllar arasındaki güney ve doğu hattı boyunca 2014 yılı çalışmaları içinde tamamlanmıştır. Bu yılın çalışmaları sonucunda 17 adet yerleşim tespit edilerek incelenmiş, toplamda 29 adet yerleşim, 2 köprü, 3 han ve 1 adet taş ocağı alanı tespit edilmiştir (Harita: 1). Tespit edilen yerleşim ve kalıntıların Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS) ile harita çalışmaları yapılmış, böylece Eflatun Pınar'dan başlayarak Fasıllar'a kadar uzanan güney ve doğu alanları içinde tespit edilen yerleşimler üzerinden Hitit Dönemine ait yolu oluşturmak mümkün olmuştur. Sadece Hitit dönemi yerleşimleri değil aynı zamanda her dönem için ayrı ayrı oluşturulan yerleşimlerin dağılımlarını, büyüklüklerini, dönemlerini içeren haritalar yanında

Roma Döneminde kullanılan yollar ile kervansaray yolları da tespit edilerek haritalandırma çalışmaları tamamlanmıştır. Farklı dönemler için ayrı ayrı haritalandırma çalışmaları neticesinde çevresel ve politik değişikliklerin yerleşimlere olan etkilerini anlamak mümkün olabilmektedir.

2014 yılında tespit edilen 17 adet yerleşim söz konusu bölgede yerleşim yoğunluğun artarak devam edeceğini kanıtlamıştır. Yerleşimler dışında bu sene elde edilen veriler doğrultusunda Eflatun Pınar ve Fasıllar arasındaki olası bağlantıları işaret edebilecek taş işlemeciliği ve stil kritiğe dayalı ilk defa değinilen önemli çıkarımlar, Hitit dini ve uygulamaları bakımından önemli sonuçlar vermiş, bu sonuçların yazılı belgeler yardımıyla Hitit döneminin M.Ö. 13. yüzyıldaki siyasi tarihi üzerinden değerlendirildiği çalışmalara başlanmıştır.

Önümüzdeki yıllarda devam edecek olan araştırmalarla Hitit Dönemi ve farklı dönemlerdeki yeni yerleşimlerin tespitleri ile yazılı belgelerin sunduğu veriler kapsamında birlikte değerlendirilecek çıkarımların, bölgenin coğrafi, siyasi ve dinsel öneminin sürekliliğine işaret eden çok önemli yeni sonuçlar vereceğini düşünmekteyiz.

Harita: 1

Resim 1: Fasıllar Anıtı Dağ Tanrısı detay.

Resim 2: Eflatun Pınar.

Resim 3: Gündoğdu Höyük seramikler.

Resim 4: Eğlikler Höyük seramikler.

Resim 5a: Yiğit Karan Geç Roma Dönemi yapısı.

Resim 5b: Yiğit Karan seramikleri.

Resim 6: Bizans Dönemi sütun parçası.

Resim 7: Bizans Dönemi mimari parçalar.

Resim 8: Karahisar seramik.

Resim 9: Karacaören - Başgöze Devşirme malzemesi.

Resim 10: Ayan Ağılı obsiyen parçalar.

ZENGİBAR KALESİ (ISAURA) 2014 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Osman DOĞANAY*

Emine KÖKER

Aynur YILMAZER

Savaş ALTUN

2014 yılı Zengibar Kalesi Yüzey Araştırmalarına, Aydın Kültür Varlıkları-nı Koruma Bölge Kurulu'ndan Sanat Tarihçisi Salih Yıldırım'ın katılımıyla 03 Eylül 2014 tarihinde başlanmış ve 10 gün süren çalışmalar 12 Eylül 2014 tari-hinde tamamlanmıştır. Çalışmalara Bozkır Kaymakamlığı, Bozkır Belediyesi ve Konya Büyükşehir Belediyesi destek sağlamıştır¹.

2014 yılında aynı zamanda, Konya Müzeler Müdürlüğü başkanlığında antik kentte 23 Ağustos 2014 tarihinde temizlik çalışmalarına başlanmıştır. İlerleyen günlerde yüzey araştırmaları ile temizlik çalışmaları eş zamanlı ola-rak sürdürülmüş ve yüzey araştırmasında planlanan rölöve çalışmalarının sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi sağlanmıştır.

On gün olarak planlanan yüzey araştırmaları planlandığı gibi sürdürül-müş ve ilk etapta Kent Kapısı ve bu kapiya iki yönden bağlanan sur duvarla-rının ortaya çıkarılması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların de-vamında ise 2014 çalışma takvimine uygun olarak önceki yıllarda başlanan

* Osman DOĞANAY, Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Aksaray/TÜRKİYE.

Emine KÖKER, Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, İz-mir/TÜRKİYE.

Aynur YILMAZER, Arkeolog, Ankara/TÜRKİYE.

Savaş ALTUN, Arkeolog, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabi-lim Dalı, Konya/TÜRKİYE.

1 Çalışmaya konaklama ve diğer fiziki koşulların iyileştirilmesi konusunda destek sağlayan Boz-kır Kaymakamı sayın Mustafa Demir'e, Belediye Başkanı sayın İbrahim Gün'e ve Bozkır Beledi-yesi Fen İşleri Müdürü Sinan Zoraloğlu'na çok teşekkür ederiz.

ancak henüz tamamlanamayan Hadrianus Zafer Takı ve sütunlu cadde plan çıkarma çalışmalarına devam edilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında 20. yüzyıl başlarında planları kısmen de olsa çıkarılan söz konusu mimari yapıların çıkarılan bu planlarının doğruluğunu test etme imkânı olmuştur.

Çalışmalar kapsamında Zengibar Kalesi'nin batı ve güneybatısındaki Ulu-pınar ve Yazdamı köylerini de kapsayan tarım arazileri üzerinde antik kentin nekropol sahalarına yönelik çalışmalar da yapılmıştır.

Yüzey araştırmalarının başlamasından önce, Konya Müze Müdürlüğü başkanlığında Kent Kapısı çevresinde yürütülen temizlik çalışmaları esnasında bulunan 11 adet bronz sikke ilgili müze müdürlüğü uzmanı ile birlikte müze müdürlüğüne tutanakla teslim edilmiştir (Resim: 2).

Kentin güneybatısında yer alan Kent Kapısı'nda sürdürülen temizlik ve yüzey araştırmaları neticesinde kalıntıların üzerini örten çalı ve diğer bitki örtüsü büyük oranda kaldırılmıştır (Resim: 1). Ortaya çıkan mimari parçalar ve yapı izleri titizlikle incelenmiş ve 1930'lu yıllarda yapılan çizimleriyle karşılaştırılmıştır. Burada yürütülen çalışmalarda kapı ve buna bağlanan sur duvarı ve bir kulenin temellerinde büyük oranda kaymalar olduğu tespit edilmiştir. Kapıyı koruyan tek kulenin temelleri yıkıntılar sebebiyle bütünüyle takip edilememiştir. Kuleyi süsleyen kılıç-kalkan, miğfer, dizlik, zırh ve zafer çelengi gibi daha önceden varlığı bilinen kabartmalar açığa çıkarılmış ve bunlara ek olarak iki yeni kabartma daha tespit edilmiştir (Resim: 3).

Kent Kapısı ve yakın çevresindeki temizlik ve yüzey araştırmalarında yüzeyde yoğun olarak görülen bant bezemeli ve kabartmalı kâse ve tabak parçalarının yanı sıra tezgâh ağırlıkları ve ağırşaklara ait kırık parçaların fotoğrafları çekilmiş ve yerinde çizimleri yapılmıştır (Resim: 4).

Zengibar Kalesi'nde 2013 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında çizimine başlanan sütunlu caddenin Çizim: ve tespit çalışmasına 2014 yılında devam edilmiştir. Kentin agorasında güneyden kuzeye doğru bir hat boyunca uzanan, boyutları farklı mimari blokların ölçüleri alınarak caddenin taslak planı üzerine işlenmiştir. Cadde üzerinde İon sütun başlıkları, postamentler ve çok sayıda heykel kaidesi tespit edilmiştir.

Zengibar Kalesi'nde en iyi korunan yapılardan biri olan Hadrianus Zafer

Takı üzerinde 2013 yılında başlanan rölöve çalışmalarına 2014 yılında da devam edilmiştir. 1930'lu yıllarda söz konusu zafer takının yapılan restitüsyon denemeleri üzerinde de yerinde çalışmalar yapılmıştır.

2014 yılı programı çerçevesinde Zengibar Kalesi'nin güneybatısında yer alan Yazdamı Köyü yakınlarındaki tarım arazilerinde ve Yazdamı-Ulupınar Köyü arasındaki kayalık tepelerde çalışmalar sürdürülmüştür. Çalışmalar esnasında Yazdamı Köyü tarım arazilerinde herhangi bir kültürel varlığa rastlanmamıştır. Ancak, Yazdamı-Ulupınar Köyü arasında, Yazdamı yönündeki tepenin güneydoğu cephesinde doğal bir mağaranın varlığı tespit edilmiştir. Söz konusu mağaranın iskân gördüğüne dair herhangi bir bulguya rastlanmamış ancak mağara girişinin iki yanında yer alan basamaklar bu mağaranın antik dönemlerdeki kutsallığına dair ipuçları sunmaktadır (Resim: 5).

Çalışmalara Yazdamı-Ulupınar arasındaki bir diğer tepelik alanda devam edilmiştir. Çoğunlukla ağaçlık ve kayalıklardan oluşan tepe üzerinde ve tepe eteklerinde herhangi bir antik malzemeye rastlanmamıştır. Buradaki çalışmalar esnasında Batı Nekropolü'nün, Kent Kapısı'nın ve bu yöndeki kule ve surların söz konusu tepelerden ayrıntılı olarak fotoğraflanması imkânı olmuştur.

Çalışmalara Batı Nekropolü'nün uzandığı Ulupınar Köyü tarım arazilerinde devam edilmiştir. Burada Dındılın Taşı Mevkii'nde 36K44Y353D, 4116566K koordinatlarında bir mezar steli tespit edilmiştir (Resim: 6). Mezar steli üzerinde ortada kemer alınlık, yanlarda üçgen alınlıklı bir panel yer almaktadır. Bu panelleri yivli sütunlar çevreliyor ve yan panellerde girland, üçgen alınlıkta rozet bulunmaktadır. Diğer yüzleri kaba yonu olarak bırakılmıştır. Ölçüleri, 183 cm. genişlik, 102 cm. yükseklik ve 40 cm. kalınlığında. Büyük ölçülerinden dolayı bölgedeki diğer örneklerine genel şema açısından benzese de boyutları oldukça büyüktür.

Bu alanda tespit edilen bir diğer mezar steli Ulupınar Köyü su deposu yakınlarında yer alır (Resim: 7). 36K441303D, 4116660K koordinatlarındadır. Büyük ölçüleriyle dikkati çeken bu stel kare formlu bir yapı içerisinde yer almaktadır. Genişlik: 153 cm., yükseklik: 106 cm, kalınlık: 33 cm. Ortada kemer alınlıklı panelin iki yanında üçgen alınlıklı iki panel bulunur. Üçgen alınlığın içinde küçük bir rozet, hemen altındaki panelde girland vardır. Kemer alınlıkta büyükçe bir rozet, altta ise bir tabula ansata bulunur. Köşelerde kopmalar,

yüzeyde aşınmalar görülmektedir. Sağ alt köşe kısmen toprağa gömülmüş olan stelin diğer yanları kaba yonudur. Mezar stelinin yer aldığı yapı içinde ve dışındaki alanlarda lahit ve ostotek gövde ve kapakları tespit edilmiştir.

Batı Nekropolü'nde Teknenin Önü Mevkii'nde 36K441426D, 4116731K koordinatlarında bir yer altı tonozlu örgü mezarı tespit edilmiştir (Resim: 8). Mezar odası görünen uzunluk: 480 cm., genişlik: 210 cm., yükseklik: 165 cm. Girişi tahrip edilen mezar düzgün iri kesme taşlarla inşa edilmiş, dikdörtgen planlı ve tonozludur. Tonoz ayakları, profillendirilen bir sıra taş üzerindedir. Mezar odası büyük oranda toprak dolgu ancak zeminde birkaç lahde ait oyuklar görülmüştür.

Batı Nekropolü'nde Teknenin Önü Mevkii'ne adını veren ve 36K441477D, 4116877K koordinatlarında tespit edilen bir kaya lahdi ve kapağı bölgede alışılmış örneklerden farklı olarak, ana kayaya oyulan lahit teknesine -kapağı iç kısımda üçgen formda olsa da- dıştan dikdörtgen formlu bir kapak eklenmiştir. Kabaca işlenen lahit üzerinde bezeme yoktur (Resim: 9).

Batı Nekropolü'nde yine Teknenin Önü Mevkii'nde 36K441668D, 4116736K koordinatlarında sıra dışı bir oygu tekne lahit mezarı tespit edilmiştir. (Resim: 10) Kent Kapısı'nın aşağısındaki kayalıkların batı kısmındadır. Düzleştirilen kaya yüzeyinin batı yönünde üç basamak yer almaktadır. Basamaklardan sonra oygu tekne açılmıştır. Benzerlerinden farklı olarak oygu teknenin etrafı düzgün kesme taş bloklarla çevrilmiştir. Mezar alanı uzunluk: 275 cm. genişlik: 163 cm. Kayanın önünde parçalı olarak görülen üçgen kapak bu mezara ait olmalıdır. Çevrede görülen mimari parçalara göre anıt mezar olarak düşünülen yapı konik çatılı olmalıdır.

Zengibar Kalesi'nin güneybatısındaki kayalık alanın düzlükle buluştuğu yerde, 36K441809D, 4116254K koordinatlarında, Yarıkpınar olarak bilinen büyük bir su kaynağı vardır. Bu su günümüzde Ulupınar Köyü'nün içme ve sulama suyu ihtiyacını karşılar. Bu su antik dönemde Isaura kenti için de önemli olmalıydı. Öyle ki Akropol Kapısı'ndan çıkıp Güney Nekropolü'ndeki kayalıklardan devam ederek bugünkü Bozkır İlçe merkezine uzanan ve kalıntıları yer yer izlenebilen antik yol (Resim: 11) bu su kaynağının yanından geçer.

2014 yılı çalışmalarında Yarıkpınar Suyu'nun toplandığı yere yakın bir noktada Kazım Çetin'e ait arazide, 36K441809D, 4116254K koordinatlarında bir mezar steli parçası bulundu (Resim: 12). Korunduğu kadarıyla genişlik: 43cm, yükseklik: 40 cm., kalınlık: 15 cm. Stelin sol kısmı büyük oranda kopmuş, korunan sağ bölümde iki sütunla sınırlandırılmış dikdörtgen panel içinde ortada büyük bir üçgen, üçgenin üstünde iki rozet bulunmaktadır. Üçgenin sağ alt köşesinde çekiç veya kazma benzeri bir alet görülmektedir. Üçgen dışında ise altı yapraklı bir rozet, üzüm salkımı ve kabara bulunmaktadır. Stelin üst profilinde 2 satır yazıt yer almakta.

SONUÇ

Zengibar Kalesi 2014 Yılı Yüzey Araştırmaları planlandığı gibi sürdürülmüş ve hedeflenen amaçlara ulaşılmıştır. Önceki yıllara göre daha elverişli koşullarda çalışma yapma imkânları olmuştur. Çalışmalar esnasında birçok kaçak kazı çukuru ile karşılaşmış olup söz konusu kaçak kazı çukurlarında yerleşkeye ait yapı duvarları ve mimari blokların tahrip olduğu görülmüştür. Kaçak kazıların önlenmesine yönelik yerel manada girişimlerde bulunulmuştur.

2014 yılı çalışmaları kapsamında, Batı Nekropolü'nün yer aldığı Ulupınar Köyü tarım arazileri içerisinde sürdürülen çalışmalarda, özellikle antik kentin bu yönünde sit alanı dışında kültürel değerlerin olduğu net olarak anlaşılmıştır. İlerleyen yıllarda Zengibar Kalesi Arkeolojik Yerleşkesine ait yürütülecek iş ve işlemlerde telafisi güç ve geri dönüşü mümkün olmayan uygulamalara maruz kalınmaması için konu hakkında Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na yazılı olarak başvurulmuş ve Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü raportörlerince sit irdelemesinin yapılmasının uygun olacağı ve söz konusu çalışmalardan sonra tespit ve tescil yönetmeliğine uygun olarak 1/1000 veya 1/5000 ölçekte hazırlanacak öneri sit paftasının Koruma Kuruluna sunulması gerektiği bilgisi ilgili kuruma iletilmiştir. Bu kapsamdaki girişimlerimiz sonucunda Zengibar Kalesi'nin 1. ve 3. derece arkeolojik sit sınırları ilgili koruma kurulunun 07.11.2014 tarih ve 2330 sayılı kararıyla yeniden belirlenmiştir.

Zengibar Kalesi Arkeolojik Yerleşkesinin ülke turizmine ve ekonomisine kazandırılması için alana ilişkin ilgili mevzuat hükümleri doğrultusunda ören yeri statüsünün oluşturulması ve bu kapsamda çevre düzenleme projelerinin hazırlanılmasının uygun olacağı, sonrasında ise kaçak kazıların önlenmesi yönünde adımlar atılması gerektiği yönünde kanaatler oluşmuştur.

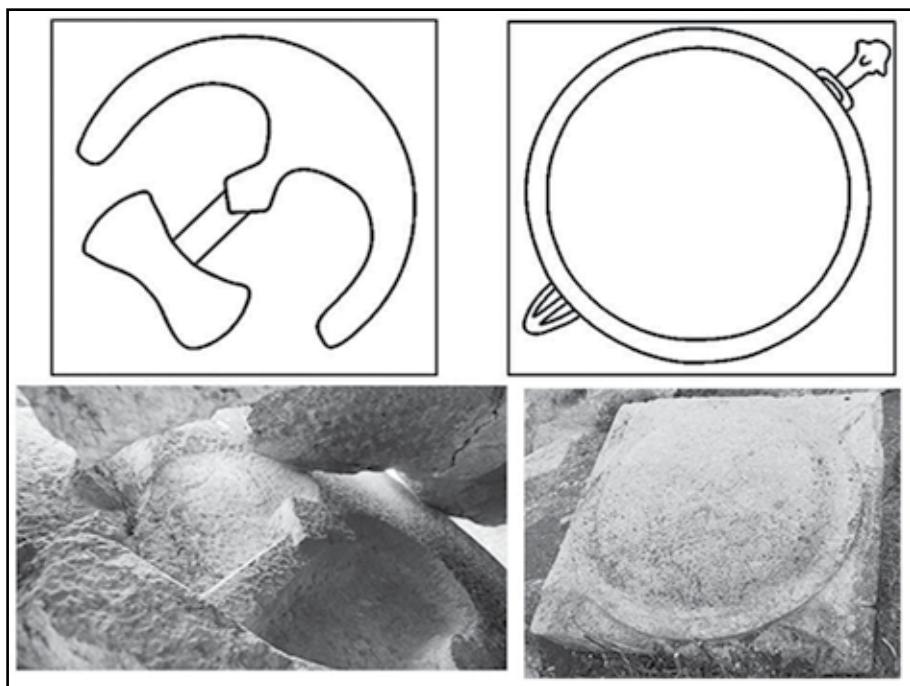
2010 yılından bu yana devam eden yüzey araştırmalarımız sırasında, Zengibar Kalesi antik kenti içerisinde ve yakın çevresindeki köylerde, bahçe veya ev duvarlarında ya da arazide serbest olarak duran, antik kente ait olduğunu düşündüğümüz arkeolojik eserler tarafımızca çalışma programı kapsamında her yıl tespit edilmektedir. Söz konusu taşınır arkeolojik eserlerin ilgili müze müdürlüğü tarafından Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 25 sayılı ilke kararında belirtilen hükümler doğrultusunda en yakın müzeye taşınmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

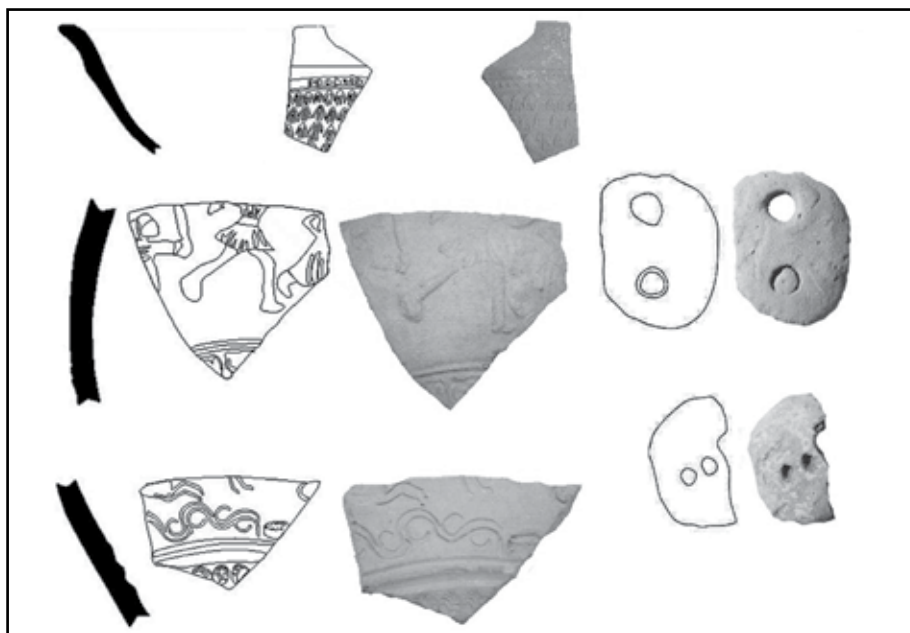
Resim: 1

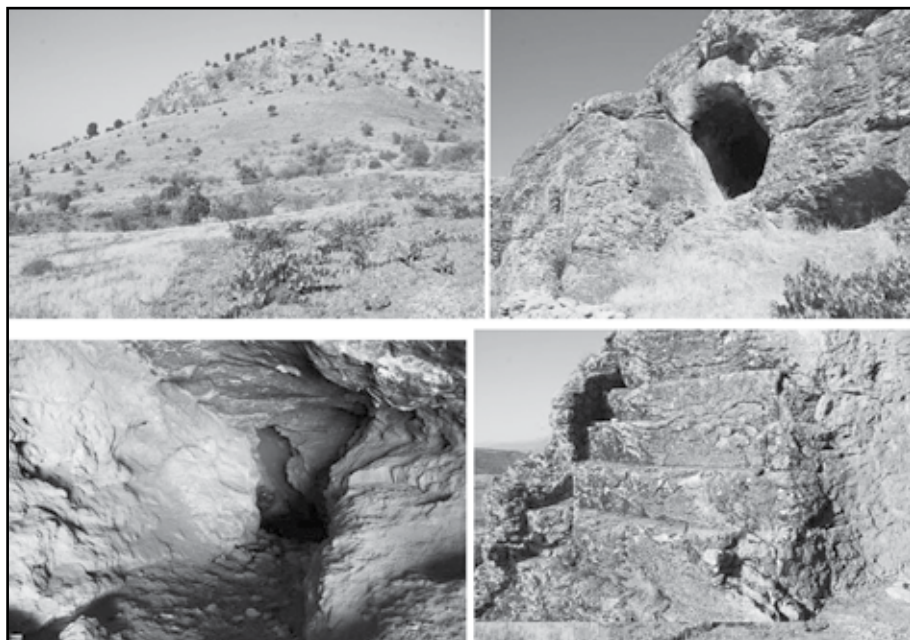
Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

KURU GÖL HAVZASI'NDA YERLEŞİM VE ÇEVRE: YALBURT YAYLASI VE ÇEVRESİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2013 SEZONU

Ömür HARMANŞAH*

Peri JOHNSON

Müge Durusu TANRIÖVER

1. GİRİŞ:

*TÜRKİYE'DE YÜZEY ARAŞTIRMALARI, PEYZAJ ARKEOLOJİSİ, VE
YALBURT YAYLASI PROJESİ ARAŞTIRMA KAPSAMI*

Türkiye arkeolojisi kuram ve pratiğinde ve arkeolojik bilgi üretiminde *peyzaj* kavramı, ülke genelinde sistematik olarak yürütülen yüzey araştırması projeleri sayesinde gün geçtikçe daha çok yerleşip önemli bir konuma gelmektedir. Arkeolojik ve çevre verileri ışığında uzun soluklu bölgesel tarihyazımına imkan tanıyan yerleşim sistemleri ya da yerleşim ekolojisi çalışmaları, doğası gereği enterdisipliner niteliktedir ve dolayısıyla en azından arkeoloji, jeomorfoloji, çevre bilimleri, sanat tarihi ve antropoloji alanlarını bir saha projesi kapsamında biraraya getirir. Sadece bir kazı öncesi yer seçme faaliyeti olarak değil, bölgesel yerleşim ve çevre tarihine derinlemesine ve eleştirel bakan, peyzaj, mahal, yerel bilgi, arazi kullanımı, sürdürülebilirlik, uzun vadeli yerel tarih gibi meseleleri kendine dert edinen bu projeler Anadolu yarımadası tarihi coğrafyası için önemli anlatılar üretebilir, üretmektedir. Bu yönleriyle Türkiye'deki arkeolojik yüzey araştırmaları ve peyzaj tarihi projelerinin metodolojik temelleri, bir yandan Ön Asya (Mezopotamya) arkeolojisinden

* Dr. Ömür HARMANŞAH, Associate Professor of Art History, University of Illinois at Chicago, School of Art and Art History, 106 Jefferson Hall, 929 West Harrison Street, MC 201, Chicago IL 02912 USA.

Dr. Peri JOHNSON, Visiting Assistant Professor, University of Illinois at Chicago, School of Art and Art History, 106 Jefferson Hall, 929 West Harrison Street, MC 201, Chicago IL 02912 USA.

Müge Durusu TANRIÖVER, PhD Candidate, Joukowsky Institute for Archaeology and the Ancient World, Brown University, 60 George Street, Box 1837, Providence RI 02912 USA.

uzun süredir bilinen bölgesel saha araştırma geleneğine (Wilkinson 2000), öte yandan da Akdeniz dünyasında, özellikle İtalya ve Yunanistan'da yaygın olan sistematik ve yoğun arazi taraması odaklı yüzey araştırmaları geleneğine dayanır (Given, Knapp, Noller, Sollars, ve Kassianidou; 2013). Bu tür projelerde peyzaj tarihine, hem günümüzün hem de eski çağların yerel siyasi dinamikleri çerçevesinde ve büyük ölçekli kalkınma projeleri, devletlerin ve dış sermayenin kırsal yaşama müdahaleleri ile yerel halkların bunlarla olan ilişkisi kapsamında bakılabilir, bakılmaktadır. Su, tarım toprağı, maden, orman, ve kültürel miras gibi yerel kaynaklar üzerine şekillenen bu siyasi ekolojilere uzun soluklu ve tarihsel derinlikli bir bakış açısı en verimli olarak bir peyzaj arkeolojisi metodolojisi sayesinde mümkün olabilir.

Yalburt Yaylası Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi, 2010 yılından beri sürdürmekte olduğumuz, Konya ili Ilgın ilçesi sınırları içerisinde çok-dönemli/diyakronik bölgesel bir kırsal peyzaj ve yerleşim tarihi projesidir (Harmanşah ve Johnson 2012, 2013, 2014). Hatırlanacağı gibi proje araştırma sorunsalının merkezine Hitit İmparatorluk dönemine ait anıtsal hiyeroglif yazıtlı Yalburt Yaylası Kutsal Dağ Pınar Anıtı ile yine hiyeroglif yazıtlı Köylütolu Hitit Barajı yapısını alarak özellikle bu anıtların içine oturduğu bölgesel yerleşim peyzajı ve siyasi kapsamını uzun vadeli bir eskiçağ tarihi sürecine yayarak inceler. Projenin dördüncü sezonu saha çalışmaları, 9-22 Temmuz tarihleri arasında iki hafta zarfında kısa olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 23 Temmuz-13 Ağustos tarihleri arasındaki üç haftalık sürede de Akşehir Müzesi'nde daha önceki sezonlarda ele geçen seramik ve diğer yüzey buluntuları incelenmesi ile yayına hazırlık çalışmalarının ilki gerçekleştirilmiştir. Bu makalede arazi çalışmalarımızın her iki aşamasında elde edilen veriler ve ön sonuçlarının bir özeti sunulacaktır¹.

4 Resmi izinleri sağlayan ve sezon boyunca desteklerini esirgemeyen T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü çalışanlarına ve parasal desteği sağlayan Brown Üniversitesi'nin farklı birimlerine teşekkür ederiz. Yüzey araştırma ekibimize ve bakanlık temsilcimiz Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Uzmanlarından sayın Gülnaz Savran'a özverili çalışmaları için minnettarız. Çalışmalarımız sırasında Konya Bölge Koruma Kurulu, Ilgın Belediye Başkanlığı, Ilgın Şeker Fabrikası ile Ilgın belde ve köyleri ahalisi bizlere canı gönülden destek olmuşlardır, kendilerine teşekkürü bir borç biliriz. Akşehir Müzesi Müdürlüğü çalışanları, özellikle Sayın Ömer Faruk Türkan, Rabia Gökalp ve Muzaffer Saçkesen müze çalışmalarımız sırasında olağanüstü kolaylıklar göstermişlerdir, kendilerine çok müteşekkirimiz. Bu makaleye Bucknell Üniversitesi'nden Prof. Ben Marsh jeomorfoloji konusunda önemli katkılarda bulunmuşlardır, kendilerine teşekkür ederiz.

2. YÜZEY ARAŞTIRMA ÇALIŞMALARI VE JEOMORFOLOJİ: KURU GÖL HAVZASI

2013 Arkeolojik yüzey araştırma ve jeomorfolojik çalışmaları, Ilgın ilçe merkezinin 4 km. kadar kuzey-kuzeybatısında yer alan bugünkü Çavuşçu Gölü çukurunun hemen kuzeyindeki uzantısını teşkil eden Kuru Göl Havzası ve onun çevresini tanımlayan tepelik ve kayalık yükseltilere odaklanmıştır (Resim: 1). Jeolojik olarak göl havzasının doğal bir uzantısı olan Kuru Göl, Yalburt Yaylası'nı Helenistik dönemde ortak yol olarak bilinen ve bugün Konya-Akşehir-Afyon asfaltı hattının takip ettiği yola bağlayan önemli bir mevkidir ve 2013 çalışmalarımızın da gösterdiği gibi, arkeolojik alanların etrafında yoğun olarak öbeklendiği bir yerleşim coğrafyası odağıdır (Resim: 2). Yerel adından da anlaşılacağı üzere Kuru Göl bugün, Cumhuriyet dönemi sulama projeleri sayesinde kurutulmuş, yer yer tarımsal alan, yer yer de kurak ve düz bir bozkır otlak alanı haline dönüştürülmüş bir eski göl havzasıdır. Daha önceki yayınlarda da tartışıldığı üzere, 1963-1969 yılları arasında Devlet Su İşleri Bölge Müdürlüğü'nce yürütülüp 1970'te kullanıma açılan Atlatı Ovası sulama projesi kapsamında Çavuşçu Göl'ünün kuzey ve güney sınırına inşa ettiği baraj setleri ile gölü bir sulama havuzuna dönüştürmüştür (Harmanşah ve Johnson 2012: 342; Bildirici 2009: 272). Ilgın peyzajını ve havzadaki su rejimini önemli bir biçimde değiştiren bu sulama projesinden önce Kuru Göl, yerli halkın da belirttiği gibi sazlıklarla kaplı, mevsimlik bir göl alanıydı. Göl çevresindeki sazlık alanları çevre köy ahalileri arasında önemli bir geçim kaynağını oluştururken, geleneksel kerpiç köy evlerinin çatı örtüsünde yoğun olarak kullanılan temel malzemeyi teşkil etmekte idi. Kuru Göl havzası içinde ve kıyısında 2014 yılına kadar bir belediyelik olan Çavuşçu Göl kasabası ile Hareme, Tekeler, Misafirli, ve Yorazlar köyleri bulunur (Resim: 2). Geçmişte, bu yerleşimlerin ana geçim ve su kaynağını Kuru Göl Havzası ve çevresindeki pınarlar ile tarımsal ve otlak arazileri oluşturmakta iken, bu kaynakların kademeli olarak kaybı ile bu yerleşimlerin ahalisi giderek fakirleşmiştir. Havzanın bu şekilde ekonomik olarak marjinalleştirilmesi neticesinde de daha önceki bölgesel arkeolojik araştırmalarda havza tamamen

ihmal edilmiş, verilen arkeolojik raporlarda havzanın arkeolojik olarak fakir olduğu varsayılmıştır⁵.

Uzun bir süredir Kuru Göl içerisine yapılması planlanan ve Ciner Holding tarafından inşa edilerek işletilmesi öngörülen Ilgın Termik Santrali ve onunla bağlantılı olarak açılacak kömür ve kireçtaşı ocakları ve atık alanları, bir yandan bu köylerin su kaynakları ile tarımsal üretim ve otlak alanlarını, öte yandan da bölgenin kültürel ve doğal mirasını tehdit etmektedir (Resim: 3). Bu sebeple, 2013 saha çalışmalarımızı Kuru Göl havzası çevresine odaklayarak, burada başlaması yakın olan termik santral inşaatı tehdidi altındaki arkeolojik alanların acil olarak tespitine çalışılmış. Kuru Göl Havzası içerisinde ve kıyısında toplam olarak 13 adet arkeolojik alan tespit edilmiş, ve bu alanların acil olarak tescillerinin yapılması ve buradaki kültürel mirasın korunmasına yönelik tedbirlerin alınması için hazırlanan raporlarımız Ağustos 2013'te T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler gene Müdürlüğü'ne ve Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Raporumuzda belirtilen arazilerden Ada Tepe Höyüğü I. dereceden, Davların Tömbek höyüğü I. ve III. derecelerden, Hareme Mezarlığı höyüğü I. dereceden, Saray Ada Tepesi höyüğü I. dereceden, ve Uzun Pınar-Dökmekaya kale yerleşmesi ise I. ve III. derecelerden sit alan olarak, Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 30.5.2014 tarih ve 2055 sayılı kararı ile ilan edilmiştir (Resim 3). Bakanlığımız ve Konya Koruma Kurulu'na bu konuda gösterdikleri ihtimam ve destek konusunda müteşekkirimiz.

Prof. Ben Marsh jeomorfolojik araştırmalarına dair verdiği raporda, Kuru Göl Havzasının çevresel tarihini izlenmiş, eski çağ tarihinin farklı evrelerinde göl ya da bataklık olarak işlevi gördüğü belirtilmiştir. Özellikle Misafirli höyüğü ve çevresinde açılmış olan su kuyusu sondaj kesitlerinde yapılan gözlemlerde, stratigrafinin en alt derin seviyelerinde açık pembe mil-lom (alüvyon-pahsa) topraklar izlenir ki Pleistosen dönem göl depolamaları ile ilişki-

5 Prof. Hasan Bahar başkanlığında 1994 yılında yürütülen yüzey araştırmasında Kuru Göl Havzası arkeolojik arazileri arasında sadece hareme Köyü civarındaki bir arkeolojik alanın adı geçer (Bahar 1996: 156, no 11). Ilgın Termik Santrali projelendirilirken hazırlanan Çevre Değerlendirme Raporu içine alınan ve Konya Arkeoloji Müzesi tarafından hazırlanan rapor ve resmi yazı da Kuru Göl Havzası'nda arkeolojik alan bulunmadığını belirtir.

lendirilir. Misafirli ve yakın çevresindeki yay şeklinde Kuru Göl Havzası'na açılan bu alanın, Dereköy'den gelen derenin oluşturduğu delta ile bağlantılı bir oluşum olduğu düşünülebilir. Misafirli kuyu kesitlerinin orta seviyelerinde 2.5 m. kalınlığında killi, kahverengi-turuncu renkli hatları izlenebilen bir katman gözlenir ki kireçtaşı sırtlardan özellikle Kalkolitik dönemde başlayan erozyonla inen tarım toprakları ile ilişkilendirilir. Kesin tarihlenmesini henüz kesin olarak belirleyemediğimiz bu katman Çatalhöyük ve çevresindeki çalışmalarından da bilinir (Roberts, Boyer ve Parish 1996; Boyer, Roberts ve Baird 2006). En üstteki 30 cm.lik tabaka ise koyu kahverengi, organik malzeme açısından zengin topraktır ve yoğun arkeolojik malzeme içerir. Misafirli Köyü yakınındaki Mahal 3 sondajı kesitinde, yerinde (*in-situ*) mimari duvar parçaları gözlenmiştir. Aynı mimari ile ilişkili olarak Hitit seramiklerinin orta seviyenin üzerine oturduğu ve bu katmanların üzerinin koyu kahverengi üst toprak tarafından kapatıldığı izlenmiştir. Önümüzdeki sezonlarda katmanlardan alınacak karbon örnekleri ile daha kesin tarihlenmenin gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca Kuru Göl Havzasını boydan boya geçerek, Reşadiye Vadisi'ni, Yalburt Yaylası'nın hemen güneyinde düzlük araziden geçerek Atlantı Ovası'na bağlayan Ulu Yol adıyla bilinen eski yol güzergahı, uydu fotoğraflarında izlenebilen ve yüzey gözlemleri ile doğrulanan, Ön Asya peyzaj arkeolojisi literatüründe "çukur yollar" (İng. "*hollow ways*") olarak bilinen hatlar sayesinde izlenmiştir. Bu hat, batıda Tursunlu Köyü yönünden Kuru Göl Havzası'na yaklaşarak Kartal Pınarı höyüğünden geçer, Dökmekaya sırtlarına iner ve Çallı Ağıl höyüğü yamacında havza tabanına kavuşur. Havza-yı boylu boyunca Ada Tepe ve Misafirli Höyük civarından geçerek Dereköy vadisinden Yalburt Yaylası önlerine ulaşır. Burada eskiden beri bilinen ve hâlen toprak bir yol olan Ulu Yol'a katılır ve Avdan Köyü ovalık arazilerinin kuzeyinden Atlantı kasabasına kadar uzanır. Temel olarak su kaynaklarını izleyerek uzanan bu eski doğu-batı güzergâhının yakın yüzyıla kadar yoğun bir biçimde kullanılmış olduğunu düşünmekteyiz.

3. UZUN PINAR-DÖKMEKAYA-KARTAL PINAR YERLEŞİM SİSTEMİ

Kuru Göl havzasının batı yakasını tanımlayan yükseltiler olan Dökmekaya ve Ballıkaya sırtları boyunca, kireçtaşı ve şist jeolojik katmanların üst üste

bindiği bu jeolojik oluşumda Uzun Pınar, Kartal Pınar ve Karanlık Deresi adlı bir dizi aktif ve fosil pınar bulunur. Bu pınarların bir kısmı yeraltı kanalları ile çevre köyleri sulamakta olduğundan yüzeyde bu pınarların varlığı nadiren izlenebilir. Bu pınarların beslediği Dökmekaya ve Ballıkaya sırtları ve çevresindeki teraslarda 2012 ve 2013 sezonlarında yaptığımız çalışmalarda, 80 ila 120 hektarlık bir alanda anıtsal mimari yapıları ve yüzey seramiği ile izlenebilen geniş çaplı bir yerleşim sistemi tespit etmiştik (Harmansah ve Johnson 2014: 381-383) (Resim: 4). Uzun Pınar-Dökmekaya-Kartal Pınar yerleşim kompleksi, daha önceki yayınlardan da hatırlanacağı üzere Uzun Pınar'da doğal bir tepelik alanın üzerine inşa edilmiş bir kale yapısı ve onun çevresindeki eteklerde kaba taş duvarlarını yüzeyde izleyebildiğimiz anıtsal teras yapılarından oluşan yaygın bir yerleşimden oluşur. Bu geniş yerleşim alanının Kuru Göl Havzası tabanına indiği alanda küçük bir İlk Tunç Çağı höyüğü olan Çallı Ağıl Höyük ve onun 600 m. kadar kuzeybatısında Hitit imparatorluk çağına ait bir pitos mezarlık alanı tespit edilmişti (Harmansah ve Johnson 2014: 382-383, Resim: 6,7, ve 8). Bu alanda tespit edilen 22 adet kaçak kazı çukurundan ele geçen seramikleri ayrıntılı olarak çalışan Müge Durusu-Tanrıöver'e göre gömü pitosları ve minyatür adak testicikleri güvenli olarak ve yoğunlukla Geç Tunç Çağı'na son evresine, yani Hitit imparatorluk devrine tarihlenirler. 2013 sezonu çalışmalarında bu zengin alanda yüzey buluntuları belgeleme çalışmalarına devam edilmiş, Uzun Pınar, Dökmekaya ve Kartal Pınar teraslarında yaptığımız çalışmalarda özellikle üzerine eğildiğimiz Geç Tunç Çağı seramiklerinin son derece geniş bir alana yayıldığı tespit edilmiştir (Resim: 4).

2013 sezonunda ayrıntılı incelenmiş olan *Kartal Pınarı* arkeolojik alanı, Ballıkaya sırtı teraslarına kurulmuş olan bir höyük mahiyetinde olan yerleşimdir ve Uzun Pınar-Dökmekaya yerleşim kompleksinin güney ucunu teşkil eder. Höyüğün güneybatısında yeralan dere yatağı ve çevresinde en yoğun olarak seramik buluntularına rastlanmıştır. Ayrıntılı seramik analizi tamamlanmamış olmakla birlikte, höyük seramiklerinin yoğunlukla Roma-Geç Roma döneminin oksitlenmiş kırmızı ortak malları ve az miktarda M.Ö. İkinci Bin'e ait olan krem renkli perdahlı parçalar olduğu gözlenmiştir. Kartal Pınarı höyüğünün hemen yanındaki modern su deposu yapısından anlaşıldığı üzere Kartal Pınarı'nın suları yeraltı boruları ile Çavuşçu Göl kasabasına nakledilmektedir, dolayısıyla halen yüzeyde gözlenen su miktarı çok kısıtlı-

dır. Ayrıca, höyüğün batısında, Meramçalı Tepesi ile Dede Tepe arasındaki sırtta, ulaşılabilen en yüksek rakımda dağ geçidi görevi gören noktada tahrip edilmiş bir mezar belgelenmiştir. Yukarıda bahsi geçen “Ulu Yol” un tam da bu geçitten inerek Kuru Göl havzasına indiği düşünülmektedir. Bu kaçakçı çukuru çevresinden toplanan seramikler azdır ancak genellikle Geç Demir Çağı veya Helenistik döneme tarihlenirler.

Bu zengin arkolojik peyzajın kuzeyindeki Sıvalık Deresi vadisi içinde, eski kömür ocağının dibinde *Davların Tömbek* adıyla bilinen bir höyük kayda geçirildi. Höyük üstünde derin ve geniş kaçakçı çukurunda ayrıntılı belgeleme yapılmış, içinde duvarların da gözüktüğü stratigrafik kesit çizimleri hazırlanmış, farklı tabakalardan tanılayıcı (diyagnostik) seramik örnekleri alınmıştır. Kesitin en alt tabakalarından elde edilen seramikler Kalkolitik ve İlk Tunç Çağları’na tarihlenirken, kesitte izlenen kesme kireçtaşı bloklarla inşa edilmiş duvarlarla ilişkili olan seviyeler Geç Demir Çağı’na tarihlenirler. Höyüğün üst kısmından toplanan seramikler yerleşimin Roma İmparatorluk dönemine kadar devam ettiğini gösterir. Höyüğün kuzeydoğusunda, dere teraslarının birindeki Mahal 5 sürülmüş tarlasında yoğun olarak taş alet, çekirdek ve yonga parçalarına (litik malzeme) rastlanmış, bu alanın bir taş alet işliğı olduğu anlaşılmıştır. Alandan toplanan 12 adet çört, agat ve kalsedon taşı alet, çalışılarak Akşehir Müzesine envanterlik eser olarak teslim edilmiştir.

Kuru Göl Havzası’nın doğu yakasında ve Yalburt ve Dereköy’deki su kaynaklarından inen derelerin deltasında kurulmuş olan *Misafirli Höyüğü* de ilk defa olarak tespit edildi. Höyük, Misafirli Köyü sakinlerinin şu anda harman yeri olarak kullandığı alanı merkez alarak, Harman yeri ve yakın çevresinde geniş bir alana yayılır. Bir yüksekçe burun gibi Kuru Göl havzasına doğru uzanan harman yerinin kuzey, batı ve güneybatı eteklerinde uzanan tarlalarda sistematik yoğun yürüme metodları ile yüzey seramiğinin yoğun olduğu alanlar tespit edildi. Höyükte ele geçen seramikler arasında, daha önce Dereköy arazisinden bilinen İkinci Bin seramiklerine kap formu, hamur ve yüzey işleme özellikleri ile yakındırlar (Resim: 5).

5. YALBURT YAYLASI KUTSAL DAĞ PINARI ANITI MIMARI KORUMA VE ARKEOLOJİK ALAN YÖNETİMİ PLANI

Burada çok kısa olarak, 2013 sezonunda üzerinde çalışmaya başladığımız Yalburt Kutsal Havuz Anıtı Mimari Koruma ve Arkeolojik Alan Yönetimi Planı önerimizden bahsetmek istiyoruz⁶. Hatırlanacağı üzere, Yalburt Anıtı, 1970-1975 yılları arasında o dönemin Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü arkeolog Raci Temizer başkanlığında yapılmış olan kazılarda açığa çıkarılmıştı (Temizer 1984 ve 1988; Harmanşah ve Johnson 2012: 339). Bu çalışmaların sırasında, 1972 sezonunda Temizer ve ekibi Hitit havuzunda bir yeniden kurma (rekonstrüksiyon) projesi gerçekleştirmişti ve demir çatıklı bir çatı örtüsü ile kapatılan taş anıt böylelikle korumaya alınmıştı (Resim 6 ve 7). Temizer'in raporlarında da belirttiği gibi, yeniden kurma projesi kapsamında, hem yapının temelinde, hem bazı eksik hiyeroglifli blokların tamamlanması ve yerleştirilmesinde, ve ayrıca çatı örtüsünü taşıyan demir ayakların yerleştirilmesinde bolca betonarme kullanılmıştı. Çatı örtüsünün zamanla tahrip olması ile bina tamamen hava koşullarına maruz kalmış, sert kış aylarındaki ısı değişiklikleri kireçtaşı bloklarla betonarme yüzeylerin temasta olduğu noktalarda belli seviyelerde çatlama ve taş bozulmalarına sebebiyet vermiştir. Bu arada binayı saran yoğun bitki örtüsü ve incir ağaçları yapıyı bunun da ötesinde tehdit etmektedir. Bu sebeblerle, Yalburt Projesi ekibi, bir yandan sözkonusu mimari bozunum sürecinin bir an önce engellenmesi ve Yalburt Anıtı ve çevresi arkeolojik alanın bölgesel olarak çekici ve eğitici bir ziyaret alanına dönüştürülmesi amacıyla hazırlanacak bir koruma önerisi için çalışmalara başlamıştır. Bu amaçla ekibimiz, hazırlamakta olduğu ayrıntılı raporla, Yalburt Yaylası Arkeolojik Sit Alanı konusunda ilkesel koruma ve geliştirme önerilerini T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ilgili birimlerine sunacaktır. Hazırlanan ilke önerileri aşağıdaki konu başlıklarını kapsar:

1. Özellikle yerinde korunmasına devam edilmesi önerilecek olan hiyeroglifli blokların ayrıntılı bozunma durumlarının belgelenmesi, ve her bir taş unsur için koruma ve onarım önerilerinin geliştirilmesi,

6 Bu çalışmaları bizim için yürüten Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı doktora adaylarından B. Nilgün Öz'e, ve Gordion/Yassıhöyük Projesi taş koruma uzmanları Elisa del Bono ve Angelo Lanza'ya teşekkür ederiz.

2. Anıtta kademeli olarak bitki temizliği ve sürdürülebilir bitki ıslahının yapılması,
3. Bugün hiyeroglifli duvarlara dayanarak baskı uygulamakta olan ve işlevini yitirmiş olan demir ayaklar ve onların içine oturduğu betonarme temellerin kademeli olarak kaldırılması, ve anıtı iklim koşullarına karşı fiziksel olarak koruyacak yeni önerilerin düşünülmesi,
4. Anıtın altından halen aktif olarak çıkmakta olan, ancak borularla asfalt Çobankaya-Büyükoba yolunun aşağısına (güneydoğusuna) aktarılan Yalburt su kaynağının rehabilitasyonu, ve kaynak suyunun anıt çevresine yeniden kazandırılması,
5. Yerel halkın ve özellikle de Yalburt Yaylası sakinlerinin de katılımı ve yerel yönetimlerin desteği ile uzun vadeli sürdürülebilir bir arkeolojik alan ve kültürel miras yönetimi planının hazırlanması,
6. Arkeolojik sit alan kapsamının genişletilerek, projemizin tespit ettiği Geç Demir-Helenistik-Geç Roma-Geç Antik yerleşim sınırlarının sita alan içerisine alınması,
7. Yine yerel halkla işbirliği ile Yalburt Yaylası ve çevresinin yerli bitkisel çeşitliliği, son derece nadir oluşumlar sunan karstik jeolojik peyzaj, ve eskiçağdan bu yana peyzaj aşınması hakkında eğitsel program ve atölye çalışmalarının geliştirilmesi ve bilgilendirme panolarının hazırlanması,
8. Her yıl Yalburt Yaylası'nda düzenlenmekte olan köy şenliklerinin Yalburt Yaylası kültürel mirası ile daha sıkı ilişkilendirilmesi,
9. Yalburt Yaylası odaklı olarak projemizin 2010'dan beri tespit ettiği diğer önemli arkeolojik sit alanların (Şangır Mağaza Helenistik kült tapınak alanı, Aktepe Neolitik mağarası, Kale Tepesi Hitit Kalesi, Köylütolu Hitit Barajı gibi) yeni tahayyül edilecek bir arkeolojik turizm rotası aracılığı ile Yalburt Yaylası ile ilişkilendirilmesi.
10. Yalburt Yaylası Kutsal Dağ Pınarı Anıtı'nın, Lübnan'daki Nahr el Kalb kaya oyma anıtlarında olduğu gibi, UNESCO'nun "*Memory of the World Programme*" (Dünyanın Belleği Programı) içinde değerlendirilme çalışmalarının başlatılması önerisini içermektedir.

Sözkonusu rapor 2015 yılı içerisinde tamamlanarak öncelikle Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ve daha sonra yerel yönetimlerin ilgisine sunulacaktır.

5. AKŞEHİR MÜZESİ'NDE BULUNTU ÇALIŞMASI

Bu son bölümde, Akşehir Müzesi'nde gerçekleştirdiğimiz üç haftalık, yayına yönelik müze malzemesi çalışmasından bahsetmek istiyoruz. Özellikle İlk, Orta ve Son Tunç Çağları ile Demir Çağları seramikleri üzerine eğildiğimiz çalışmada ana amacımız özellikle 2010-2012 yılları arasında toplanmış olan yüzey araştırma malzemesinin ayrıntılı değerlendirilmesi, yüzey araştırma alanı geneline yayılan seramik kültürlerinin kronolojik dizilim ve coğrafi dağılım ilişkilerinin daha iyi anlaşılması ve sonuç olarak da bu malzemenin yayına hazırlanması idi. Dolayısıyla çalışmanın ana amacı, hem Yalburt Yaylası ve çevresindeki malzeme kültürünün ve seramik teknolojisinin, Anadolu yarımadasında ve Hitit imparatorluk coğrafyasında hangi diğer bölgelerle ilişkide olduğunu daha iyi anlamak, hem de gelecek sezonlardaki çalışmalara ışık tutacak bir yerel/bölgesel seramik dizilimini keskinleştirmekti. Bilindiği gibi, Yalburt Yaylası ve çevresi, daha doğrusu Konya ili, Göller Bölgesi ve daha batısının arkeolojik peyzajı, batıda Denizli'de Beycesultan'a ve güneyde Silifke'de Kilise Tepe'ye kadar, Orta ve Geç Tunç Çağları'nı iyi temsil eden, ayrıntılı yayınlarla akademik dünyaya kazandırılmış stratigrafik kazılardan yoksundur (Glatz 2011: 877-878, Figure 40.1). Dolayısıyla Yalburt Yaylası ve Çevresi Yüzey Araştırması mecburen kendi yerel seramik ve malzeme kültürü dizilimini oluşturmak durumdadır. Gerçekleştirdiğimiz bu yoğun müze çalışması da aslında, bir yüzey araştırması projesi için yerel seramik kronolojilerinin oluşturulmasında bir etüdlük seramik koleksiyonunun ne kadar elzem olduğunu göstermiştir⁷.

M.Ö. İkinci Bin süresince, Yalburt Projesi çalışma alanı sınırları içinde kalan yerleşimlerde, seramik kültürleri giderek Hitit Yukarı Ülkesi ve imparatorluk merkezi ile ilişkilendirilen üretim teknolojilerine yaklaşırlar. Yukarıda sözü edildiği gibi, yakın bölgelerde kazısı yapılmış, katmanlaşması ve sera-

7 Bu çalışmalar sırasında Brown Üniversitesi doktora öğrencisi Müge Durusu-Tanrıöver, Orta ve Son Tunç seramikleri, Pınar Durgun İlk Tunç Seramikleri, Proje arazi koordinatörü Dr. Peri Johnson ise Demir Çağ ve Helenistik dönem seramikleri üzerine yoğunlaşmışlardır.

mik kronolojisi oturmuş bir arazinin olmayışı, elde ettiğimiz sonuçlarla daha karmaşık ve arzu edildiği kadar ayrıntılı bir tablonun ortaya çıkmasını bir miktar engelliyor. Bununla birlikte, yüzey araştırma alanının Geç Tunç Çağı seramiği veren farklı arazilerinden ele geçen örnekler, Beycesultan malzemesi ile kısmen, ancak Boğazköy malzemesi ile çok miktarda paralellik gösterir. Dolayısıyla Boğazköy hem tarihlleme açısından bize en önemli karşılaştırmalı malzemeyi sunar, hem de Yalburt ve çevresinin Hitit Krallığı'nın ekonomik ve siyasi yaşamına nasıl katkıda bulunduğu konusunda bizi bilgilendirir. Örneğin burada Yalburt Yaylası Mahal 7'den ele geçmiş olan Geç Tunç Çağı'na ait nadir parçalardan biri olan sivri kesitli şeritli geniş ağızlı çömlek, Beycesultan ile biçimsel paralellikler gösterir (Resim: 8). Çömlek parçasının buluntu yerine bakılacak olursa, Hitit anıtının hemen güneydoğusuna düştüğü gözlenir. Geçtiğimiz yıllardaki yayınlarımızdan hatırlanacağı üzere, bu arazide Hitit kutsal havuzu dışında Geç Tunç Çağı'na ait bir yerleşim izine pek rastlanamadığı, ancak Orta ve Geç Demir Çağı'ndan Geç Antik döneme kadar, Hitit havuzunun merkezine alan ve giderek genişleyen kapsamlı bir yayla yerleşiminin varlığı tartışılmıştı (Harmanşah ve Johnson 2012: 340-342).

Araştırma alanımızdan bizlere en zengin Hitit seramiği örneklemesini sunan, Ilgın Ovası'nda Köylütolu Anıtı'nın batısına düşen Boz Höyük arazisi olmuştur (Harmanşah ve Johnson 2013: 76-77). 2011 sezonunda, özellikle yeni sürülmüş bir tarla olan Mahal 5'ten sistematik olarak toplanan seramiklerden 749 adet diyagnostik parça Müge Durusu Tanrıöver tarafından ayrıntılı olarak çalışılmıştır. Boz Höyük seramikleri, Kızılırmak havzası Hitit imparatorluk dönemi seramikleri ile bağlantılı olup, yumurta kabuğu da denen incedarlı seramiklerden daha kaba mallara kadar çeşitlenen bir zenginlik gösterir (Schoop 2011). Bu seramik topluluğu çoğunlukla açık formlar sergilerler, kapalı formlar tüm buluntu topluluğunun ancak üçte birini teşkil eder ve bunların hemen hemen tamamı pişirme kaplarıdır. Boğazköy ve diğer Hitit yerleşimlerinden bilinen açık kahverengi monoton hamurlu saray mallarının ağır bastığı bu seramik grubu bejden alacalı kırmızıya ve beyazdan beyaz asarlıya kadar temsil edilir, ip kesimli çanaklara da rastlanır. Tarihlemeye çok yardımcı olabilecek tabaklar ise bu buluntu topluluğunda temsil edilmezler.

Yalburt arazisinin sıradışı özelliklerinden biri de Demir Çağı boyalı sera-

miklerinin çoğunun bu araziden ele geçmiş olmasıdır. Bu açıdan Yalburt bölgesi Frig gri seramik üretim alanına neredeyse, boyalı Demir Çağı kapları ile meşhur olan Gordion/Yassihöyük'ten daha da sıkıca bağlıdır. Bu geleneğin en başını oluşturan Erken Demir Çağı malları, el yapımı tırnakla çizili bezekli ağızlara sahip çömleklerdir. Bu tür parçaların Yalburt malzemesi içinde çok çok küçük yer tutmuş olduğunu daha önce düşünmemize rağmen, 2013 çalışma sezonunda bu buluntu topluluğuna pek çok yeni parça eklenmiştir. Her ne kadar gri malların baskınlığı, Kızılırmak boyu ile olan ilişkilerden bir uzaklaşmaya işaret etse de, ağız altında ip izleri gibi belli seramik üretim teknikleri süreklilik gösterir. Gordion'un aksine, Ilgın bölgesi gri malları çoğunlukla siyah astarlıdır. Geç Demir Çağı'na geldiğimizde ise oksitlenmiş malların artışı ile bu astar koyulaşır ve Helenistik dönemde de devam edecek şekilde, gündelik ve kaba hamurlu oksitlenmiş seramik parçaların artık hepsi siyah astarlı yüzeylere sahiptirler. Bu durum, Ilgın bölgesinde kırmızımsı olan Geç Tunç ortak ve kaba malları ile Geç Demir ve Helenistik Dönemin oksitlenmiş ortak ve kaba mallarının ayrımını kolaylaştırır. M.Ö. Dördüncü Yüzyıl ile Helenistik dönemin incel malları, siyah astarlı, gri ve devetüyü hamurlu taklit malları ile Batı Anadolu'da güçlü paralellikler bulur. Bu olgu da şüphesiz Helenistik dönemde giderek canlanan ve Ilgın-Akşehir-Afyon'dan Efes'e kadar uzanan ortak yol ile gelişen bölgelerarası alışveriş ve kültürel alışverişe bağlı olarak düşünülmelidir. Roma Dönemi'nde ise, proje alanımızın yerleşimlerinde yoğunlukla gözlenen oksitlenmiş seramikler, yapıları güçlü kiremit kırmızısı hamurları ile daha önceki dönemlerin daha solgun kırmızımsı oksitlenmiş mallarından rahatlıkla ayrılırlar. Akşehir Müzesi'nde gerçekleş

6. SONUÇLAR

Sonuç olarak 2013 arkeolojik yüzey araştırma çalışmaları, jeomorfolojik çalışmalar ve son olarak Akşehir Müzesi çalışmalarımız ışığında, Yalburt Yaylası ve çevresinin, Hitit Krallığı Dönemi boyunca Tarhuntašša ülkesi ile teşkil ettiği sınır bölgesi olarak hem güçlü bir yerel kimlik ve malzeme kültürü barındırdığını, ancak krallığın son yüzyıllarında giderek daha çok Yukarı Ülke/ Boğazköy malzeme kültürü ve seramik teknolojileri ile yakınladığını söyleyebiliriz. Bu yakınlaşmanın Yalburt Yaylası ve Köylütolu Yay-

la Anıtları'nın IV. Tudhaliya dönemi inşasından önce muhtemeldir ancak, bir kesin tarihleme yapmak bu aşamada mümkün değildir. Daha önceki yayınlarda öne sürdüğümüz, özellikle Hitit Krallığı'nın son yüzyılı içerisinde Yalburt Yaylası ve çevresinde Hitit kralları eliyle büyük ölçekli bir tarımsal üretim, sulama ve yeni yerleşim kurma programının sözkonusu olduğu fikri bu yılki çalışmalarımız ışığında güçlenmiştir. İmparatorluğun yıkılması ile Demir Çağı'nda Frig gri seramik üretim dünyasının bir parçası olan bölgenin, giderek batıya döndüğünü, Batı Anadolu kültürleri ile sıkı bağlar geliştirdiğini görüyoruz.

KAYNAKÇA

- BAHAR, Hasan; 1996. "İlgın çevresi höyükleri 1994," *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt*, içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 153-184.
- BİLDİRİCİ, Mehmet; 2009. *Tarihi Su Yapıları: Konya, Karaman, Niğde, Aksaray, Yalvaç, Side, Mut, Silifke*. T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- BOYER, Peter; Neil ROBERTS, ve Douglas BAIRD 2006. "Holocene environment and settlement on the Çarşamba alluvial fan, south-central Turkey: Integrating geoarchaeology and archaeological field survey." *Geoarchaeology* 21.7: 675-698.
- GIVEN, Micheal; A. Bernard KNAPP, Jay NOLLER, Luke SOLLARS, and Vasiliki KASSIANIDOU; 2013. *Landscape and Interaction: The Troodos Archaeological and Environmental Survey Project, Cyprus*. Volume 1: Methodology, Analysis and Interpretation. Series: Levant supplementary series (14). Council for British Research in the Levant, London.
- GLATZ, Claudia; 2011. "The Hittite State and Empire from Archaeological Evidence," *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia 10,000-323 BCE*. Sharon R. Steadman and Gregory McMahon (der.). Oxford: Oxford University Press, 877-899.
- HARMANŞAH, Ömür ve Peri JOHNSON; 2012. "Yalburt Yaylası (İlgın, Konya) Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi, 2010 Sezonu Sonuçları." 29. Araş-

tırma Sonuçları Toplantısı içinde. Adil Özme (der.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 153/2. Volume 2: 335-360.

2013. "Pınarlar, Mağaralar, ve Hitit Anadolu'sunda Kırsal Peyzaj: Yalbur Yaylası Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi (Ilgın, Konya), 2011 Sezonu Sonuçları." 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* içinde. Adil Özme (der.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2. Cilt: 73-84.

2014. "Yalbur'a Çıkan Bütün Yollar: Yalbur Yaylası Arkeolojik Yüzey Araştırması (Konya) 2012 Sezonu Çalışmaları," 31. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* içinde. Adil Özme (der.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2. Cilt: 377-394.

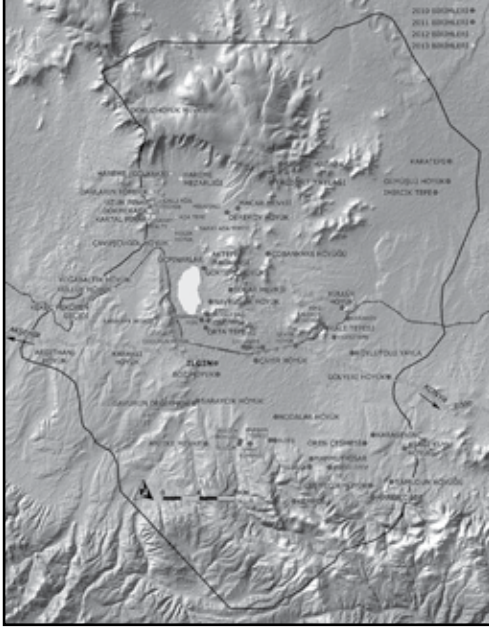
ROBERTS, Neil; Peter BOYER ve Romola PARİSH 1996. "Preliminary results of geoarchaeological investigations at Çatalhöyük." *On the surface: Çatalhöyük 1993-95*. Ian Hodder (ed.). Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research and British Institute of Archaeology at Ankara, 19-40.

SCHOOP, Ulf-Dietrich. 2011. "Hittite Pottery: A Summary." *Insights into Hittite History and Archaeology* içinde. Hermann Genz ve Dirk Paul Mielke (der.), Leuven, Paris, Walpole: Peeters; 241-276.

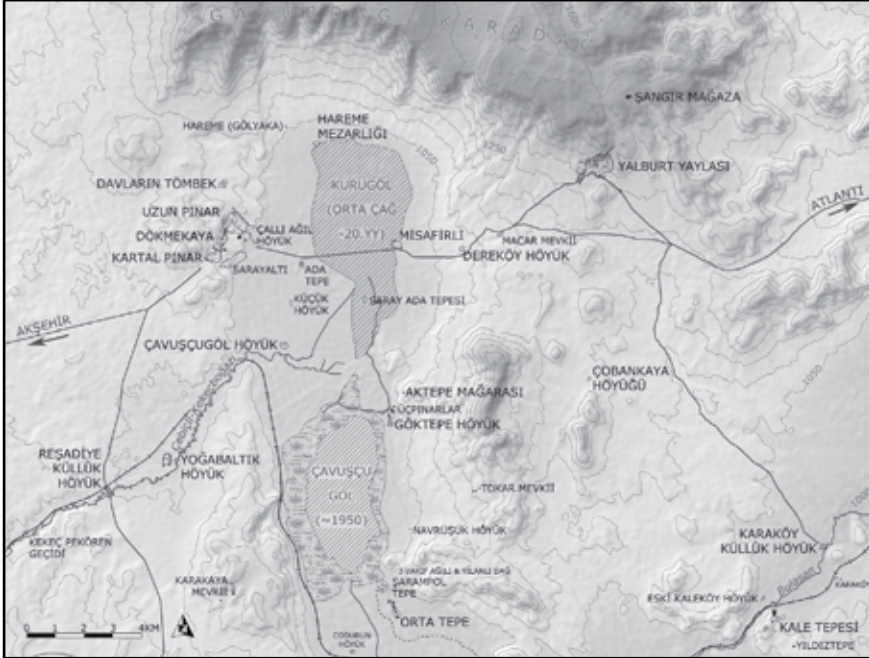
TEMİZER, RACİ; 1984. "Ilgın Yalbur Yaylası Hitit Anıtı." *Konya* içinde. Feyzi Halıcı (der.) Ankara: Güven Matbaası, 53-57.

1988. "Introduction." *İnandıktepe: an important cult center in the Old Hittite Period* içinde. Tahsin Özgüç. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, xxiii-xxxii.

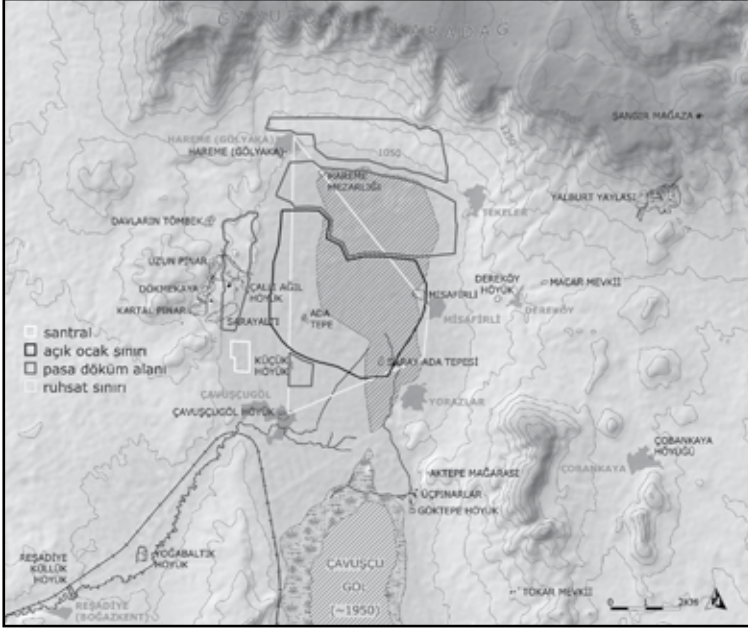
WILKINSON, Tony J.; 2000. Regional Approaches to Mesopotamian Archaeology: The Contribution of Archaeological Surveys. *Journal of Archaeological Research* 8.3: 219-267.

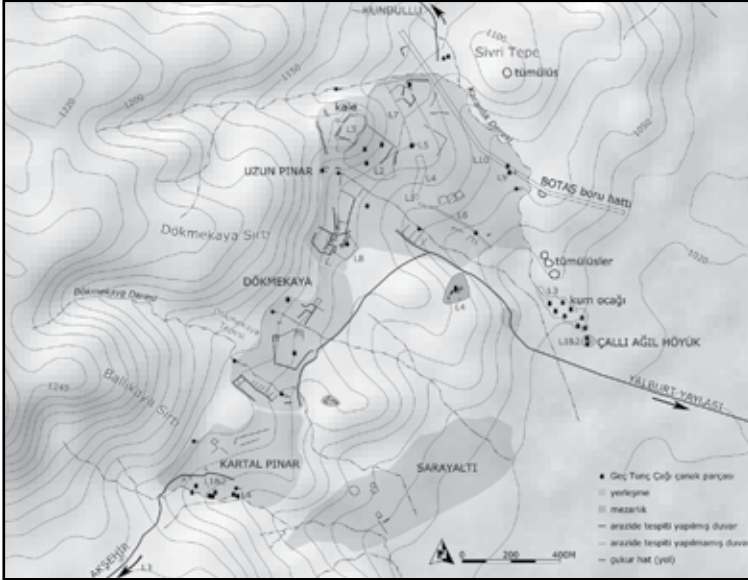
Resim 1: Yalbur Yaylası ve Çevresi
Arkeolojik Yüzey Araştırması
Projesi arazileri (2010-2013).
Harita: Peri Johnson.

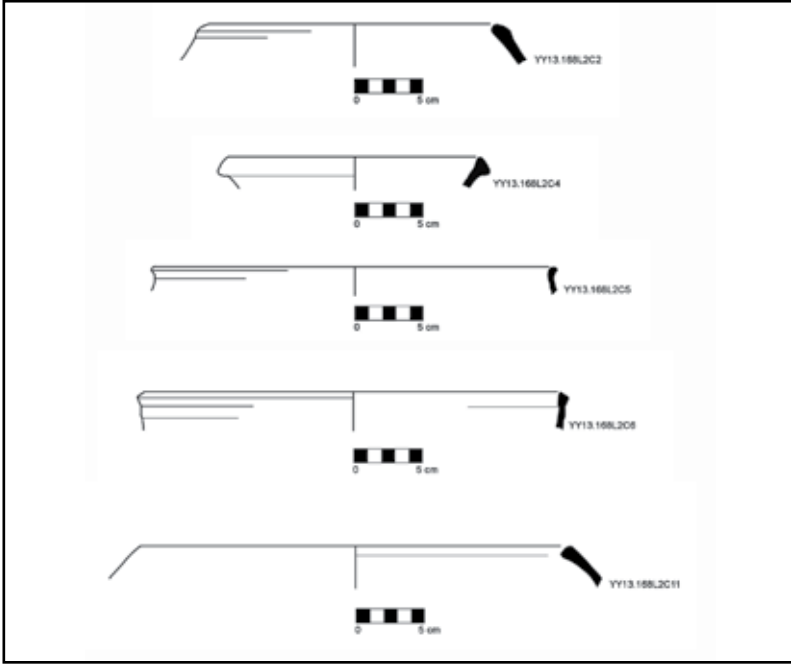
Resim 2: Kuru Göl Havzası yerleşim haritası. Harita: Peri Johnson.

Resim 3: Kuru Göl Havzası yerleşim haritası ile Ilgın Termik Santrali inşaat, madencilik ve atık alanlarının çakışması. Harita: Peri Johnson.

Resim 4: Kuru Göl Havzası batısı Uzun Pınar-Dökmekaya-Kartal Pınar-Çallı Ağıl yerleşim kompleksi. Harita: Peri Johnson.

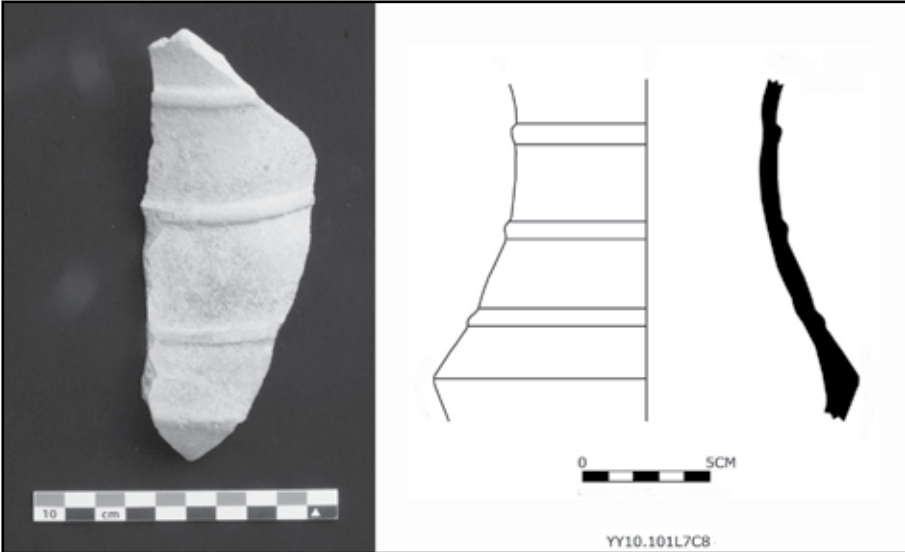
Resim 5: Misafirli Höyük İkinci Bin seramiklerinden örnekler. Çizimler: Müge Durusu-Tanrıöver

Resim 6: Yalburt Yaylası Kutsal Dağ Pınarı Hiyeroglifli Hitit Anıtı yeniden kurulum çalışmaları, 1972. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Arşivi.

Resim 7: Yalbur Yaylası Kutsal Dağ Pınarı Hiyeroglifli Hitit Anıtı yeniden kurum çalışmaları sonrası, 1972. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Arşivi.

Resim 8: Yalbur Yaylası, Geç Tunç Çağı Sivri Kesitli Şeritli, Keskin Profilli Krater (Çizim: Peri Johnson)

HİTİT ÜLKESİ SINIRLARINDA PEYZAJ VE YERLEŞİM YALBURT YAYLASI VE ÇEVRESİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMA PROJESİ SAHA ÇALIŞMALARI 2014 SEZONU

Ömür HARMANŞAH*
Peri JOHNSON

1.GİRİŞ:

HİTİT ARKEOLOJİSİ VE KIRSAL ALAN

Tarihi 19. yüzyıl sonlarına kadar uzanan Hitit arkeolojisi ve imparatorluk tarihi, akademik bir araştırma alanı olarak derin ve zengin geçmişine rağmen, kırsal alan çalışmaları ve peyzaj ya da yerleşim arkeolojisi konusunda halen diğer bölgesel arkeoloji dallarına nispeten geride durmaktadır. Hitit imparatorluğu tarihi bu sebeple ağırlıkla Boğazköy, Ortaköy ve Kuşaklı gibi imparatorluk kentsel yerleşimleri ve bu arazilerde ele geçen yazılı metin arşivlerine ve bu metinler sayesinde üretilen tarihsel coğrafya tartışmalarına sınırlı yaslar (Alparslan 2013; Van den Hout 2013). Halbuki dünya ölçeğinde arkeoloji disiplini kapsamında, özellikle de Orta Doğu ve Akdeniz arkeolojisi dünyasında 1970'lerden beri peyzaj arkeolojisi, metodolojik olarak arkeolojinin çevre bilimleri ile giderek artan sıcak ilişkisi hızla gelişmiştir ve eski çağ geçmişine dair olan arkeolojik bilgi üretimi sürecine önemli katkılar yapmıştır (Wilkinson 2000, 2004). Özellikle arkeolojik peyzajlara ve arazilere olan müdahalesi ve imha etkisi son derece sınırlı metodolojileri, disiplinlerarası çalışmaların altını çizen yaklaşımı, uzun soluklu tarih yazımı ve eski çağ top-

* Dr. Ömür HARMANŞAH, Associate Professor of Art History, University of Illinois at Chicago, School of Art and Art History, 106 Jefferson Hall, 929 West Harrison Street, MC 201, Chicago IL 02912 USA.

Dr. Peri JOHNSON, Visiting Assistant Professor, Northwestern University, 1800 Sherman Ave, Suite 4400 Evanston, Illinois 60201 USA.

lularının alt tabakaları hakkında bilgi toplamaya olan özel eğilimi, eskiçağ peyzajlarını köyleri, mezarları, taş ocakları, mezarlık alanları, su başları, yolları, sulama sistemleri, kırsal kutsal alanları vb. ile birlikte bütüncül bir peyzaj anlayışı içinde araştırmaya gösterdiği özen, uzaktan algılama ve hızlı belgeleme tekniklerinin gelişmesi ile, ve belki de en önemlisi kültürel miras konusunda yerli halklarla kurulan doğrudan ilişkiler aracılığı ile kamusal alanda yaptığı korumacı müdahaleler ile Türkiye arkeolojisinde de giderek önem kazanmaktadır (Erciyas ve Sökmen 2011).

Yalburt Projesi 2010 senesinden beri düzenli olarak süren çalışmaları çerçevesinde bu yepyeni alana katkıda bulunmaya çalışırken, Hitit arkeolojisi de nadir olarak gözlenen bir alana eğilir, ve Hitit imparatorluğu kırsalı ve sınır bölgelerindeki siyasi iktidar-yerel kültür ilişkisini araştırır¹. Diyakronik bir bölgesel proje olan Yalburt Yüzey Araştırması birbirine hidrolojik olarak bağlanan Ilgın ve Atlantı Ovaları ile Çavuşçu Göl Havzası, onları birleştiren nehir vadileri, Yalburt Anıtı'nın da üzerinde konumlandığı Gavur Dağ karst yayla peyzajı ile güneyde Sultan Dağlarının bol pınarlı ve yeşil teraslarına odaklanır (Resim: 1). Bu tarihe kadar gerçekleştirilen arazi sezonlarının ön sonuçlarına göre, özellikle Hitit İmparatorluğu'nun son yüzyılına denk gelen dönemde imparatorluk merkezinden yapılan programlı müdahalelerle, Pedasa olarak bilinen bu sınır memleketinde, hem yeni bir sulama ağı kurulduğu, tarımsal üretimin artırılmaya çalışıldığı ve hem de Ilgın Ovası'ndaki Boz Höyük gibi muhtemelen yönetsel işlevi olan yeni yerleşimler kurulduğu anlaşılmaktadır. Pedassa ülkesi, Hitit Yukarı Ülke ile batıda Arzawa ülkesi ve güneyde Akdeniz bölgesinde Parha'ya kadar uzanan Tarhuntašša Krallığı arasında ihtilaflı bir sınır bölgesi teşkil eder. Arkeolojik yüzey araştırma sonucu gözlenen bu devlet müdahalesi, daha önce kırsal alanda kendi başına durduğu halleri ile pek iyi anlaşılamayan Yalburt Yaylası Dağ Pınarı Kutsal Havuz Anıtı ile Köylütolu Barajı yapıları ile Karaköy Kale Tepesi Hitit kalesini daha sağlam bir tarihsel kapsama yerleştirir (Johnson ve Harmanşah 2015).

Yalburt Yaylası Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi'nin 5. saha çalışmaları sezonu 31 Temmuz - 25 Ağustos 2014 tarihleri arasında gerçekleştirildi

1 Daha önceki sezonların yayınlanmış raporları için bkz. Harmanşah ve Johnson 2012, 2013, 2014. Projenin genel bir değerlendirmesi için bkz Johnson ve Harmanşah 2015.

(Resim: 1)². Bu makalede, 2014 sezonunda dört önemli alanda yaptığımız arkeolojik çalışmaları özetlenerek, bu çalışmaların yukarıda bahsi geçen tarihsel senaryoya olan katkıları tartışılacaktır. Bu arazi çalışmaları dört ana başlıkta toplanabilir:

- (1) Çavuşçu Göl Havzası'nın kuzey uzantısı olan Kuru Göl Havzası'ndaki zengin arkeolojik peyzajın belgelenmesinin tamamlanması,
- (2) Ilgın Ovası ile Yalburt Havuz Anıtı arasında uzanan engebeli orta vadinin özellikle Çömlekçi ve Avdan köyleri çevresindeki, nispeten su imkanları daha kısıtlı, dolayısıyla tarımsal üretim pratikleri daha marjinal, daha seyrek peyzajının taranması,
- (3) Bulasan nehir vadisinin Atlantı ovasına genişleyerek açıldığı alüvyal yatağın Düğer Köyü çevresinde odaklanan arkeolojik peyzajında yapılan çalışmalar,
- (4) Yalburt Yaylası'nda yapılan yeni yüzey taramaları ile Yalburt Anıtı'ndaki belgeleme çalışmaları zikredilebilir.

2014 Sezonunun Yalburt Yaylası ve Çevresi Yüzey Araştırma Projesi için en önemli sonuçları, Kuru Göl Havzası'nın zengin ve yoğun yerleşiminin belgelenmesinin tamamlanması ve elde edilen sonuçların Hitit peyzajı için

2 Gerekli izinleri sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kazılar Dairesi Başkanlığı, Müzeler Dairesi Başkanlığı ve tüm çalışanlarına teşekkür ederiz. 2014 sezonu finansmanı University of Texas at Austin ve Brown University'nin farklı akademik birimleri tarafından karşılanmıştır. Kendilerine teşekkür ederiz. 2014 sezonunda proje başkanlığını Dr. Ömür Harmanşah, eşbaşkanlığını ve saha koordinatörlüğünü Dr. Peri Johnson üstlendi. Saha çalışmalarına doktora öğrencileri Müge Durusu Tanrıöver (Brown Üniversitesi-ABD, Arkeoloji ve Eskiçağ Dünyası Anabilim Dalı), Su Alara Acerol (Koç Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü) ve B. Nilgün Öz (Orta Doğu Teknik Üniversitesi- Mimarlık Fakültesi, Mimari Koruma ve Restorasyon Anabilim Dalı) ile lisans öğrencileri David Elitzer (Brown Üniversitesi (A.B.D.), Arkeoloji Bölümü) ve Yusuf Varmış (Mersin Üniversitesi, Mimarlık Bölümü) katıldılar. Bakanlık temsilcimiz İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü uzmanlarından Corrado Ozan Rijavec idi. Tüm ekip üyelerine özverili çalışmaları için teşekkür ederiz. Çalışmalarımız sırasında Ilgın Şeker Fabrikası Müdürlüğü, Ilgın Belediyesi, Ilgın Kaymakamlığı, Ilgın Jandarma Komutanlığı, Ilgın Lale Pastaneleri, ve özellikle de Ilgın ilçesi Çavuşçugöl kasabası ahalisi, yine Ilgın ilçesi Hareme, Yorazlar, Tekeler, Düğer, Avdan, Çömlekçi, Çobankaya, Büyükoğa, ve Misafirli köyleri ahalisi bizlere canı gönülden yardım etmişlerdir, kendilerine teşekkürü bir borç biliriz. Ilgın Kaymakamlığı özellikle sağladığı araç ve personelle Tekeler Köyü'nden Akşehir Müzesine yazıtlı taş bir eserin taşınmasına önemli katkıda bulunmuşlardır, kendilerine sonsuz müteşekkirimiz

önemli veriler arzemesi ildir. Buna ek olarak, daha önce hiç araştırılmamış ve arkeolojik açıdan tamamen bakir olan Çömlekçi-Çobankaya-Avdan orta vadisinin seyrek yerleşim peyzajının ayrıntılı belgelenmesi, ve bu peyzaj ile Kuru Göl Havzası arasındaki çarpıcı farklılaşmanın kavraması yine önemli sonuçlardan birini teşkil etti. Bu konulara makalenin sonuç kısmında tekrar dönülecektir.

2. KURU GÖL HAVZASI

2013 ve kısmen 2014 sezonlarında Yalburt Projesi yoğun yüzey taramalarını, Çavuşçu Göl havzasının kuzey yarısı olan ve 1960'lerden sonra baraj yapımı ile suları çekilerek fakirleşen Kuru Göl Havzasına odaklanmıştır (Resim: 2). Burada tarihleri Geç Neolitik dönemden Osmanlı İmparatorluğu'na kadar temsil edilen oldukça zengin bir arkeolojik peyzajla karşılaşıldı. Son iki yıldır inşaat hazırlıkları hız kazanan, kömürle işleyecek, Konya Ilgın Elektrik Üretim Sanayi ve Ticaret A.Ş. tarafından inşa edilmesi planlanan Konya Ilgın Termik Santral inşaatı ve linyit yatakları Yalburt Projesi yüzey araştırma alan sınırları içerisinde kalmaktadır ve Kuru Göl Havzası'nı bir uçtan bir uca tamamıyla kaplar. Söz konusu projenin maden ve kireçtaşı ocakları, Çavuşçugöl kasabası ile Hareme, Tekeler, Misafirli, ve Yorazlar köyleri veya akın çevreleri arasında kalan geniş tarımsal ve mera alanını etkileyecektir. Yalburt Yaylası Anıtı'nın 6.5 km. batısında konumlanacak santral ve maden sahaları içinde pek çok arkeolojik alan yer alır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün de özel destek ve yüreklendirmeyle bu bölgede son iki sezondur yapılmakta olan arkeolojik tarama çalışmalarını tamamladı, ve tespit edilen arkeolojik alanları ayrıntılı olarak belgelendi, yüzey malzemeleri incelendi, ve kayda geçirildi. Bunlardan Hareme Mezarlığı, Saray Ada Tepesi, Çallı Ağıl Höyük, Uzun Pınar, Kartal Pınar ve Davların Tömbek höyüklerinin tescili Konya Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 30.05.2014 tarih ve 2055 No.lu kararı ile yapılmıştır.

Kuru Göl Havzasının batı yakasını oluşturan Dökmekaya sırtı üzerindeki bir dizi pınar çevresinde gelişen yoğun yerleşim kompleksi, Uzun Pınar'daki Helenistik kale yerleşiminden Kartal Pınarı'nda tespit edilen M.Ö. İkinci Bin höyüğüne, Çallı Ağıl'da tespit edilmiş olan İlk Tunç Çağı höyüğü ile onun

hemen güneybatısında bulunan Hitit dönemine ait pitos mezarlığını içerir. Bu yerleşimleri geçen raporlarımızda sunmuştuk (Harmanşah ve Johnson 2014: 381-383) (Resim: 2). Ancak bu yerleşimler silsilesine 2014'te yapılan arazi çalışmaları ile iki önemli arazi eklendi. Bunlardan birincisi, Dökmekaya Sırtı kompleksin güney ucunda yer alan Dede Tepe pınarına bitişik olan sırt yerleşmesidir. Diğeri ise Kuru Göl Havzası tabanının hemen kuzeybatı kıyısında konumlanmış olan Hareme Mezarlığı höyük yerleşimidir (Resim).

Dede Tepe sırt yerleşmesi, Dede Tepe su kaynağının hemen eteklerinde tespit edilmiştir. Yüzey malzemesi yoğunlukla pişmiş su künkleri ile Helenistik ve Roma dönemlerine tarihlenen seramik koleksiyonundan oluşur. Ancak, Dede Tepe arazisi aynı zamanda özellikle pınar ve onun yakınındaki çağdaş ağıl çevresinde küçük bir miktar da olsa donuk renkli mallarla (*drabware*) da temsil edilir. M.Ö. İkinci Bin'e kesin olarak tarihlenebilecek parçaların sayısı az olsa bile, bütün bu parçalar hem Orta Tunç Çağı, hem de Geç Tunç Çağı'nda temsili olan parçalardır (Resim 3). Dede Tepe'nin bu mütevazı koleksiyonu yerleşmenin tarihlemesini M.Ö. İkinci Bin'in hangi kısmına yerleştirebileceğimiz konusunda bizlere yeterli bilgi sağlamaz.

Hareme Mezarlığı, Kuru Göl'ün kuzeybatı kenarındaki ilk teraslarda ve Gavur Dağ'ın eteklerinde kurulmuştur, ve bölgenin Orta ve Son Tunç Çağları kültürel tarihi açısından önemli yerleşimlerinden biridir. Höyük, Hareme Köyü'nün 900 m. kaadar güneydoğusunda bulunan köy mezarlığının özellikle doğu kısmı ile mezarlık duvarlarının dışında mezarlığın güneyine taşan alana yayılmıştır. Höyük, Konya Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun Mayıs 2014 kararı ile 1. derece arkeolojik sit alan tescil edilmiştir. Bu arazide, yüksek derecelerde yüzey görünürlüğü olan toplam 6 ayrı mahal belirlenerek, bu mahallerde sistematik olarak etüdlük yüzey malzemesi toplanmıştır. Elde edilen ön sonuçlara göre Mahal 2 ve Mezarlık alanı içinde kalan Mahal 3'ün birlikte kapladığı, çevre tarlalardan gözle görünür şekilde yüksek olup üzerine bir hayli inşaat malzemesi artığı dökülmüş olan arkeolojik sit alanın merkezinde bir İlk Tunç Çağı Höyüğü'dür. Bu arazide rastlanan İlk Tunç Çağı seramikleri Ören Çeşmesi İlk Tunç 3 seramikleri ile tam olarak örtüşür. İlk Tunç Çağı yerleşimin üzerinde Helenistik ve Roma İmparatorluk dönemi seramiklerine de sınırlı sayıda rastlanmıştır.

Bu merkezî höyüğün özellikle güney, güneydoğu ve doğu yamaçlarında incelediğimiz Mahal 1, 4, 5 ve 6 tarlalarında ise yoğun miktarda Orta Tunç Çağı'na tarihlenebilecek malzeme ele geçmiştir, ve dolayısı ile İlk Tunç Çağı höyüğünün çeperinde yaygın ve yayvan bir Orta Tunç Yerleşimin varlığı tespit edilmiştir (Resim: 4). Bu tarlalarda yapılan sistematik yoğun taramalarla yerleşimin yaklaşık yayılım alanı tespit edilmiştir. Buna göre Orta Tunç yerleşimin yayılımı 5 hektara yakındır. Bu arazi seramikleri üzerine yapılan ön incelemelere göre devetüyü, kırmızı, pembe ve kahverengi mallar arasında iyi bir dağılım gözlenir. Temsil edilen kap biçimleri arasında boğumlu kalınlaştırılmış ağızlı çanaklar, içe çekik ağızlı çanaklar, gaga ağızlı testiler, kaide dipli çanaklar ve küresel çanaklar yer alır. Bunlar arasında boğumlu kalınlaştırılmış ağızlı çanaklar, Beycesultan'da olduğu gibi, çoğunluğu oluşturur. Hareme Mezarlığı bu malzemesi hem Beycesultan'la hem de Boğazköy ile paralellikler gösterir, dolayısı ile Ilgın bölgesini iki kültürel coğrafya arasına yerleştirir. Hareme Mezarlığı'nda temsil edilen seramik kap biçimlerinin çoğunluğu Geç Tunç Çağı'nda da devam ederler, ancak kırmızı ve kahverengi yüzeyler ile boğumlu kalınlaştırılmış ağızlı çanaklar (*bead rim bowls*) çoklukla Orta Tunç Çağı'na tarihlenirler³.

Bu Orta Tunç seramik malzemenin yoğunlukla ele geçtiği Mahal 6 tarlalarında bir adet de taş silindir mühür ele geçti (Resim: 5). Bu önemli buluntu da aslında Orta Tunç Çağı'nda ya da Anadolu arkeolojisi literatüründeki popüler deyimle Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Hareme Mezarlığı yerleşiminin önemini ortaya koyar. Steatit ya da sabuntaşı gibi sert bir taştan imal edilmiş, 2.3 cm. yüksekliğinde ve 1.47 cm. çapındaki mührün ufki görsel tasarımı, üstte ve altta kalın hatlarla tanımlanmış, son derece düzenli doğrusal bir mekâna sığdırılmış üç figürden oluşur. Bu üç figürün ayrıntılı tanımları kesin olarak anlaşılamamakla birlikte Orta Tunç Anadolu mühürlerinden, özellikle Kültepe 1b katı silindir mühür baskılarından iyi bilinen, geyik avlayan aslan ve aslanı avlayan avcı sahnelerini hatırlatır⁴. Buradaki avcı insan figürünün, mühür tasarımında tersten betimlenmiş olması, bu dönem mühürlerinin mekânsal olarak karmaşık sahnelerine gönderme yapıyor olmalıdır.

3 Bu seramiklerin tarihleme ve analizlerini yapan doktora öğrencisi Müge Durusu Tanrıöver'e teşekkür ederiz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Durusu Tanrıöver 2016.

4 Bkz. Özgüç 2006, Lev. III, Şekil: 2; Küşmez 2009: Levha V-1A.

3. ÇÖMLEKÇİ-AVDAN ORTA VADI:

İkinci olarak ele almak istediğimiz çalışma alanı Ilgın Ovası'ndan Yalburt Yaylası'na kadar uzanan ve *Orta Vadi* adını verebileceğimiz engebeli, su kaynakları ve dolayısı ile tarım potansiyeli sınırlı yerleşim hattıdır ve bugünkü Çömlekçi ve Avdan köyleri ve çevresini kapsar (Resim: 6). 2014 sezonunda Çömlekçi ve Avdan köyleri arazilerinde yaptığımız çalışmalar, bu bölgenin Kuru Göl Havzası ya da Bulasan Vadisi ile karşılaştırıldığında, daha seyrekçe yerleşime sahip bir peyzaja sahip olduğu ve tespit edilen yerleşimlerin farklı dönemlere dağıldığını ortaya koymuştur. Çömlekçi Köyü arazisinde yaptığımız çalışmalarla belgelediğimiz dört ayrı su kaynağına konumlanmış dört arkeolojik araziden *Bağlar Höyük* Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı'nın başlangıcına dair önemli seramik malzemesi sunarken, *Bozukkuyu* küçük ve sığ bir İlk Tunç Höyüğü'nün çevresinde yayılmış bir Geç Demir/Akamenid bir yerleşim örneği sunar. Benzer şekilde *Kanlıkuyu*'da, projede ilk defa olarak tek dönemli düz bir Erken Bizans yerleşmesi ile karşılaşıldı. Bir su kuyusu etrafına kurulan bu küçük tarımsal yerleşmede ele geçen seramikler, dokununca sabunsu bir his veren desen perdahlı ten rengi mallardan oluşuyordu, ve ayrıca Bizans döneminin Sagalassos'tan iyi bilinen siyah ve yeşil sırlı seramikleri ilk defa olarak bize bu dönemin yerel seramik kültürü hakkında bilgi verdi. *Doğanlı*'daki yerleşim ise bir su kuyusunun çevresinde gözlenen höyükleşmemiş düz bir yerleşimdir ve özellikle Geç Demir/Erken Helenistik dönemlerle temsil olunur. Yakın zaman kadar iyi korunmuş bir Osmanlı Köyü de bu arazinin bir parçası olarak belgelenmiştir.

Bu araziler arasında üzerinde ayrıntılı olarak durmak istediğimiz *Bağlar Höyük*, halen tescilsiz olan ve ilk defa kayda geçirilen bu arazinin Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı I ve II seramikleri projemizin seramik kronolojisine önemli katkıda bulunmuştur. Geç Kalkolitik'in en tanılayıcı parçaları alacalı kahverengi-gri perdahlı yüzeyli ve mineral katkılı duvarları dışa eğik çanaklardır. İlk Tunç Çağı seramiklerde ise Geç Kalkolitik malların devamı izlenebilir, özellikle de ince perdahlı ince gri mallar ile. İlk Tunç Çağı'nın omurgalı çanakları en yakın karşılaştırmalarını Demircihöyük İlk Tunç II şekillerinde bulur, ancak bölgeden bildiğimiz İlk Tunç III'ün kırmızı astarlı ve perdahlı malları başlamadan bu höyük terkedilmiş olmalıdır.

4. BULASAN VADİSİ KUZEYİ- DÜĞER KÖYÜ VE ÇEVRESİ:

Üçüncü olarak, 2014 sezonunda üçüncü vadi hattı is Bulasan nehir vadisi-nin Atlantı ovasına genişleyerek açıldığı alüvyal yatağın Düğger Köyü çevre-sinde odaklanan arkeolojik peyzajı üzerinde durulabilir (Resim). Bu vadinin İlgin Ovası'na açılan güney ucunda daha önceki yayınlardan hatırlanacağı gibi anıtsal bir Hitit Kalesi olan Karaköy Kale Tepesi, o kentsel yerleşimle ilişkili olan Yıldıztepe marn taş ocağı, ve yine o yerleşime muhtemelen hiz-met ettiği düşünülen Köylütolu Yayla Hitit Barajı tartışılmıştı (Harmanşah ve Johnson 2012, 2013, 2014). Karaköy Kale Tepesi'nin Geç Tunç Çağı'na ta-rihlen iyi korunmuş anıtsal marn kesme taş duvarları ile kale yapısı ve yine projemiz tarafından sistematik olarak taranmış olan aşağı kent yerleşim alanı, Bulasan Vadisi'nde kentsel yerleşim izlerini temsil eder. Dolayısıyla Bulasan vadisi boyları Geç Tunç Çağı'nda parlayan ve giderek anıtsallaşan bir yerle-şim tarihine sahiptir.

Aynı alüvyal vadi, kuzeyinde Atlantı Ovası'na açıldığı yatak genişler (Resim). Tarımsal olarak son derece elverişli bu alanda önemli yerleşimler gözlenir. Bu yatağın doğu kenarının dik yükselen, jeolojik olarak tarihönce-si (paleo-) kumsal teşkil eden dik bir yar ("Kaya Tepesi") yamacı boyunca izlediğimiz nehir transekti son derece verimli sonuçlandı. Bu hat boyunca tespit edilen araziler arasında öncelikle Çevlik Mevkii Höyük'ten bahsetmek gereklidir. Çevlik Mevkii Höyük, alüvyal vadi tabanının ortasındaki doğal bir yükseltinin doğu kenarında, çevresindeki payzajdan hafif bir yükselti-de kurulmuş bir höyük yerleşmesidir. Höyükte yapılan yüzey taramaları 3 ayrı mahalde gerçekleşmiştir. Bu mahallerde geçen seramiklere bakıldığında höyüğün ilk olarak Erken Kalkolitik dönemde yerleşilmiş olduğu anlaşılır. Bu arazi çanak çömleğinin Canhasan'dan iyi bilinen kırmızı desenli beyaz malları ile güçlü benzerlikleri vardır. Bunu takiben özellikle höyük tepesin-de ele geçen seramikler arasında donuk renkli hamurlu (*drabware*) mallardan oluşan bir grup ele geçmiştir. Bu seramikler arasındaki keskin omurgalar ve bazı parçalarda korunmuş olan perdah bu parçaların ikinci bin seramik ge-lenegi içinde daha çok Orta Tunç Çağı'na tarihler. Yerleşim Geç Demir ve Erken Helenistik dönemlerde de devam eder. Çevlik Mevkii Höyük güney kesiminde tarımsal faaliyetlerden ağır zarara uğramıştır ve höyüğün bir kıs-

mı iş makinaları ile tahrip edilmiştir. Tarla sahibi, höyük üzerinde sözkonusu tahrip edilmiş yamaçta bulduğu tamamı korunmuş öğütme ve sürtme taşı-nı ekibimiz üyelerine teslim etmiştir. Bu eserler, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun ilgili ilke kararı gereğine uygun olarak Akşehir Müzesi Müdürlüğü'nün yardımları ile kendilerine tutanakla teslim edilmiştir.

5. YALBURT YAYLASI ÇALIŞMALARI :

Yalburt Projesi'nin ilk arazi sezonu olan 2010 yılından beri düzenli ve sistematik olarak Yalburt Yaylası'nda tespit edilmiş olan son derece geniş ve karmaşık yerleşim, 23 ayrı mahalde çalışıldı. 2014 sezonuna gelinceye kadar bir yandan İlk Tunç Çağı'ndan günümüz yayla yerleşimine uzanan dönemle-ri buluntuları ile bu haritaya dökerken, Geç Tunç Çağı malzemesinin çarpıcı eksikliğinin altını çizmiştik. Ancak 2014 sezonunda Mahal 21'de yaptığımız yoğun seramik tarama çalışmaları bu konudaki görüşlerimizi önemli bir şe-kilde değiştirdi. Bu mahal hemen yayla yerleşmesinin güneyinde, asfalt yolu, yayla toprak yolu ile yerleşimin tam ortasından geçerek kuzeyden güneye uzanan kuru dere yatağı arasında kalan üçgen alan olarak tanımlanmıştı. Bu alanda öncelikle İlk Tunç Çağı II ve III'e tarihlediğimiz kaba ve yerel elyapımı mallar bu alandan toplanan önemli bir grubu oluşturur. Bu çanak çömlek par-çalarından bir kısmı, Ören Çeşmesi'nin ince perdahlı kırmızı astarlı malları ile örtüşür. 2014'te elde edilen 51 parçalık bu koleksiyon, Yalburt Yaylası'ndaki İlk Tunç Çağı seramik kolleksiyonunu kat be kat artırmış, Yalburt Yaylası'nda tarih öncesi ve Hitit İmparatorluğu öncesi insan faaliyetlerinin varlığı konu-sunda şüphe bırakmamıştır. Yine Mahal 21'de bir dizi Geç Tunç Çağı'na ait diyagnostik parça ele geçmiştir. Bunlardan biri Geç Tunç Çağı'na ait bir pişir-me kabı parçasıdır, diğeri ise kapalı, içe katlanmış ağızlı, muhtemelen karineli (omurgalı) çanaktır. Burada bahsi geçen ikinci parçanın Orta Tunç Çağı'na kadar erkene çekilmesi de muhtemeldir. Bu mahalden Yalburt Yaylası'nın halen tam olarak tespitini yapamadığımız ikinci bine ait bir seramik kültürü olduğu anlaşılmaktadır.

2013 sezonundan beri, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimari Koruma ve Restorasyon doktora öğrencisi B. Nilgün Öz'ün de yardımları ve bakan-lık yetkilileri, Akşehir Müzesi ve yerel yöneticilerle diyalog içinde Yalburt

Yaylası'nda bir mimari koruma ve arkeolojik alan yönetimi projesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Burada tespit edilen amaç, 1970'lerde Raci Temizer ve ekibinin Yalburt anıtına olan mimari müdahalelerini yeniden değerlendirmek, geniş arkeolojik alanı yerel ve bölgesel miras olarak daha öne çıkarmak ve ayrıca bir ekolojik tarih eğitim mekânı kurmaya yönelik prensipler geliştirmek ve bunu ilgili mercilere sunmaktır. Bu proje kapsamında 2014 sezonunda RTI (*Reflectance Transformation Imaging*- "Yansıtımlı Dönüşüm Görüntülemesi") tekniği ile hiyeroglifli blokların tek tek belgelenmesi çalışmasına Brown Üniversitesi doktora öğrencisi Müge Durusu Tanrıöver önderliğinde başlanmıştır, ve ileriki sezonlarda da devam edilecektir. Bu çalışmanın amacı aslında çok basit bir teknikle, pahalı teknoloji ve gereçler kullanmadan üç boyutlu belgeleme yapmak, daha önce okunamayan bazı hiyeroglifli işaretler okunabilmesini sağlayarak bunu akademik ve özellikle Luvi filolojisi dünyasına sunmaktır. RTI tekniği objeleri farklı açılardan farklı ışıklar altında fotoğraflayarak yüzeylerini daha detaylı bir şekilde anlamaya dönük bir fotoğraf tekniğidir, ve temel olarak profesyonel dijital SLR fotoğraf makinası, bir flaş, ve bir de kırmızı top yardımı ile gerçekleştirilir, ve açık erişimli bir yazılım sayesinde fotoğraflar biraraya getirilir.

6. SONUÇLAR VE GELECEK SEZONLARA İLİŞKİN PLANLAR:

Yalburt Projesi ekibi, 2010 yılında çalışmaya başlarken bir yandan mahal arkeolojisi ve peyzaj tarihini anlamaya yönelik jeomorfolojik ve arkeolojik metodolojileri biraraya getiren, bir yandan da yerel halkın derin peyzaj bilgisine değer veren, Akdeniz bölgesi ve Orta Doğu'daki yüzey araştırma geleneklerini bağrına basıp ama onları da bir miktar eleştiren, İlgin coğrafyasına ve karmaşık arkeolojik peyzajına mahsus bir metodoloji geliştirdi. Yakın çevrede Tunç ve Demir Çağları için projeye yardımcı olabilecek stratigrafik kazıların mevcut olmamasından dolayı da yerel bir seramik kronolojisinin kurulması da zaman aldı. Ancak özellikle Geç Kalkolitik Çağdan, Bizans Dönemine uzanan bir malzeme kültürü silsilesini beşinci çalışma yılımızda hakim olduk. Bu malzeme silsilesininin ayrıntılı tarihlendirmesi, yerel seramik kültürleri ve diğer bölgelerle olan malzeme kültürü bağlantılarına ilişkin yayınlar hazırlık aşamasındadır.

2014 sezonu çalışmaları sayesinde Kuru Göl Havzası, bugün Çömlekçi ve Avdan köylerinin işgal ettiği engebeli ve kurak Orta Vadi, ve yeşil ve sulak Bulasan alüvyal vadisi arasındaki yerleşim farklılıkları önemli bir şekilde ilk defa olarak kavrandı. Özellikle KuruGöl Havzasının batı yakasında ve Bulasan vadisinin güney ucunda özellikle Hitit İmparatorluğu döneminde bir anıtsallaşma ve kentsel gelişim sürecinin varlığı gösterebildi. Böylelikle, bu çalışmalardan bölge genelindeki Hitit İmparatorluk dönemi yerleşim sistemine ilişkin genel bir çıkarsama yapmak gerekirse, Yalburt Yaylası ve Köylütolu Yayla anıtları aslında, ve daha önceki araştırmalardan hiç bilinmeyen Kale Tepesi ve Uzun Pınar gibi büyük kale yerleşim odakları ile dengelendiğini önerilebilir. Gelecek sezonlardaki projenin amaçları üç alanda özetlenebilir:

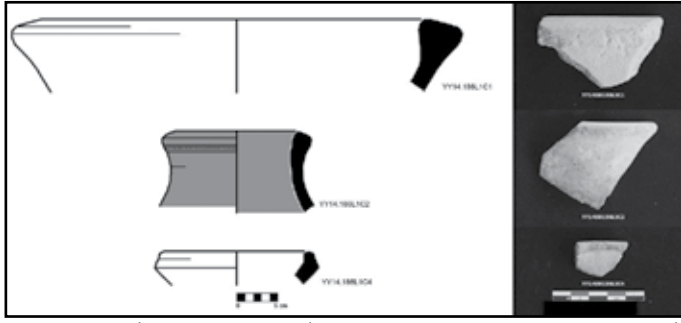
- (a) Öncelikle geniş kapsamlı çalışmalarımızda eksik kalan, Ilgın Ovası'nı güneye, Beyşehir Gölü Havzası'na bağlayan vadilerde yine nehir boyu taramalarının yapılması,
- (b) Önümüzdeki sezonlarda seçilen bazı mevkillerde yoğun yürütme, jeofizik çalışmaları, mimari belgeleme ve jeomorfolojik tarihleme yöntemleri ile seçilen alanlar için daha ayrıntılı bilgi edinilmesi,
- (c) Yalburt Yaylası Hitit Kutsal Havuzu Mimari Belgeleme, Koruma ve Arkeolojik Alan Yönetimi ve Yerel Eğitim'e yönelik raporun tamamlanması planlanmaktadır.

KAYNAKÇA :

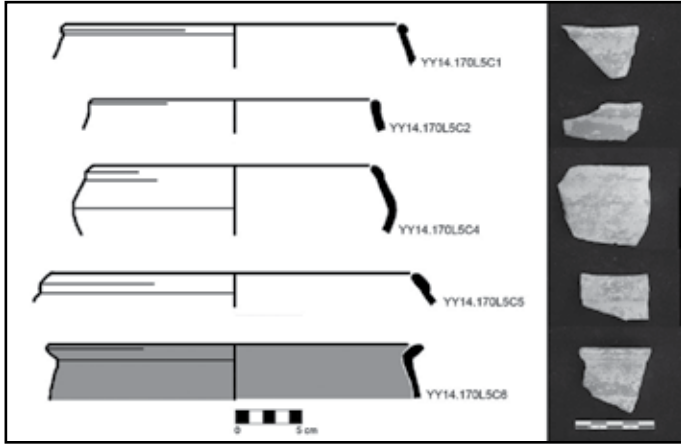
- ALPARSLAN, METİN; 2013. "Geçmiş Kaydetmek: Hitit Tarih Yazıcılığı," *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu* içinde. Meltem Doğan-Alparslan ve Metin Alparslan (der.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 22-45.
- DURUSU TANRIÖVER, MÜGE; 2016. *Occupy Hattusa: Views from the Borderland of the Hittite Empire*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Brown Üniversitesi, Providence RI.
- ERCİYAS, D. BURCU ve EMİNE SÖKMEN (der.); 2014. *Arkeolojide Bölgesel Çalışmalar Sempozyum Bildirileri. 12-13 Mayıs 2011, Ankara*. İstanbul: Ege Yayınları.

- JOHNSON, PERİ ve ÖMÜR HARMANŞAH; 2015. "Landscape, Politics, and Water in the Hittite Borderlands: Yalburt Yaylası Archaeological Landscape Research Project 2010-2014" *The Archaeology of Anatolia: Recent Discoveries (2011-2014)* içinde. Sharon Steadman ve Gregory McMahon (der.). Cambridge Scholars Press, 259-281.
- HARMANŞAH, ÖMÜR, ve PERİ JOHNSON; 2012. Yalburt Yaylası (Ilgın, Konya) Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi, 2010 Sezonu Sonuçları. 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı Adil Özme (der.) Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 153/2. 2. Cilt: 335-360.
- HARMANŞAH, ÖMÜR, ve PERİ JOHNSON; 2013. "Pınarlar, Mağaralar, ve Hitit Anadolu'sunda Kırsal Peyzaj: Yalburt Yaylası Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi (Ilgın, Konya), 2011 Sezonu Sonuçları." 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı içinde. Adil Özme (der.) Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2. Cilt: 73-84.
- HARMANŞAH, ÖMÜR, ve PERİ JOHNSON; 2014. "Yalburt'a Çıkan Bütün Yollar: Yalburt Yaylası Arkeolojik Yüzey Araştırması (Konya) 2012 Sezonu Çalışmaları." 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı içinde Adil Özme (der.).Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2. Cilt: 377-394.
- HARMANŞAH, ÖMÜR, PERİ JOHNSON, ve MÜGE DURUSU TANRIÖVER. 2014a. "A Hittite King at the Spring of Yalburt: Bronze Age, Cold Waters and the Anatolian Landscape." *Actual Archaeology Magazine* 10 (Summer 2014): 10-16.
- HARMANŞAH, ÖMÜR, PERİ JOHNSON, and MÜGE DURUSU TANRIÖVER; 2014b. Yalburt Pınarı'nda bir Hitit Kralı: Tunç Çağı, Soğuk Sular, ve Anadolu Peyzajı. *Aktüel Arkeoloji* 37 (Mart-Nisan 2014): 10-15.
- KÜSMEZ, PAKİZE; 2009. Başlangıcından M.Ö.2. Binin Sonuna Kadar Anadolu Tasvir Sanatında Av Sahneleri. Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- ÖZGÜÇ, NİMET; 2006. *Kültepe-Kaniş/Neşa, Yerli Peruwa ve Assur-imiti'nin oğlu Assur'lu Tüccar Uşur-şa-İştar'ın Arşivlerine Ait Kil Zarfların Mühür Baskıları*. Ankara.

- VAN DEN HOUT, THEO; 2013. "Hitit Krallığı ve İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi," *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu* içinde. Meltem Doğan-Alparslan ve Metin Alparslan (der.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 48-61.
- WILKINSON, TONY J.; 2000. "Regional approaches to Mesopotamian archaeology: the contribution of archaeological surveys." *Journal of Archaeological Research* 8: 219-267.
- WILKINSON, TONY J.; 2004. "The Distinction Between Mediterranean and Near Eastern Survey: Is It Real?" *Mediterranean Archaeological Landscapes: Current Issues* içinde. Effie Athanassopoulos ve LuAnn Wandsnider (der). Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 55-68.

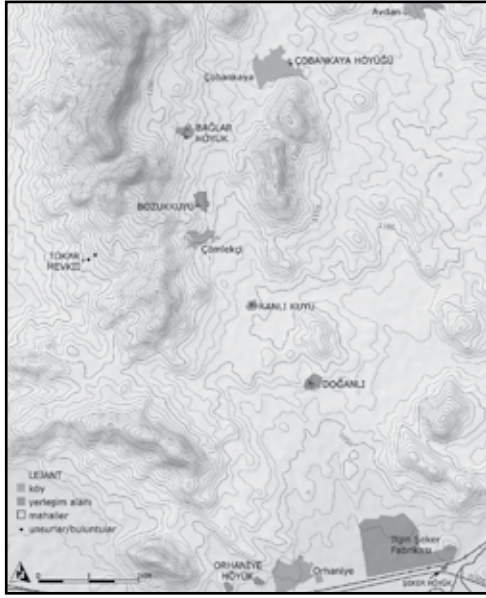
Resim 3: Dede Tepe Sirt Yerleşmesi Orta-Son Tunç Çağı seramik örnekleri (Müge Durusu Tanrıöver).

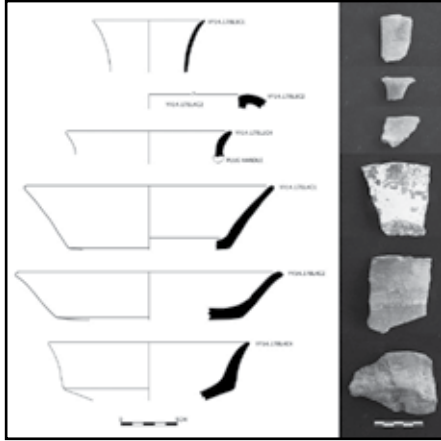
Resim 4: Hareme Mezarlığı Arazisi Orta Tunç seramik örnekleri. (Müge Durusu Tanrıöver).

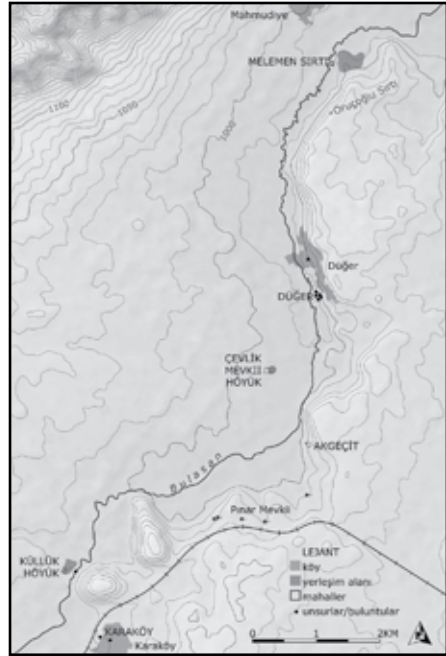
Resim 5: Hareme Mezarlığı Mahal 5'te ele geçmiş olan silindir mühür. (Çizim: Yusuf Varmış).

Resim 6: Çömlekçi-Avdan Orta Vadi ayrıntılı yerleşim haritası (Harita: Peri Johnson).

Resim 7: Bağlar Höyük İlk Tunç Çağı I seramik örnekleri (Peri Johnson).

Resim 8: Bulasan Vadisi kuzeyi ve Düğür Köyü çevresi ayrıntılı yerleşim haritası (Harita: Peri Johnson).

THE CENTRAL LYDIA ARCHAEOLOGICAL SURVEY: 2014 WORK AT KAYMAKÇI AND IN THE MARMARA LAKE BASIN

Christopher H. ROOSEVELT*

Christina LUKE

Bradley SEKEDAT

I. INTRODUCTION

The tenth season of the Central Lydia Archaeological Survey (CLAS) project took place between 14 and 31 May 2014, for a total of 18 days. As published in previous reports, the ultimate goal of the Central Lydia Archaeological Survey is to record accurately the locations of sites of cultural activity in the area of central Lydia surrounding the ancient Gygaean Lake (modern Lake Marmara), comprising parts of the districts of Ahmetli, Saruhanlı, Göl-marmara, and Salihli in the province of Manisa (Figure 1). Project activities in 2014 included varied work at Kaymakçı, assessments of geophysical survey potentials at second millennium citadels, assessments of site conditions, and publication preparations.

II. WORK AT KAYMAKÇI

As detailed in previous reports on survey progress, Kaymakçı is a site of the second millennium BCE defined by a c. 8.6 ha citadel enclosed by a fortification wall and contemporary remains outside it, including a cemetery and areas of low-density settlement. Building on the results of research carried out in previous years, work at Kaymakçı in 2014 included continued intensive geophysical survey and limited aerial photography.

* Christopher H. ROOSEVELT, Research Center for Anatolian Civilizations, Koç University İstiklal Cd. No:181, Merkez Han, Beyoğlu İstanbul 34433 TÜRKİYE.

A. Geophysical Survey

Over the course of 16 days of fieldwork (and an additional three-day continuation conducted under the Kaymakçı Archaeological Project excavation permit) and using three separate Geoscan Research RM15 resistance meters, the geophysical survey team surveyed a total of 103 grids, each measuring 20 by 20m, or 400 sq. m. Resistivity survey protocols established in previous years (Roosevelt et al. 2014, 2015) were used again in 2014 and help to distinguish sub-surface features of high resistance (e.g., walls) from those of low resistance (e.g., sediments and other archaeological deposits). The survey resulted in significant gains in our understandings of outer citadel fortifications, inner citadel walls, and the definition of residential and/or other building complexes spread throughout the citadel. Despite some instrument problems resulting from the rocky surface and quickly desiccating soils of Kaymakçı, the 2014 survey work brings the total coverage of resistance survey to 149 grids, or nearly 6 ha of the 8.6 ha citadel, encouraging hopes to complete the geophysical survey of the Kaymakçı citadel in 2015 and extend survey to other parts of Kaymakçı and to other sites in the survey area in future years (see below).

Geophysical survey along the line of fortification walls at the western edge of the northern part of the citadel clarified understandings of the composition of the outer fortification wall in this area. At the westernmost extent of the citadel, two large features of high-resistance are paired with rectangular structures of high-resistance enclosing low-resistance coResim: These appear to be a pair of stone bastions that support tower foundations and are situated well to defend the citadel from threats approaching along the level ridge to the west. Just inside the pair of bastions and towers, a string of alternating wide and narrow rectangular structures of high resistance appear to represent walls of casemate-like construction. While bearing some indication of central Anatolian influence, the features here are more irregular and need further clarification before such conclusions can be drawn firmly. Along the southeastern edge of the outer citadel, too, the fortification walls were clarified by the 2014 geophysical survey. There, multiple lines of high-resistance walls appear to reflect at least a double-wall structure. Again, casemate-like construction here would need to be substantiated by further evidence of cross walls.

On the basis of previous microtopographic and current geophysical survey results, inner citadel walls can now be described as defining at least three concentric zones. Elevations decrease from interior to exterior, and the outer two areas are characterized by steeper slopes with bedrock outcrops bounded by flat terraces where sediments have accumulated along their curving outer walls. These large inner-citadel walls jog in and out in places, perhaps in association with tower foundations, and have smaller structures seemingly built into and abutting them in an organized fashion. While the inner-citadel walls themselves each conform to a smooth curving trace that defines roughly the arc of a quarter circle, the organization of smaller structures and complexes within them appear to be guided by a more regular, gridded logic. Gates must have provided the communications between the three zones, and the locations of these, too, are now more certain. A gate at N22-O22 probably grants access into the lowest, outer zone, while others perhaps at I-J24 and L24 provide passage between the outer and intermediate zones.

Finally, 2014 geophysical survey results shed light on the organization of building complexes of residential and/or other functions spread throughout the citadel, but especially in areas west of the inner citadel and along the southwestern edge of the southern terrace. Between the western bastions and the inner citadel, for example, building complexes of rectilinear organization appear to be separated from these bounding features by wide and narrow streets, on the west and east, respectively. While faint plans of buildings can be traced down the southwestern slope, the organization of buildings in the central western area remains partially obscured by the occurrence of bedrock outcrops in many places in this area. New revelations in the southern terrace include the changing orientation of building complexes along the outer fortification wall between grids L15 and P14, where it radiates perpendicularly away from the curving trace of the wall. This discovery may suggest that the starkly different orientations of building complexes on either side of the southern terrace road – the long and linear high-resistance feature interpreted as such – may result more from needs to conform to local topography than from chronological, functional, or other differences.

B. Aerial Photography

Following a campaign of aerial photogrammetry survey using an Unmanned Aerial Vehicle (UAV) in 2013 (Roosevelt 2014), the same equipment was used in 2014 to capture a few characteristic images of the site. Figure 4 illustrates one such image that captures the essence of the site in the warm raking light of dawn.

III. ASSESSMENTS OF GEOPHYSICAL RESEARCH POTENTIALS

Of the various geophysical methods applied to Kaymakçı – including cesium magnetometry, electromagnetic conductivity, electrical resistance tomography, ground penetrating radar, and resistivity (Roosevelt and Luke 2009, 2013; Roosevelt et al. 2014, 2015) – resistivity survey using a resistance meter has proved most valuable in revealing the subsurface character and spatial organization of archaeological remains (see above). Given its successful application at Kaymakçı and the similar geological and sedimentological composition of other second-millennium BCE citadels in the CLAS survey area, resistivity survey at these other citadels has the potential to make significant contributions to our understanding of the period, not just in the Marmara Lake basin, but throughout central western Anatolia. Accordingly, the potential of conducting resistivity survey at other second millennium BCE citadels was assessed during the 2014 season.

Brief visits to each of the sites named below during the 2014 season reaffirmed their potential for geophysical survey: their surfaces are kept relatively bare by grazing sheep and goat herds; their architectural remains are preserved near and/or at the ground surface; and their relatively small size suggests that nearly full-coverage geophysical survey is achievable. Accordingly, each is a very suitable site for future geophysical survey.

A. Gedeve Tepesi

Located north of Kaymakçı along the western margin of the Marmara Lake basin, Gedeve Tepesi is a relatively small second-millennium BCE citadel of c. 1 ha and roughly contemporary date (Figure 6a). Discovered in 2006 via satellite imagery and investigated first in 2007 and again in 2012, its similarities

to Kaymakçı have been noted in previous reports (Luke and Roosevelt 2009; Roosevelt and Luke 2009; Roosevelt et al. 2014).

B. Kızbacı Tepesi

Kızbacı Tepesi is located north-northeast of Lake Marmara in the Tokatdere area of Kemerdamları (Figure 6b). Like Gedevre Tepesi it is a relatively small citadel of c. 1 ha discovered and first investigated in 2007 during regional survey and again in 2012; like its peer sites in the basin, it is characterized by fortification structures and second-millennium BCE pottery similar to that found at Kaymakçı (Roosevelt and Luke 2009; Luke and Roosevelt 2009; Roosevelt et al. 2014).

C. Koca Dere

Located at the northeastern boundary of the CLAS survey area, Koca Dere was discovered in 2012 (Roosevelt et al. 2014) (Figure 6c). As with the other second-millennium BCE citadels in the basin, it is characterized by fortification structures enclosing a relatively small area of c. 1 ha over which second-millennium BCE pottery has been documented.

IV. ASSESSMENTS OF SITE CONDITIONS

During visits concerned with assessing sites for geophysical research potential, assessments of site conditions also were made. Gedevre Tepesi and Kızbacı Tepesi appeared to be in conditions similar to those observed at the time of their original discovery, and we are pleased to know that the latter was registered with First Class Protections in 2014. Two additional sites visited, however, have suffered recent destruction owing to recreational and agricultural activities.

A. Koca Dere

When discovered in 2012, Koca Dere was already marred by a deep bulldozer cut that dug into its western slope and destroyed a section of the fortification wall (Figure 6a), as reported in associated First Class Protection regis-

tration forms submitted to the 2. No.lu Kurul in İzmir that year. The bulldozer cut appears to have been intended to create a place for the targets of a shooting range belonging to a local recreational group (the Poyrazdamları Kasabası Avcılar ve Atıcılar Kulübü).

Between summer 2013 and May 2014 – with the site still not covered by First Class Protections – the bulldozer cut was extended significantly, further damaging the archaeological remains of the site (Figure 7a–b). Again, the destruction appears to be associated with the same recreational group. We encourage the protection of the site, again, and urge the local recreational group to be offered a new location for its activities.

B. Kılcanlar Höyük

As documented in our project's 2009 report (Roosevelt and Luke 2011), Kılcanlar Höyük has been known as a prehistoric occupation mound since at least the 1960s. As of 2009, the site was being used as an olive orchard, with relatively shallow plowing between olive rows ensuring minimal damage to both root systems and archaeological remains (Figure 7c). In winter 2012 a decision was made to convert the area (i.e., the archaeological site) back to field agriculture. More recently (winter of 2013) the site was repeatedly deep-plowed and outfitted with a drip irrigation system (Figure 7d). Judging from the density of ceramic finds and stone foundation remains strewn over the site, the deep plowing has significantly damaged the condition of the site and should be curtailed as soon as possible. This site is among the best examples of multi-component occupation in the Marmara Lake basin, with evidence of Early Bronze Age through Ottoman period occupation. It thus has the rare potential to offer stratigraphy that would provide solid benchmarks for identifying and dating the material culture of the region.

V. PUBLICATION PREPARATIONS

The 2014 season also provided an opportunity to prepare the data collected between 2005 and 2014 for publication. This work developed along several lines that included the initial preparation of book proposals for the intensive

survey, work on a journal manuscript comparing two seasons of intensive survey in Bin Tepe, extensive polishing of the database, and updating of spatial data formats. The latter task was deemed a necessary aspect of preparing the data for eventual public dissemination via searchable online access. Eventually, all spatial and aspatial data associated with the survey will be stored in a PostgreSQL database accessible through both text-based queries (e.g., in Microsoft Access or FileMakerPro) and spatial queries (e.g., in ArcGIS or another web-GIS). Accordingly, all archaeological and landscape features documented by the project will be merged into a single, navigable, and searchable format. This process has the built-in benefit of mandating that the data, which were previously housed in different locations, are all uniform across different platforms before being merged. All of the data are therefore up-to-date and correct as we move forward with plans to publish CLAS results in article and monograph formats. Additionally, three articles reporting on project results have been published over the last academic year (Çilingiroğlu 2015; Luke et al. 2015; Roosevelt et al. 2015), and one more is in press (Luke and Roosevelt, in press). Three more articles are in draft form and will be submitted for publication during the 2015–2016 academic year.

VI. CONCLUSIONS AND PLANS FOR THE FUTURE

Among the longest running intensive survey projects in Turkey, the Central Lydia Archaeological Survey has profited from its long-term investment in methodologically diverse regional survey over the past ten years. We know far more about the region as an integrated cultural landscape through diachronic, rather than single-period, analysis, which has yielded tangible benefits. First, it gives us a perspective on human-environmental interactions over the long-term; second, it provides regional chronologies for material within a broad area, which is critical for understanding the complex cultural-historical processes in this rich and compelling landscape; and third, it provides opportunities to understand how changing land-use practices and changing associations with specific places over the last 200 years have been informed by growing recognition of the deep temporal significance of this particular landscape.

These three areas of research have come together in meaningful ways each season. Diachronic research allows us to trace the rise and fall of social complexity in the Marmara Lake basin, providing a strategic dataset for contemporary interest in sustainable approaches to large-scale rural landscapes, especially those increasingly used for intensive agriculture. Coupled with our interest in both deep and recent histories, we are able to engage on multiple levels with the communities who live in the immediate area, and who are increasingly willing to share their perspectives on the realities of living in this landscape. The detailed understanding of this landscape provided by the survey has also informed our approach to excavation (e.g., at Kaymakçı), the planning of museum exhibitions (e.g., in Akhisar), and the preparation of documents for development and heritage recognition (e.g., for the İzmir-Ankara highway or UNESCO World Heritage Site status). In this way, the survey has contributed in meaningful ways to research and development by emphasizing the richness of the landscape as host to multiple communities living and working in different ways, whether a Hittite vassal kingdom, a Roman farmstead, a Turkish War of Independence battleground, or Turkey's first organic village.

Having approached the survey area holistically – both chronologically and regionally – for the past 10 years, and having already started the process of preparing results for publication, CLAS is ready to narrow its scope to specific research questions. This research will draw from the wealth of information gained through previous years of survey, but with more targeted objectives. We expect this targeted research to focus on the remains of many periods, but will begin by concentrating on the second millennium BCE, the period associated with the concurrently running Kaymakçı Archaeological Project, investigating the subsurface remains of contemporary citadels with non-invasive strategies. Partially defined already by the 2014 assessment of sites discussed above, we plan to explore the subsurface architecture at Gedevre Tepesi, Kızbacı Tepesi, Koca Dere, and other sites.

We are also exploring opportunities to expand our long-term focus on environmental conditions in the region. We are actively in touch with colleagues at various Turkish institutions to understand the most productive ways for-

ward to pursue this research. We hope that future work will be multi-national (with a Turkish-US-European team of colleagues), and will provide a new model for survey that links the study of natural and cultural heritage from the deep past to the present. This type of approach has great potential to provide a holistic understanding of how climate changes and specific strategies of agricultural and pastoral practices may be interrelated. Once we understand more about these processes, we can continue to explore social life and political dynamics at key periods throughout human history in the area.

ACKNOWLEDGMENTS

Sincere thanks are made to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums, to Acting General Director A. KOCAPINAR, to Excavation Division Director M. AYAZ, to Survey Division Officer A. USTA, and to Manisa Museum Director S. SOYAKER and her staff. Special thanks are extended to Dr. Scott BRANTING, Dr. Glen DASH and Dr. Timothy MATNEY for temporary loans of resistivity meters. For his energetic and friendly presence, we make special thanks to our Ministry Representative Bülent OKTA of the Eskişehir Museum Directorate.

The 2014 season could not have been conducted without generous support from the Institute for Aegean Prehistory, the Loeb Classical Library Foundation, the Merops Foundation, the Vecchiotti Archaeology Fund of Boston University, and anonymous donors. We owe special gratitude to the full 2014 survey team, including K. EGERER, G. EREN, N. GAUTHIER, D. LANGIS-BARSETTI, and C. B. SCOTT. Finally, we are continually grateful to the local villagers and farmers of the Marmara Lake basin who accommodate our team each year, offer access to fields, and provide their insightful views about the area, both present and past. For further information about the project, please consult the more extensive 2014 project report submitted to the Ministry of Culture and Tourism, contact us at gygaiaprojects@gmail.com, and/or visit our project website at <http://www.gygaia.org>.

WORKS CITED

- ÇILINGIROĞLU, Ç. 2015. "Bozyer (Salihil, Manisa) Prhistorik Çanak Çömleği Uzerine Bir Değerlendirme." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 32: 55-70.
- LUKE, C., C.H. ROOSEVELT, P. J. COBB, and Ç. ÇILINGIROĞLU. 2015. "Composing Communities: Chalcolithic through Iron Age Survey Ceramics in the Marmara Lake Basin, Western Turkey." *Journal of Field Archaeology* 40 (4): 428-449.
- LUKE, C., and C. H. ROOSEVELT. in press. "Memory and Meaning in Bin Tepe, the Lydian Cemetery of the 'Thousand Mounds'," in O. Henry and U. Kelp, eds., *Tumulus as Sema Space, Politics, Culture and Religion in the First Millennium BC. Excellence Cluster Topoi Series*. Berlin: De Gruyter.
- ROOSEVELT, C. H. 2007. "Central Lydia Archaeological Survey: 2005 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24 (2): 135-154.
- ROOSEVELT, C. H., and C. LUKE. 2008. "Central Lydia Archaeological Survey: 2006 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 25 (3): 305-326.
- ROOSEVELT, C. H., and C. LUKE. 2009. "Central Lydia Archaeological Survey: 2007 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 26 (2): 433-450.
- ROOSEVELT, C. H., and C. LUKE. 2010. "Central Lydia Archaeological Survey: 2008 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 27 (2): 1-24.
- ROOSEVELT, C. H., and C. LUKE. 2011. "Central Lydia Archaeological Survey: 2009 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 28 (3): 55-74.
- ROOSEVELT, C. H., and C. LUKE. 2012. "Central Lydia Archaeological Survey: 2010 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 29 (1): 383-400.
- ROOSEVELT, C. H., and C. LUKE. 2013. "Central Lydia Archaeological Survey: 2011 Work at Kaymakçı and in the Marmara Lake Basin." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 30 (1): 237-254.
- ROOSEVELT, C. H., C. LUKE, P. COBB, C. O'GRADY, and B. SEKEDAT. 2014. "Central Lydia Archaeological Survey: 2012 Work at Kaymakçı and in the Marmara Lake Basin." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 31 (1): 333-355.
- ROOSEVELT, C. H., C. LUKE, P. COBB, and B. SEKEDAT. 2015. "Central Lydia Archaeological Survey: 2013 Work at Kaymakçı and in the Marmara Lake Basin." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 32 (1): 239-258.
- ROOSEVELT, C. H., COBB, P., MOSS, E., OLSON, B. R., & ÜNLÜSOY, S. 2015. "Excavation is Digitization: Advances in Archaeological Practice." *Journal of Field Archaeology* 40 (3): 325-346.

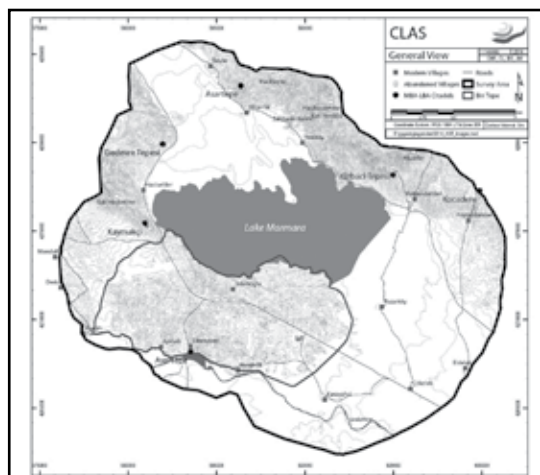

Figure 1: Map of CLAS survey area, showing general geographical features, sites visited in 2014, and both occupied and currently unoccupied villages.

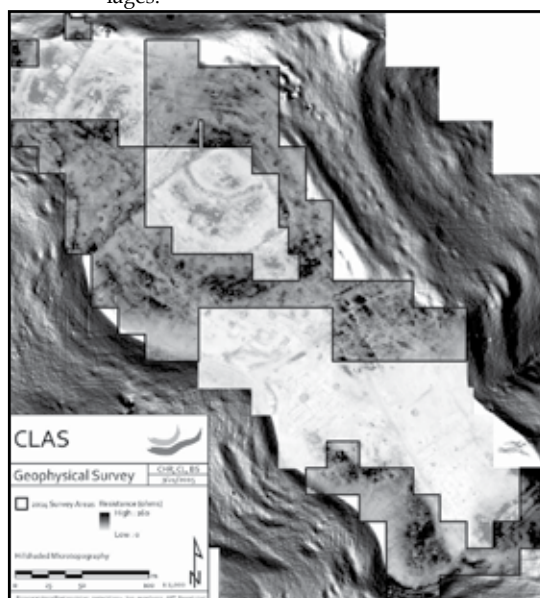

Figure 2: Map of Kaymakçı, showing the results of the 2014 resistivity survey, in addition to previous results, superimposed over a hillshaded digital elevation model (DEM) of the site. Relatively high resistance features (e.g., stone walls) are illustrated in black; low resistance features in white.

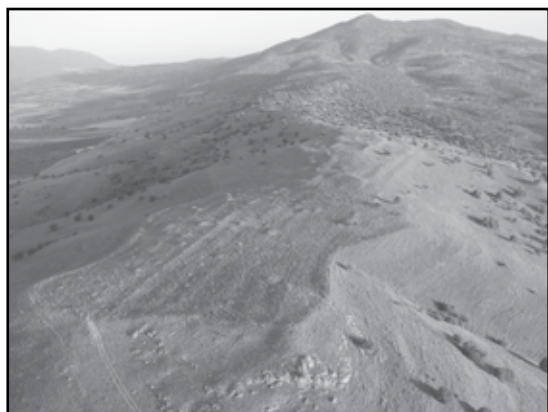

Figure 3: Aerial photograph of Kaymakçı to the north-west.

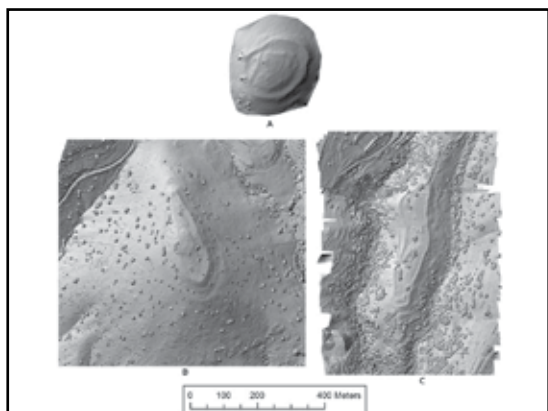

Figure 4: Composite hillshaded digital elevation models (DEMs) of (A) Gedevre Tepesi, (B) Kızbacı Tepesi, and (C) Koca Dere.

Figure 5: Photographs of Koca Dere (left) and Kılcanlar Höyük (right) showing results of recent destruction and agricultural activities.

MERSİN AŞAĞI GÖKSU ARKEOLOJİK KURTARMA YÜZEY ARAŞTIRMASI PROJESİ 2014 SEZONU SONUÇLARI

Tevfik Emre ŞERİFOĞLU*

Mersin Göksu Vadisi içerisinde inşa edilecek Kayraktepe Barajı dolayısıyla sular altında kalacak arkeolojik alanların tespiti ve belgelenmesi amacıyla 2013 yılında Bitlis Eren Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tarafından başlatılmış olan Aşağı Göksu Arkeolojik Kurtarma Yüzey Araştırması Projesi'nin son derece verimli geçen ikinci sezonu 28 Ekim-10 Kasım 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir (Şerifoğlu, Mac Sweeney ve Colantoni 2014; 2015).

Silifke, Mut ve Gülnar İlçe sınırları içerisindeki çalışma alanımızda 2014 sezonunda da iki aşamalı bir metodolojik yöntem uygulanmış, ilk aşamada uydu görüntüleri ve topografik haritaların yorumlanmasıyla belirlenen arkeolojik alan adayları ziyaret edilerek buralarda arkeolojik materyalin olup olmadığı kontrol edilmiş, ikinci aşamada da geçmişte tespit edilmiş bazı arkeolojik alanlarda daha detaylı incelemeler gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). Çalışmalarımızın ikinci aşamasını oluşturan detaylı incelemeler kapsamında da bu sezon Çingentepe ve Attepe höyüklerinin batı yamaçlarında jeofizik taramalar gerçekleştirilmiştir.

Araştırma iznimizin niteliği dolayısıyla arazi çalışmalarımız esnasında Tunç ve Demir Çağları (Protohistorya)'na ait arkeolojik materyal ve kalıntılara odaklanmamız gerektiğinden, çalışmalarımızın ilk aşamasında karşılaşılan arkeolojik materyal içerisinde sadece bu dönemlere ait olduğu tahmin edilen parçaların yerinde yıkanmak, çizilmek ve fotoğraflanmak suretiyle kayıt altına alınmasına özen gösterilmiş, bunlar dışındaki dönemlere ait materyalse

* Yrd. Doç. Dr.Tevfik Emre ŞERİFOĞLU, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Rahva Yerleşkesi, 13000 Bitlis/TÜRKİYE.

içlerinden önemli olduğu düşünülen bazı örnekler seçilerek tarihlemeye yardımcı olması amacıyla yine çizilmek ve fotoğraflanmak suretiyle belgelenmiştir. Öte yandan, arkeolojik materyal barındıran tüm alanlar, tarihlendirildikleri dönemler göz önüne alınmaksızın fotoğraflanarak ve GPS koordinatları alınarak kayıt altına alınmışlardır.

Bu sezon harita ve uydu görüntüleri yardımıyla arkeolojik alanların tespiti daha ziyade bilinen su kaynakları çevresine odaklanmış, ekip üyelerimiz tarafından bu alanlarda sistematik yürüyüşler gerçekleştirilmiştir (Resim: 2). Haritalarda yerleri belirtilmiş çeşme, pınar ve kaynakların çevresinde gerçekleştirilen bu çalışmalardan beklenen verim alınamamış, sadece bir kaynak Mevkii'nde arkeolojik materyallerle karşılaşmıştır. Kargıcak'ın hemen kuzeyinde yer alan Pamuklu Köy merkezi yanındaki bir tarla ile köy merkezinin hemen karşısındaki bir tepede bulunan çok sayıda seramik ve çatı kiremiti parçası bu alanların Bizans Dönemi ve Ortaçağ'da yoğun bir biçimde iskân edilmiş olduğunun göstergeleridirler. Ayrıca Pamuklu köy camisinin güneydoğusunda yer alan tarlanın kenarında, iç duvarlarına nişler oyulmuş ve bir ocak inşa edilmiş bir mağara da tespit edilmiş ancak burada seramik örneklerine rastlanmamıştır. Köyün karşısındaki tepede bulunan alanda ortaya çıkarılmış olan ve çeşitli motiflerle bezenmiş yüksek bir sütun kaidesi bir köylü tarafından buradan alınarak evinin bahçesine yerleştirilmiştir (Resim: 3).

2014 sezonunda harita ve uydu görüntüleri yardımıyla tespit edilmiş diğer noktalar Kurt Suyu Vadisi'nin kuzey ucunda, Göcekler Köyü Mevkii'ndedirler. Bunlardan Göcekler tepe, köyün hemen batısında, Kurt Suyu Çayı'nın doğu kıyısında bulunmaktadır (Resim: 4). Bir tür çiftlik olabileceğini düşündüğümüz bu küçük yerleşim alanının yüzeyinde gözlemlenen seramik parçaları buranın Bizans ve Ortaçağ Dönemlerinde iskân edildiğine işaret etmektedirler. Tepe üzerindeki büyükçe bir kaçak kazı çukuru yerleşimin insan kaynaklı tahribat riskiyle karşı karşıya olduğunun açık kanıtıdır. Göcekler tepe'nin hemen karşısında, Kurt Suyu Çayı'nın öteki yakasında bulunan büyükçe bir kaya üzerinde çeşitli ebatlarda oyukların varlığı tespit edilmiş olup söz konusu alanda geçmişte inanç kaynaklı faaliyetlerin gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

Göcekler Köyü'nün güneybatısında ve Kurt Suyu Çayı'nın batı kıyısın-

da bulunun Ardıçlıtepe, bu bölgede tespit edilmiş bir diğer arkeolojik alan olup Helenistik Dönem'den Ortaçağ'a kadar iskân edilmiş gibi görünmektedir (Resim: 5). Bazı parlak perdahlı seramik örnekleri bu yerleşimin ilk kez Tunç Çağı'nda iskân edilmiş olabileceğine dair ipuçları verse de profil veren parça bulunamadığından kesin bir hüküm vermek olası görünmemektedir. Tepe üzerinde bulunan büyükçe bir kaya üzerine, çapı yarım metreyi bulan, fonksiyonu belirsiz dairesel bir çukur oyulmuştur (Resim: 6). Bu çukurun bulunduğu kayanın altıyla çevresi ve tepenin başka bir noktasındaki kaçak kazı çukurları yerleşiminin tahribat tehlikesiyle karşı karşıya olduğunun göstergeleridir.

Göcekler Köyü'nün hemen kuzeyinde bulunan ve yörenin genelinden farklı bir jeolojik yapıya sahip kayalık alan da Kurtsuyu Vadisi'nin kuzey ucundaki incelemelerimiz esnasında ziyaret edilmiştir (Resim: 7). Sahip olduğu kil yatakları ve taş kaynaklarıyla seramik ve taş eserlere hammadde sağlamış olması muhtemel bu alanın güney kesiminde gerçekleştirdiğimiz yürüyüşlerde herhangi bir arkeolojik buluntuyla karşılaşmamıştır. Kilise Tepe kazıları esnasında bulunan birçok ezgi taşının hammadde kaynağının bu bölge olduğunun daha önce uzmanlar tarafından tespit edilmiş olduğu burada hatırlatılmalıdır (Bouthillier, Colantoni, Debruyne, Glatz, Hald, Heslop, Kozal, Miller, Popkin, Postgate, Steele ve Stone 2014: 118, 128).

Sonuç itibarıyla, 2014 sezonunda uydu görüntüleri ve haritalar yardımıyla tespit edilebilen arkeolojik alan sayısı son derece az olup bunların tamamı Helenistik ve sonrası dönemlere ait gibi görünmektedirler. Bu düşük başarı oranının başlıca sebebi bölgenin dağlık ve ormanlık coğrafi yapısı sebebiyle arkeolojik alanların tespitinin güç olması ve eski yerleşimlerin daha ziyade doğal tepeler üzerine inşa edilmiş olmaları sebebiyle doğal tepeleri höyük tipi yerleşimlerden ayırmanın neredeyse imkânsız olmasıdır.

2014 sezonundaki çalışmalarımızın büyük bir kısmı daha önce tespit edilmiş bazı yerleşimlerin tekrar ziyaret edilerek belgelenmesine ve bunlardan bazılarında jeofizik incelemeler yapılmasına adanmıştır. Bu çerçevede öncelikle David French tarafından 1960'lı yıllarda tespit edilmiş olan Örentepe ziyaret edilmiştir (Resim: 8; French 1965: 180). Örentepe baraj suları altında kalmayacak olsa da yüzey araştırması alanımız içerisinde yer alan bir höyüktür.

Yoğun meyve ağacı ekimi ve yamaçlarında gerçekleştirilmiş su kanalı kazıları sebebiyle yoğun bir biçimde insan kaynaklı tahribata uğramış olan yerleşim doğal bir tepe üzerine kurulmuştur. Höyük ve çevresinde gerçekleştirilen sistematik yürüyüşler esnasında tespit edilerek belgelenen seramik örnekleri yerleşimin Erken Tunç Çağı'ndan Ortaçağ'a dek muhtemelen kesintilerle iskân edilmiş olduğuna işaret etmektedir.

Ekiplerimiz Örentepe Höyüğü'nde çalışmalarını sürdürürken bizleri ziyaret eden arazi sahibi ekibimize yakın mevkide yeni inşa edilen TOKİ konutlarının da üzerinde bulunduğu Kilise Tepesi üzerindeki Dağ Camii hakkında bilgiler vermiştir. Örentepe'deki çalışmanın tamamlanması sonrası ziyaret edilen cami eski bir kiliseye ait olması muhtemel mimari parçalarla inşa edilmiş olup çevresinde Ortaçağ'a tarihlendirilebilecek çok sayıda sırlı seramik parçası tespit edilmiştir (Resim: 9). Daha önce yapıyı incelemiş olan araştırmacılar ekibimizce fotoğraflanmak suretiyle belgelenen caminin bir Anadolu Selçuklu veya erken Karamanoğlu yapısı olduğunu ifade etmişlerdir (Arel 1962: 246-247; Köse ve Atlay 2005: 576-577).

Kurtsuyu Çayı'nın Göksu Nehri'yle birleştiği alüvyon ovasının güney kesiminde, Zeyne-Mut yolu üzerinde bulunan Şarлак Köyü'nde 2006 yılında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izniyle şahsımca gerçekleştirilen doktora arazi çalışması esnasında keşfettiğimiz Şarlaktepe yerleşimine de 2014 sezonunda bir ziyarette bulunulmuştur (Resim: 10; Şerifoğlu 2007). Yoğun meyve ve zeytin ağacı ekimiyle ciddi bir biçimde tahrip edildiği gözlemlenen yerleşimde gerçekleştirilen yürüyüşler esnasında sadece profil vermeyen, küçük ve yıpranmış seramik parçalarına rastlanabildiğinden bu yerleşimin sağlıklı bir biçimde tarihlendirilebilmesi olası görünmemektedir.

2013 sezonunun en önemli keşiflerinden biri olan ve Erken Tunç Çağı'ndan itibaren iskân edilmiş olup Göksu Vadisi'nin Kilise Tepe ve Silifke arasındaki dar kesimindeki tek klasik öncesi yerleşim olan Damtepe'nin çevresinde de bazı çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Şerifoğlu 2015: 44). Evkafçiftliği Köyü yakınlarındaki höyüğün batı ve kuzeybatısında yer alan tarlalarda ekiplerimizce gerçekleştirilen sistematik yürüyüşler esnasında Helenistik Dönem ve sonrasına tarihlendirilebilecek seramik parçalarıyla karşılaşmıştır. Söz konusu seramik parçalarının büyük bir kısmı Bizans Dönemi'ne ait gibi görünmekte

olup, Damtepe Höyüğü üzerindeki yerleşimin bu dönemde ne denli geniş bir alana yayılmış olabileceğine işaret etmektedirler.

Daha önce tespit edilmiş olup 2014 arazi sezonu esnasında ziyaret edilen bir başka arkeolojik alan da Ekşilerkalesi'dir. Göksu Vadisi'nin ve çalışma alanımızın güneydoğu ucunda yer alan kale, Ekşiler Köyü'nün yamacına kurulduğu yüksek bir kayalık üzerinde bulunmaktadır. Burada karşılaşılan seramik örnekleri söz konusu yerleşimin Helenistik, Geç Roma, Bizans ve Ortaçağ dönemlerinde iskân edildiğini göstermektedir. Yüksek kayalığın kuzeydoğu ucundaki bir kaya içine oyulmuş dikdörtgen biçimli küvet, bir zeytinyağı presi gibi görünmekle birlikte başka bir fonksiyona sahip olmuş da olabilir (Resim: 11). Yerleşim alanının farklı noktalarında kaya içine küçük dairesel çukurlar açılmış olup bunlar bazı inanç kaynaklı aktivitelerin gerçekleştirilmiş olabileceği yerler olmakla birlikte, söz konusu çukurların ahşap kazıkları ayakta tutmak için oyulmuş bir tür mimari öge olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Birçok arkeolojik alanda olduğu gibi, Ekşilerkalesi'nde de bir büyük kaçak kazı çukuru açılmış olup bu çukur yerleşimin ne denli büyük bir tahribat riskiyle karşı karşıya olduğunun göstergesidir.

Göksu Vadisi'nde 2014 sezonunda gerçekleştirilen arazi çalışmalarının bir kısmı da jeofizik incelemelere ayrılmıştır. Bu kapsamda Leicester Üniversitesi tarafından sağlanan Geoscan RM-15 öz direnç cihazıyla Erken Tunç Çağı'ndan Bizans Dönemi'ne dek iskân edilmiş olan Çingentepe ve Kalkolitik Dönem'den Bizans Dönemi'ne dek iskân edilmiş olan Attepe'de jeofizik taramalar gerçekleştirilmiştir (Resim: 12). Tamamı baraj suları altında kalacak bu iki höyüğün eğimi en az olan batı yamaçlarında yapılan çalışmalar yüzeyin hemen altında dikdörtgen planlı yapıların varlığını ortaya koymuş, höyüklerdeki yerleşimlerin yayılım alanları hakkında bizlere fikir vermiştir. Özellikle Attepe'de gerçekleştirilen çalışmalar, yerleşimin önceki tahminlerimizden farklı olarak tepenin üzerine doğru yayılmayarak tepenin eteğinde konumlanmış olduğunun anlaşılmış olması açısından önemlidir. Buradaki yerleşim belli dönemlerde tepenin üzerine yayılmış olsa dahi geride kalan ince arkeolojik katmanlar zaman içinde erozyonla ortadan kaybolmuş olmalıdır.

Arazi çalışmalarımız esnasında Silifke Müze Müdürlüğü izniyle çeşitli höyüklerden toplanan ve envanterlik veya etütlük malzeme vasfında ol-

mayan amorf seramik parçalarından numuneler alınmış, bunlar analiz edilmek ve bilimsel incelemeye tabi tutulmak üzere Bitlis Eren Üniversitesi Arkeoloji Laboratuvarı'na götürülmüştür. Söz konusu 44 numunenin 24'ü Çingentepe'den, 2'si Attepe'den, 11'i Örentepe'den, 6'sı Ardıçlıtepe'den ve bir tanesi de Pamuklu 2 arkeolojik alanından alınmış olup Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Mineraloji ve Petrografi Laboratuvarları'nda ince kesitleri alınan parçalar üzerinde mineralojik incelemeler gerçekleştirilecektir. İlgili parçaların büyük kısmı kil yapıları ve formları itibariyle Erken Tunç Çağı'na, önemli bir kısmı Orta Tunç Çağı'na, çok az bir kısmı da Geç Tunç Çağı'na tarihlendirilebilmiştir. Ardıçlıtepe'den alınan bazı örneklerle Pamuklu 2'den alınan bir örneğin daha geç tarihli olması muhtemel olup tarihlendirme analizler sonrası netlik kazanacaktır.

2014 arazi sezonumuz planlandığı gibi gerçekleştirilmiş olup temel bilimsel hedeflere ulaşılmıştır. Gerekli iznin verilmesi halinde 2015 sezonunda baraj suları altında kalacak daha fazla sayıda arkeolojik alanın tespit edilmesi, buralarda Çizim: ve fotoğraflama yoluyla belgeleme çalışmaları yapılması, bazı alanlardaysa jeofizik taramaların sürdürülmesi planlanmaktadır. Projemize iki yıl için sağlanan Newton İleri Desteği dolayısıyla çalışmalarımız 2015 yılı itibariyle Britanya Akademisi tarafından desteklenecektir. Önceki yıllarda başta Çingentepe olmak üzere tespit edilen bazı arkeolojik yerleşimlerde kurtarma kazılarının başlatılması hususundaki önerimiz de Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce değerlendirilmiş, Silifke Müzesi'nden görüş istenmiş ve müdürlüğün olumlu görüşü Genel Müdürlüğe iletilmiştir. Bu bağlamda, Devlet Su İşleri ve Karayolları Genel Müdürlüğü'nün maddi desteği ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle vadide önümüzdeki yıllarda kurtarma kazıları da gerçekleştirilebilecektir.

Araştırma projemizin 2014 sezonu arazi çalışmalarına yürütücü olan şahsım dışında teknik çizimci ve fotoğrafçımız Nazlı Evrim Şerifoğlu ve tüm çalışmalara büyük bir özveriyle katılmış olan Tarsus Müzesi Arkeologlarından Bakanlık Temsilcisi Doğukan Bekir Alper katılmıştır. İngiltere Leicester Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyelerinden Dr. Naoise Mac Sweeney araştırma vizesini zamanında alamadığından arazi çalışmalarında yer alamamış, jeofizik taramalarda kullanılan RM-15 özdirenc cihazını Silifke'ye

getirmek ve İngiltere'ye geri götürmekle yetinmiştir. Coğrafi Bilgi Sistemleri uzmanımız Yrd.Doç.Dr.Carlo Colantoni ve Arş.Gör.Bengi Başak Selvi de, arazi çalışması öncesi ve sonrasında haritaların incelenmesi, dijital arşivin oluşturulması ve tespit edilen alanların haritalanması işlerini başarıyla gerçekleştirmişlerdir. Projemizin 2014 arazi çalışması Bitlis Eren Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu ve Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün cömert maddi desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

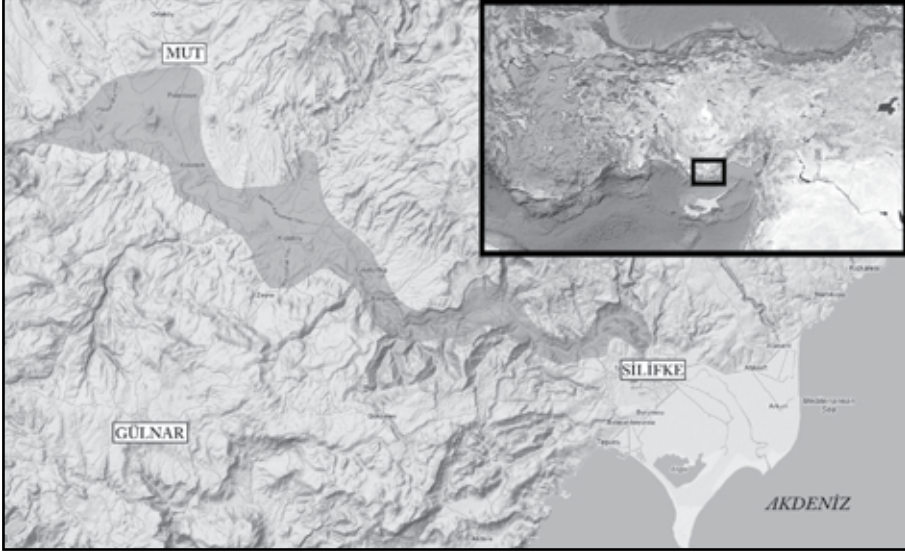
Teşekkür

Projemize vermiş ve vermekte oldukları maddi ve manevi desteklerinden ötürü Bitlis Eren Üniversitesi'ne ve Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'ne teşekkür ederiz. Silifke Müze Müdürü Sayın İlham Öztürk ve tüm müze çalışanlarına çalışmamız esnasında bizlere vermiş oldukları nazik destek ve yardımları, projemize Bakanlık Temsilcisi olarak katılmış olan Doğukan Bekir Alper'e de çalışmamızın sorunsuz bir biçimde sürdürülebilmesi için göstermiş olduğu tüm çaba ve çalışmalarımızın her aşamasına etkin katılımı dolayısıyla müteşekkirimiz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bizlere çalışma imkânı sunduğu için, Kazılar Dairesi başta olmak üzere Genel Müdürlüğün değerli personeline de tüm emekleri dolayısıyla sonsuz şükranlarımızı sunarız.

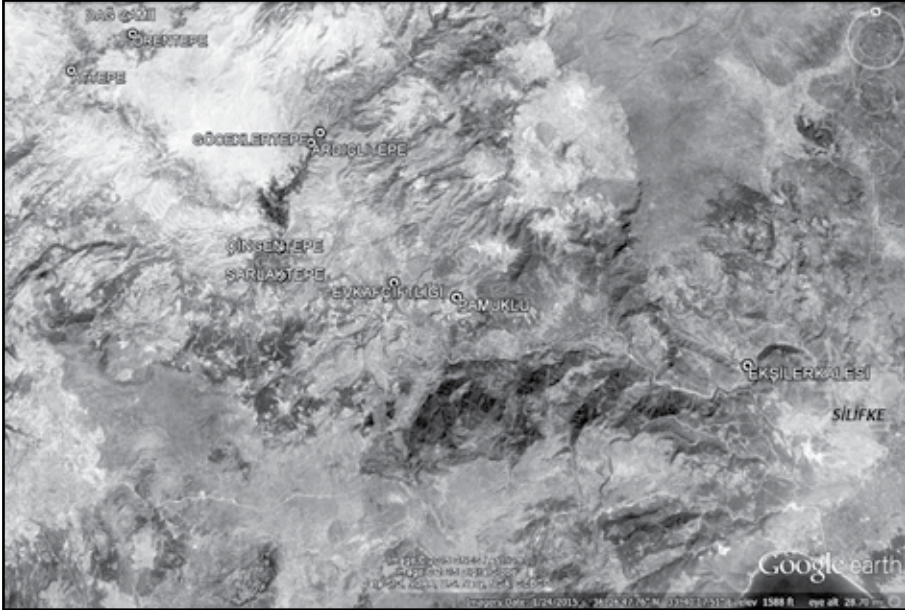
KAYNAKÇA

- AREL, M., 1962. "Mut'taki Karamanoğulları Devri Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, 5: 241-250.
- FRENCH, D., 1965. "Prehistoric Sites in the Göksu Valley", *Anatolian Studies*, 15: 177-201.
- BOUTHILLIER, C., C. COLANTONI, S. DEBRUYNE, C. GLATZ, M.M. HALD, D. HESLOP, E. KOZAL, B. MILLER, P. POPKIN, N. POSTGATE, C.S. STEELE, A. STONE, 2014. "Further Work at Kilise Tepe, 2007-2011: Refining the Bronze Age to Iron Age Transition", *Anatolian Studies*, 64: 95-162.

- KÖSE, H. ve D. ATLAY, 2005. *Mut Claudiopolis*. Mut Belediyesi, İstanbul.
- ŞERİFOĞLU, T.E., 2007. (çevrimiçi). "An Archaeological Survey Performed Along the Göksu River Valley in Turkey as a Part of a Doctoral Research", *WAC Inter-Congress in Jamaica (20-27 Mayıs 2007)*, http://www.worldarchaeologicalcongress.org/students/jamaica/e_session/Serifoglu.htm.
2015. "Mersin Aşağı Göksu Arkeolojik Kurtarma Yüzey Araştırması Projesi 2013 Sezonu Sonuçları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 32/2: 43-54.
- ŞERİFOĞLU, T.E., N. MAC SWEENEY ve C. COLANTONI, 2014. "Lower Göksu Archaeological Salvage Survey Project, the Preliminary Results of the First Season", *Anatolica*, 40: 71-92.
2015. "Lower Göksu Archaeological Salvage Survey Project, the Second Season", *Anatolica*, 41, *basımda*.

Resim 1: Mersin Aşağı Göksu arkeolojik kurtarma yüzey araştırması projesi çalışma alanı.

Resim 2: 2014 sezonunda ziyaret edilerek incelenen ve belgelenen arkeolojik alanlar.

Resim 3: Pamuklu Köyü yakınlarında tespit edilen sütun kaidesi.

Resim 4: Göceklertepe.

Resim 5: Ardıçlıtepe.

Resim 6: Ardıçlıtepe'nin zirvesindeki oyuklu kaya.

Resim 7: Kurtseyu Vadisi'nin kuzey ucunda bulunan jeolojik bölge.

Resim 8: Örentepe.

Resim 9: Dağ Camii.

Resim 10: Şarlaktepe.

Resim 11: Ekşilerkalesi'nin kuzeydoğu ucunda bulunan kaya oyuntusu.

Resim 12: Çingentepe Höyüğü'nün batı yamacında gerçekleştirilen jeofizik taramalar.

DAĞLIK KILIKIA'DA KENTLEŞME VE KIRSAL YERLEŞİMLER ARAŞTIRMASI 2014

Ümit AYDINOĞLU*
Ahmet MÖREL

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izni ile, Mersin iline bağlı Erdemli ve Silifke ilçeleri arasındaki dağlık bölgede, Antik Döneme ait yerleşimler, bunların oluşturdukları bölgesel yerleşim düzenlemesi ve bunun oluşmasında önemli bir rolü olan kırsal yerleşimleri ortaya çıkarabilmek amacıyla başlatılan arkeolojik yüzey araştırmalarına 2014 yılında devam edilmiştir¹.

Bu araştırma, coğrafi ve tarihsel olarak belirli bir bölgeyi kapsamaktadır. Burası, Dağlık Kilikia bölgesinin doğusunda yer almaktadır. Helenistik Dönem'de bu alanda bir tapınak devlet egemenliğinin olduğu ve bu bölgenin Olba Territoriumu olarak adlandırıldığı, Diokletianus Dönemiyle birlikte bu alanın Isauria Eyaleti olduğu bilinir. Günümüzde ise Mersin İli, Silifke ve Erdemli ilçeleri arasında kalan coğrafyayı kapsamaktadır.

Bölgede sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarında, bugüne kadar farklı dönemlere ait ve farklı büyüklüklerde çok sayıda yerleşim kayıt altına alınmıştır. Bunların çoğu iyi korunmuş kalıntılarıyla dikkat çekicidirler. Yerleşimlerin Helenistik Dönemden gelen ve Roma ve Geç Antik Dönemde de devam eden bir sürekliliğe sahip oldukları görülür. Bununla birlikte dönemler içerisinde

* Doç. Dr. Ümit AYDINOĞLU, Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü 33343 Mersin/TÜRKİYE.
Arş. Gör. Ahmet MÖREL, Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü 33343 Mersin/TÜRKİYE.

1 2014 yılı arazi çalışmalarına Bakanlık Temsilcisi olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanı Utku Yurtsever katılmıştır. Ayrıca Arş. Gör. Ahmet Mörel, Yüksek Lisans öğrencileri Okan Özdemir ve Hülya Erdoğan arazi çalışmaları boyunca ekipte yer almışlardır. Katkıları için teşekkür ederiz.

yerleşimlerin karakterlerinin değiştiği de izlenebilmektedir. Bu yerleşimler, kuruldukları dönemlerin siyasi ve kültürel şartlarını yansıtmaları açısından önem taşımaktadırlar. Helenistik Dönem yerleşimlerinin sahip oldukları savunma işlevi öne çıkarken, Roma Dönemi ve sonrasındaki yerleşimlerin üretime yönelik kırsal karakterleri dikkat çekicidir. Ayrıca Roma Dönemi ve sonrasındaki yerleşimlerin bazılarının, kendilerinden önce kurulmuş olan Helenistik Dönem yerleşimlerinin içinde ve etrafında gelişmeleri, Territoriumda yerleşimlerin gelişim ve değişim sürecini açıklayabilecek olması açısından önem taşımaktadır.

2014 yılı araştırmaları ağırlıklı olarak Silifke ve çevresinde sürdürülmüştür. Çalışmaların ilk bölümünde, devam eden yayın çalışmalarının eksikliklerini gidermek amaçlanmıştır. Bu kapsamda, araştırma alanındaki peristyle avlulu konutlar üzerine incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu konutlardan biri Demircili/İmriogon Kome yerleşiminde bulunmaktadır. Buradaki peristylili bir avlu etrafından genişleyen konutun yapımında arazi şartlarının etkili olduğu ve konut kompleksinin en az iki teras üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Peristyle avlunun bulunduğu teras zemini büyük plaka taşlarla döşenmiştir. Peristyli oluşturan sütunların üzerindeki arşitravin hatıl deliklerine sahip olması peristylin arkasında bir portikonun olduğunu gösterir. Konutun kapılarından biri üzerinde lobut, çelenk ve phallus kabartmaları vardır. Konutun etrafında ve içerisinde su olukları, sarnıçlar, mekânlar ve bu mekânlarla birleşik durumda bir zeytinyağı atölyesi tespit edilmiştir.

Bir diğer peristyle avlulu konut ise Demircili'deki Sivrikale yerleşimindedir. Burada, oldukça büyük bir alana yayılan bir çiftlik evi ve yanında piramidal çatılı bir anıt mezar bulunmaktadır. Çiftlik evinin peristyle avlulu olduğu ve yaklaşık olarak 1125 m² alana kurulduğu tespit edilmiştir. Konutun etrafını çevreleyen duvarlar büyük boyutlu tek sıra taş örgüsüne sahiptir ve konutun oldukça yüksek ve kalın duvarlarla çevrili, tahkimli bir yapı olduğuna işaret eder (Resim: 1). Kuzey köşede, konutu çevreleyen duvarların üzerinde yeralan yapının ise bir kule olduğu anlaşılmaktadır. Konutun merkezinde, ortasında da bir sarnıç bulunan peristyle avlu vardır. Avluda üçü *in situ* durumda korunmuş beş sütuna ait parçalar bulunmaktadır. Avlunun üç cephesinde mekânlara ait kalıntılar vardır. Özellikle kuzey ve batı cephelerdeki

portikolar sütunların arkasındaki boşluk ve üzerinde kapı açıklıkları bulunan duvarlar daha iyi korunmuş durumda izlenebilmektedir. Tarım teraslarına hakim noktada kurulmuş olan konutun içinde ve etrafında sarnıçlar, yakınında zeytinyağı üretimine işaret eden bir atölye ve piramidal çatılı bir kule mezar yer almaktadır². Silifke'nin kuzeyindeki Karaböcülü yerleşimi ise daha önceki çalışmalarımızda sıklıkla ziyaret ettiğimiz bir yerdir. Burada bulunan iki peristyle konut incelenmiştir ve peristyle avlulu konutlarının yakınlarında başka mekânların da varlığı tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları atölyedir. Yerleşimde ayrıca bir kilise, kaya mezarlar, khomosoriumlar ve kaya lahitlerinden oluşan bir nekropol tespit edilmiştir.

Elde edilen ilk sonuçlara göre, bölgedeki kırsal yerleşimlerde, Roma Döneminde peristyl avlulu konut tipolojisinin benimsendiği ve yaygın olarak kullanıldığını görülür. Bu konutlar genel olarak ortak bir plana sahiptirler. Sütunlu bir avlu temel özelliştir. Üzeri açık avlu içerisinde ayakta veya in-situ halde bulunan sütunlar ve arşitravlar bu yapıların peristyle avlulu konut olarak tanımlanmasına imkan sağlar. Sütunlarla çevrili merkezi avlunun gerisindeki portikolar ve bunlara açılan mekânlar bölge örneklerinde temel özelliştir. Konutların üç cephelerinde mekân ve portiko yer alırken ön cephelerinin bu görülmez. Bazı örneklerde kuzey portikonun ve mekânların özellikle vurgulandığına dair kanıtlar vardır. Portikoların bir üst örtüye sahip olduğu da görülmektedir. Yapı tekniği açısından ise bütün örneklerin benzer bir duvar örgü tekniğine sahip oldukları görülür. Buna göre, konutlar büyük dikdörtgen kesme blok taşlardan oluşan tek sıra duvar örgüsüne sahiptirler. Bununla birlikte, Karakabaklı'daki iki konutta olduğu gibi küçük kesme taşlardan oluşan bir duvar örgüsünün de kullanıldığı görülür ve bu durum bölgenin Geç Antik Dönem yapı tekniğine işaret eder. Bölgede bulunan peristyl avlulu konutların çevresinde genellikle zeytinyağı atölyeleri tespit edilmesi bu konutların aynı zamanda üretimle bağlantılı olduklarını gösterir.

Yayın çalışmaları kapsamında, Demircili yakınlarındaki Kümbetbeleni yerleşiminde ve buranın nekropolisinde de incelemeler gerçekleştirildi. Bu

2 Öterkale olarak da adlandırılan mevkideki bu mezar anıtı Y. Er Scarborough tarafından doktora tezinde ele alınmış ve kule mezar olarak adlandırılmıştır, anıt mezar piramidal çatılı ve kule tiplidir ve yaklaşık 10 metre yüksekliğinde korunmuştur, Y. Er Scarborough, *The Funerary Monuments of Cilicia Tracheia*, Unpublished Ph. Thesis, Cornell University, 1991, 403.

yerleşimde, bel bölümüne kadar yüksekliği bulunan, katlanır sandalye üzerinde oturan bir erkek heykeli tespit edilmiştir. Heykelin başı kırılmış durumdadır. Figürün üzerine bir *chimation* giydiği, bunun da içerisinde *chitonun* yer aldığı görülmektedir. Sağ kolunu göğüs üzerinde çapraz tutmuş ve aynı kolunu *chimationun* içerisinden bilek kısmına kadar çıkararak sol yakasını kavramış şekilde betimlenmiştir. Heykelin, bölgedeki diğer örneklerden yola çıkılarak M.S. 2. yüzyılın sonu - M.S. 3. yüzyıla tarihlenmesi mümkündür³.

2014 yılı çalışmaları yeni tespitlerle devam etmiştir. Demircili/İmriogon Kome yerleşiminin akropolisinde gerçekleştirdiğimiz incelemeler sonucu iki anıt mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlardan ilki, önünde büyük bir kemer içeren anakayaya oyulmuş bir odadan oluşmaktadır⁴. İkinci anıt mezar ise ilkinin aşağısında yaklaşık 50 metre güneyindedir. Burada büyük bir platforma ait zemin döşeme taşları ve duvara ait bir sıra taş korunmuş durumdadır.

2014 yılı çalışmaları kapsamında Tapureli Köyü'ndeki geniş bir alana yayılmış antik yerleşim hakkında önemli veriler elde edilmiştir. Yerleşimin iki tepe üzerinde ve eteklerinde kurulduğu anlaşılmaktadır⁵ (Resim: 2). Bu tepelerden birinin yamaçları ise nekropol alanı olarak kullanılmıştır ve bu yamaçta 27 kaya mezarı ve çok sayıda khmosorium belgelenmiştir (Resim: 3). Burada tespit edilen 4 kaya oyma tapınak cepheli mezar ise dikkat çekicidir. Bunlar anakayaya oyulmuş mezar odalarına ve tapınak ön cephesine sahiptirler. Nekropolün bulunduğu tepede iyi durumda korunmuş bir antik yol döşemesi ve dar kapsamlı bir yerleşime ait kanıtlar da vardır (Resim: 4). Bu yamaçta bir de yıkıntı durumunda kilise (Kilise 1) tespit edilmiştir. Yerleşimin kurulu olduğu tepelerde ise yoğun bir ormanlık vardır ve bu sebeple tespit yapmak zordur. Bununla birlikte güneybatı cephede büyük boyutlu yaklaşık 4 konut tespit etmiş olmamız önemlidir (Resim: 5). Bu yamaçta, düzlüğe yakın alanda

3 Bölgedeki benzer örnekler için bkz. S. Durugönül, *Die Felsreliefs im Rauhen Kilikien*, BAR 511, Oxford, 1989; S. Durugönül, *Sitzstatuen im Museum von Silifke – Grabstatuen aus dem Rauhen Kilikien*, AA 2003.2, 107-118; S. Durugönül, "Dağlık Kilikia 'Olba Territorium'u Kabartmalarında Yerel Heykeltraşlık Unsurları", Mersin Sempozyumu I (Y. Özdemir (ed.), 19-22 Kasım 2008, Mersin, 2009, 62-69 .

4 Bu mezar anıtı hakkında bkz. B. Söğüt, "Tombs with Monumental Columns in the Olba Region", *OLBA XI* (2005), 111.

5 Yerleşimle ilgili olarak az sayıda yayın bulunmaktadır. Son dönem araştırmaları için bkz. M.H. Sayar, "Kilikya Yüzey Araştırmaları 2004", *AST 23.1* (2006), 2.

iki kilise ve bunlara ait çok sayıda sütun parçası yer almaktadır. Bu iki kilise arasındaki alanda, bir platform ve oldukça büyük boyutlarda bir sütun başlığı ile kaidesi ve sütunun varlığı buradaki bir anıta işaret eder. Sütun başlığı ise palmet bezemeli olması açısından önemlidir. Bu yamacın yukarılarında ise büyük bir kilise daha tespit edilmiştir (Kilise 5). Ayrıca yerleşimi boydan boya dolaşan ve yapılar arasında iletişimi sağlayan antik bir yol/sokak uygulamasının varlığı ortaya çıkarılmıştır. Yerleşimde, bu yol hattında çift sıra poygonal duvar örgüsüne sahip büyük boyutlu bir yapı da bulunmaktadır (Resim: 6). Helenistik Dönem kökenli olduğu anlaşılan yapı iki katlıdır ve yaklaşık 10 m. yüksekliğinde korunmuştur. Daha sonraki evrelerde kullanılmış olduğu, yan yüzüne bir kapı eklenmesi ve kapı üzerine çelenk kabartması olmasından anlaşılmaktadır. Bunun hemen yanındaki kayalıkta ise iki asker kabartması, daha önceden bilinen ve yayınlanmış kabartmalardır⁶.

2014 yılındaki yeni tespitlerden biri Silifke Demircili Köyü sınırlarındaki Güvercinlik Akhavi mevkii'dir. Burası, Güvercinlik yerleşiminin kuzeyinde, tepelik alanda bir kırsal yerleşimdir. Yerleşimde yoğun tahribat söz konusu, bununla birlikte bir kiliseye ait kalıntılarla, orman içinde kalmış mekânlara ait izler tespit edilmiştir. Kilisenin apsisi bir bölüme kadar iyi korunmuştur ve yıkıntılar arasında neflere ait sütun dizilerinin izleri görülmektedir. Güney cephede ise kiliseyi çevreleyen avlunun duvarları korunmuştur. Kuzey cephedeki avlu bölümünde ise çeşitli yapılara ait kapı lentoları ve bir tonozlu mezar görülmektedir.

Susanoğlu- Türkmenoğlu hattında yaptığımız çalışmalarda ise çok sayıda kırsal yerleşim tespit edilmiştir. Bunların sahip olduğu özellikler, Helenistik Dönemde başlayan ve devam eden bir geleneğin varlığına işaret etmektedir. Susanoğlu'ndan yukarı doğru giden yol üzerinde, Türkmenoğlu Köyü yakınındaki Çülenli (1) Mevkii'ndeki ilk yerleşimde çok sayıda mekâna ait kalıntılar bulunmaktadır. Yapıların karakteri ve dağılımı büyük boyutlu bir çitlik yerleşime işaret eder. Yerleşimde 3 adet atölye ve bunlara ait pres yuvaları, 1 adet kırma teknesi, 1 büyük sarnıç ile harman yeri tespit edilmiştir. Türkmenoğlu Köyü Kızılören Mahallesi'nden aşağıya inerken yolun sağında bulunan

6 Yerleşimdeki kabartmalar daha önce S. Durugönül tarafından yayınlanmıştır, S. Durugönül, *Die Felsreliefs im Rauhen Kilikien*, BAR 511, Oxford, 1989, 34-35.

diğer yerleşim Çülenli (2) olarak adlandırılmıştır ve yerleşiminde 5-10 konut bulunmaktadır. Ayrıca bir kapı lentosu ve avlusunda bir sarnıç tespit edilmiştir. Türkmenuşağı Köyü'nde aynı alandaki bir diğer yerleşim de Çülenli (3) olarak adlandırılmıştır ve yerleşiminde özenle oluşturulan poligonal mekân bir atölye olarak kullanılmış ve pres yuvası korunmuştur. Yerleşimde ana kayaya oyulmuş presin yanısıra 4-5 ev kalıntısı bulunmaktadır. Türkmenuşağı Köyü Kızılören mahalesindeki Kızılören kalıntılarının karşısındaki tepede yer alan bir diğer yerleşim ise Türkmenuşağı Çatmataş olarak adlandırılmıştır ve burası özenli işçilikte poligonal yapılara sahiptir. Bu yapıların önünde büyük bir sarnıç yer alır. Büyük bir mekân ve içi sürekli kullanılmıştır, en son hali ise bir yörük evidir. Türkmenuşağı Kızılören mevkindeki yerleşimde ise özenle işlenmiş poligonal duvarlara sahip bir yapı bulunmaktadır (Resim: 7). Bu yapının daha sonradan da kullanımı devam etmiş, dıştan payelerle desteklenmiş ve çift kabuk duvar örgü ile çevrelenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu yapının Helenistik kökenli olduğu gerek duvar işçiliğinden gerekse de duvar içinde kullanılan kemer atkılarından anlaşılabilmektedir. Yerleşimde küçük boyutlu bir kilise bulunmakta ve bu kiliseye ait synthronon görülmektedir, ayrıca bir harman ve atölye de yerleşimde bulunmaktadır.

Silifke Ovacık Köyü çevresinde de araştırmalar sürdürülmüştür. Ovacık Çevlik yerleşimi Ovacık-Hançerli Yolu üzerinde bulunmaktadır. Etrafta geniş tarım alanlarına sahip yerleşimde anakayaya oyulmuş mekânlar, sarnıç, harman yeri ve bir khomosorium mezar tespit edilmiştir. Vadi içinde ise anakayaya oyulmuş mezar ve üzerindeki niş içerisinde M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilmiş iki oturan figür yer almaktadır⁷. Vadinin aşağısında ise anakaya üzerindeki niş içerisinde yanında yazıtıyla birlikte Hermes Kabartması bulunmaktadır (Resim: 8). Bu kabartmanın yanındaki yazıt daha öncesinde çeşitli araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir⁸. Kabartma ise S. Durugönül tarafından ele alınmış ve M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁹.

7 Bu kabartmalar daha önce S. Durugönül tarafından yayınlanmıştır, S. Durugönül, *Die Felsreliefs im Rauhen Kilikien*, BAR 511, Oxford, 1989, 53.

8 Yazıt için bkz. St. Hagel- K. Tomaschitz, *Repertorium der Westkilikischen Inschriften*. ETAM 22, Wien, 1998, 322, Meydan 3; E.L. Hicks, "Inscriptions from Western Cilicia", *JHS* 12 (1891) 271, nr.75; E. Borgia, "Building Activities in Roman and Proto-Byzantine Cilicia through Epigraphic Sources", K. Levent Zoroğlu'na Armağan / *Studies in Honour of K. Levent Zoroğlu* (ed. M. Tekocak), 2013, 115 ve 138.

9 S. Durugönül, *Die Felsreliefs im Rauhen Kilikien*, BAR 511, Oxford, 1989, 143.

Ovacık Köyü çevresinde, İmamlı- Hançerli Yolu üzerindeki bir diğer yerleşim ise Ovacık Baklaların Yıkığı olarak adlandırılmaktadır. Yerleşim konum olarak İmamlı Köyü'ndeki Meydan kalesinin tam karşısında, vadinin diğer kenarındadır. Yerleşimde kesme blok taşlardan mekânlar bulunmaktadır. Etrafı tarımsal araziyle çevrili yerleşimde 3 pres, 3 harman yeri, 1 toplama tankı tespit edilmiştir.

Ovacık Köyü çevresinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda Ovacık Kızılmezarlık olarak adlandırılan alanda bir Helenistik Dönem kulesi tespit edilmiştir (Resim: 9). Bu, çift kabuk poligonal duvar örgüsüne sahip bir yapıdır ve altında bir sarnıç yer almaktadır. Kulenin yanında 2 ışık ve 1 sarnıç daha bulunmaktadır. Aynı alanda, Kızılmezarlık'taki kulenin yaklaşık 150 m. ilerisinde tespit edilen Ovacık Çamçukuru yerleşiminde ise bir başka Helenistik Dönem kulesi tespit edilmiştir. Bu da, çift kabuk poligonal duvar örgüsüne sahiptir. Kulenin kurulu olduğu tepenin etrafı teras duvarı ile çevrelenmiştir. Kulenin arkasında büyük boyutlu bir sarnıç yer almaktadır.

İmamlı Köyü çevresinde yaptığımız araştırmalarda ise yeni yerleşimler kayıtlara geçirilmiştir. İmamlı yerleşimi, İmamlı köy okulunun yanındaki bulunmaktadır (Resim: 10). Burada mekânlara ait çok sayıda kapı lentosu ve duvarlar izlenmektedir. Yerleşimde çok sayıda presin yanısıra poligonal duvar örgülü bir kule ve bir de harman yeri tespit edilmiştir. İmamlı Kızilekinlik ise, İmamlı Köyü okulunun yakınlarındadır. Yerleşim büyük bir harman yeri ile çevrelenmiştir. Bunun kenarında büyük bir yapıya ait kapı lentoları ve çevre duvarlarıyla içteki mekânlara ait kalıntılar izlenebilmektedir. Bölgede korunan tek yapı sarnıç ve bir prestir.

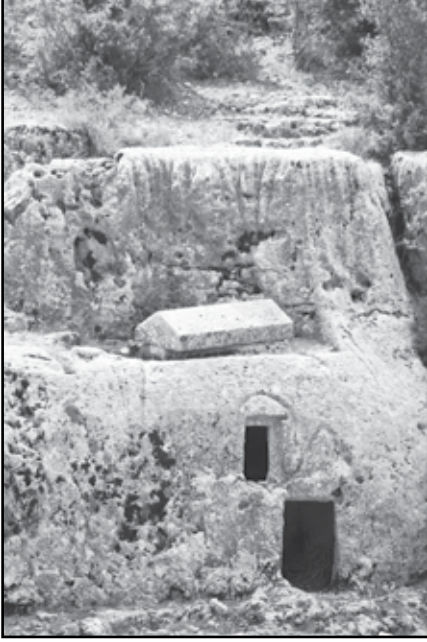
Silifke Gündüzler Köyü Kalesi bu yılki araştırmalar kapsamında ziyaret etme şansı bulduğumuz yerleşimlerden biridir. Yerleşimin akropolünde bir tapınak tipli anıt mezar dikkat çekmektedir. Ayrıca, yerleşimde tespit ettiğimiz bir kaya mezar, öne doğru gelen ante duvarları ve korniş bezemeli alınlık, arşitrav ve korniş bloklarıyla bir tapınak ön cephesine sahiptir. Yerleşimin yamaçlarında ise çok sayıda kaya mezar bulunmaktadır.

Resim 1: Demircili Sivrikale peristyle avlulu konut çevre duvarı.

Resim 2: Tapureli yerleşiminin kurulu olduğu tepelik alan

Resim 3: Tapureli kaya mezar örnekleri.

Resim 4: Tapureli antik yol döşemesi.

Resim 5: Tapureli güneybatı cephedeki konutlar.

Resim 6: Tapureli polygonal duvar örgülü yapı.

Resim 7: Türkmenuşağı Kızılören polygonal duvar örgülü yapılar.

Resim 8: Ovacık Çevlik Hermes kabartması ve yazıt.

Resim 9: Ovacık Kızılmezarlık Hellenistik Dönem kulesi.

Resim 10: İmamlı yerleşim.

MERSİN, SİLİFKE, AYATEKLA (MERYEMLİK) ÖREN YERİ YÜZEY ARAŞTIRMA VE BELGELEME ÇALIŞMASI, 2014

Umut ALMAÇ*

“Mersin, Silifke, Ayatekla (Meryemlik) Ören Yeri Yüzey Araştırması” 2014 Eylül ayında gerçekleştirilmiştir. Yüzey araştırmasına, ITU Mimarlık Fakültesi Restorasyon Programı yüksek lisans öğrencilerinden, Mimar Canay Tuncer, Mimar-İnşaat Mühendisi Ahsen Karagöl ve Geomatik Mühendisi-Restorator Irmak Yamaner katılmıştır. Silifke Müze Müdürlüğü’nde görev yapmakta olan uzman Cenap Işık, Bakanlık Temsilcisi olarak, çalışmaya değerli katkılarda bulunmuştur.

Ayatekla¹ Ören Yeri, Mersin İli, Silifke İlçesi’nin yaklaşık 2 km. güneyinde bulunmaktadır. Yerleşim, 5. yy.’da Aya Tekla kültünün merkezi haline gelmiştir. Apsis duvarının bir bolumu günümüze ulaşabilen büyük bazilika, Aya Tekla’ya adanmıştır (Mansel, 1943, s13). Birçok hacının ziyaret ettiği yerleşim, kendisi de bir hacı olan Egeria’nın M.S. 386 yılında ziyaretinden sonraki tasvirine dayanarak 4. yy.’a tarihlendirilirken (Hill, 1996, s208), alandaki birçok yapının dönemi 1907 yılında bölgeye gelerek Meryemlik’te kapsamlı bir çalışma yürüten Ernst Herzfeld ve Samel Guyer tarafından 5. yy. olarak belirtilmiştir (Herzfeld, Guyer, 1930). Yerleşimde kiliseler, sarnıçlar ve bir hamam yapısı bulunmaktadır. Silifke yönünden gelen antik yol, yerleşimin ortasından geçmektedir. İki açık sarnıç yapısı dışında bütün diğer yapılar antik yolun doğusunda yer almaktadır. Alanın doğusunda yerleşimin sınırlarını belirleyen duvarların bir kısmı görülebilmektedir.

İTÜ Mimarlık Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Metin Ahunbay 1996 yılından başlayarak, Ayatekla Ören Yeri’nde yüzey araştırma çalışmalarını yürütmüştür. Bu çalışmalarda, toprak üzerinde bulunan yapılar tespit

* Dr. Umut ALMAÇ, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Taşkışla, 34437, İstanbul/TÜRKİYE.

1 Ayatekla Ören yeri, eski kaynaklarda Meryemlik olarak isimlendirilmiştir.

edilerek ölçekli vaziyet planı üzerine işlenmiştir. Ayrıca, yerleşimdeki bazı yapı ve yapı kalıntıları daha detaylı bir biçimde incelenerek, belgeleme çalışmaları yürütülmüştür (Ahunbay, 1996; Ahunbay & Saner 1999, Ahunbay & Saner 2000). Dr. Işıl Polat Pekmezci, 2004 yılında tamamladığı “Silifke Aya Tekla Bazilikası Sarnıcı Restorasyon Projesi” isimli yüksek lisans tezinde, yapının mevcut durumu belgelenmiş ve yapının geleceğe aktarılması amacıyla koruma önerileri geliştirilmiştir (Polat, 2004).

Yaklaşık 5 sene sürmesi öngörülen “Mersin, Silifke, Ayatekla (Meryemlik) Ören Yeri Yüzey Araştırma ve Belgeleme Çalışması”, antin kentin su ihtiyacını karşılamak üzere inşaa edilmiş ve bugün halen gözle görülebilir yapı ve yapı parçalarının tespit edilmesini, bunların ölçekli planlar üzerinde ifade edilmesini, mevcut durumlarının belgelenmesini, daha önce hazırlanan çalışmalardan faydalanarak söz konusu yapıların geçirdiği değişimlerin algılanmasını, bu yapılarda kullanılan yapı malzeme ve tekniklerinin incelenmesini, korunmaları için gerekli görüldüğü takdirde acil müdahale önerilerinin hazırlanması amaçlanmaktadır. Suyun depolanması ve dağıtımıyla ilişkili yerleşimde çok sayıda yapı ve yapı parçası bulunması nedeniyle, 2014 yılında gerçekleştirilen alan çalışmasında, antik yerleşimdeki sarnıcıların tespit edilmesi ve daha önce belgelenmemiş bir adet sarnıcın ayrıntılı olarak incelenmesi planlanmıştır.

Frontinus (Bennett, 1925; Herschel, 1973; Evans, 1994) ve Vitruvius’un (Morgan, 1960) günümüze ulaşan yazılı metinleri, hidrolik mühendisliği ve su yapıları ile ilgili Roma dönemi ustalığı ve meslek pratiği hakkında doğrudan fikir vermektedir. Arkeolojik çalışmalarla elde edilen veriler ise, yukarıda sözü geçen yazılı kaynakların sağladığı bilgilerin ötesinde, Roma dönemi ve sonrasında mühendislerin hidrolik konusunda çok daha donanımlı olabileceğini göstermektedir (Ortloff & Crouch, 2001). Çalışma grubumuzun yürüteceği yüzey araştırma ve belgeleme çalışmaları ile yerleşimde ve yakın çevresinde bulunan su yapıları incelenerek, Roma ve Bizans Dönemi yapı geleneği ve teknolojisi hakkında bilgiler sağlanacaktır.

Ayrıntılı İncelenen Su Sarnıcı

Çalışmalarda ayrıntı olarak incelenen ve belgelen yapı, arkeolojik sit alanında bulunan kapalı tipteki su sarnıçlarından biridir. Yapı, alandaki açık su

rezervuarlarının yaklaşık 15 metre doğusunda bulunmaktadır (Çizim: 1, Şekil 1). 3 sütun dizisiyle 4 nefli bir düzene sahip bina, yaklaşık 11.00x18.00 ölçülere sahip dikdörtgen plan şemasındadır (Çizim: 2).

Yapı, yığma yapım tekniğinde insaa edilmiştir. Eğimli bir arazi üzerinde insaa edilmesi nedeniyle, yapımda ana kayaç oyularak yapım malzemesi ve süresinden mümkün mertebe tasarruf edilmiş olmalıdır. Çok katmanlı yığma duvarlar, ana kayaç üzerine oturmaktadır. Duvarlarda dış kabuk, iri kireçtaşı blokları ile iç katman ise üst kotlara kadar tuğla, olasılıkla tonoz başlangıç seviyesinden sonra ise kaba yonu taş dizileriyle örülmüştür (Şekil: 2). Duvar örgüsünde, iri agregalı kireç esaslı bağlayıcı harç kullanılmıştır (Şekil: 3). Sarnıç iç yüzeyi tuğla kırıklarına sahip horasan sıva ile kaplanmıştır (Şekil: 4). Tonoz yükünün zemine aktarılmasını sağlayan sütunlar kireçtaşı kullanılarak imal edilmiştir (Şekil: 2, Çizim: 2)

Yapının üst örtüsü bulunmamaktadır (Çizim: 3). Taşıyıcı duvarların dış katmanı olan iri kesme taş blokları neredeyse bütünüyle yok olmuştur (Şekil: 5, Şekil: 6). Duvarların iç katmanı olan tuğla duvarlardan, kuzeydoğu ve güneydoğu duvarlarının parçaları iç mekâna doğru devrilmiştir (Şekil: 2, Şekil: 5). Kuzeybatı ve güneybatıdaki tuğla duvarlar ise bütünüyle yok olmuştur (Çizim: 3). İç mekân, toprak ve olasılıkla yıkılan tonoz bölümleri ile dolmuştur. Bugün, yerinde 5 adet sütun tespit edilebilmiştir.

Hâlihazırda, yapıda dikkati çeken en önemli problem, kuzeydoğu duvarında görülen kesit kayıplarıdır (Şekil: 6). Olasılıkla bu duvarın kuzey bölümü ve kuzey duvarı da benzer hasar tipi nedeniyle mekân içine doğru devrilmiştir. Hasarlar, duvarın alt kotlarında bulunmaktadır.

Belgeleme Süreci

Yapının belgeleme sürecinde reflektörsüz ölçüm yapabilen bir totalstasyon kullanılmıştır (Leica Flexline TS06). Çalışma boyunca, alanda daha önce yüzey araştırmaları yürüten Metin Ahunbay'ın kullandığı poligon noktaları referans alınmıştır. Bu kapsamda, Ayatekla Kilise apsisinin yaklaşık 52 metre güneyinde bulunan 4415 numaralı noktadan çıkış yapılarak, sarnıç etrafında 4 noktadan meydana gelen bir poligon oluşturulmuştur. Bu poligon sis-

temi kullanılarak yapıdan yaklaşık 2000 nokta okuması gerçekleştirilmiştir. Belgeleme çalışması öncesinde plan ve kesit krokileri hazırlanmış ve ölçülen noktalar bu krokiler üzerinde işaretlenmiştir. Daha sonra ölçme enstrümanı içindeki nokta koordinatları CAD ortamına aktarılarak, çizimlerin hazırlanması aşamasına geçilmiştir.

Belgeleme aşamasında, Rollei Metric MSR (Metric Single Image Rectification) yazılımı ve daha önce calibre edilmiş bir dijital fotoğraf makinesi de kullanılmıştır. Cepheler üzerindeki sık nokta ağı, fotoğrafların rektifiye edilmesinde hataları en az seviyeye indirmiştir.

Değerlendirme ve Geleceğe Yönelik Planlama

“Mersin, Silifke, Ayatekla (Meryemlik) Ören Yeri Yüzey Araştırması” 2014 yılı alan çalışmasında, açık su rezervuarlarının doğusunda bulunan kapalı sarnıç incelenmiş ve belgelenmiştir. Araştırmalar, yapının özgün biçimiyle 3 sütun dizisi ile toplam 9 sütuna sahip olduğunu ve bu sütun dizilerinin yapıyı örten tonozları taşıdığını göstermektedir. Mekân, yüzyıllar boyunca biriken toprak ile dolmuştur ve dolgu yüzeyinde tonoz örtü elemanlarına ilksin herhangi bir parça bulunamamıştır. Olasılıkla, tonozla ait parçalar bu dolgu katmanı altında olmalıdır. Kuzeydoğu duvar örgüsünde tespit edilen izler, tonozların tuğla kullanılarak insaa edilmiş olabileceğini ve bu tonozların enine doğrultuda (kuzeydoğu-güneybatı doğrultusu) yapıyı örttüğünü işaret etmektedir.

Sarnıcın kuzeydoğu duvarında görülen kesit kayıplarının, ilerleyen yıllarda büyüyerek duvar bütünlüğünü ve stabilizesini riskli hale getirmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, nihai koruma çalışmaları gerçekleştirilene dek, geçici bir süre için duvarın ahşap bir payandalama sistemiyle desteklenmesinin uygun olabileceği düşünülmektedir. Destek sisteminin, duvarın mekân içine doğru devrilmesini engelleyecek biçimde tasarlanması gerekmektedir.

2014 yılı alan çalışmasına konu olan yapının kuzeyinde bir başka kapalı tipte sarnıç bulunmaktadır (Şekil: 7, Şekil: 8). Bu yapının ilk bakışta örtü sistemi dikkati çekicidir. Dikdörtgen plan şemasına sahip yapıda, 5 adet kesme

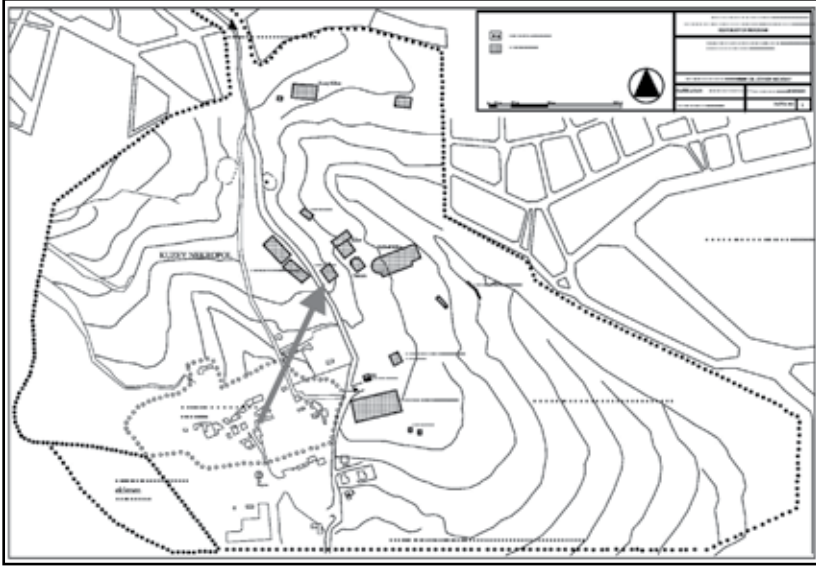
tas kemerlerin kısa doğrultuda kullanıldığı görülmüştür. Olasılıkla, kesme tas kemerlerin arasında kalan bölümler kapatılarak kaburgalı tipte bir örtü sistemi kullanılmış olmalıdır. Bu noktada, üzerinde durulması gereken temel konulardan biri, alandaki 3 kapalı sarnıcın her birinde neden farklı örtü tiplerinin tercih edilmiş olduğudur. Ayatekla kilisesi yakınındaki 3 nefli sarnıçta, kesme tas tonozlar boyuna doğrultuda kullanılmıştır. 2014 yılında incelenen ve açık su rezervuarlarının doğusundaki 4 nefli sarnıçta ise tuğla tonozların kısa doğrultuda kullanıldıkları düşünülmektedir.

Alanda gözleme dayalı tespitler, açık sarnıçlara bağlanan suyunun, yerleşkenin kuzeyine doğru ilerlediği göstermektedir. Arazi eğrilerine paralel bir biçimde devam eden su kanalları bir miktar takip edilebilmiş, ancak sonrasında gözden kaybolmuştur. Diğer taraftan, antik yerleşkenin yaklaşık 8-9 km. kuzeybatısında, D105 karayoluna bağlanan 303. Sokak üzerindeki su kemeri kalıntıları, yerleşkeye su getiren sistemin bir parçası olmalıdır (Şekil: 9, Şekil: 10). Önümüzdeki yıllarda yapılacak alan çalışmalarında, bu kemerin mimari belgelemesinin yapılması ve tespit edilebilen su kanallarının vaziyet planına işlenmesi hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

- MANSEL, A. M., 1943. *Silifke Kılavuzu*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- HILL, S., 1996. *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*, Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs, Vol.1., Ashgate Publishing Limited, Hampshire.
- HERZFELD, E., GUYER, S., 1930. *Meriamlik and Korykos. Monumenta Asiae Minoris Antiqua Vol.II*, The Manchester University Press
- AHUNBAY, M., 1996. “Binbir Kilise ve Ayatekla’da (Meryemlik) 1996 Araştırmaları”, XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı , T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- AHUNBAY, M., SANER, T., 1999. “Binbir Kilise ve Ayatekla’da (Meryemlik) 1998 Araştırmaları”, XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı , T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, ayrı basım, Ankara.

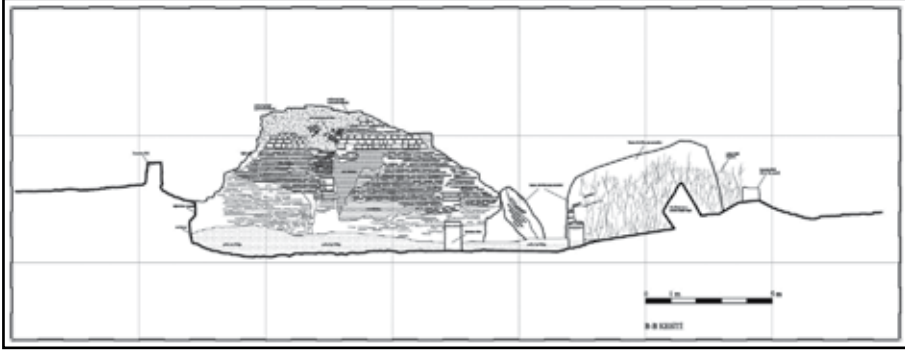
- AHUNBAY, M., SANER, T., 2000. “Karaman (Binbir Kilise) ve Silifke (Ayatekla-Mylai) Araştırmaları”, XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- POLAT, I., 2004. “Silifke Aya Tekla Bazilikası Sarnıcı Restorasyon Projesi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- BENNETT, C. E. trans. 1925. *Frontinus. The Stratagems and Aqueducts of Rome*. Cambridge, Mass.: The Loeb Classical Library.
- HERSCHEL, C. trans. 1973. *Frontinus. The Two Books on the Water Supply of the City of Rome of Sextus Julius Frontinus*. Cambridge, MA: New England Water Company Publication.
- EVANS, H. B. 1994. *Water Distribution in Ancient Rome: The Evidence of Frontinus*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- MORGAN, M. H. trans. 1960. *Vitruvius. Ten Books on Architecture*. New York: Dover Publications.
- ORTLOFF, C.R., & CROUCH, D.P. (2001). The Urban Water Supply and Distribution System of the Ionian City of Ephesos in the Roman Imperial Period. *Journal of Archaeological Science*, 28(8), 843-860.

Çizim 1: Yüzey araştırmasında incelenen yapı, Ayatekla Ören Yeri, Silifke (Polat, 2004)

Çizim 2: Plan, 2014.

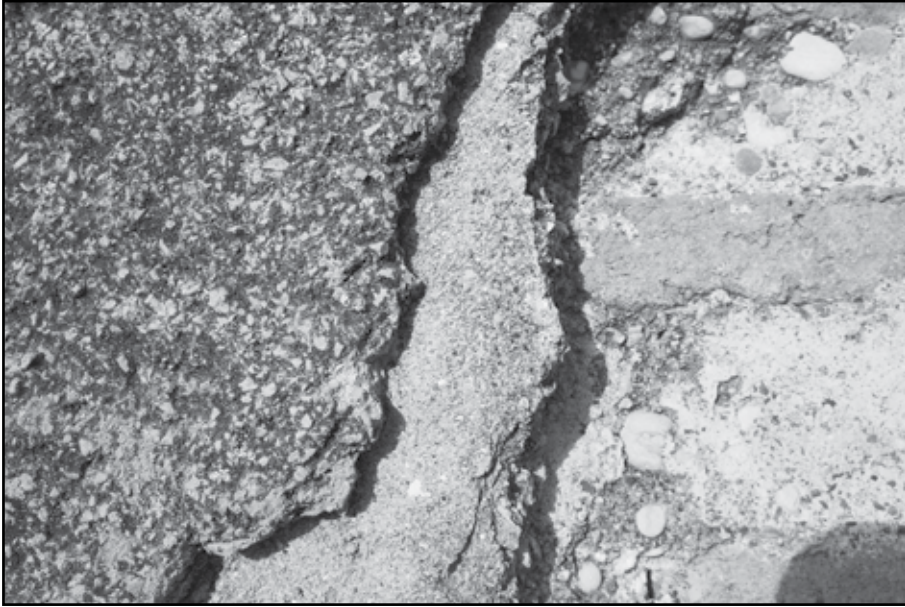
Çizim 3: B-B Kesiti.

Şekil 1: Yüzey araştırmasında incelenen yapı, Ayatekla Ören Yeri, Silifke (Google maps, 2014).

Şekil 2: Yüzey araştırmasında belgelenen kapalı tipteki sarnıç, 2014.

Şekil 3: İç mekânda duvar örgüsü ve sıva katmanları, 2014.

Şekil 4: Duvarların dış katmanını oluşturan iri kesme taş bloklar.

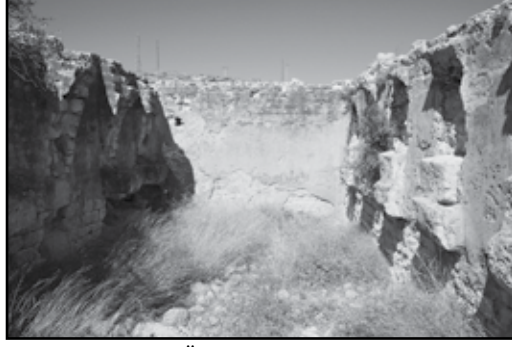
Şekil 5: Kuzeydoğu cephesi, 2014.

Şekil 6: Kuzeydoğu duvarına kesit kayıpları, iç mekândan bakış, 2014.

Şekil 7: Ayatekla Ören Yeri'nde bulunan diğer bir kapalı tipte sarnıç, 2014.

Şekil 8: Ayatekla Örenyeri'nde bulunan diğer bir kapalı tipte sarnıç, iç mekân, 2014.

Şekil 9: Ayatekla Örenyeri'ne su taşıyan su kemerlerinden geriye kalan bölümler, 2014.

Şekil 10: Ayatekla Örenyeri'ne su taşıyan su kanallarından geriye kalan bölümler, 2014.

Thera Antik Kenti ve Çevresi 2014 Çalışmaları

Abdulkadir BARAN*

Thera Antik Kenti ve çevresinde yürüttüğümüz çalışmaların dördüncü yılında ağırlıklı olarak daha önce incelenmeyen alanların taranmasına ağırlık verilmiş ve eksik kısımlar taranarak kent ile ilgili arazi çalışmalarımız tamamlanmıştır (Resim: 1). Oldukça verimli geçen çalışmalarımız sonucunda ulaşılan sonuçların kapsamlı bir kitap haline getirilerek en kısa sürede bilim dünyasına sunulması planlanmaktadır¹.

2014 yılı çalışmalarımız öncelikle 2013 yılında Ula İlçe merkezi çevresinde tespit edilen alanların tekrar incelenmesiyle başlamıştır. Kedimerdivenli tepe olarak adlandırılan alanda ve Yediinler çevresinde herhangi bir yeni tahribat tespit edilmemekle birlikte Değirmenüstü ve hemen karşısındaki İntepe mevkilerinde kaçak kazı çalışmalarının yoğun olarak devam ettiği görülmüştür. Kolluk kuvvetlerine ivedilikle haber verilmesinin yanı sıra henüz tescil edilmemiş olan bu alanların tescilinin hızlandırılması için gerekli girişimler yapılmıştır. Her iki alanda da aynı ekip ya da kişinin çalıştığını gösterecek şekilde kazı çukurlarının çevresinde kayalar üzerine bırakılmış metal buluntular (Resim: 2); detektörle yapılan kazılar sonucunda işine yaramayanların orada bırakılmış olduğuna işaret etmektedir. Alandaki tüm metal buluntular belgelenmiş ve yeni bir bulgu ortaya çıkması ihtimaline karşın tüm alanlar tekrar taranmıştır.

Ula Değirmenüstü Mvkii:

Çok sayıda yeni kaçak kazının yapılmış olduğu alanda kazı çukurları genelde küçük ölçekli olmakla birlikte hemen her çukurun kenarındaki kaya-

* Abdulkadir BARAN, /TÜRKİYE.

1 Bakanlık temsilcisi olarak Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü uzmanı Turan Yemen'in eşlik ettiği çalışmalarımıza Lisans öğrencilerimiz Arda Kara ve Müge Özkan ile lisansüstü öğrencilerimiz Araş. Gör. Sinan Paksoy, Deniz Baş ve Atilla Akgün katılmıştır.

larda metal cüruflar, kurşun parçaları ve objeler bırakılmış ve çukurlarda yoğun şekilde antik dönem seramik parçaları dağıtılmış durumdadır (Resim: 2). Alanda yaptığımız incelemelerde yeni bir mekân kalıntısı tespit edilmemekle birlikte üstte çevirme içinde yer alan küçük taşlardan düzenli bir şekilde yapılmış duvarlara sahip olan mekânın büyük oranda tahrip edilmiş olduğu gözlenmiştir. Arazi taramasının yanı sıra yerleşimin planı da 2014 yılı içerisinde yenilenmiştir.

Ula İntepe Mevkii:

2013 yılında kısmen incelenen alanda yeniden inceleme yapılmış ve küçük ölçekli yeni kaçak kazı çukurları haricinde yoğun bir tahribat gözlenmemiştir. Kaçak kazı çukurları çevresindeki bırakılmış metal buluntular belgelenmiştir. İntepe ve Yediinler arasındaki alanda özellikle tepe üstü kısmında yoğun bir çalışma gerçekleştirilmekle birlikte herhangi bir kalıntı tespit edilememiştir. Yöre halkı tarafından bir mekân kalıntısı ve sanduka mezarlar bulunmuş olduğu aktarılmakla birlikte muhtemelen orman şeridi açma çalışmaları sırasında bu alan tamamıyla tahrip edilmiştir ve şu anda görülebilir kalıntı tespit edilememektedir.

Ula, Kızılağaç, Çamköy Mevkii:

Daha önceki senelerde incelenen alanda herhangi bir değişiklik bulunup bulunmadığına dair kapsamlı inceleme yapılmıştır. Henüz tescil edilmemiş olan özellikle nekropol alanındaki bir tarlada daha önce kısmen görülebilir durumdaki olası bir mezar yapısının artık tamamen görülmez hale geldiği tespit edilmiştir. Alanda görülen bir ezme taşı parçası ve yüzey seramikleri belgelenmiştir.

Ula, Kızılağaç, Çamköy, Karataş Mevkii:

Çamköy’de tespit edilen kalıntıların kuzeydoğusunda yolun diğer tarafında herhangi bir antik yerleşim izinden bahsedilmemiş olmakla birlikte tüm alan detaylı bir şekilde ekibimizce taranmıştır. Oldukça uzaklardan bile gö-

rülebilir durumdaki doğal bir mağaranın hemen karşısındaki kayalık yükseltide seramik parçaları görülmesi üzerine çalışmalar yoğunlaştırılmış ve üzeri kesilmiş çalılarla kapatılmış bir kaçak kazı çukuru ile hemen yakınındaki alana saklanmış kazma ve kürekler görülmüştür. Kolluk kuvvetlerine bilgi verilmesinin ardından alanda incelememize devam edilmiştir. Çevresinde yoğun çalışmış kepçe ile zeytinlik oluşturulmuş alanda, en üstünde bir yüksek gerilim direği bulunan kayalık kısımda yoğun bitki örtüsünün altında kısmen korunmuş olan yaklaşık 10x5 m. ölçülerindeki iki yapı tespit edilmiştir (Resim: 3). Birbiriyle bağlantılı olması muhtemel iki mekâna sahip yapıların duvarlarının alt kısımları korunagelmıştır. Alanda bir tane işlenmiş blok tespit edilebilmiştir, ancak kapı eşik ya da söve bloğu parçası olması muhtemel blok in situ konumda olmadığı için tam olarak tanımlanamamıştır. Yoğun bitki örtüsünün altında farklı alanlarda duvar parçaları görülmekle birlikte işlev ve tarihlendirmelerini anlayabilecek kadar yeterli verinin yoğun bir kazı ve temizlik çalışması yapılmaksızın tespit edilmesi mümkün değildir. Yüzeyde görülen seramikler Roma ve Bizans dönemlerine işaret etmektedir ve mekânlar da büyük olasılıkla gözetleme işlevi de taşımış bir çiftlik yerleşimine ait olmalıdır.

Ulla, Çatalkaya-Kauçuk Bayırı Tepe:

Thera ile Kızılağaç arasındaki oldukça hâkim bir konumdaki tepe dizisinin taranması ile çalışmalarımız devam etmiş ve iki noktada kalıntı izleri tespit edilmiştir.

Kule ya da Konut Kalıntısı:

Çatalkaya kalesinin yaklaşık 650 m. güneydoğusunda tepe sırtı üzerinde orman şeridinin doğusunda alanda yüzeyde yoğun seramikler görülmüştür. Düzlüğün 20x25 m.lik alanı iş makinesi ile tamamen tahrip edilmiştir. Kaçak kazı çukurlarının varlığı da bu alanda bir antik yerleşim bulunduğunu desteklemektedir. Alanda batı yönde ilk kaçak kazı çukuru 1.80x1.40 m. boyutlarında 0.80 m. derinliğindedir. Çukurun çevresinde büyük pithos ve günlük kullanım kaplarına ait kırık parçalar bulunmakla birlikte yapı kalıntısı

tespit edilememiştir. İkinci kaçak kazı çukuru düzlüğün kuzeybatı tarafında 1.50x1.50 m. ve 0.50 m. derinliğindedir. Benzer şekilde bu çukur çevresinde de pithos ve seramik parçaları yoğun olarak görülmektedir. Üçüncü çukur 2 No.lu çukurun 5 m. doğusunda 2x2.30 m. boyutlarında ve 0.30 m. derinliğindedir. Anakaya ilk kaçak kazı çukuruna göre yüzeye daha yakındır ve çukur içinde 1.60 m. uzunluğunda 0.30 m. yüksekliğinde bir duvar kalıntısı tek sıra temel seviyesinde görülebilmektedir. Düzeltilen tepe sırtında yüzeydeki seramik yoğunluğunun dağılımı birkaç mekândan oluşan sivil yapı gruplarının olabileceğini düşündürmektedir. Yapılara ait bloklar ya da duvar izlerinin görülmemesi ise iş makinesi ile yüzeyin tamamen temizlendiğini ve olası blokların güney dik yamaca doğru itildiğini gösterir. Alan oldukça hakim konumu ile bir gözetleme kulesini barındırmış olabilecek durumda olmakla birlikte muhtemelen tamamen tahrip edilmiş olan kulenin yanı sıra, yüzey seramiklerinin gösterdiği üzere Helenistik-Roma dönemlerine ait küçük bir yerleşim olarak tanımlanması mümkündür.

Kule?:

Güneye uzanan sırt üzerinde orman şeridinin sonlandığı Sivri Tepe üzerinde moloz taş yoğunluğu tespit edilmiştir. Kayalık topografya üzerinde izlenebilen duvar izi olmamasına rağmen şeridin açtığı yol toprak düzleminde antik seramik parçaları görülmektedir. Taş yığınlarının bulunduğu çukur yaklaşık 6x5 m. boyutlarındadır, moloz taşların arasında işlenmiş blokların varlığı görülmemekle birlikte tahrip edilmiş olma ihtimali yüksektir. Bu noktanın oldukça hakim bir konumu vardır ve güneyde Akyaka'ya, doğuda Elmalı'ya ve kuzeyinde Mobolla'ya ulaşan yolları kontrol edecek pozisyon-dadır. Mevcut yolların antik dönemlerden itibaren kullanıldığını varsaydığımızda bu alanın bir gözetleme noktası olarak kullanılmış ve muhtemelen de bir kule yapısıyla desteklenmiş olabileceği kabul edilebilir.

Ula, Okkataş Tepe kuzeyi:

Thera antik kentinin kuzeyindeki tepe üzerinde daha önce kısmen yapılan incelemelerimiz genişletilerek alandaki kalıntıların planı çıkartılmıştır. Tepe-

nin batı üst noktasında Doğanköy ve Gülağzı yönüne uzanan yolları kontrol edebilecek hakim bir nokta üzerinde dikdörtgen formlu bir yapı kalıntısı ile bunu güney yönde çeviren 50 m. genişliğinde yuvarlak formlu muhtemel bir sur kalıntısı tespit edilmiştir (Resim: 4). Kayalık olan alanda birkaç noktada kaçak kazı yapılmış olmasına karşın oldukça az sayıda yüzey seramiği tespit edilmektedir. Yoğun bitki örtüsü altındaki dikdörtgen formlu mekânın ise yaklaşık planı izlenebilmekle birlikte işlevini belirleyebilecek bir veri tespit edilememektedir. Hem mekânda hem de çevirme duvarında antik dönem duvar işçiliği görülmekle birlikte işlenmiş bir blok bulunmamaktadır. Alanın kesin olarak tarihlendirilmesi şimdilik mümkün olmamakla birlikte yollara hakim konumu ile Thera territoriumun farklı alanlarında yol ağzlarında gör­düğümüz tarzda yol güvenliğini sağlama amaçlı tahkimatlı küçük bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 5).

Tepenin doğu eteğinde kaçak kazılar sonucunda görülebilir duruma gelmiş çok sayıda duvar kalıntısı bulunmaktadır (Resim: 5-6). Oldukça kaliteli işçilik gösteren ve ancak parça parça görülebilir durumda olan duvarların planı çıkartıldığında bir yapı kompleksi olduğu anlaşılabilmektedir. Yaklaşık 30 x 40 metrelik bir alanda tespit edilen duvarların çevresinde kaçak kazı toprağı içerisinde Helenistik döneme tarihlenen yoğun seramik buluntu görülmektedir. Hemen batısındaki tepe üstü çevirmesinden duvar tekniğı açısından farklılık gösteren bu yapı kompleksinin çevirmeden bağımsız olarak kullanılmış olması büyük bir olasılıktır. Yapının hemen altındaki alanın tarla olarak kullanıma uygun oluşu Helenistik dönemde yoğun olarak kullanılmış bir çiftlik evi olarak tanımlanabileceğine işaret etmektedir.

Merkez Yeniköy:

Yeniköy yakınında kaçak kazıların yoğun olarak yapıldığı ve bazı sanduka mezarların açıldığının duyulması üzerine bu alanda bir inceleme yapılmasına karar verilmiştir. Ula'dan Yeniköy'e ulaşan orman yolu taranmış, ancak tek antik yerleşim yolun Yeniköy'e ulaştığı noktada tespit edilmiştir (Resim: 7). Yolun batı kenarında yer alan kayalık tepe üzerinde polygonal bloklardan oluşan bir çevirme duvarı ve iç kısmında arka duvarları kayaya oyulmuş iki mekân kalıntısı tespit edilmiştir. Çevirme duvarının doğuya bakan kısmı iyi

korunmuş durumdadır, kuzeye doğru kısmen takip edilebilen duvar hattı bu noktadan sonra modern tarım teraslarıyla birleştiği için takip edilememektedir. Kuzey kesimde görülen birkaç işlenmiş blok alanda görünenden daha fazla yapı bulunmuş olduğuna işaret etmekle birlikte tanımlanabilir kalıntı bulunmamaktadır. Alanda çok sayıda kaçak kazı çukuru ve anakaya çıkıntıları üzerinde yakın zamanda parçalanmaya çalışıldığını gösteren hilti ile açılmış delikler bulunmaktadır. Yüzeyde M.Ö. 4. yy.'a uzanan ve ağırlıklı olarak Helenistik döneme işaret eden seramik parçaları görülebilir durumdadır. Çevirme duvarının güney bölümündeki yumuşak eğimli yamaç ve aşağısındaki düzlükte ise çok sayıda kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Kaçak kazı çukurları çevresinde seramik yoğunluğu görülmemekle birlikte ilginç olan çukurların sanduka mezar formunda açılmış olmasıdır. İçlerinde bir mezar bulunduğu dair herhangi bir veri gözlenememekle birlikte kaçak kazıcıların bu formu bilerek tercih ettikleri ve büyük bir olasılıkla şu anda göremediğimiz mezar yapılarına, bu alanda ulaşmış oldukları kabul edilebilir. Yolun diğer tarafında yer alan küçük tepe üzerinde yaptığımız incelemede ise dere yatağı haline gelmiş bir patikada antik seramik parçaları ve zorlukla izlenebilen duvar parçaları görülmüştür. Anakaya yükseltisinin dahil edildiği dikdörtgen formlu bir yapı olduğu anlaşılan kalıntıların bir çiftlik yapısına ait olması büyük bir olasılık olarak kabul edilebilir.

Yerkesik Çevresi:

Yerkesik Mahallesi'nin güneyindeki Tilkidağ, Sarıveliler Mevkii ve çevresindeki alanlar incelenmiştir. Yerkesik-Ören yol kavşağının 25 m. doğusundaki düz alanda Geç Osmanlı Erken Cumhuriyet dönemi olabilecek mezarlık bulunmaktadır. Mezarlık çam ağaçları ve yoğun bitki örtüsü ile kaplı olmakla birlikte türbe ve çevresindeki alan bitki örtüsünden temizlenmiştir. Ağaçlar arasındaki taş izlerinden mezarlığın daha geniş alana yayıldığı anlaşılmaktadır. Mezarlık ortasında Sinan Hoca Türbesi ve önünde küçük bir mescidi bulunmaktadır. Türbe basit dörtgen bir mekândan oluşmaktadır. Türbe önündeki mescidin sadece mihrap kısmı biraz korunmuştur. Tilkidağ'ın güneyinde Sarıveliler ve Eğrelti Mevkileri'nde bulunan tepeler fazla yüksek olmayan üzerinde bodur bitki örtüsünün bulunduğu kireçtaşı kayalık

topografyaya sahip alanlardır. Sarıveliler çevresindeki tepelik yamaçlarda 20-25 m. aralıklarla kuru moloz taş örgülü yakın dönemden tarım terasları görülmektedir. Tarım terasları dışında daire biçiminde toplanmış moloz taş yığınları bölgede bilinen arı kovanlarına yönelik altlıklar olmalıdır. Yerkesik Asar tepenin güneyi araştırılmış kuzeye Asar tepeye çıkılmış ve kulenin bulunduğu alan incelenmiştir. Kule ve kuleyi çeviren mekânlarda yeni tahribat ya da kaçak kazı çukuru görülmemiştir. Ancak kulenin altındaki güneybatı yamaçta yeni açılmış bir kaçak kazı çukuru belgelenmiştir. Bu alanda 2x2 m. ve 0.50 m. derinliğindeki kaçak kazı çukuru içinde seramik parçası görülmemiştir. Kazı çukurunun birleşik olduğu anakaya üzerindeki taş ocağına ait izler nedeniyle açıldığı anlaşılmıştır. Antik kama izi define işareti olarak algılanmış olmalıdır.

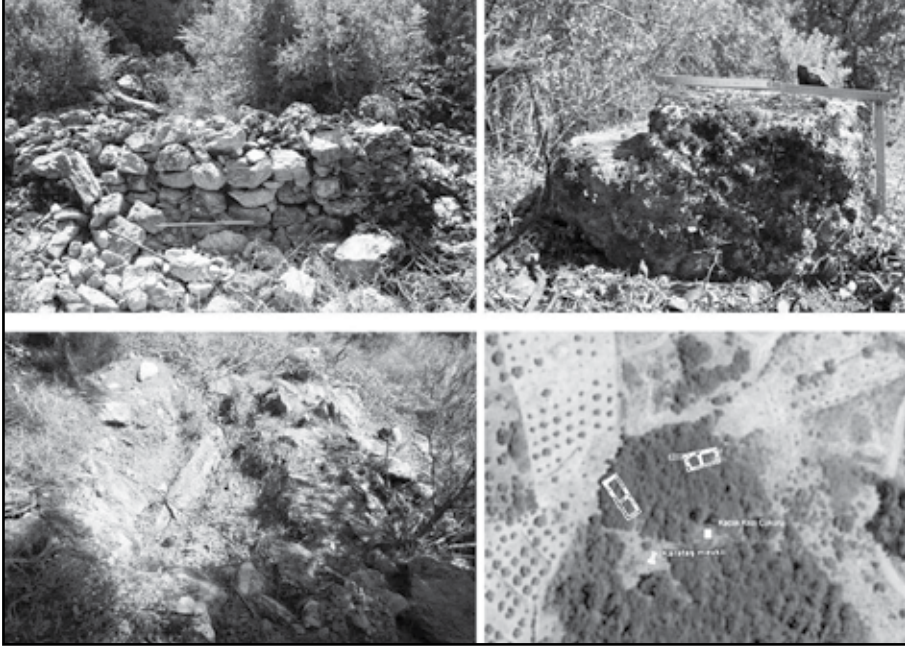
Yerkesik, Peynirdağı Tepesi:

Yerkesik-Akbük yol ayrımında yaptığımız incelemelerde Peynirdağı tepesi olarak tanımlanan bir tepe üzerinde az miktarda antik dönem yüzey seramiği ile modern tarım terasları arasında zorlukla seçilebilen antik duvar kalıntıları tespit edilmiştir (Resim: 8). Kalıntılar üzerinde yaptığımız detaylı incelemeler sonucunda iki farklı alanda mekânlar tespit edilerek planları çıkartılabilmektedir (Resim: 9). Birbirinden 50 m. mesafede yer alan bu iki alanın orijinalinde birbiriyle bağlantılı olduğu ve tepe üstünde düzenli dörtgen mekânlara sahip bir konut kompleksinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Modern tarım teraslarının yoğunluğu ve bazılarının antik kalıntılar üzerinden geçmesi bize olası diğer mekânlara ait duvar kalıntılarının sökülerek bu tarım teraslarında kullanılmış olduğunu göstermektedir. Anakayanın yüzeye yakın oluşu ve mevcut kaçak kazı çukurlarında da antik dolgu görülmeysi antik yaşam tabakalarının büyük oranda yok olduğuna işaret etmektedir. Oldukça hakim bir noktada yer alan bu yerleşimin bir savunma sistemi ile çevrelenmiş olup olmadığı mevcut kalıntılar ışığında anlaşılamamaktadır. İlerde yapılacak kapsamlı kazı ve temizlik çalışmaları sonrasında kalıntıların daha detaylı anlaşılması mümkün olabilecektir. Antik yol güzergahlarına oldukça hakim bir noktada yer alan yerleşiminin diğer alanlarda gördüğümüz şekilde giriş çıkışı kontrol eden küçük boyutlu bir yerleşim olduğu söylenebilmekle birlik-

te yeterli tarihlendirme kriteri bulunmayışı sebebiyle kesin bir tarih önerisi şu an için yapılamamaktadır.

Yerkesik Karacaören Mevkii:

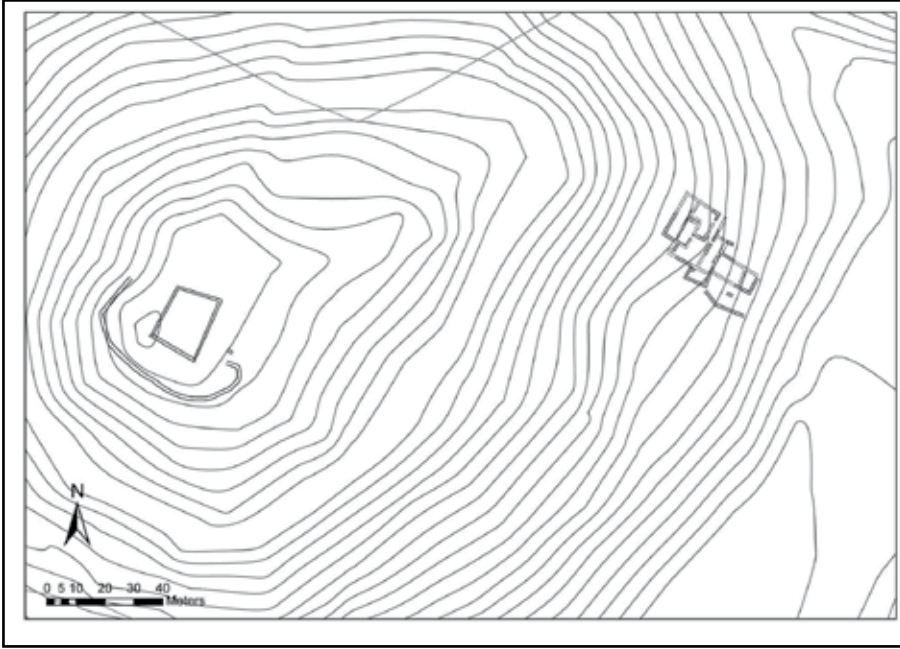
Yerkesik'ten Yeşilyurt'a uzanan ve şu anda orman yolu görüntüsünde olan yol ağzı civarında bir yerleşim bulunup bulunmadığı taranmış ve Karacaören mevkiinin karşı tarafında küçük bir tepenin üst bölümünde antik seramik parçaları tespit edilmiştir. Alanda yaptığımız kapsamlı taramada maalesef tarım düzenlemeleri sebebiyle kepçelerle alanın dağıtılmış olduğu ve olası antik duvar kalıntılarının yok edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle tepenin üst bölümünde bir araya toplanmış taşlar ve arasındaki antik seramikler bu tahribatı destekler niteliktedir.

Resim 3: Ula, Kızılağaç, Çamköy, Karataş Mevkii, kalıntılar ve planı.

Resim 4: Ula, Okkatas tepesi, çevirme içindeki kalıntılar.

Resim 5: Ula, Okkataş tepe kuzeyi, kalıntıların planı.

Resim 6: Ula, Okkataş tepe kuzeyi, çiftlik evi kalıntıları.

Resim 7: Merkez Yeniköy, kalıntılar ve plan.

Resim 8: Yerkesik Peynirdağ, kalıntılar.

KARIA BÖLGESİ BİZANS DÖNEMİ DUVAR RESİMLERİ ÜZERİNE İNCELEMELER - 2014 'MUĞLA'NIN BODRUM İLÇESİNDEKİ ÇALIŞMALAR'

Hatice Özyurt ÖZCAN*

Muğla İli'ne bağlı Yatağan, Milas, Bodrum, Datça, Köyceğiz, Fethiye, Marmaris ilçelerindeki Bizans Dönemine ait duvar resimlerinin tespit ve belgelenmesine yönelik yüzey araştırmasının¹ ikincisinin yapıldığı 2014 sezonunda² çalışmalar yoğun olarak Bodrum ve çevresinde gerçekleştirilmiştir.

BODRUM, Kissebükü (Alakışla)

Mazı Köyü yakınlarında bulunan bir koy olan Kissebüküne³ karadan, Yalıçiftlik ya da Mumculardan ulaşılır. Koyun erken dönemine ait kalıntılar arkada yükselen tepelerde yer alırken, Geç antik çağın temel yapı üniteleri koy boyunca sıralanmaktadır. Bunlar, üç nefli bazilikal planlı bir kilise, kilisenin bitişiğinde bir vaftizhane, batıda hamam, kuzeydoğuda mezar yapısı ile bitişiğinde ikinci kilise, sahil boyu depolama üniteleri, liman yapıları, yamaçlara doğru sivil yapılar ve çok sayıda mezar yapısı, maki ve fundalıklardan oluşan yoğun bitki dokusu içinde görülebilen kalıntılardır.

* Hatice Özyurt ÖZCAN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Muğla/TÜRKİYE.

- 1 2014 yılı yüzey araştırmalarına verdiği izinle destek veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, teşekkürü borç bilirim. Çalışmalarımız boyunca gösterdikleri ilgi ile araştırmalarımıza bilimsel katkı sağlayan Bakanlık temsilcisi Zerrin Akbaş'a teşekkür ederim. Ayrıca araştırma ekibimi oluşturan yüksek lisans öğrencilerimiz, Murat Ağır, Murat Barış ve lisans öğrencimiz Bilfer Zafer Toprak'a fotogrametrik yöntem için, Serdar Akerdem'e, çizimler için; Seda Eryılmaz katkılarından dolayı teşekkür ederim.
- 2 Araştırmanın Yatağan, Milas, Datça ve Bodrum ilçelerini kapsayan bölümü, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Merkezi tarafından desteklenmiştir. Proje no: 14/026. Katkılarından dolayı Araştırma Merkezine teşekkür ederim.
- 3 Diler- Özer 2010, 196; Diler- Şahin 2011, 450.

Yerleşimin Anastasioupolis olarak adlandırılan piskoposluk merkezi olduğu ve 5. Konsül toplantısında bir piskopos tarafından temsil edildiği kaynaklarda belirtilir⁴. Yukarıda bahsedilen yapı grubundan sadece mezar ve vaftizhanede duvar resmi kalıntılarına rastlanmıştır.

1. Mezar Yapısı

Mimari özellikler: Mezar, 4 x 3.16 m. boyutlarında üzeri kubbemsi tonozla örtülü kare planlı bir mekândır⁵. Moloz taşlardan inşa edilmiş olan yapıya geniş bir kemer açıklığı şeklinde düzenlenmiş kuzey cepheden giriş sağlanmaktadır. Duvardan ileri taşırılmış köşe duvarlarını dört kemer birbirine bağlamakta ve bu kemerler üzerinde pendantif geçişler ve basık bir kubbe yükselmektedir⁶.

Tasvir: Mevcut izler mekânın tamamının duvar resmi ile kaplı olduğunu göstermektedir. Ancak günümüze bunların sadece bir kısmı gelebilmiştir. En yoğun resim kalıntıları yapının kuzey cephesindedir. Cephenin kemer içi, cephe yüzeyi ve pendantif geçişlerinde aziz figürleri, bitkisel motifler, mermer taklitleri ve yazıttan oluşan duvar resimlerine rastlanmıştır (Resim: 1).

Kuzey cephe duvarını çevreleyen kemerin 35 cm. genişliğindeki iç yüzeyini bir bordür dolanmaktadır. Palmet yapraklarının ana temayı oluşturduğu bordürde, bitkisel motiflerin ortasına belirli aralıklarla altı madalyon yerleştirilmiştir. Madalyonların, büst formunda yapılmış figür tasvirleri ve figürleri tanımlayan yazıtlarla doldurulduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır.

Nokta bezemeli kırmızı bir şeritle çevrili kuzey cephe duvarında, sarı zemin üzerine kırmızı harfli yazıtlar dikkati çekmektedir. Birer haçla başlayan yazıtlarda St. Thomas ve St. Markus ifadeleri okunmaktadır. Markus ifadesinin altında çok az bir bölümü korunmuş tasvir, ismi geçen azize ait olmalıdır⁷.

4 Feldolto 1988, 194; Ruggieri 2005, 89.

5 Ruggieri –Giordano 1996, 53-88; Ruggieri 2003, 183- 186.

6 Diler 2013, 1512.

7 Zäh 2003, 78-82, Abb.101-104.

2. Vaftizhane

Yeri: Kissebükü koyunda, mezar yapısının 300 m. ilerisinde, bazilikal planlı kilisenin batısında nartekse bitişik olarak yapılmış vaftizhane yer alır⁸.

Mimari özellikleri: 7.84 m. x 7.34 m. boyutlarındaki tetrakonkhos planlı vaftizhanenin etrafı, bir dolanma koridoru ile çevrelenmiştir⁹.

Tasvir: Günümüze gelebilmiş duvar resimlerinin tamamı, vaftizhanenin dış ve dolanma koridorunun iç duvar yüzeyindedir. Yapının iç mekânından kalanlar sadece birkaç renkli sıva tabakasıdır¹⁰.

Dış cepheyi bezeyen resimlerin kırmızı şeritlerle çevrelenmiş panolar halinde düzenlendiği konulu sahnelerden ziyade tek figürlerden, bitkisel bezemelerden ve haç motiflerinden oluştuğu görülmektedir (Resim: 2).

Kadın figürü: Vaftizhanenin yarım dairesel konkhoslarından kuzeydekinin içe bakan yüzünde bulunan dar alınlıkta, bir kadın figürü görülür. Başından aşağıya doğru kırmızı bir örtü uzanan, elleri göğsünde birleşmiş başı hale ile çevrili bir azize olduğu düşünülen figürün üzerinde, örtüsü ile aynı renkte bir mophorion olduğu görülmektedir.

Melek ve figür: 1.05 m. genişliğinde ve 1.33 m. yüksekliğinde bir alanı çevreleyen kırmızı renkli bir çerçevenin bir tarafında alt gövdesi korunmuş serafim olduğu düşünülen bir tasvir yer almaktadır. Mavi zeminli düzenlemenin sol tarafında ise yüzü ve elbisesinin dış kontürleri kalmış bir figür bulunur.

Figür 2: Tetrakonkhosun dışa taşkın yarım dairelerini dış cepheden kapatan, içe doğru kavisli nişlerden oluşan köşe blokları bulunmaktadır. Kuzeydeki dairesel nişin 68 cm. genişliğinde ve 98 cm. yüksekliğindeki yan yüzünde sarı kıyafetli sol eli ileriye doğru uzanmış bir figür görülmektedir.

Haç motifi: Güneydeki köşe bloğunun 1.30 m. genişliğinde ve 1.50 m. yüksekliğindeki nişi içine kırmızı renkli bir haç motifi yapılmıştır. 7. yüzyıldaki Arap saldırılarına maruz kalan yerleşimin sonrasında iskân edilmediği anlaşılmaktadır. Tek evreli duvar resimleri 6. yy. tarihlenmektedir¹¹.

8 Ruggieri 2003, Pl. 23; Diler 2013, 1508-1509.

9 Ruggieri 2003, 168- 174, Pl. 24

10 Ruggieri 2003,371- 378, Resim: MH65c, MH66c, MH62c-64c, MH59-61c.

11 Ruggieri 2003,378.

Bodrum körfezi içinde yer alan Kara ada, ana karaya 4 millik bir mesafededir. Antik döneme ait kalıntılarında bulunduğu adada yerleşim yoktur.

3. Şapel

Yeri: Resimlerin bulunduğu şapel, adanın doğusunda, kıyıdan 300 m. uzaklıktadır.

Mimari özellikleri: Şapel bugün, tek nefli ve apsisli üzeri tonozla örtülü bir Rum kilisesinin bitişiğinde yer almaktadır. Kilise'nin kuzey ve doğu cephelerinde görülen duvar kalıntıları yapının bir Bizans Kilisesi üzerine inşa edildiğine işaret etmektedir.

Şapel, 2.79 m. genişliğinde ve 3.46 m. uzunluğunda dikdörtgen bir düzenlemeye sahiptir. Kuzey cephesi Rum Kilisesi'ne bitişik olan yapının doğusunda, eksenden kaydırılmış dışa taşkın bir apsis ile güney duvarının alt kısmında 1 m. derinliğinde bir arkosolium hücresi, kuzeydoğusunda, bitişiğindeki kilise ile bağlantısını sağlayan kemerli bir açıklık bulunmaktadır. Üzeri tonozla örtülü olan mekânın batı cephesi yıkıktır.

Tasvir: İç mekânının tamamen duvar resimleri ile kaplı olduğu anlaşılan şapelin tonoz hizasına kadarki bölümünün üzeri bir sıva ya da kireç tabakasıyla kapatılmıştır. Yer yer dökülmüş sıva tabakaları resimlerde iki evreye işaret etmektedir. Yapının tonozunda ve doğu cephesinin üst bölümünde koroz-yona uğramış ikinci evreye ait resimler bulunmaktadır. Bu kısımda sahneler çok belirgin olmamakla birlikte bize bilgi verebilecek sağlamlıktadır(Resim 3).

Yapının kırmızı şeritlerle dört parçaya ayrılmış tonozunda ikonik çevrim düzeninde, İsa'nın yaşam siklusuna ait 12 yortudan seçilmiş 4 sahne yer alır. Bunlar karşılıklı olarak yerleştirilmiş biçimde batıda, İsa'nın çocukluk ve çektikleri dönemlerinin başlangıcı olan 'Doğum' ve 'Kudüs'e Giriş', doğuda ise ölüm ve dirilişi ifade eden 'Çarmıha Geriliş' ve 'Anastasis'tir. Buradaki gibi litürjik ilişki içinde birbirleri ile bağlantılı sahnelerin oluşturduğu çevrimler, 11. yüzyıl ve sonrasında görülmeye başlanmıştır.

Doğum¹²: Kompozisyonun ortasında bir mandorla içinde, sol eli beşikteki bebek İsa'ya doğru uzanmış Meryem figürü yer almaktadır. Meryem'in üst bölümünde kanatlı iki melek figürüne yer verilirken sahnenin alt kısmına arkası dönük Yusuf, bebek İsa'nın hizasına ise üç müneccim kral olduğunu düşündüğümüz ayakta üç figür yerleştirilmiştir¹³.

Anastasis¹⁴: Resmin iki köşesinde yer alan iki tepenin tam ortasında beyaz himation giyimli, uzun saçlı ve sakallı, sağ elinde bir haç tutan, sol elini ileri doğru uzatmış İsa yer almaktadır¹⁵. Sağ tarafındaki kadın figürünün başı üzerindeki kısaltmasından Havva olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftaki haleli figürün 11. yüzyıldan itibaren sahneye dâhil olan vaftizci Yahya olduğu düşünülmektedir.

Kudüs'e giriş¹⁶: İki bölüme ayrılmış olan sahnenin sağ tarafında bir tepelik ve bunun önünde biri arkada olmak üzere iki figür yer alır. Öndeki haleli, takdis pozisyonundaki sağ eli ileri doğru uzanmış figür İsa'dır. Arkadaki haleli figür ise St. Thomas olmalıdır. Sol tarafta bir ağaç üzerinde çocuk, geride bir tepelik ve alt kısımda sadece iki figüre ait başlar korunmuştur.

Çarmıha geriliş¹⁷: Sahnede ekseni çarmıha gerilmiş İsa oluşturmaktadır. Üst bedeni çıplak olan figürün kolları aşağı doğru sarkıtılmış, başı sağ tarafa bükülmüş ve gözleri kapalıdır. Haçın iki yanına ay ve güneş tasviri yapıl-

12 İsa'nın çocukluk dönemine ait olan sahne İncil ve Apokrif kaynaklıdır. En erken dönemlerden itibaren tasviri yapılan sahnelerden biridir. Bkz., Lafontaine- Dosogne 1975, 197.

13 7. Yüzyıldan itibaren ilk banyo, 10. yüzyıldan itibaren de ' Üç Müneccim Kral' ve 'Çobanların Tapınması' sahneye eklenerek kalabalık kompozisyonlu düzenlemeler ortaya çıkmıştır. Bkz., Lafontaine- Dosogne 1975, 197.

14 Anastasis, İsa'nın kendinden önceki peygamberleri ve doğru insanları kurtarmak üzere ölüler diyarına inmesi olayını anlatır. Bu sahne, ilk görüldüğü 5.yüzyıldan 14. yüzyıla kadar, dönemsel birçok değişim yaşamıştır. İki kral olarak anılan Davut ve Süleyman peygamberler 9.yy'dan sonraki Anastasis sahnelerinin ayrılmaz parçası olmuşlardır. Bkz., Akyürek 1996, 103- 105. Dört İncil'de yer almayan bu konu, apokrif Nikodemus İncil'inde tam bir öykü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz., Kartsonis 1986, 30. Aziz Paulus'un Efeslilere yazdığı mektupta da İsa'nın yer altına inmesinden bahsedilmektedir. Bkz., Paulus'un Efesoslulara Mektubu, bap. 4.9.

15 Bazı örneklerde İsa, bir mandorla içinde gösterilmektedir. Kariye Kilisesi Parekklesion'daki örnek için bkz., Akyürek 1996, 65.

16 Dört İncil'de de anlatılan sahne, İsa'nın çilesi döneminin başlangıcını oluşturmaktadır. Matta (21.1-11), Markos (11:1-11), Luka (19:28-40), Yuhanna (12:12-19).

17 Dört İncil'de birden anlatılan İsa'nın çektikleri dönemine ait bir bayram sahnesidir. 5. yüzyıldan itibaren resmedilmeye başlanan bu sahne, yüzyıllar içinde birçok değişim geçirmiştir.

mıştır. İsa'nın kolları altında, sağ tarafta üç Meryem (Klopa'nın karısı, Maria Magdalena, Mecdili Meryem), sol tarafta İncilci Yahya ve yüzbaşı figürüne yer verilmiştir.

İncelediğimiz resimde de görülen ay ve güneş, İsa'nın gövdesinin yarı çıplak olması, ölü vücut (sarkmış kollar, yana kırılmış baş, kapalı gözler), 'Çarmıha Geriliş' tasvirinin 10. yüzyıldan sonraki örneklerinde görülen özelliklerdir.

BODRUM, St.Apostol (Küçük Tavşan) Adası

Tavşan Adası, Bodrum yarımadasının en kuzey ucunda, Gündoğan'dan tekneyle 40 dakikalık bir mesafededir¹⁸.

4. St. Apostol Kilisesi

Yeri: Ada'nın tepe noktasında ve güneye bakan ucunda bulunan kiliseye, kıyıdan yaklaşık 40 dakikalık bir yürüyüşle ulaşılmaktadır. Kilisede 1996-2003 yılları arasında T.C. Kültür Bakanlığının izni ile *İtalya Viterbo Tuscia Üniversitesi* tarafından restorasyon çalışmaları yapılmıştır¹⁹.

Mimari özellikleri: Bazilikal planlı, üzeri tonozla örtülü kilise, üç nefli ve üç apsislidir.

Tasvir: Kilise'nin orta nefinin kuzey cephe duvarını taşıyan ayakların üst kısımlarında, apsis kemerinin kuzey - güneyinde, apsis cephesinin kuzeydoğu köşesi ile güney nefinin cephe duvarlarında dört farklı evreye ait renkli sıva tabakaları tespit edilmiştir. Özellikle kuzeydoğu cephe, bu dört katmanı birden gösteren bir kesit sunmaktadır (Resim: 4).

1.Evre 5-6. yüzyıl arası²⁰: Kilise' de orta nefin kuzey duvarında, apsis kemerinin kuzey yüzünde, apsis yarım yuvarlağının kuzeydoğu iç yüzünde ilk evreye ait sıva tabakaları görülmektedir. Bunlardan kuzey cephe duvarının taşıyıcı ayaklarının üst kısmında dışta bir bordür, içte bitkisel bir bezeme ile bordürün köşesinde dışı dilimli içi geometrik bezemeli bir güneş betimi, ilk evre bezemesi olarak dikkati çekmektedir.

18 Ruggieri 1990, 245-373.

19 Andaloro 1999, 17/1, 109- 122; 2000, 18/1, 87- 102; 2001, 20/1, 153-169.

20 Andaloro 1999, 110.

2. Evre 6. yüzyılın sonu: Apsis kemerinin oturduğu kuzeydoğu köşe duvarının üst bölümünde, cepheden tasvir edilmiş St. Theodore yer almaktadır. Tasvir, 4. evreye ait sıvanın dökülmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Duvarın en alt kısmındaki mermer taklidi resimler de bu döneme aittir.

Güney nefin güney duvarında bulunan iki, kuzey duvarındaki üç panel de bu döneme aittir. Güney nefin kuzeyinde bulunan panelde ayakta iki figür yer alır. Figürlerin iki yanında yukarıdan aşağıya doğru uzanan yazıtlara göre bu figürlerden biri, St. Peter'dir. Güney nefin güneyindeki iki figürlü panoda martirler yer alırken diğer panelde, St. Abaciro, St. Theodore ve St. George diğerlerinde olduğu gibi cepheden ayakta gösterilmişlerdir.

Apsis yarım yuvarlağının kuzeydoğu köşesinde bir kısmı görülen haleli aziz figürü de bu döneme ait olmalıdır.

3. Evre 8. yüzyıl: Apsisin kuzeydoğu köşesindeki geometrik süslemelerin ikonoklast evreye ait olduğu düşünülebilir.

4. Evre 12. yüzyıl: Apsis kemerinin oturduğu kuzeydoğu köşe duvarı üzerinde baş melek Gabriel ayakta ve karşı duvarda yer alan Meryem'e doğru dönüktür. Bir eli taktis pozisyonundaki meleğin gövdesi ve kanatları görülebilmektedir. Dıştan kırmızı bir çerçeve içine alınmış olan bu resmin, 2. evreye ait St. Theodore tasvirinin üzerine yapılmış olduğu dökülen sıvalardan anlaşılmaktadır²¹.

Apsis kemerinin oturduğu güneydoğu köşe duvarı üzerindeki Meryem figürünün sadece baş kısmı korunmuştur. Karşılıklı olarak yerleştirilen melek Gabriel ve Meryem figürleri, 'Müjde' sahnesini oluşturmaktadır²².

KAYNAKÇA

AKYÜREK, E. 1996, *Bizans'ta Sanat ve Ritüel*, İstanbul.

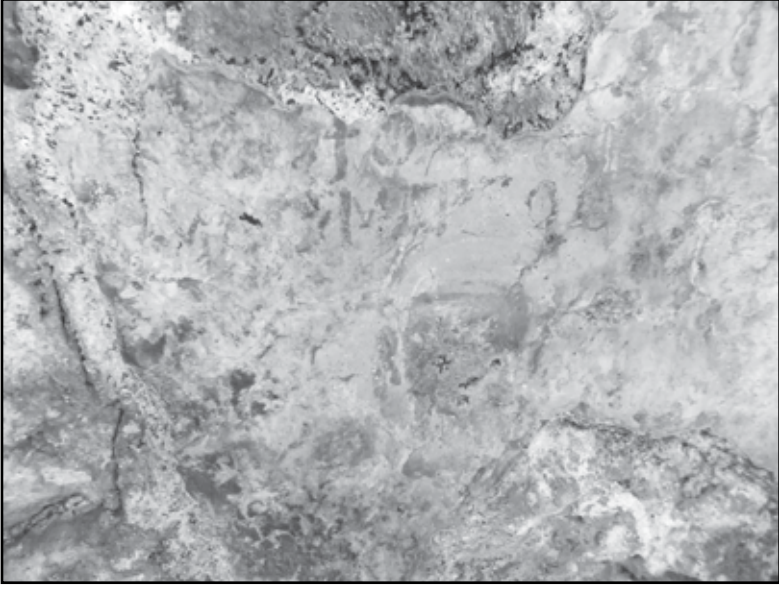
ANCONA, M.L. 1951, *The Iconography of the Immaculate Conception in the Middle Ages and Early Renaissance*, New York.

ANDALORO, M. 1999, 'Küçük Tavşan Adası: 1998 Report', *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 17/1, 109- 122 .

21 Andalaro 1999, 110.

22 Bir bayram sahnesi olan müjde, İsa'nın yaşam siklusunun başlangıcını oluşturur. İncil kaynaklı bir sahnedir. Bkz., Luka(1:26-39), Matta(1:18-21). Sahne, katakomplardan itibaren resmedilmektedir bkz., Emminghaus 1972, 422-423.

- ANDALORO, M. 2000, 'Küçük Tavşan Adası: 1999 Report', *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 18/1, 87- 102 .
- ANDALORO, M. 2001, 'Küçük Tavşan Adası: 2001Report', *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 20/1, 153-169.
- ANDALORO, M. 2002, 'Küçük Tavşan Adası: 2002 Report', *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 21/1, 183-202 .
- DİLER A. – ÖZER. B.- GÜMÜŞ, Ş. vd. 2010, "Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşimleri Adalar, Aspat, Kissebükü (Anastasioupolis) Mylasa Damlıboğaz (Hydai) Kedrai, (Sedir Adası) ve Karacaada Yüzey Araştırmaları 2009", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 28/3, 187-206.
- DİLER A. -GÜMÜŞ, Ş. 2011, "Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşimleri Adalar, Aspat, Kissebükü (Anastasioupolis) Mylasa Damlıboğaz (Hydai) Kedrai, (Sedir Adası) ve Karacaada Yüzey Araştırmaları 2010", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 29-3, 439-461.
- DİLER, A. 2013, *Bodrum Yarımadası Arkeoloji ve Sanat Tarihi kalıntıları, Muğla Kültür Envanteri III.2*, İstanbul.
- EMMINGHAUS, J. H. 1972, 'Varkündigung an Maria', *Lexikon der Christlichen Ikonographie*, 422-437, Wien.
- FEDOLTO, G.1988, *Hierarchia Ecclesiastica Orientalis I. Patriarchatus Constantinopolitanus*, Padua.
- LAFONTAINE - DOSOGNE, J.1975, 'Iconography of The Cycle of The Infancy of Christ', (ed.U.Underwood), *The Karye Djami, IV*, 195-242, Princeton, New Jarsey.
- KARTSONIS, A. D. 1986, *Anastasis, The Making of An Image*, Princeton.
- RUGGIERI, V. 1990, "La Chiesa di Küçük Tavşan Adası nella Caria bizantina", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 40, 345-373.
- RUGGIERI V., -GIORDANO, F. 1996, 'Una citta bizantina sul sito cario di Alakışla. Rapporto preliminare, *Orientalia Christiana Periodica*, 62, 53- 88.
- RUGGIERI, V. 2003, *Il golfo di Keramos: dal terdo- antico al medioevo bizantino*, Rubberttino.
- RUGGIERI, V. 2005, *La Caria Bizantina: topografia, archeologia ed arte*, Rubberttino.
- ZÄH 2003 Zäh, A., *Zur Typologie kirchlicher Architektur im südwestlichen Kleinasien*,

Resim 1: Bodrum, Kissebükü mezar yapısı, kuzey cephe

Resim 2. Bodrum, Kissebükü Vaftizhane, kuzey cephe

Resim 3: Bodrum Kara Ada, tonoz

Resim 4: Bodrum. Tavşan Adası, apsis

2014 YILI MUĞLA VE ÇANAKKALE İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

İsmail ÖZER*
İsmail BAYKARA
Berkay DİNÇER
Serkan ŞAHİN
Mehmet SAĞIR
Erksin GÜLEÇ

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından başkanlığım altında yapılmasına izin verilen 2014 yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması 13-22 Eylül 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Bakanlık Temsilcisi olarak Çanakkale Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Hasan Taylan görev almıştır.

Araştırmamızın amaçları; Orta ve Kuzeybatı Anadolu'daki oldukça zengin fosil yataklarının Batı Anadolu'daki yayılım alanlarının saptanması, literatürde yer alan fosil bulgu alanlarının bugünkü durumlarının kontrol edilmesi, bu lokalitelerden yola çıkılarak yeni lokalitelerin saptanması, hem eski hem de yeni tespit edilecek lokalitelerin GPS yardımıyla koordinatlarının alınması ve Ege kıyılarındaki Pleistosen dönem fosil insan varlığına ilişkin kanıtların elde edilmesi olarak sayılabilir.

-
- * Prof. Dr. İsmail ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.
Yard. Doç. Dr. İsmail BAYKARA, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.
Araş. Gör. Berkay DİNÇER, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE.
Araş. Gör. Serkan ŞAHİN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.
Prof. Dr. Mehmet SAĞIR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.
Prof. Dr. Erksin GÜLEÇ, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.

2012 yılında başladığımız projenin ilk ayağında Muğla İlindeki bilinen tüm fosil çalışmaları gözden geçirilmiş ve varsa GPS kayıtları, yoksa yayınlardaki konum bilgileri tablet bilgisayar üzerindeki GPS Essentials uygulamasına kaydedilmiştir ve araştırma için günlük rotalar çıkartılmıştır. Rotalara uydu haritaları yardımıyla tespit edilen ve fosil bulgu içermesi muhtemel çökeller de dahil edilerek bu bölgeler de mümkün olduğunca kontrol edilmiş ve fosil bulgu içeren eski ve yeni tüm lokalitelerin GPS koordinatları haritalara işlenmiştir. Bu metotlar çerçevesinde ilk yıl Muğla İl merkezinin kuzey ve batısında, ikinci yıl güney ve doğusunda birçok yeni lokalite tespiti yapılmış ve GPS koordinatları aracılığıyla haritalara kaydedilerek Muğla İlindeki çalışmalar tamamlanmıştır.

Projenin ikinci ili olarak seçilen ve 2014 yılında yöreyi tanıma ve potansiyeli anlama amacıyla ilk kez ziyaret ettiğimiz Çanakkale İlının batı, güney ve güneydoğu bölümlerinde gerçekleştirilen araştırmalar şöyle özetlenebilir (Harita: 1).

2014 Yılı Arazi Çalışmaları

Neojen Dönem Araştırmaları

Çanakkale İlinde 2014 yılında yapılan ilk araştırmalarda Neojen döneme tarihlendirilen birçok fosil lokalitesine gidilmiş ve günümüzdeki durumları gözden geçirilmiştir. Çanakkale İlının jeolojik yapısında, özellikle kıyıya yakın alanlardaki Miyosen-Alt Pliyosen evrede Sarmasiyen (acı su) denilen akarsu-göl-deniz çökellerinin biriktiği, iç kesimlerde ise Balıkesir İl sınırına doğru uzanan Kazdağları'nda mağara oluşumuna elverişli kayalıkların oluşumu görülmektedir. Yer yer 1700 m.'ye kadar ulaşan Kazdağları, Paleozoyik dönemden beri oluşumunu sürdürmektedir (Resim: 1).

İl merkezinin kuzeyinde Çanakkale-Lapseki otoyolunun doğusunda bulunan Musaköy'ün girişindeki araştırmada Üst Miyosen olarak tanımlanan alana gidildi (K: 40 11 53.3, D: 26 31 31.3). Burada karasal bir hayvana ait diş fosili parçası ve sediman kesitlerinde çok daha eski dönemlere ait denizel omurgasız kabukluları tespit edildi (Resim: 2). Aynı alanda, Musaköy'ün batısında deniz kıyısındaki düzlüklerde (K: 40 12 00.0, D: 26 28 34.0) yapılan

araştırmalarda ise çok daha eski dönemlere ait metrelerce birikmiş çeşitli denizel omurgasız kabuklularına ilişkin sedimanlar gözlemlendi (Resim: 3).

Ayvacık İlçesi'nin Boz Burun kıyılarında Gülpınar Köyü civarında yapılan araştırmalarda Üst Miyosen döneme tarihlendirilen çökellerde Gülpınar 2 lokalitesine gidildi. Tarla olarak kullanılan alanda herhangi bir bulguya rastlanılamamakla birlikte (K: 39 31 49.5, D: 26 05 23.1, Y: 10 m.), 500 m. kadar güneyde deniz kıyısındaki kesitlerde Gülpınar 4 olarak isimlendirilen ve tarafımızdan ilk kez kayda geçirilen bir lokalite tespit edildi (K: 39 31 46.58, D: 26 05 21.54, Y: 6 m.). Kesitlerde at, fil, keçi gibi bazı karasal memeli hayvanlara ait fosiller içeren lokalitenin (Resim: 4), 1.5 km. kadar güneyindeki kesitlerde ise Gülpınar 3 adı verilen lokalite tespit edildi (K: 39 31 07.1, D: 26 05 02.7, Y: 5 m). Burada da pek çok karasal hayvana ait fosil gözlemlendi (Resim: 5).

10 günlük araştırma sonucunda Çanakkale İlının batı kıyılarında gözlenen Neojen tabakalarındaki fosil yoğunluğunun çok zengin olmamakla beraber tahribata açık durumda olduğu tespit edilmiştir.

Pleistosen Dönem Araştırmaları

Çanakkale İlinde yaşadığı düşünülen Paleolitik dönem insanların varlığını tespiti yönelik olarak yapılan araştırmalar bu sezon büyük oranda Ayvacık, Bayramiç ve Çan hattı civarında gerçekleştirilmiştir.

Ayvacık ilçesindeki ilk durakta Akçay-Ayvacık karayolu üzerinde bulunan Küçükkuyu-Çelmibaş Köyü yolunda orta büyüklükte bir mağara tespit edildi (K: 39 35 24.74, D: 26 31 42.76, Y: 519 m.). İçerisinde herhangi bir sediman dolgusu ya da buluntu içermeyen mağara çok fazla derinliğe de sahip değil (Resim: 6). Aynı yolun devamındaki kayalık bölgede yapılan araştırmada herhangi bir buluntu tespiti yapılamadı (K: 39 35 30.22, D: 26 32 30.10, Y: 624 m.). Aynı yolun kuzeyinde Hasanlarobası Köyü civarındaki yamaçlarda Yılanlı Mağara isimli bir mağara tespit edildi. Mağara dolgu içermesine rağmen yüzeyde herhangi bir bulguya ulaşılamadı (K: 39 35 02.79, D: 26 32 11.39, Y: 567 m.) (Resim: 7).

Daha sonra sırasıyla Nusratlı, Küçükçetmi, Yeşilyurt köyleri üzerinden tekrar Küçükkuyu'ya, oradan da Adatepebaşı'na gidildi ve burada köyün batısında bulunan Fatma Kayası (Ana Kaya) Mevkii'nde obruk tipinde irili

ufaklı 10'un üzerinde mağara tespit edildi. Bir kısmının girişi toprak ve taşlarla dolmuş durumdaki obruk tipi mağaraların içinde ya da civarında herhangi bir bulguya rastlanılamadı (K: 39 36 10.05, D: 26 36 59.07, Y: 454 m.) (K: 39 36 09.48, D: 26 36 59.36, Y: 448 m.) (Resim: 8).

Akçay-Ayvacak karayolu üzerinde bulunan Narlı Köyü'nün kuzeyindeki kayalıklarda tespit edilen Narlı Mağarasındaki araştırmada herhangi bir Paleolitik bulguya ya da sedimana rastlanılamadı (K: 39 35 27.89, D: 26 40 28.79, Y: 364 m.) (Resim: 9). Daha sonra Narlı Köyü-Adatepe Köyü arasındaki vadiler dolaşıldı. Ancak bu bölgede de bir buluntu tespiti yapılamadı.

Kıyı şeridini takip ederek Akçay-Assos-Gülpınar güzergahındaki tüm tepeler mağara bulgusu açısından takip edildi. Sarp kayalıklar üzerinde bazı mağaraların varlığı gözlenmekle birlikte detaylı araştırması daha sonraya bırakıldı. Güzergahın sonundaki Gülpınar Köyü civarında yapılan araştırmalarda Apollon Smintheion kazı alanının 1 km. kadar batısındaki tarlalarda çeşitli çakmaktaşı yongalar tespit edildi (K: 39 32 20.36, D: 26 06 36.02, Y: 66 m.) (Resim: 10).

Bayramiç İlçesi'ndeki ilk araştırmalarda Akçay-Bayramiç yolu üzerindeki Yeniçam, Çaltı, Güzelköy, Kısacık, Doğanmetçe, Alakeçi, Dombaylar, Çalıdağı, Kutluoba Köyleri civarındaki tarlalar dolaşarak Paleolitik iskâna ilişkin bulgular arandı, ancak herhangi bir tespit yapılamadı. Daha sonra Bayramiç-Evciler yolu üzerindeki Üzümlü, Akçakıl, Çavuşlu Köyleri civarındaki tarlalar tarandı, ancak bu alanlarda da herhangi bir bulguya rastlanılamadı.

Bayramiç'e bağlı Evciler Köyü'nün güneyinde Ayazma Mesire Yeri'ndeki mağaraya gidildi (K: 39 44 43.59, D: 26 50 31.91). Dolgu içermeyen ve Ayazma Mağarası olarak tanınan alanda bir bulguya rastlanılamadı. Ayazma Mesire Yeri'nin 1 km. kadar güneyindeki vadide Kurudere Mağarası isimli bir mağara tespit edildi. Dönen bir koridor şeklindeki mağara, yaklaşık olarak 35 m. derinliğine, ağız açıklığı 4 m.'ye, yüksekliği 3 m.'ye, içerisi ise yer yer 10 m. genişliğe ulaşmaktadır. Önünde defineciler tarafından kazılmış 1,5 m. çapında, yaklaşık 7-8 m. derinliğinde bir çukur bulunan mağarada kuvars yonga ve dilgiler, geyiğe ait çene kalıntıları ve tanımlanamayan çok sayıda fosilleşmiş hayvan kemiği gözlemlendi (K: 39 44 37.77, D: 26 51 17.70, Y: 577 m.) (Resim: 11). Alanda yapılan gözlemlere göre Alt/Orta Paleolitik döneme ait olabile-

cek mağaranın önündeki atık toprak üzerinde tespit edilen kuvars parçaları oldukça sert ve homojen bir yapıda, yongalar dairesel çıkarımlara sahip ve genellikle düz topuk barındırıyor. Dilgiler paralel çıkarımlarla karakterize ve façetalı ve düz topuk tiplerine sahipken, kuvars parçaların bir kısmında kabuk kalıntısı bulunuyor. Kurudere Mağarası, paleolitik dönem araştırmaları açısından potansiyel vadeden ve tahribata açık olduğu tespit edilen bir alan olarak kaydedilmiştir.

Çavuşlu Köyü'nün güneyinde Karanlıkdere Mevkii'nde bulunan Evtaş Mağarasında ise dolgu olmasına karşın, yüzeyde herhangi bir buluntu tespiti yapılamadı (K: 39 43 54.78, D: 26 46 45.26, Y: 554 m.).

Akçay-Bayramiç karayolu üzerinde Çetmibaşı-Kırca Köyleri arasındaki tepenin üzerinde bir mağara tespit edildi (K: 39 36 53.53, D: 26 33 39.87, Yük: 444 m.). Beşik Mağarası adı verilen mağara, geniş bir ağıza sahip, ilki 15x20 m., ikincisi 3x7 m. boyutlarındaki iki galerinden oluşan, yaklaşık 2 m.'lik dolgu içeren, defineciler tarafından yer yer kazılmış ve yüzeyinde çanak-çömlek içeren bir yapıya sahiptir (Resim: 12).

Bayramiç- Çan karayolu üzerinde Bayramiç merkeze bağlı Tavşanlıdere Mevkii'nde Paleolitik iskâna ilişkin bulgular arandı (K: 39 50 11.10, D: 26 37 22.85, Y: 134 m.) ve tarlalarda Alt Paleolitik döneme tarihlendirilebilecek az sayıda çakıl taşı yonga ve çekirdekler tespit edildi (Resim: 13).

Daha sonra Çiftlikköy, Yenice, Yeniköy, Üçyol, Bekirler, Aşağı ve Yukarı Şapçı Köyleri civarında Paleolitik bulgular araştırıldı. Yukarı Şapçı-Kirazlı Köyleri arasındaki vadide içerisinde dolgu içermeyen bir mağara tespit edildi (K: 39 59 21.88, D: 26 42 39.62, Y: 388 m.). Kirazlı Mağarası adı verilen mağarada herhangi bir buluntu gözlenmiyor.

Çan İlçesi, Yaya ve Karlı Köyleri arasındaki Çalca deresinin kuzeyindeki (Karlı 1; K: 40 02 51.50, D: 26 58 02.50, Yük: 159 m.) ve güneyindeki (Karlı 2; K: 40 02 42.43, D: 26 58 05.67, Yük: 143 m.) tarlalarda Erken Üst Paleolitik döneme tarihlendirilen çakmaktaşıdan yapılmış aletler tespit edildi. Aletler arasında ön kazıyıcılar, keski, sırtlı dilgiler, sırtlı bıçaklar, dilgi ve dilgicikler, çentikli aletler bulunmaktadır. Çekirdek buluntuları arasında yarı prizmatik dilgi çekirdeği ve prizmatik dilgicik çekirdeği gözlenmiştir. Küçük boyutlarda yongalar ve kırık dilgi parçacıkları saptanmıştır (Resim: 14).

Çan İlçesi'nde ayrıca, Büyükpaşa, Küçükpaşa, Göle, Bardakçılar, Zeybekçayırı, Oğlanalanı, Yukarı-Aşağı Çavuş, Akçakoyun, Kalkım, Hacıarslanlar, Çamcı köylerinden Edremit'e kadar olan alan tarandı, ancak yoğun ormanlık alanlarda göze çarpan herhangi bir Paleolitik bulguya rastlanılamadı.

10 günlük araştırma sonucunda Çanakkale İlının batı, güney ve güneydoğusundaki, Ayvacık, Bayramiç ve Çan ilçelerinde gerçekleştirilen araştırma tamamlanmıştır (Harita: 1 ve 2). Araştırma süresince araziden herhangi bir buluntu toplanmamış olup, buluntular yerinde incelenerek değerlendirilmiş ve fotoğraflanarak kayıt altına alınmıştır. Ege kıyılarındaki Neojen ve Pleistosen dönemlere ait karasal fosil ve insan varlığına ait buluntuların tespit edilmesine yönelik çalışmalara önümüzdeki yıl devam edilmesi planlanmaktadır.

TEŞEKKÜR

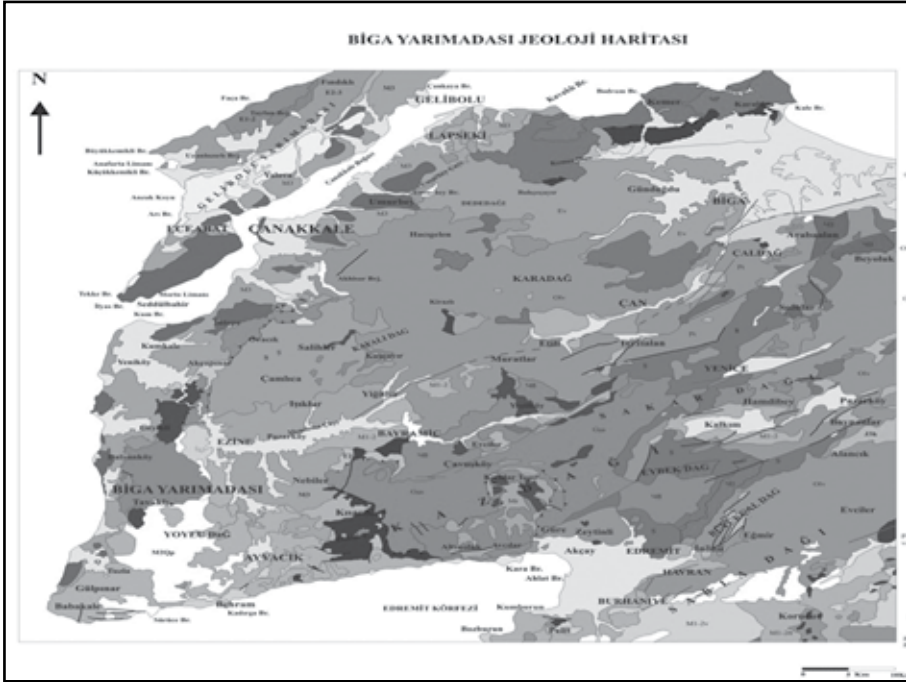
Çalışma izni nedeniyle Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, çalışmamız sırasındaki yardımları ve ilgileri nedeniyle Çanakkale Müze Müdürü sayın Sevim Tunçdemir'e ve araştırma sırasındaki özverili çalışmaları nedeniyle Bakanlık Temsilcisi sayın Hasan Taylan'a şükranlarımızı sunarız.

KAYNAKÇA

- ATABEY, E., A. ILGAR, A. SAKITAŞ, 2004, "Çanakkale havzasının Orta-Üst Miosen stratigrafisi, Çanakkale, KB Türkiye", *MTA Dergisi*, 128: 79-97, Ankara.
- GÜLEÇ, E., G. SARAÇ, 1993, *Türkiye Omurgalı Fosil Yataklarının Araştırılması Projesi*, MTA Yayınları.
- ÖZER, İ., M. SAĞIR, S. ŞAHİN, İ. BAYKARA, E. GÜLEÇ, 2014, "2012 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*, 297-303, Ankara.
- ÖZER, İ., M. SAĞIR, S. ŞAHİN, İ. BAYKARA, E. GÜLEÇ, 2014, "2013 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 279-288, Ankara.
- SICKENBERG, O., J.D. BECKER-PLATEN, H. TOBIEN, 1975, "Die Gliederung der Kanozoischen Sedimente der Turkei nach Vertebraten-Faunengruppen", *Geologisches Jahrbuch*, B15: 1-100.

Harita 1: Çanakkale İli'nin doğu kesiminde kalan buluntu yerleri.

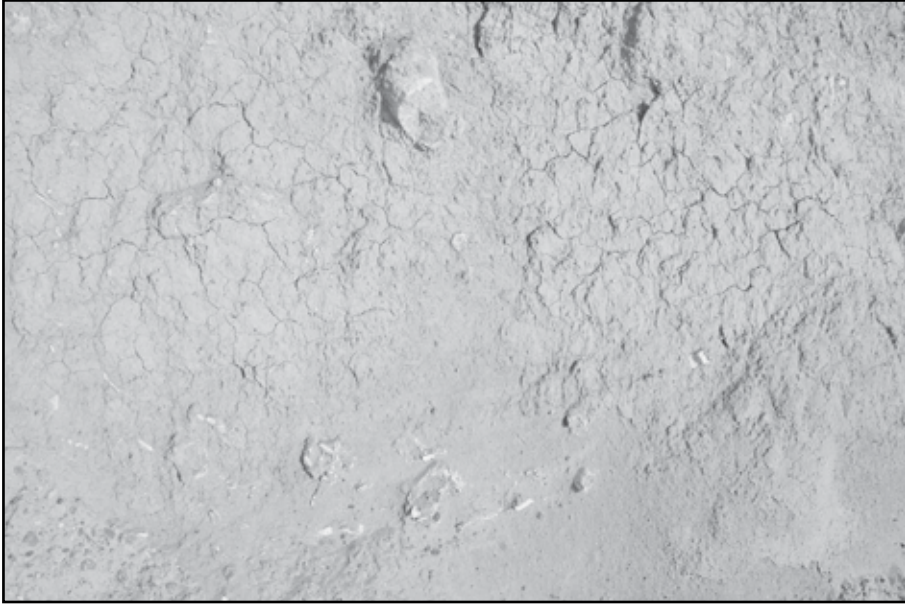
Resim 1: Çanakkale İlının jeolojik yapısı.

Resim 2: Musaköy fosil lokalitesi.

Resim 3: Musaköy kıyı kesitleri.

Resim 4: Gülpınar 4 fosil lokalitesi.

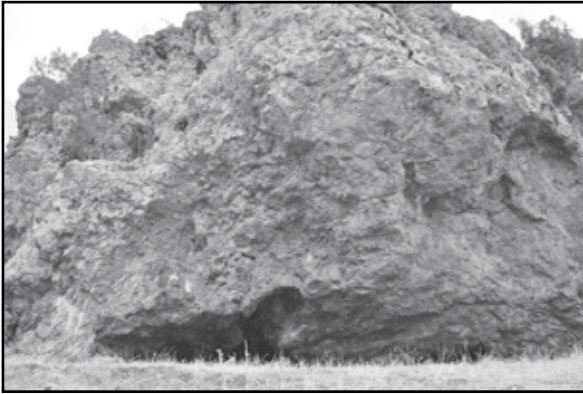
Resim 5: Gülpınar 3 fosil lokalitesi.

Resim 6: Küçükkuyu mevkii mağarası.

Resim 7: Yılanlı mağara.

Resim 8: Fatmakayası obruk mağaraları.

Resim 9: Narlı mağarası.

Resim 10: Gülpınar çakmaktaşı tarlası.

Resim 11: Kurudere mağarası.

Resim 12: Beşik mağarası.

Resim 13: Tavşanlı dere çakmaktaşı tarlası.

Resim 14: Karlı 1 çakmaktaşı tarlası.

2012 VE 2014 YILLARI MUŞ İLİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Hanifi BİBER*

Muş İli ve İlçelerinde 2009 yılından itibaren gerçekleştirmekte olduğumuz yüzey araştırmalarının 2012 ve 2014 çalışmaları, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 17 Ağustos 2012 tarih ve 184125 sayılı ve 22.07.2014 tarih ve 143621 sayılı izinleri ile başkanlığımızdaki ekip tarafından gerçekleştirilmiştir.¹ Araştırmamız Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı tarafından yönetilen bir proje kapsamında desteklenmiştir.²

2012 ve 2014 yılları araştırmaları Muş İli, Merkez İlçesi, Korkut İlçesi, Has-köy İlçesi ve Varto İlçesi'nde sürdürülmüştür. Arazi çalışmalarında araştırılan alanlardaki belde, köy ve mezralar tek tek gezilerek tespit edilen arkeolojik alanlar incelenmiştir. Araştırmalar, ekip üyeleri tarafından yapılan arazi incelemesinin yanı sıra yerel halktan alınan bilgiler ve duyumların değerlendirilmesi şeklinde yürütülmüştür.

* Yrd. Doç. Dr. Hanifi BİBER, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 65080, Kampus/Van/TÜRKİYE.

- 1 Araştırma ekibimiz 2012 yılında Doç. Dr. Rafet Çavuşoğlu, Arş. Gör. Sabahattin, Erdoğan, Yüksek Lisans Öğrencisi Yunus Sular, Lisans öğrencileri Fesih Özdemir ve Zozan Çetin'den oluşmuştur. Araştırmanın Malazgirt bölümüne Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü lisans öğrencisi Yunus Çiftçi üç gün süreyle katılmıştır. Bakanlık Temsilciliği görevini ise Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanı Ümit Yarıcı yürütmüştür. Araştırmalarımız 2014 yılında Öğretim Görevlisi Cem Haydaroğlu, Arş. Gör. Sabahattin, Erdoğan ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 3.Sınıf Öğrencisi Erdal Özgüner'den oluşan ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Bakanlık Temsilciliği görevi Ahlat Müze Müdürlüğü'nden arkeolog Mikail Ercek tarafından yapılmıştır. Bütün ekip üyelerime ve Araştırmalarımız boyunca maddi ve manevi destekleri için Muş İl Kültür ve Turizm Müdürü Hayrettin Çetin ve tüm kurum çalışanlarına teşekkür ederim.
- 2 Yüzey araştırmalarımız için izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, ve proje kapsamındaki bu araştırmalarımıza maddi katkıda bulunan Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı'na (Proje No: 2009-FED-B035) teşekkür ederim.

Yüzey araştırmalarında tespit edilen arkeolojik merkezin yerini belirlemek amacıyla GPS ile koordinatları alınarak işe başlanmıştır. Taşınmazın ait olduğu dönemi belirleyebilmek için yüzeyden seramik parçaları toplanmış, gerekli görülen parçaların çizimleri yapılmış ve resimleri çekilerek ait olduğu alana bırakılmıştır. İncelenen merkezde mimari kalıntılar varsa ölçümleri ve sonrasında çizimleri yapılmıştır. Son olarak alanı tüm yönleriyle belgelemek üzere fotoğrafları çekilerek çalışmalar tamamlanmıştır.

2012 ve 2014 yılları yüzey araştırmalarımızın büyük bölümü Muş Ovası ve çevresinde yürütülmüştür. Güneydoğu-Kuzeybatı yönünde yaklaşık 75 km. uzunlukta, kuzey-güney yönde yaklaşık 15 km. genişliktedir. Muş ovası kuzeybatı kesimde Şerafettin Dağları ve devamında kuzeydoğu kesimdeki Otluk Dağları ile güney kesimde yer alan Muş Güneyi Dağları arasında uzanmaktadır. Ovanın doğu bölümünde Karasu, batı bölümünde ise Murat Nehri yer almaktadır. Ovada tespit edilen arkeolojik merkezlerden özellikle höyükler bu iki önemli hayat kaynağının yakınlarında konumlanmış durumdadır. Ova çevresinde tespit edilen az sayıdaki kale ise daha yüksek rakımlı dağlık kesimlerde dir.

Araştırmalarımız sonucunda alanda, 18 höyük, 3 kale, 1 kutsal alan, 1 düz yerleşme, 1 kaya mekânı ve 1 mezarlık olmak üzere toplam 25 arkeolojik merkez incelenerek kayıt altına alınmıştır. Ayrıca Korkut ilçesi, Alazlı Köyü'nde 4 adet, Alazlı'nın Yıldızlar Mezrası'nda 1 adet stel parçası tespit edilerek incelenmiştir.

HÖYÜKLER:

Yüzey araştırmalarımızda en yoğun malzeme veren arkeolojik merkezlerin başında höyükler gelmektedir. Höyükler ova içinde nehir yakınlarına ve arazi şartlarına göre kurulmuştur ve modern köyler yine bu höyüklerin yanlarına yada üzerlerine kurulmuştur. Bölgedeki höyüklerden Tepebağı Höyük, Muratgören Höyük, Bozbulut Höyük, Yaygın Höyük, Yağcılar (Evrân) Höyük ve Alazlı (Tirmet) Höyük gibi bazıları kısmen ya da tamamen modern köy yerleşimleri altında kalmış durumdadır. Bu durum söz konusu höyüklerde önemli tahribatlara neden olmuştur.

MUŞ-MERKEZ İLÇE HÖYÜKLERİ

Tepebağı Höyük (K46A01): Muş İl merkezinde, Kültür Mahallesi, Tepebağı Mevkii'nde yer almaktadır. 38°44,55' kuzey, 41°29,48' doğu koordinatlarındadır. 1370 m. rakımlı, yaklaşık 12 m. yüksekliğinde, 160 m. çapında, dairesel planlı bir höyüktür. Kaçak kazılarla konisi düzeltilmiş durumdadır. Tüm yönlerde traşlanmış ve aşırı tahribata uğramıştır. Özellikle güney-güneydoğu kesimi yok edilmiş ve burada dik bir kesit oluşmuştur. Bu alanda blok halinde çok katlı evler yer almaktadır. Yine höyüğün yarı yüksekliği kunda, güney, güneybatı ve batı kesimini dolanan yaklaşık 2 m. yüksekliğinde betonarme ihata duvarı yapılmış durumdadır. Höyüğün doğu eteğinde 84 dairelik yapı kooperatifi inşa levhası bulunmaktadır. Höyük yüzeyinde çanak-çömlek parçalarına rastlanmaktadır.

Tabanlı (Kirtakom) Höyük (K47A06): Muş İl merkezinin 15 km. doğusundaki Tabanlı Köyü merkezinde yer almakta olup, 38°45'20'' kuzey, 41°41'27'' doğu koordinatlarındadır. Oldukça tahrip olmuş durumdadır. Üzerinde bir su deposu, yakın çevresinde köy evleri bulunmaktadır. Gerçekte dairesel yapılı, düz konili bir höyüktür. Ancak tahribat nedeniyle 160x95 m. ölçülerinde, dikdörtgen şeklini almıştır. Yüzeyde İlk Tunç Çağı, Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait seramikler bulunmaktadır.

Yürekli (İrzak) Höyük (K47A05): Muş'un 20 km. kadar doğusunda, Muş, Merkez İlçeye bağlı Yürekli Köyü'nün 850 m. kadar güneydoğusunda, Pınarüstü Köyü'nün ise 275 m. kadar batısındadır. Yürekli-Pınarüstü yolunun hemen kuzey bitişiğinde, 38°45'10''kuzey, 41°45'21'' doğu koordinatlarındadır. Hemen batı kesiminde köy mezarlığı bulunmaktadır. Dairesel yapılı, 1329 m. rakımlı, sivri konili, 125 m. çapında bir höyüktür. Batı yönde 18 m. yüksekliğe sahiptir. Yüzeyde mimari izine rastlanmamaktadır. Herhangi bir tahribat yoktur. Yüzeyde Halaf, Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait seramikler ele geçmektedir.

Durugöze 1 (Tifnik) Höyük (K47A07): Muş, Merkeze bağlı, İl merkezinin 16 km. kuzeydoğusundaki Durugöze Köyü içindedir. 38°47'48'' kuzey, 41°41'08'' doğu koordinatlarında ve 1332 m. rakıma sahiptir. Güney kesimde 17 m. yüksekliğindedir. Dört yönde de köy evleri tarafından çevrelenmiş ve kısmen tahrip edilmiş durumdadır. 180 m, çapında, dairesel yapılı, düz konili

bir höyüktür. Konisinde su deposu bulunmaktadır. Tahribat nedeniyle oluşmuş kesitlerde zayıfta olsa mimari izlerine rastlanmaktadır. Yüzeyde ve kesitlerde İlk Tunç Çağı (Karaz), Demir Çağ ve Orta Çağ dönemine ait seramik parçaları görülmektedir.

Suboyu 2 Höyük (K47A08): Muş il merkezine 10 km. mesafede, Sungu Köyü'nün 2 km. kadar kuzeyinde, Çukurbağ Köyü'nün ise 2,5 km, kadar batısında yer almaktadır. 38°46'20'' kuzey, 41°37'30'' doğu koordinatlarındadır. 1286 m. rakımlı, 200 m. çapında, dairesel yapılı, kuzeybatıda daha yüksek olup güneydoğuya doğru alçalan bir yapıya sahiptir. Kuzey kesimde 17 m. yüksekliğe sahiptir. Yüzeyde Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait seramikler ele geçmektedir.

Hunan Höyük (K47A09): Muş merkezinin 8 km. kadar kuzeyinde, Berce Alpaslan Tarım İşletmeleri'nin arazisi içinde, Suboyu 2 Höyüğü'nün 2,5 km. kuzeybatısındadır.³ 38°47'52'' kuzey, 41°36'33'' doğu koordinatlarında, 1296 m. rakımlı, kuzeyi dik diğer yönlerde az eğimli bir höyüktür. 200 m. doğusunda Hunan Deresi bulunmaktadır. Yaklaşık 275 m. çapında dairesel yapı bir höyüktür. Kuzey yönde 18 m., yüksekliğe sahiptir. Üzerinde bekçi kulübesi ve 2 adet baz istasyonu direği bulunmaktadır.

Şeyhpirim Höyük (K47A10): Muş'a 12,5 km. mesafede, Muş, Merkez, Boncuklu Köyü'ne bağlı Ayrılanlı mezrasının güneyinde, Boncuklu'nun 1.9 km. güneyindedir. 38°49'43'' kuzey, 41°35'50'' doğu koordinatlarında olup, 1312 m. rakıma sahiptir. 60 m. kadar güneyinden Kerttepe (Artuaz) Deresi geçmektedir. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde, 195x165 m. ölçülerinde oval yapılı, düz konili, yaklaşık 21 m. yüksekliğinde bir höyüktür. Doğusu dik, kuzey ve güneyi nispeten yayvandır. Üzerinde yakın döneme ait köy mezarlığı bulunmaktadır. Demir Çağ'a ait az sayıda çanak-çömlek parçası ele geçmiştir.

Üçdere (Oğonk) Höyük (K47A12): Muş, İl merkezinin 6,5 km. kuzeyinde, Merkez, Üçdere Köyü sınırları içerisinde, Köyün 2 km. kadar kuzeyindedir. 38°46'47'' kuzey, 41°33'55'' doğu koordinatlarındadır. 1272 m. rakımlı, 150 m. çapında, 10 m. yüksekliğinde, dairesel yapılı bir höyüktür. Sivri konisi batı

3 Daha önce Rothman tarafından incelenmiş olup Suboyu 1 Höyük adıyla tanımlanmıştır. Bkz. Rothman 1995, 294, Tabloda 6. Sırada kayıtlıdır.

kenara yakındır. Batısı dik ve yüksek, doğuya doğru alçalıyor. Tahribata uğramamış höyüklerden biridir. Yüzeyde İlk Tunç Çağı, Demir Çağı ve Orta Çağ Dönemine tarihlenen seramik parçaları ele geçmektedir.

Miskotepe Höyük (K47A13): Muş, İl merkezinin 6,5 km. kuzeyinde, Süt-lüce Köyü'nün 1.9 km. kuzeydoğusunda, Berce Tarım İşletmeleri arazisi içindedir. 150 m. kadar kuzeyinden Karasu geçmektedir. 38°47'17" kuzey, 41°31'48" doğu koordinatlarında, 1266 m. rakımlı, doğu kesimde 9 m. yüksekliğinde, 150 m. çapında, dairesel yapılı, oval konili bir höyüktür. Kuzeyinden gelen bir toprak kanal doğu ve güney sınırını dolanıp güneybatı köşesinde sonlanıyor. Tahrip edilmemiş bir höyüktür. Yüzeyde Halaf, İlk Tunç ve Demir Çağları'na ait seramik parçaları ele geçmektedir.

Göktepe Höyük (K47A15): Muş, İl Merkezinin 11 km. kuzeyinde, Muratgören Köyü'nün 2 km. güneybatısında, Muş-Bingöl karayolunun 1 km. doğusunda, Berce tarım İşletmeleri arazisi içindedir. 38°49'44" kuzey, 41°31'01" doğu koordinatlarındadır. 1253 m. rakımlı, 100 m. çapında, dairesel yapılı, 4 m. yüksekliğinde bir höyüktür. Konisi düzeltilmiş ve su deposu yapılmıştır. Höyük konisine çıkan toprak yol açılmıştır. Az sayıda İlk Tunç, Demir ve Orta Çağ'a ait çanak-çömlek parçası ele geçmiştir.

Muratgören (Kanireş) Höyük (K47A14): Muş İl merkezi'nin 12-13 km. kuzeyinde, Murat Nehri'nin 500-550 m. kadar güneyinde, Muratgören Köyü içinde yer almaktadır. 38°50'27" kuzey, 41°32'25" doğu koordinatlarındadır. Biri çok katlı köy evleriyle işgal edilmiştir. Yaklaşık 6-7 m. yükseklikte, dairesel yapılı höyüktür. Tahribat fazladır. Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait seramik parçalarına rastlanmaktadır.

Bozbulut (Komus) Höyük (K46A02): Muş, İl Merkezinin 17 km. kadar kuzeyinde, Bozbulut (Komus) Köyü'nün güneydoğu kesimindedir. 38°51'02" kuzey, 41°26'37" doğu koordinatlarında, 1274 m. rakımlı, güney yönde 30 m. yükseklikte bir höyüktür. Doğu-batı yönlü, 340x225 m. ölçülerinde oval yapılı bir höyüktür. Yüksekliği güney kesimde 30 m.yi bulmaktadır. Konisi, kuzeybatı, batı ve güneybatı kesimlerinde yoğun yapılaşma var. Konisine ulaşan araç yolu bulunmaktadır. Yüzeyde Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait seramikler ele geçmektedir.

Yeroluk (Palas) Höyük (K46A03): Muş Merkeze bağlı, Konukbekler Beldesi'nin Yeroluk (Palas) mahallesi'nin 300 m. doğusunda, Konukbekler'in 6,5 km. güneydoğusunda, Nadaslık Köyü'nün 2,5 km. güneyinde, Bozbulut Köyü'nün ise 2 km. kadar batısındadır. Murat Nehrinin kuzeye doğru kavis yaptığı kesime 625 m. mesafededir. Gire Keşiş mevkii olarak bilinmektedir. 38°51'09'' kuzey, 41°25'11'' doğu Muş Merkeze bağlı, Konukbekler Beldesi'nin Yeroluk (Palas) mahallesi'nin 300 m. doğusunda, Konukbekler'in 6,5 km. güneydoğusunda, Nadaslık Köyü'nün 2,5 km. güneyinde, Bozbulut Köyü'nün ise 2 km. kadar batısındadır. Murat Nehrinin kuzeye doğru kavis yaptığı kesime 625 m. mesafededir. Gire Keşiş mevkii olarak bilinmektedir. 38°51'09'' kuzey, 41°25'11'' doğu koordinatlarında olup 1257 m. rakımlıdır. Güney eğimli, kuzeyi düz yapılı alçak bir tepe şeklindedir. Güneydoğuda 7, güneyde 5 m. yüksekliğe sahip ve dairesel yapılıdır. Höyüğün konisinde bir ev bulunmaktadır. Yüzeyde İlk Tunç, Orta ve Geç Demir Çağ ile Orta Çağa ait seramik parçaları görülmektedir.

Körpeağaç (Dom) Höyük (K46A04): Muş İl merkezinin 22 km. kadar kuzeybatısında, Konukbekler Beldesi'nin 3,6 km. güneyinde, Körpeağaç mahallesinin hemen kuzeybatısındadır. 38°51'37'' kuzey, 41°22'28'' doğu koordinatlarındadır. Kuzeyinden beton su kanalı geçmektedir. Kuzeydoğu-güneybatı yönlü, 150x125 m. ölçülerinde, düz konili bir höyüktür. 17-18 m. yüksekliğe sahiptir. Özellikle güney ve güneybatısından toprak alınmış ve geniş ve dik bir kesit oluşmuştur. Köylülerle yapılan görüşmelerde toprak alımının Konukbekler Belediyesi tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Yüzeyde ve kesitlerde İlk Tunç, Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait seramik parçaları ele geçmektedir.

Yoncalıöz Höyük (K46A05): Muş, Merkez, Yoncalıöz Köyü'nün 1.4. km. doğusundadır. 38°52'07'' kuzey, 41°20'53'' doğu koordinatlarında, doğu-batı doğrultusunda 240x215 m. ölçülerinde oval yapılı, kuzey kesimde yüksek güneye doğru alçalan bir yapıdadır. Oval yapılı konisi doğu kesime daha yakındır. Birkaç kaçak kazı çukuru var. Üzerinde kuru tarım yapılıyor. Yüzeyde İlk Tunç (Karaz), Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait seramik parçaları ele geçmektedir.⁴

4 Yukarıda tanımlanan höyükler Rothman tarafından daha önce de incelenmiştir. Bkz. Rothman 1995, 294, Tablo.

Yaygın Höyük (Tala Deri) (K46A06): Muş il merkezinin 30 km. kuzeyinde, Yaygın Belde merkezinde yer almaktadır. 38°54'13" kuzey, 41°18'34" doğu koordinatlarında ve 1307 rakımlıdır. 195x 125 m. ölçülerinde, kuzey-güney doğrultuludur. Tüm yönlerde yaklaşık 20 m. yüksekliğe sahiptir. Oval yapılı höyük üzerinde bazılarının son zamanlarda yapıldığı anlaşılan çok sayıda konut yer almaktadır. Özellikle doğu kesiminde yapılmış olan bir evin hafriyat çalışmalarında iş makinası kullanıldığı, bu yüzden de höyükte büyük bir tahribata neden olduğu görülmektedir. Bu alanda oluşan kesitte mimari dokuya ait duvar kalıntıları ve bir yangın tabakası görülmektedir. Höyük yüzeyinde İlk Tunç çağı (Karaz) ve Demir Çağı'na ait seramik parçalarına rastlanmaktadır. Yaygın Höyük'te 1 adet pişmiş toprak ağırşak bulunmuş ve Ahlat Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

Yağcılar (Evrar) Höyük (K46A09): Muş ili merkez ilçeye bağlı Yeşilova (Yağcılar) Belde merkezinde yer almaktadır.⁵ Muş'un 20 km. kuzeyindedir. 1348 m. rakımlı, 38°55'44" kuzey, 41°27'15" doğu koordinatlarında, dairesel planlı bir höyük olup konisinde bir cami ve diğer kesimlerde yoğun yapılaşma mevcuttur. Güney kesimde 15 m. yüksekliğinde, 320x260 m. ölçülerinde, oval yapılıdır. Kuzeybatı kesiminde muhtemelen toprak alımı nedeniyle oluşan yoğun bir tahribat söz konusudur. Höyük tamamen köy evlerinin işgali altındadır. Toprak alımı nedeniyle oluşmuş kesitlerde yangın tabakası ve mimari izlere rastlanmaktadır (Resim. 4). Yüzeyde ve kesitlerde İlk Tunç Çağı (Karaz), Orta Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait seramik parçaları ele geçmektedir. Erzurum K. ve T. V. K. K.'nun 27.06.1990 tarih ve 245 sayılı kararı ile "Yağcılar Höyüğü" adıyla, I.derece arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmiştir.

Tosbağtepe Höyük (K47A17): Muş il merkezinin 17 km. kuzeyinde yer alan Taşoluk Köyü'nün 1,5 km. kadar güneydoğusundadır. 38°52'12" kuzey, 41°33'03" doğu koordinatlarında, 1283 m. rakımlıdır. Güneygoğu-kuzeybatı doğrultusunda, oval planlı, yaklaşık 280x140 m. ölçülerinde, düz konili bir höyüktür. Güney kesimde 15 m., doğu kesimde 10 m. yüksekliğe sahiptir. Konisi yaklaşık 50x80 m. ölçülerinde ve düz yapılıdır. Güney ve kuzeyi dik, doğu ve batıda eğimli bir yapıya sahiptir. Güney cephede iki yerde toprak alımı, konisinin batı ve doğu kesiminde ise kaçak kazılar nedeniyle tahribat

5 Yağcılar (Evrar) Höyük daha önce N. Koçhan tarafından da incelenmiştir. Bkz. Koçhan 1998.

söz konusudur. Ayrıca höyüğün güney yarısı tarla olarak kullanılmak üzere kısmen düzeltilmiştir. Güneyinden Değirmen Deresi, batısından da bir başka küçük dere geçmektedir. Batısında ayrıca bir su kanalı mevcuttur. Höyük yüzeyinde Kalkolitik, İlk Tunç Çağı (Karaz), Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait yoğun seramik parçalarına rastlanmaktadır.

KORKUT İLÇESİ HÖYÜKLERİ:

Girmakrak (Alikirpun) Höyük (K47A03): Muş il merkezinin 22,5 km. doğusunda, Korkut'un 5 km. güneyinde, Kocatarla Köyü'nün 1,5 km. kadar doğusunda, Alazlı Köyü'nün ise 3.2 km. batısındadır. 38°41'43" kuzey, 41°47'19" doğu koordinatlarında, kuzey-güney doğrultusunda 160, doğu-batı doğrultusunda 100 m. ölçülerinde, 18 m. yüksekliğinde, oval yapılı, düz konili bir höyüktür. Höyük yüzeyinde çok sayıda kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Bu çukurlarda oluşan kesitlerde, aralarda yangın izleri taşıyan, muhtemelen beş tabaka izlenebilmektedir. Höyüğün üst kuzeybatı kesiminde iri boyutlu çok sayıda işçiliksiz yada kaba işçilikli kapak-mezar taşı bulunmaktadır. Bir Orta Çağ Mezarlığı olabilir. Höyük yüzeyinde ve çevresinde İlk Tunç (Karaz) Çağı, Demir Çağı ve Orta Çağ'a ait seramikler bulunmaktadır.

Alazlı (Tirmet) Höyük (K47A02): Muş il merkezinin 25,5 km. doğusunda, Korkut'un 6.2 km. güneydoğusunda, Alazlı Köyü'nün içindedir. 38°41'38" kuzey, 41°49'30" doğu koordinatlarında, yaklaşık 200 m. çapında, 11 m. yüksekliğinde, dairesel yapılı, düz konili bir höyüktür. Kuzey ve güney kesimleri, geçmiş dönemlerde yapılmış toprak alımı nedeniyle yok edilmiş ve dik kesitler oluşmuştur. Höyüğün etek kısımlarında ve yakınında, kuzey kesimi dışındaki tüm yönlerde köy evleri bulunmaktadır. Höyük yüzeyinde ve kesitlerde Erken Demir Çağ ve Urartu Dönemi ile Orta Çağ'a ait çanak-çömlek parçaları ele geçmektedir.

Gırçay Höyük (K47A01): Muş'un 30 km. doğusunda, Korkut'un 9,5 km. kadar güneydoğusunda, Kapılı (Arnis) Köyü'nün 9,2 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. 38°42'17" kuzey, 41°52'01" doğu koordinatlarındadır. Muş-Tatvan demiryolunun hemen kuzey bitişiğindedir. Yaklaşık 125 m. çapında, güney kesimde 13 m. yüksekliğinde, dairesel yapılı, düz konili bir höyüktür.

Van-Tatvan demir yolu yapımı sırasında güney kesimi yok edilmiş durumdadır. Doğu eteğinde iki ev bulunmaktadır. Yüzeyde yapılan araştırmalarda İlk Tunç (Karaz) Çağı, Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait seramik parçaları ele geçmektedir.

HASKÖY İLÇESİ HÖYÜKLERİ:

Girheliz (Miğrakom) Höyük (K47A04): Muş il merkezinin 22 km. doğusunda, Hasköy'e bağlı Düzkişla (Miğrakom) Köyü'nün 1.7. km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. 38°42'25" kuzey, 41°44'29" doğu koordinatlarındadır. Hemen güneyinden Muş-Tatvan demir yolu ve Düzkişla-Kocatarla (Alikirpun) kara yolu geçmektedir. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde 270x220 m. ölçülerinde, oval yapılı, 20 m. yüksekliğinde, 1295 m. rakımlı bir höyüktür. Düz konilidir. Höyüğün üzerinde biri yaklaşık 5.0 m. derinliğinde olmak üzere kaçak kazı çukurları ve etrafı briket duvarla çevrili bir mezar bulunmaktadır. Höyük çevresinde kuru tarım yapılmaktadır. Höyük yüzeyinde ve kaçak kazı çukurlarında Erken ve Orta Demir (Urartu) Çağ ile Orta Çağ'a ait seramik parçaları ele geçmektedir.

HÖYÜKLERDE TABAKALANMA:

Kalkolitik Çağ (yaklaşık M.Ö. 5500-3000):

Yüzey araştırmalarında ele geçen çanak çömlek buluntularından yola çıkılarak bölgede tespit edilen en erken evrenin Halaf kültürü olduğu söylenebilir. Araştırmalarımız sonucunda Muş Merkez ilçeye bağlı Miskotepe Höyük, Yeroluk Höyük ve Yürekli Höyük'te bu dönemi temsil eden buluntulara rastlanılmıştır. Miskotepe Höyük'te ele geçen bir çanak parçası Halaf türündedir. Bir Mezopotamya kültürü olan Halaf'a ait çanak-çömleklerin bu bölgeye muhtemelen ticaret yoluyla geldiği düşünülebilir.

Yürekli Höyük'te bulunan çömlek parçası Halaf parçası değildir ama Kalkolitik Çağ buluntusu olduğundan aynı dönemi temsil etmektedir. Bu döneme ait seramikler elde biçimlendirilmiş, bol bitki ve taşçık katkılı olup kiremit-kahve mal grubundadırlar. Tümü el yapımıdır.

TUNÇ ÇAĞLARI (YAKLAŞIK M.Ö. 3000-1200)

İlk Tunç Çağı (yaklaşık M.Ö. 3000-2200/2000):

Geç Kalkolitik Çağ'da Kafkasya üzerinden Filistin'e kadar yayılım gösteren Erken Transkafkasya kültürü Kalkolitik Çağ'dan Son Tunç Çağ başlarına kadar sürmüş ve oldukça geniş bir yayılım ve uzun yıllar süren bir etkileşim yaratmıştır. "Karaz", "Kura-Aras" ve "Erken Transkafkasya" olarak adlandırılan bu kültür Muş bölgesinde İlk Tunç Çağı döneminde daha fazla etkili olmuştur. Ayrıntılı çalışmalar olmadığından aslında buluntuların sadece İlk Tunç çağı olarak değerlendirilmesi de yanlış bir yöntemdir. Karaz Kültürünün, Erzurum bölgesinde Sos Höyük, Karaz Höyük, ve Pulur Höyük, Van bölgesinde ise Ernis Mezarlığı, Karagündüz Höyük ve Dilkaya bulgularına göre Geç Kalkolitik Çağ'dan Orta Tunç Çağı sonlarına kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. Asıl etkili dönemi İlk Tunç Çağı olmasına karşın Orta Tunç Çağı'nda da etkisi devam edilmiştir.

Muş Bölgesi Karaz Kültürü Tabanlı Höyük, Üçdere Höyük, Hunan Höyük, Durugöze Höyük, Körpeağaç Höyük, Girmakrak, Girçay Höyük, Yaygın Höyük, Yağcılar Höyük ve Tosbağtepe Höyük gibi İTÇ malzemesi veren merkezlerle temsil olunur.

Bölgenin İlk Tunç Çağı çanakları genellikle derin tiplidir ve dudakları düz yada dışa dönük basit ağızlılardır. Çanakların bazılarının üzerinde derin oluk bezeme ve çizgi bezeme örnekleri vardır. Aynı bezemeler Van-Karagündüz'de de rastlanmaktadır. Çömlekler de aslında çanaklar gibi düz yada dışa dönük ağızlıdırlar, diğer malzemelerden ayıran önemli özellik geniş ağızlı olmalarıdır. Bazılarının üzerinde daire, spiral v.b. şekillerde oluk ve kazıma bezemeler yer almaktadır. Kap formları arasında dik boyunlu çömlekler, dışa çekik ya da içe dönük ağızlı yuvarlak gövdeli çömlekler, yuvarlak dipli ve keskin karınlı çömlekler dikkati çekmektedir. Ele geçen parçalar arasında bir adet Nahçıvan kulpu da yer almaktadır.

Yüzeyden toplanan seramiklerin ilk değerlendirmelerine göre bölgenin Tunç çağı seramikleri kremden kahveye, kiremite ve griye değişen hamur renklerine sahiptir. Değerlendirilen örnekler genellikle hamurunun renginde astarlıdır. Bu örnekler arasında içi ya da dışı pişirilme nedeniyle siyahlaşmış

olanları mevcuttur. Bu türün en dikkat çeken örnekleri içi ve dışı kahve ve siyah renklerde olanlardır. Az da olsa bu döneme ait kiremit-kahve mallara da rastlanmaktadır. Değişik boyutlarda kum, bazen de bitki ve taşçık katkılıdır. Çoğu orta ya da kötü fırınlanmış örnekler genellikle ağıklıdır ve çoğunluğu el yapımıdır.⁶

Orta Tunç Çağı (yaklaşık M.Ö. 2200/2000-1500):

Muş ovası ve çevresinde Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilebilecek herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Bu durum Orta Tunç Çağı yaşam alanlarının daha çok yaylalar ve ovalara göre daha yüksek rakımlı bölgelerde seçildiğini bir kez daha ispatlar niteliktedir.

DEMİR ÇAĞLARI (YAKLAŞIK M.Ö. 1300/1200-300):

Erken Demir Çağları (yaklaşık M.Ö. 1300/1200-1000/900):

Bölgede tarafımızdan yürütülen yüzey araştırmalarında hem çanak-çömlekler açısından hem de mimari açıdan bir değerlendirme yapabilmek mümkün olabilmektedir. Hemen hemen bütün höyüklerde Demir Çağlarına ait çanak-çömleklere rastlanmaktadır. Bunlardan bazılarının, şimdiye kadar yapılmış genel değerlendirmeler ışığında, Erken Demir Çağına ait olduğu söylenebilir. Erken Demir Çağı buluntularının en iyi takip edildiği merkezler arasında Muş, merkez İlçeye bağlı Durugöze, Bozbulut, Miskotepe, Şeyhprim Höyük ve Tosbağtepe Höyük sayılabilir.

Erken Demir Çağı çanak çömleklerinin genel bakımdan ayırt edici özelliği çoğunun el yapımı, içe dönük dudaklı ve yivli örnekler olmasıdır. Pişirme kabı olarak kullanılan çömlekler alacalı, dikey tutamaklı ve yivlidir. Çanak ve çömlekler fazla saman katkılı, hamurun renginde astarlı olup az sayıda ağıklı örneğe de rastlanmıştır. Erken Demir Çağı çanak çömleği oldukça zor anlaşılan bir grup olmakla birlikte mezarlarda çıkan örnekler dışında bu dönemi tam olarak sergileyen örnekler çok azdır. Muş Bölgesinde ele geçen Erken

6 Dönem seramikleri için bkz. :Burney 1958; French-Summers 1994; Kozbe 1995; Rothmn-Kozbe 1997.

Demir Çağ çanak-çömlek parçaları Van-Evditepe, Karagündüz Nekropolü ve bölgedeki diğer Erken Demir Çağ Merkezleri çanak-çömlekleri ile yakın benzerlik içerisinde dirler.

Orta Demir Çağ (Urartu Dönemi)(yaklaşık M.Ö. 1000/900-600):

Bölgede yapılan araştırmalar Muş ve çevresinin en yoğun şekilde bu dönemde yerleşim gördüğünü ispatlar niteliktedir. Öyle ki araştırmalarda tespit edilen arkeolojik merkezlerden höyüklerin hemen tamamında az ya da çok Orta Demir Çağ (Urartu) seramiklerine rastlamak mümkün olmuştur. Örneğin Muş Merkez İlçeye bağlı Tabanlı, Yürekli, Suboyu 2, Bozbulut, Körprağaç, Hasköy ilçesinde Girheliz, Korkut İlçesinde Alazlı ve Girçay ve Girheliz ve Hunan gibi höyüklerin tamamında Orta Demir Çağ (Urartu) dönemine ait çanak çömlekler ele geçmektedir.

Orta Demir Çağ seramikleri genel olarak kremden kahveye, pembeden kiremide ve griye değişen hamur renklerine sahiptirler. Bu dönem çanak çömleklerinin çoğu hamurunun renginde astarlıdır. Hamurunun renginde astarlıların yanı sıra. kiremit, krem ve kahve astarlı olanları da vardır Araştırmalarımızda ele geçen çanak ve çömlekler ışığında bölgenin Demir Çağ çanak-çömleklerini kaverengi-kiremit mal, kiremit astarlı, krem astarlı, siyah mal, gri mal ve nadiren de olsa kahverengi astarlı ve pembe-devetüyü mal gibi gruplara ayırmak mümkündür. Daha çok yönetim merkezlerinde görmeye alıştığımız Biainili türü seramiğe Muş Ovasında oldukça az sayıda rastlanmaktadır.

Geç Demir Çağ (yaklaşık M.Ö. 600-300):

Geç Demir Çağ Muş bölgesindeki merkezlerin çok azında temsil edilir. Muş Ovası'nda Yürekli, Yeroluk ve Girmakrak Höyüklerinde Geç Demir Çağ çanak çömlek buluntuları ele geçmiştir. Yeroluk Höyük'te ele geçen Geç Demir Çağ malzemeleri boyalı çanak çömleklerden oluşmaktadır. Çanak ve çömlekler hem içten hem de dıştan boyalıdır. Bu genel bir özelliktir.

Yürekli Höyük'te ele geçen malzemeler dalga, çizgi ve bant bezemeli ör-

neklerdir ve koyu renkte yapılmışlardır. Çanak ve çömlek örneklerinin olduğu bu grup Geç Demir Çağ için önemli buluntulardır (Çizim: 5).

Geç Demir Çağ genel olarak Urartu sonrası olarak ta değerlendirilir. Bu dönemde bölgede Akhemenid kültür etkisi altında üretilen bu çanak çömlekler boyalı ve boyasız olarak değerlendirilir. Kuzey İran merkezlerinde oldukça bol olan bu gruplar aynı zamanda Sos Höyük, Çavuştepe, Van Kalesi Höyüğü gibi merkezlerde de bulunmaktadır. Hasanlı III tabakasında bol miktarda üçgen boya bezemeli çanak ortaya çıkarılmıştır. Bu üçgen boya bezemeli çanaklar Muş Bölgesi'nde de bol miktarda bulunmaktadır. "Triangle Ware" olarak adlandırılan bu grup bezemeliler koyu renkte boya ile açık zemine yapılmaktadır. Üçgen bezemenin yanı sıra, dalga bezeme, zikzaklar, bant ve çizgi bezeme, hayvan ve insan figürleri gibi motifler. Muş Ovası'nda ki merkezlerde karşılaşılan diğer bezeme unsurlarıdır.

KALELER:

Araştırmalarımızda tespit edilen kaleler daha çok Muş Ovası'na yakın yükseltiler yada dah yüksek rakımlı kayalık alanlarda konumlandırılmış durumdadır.

Yılan Kalesi (K47A18): Muş il merkezinin 32 km. kuzeydoğusunda, Muş'a 30 km. mesafedeki Sarıdal Köyü'nün yaklaşık 5 km. kuzeybatısın yer almaktadır. 38°57'33" kuzey, 41°37'12" doğu koordinatlarında olup, 1995 rakıma sahiptir. Güney kesimlerinde yaklaşık 75 m. yüksekliğinde, güneyi dik, kuzey kesimi daha az eğimli bir tepe üzerindedir. Güney kesiminde volkanik bir yapı izlenmektedir

Tepede hafif kuzeybatı-güneydoğu yönlü, 25-29 m.x50-65 m. ölçülerinde bir stadel mevcuttur. Orta kısımda stadel ikiye bölen bir duvar kalıntısı ve çeşitli yapılara ait mimari kalıntılar bulunmaktadır. Stadel i doğu, batı ve kuzey yönlerde iki ve üçlü teras duvarları çevrelemektedir. Gerek stadel ve gerekse teraslar farklı boyutlarda, işçiliksiz taşlarla kuru duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı 3 ile 3.5 m. arasında değişmektedir. Kuzey ve doğu teras duvarlarının kalınlığı yaklaşık 5 m.yi bulmaktadır. Kuzey teras duvarının kuzey köşesine yakın, 2.20 m. genişlikte, muhtemelen bir giriş açıklığı bulun-

maktadır. Ancak akıntı ve yıkılma nedeniyle duvarlar taş grupları halindedir. Kale yüzeyinde ve eteklerde Orta Demir Çağ'a ait çok sayıda çanak-çömlek parçası ele geçmektedir.⁷

Kepenek Kalesi (K47A016): Muş il merkezinin 3-4 km. güneydoğusunda, Donatım Köyü ile Kepenek Köyü arasında bulunmaktadır. 38°43,053' kuzey, 41°32,89' doğu koordinatlarındadır. Doğuya doğru burun şeklinde uzanan, yoldan 25 m., kadar yükseklikte, 1392 m. rakımlı bir tepe üzerindedir. Doğubatı doğrultusunda uzanmaktadır. Batıda daha yüksek olup doğuya doğru eğimli bir şekilde alçalmaktadır. Önceki dönemlerde yapılmış kaçak kazılar nedeniyle tahrip olmuştur. Ancak özellikle, girişinin bulunduğu tahmin edilen batı kesimde bir sıra da olsa duvar kalıntıları yer almaktadır. Ayrıca oldukça dik olan kuzey kesiminden yuvarlandığı anlaşılan iyi işçilikli, dikdörtgen şeklinde yapı taşları görülmektedir. Kale ve çevresinde az sayıda da olsa Demir Çağı'a ait seramik parçaları ele geçmektedir. Kepenek Kalesi yakınlarında bulunmuş olan ve günümüzde Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü bahçesinde korunan bir yazıt Urartu Kralı I. Argiştî'ye (M.Ö. 785-765) aittir.

Yazıtta : “ Efendi Haldî'ye, Minua oğlu Argiştî, bu *susi*-tapınağını ve bir kale'yi mükemmel bir şekilde inşa ettirdi, (ve) adını Argiştihinili koydu. Haldî'nin büyüklüğü sayesinde (ben) Minua oğlu Argiştî, güçlü kral, büyük kral, Bianili Ülkesi Kralı, Tuşpa Şehri beyi.” denilmektedir.⁸ Bölgede kepenek kalesi dışında herhangi bir kale tespit edilmiş değildir. Bu nedenle yazıt şayet çok uzak bir alandan buraya getirilmemiş ise, yazıtta inşa ettirildiği belirtilen “Argiştihinili” Kepenek Kalesi olmalıdır. Kepenek Kalesi N. Koçhan ve C. Sur tarafından da araştırılmış ve mimarisi ve yazıtta dayanılarak Urartu Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.⁹

Yeşilpınar Kalesi (J47A08): Muş İl merkezinin 60 km. kuzeyinde, Varto İlçesinin yaklaşık 25 km. güneydoğusundaki Yeşilpınar Köyü'nün 1,5 km. kadar batısındadır. Yeşilpınar Köyü ve bu köyün Çavuşlu ve Konaklı mezraları arasında, 39°05'48" kuzey, 41°36'51" doğu koordinatlarında yer almaktadır.

7 Kale A. Özfırat'ın 1997 yılı araştırmaları esnasında incelenmiş ve Orta Tunç Çağı kalesi olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Özfırat 1999, 2.

8 Yazıt için bkz. Koçhan-Salvini 2000.

9 Bkz. Koçhan-Sur 2003.

Üst kesimde, batı bölümüne yakın bir alanda dört adet yakın dönem İslami mezar yer almaktadır. Bu nedenle “Ziyaret” mevkii olarak da bilinmektedir. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru meyilli oval yapılı üst kesimde, tepenin etrafını yaklaşık 90x30 m. ölçülerinde zayıf bir sur temel kalıntısı çevrelemektedir. Yüzeyde Demir Çağ ve Orta Çağ’a ait çanak çömlek parçaları ele geçmektedir.

Karakale Kalesi (K47A21): Muş ili, Korkut İlçesi’nin 18 km. kuzeydoğusunda, Karakale Köyü’nün hemen kuzeyindedir. 38°50’01’’ kuzey, 41°56’24’’ doğu koordinatlarındaki sivri yapılı bir tepe üzerindedir.

Tüm yönlerde oldukça dik yapılı ve konisinin çevresi doğal kayalıklarla çevrilidir. 135 m. yüksekliğe sahip tepenin konisinde Orta Çağ’a ait harçlı duvar kalıntılarının yanı sıra kuru duvar tekniğinde örülmüş duvar kalıntıları da görülmektedir. Kaçak kazılarla tahrip edilmiş olan kalede çeşitli mekânlara ait duvar kalıntıları mevcuttur. Yüzeyde Demir Çağ seramik parçaları ile sırlı ve sırsız Orta Çağ çanak çömlek parçaları ele geçmektedir. Kale, Erzurum K. V. T. V. K. Kurulunun 22.08.2006 tarih ve 394 sayılı kararı ile “Karakale Belde-si Kalesi” adıyla tescil edilmiştir.

NEKROPOLLER VE MEZARLAR

KORKUT İLÇESİ NEKROPOL VE MEZARLARI:

Yolgözler Kaya Mezarları (K48A05): Muş Merkezine yaklaşık 50 km. mesafede, Korkut İlçesinin 22 km. doğusundaki Yolgözler Köyü’nün 500-550 m. kadar güneyindedirler. 38°42’36’’ kuzey, 42°02’40’’ doğu koordinatlarındaki bir kayalığın kuzeye bakan cephesine oyulmuş iki mezar mevcuttur (Resim. 8). Biri hemen zemin seviyesine açılmış olup tek odalı, basit yapılı bir oyuk şeklindedir. Muhtemelen orijinalinde dörtgen yapılı olan giriş açıklığının üst kısmı tahribattan ve aşınmadan dolayı kemerli bir biçim almıştır. Giriş açıklığı bu haliyle 0.75 m. genişlikte ve 1.20 m. yüksekliğe sahiptir. Mezar odası orta kısımda 1.25 m. genişliğe sahip olup iki tarafa doğru daralan hafif oval yapılıdır. 1.50 m. derinlikte ve 1.65 m. yüksekliğindedir. Girişin karşısına gelen güney duvarında 0.50-0.55 m. genişlikte ve mevcut zeminden 0.70 m. yüksekliğe sahip bir seki bulunmaktadır.

İkinci mezar 1. Mezarın üst kısmına oyulmuştur. Yerden 5 m. yüksekliktedir. Kareye yakın bir giriş açıklığıyla girilen, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı tek mezar odasına sahiptir. Üstü tonoz şeklindedir. Odanın güneydoğu köşesinde mihrap benzeri bir girinti mevcuttur. Odanın kuzeydoğu köşesinde ise dıştan üzeri kavisli dörtgen yapılı içte ise dairesel bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Mezar odasının ortasında dolgu nedeniyle derinliği anlaşılmayan dairesel bir çukur mevcuttur. Mezarlar daha önceki yayınlarda “Urartu Mezarı” olarak geçmektedir.¹⁰

VARTO İLÇESİ NEKROPOL VE MEZARLARI:

Karaköy Mezarları (J47A09): Muş İl merkezinin 65 km. kuzeyinde, Varto İlçesi'nin ise yaklaşık 35 km. güneydoğusundaki Karaköy Köyü'nün 1,5 km. kadar kuzeydoğusundadır. Kayalık bir tepenin üzerinde kayalığın doğu ve güney kesimlerinde yer almaktadırlar.

Örme Mezarlar: Kayalığın doğu kesimindeki terasta, düz bir alanın orta kısmında, kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış iki örme mezar bulunmaktadır. Aşırı biçimde tahrip görmüş olduklarından planı anlaşılamayan mezarlar orta büyüklükte taşlarla inşa edilmiştir.

Kaya Mezarı 1: Kayalığın doğu kesimindeki terasta, örme mezarların hemen batı kısmında, düz zeminde, ana kayaya oyulmuş yer altı kaya mezarıdır. Tek oda şeklindedir. Doğu-batı doğrultulu olup girişi doğu kısımdandır. Ancak tahrip edilmiştir. Mezarın odası dikdörtgen planlı olup, üst kısmı beşik tonoz şeklindedir. Urartu kaya mezarlarını anımsatmaktadır.

Kaya Mezarı 2: Kayalığın güneye bakan yüzünde yer almaktadır. Cephesi güneye bakan mezarın önünde düz bir platform bulunmaktadır. Giriş açıklığının üst kısmı kırılmış olup muhtemelen dikdörtgen yapılıdır. Güney-kuzey doğrultulu, dikdörtgen planlı, 3.80 m. yüksekliğinde tek mezar odasına sahiptir. Üstü tonoz şeklinde olup giriş açıklığından itibaren yaklaşık yarısı kırık vaziyettir. Kuzey duvar önünde daha geniş, doğu ve batı duvarları önündekiler dar, 32 cm. yüksekliğinde birer seki bulunmaktadır. Urartu kaya mezarlarına benzemektedir.

¹⁰ N. Koçhan tarafından daha önce araştırılmış bir merkezdir Bkz. Koçhan 2009.

Tekne Mezar (Kamosorium): Kaya Mezarı 2'nin 35 m. batısında, ana kayanın zeminle birleştiği kısmına oyulmuştur. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı mezarın kapak taşı yoktur. Ancak kapak taşının oturduğu yuvalar belirgin vaziyettedir. Tekne mezarın hemen güney kesiminde alt kademedeki eski Çağ duvarını üzerine örülmüş yer kireç harçlı duvar kalıntılarının da işaret ettiği üzere Roma Dönemine ait olmalıdır. Erzurum K. V. T. V. K. Kurulunun 28.02.2008 tarih ve 853 sayılı kararı ile "Karaköydeki Kale Yerleşim Alanı ve Mezarlık" adıyla tescil edilmiştir.

Tirmet (Alazlı) Urartu Stelinin Parçaları : Muş il merkezinin 25,5 km. doğusunda, Korkut'un 6.2 km. güneydoğusunda, Alazlı Köyü'nün içinde 2012 yılında 1 adet stel parçası ve 1 adet sütun altlığı, 2014 yılında ise Alazlı Köyü içinde 3 adet, Korkut ilçesi, Karakale Köyü'nün 7 km. güneyindeki Yıldızlar Mezrası'nda 1 adet stel parçası tespit edilmiştir.

1. Stel Parçası: 2012 yılında Alazlı Camisi'nin bahçesinde tarafımızdan incelenen stel parçasıdır. Üst kısmı kemer şeklinde sonlanan dikdörtgen formlu bazalt bir stelin üst parçası olduğu anlaşılmaktadır. 0.71 m. genişliğinde, 0.32 m. kalınlığında olup mevcut yüksekliği 0.67 m.dir. Her iki yüzünde de yazıt bulunan stel parçasının ön yüzde 11 satır halinde Urartu çivi yazısı yer almaktadır. Arka yüz oldukça tahrip olmuş durumda olmasına karşın bu yüzde de yazıtın 12 satırı kısmen görülebilmektedir. Bu stel parçası 2006 yılında Muş yöresindeki Ermeni anıtlarını gezen Samvel Karapetyan başkanlığındaki Ermeni çalışmaları ekibinin objektifine takılmıştır. *Tirmet Köyü'nde bulunan camii avlusunda yer alan yazıt parçası daha sonra 2007-2008 yıllarında Prof. Dr. Aşot Piliposyan tarafından fotoğraflanmış ve 2010 yılında Erivan'daki bir konferans'ta sunulmuşmuş¹¹ Aynı parça daha sonra 2008 yılında Salvini tarafından yeniden incelenerek yayınlanmıştır.¹²*

Sütun Kaidesi: 2012 yılında, Alazlı Köyü Camisinin bahçesinde tespit edilmiştir. Dairesel yapılı, 0.60 m. çapında ve 0.30 m. kalınlığında olup bazalttan yapılmıştır. Sağlam durumdaki kaide üzerinde herhangi bir yazı ya da çizim bulunmamaktadır.

11 Piliposyan 2010, 1.

12 Salvini 2012: no.A 5-6 Ro (a).

2. Stel Parçası: Alazlı Köyü'nde, köy camisinin 40-50 m. kadar doğusunda, Fesih Yıldız adlı vatandaşa ait bahçe içindedir. Eski yayınlarında Tirmet Steli olarak tanıtılan stelin, Tarafımızdan 2012 yılı yüzey araştırmasında tespit edilmiş olan 1. parçasının devamı ve 2. parçasıdır. 0.73x1.16 cm. ölçülerinde, 32 cm. kalınlığındadır. Ön yüzünde 28 satır Urartu çivi yazısı yer almaktadır. Arka yüzün orta kısmında 0.22 m. çapında ve 0.25 m. derinliğinde dairesel yapılı, daha sonraki dönemlerde dibek olarak kullanılmak amacıyla oyulmuş bir oyuk bulunmaktadır.

Bu stel parçası, Lehmann-Haupt'un aktardığına göre Bayan Majewski¹³ tarafından Tirmet Köyü'nde daha önce tespit edilmiş stel parçalarından biridir.¹⁴ üzerinde seferlerin anlatıldığı 28 satırlık yazıt mevcuttur.¹⁵ Bu parçanın arka yüzü yazıtsızdır.¹⁶

3a. Stel parçası: 2014 yılında ilk kez tarafımızdan tespit edilmiştir. Alazlı (Tirmet) Köyü'nde, Fesih Yıldız'ın evinin hemen kuzeyindeki Mehmet Yıldız'ın (Baba adı Tatar Yıldız) evinin güney duvarının doğu köşesine yakın, yerden yaklaşık 0.50 m. yükseklikte, yapı taşı olarak kullanılmıştır. Yaklaşık 0.38x0.47 m. ölçülerinde dörtgen yapılı bir parçadır. Arka yüzü duvarın içinde kalan ve duvara dik yerleştirilmiş parçanın ön yüzünde 11 satır Urartu çivi yazısı bulunmaktadır.

3b. Stel parçası: Mehmet Yıldız'ın (Baba adı Tatar Yıldız) evinin doğu duvarının kuzey köşesine yakın, bağımsız olarak yerde durmaktadır. 0.28x0.62 cm. ölçülerinde, 0.36 m. kalınlığında, dört yüzü de gayri muntazam kırık bir parçadır. Ön yüzünde 15 satır Urartu çivi yazısı bulunmaktadır. 3a stel parçasının sağ yarısı olduğu sanılmaktadır. Arka yüzü yazısız olup düzgün değildir.

4. Stel parçası: Korkut ilçesi, Karakale Köyü'nün 7 km. güneyindeki Yıldızlar Mezrası'nda, Mehmet Yıldız'ın (Baba adı Yunus Yıldız) evinin bahçesindedir. 0.61x0.71 m. ölçülerinde ve 0.36 m. kalınlığındadır. Dört tarafı da kırık

13 Bu bayan 20.yüzyılın başında Çarlık Rusya'nın Bitlis-Van Konsolos yardımcılığını yapmış General Vladimir Majewski'nin eşi olmalıdır.

14 Lehmann-Haupt 1926, 438.

15 ClCh: no. 32 A, sayfa. 63.

16 Bayan Melikişvili tarafından tespit edildiği bilinen diğer bir parçanın şu an nerede olduğu bilinmemektedir.

ve gayri muntazamdır. Her iki yüzünde de 11'er satır Urartu çivi yazısı yer almaktadır. Ancak parçanın orta kısmında, sonradan açıldığı anlaşılan 0.22 m. çapında ve 0.21 m. derinliğinde, dairesel yapılı, dibek olarak kullanılmak amacıyla oyulmuş bir oyuk bulunmaktadır. Bu parçanın da Tirmet stelinin bir parçası olduğu eski yayınlardan bilinmektedir.¹⁷ İlk değerlendirmelerimize göre Urartu Kralı Minua'nın (yakl. M.Ö. 810-785) Muş Bölgesine yapmış olduğu sefere ilişkin bilgiler içeren bu stel parçalarının aynı stele ait olduğu tahmin edilmektedir¹⁸.

Sonuç olarak; sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarımız ışığında, Muş Ovası'nda yerleşime ilişkin en erken izlerin Kalkolitik Çağ'a kadar gittiği, Erken Tunç Çağı'nda yoğun bir yerleşimin olduğu, özellikle Orta Demir Çağ'da (Urartu Dönemi) nüfusun ve dolayısıyla yerleşim yerlerinin sayısının arttığı söylenebilir. Bazı höyüklerdeki ele geçen Geç Demir Çağ çanak-çömlekleri Post Urartu Döneminde yaşamsal faaliyetlerin az da olsa sürdürüldüğüne işaret etmektedir. Varto-Karaköy Kaya Mezarı ve Tekne Mezarı ise Roma Dönemi'nin bölgedeki varlığını belgelemektedir.

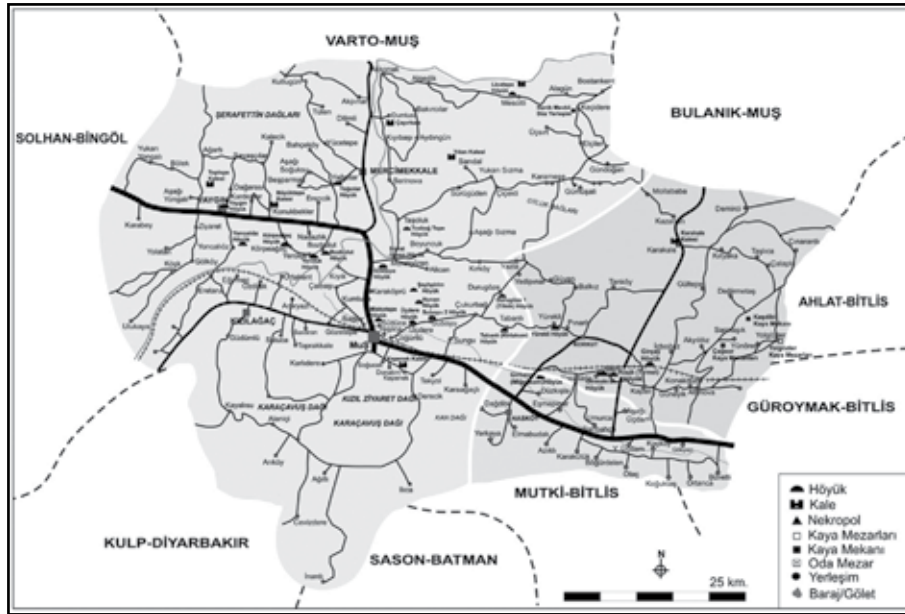
KAYNAKÇA:

- BİBER ve diğ. 2012; Biber Hanifi-Işık Kenan-Erdoğan Sabahattin, "A New Urartian Stele Fragment from Alazlı/Tirmet (Province of Muş), *Armenian Journal of Near Eastern Studies (ARAMAZD)* VII/1, Yerevan, pp. 86-98.
- BURNEY 1958; Burney, C. A. 1958 "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze", *Anatolian Studies* VIII, 157-209.
- ÇEVİK 2000; N. Çevik; *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Ankara.
- FRENCH-SUMMERS 1994; D. H. Trench- G. D. Summers; "Pre-Urartian and Urartian Pottery from the Muş Region", *Anatolian Studies* 44, 77-84.

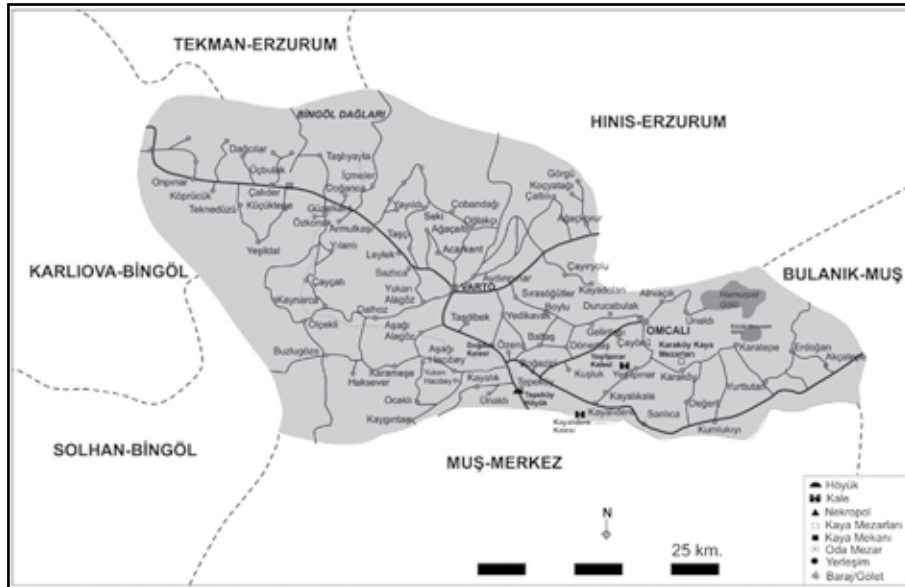
17 Bu stel parçası ilk olarak, Van'da yer alan Toprakkale Kalesini Hormuzd Rassam ile birlikte kazan İngiltere Krallığının Van Konsolos yardımcısı Captain Emilius Clayton tarafından tespit edilmiştir. Clayton 1881 yılında köyde bulunan bir kilise mezarlığında keşfettiği yazıt parçasının kopyasını çıkarmış ve British Museum'a göndermiştir (Bkz. Sayce 1882, 568.)

18 Stel parçaları ile ilgili ilk yayın ve rekonstrüksiyon denemesi için bkz. Biber ve diğ. 2012, Fig.3. Ayrıca tarafımızdan en son bulunan parçaların da eklenerek değerlendirildiği yeni bir yayın çalışması yapılmaktadır.

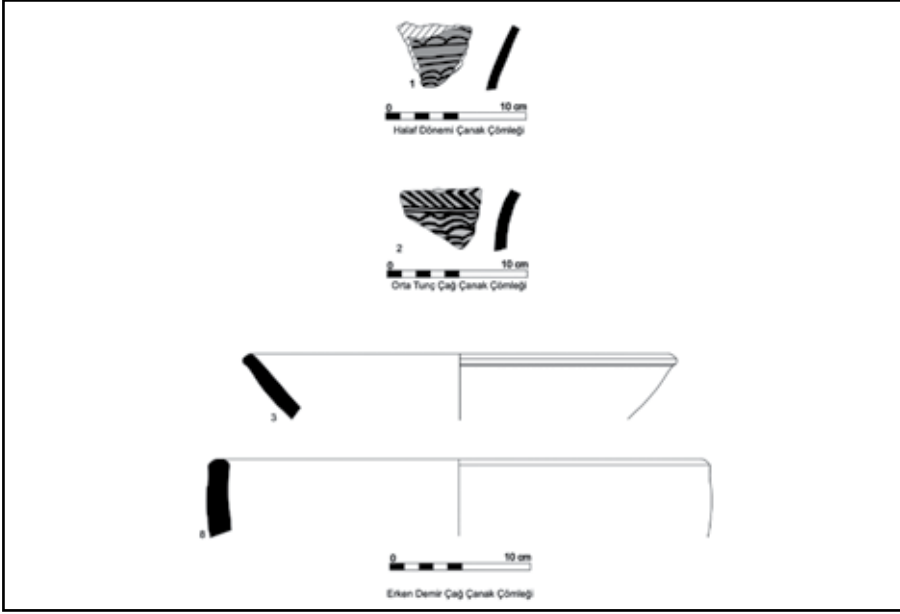
- KOÇHAN 1990; N. Koçhan; "Malazgirt-Tıkızlı Kalesi", Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi V, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, Bornova-İzmir, 87-108.
- KOÇHAN-SALVINİ 2000: N. Koçhan- M. Salvini; "A new Inscription from the neighbourhood of Muş", SMEA, 42/2, 303-305.
- KOÇHAN-SUR 2003; N. Koçhan-C. Sur; "Muş Kepenek Urartu Kalesi", Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi 10, 57-59.
- KOZBE 1995; Kozbe, G. "Muş Ovası yüzey Araştırmalarında Ele Geçen Erken Transkafkasya Çanak Çömleği Işığında Bölgenin Erken Tunç Çağı'nın Yeniden Değerlendirmesi", Ege üniversitesi, Arkeoloji Dergisi III, 35-50.
- KÖKTEN 1947; K. Kökten, "1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi, Araştırmaları", Belleten XI/43, 431-472.
- LLOYD-BURNEY 1967; S. Lloyd-C. Burney; "Excavations at the Urartian Citadel of Kayalidere (1965 Season)", Türk Arkeoloji Dergisi XIV-1-2 (1965), 222.
- ÖZFIRAT 1999; A. Özfirat; "1997 Yılı Bitlis-Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları", XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II. Cilt: 1-22.
- ÖZFIRAT 2001; A. Özfirat; "1999 Yılı Muş İli Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları", 18. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, 123-140.
- PİLİPOSYAN 2010: Piliposyan Aşot, "Recently Discovered Cuneiform Inscription from Drmerd", "Ethnos" Centre of Ethno-Cultural Scientific Research, International Conference Van City – 2865, Yerevan.
- ROTHMAN 1995; M. S. Rothman; " The Pottery of The Muş Plain and The Evolving Place of a High Border Land", XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı", 281-304.
- ROTHMAN-Kozbe 1997; M. S. Rothman- G. Kozbe; "Muş in the Early Bronze Age", Anatolian Studies 47;105-126.
- RUSSELL 1980; H. F. Russell; Pre-Classical Pottery of Eastern Anatolia", BAR International Series 85, Oxford.
- SALVINİ 2012; Salvini Mirjo, *Corpus Dei Testi Uratei Volume IV, Istitutedi Studi Civiltà Dell'e Egeo e Del Vicino Oriente*, Roma, 2012.
- SAYCE 1882; Sayce A. H, "TheCuneiformInscriptions of Van, Deciphered and Translated ", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Volume. 14, No. 4, 1882, 377-732.

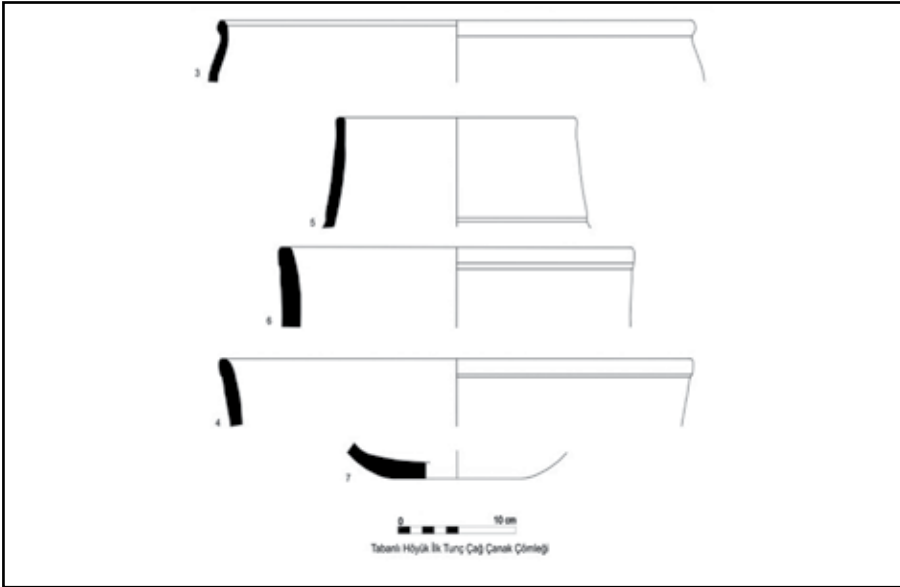
Harita 1: 2012 ve 2014 yıllarında tespit edilen arkeolojik merkezler.

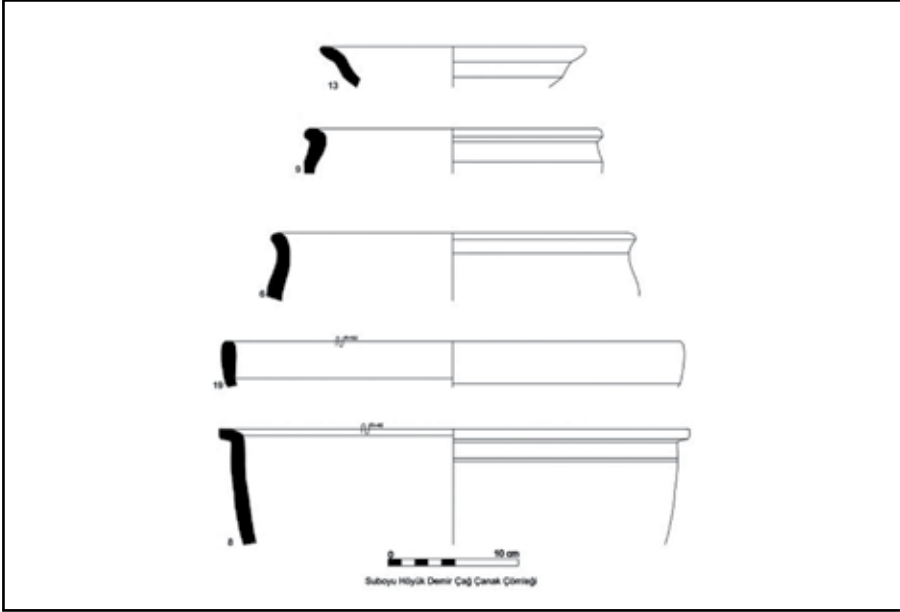
Harita 2: Varto İlçesi'nde tespit edilen arkeolojik merkezler.

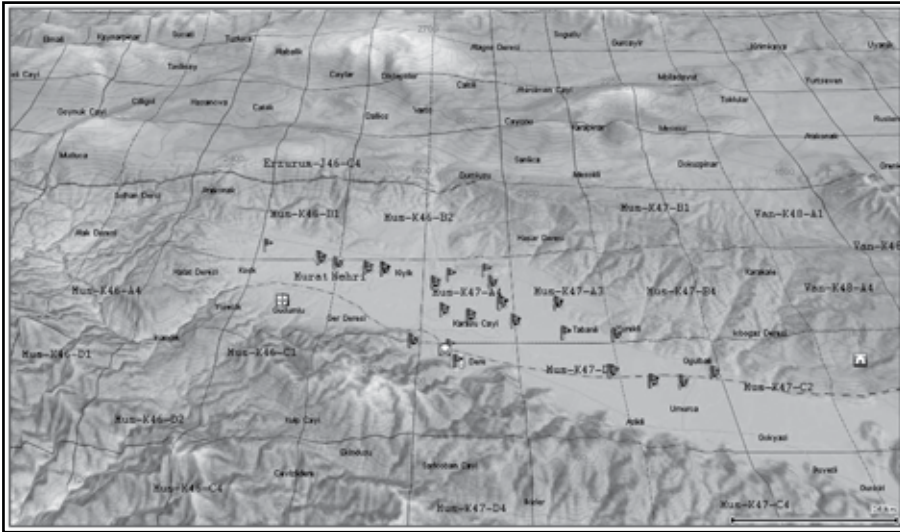
Çizim 1: Miskotepe Höyük Kalkolitik Çağ çanak-çömlekleri.

Çizim 2: Tabanlı Höyük İTÇ çanak-çömleği.

Çizim 3: Suboyu 2 Höyük Orta Demir Çağ çanak-çömleği.

Resim 1: 2012 ve 2014 yıllarında tespit edilen arkeolojik merkezler.

Resim 2: Tabanlı Höyük.

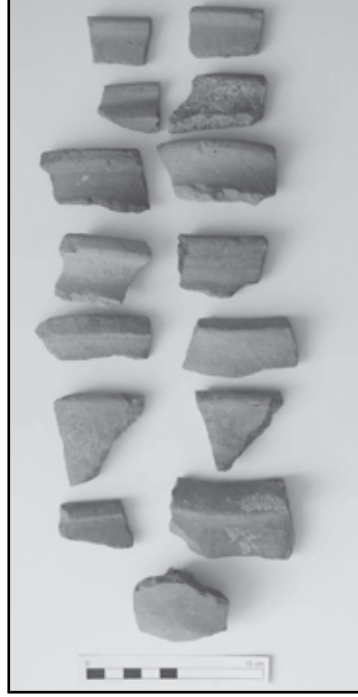
Resim 3: Şeyhpirim Höyük.

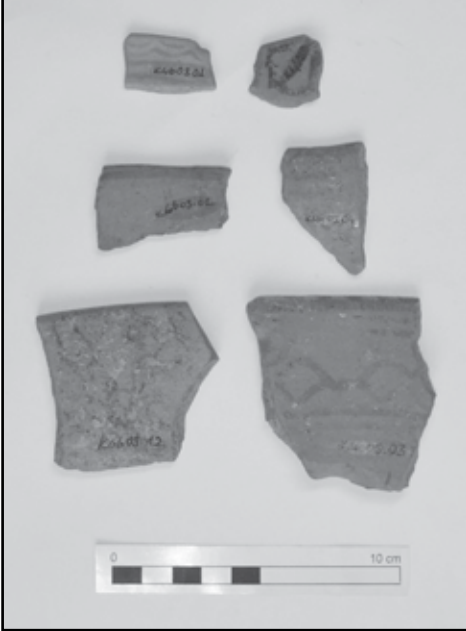
Resim 4: Yağcılar Höyük.

Resim 5: K rpeağ   H y k İT  (Karaz)  anak-  mlekleri.

Resim 6: G rhel z H y k Orta De- mir  ağ  anak-  mlekleri.

Resim 7: Yeroluk H y k GD .  anak-  mlekleri.

Resim 8: Korkut-Yolgözler Kaya mezarları

Resim 9: Karaköy Tekne mezar.

Resim 10: Tirmet Stel parçaları.

SCIENTIFIC RESEARCH FOR CONSERVATION OF THE ROCK HEWN CHURCH OF ÜZÜMLÜ, CAPPADOCIA

Yoko TANIGUCHI*

Keigo KOIZUMI

Chiemi IBA

Jennifer PORTER

Fazıl AÇIKGÖZ

Murat Ertuğrul GÜNYAZ

1. INTRODUCTION

1.1 Outline and objectives of the project

A project at Üzümlü Church in the Red Valley in Cappadocia, Turkey, has recently been launched with two primary objectives: the conservation of the soft, fragile tuff structure of the church through geo- and environmental-engineering methods, and the conservation of the interior wall paintings, including a scientific study of their technology. The structure and wall paintings have not been treated in the past, presenting a unique opportunity for this type of study. The project aims to find a suitable method for prolonging

* Associate Professor Dr. Yoko Taniguchi, History of Anthropology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Tsukuba. 1-1-1 Tenno-dai, Tsukuba, Ibaraki 305-8571/JAPAN.

Assistant Professor Dr. Keigo Koizumi, Division of Global Architecture, Graduate School of Engineering, Osaka University, 1-1 Yamadaoka, Suita, Osaka 565-0871/JAPAN.

Assistant Professor Dr. Chiemi Iba, Graduate School of Engineering, Kyoto University, Katsura, Saikyo-ku, Kyoto 615-8540/JAPAN.

Assistant Lecturer Jennifer Porter, Wall painting conservator, Conservation and Built Heritage, Faculty for the Built Environment, Room 208, Built Environment Building, University of Malta Msida MSD 2080/MALTA.

Fazıl Açıkgöz, Director of the Niğde Museum/ Archaeologist and Conservator of wall paintings, Niğde Museum, 5100 Niğde Merkez, Niğde/TÜRKİYE.

Murat Ertuğrul Gülyaz, Director of the Nevşehir Museum, Archaeologist, Nevşehir Müzesi, 350 Evler Mahallesi, Yeni Kayseri Caddesi No. 1, Merkez 50300 Nevşehir/TÜRKİYE.

the life of Cappadocia's fragile tuff structures and the paintings they shelter, through the use of 'retreatable' conservation materials. Often, intense intervention does not allow for future treatments, and fails to allow for continuous preservation. Due similarities in original technique and deterioration with other sites in Cappadocia, this study will have relevance for the greater region.

During an initial investigative campaign (September 2014), the structure and wall paintings were inspected to understand their technology and deterioration, and samples were taken as necessary. Documentation and a condition survey of the paintings on the interior of the church were carried out, and environmental monitoring of the church interior and surroundings was initiated in order to identify the primary agents of deterioration to the tuff rock structure, and to test the hypothesis that dew/frost cycles have the most significant impact during the early spring season, as has been noted in earlier studies (Erguler 2009). Micro-organisms such as lichens and algae have also often been observed on tuff rocks in Cappadocia, and therefore visible colonies of biological growth on the church's exterior surface were studied to determine whether they had positive (protective) or negative (deterioration accelerating) impacts on the tuff rock.

1.2 The church

Cappadocia's unique landscape results from the natural erosion of a soft and fragile tuff rock formed by volcanic accumulation. Hundreds of churches and dwellings were excavated within the tuff rock structures in valleys of the region, and many of them contain important historical and religious reliefs and paintings. The Üzümlü, meaning Grape, Church is located at the beginning of the Red Valley, to the west of the town of Ortahisar. A tuff formation or "fairy chimney" was hollowed out for use as a monastic complex and likely housed the church's monks. The church is cut into the lower level of the tuff formation, while the upper level contains a chamber that can be seen only from the outside due to the partial collapse of the walls. There is a cross relief on the ceiling. The church has a square plan with one apse and one nave and at the far end of the nave is a grave niche (Figure 1). This church is also

called The Church of St. Nichitas due to the presence of a dedication inscription to St Nichitas inside the church. The nave ceiling is decorated with rich embellishments: its surface is orange in colour and adorned with a cross composed of circles and rectangles with bunches of grapes and geometrical motifs surrounding it. The border is embellished using medallions with Maltese crosses. Although not definite, it is common belief that the earliest structure of the church dates back to the 8th or 9th century AD, though the paintings are thought to be from a later date, probably related with the period of Komnenos dynasty (1081-1185), based on stylistic evaluation, such as similarities with the motifs in Pantokrator Monastery (Zeyrek Kilise Camii), Istanbul (1120-1185) (Suzuki *et.al* 2015: 107).

The Üzümlü church was selected for study because of the typical structural issues it presents, and due to its wall paintings, for their conservation and also due to significant scientific research interest in wall paintings in Eurasia, especially those from the medieval period.

2. ASSESSMENT OF UZUMLU TUFF STRUCTURE AND WALL PAINTINGS

The tuff structure of the Üzümlü church suffers from deterioration common to other rock-cut churches in the Cappadocia region: stone powdering and spalling, as well as structural cracking. While structural cracking originates from seismic activity, cracking and other types of deterioration are originated or exacerbated by wind and rain erosion, and insolation stresses. Environmental monitoring was therefore undertaken to understand the mechanisms of deterioration at Üzümlü, and seek to address them.

2.1 Environmental monitoring

A set of environmental monitoring stations (Onset HOBO U30□NRC) for monitoring RH, T, rainfall, wind speed/direction, and solar radiation were installed near the Üzümlü Church (photo 1). Loggers with sensors that measure water potential and water content were situated in the lower level of the

church along the exterior wall (5TE, MPS2 and Em50: Decagon Device). Also 2 sets of datalogger, HOBO U23 for RH/T were placed in the church.

Members of Nevşehir Restoration and Conservation Regional Laboratory Directorate (Nevşehir Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü) have collected data periodically. The data shows that after October 2014 day temperatures dropped below 0 C. However, critical temperature fluctuations at around -4 C, as associated with the dew-frost phenomena, were only counted 4 times in this season. Such occurrence was significantly less than assumed. Precipitation such as rainfall increased from November to December, and again from February to March.

Interestingly, the weather station, since its installation, has consistently shown the prevailing wind direction to flow North-South around the Üzümlü church (September 2014 to March 2015) probably owing to the geological setting of the Red Valley. This may also affect erosion of the rock surface on the NS side (Figure 2). Further details on environmental factors shall be examined after a year of data has been obtained.

2.2 Conservation context

Erosion and deterioration in Cappadocia's tuff rocks have been studied and Erguler [2009] reported in a case study that erosion (0.4-2.5mm /yr) occurred due to frequent dew-frosts (37/yr). Tuff erosion remains the most critical and urgent conservation issue in Cappadocia.

In the past, the problems of acute cracking and erosion were commonly addressed by applying a lime-cement based render over the tuff surface, as is done in Göreme National Park.

Although trials were conducted with iron mesh at the interface between capping and tuff rock, detachment between the two always occurs due to possible water infiltration and thermal impact by intense solar radiation. Most of the surface treatment and capping has not been effective at reducing the rate of the tuff erosion, and in some cases has exacerbated its deterioration. Therefore, in this project, a different treatment approach is being explored: slower

the speed of erosion with chemically compatible material with the original tuff, not to cover with a foreign material, and it will be retreatable in 10 years intervals.

2.3 Sampling for laboratory testing

Tuff rock pieces were sampled from the Red Valley near the Üzümlü Church for lab testing. Basic mechanical tests carried out included porosity measurement and chemical analysis such as mineralogical/XRD studies.

The same pieces were also used for some surface treatment tests in cooperation with D&D Co. Since frost-dew was initially assumed to be the main cause of deterioration. Some consolidants were chosen which is impermeable to liquid water but permeable to water vapour as testing materials first (i.e. 150g/m² of Permeate® HS-360, Permeate® Prototypes 1401, 1402, 1403 and 1404). Exposure tests of these treated samples are still under way, and some select products shall be tested in Cappadocia after lab tests are complete (Sano and Mizukoshi, 2015).

3. STRUCTURE AND CONSTITUENT MATERIALS OF ÜZÜMLÜ WALL PAINTINGS

Similar to other wall paintings in Cappadocia, the Üzümlü wall paintings are executed on a white plaster layer, which was directly applied onto the tuff rock substrate. The plaster layer is extremely thin (approx. 2-5 mm), and covered in a fine white ground (approx. 1-2 mm thick), both apparently composed of similar materials. The plaster and ground both appear to have been applied quite wet, since brush strokes and bubbles can be observed in both layers. They contain little aggregate, unlike some other paintings in the region, which often contain plant or animal fibres (Pelosi *et al.* 2013).

The painting palette initially appears to consist mainly of strong red, yellow and greyish colours. However, closer inspection reveals that a much wider range of tonal effects had originally been achieved, through the mixing of pigments, and the variations in the opacity with which paint layers were

applied, as has also been noted in other paintings in the region (Pelosi *et al.* 2013): in some areas, paint appears to have been applied as thin washes in order to obtain different effects of tonality. Despite the presence of plant patterns such as vines and grapes, very little green pigment was observed, except for in certain sections of painting in the altar room.

Detailed examination of the paint layers was undertaken using a digital camera-attached microscope (@Microadvance), and micrographs were recorded. Infra-red and ultra-violet photographs (365nm excitement wavelength) were also taken to assess specific types of painting materials.

Following visual inspection, 13 small samples were taken from discreet but representative areas of the ground and paint layers, prepared as cross-sections, and/or analyzed for organic and inorganic constituents.

The cross-sections revealed that most of the plaster and ground layers were quite fine and homogeneous in composition without any particular inclusions. No visible varnish or glaze layers had been applied on top and painting layers were extremely thin.

Table 1 provides a summary of the results of analysis of the 13 samples taken from the wall painting. A sample of the lower white plaster layer (UZM_002) was identified as gypsum [JCPDS: (00-033-0311): $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$] with the XRD (Figure 3) without any other inclusions. This technology has been used in other paintings (Pelosi *et al.* 2013, Schwartzbaum 1986). Red lead (minium) was used extensively, and its alteration products were also detected (ex. PbO) (Figure 4). Lead-based pigments were manmade, and of the kind commonly traded and used in the medieval world.

As for the organic binder, surface observation leads one to exclude the likelihood that Üzümlü paintings were depicted using drying oils or wax. Major possible candidates include water-soluble binders (animal proteins, casein: milk/cheese, plant gums). Two different biochemical techniques were employed in order to detect very low concentrations of organic media. First, ELISA (Enzyme Linked Immunosorbent Assay) was applied for the protein including to materials such as animal glues, caseins and plant gums (Takashi-ma 2015). There was no positive reaction from any of the tests. Secondly, a na-

no-LC-ESI-MS/MS was employed in order to accurately detect and identify collagen (Fukakusa *et.al* 2015). Again, no positive results were obtained. Such findings lead to the possibility that the Üzümlü wall paintings were depicted without any organic binder. Rather, it appears to have been set on the surface with gypsum, which worked naturally as a weak binder.

4. CONDITION SURVEY OF THE ÜZÜMLÜ WALL PAINTINGS

While the tuff structure of the Üzümlü church suffers from extensive environmental deterioration, the wall paintings are in relatively stable condition, and continue to be well-protected by the fabric. The paintings were therefore considered in parallel to the structure, but the investigative approach varied, as will any eventual treatment needs.

4.1 Documentation of the Üzümlü Church

In the 1970s, Prof. Masaru Maeno and a research team from the Tokyo National University of Fine Art and Music (Tokyo University of the Art) undertook the first architectural documentation of church structures in Cappadocia and Ihlara valley, inclusive of the Üzümlü Church (Figure 5). For the current project, a digital photographic technique was applied in order to create a base map of the Üzümlü wall paintings. In the Üzümlü Church, some wall paintings are applied on curved surfaces such as those in domes or vaults. Therefore, photographs produce representations that appear distorted and are not of sufficient quality for use. During the survey, images were processed using a specific method to create base photographs for mapping as well as for accurate assessment of conditions.

As some wall painting were captured in a sectional series of more than two photographs, it was necessary to later merge these images together using image processing software, Photoshop CS6 in this case. After combining the photographs through the add-in Photomerge tool, the edges of each section were checked. Distorted areas within combined photographs were revised by the add-in warp tool. Finally, all photographs were adjusted to fit to the exact scale (Figure 6).

4.2 Condition survey

Deterioration of the interior rock surfaces and wall painting was identified and mapped on transparent polyether sheets in order to record deterioration phenomenon and their distribution. Sheets were then transferred into a digital format in Japan using Illustrator files (Figure 7).

Structural cracking and external erosion, though indirect, can be considered the most significant ongoing threats to the wall paintings. Currently, cracking has not resulted in water infiltration to the interior, but this will inevitably become a problem if the structural issues are not addressed. In some areas, cracking does seem to have resulted in the detachment of the wall painting plaster from the tuff substrate, in which case some detachment can also be considered ongoing.

The most extensive direct damage to the wall paintings has been caused by humans and animals. Most was perpetrated mechanically through the use of sharp tools for creating graffiti, leaving scratches, and removing faces and hands from Saints. There is also significant impact damage, which has been another cause of cracking and detachment of the plaster layer.

Mechanical damage has often revealed the bright white gypsum ground and plaster beneath the paint layers. White areas are quite distinguishable and optically overshadow darker tones in paintings. Such vandalism may be classified and defined by period and purpose. First, there is iconographic vandalism during what could be characterized as an iconoclastic period. Second, there was graffiti applied as part of worshipping practices depicting saints, horses, and prayers in Greek letters both pre- and post-dating the iconoclastic period. Third, there is graffiti by tourists or locals with names and dates (Figures 8, 9). The second case in particular should be the subject of more careful study before any conservation intervention is initiated. This is necessary to achieve a balance between preserving the cultural importance of the work as a historical witness and upholding its original visual aesthetic toning.

Despite the extensive mechanical damage, much of the original paint layer appears to survive intact. However, detailed observation revealed that many pigments were actually discoloured, darkened, and lost. The vault of the Nar-

thex in particular has inexplicably lost important grape motifs in the centre of its vine decorations (Figure 10). A similar motif of grapes and vines is visible in the vault of the Nave endured better. Particular metal-based pigment alterations, likely caused by exposure to the outdoor environment, were observed, including the alteration of lead-based pigments to PbO.

While the paint appears to have been applied as thin washes in many areas, paint loss seems to have occurred in some specific instances. The cause of this loss is not yet understood, however it could be due to water-related loss of paint materials. It may also be related to missing images by probably paint thinning and disappearing, such as the grapes in the first vault. Microscopic observation did also reveal microlosses from paint layers, in the form of small white spots, the cause of which also remains unclear for the moment.

Preferential loss of paint layers has also been observed in other sites, with particular note having been made of the loss of green pigment (Andaloro 2008), and this phenomenon will require further study and perhaps treatment.

Deterioration very similar to those affecting the church and paintings at Üzümlü have long been recognized as the main threats to sites throughout the Cappadocia region (UNESCO 1985), and many subsequent studies have confirmed and reiterated this finding (Schwartzbaum 1986; Andaloro 2008 & 2014; Rovella 2014). The study and treatment of these phenomena and their causes at Üzümlü will therefore be of great relevance to sites throughout the area.

5. TOWARDS ON-SITE CONSERVATION TRIALS

Environmental data and results from material analysis have provided information useful for planning a range of conservation tests and trials for the Üzümlü wall paintings and tuff rock substrate. In this regard, in-situ tests shall be indispensable for selecting suitable conservation materials and application methods, as well as for managing better indoor conditions. In 2015, further testing shall be carried out for identifying possible consolidants and protective materials for the tuff substrates, in addition to testing materials for the readhesion of the detached gypsum ground and friable paint layers. Mea-

asures will also be taken to better protect the site from future vandalism and animal inhabitation, thus reducing the risk of renewed mechanical damage to the paintings.

In each case, both method and materials must be compatible with the original materials, and implemented on a minimal scale, to avoid excess and unnecessary treatments. The case in Üzümlü is certainly a most technically difficult challenge, and could serve as a model case for new approaches to integrating, presenting, and advancing ethical conservation in the Cappadocia region.

References

- ANDALORO, M., 2008, Rock paintings of Cappadocia: images, materials and state of preservation, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 28 Mayıs-01 Haziran 2007 Kocaeli, pp.163-178.
- ANDALORO, M., PIGNATALE, T. AND VERDIANI, G., 2014, 'The Church of Meryem Ana in Göreme, Cappadocia: Correct documentation for a meaningful heritage at risk', *Conference on Cultural Heritage and New Technologies*, Vienna, Austria, November 1113, 2013.
- AYDAN, Ö., ULUSAY, R. 2003, Geotechnical and geoenvironmental characteristics of man-made underground structures in Cappadocia, Turkey, *Engineering Geology*, 69, pp.245-272.
- DOĞAN, U., 2011, Climate-controlled river terrace formation in the Kizilimak Valley, Cappadocia section, Turkey: Inferred from Ar-Ar dating of Quaternary basalts and terraces stratigraphy, *Geomorphology*, 126, pp.66-81.
- ERGULER, Z. A., 2009, Field-based experimental determination of the weathering rates of the Cappadocian tuffs, *Engineering Geology*, 105, pp.186-199.
- FUKAKUSA, S., KAWAHARA, K., NAKAZAWA, T., 2015, III-4 Nano liquid chromatography-electrospray ionization tandem mass spectrometry (Nano-LC-ESI-MS/MS) analysis of the Üzümlü wall paintings, In Taniguchi, ed., *Scientific Studies on Conservation for Üzümlü Church and Its Wall Paintings in Cappadocia, Turkey.*, vol. 1. Annual report on the activities in 2014, p.103-106.University of Tsukuba.

- MCCRONE, W. C. *et al.*, 1979, *The Particle Atlas V*, 2nd ed., Ann Arbor Science Publishers Inc., Ann Arbor, Michigan.
- PLESTERS J., 1956, Cross-sections and chemical analysis of paint samples, *Studies in Conservation*, 2, pp.110-157.
- PELOSI, C., AGRESTI, G., ANDALORO, M., POGLIANI, P., SANTAMARIA, U., 2013, 'The rock hewn wall paintings in Cappadocia (Turkey). Characterization of the constituent materials and a chronological overview', *e-Preservation Science*, 10, pp.99-108.
- PELOSI, C., AGRESTI, G., ANDALORO, M., BARALDI, P., POGLIANI, P., SANTAMARIA, U., RUSSA, M.F., RUFFOLO, S.A., ROVELLA, N., 2015, Micro-Raman and micro-stratigraphic analysis of the painting materials in the rock-hewn church of the Forty Martyrs in Şahinefendi, Cappadocia (Turkey), *Archaeometry*, forthcoming.
- ROVELLA, N., ANDALORO, M., CRISCI, G.M., LA RUSSA, M.F., PELOSI, C., POGLIANI, P., RUFFOLO, S.A., 2014, Cappadocian rupestrian churches and conservative strategies: from the lab to the archeological site, *VIII Congresso Nazionale di Archeometria Scienze e Beni Culturali: stato dell'arte e prospettive*, Bologna, Italy, 5-7 February 2014.
- SANO, K., MIZUKOSHI, S., 2015, II-5 Preliminary aging tests (outdoor environment) of consolidants for tuff rock samples, In *Taniguchi, ed., Scientific Studies on Conservation for Üzümlü Church and Its Wall Paintings in Cappadocia, Turkey*, vol. 1. Annual report on the activities in 2014, p.37-41. University of Tsukuba.
- SCHWARTZBAUM, P., 1986, Conservation of the mural paintings in the rock cut churches of Göreme, In *Tokalı Kilise: 10th Century Metropolitan Art in Byzantine Cappadocia*, A. J. Wharton ed., Dumbarton Oaks, Appendix I.
- SUZUKI, T., HIGUCHI, R., SHIBATA, M., 2015, III-6 Documentation of Üzümlü Church: High-resolution database of the condition of paintings, In *Scientific Studies on Conservation for Üzümlü Church and Its Wall Paintings in Cappadocia, Turkey*, vol. 1. Annual report on the activities in 2014, Y. Taniguchi, ed., pp.107-117. University of Tsukuba.

TAKASHIMA, M., 2015, III-4 ELISA (Enzyme-linked immunosorbent assay) testing for organic binding media of Üzümlü wall paintings, In *Scientific Studies on Conservation for Üzümlü Church and Its Wall Paintings in Cappadocia, Turkey.*, vol. 1. *Annual report on the activities in 2014*, Y. Taniguchi, ed., p.96-102. University of Tsukuba.

UNESCO, 1985, *Structural conservation of Göreme. Göreme, land of fairy chimneys*. Ministry of Culture and Tourism, Turkey. General Directorate of Antiquities and Museums.

Acknowledgements

The authors would like to express their appreciation to MEXT/JSPS KAKENHI (24101014) and the Kajima Foundation for their financial support on this project. The Üzümlü project has been supported by numerous individuals in both Turkey and Japan, especially staff members of the Nevşehir Restoration and Conservation Regional Laboratory Directorate: Hatice Temur, Ayça Baştürkmen, Uğur Yalçınkaya, Alev Elçin Cankur, Merve Aziz Işın, Mustafa Toptepe, Tuğba Eryaşar. And Ibrahim Sakman and family, Zuhale Coçyğit, Katsuhiko Sano, Shigekazu Mizukoshi, Piao Chunzu, Kunio Watanabe, Tamaki Suzuki, Ryo Higuchi, Mina Shibata, Natsuko Kuguya, Ayako Ogawa, Yoshiko Shimadzu, Miho Takashima, Takeshi Nakazawa, Kazuki Kawahara, Shunsuke Fukasawa, Mizuho Yoshioka, Satsuki Shobo, Juni Sasaki and Kazuya Yamauchi.

sample ID	surface color	states of surface (LM)	thickness of top layer (SEM-BSE)	EDS detected elements in the top layer	note
UZM_003	reddish	small number of red particles on pale reddish orange surface	very thin	Fe, Si, Al	similar to 010
UZM_004	pink	pink color and rough texture	10-20um	Pb, Cl, Ca, S	
UZM_005	dark red	red and black particles	20um	Pb	
UZM_007	red	reddish brown surface on bright red	20um	Fe, Si	
UZM_008	green	dull off-white (beige)	<10um	Si, Al, Mg, K, Fe	
UZM_009	gray	gray	(no layer recognised)	(not analysed)	
UZM_010	pale pink	small number of red particles on pale reddish orange surface	very thin	Fe, Si, Al	similar to 003
UZM_011	dark red	red and black particles, rough texture	15um	Pb	

Table 1: Summery of examinations.

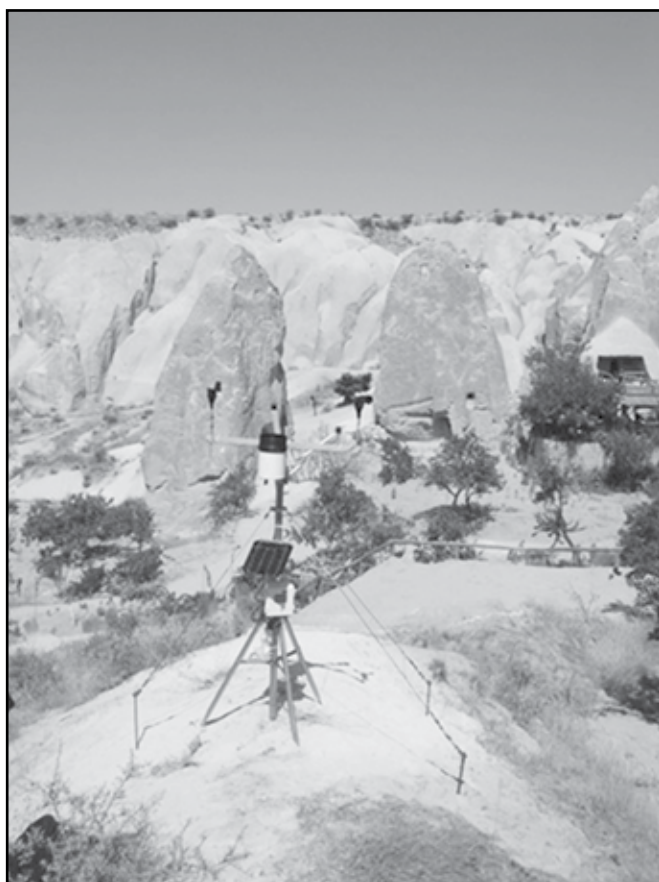

Photo 1: Installation of a weather station and Üzümlü church (centre).

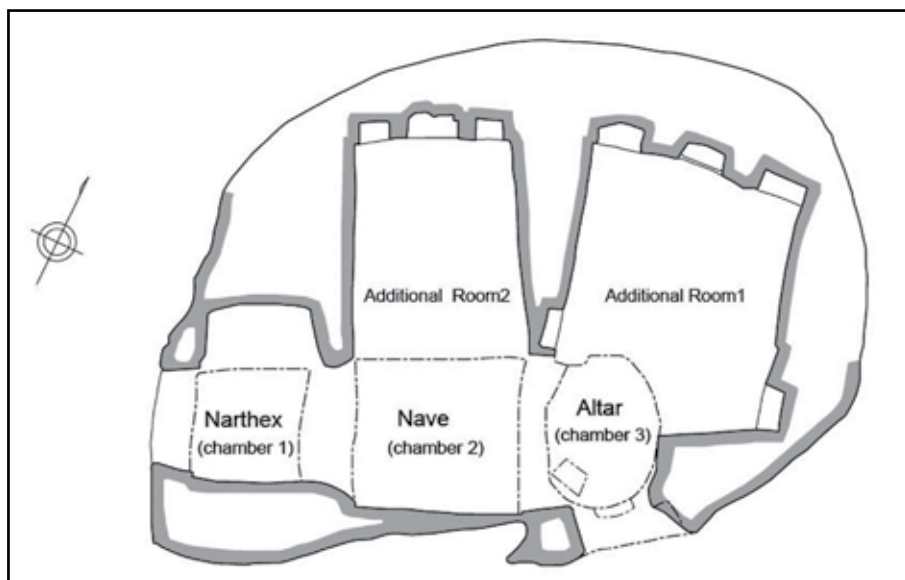

Figure 1: Structure of the Üzümlü Church.

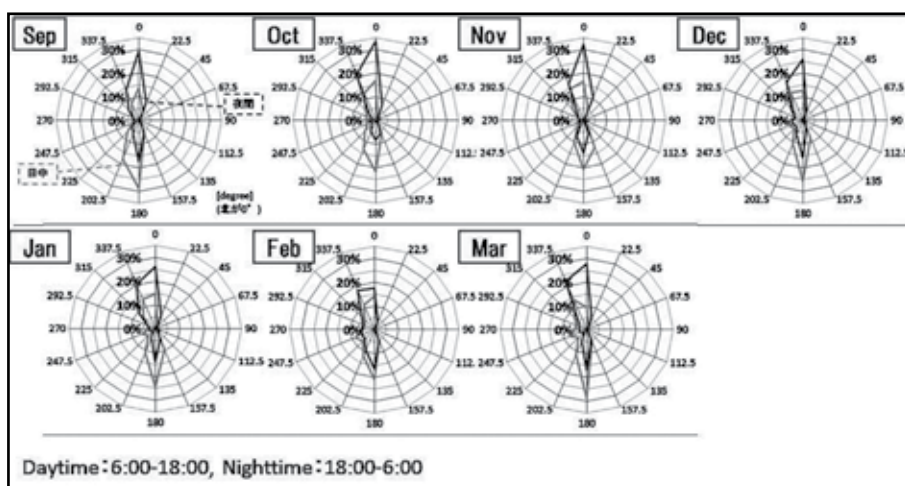

Figure 2: Wind direction near the Üzümlü Church (September 2014- March 2015).

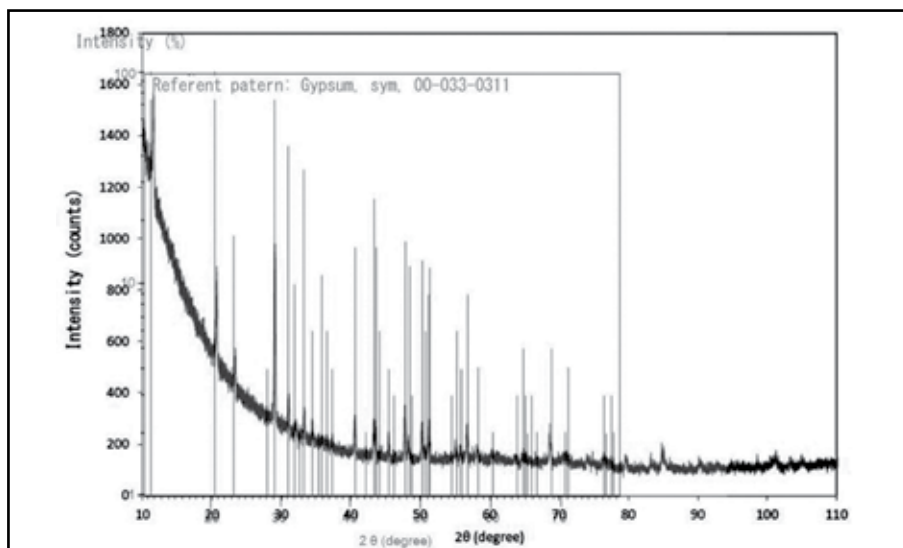

Figure 3: X-ray diffractogram of the white ground (UZM_002).

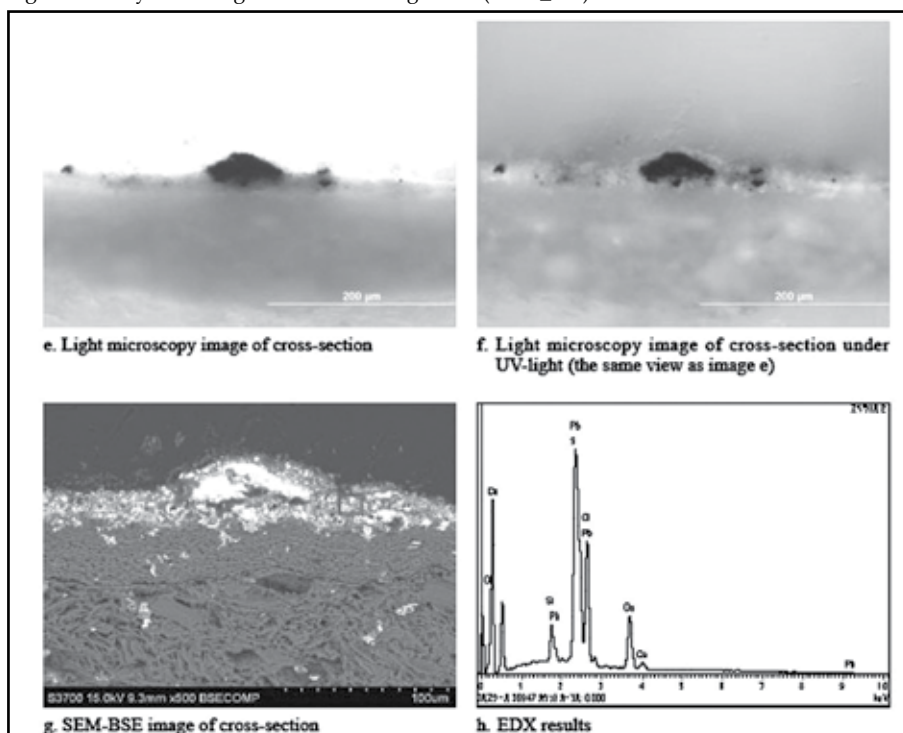

Figure 4: Analytic results of one cross section (UZM_004) using: (a) PLM, (b) PLM-UV, (c) SEM-BSE and (d) elemental analysis with EDS

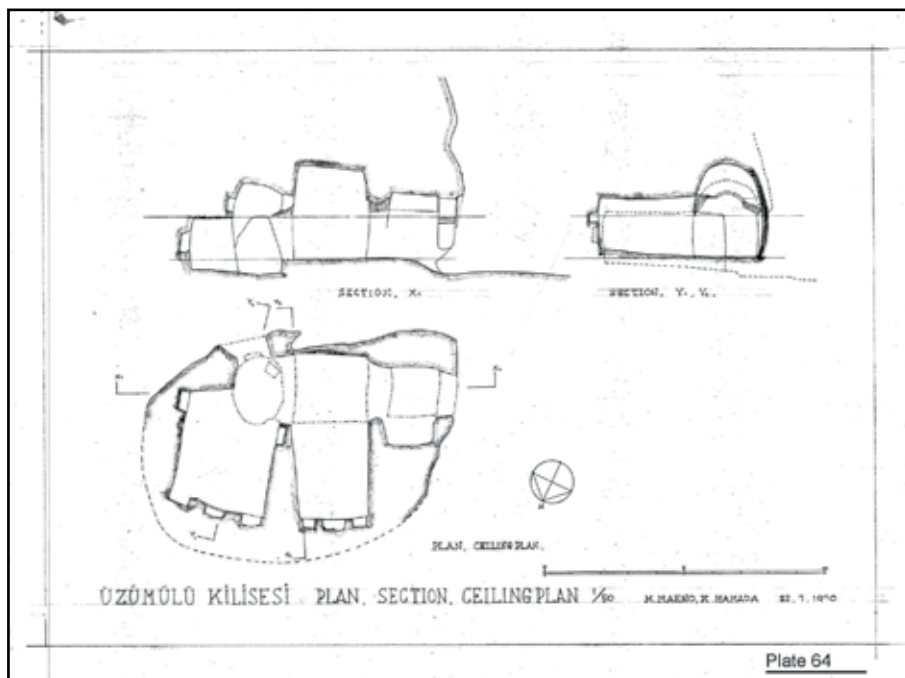

Figure 5: A plan of Üzümlü Church depicted by Prof. Maeno in 1970.

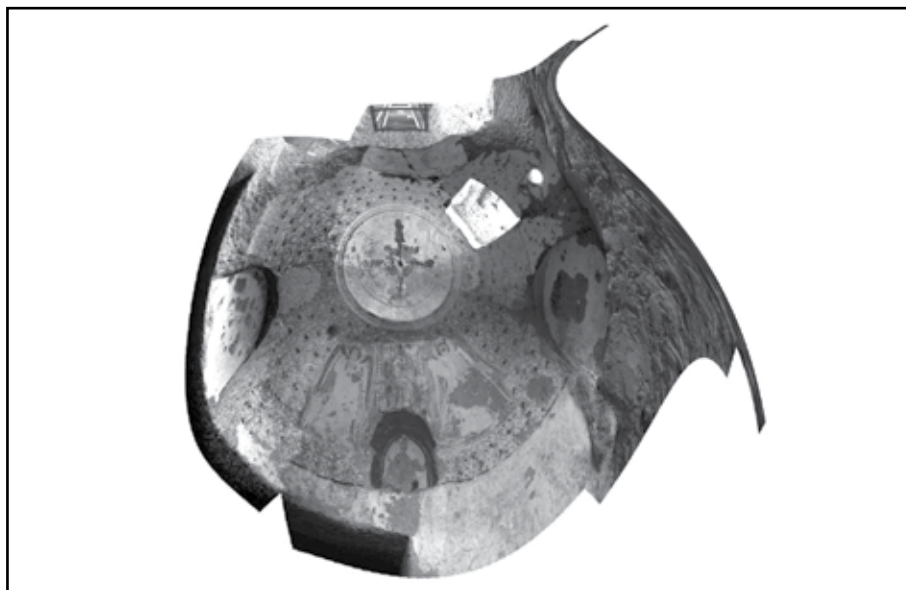

Figure 6: A merged image of the dome of the altar.

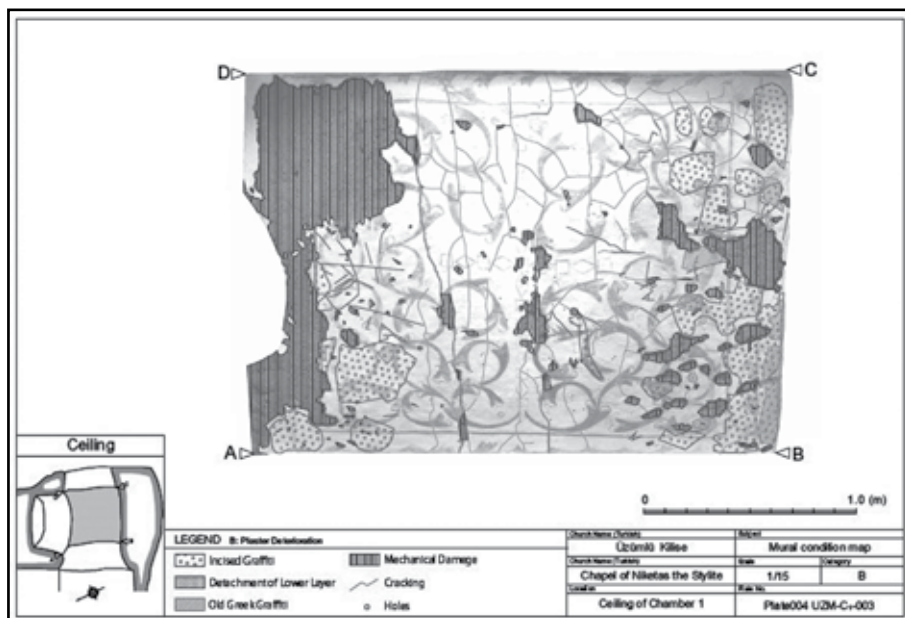

Figure 7: A complete example of condition assessment.

Figure 8: Graffiti, possibly by tourists.

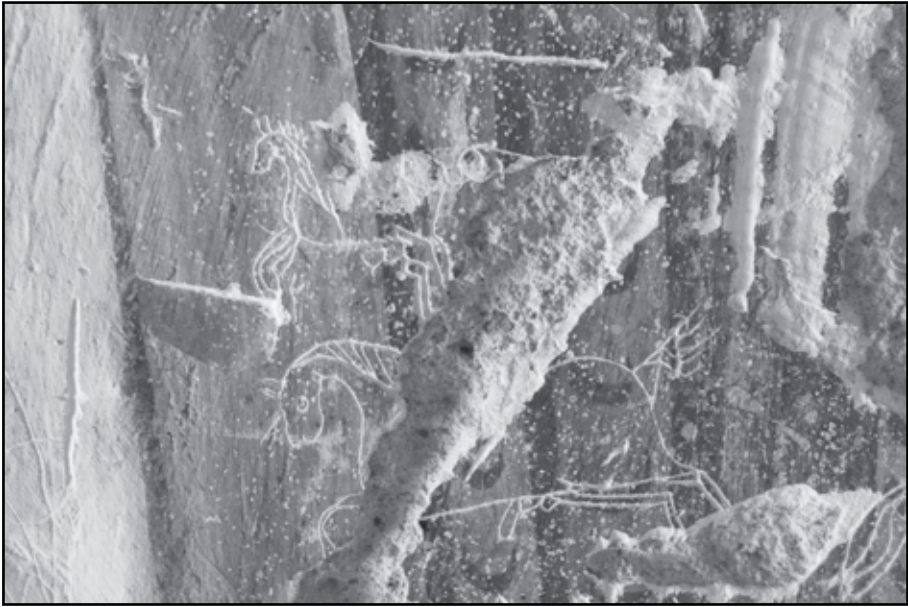

Figure 9: Graffiti, possibly from the Christian period.

Figure 10: A scene of vines without grapes.

2014 YILI OSMANİYE ARKEOLOJİ ÇALIŞMALARI

Fusun TÜLEK*

2014 Yılı çalışması Bakanlık Temsilcisi arkeolog Servet Kocaçınar, arkeolog Yrd. Doç. Dr. Bülent Arıkan, arkeolog Zeynep Akman, jeologlar Yrd. Doç. Dr. İshak Yılmaz ve Öğr. Gör. Göksel Dursun, mimar Hacer Bozkurt, mimar Berrin Solt ve arkeoloji öğrencisi Hayriye Akın'ın katılımı ile gerçekleşmiştir.

2014 çalışma döneminde, Sumbas ilçesinde önceki yıl tespit edilen kült alanın yerinde çizim çalışmaları, Kadirli İlçe, Karatepe Aslantaş çevresi yerleşim tespitleri, coğrafik bilgi sistemleri çalışması ve Toprakkale'de ot temizliği ve analizler için örnek alımı şeklinde çok yönlü çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Çalışma, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kocaeli Üniversitesi ruhsat ve bilimsel çalışma izinleri, KOÜ 2012-73 numaralı Bilimsel Araştırma Projesi maddi desteğiyle sürdürülmüştür. Osmaniye İl Özel İdaresi Projeler Birimi teknik donanım konusunda destek sağlamıştır. Çalışmaya maddi manevi katkısı olan tüm kişi ve kurumlara ve ayrıca emeklerinden dolayı çalışma ekibine teşekkür ederim.

Çalışma, öncelikle Toprakkale iç avluda başlamıştır. Toprakkale'nin arkeo-jeolojik ve mimari incelemeleri kapsamında iç avluda jeoradar aracı ile jeofizik zemin incelemesi yaparak kalenin üstüne oturduğu ana kayanın derinliğini ve iç avlunun zemin kotunu tespit etmek planlanmıştır. Jeoradar ile zemin incelemesi öncesinde alanda bulunan otların temizlenmesi gerektiğinden üç günlük bir çalışma ile kale iç avlusunun üçte ikilik kısmında ot temizliği yapılmıştır. Ot temizliği, Araştırma Başkanı, Bakanlık Temsilcisi ve ekibin arkeolog üyeleri gözetiminde yapılmıştır. Ot temizliği, 2013 yılı Ekim ayı

* Fusun TÜLEK, /TÜRKİYE.

tarihli İl Orman İşletmesi'nden belirtilen alanda ot temizliği yapılabileceği, bakımsızlıktan odunsulaşmış otlar dahil, çam ağaçları hariç, temizlik yapılabileceğini belirten değerlendirmesini içerir belge doğrultusunda yapılmıştır.

Kale iç avlusu yüzeyi tümünden 1- 1,5 metre yüksekliğinde otlar ve daha yüksek ağaçlaşmaya yüz tutmuş yabancı odunsularla kaplı olduğundan önceki çalışma dönemlerinde iç avlu yüzeyinde hiçbir şekilde inceleme ve araştırma yapılamamaktaydı. Temizlik çalışmasının amacı jeoradar aleti ile jeofizik inceleme yapabilmek için jeoradarın belgeleme yapabileceği şekilde otları temizlemek olduğundan kalenin başka alan ve birimlerinde temizlik yapılmamıştır. Yalnızca iç avluda bulunan yabancı otları temizlenmiş, avlunun kuzey kısmında bulunan çam ağaçlarına ve duvarlarda büyüyen otlara dokunulmamıştır.

Ot temizliği bitiminde Toprakkale iç avluda K ve J yapısı dış duvarına bitişik avlu ortasına doğru ilerleyen duvar uzantıları tespit edilmiştir. Ayrıca, iç avlunun tam ortasında doğu batı uzantılı iki üniteden oluşan avlu eğimine göre güneyde 0.80m kuzeyde ± 1.5 m. yüksekliğinde duvarı olan bir dikdörtgen yapı ortaya çıkmıştır. İç avlunun güney ve güneydoğu kesimi duvarlardan düşmüş ve başkaca yapılara da ait olabilecek yıkık blok taşları ile kaplı olduğu görülmüştür.

Böylelikle önceki yıllarda otlar arasına total station ve gps ölçüm aletlerini oturtarak aldığımız zemin kotlarının yapı taşları yıkıntısı üstü olduğu anlaşılmıştır. Bu sonuç da yapının iç avlusunun münhan çalışmalarında tespit edilen çeşitli yüksekliklerin oluşturduğu anomalilerin nedenini anlaşılır kılmıştır. Öte yandan ortaya çıkan çok sayıda yıkık blok taşlarla kaplı iç avlu zemininde jeoradar çalışması yapılamayacağı anlaşılmıştır. Kalede arkeojeolojik incelemenin birlikte yürütüldüğü Jeolog ekip üyelerinin bilimsel tasarufu ile jeofizik uygulama konusundan en azından 2014 çalışma sezonunda vazgeçilmiştir.

Kale iç avlu, dış avlu ve kale dışında sayısız keramik parçaları yüzeyde görülebilmektedir. Ot temizliği sonrasında da iç avluda çok sayıda kırık keramik parçaları yüzeyde görülmüştür. İç kale avlusunda ot temizliği sonrasında görülen çanak-çömlek parçaları arasında Hitit dönemine tarihlenen önceki dönemlerde sayıca çok bulunmuş tabak ağzı örnekleri, bir adet yeşil sırlı ka-

baralı bezeli ve bir adet beyaz üstüne kahverengi akıtma bezeli İslam çanak parçaları, iki ayrı sırlı bezeli Bizans tabak parçaları fotoğraflanmıştır.

Jeoloji ve Jeokimya çalışmaları

Toprakkale'nin arkeo-jeolojik incelemesini yürüten Jeoloji mühendisi Yrd. Doç. Dr. İshak Yılmaz ve Arş. Gör. Yüksek Mühendis Göksel Dursun kale çevresinde jeolojik oluşumu incelemiş ve Bakanlık Temsilcisi uzman arkeolog Servet Kocaçınar'ı yapılan çalışma hakkında bilgilendirmişlerdir. Malzeme ve harçlar üzerinde jeokimya analizleri yapabilmek amaçlı malzeme (taş türleri) ve harç örnekleri yapının duvar sisteminin uygunluğuna göre çekiç ve mırç veya el karotu (karotiyer) kullanarak alınmıştır.

Yapının G burcunun zeminde bulunan biriminin kuzey duvarı nişinin içinde ahşap hatıl kalıntısı tespit edilmiş, duvar içine gömülmüş yüzeye neredeyse sıfır durumdaki ahşap örnekten mırç kullanarak son derece küçük $\pm 1,5$ cm.'lik örnek alınabilmektedir. Kale biriminde özgün ahşap kalıntı tespiti 2014 yılı kale çalışmasının sürprizi olmuştur.

Mimari çizim çalışmaları

Ekibin mimar üyelerinin çalışmaya katılmasıyla Kızlar Oturağı ve Çem Kale'ye gidilmiştir. Osmaniye Arkeolojik Araştırmaları tarafından ilk defa tespit edilmiş olan Kızlar Oturağı kült alanının ölçekli bir krokisi çıkarılmıştır. Çem Kale'de bulunan kült alanında ise yine Araştırma ekibince ilk defa tespit edilmiş olan ikinci basamaklı kaya anıtının ölçüleri alınarak planı çıkarılmıştır. Ferhatlı Su Yolu'nun Toprakkale ilçe sınırları içinde önceki çalışma döneminde tespit edilmiş çeşitli yüzey kalıntılarının ölçüleri kontrol edilmiş ve su kemerlerinin çizim çalışmaları başlatılmıştır.

Coğrafik Bilgi Sistemleri çalışması

Osmaniye Arkeolojik Araştırmaları'nın on yıllık sürecinde tespit edilmiş arkeolojik yerleşim ve yapıların yer bilgi sistemleri yazılımlarına aktarılması

çalışması Kadirli ilçe, E.Ü.A.Ş. Aslantaş Baraj Tesisleri'nde bulunan Araştırma Evi'nde Yrd. Doç. Dr. Bülent Arıkan ve uzman arkeolog Zeynep AKMAN tarafından gerçekleştirilmiştir.

Yüzeyde Arkeolojik Yerleşim Tespiti

Araştırma Evi'nin bulunduğu Aslantaş Baraj Tesislerinin güneydoğusunda önceki yıllarda tespit edilen¹ ışık yeri ve antik çiftliğin güneyinde kalan bölgede yüzey taraması yürütülmüştür. Aslantaş antik çiftliğin güneyinde birbirine çok yakın mesafelerde farklı zamanlarda münferit yapılar olarak tespit edilmiş arkeolojik varlıklar bulunmaktadır.² Bunlar: Ceyhan nehri batı kıyısında konumlu Sarıdüz Köyü zemin mozaïği, köyün güneyinde Ayvalıpınar Mevkii'nde 2005 yılında tespit edilmiş hamam yapısı, 2003 yılında Araştırma Başkanı'nın bir önceki araştırmasında tespit ettiği Ceyhan nehrinin doğu kıyısında bulunan Koyuntaş Bazilika ve zemin mozaïğidir. Bazilika ve hamam gibi yapılar çevrede yaşayan antik çiftlik kümeleri veya antik köyler ile ilintili olmalıdır. Bu nedenle, araştırmaya hemen Aslantaş antik çiftliğin güneydoğusundan başlanmış ve birbirine 1 km. ile 5 km. arası değişen mesafelerde dört antik yerleşim alanı tespit edilmiştir.

1. Tülücüler Antik Çiftlik:

Kazmaca Köyü, Tülücüler Mahallesi, Orman kesim alanı 37 14 35.2K 36 13 32.7D koordinatında konumlu, çok sayıda keramik kırığı bulunmaktadır. Orman yol yapımı esnasında yapılar patlatılmış olup kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Çokca çatı kiremiti, saklama kapları kırıkları, ağız ve kulp parçaları görülmektedir. Keramikler çoğunluk kaba mal olup bölgede M.S. 6. yüzyıla tarihlenen türdendir. ±1 dönümlük alana yayılmıştır. Açılan orman yolu kenarında Nergis Su kemerine ait bir taş sifon bulunmaktadır.

1 F. Tülek, "Osmaniye Kültür Varlıkları Envanter Çalışması 2005", *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*. 2007.6: 47- 62

2 Araştırma Başkanının Doktora tezi alan çalışması esnasında tespit ettiği zemin mozaïği ve zemin mozaikli yapılar bkz. F. Tülek, Late Roman and Early Byzantine Floor Mosaics in Cilicia. University of Illinois at Urbana- Champaign 2004 yılı yayınlanmamış doktora tezi. 2 cilt.

2. Sarıdüz Antik Köy:

Sarıdüz Orman Kesim Alanı İçi 37 14' 23.42''K ve 36 15' 29.09''D koordinatında 257 metre rakımda ± 4 dönümlük bir alana yayılan çok sayıda çatı kiremiti ve keramik kırığı görülmüştür. Ayrıca yerleşime su getirildiğini gösterir pişmiş toprak su künkü kırıkları in situ durumdadır. Yerleşim Ceyhan nehri kenarına çok yakın olup tescilli Koyuntaş bazilikasının karşısında Ceyhan nehrinin batı yakasındadır. Tescilli Mozaikli yapı ve hamam yapıları ile bir antik köy olan Sarıdüz Köyü'ne ise kuş uçuşu 1 km.'dir.

3. Aslantaş 2 Antik Çiftlik

Ayhan Yalnız Tarlası, Aslantaş Baraj Tesisi Doğu Yakası, 37 16' 10.21''K ve 36 15' 46.35''D koordinatlarında bulunan tarlada çok sayıda yeşil sırlı Orta Çağ seramiği kırığı görülmüştür. Tarlada çatı kiremiti, yapı taşları veya işlik taşı görülmediğinden tescile değer bir kültür varlığı tespit edilememiştir.

4. Tepeyurt Antik Çiftlik

Aslantaş Baraj Tesisi Güneyi, 37 16' 07.9''K ve 36 15' 27.7''D koordinatlarında 279 metre rakımda bulunan tarlada dolia kap parçaları, su künkü kırıkları, yeşil sırlı Bizans seramiği parçası, günlük kullanım kaplarına yönelik parçalar ve Kırmızı astarlı Foça 10 formu olarak adlandırılan malların seramik parçaları görülmüştür. Ayrıca tarlada A, B ve C olarak adlandırılan üç adet işlik taşı bulunmuştur. İşlik taşı olarak kodlandırılan işlik taşı bir tahıl ambarının ağzını örtmektedir. Armut formunda olan tahıl ambarının bilezik kısmında bir oluğu olduğu gözlemlenmiştir. Antik Çiftlik ± 1 dönümlük alana yayılmaktadır.

Resim 1: Toprakkale iç avlu ot temizlik öncesi.

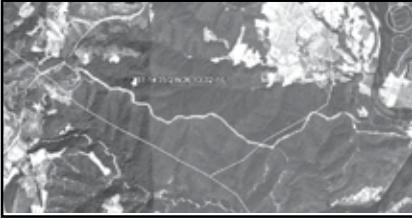
Resim 2: Toprakkale iç avlu ot temizlik sonrası batı yönünde görünüm.

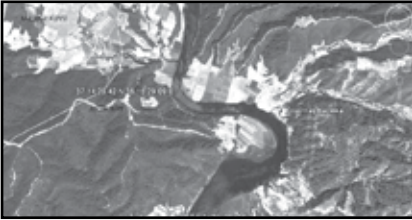
Resim 3: Toprakkale iç avlu ot temizlik sonrası doğu yönünde görünüm.

Resim 4: Toprakkale iç avlu ot temizlik sonrası N kapısı karşısı yıkık yapı kalıntısı.

Resim 5: Toprakkale iç avlu ot temizlik sonrası J birimi önünde bir yapı köşesi.

Resim 6: Toprakkale iç avlu ot temizlik sonrası J ve K birimleri arası ortaya çıkan duvar

Resim 7: Toprakkale iç avlu ot temizlik sonrası K birimi kuzeydoğu köşesi duvar kalıntı

8a

8b

8c

8d

8e

8f

SAKARYA İLİ TARİH ÖNCESİ ARKEOLOJİSİ YÜZEY ARAŞTIRMASI (II), 2014

Metin KARTAL*
Eşref ERBİL
Murat KARAKOÇ

GİRİŞ

“Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması” çalışmalarımızın 2014 yılı içinde ikinci sezonunu gerçekleştirmiş bulunmaktayız¹. Araştırma ekibimizin T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Temsilcisi Eskişehir Müzesi arkeologlarından Sayın Cemal Baykal Aydınbeğ² olmuştur. 2013 yılı içinde araştırmalara Sakarya İli’nde başlanılmasının nedenlerini daha önce açıklamıştık (Kartal ve diğ., 2014). İlk sezon yaptığımız çalışmalar Tarih Öncesi Arkeolojisi açısından Sakarya İli’nde çok önemli verilerin toplanmasına neden olmuştur. 2014 yılı Eylül ayı içinde yaptığımız yeni çalışmalar ise özellikle günümüze ait kıyısız bölgelerdeki kırmızı renkli eski kumullarda tespit ettiğimiz kamp alanlarının ortaya çıkarıldığı bir sezon olmuştur.

* Doç. Dr. Metin KARTAL (araştırma başkanı), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Eşref ERBİL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

Arş.Gör.Murat KARAKOÇ, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE.

1 Araştırma ekibi olarak; İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Hüseyin Yorulmaz, Sakarya Müzesi Müdürü Arkeolog Mürşit Yazıcı ile Müze Uzmanları Arkeolog Yeliz Kocayaz ve Sanat Tarihçisi Süleyman Acar’a teşekkürlerimizi sunuyoruz. Araştırmamızın finansal destekleri; Türk Tarih Kurumu, REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı A.Ş. ve Küp Prodüksiyon A.Ş. tarafından sağlanmıştır. Bu nedenle özellikle Türk Tarih Kurumu Başkanlığı’na, Sayın Dr. Gökhan Mustafaoglu ve Sayın Melih Aral ile Sayın Selim Ekşi’ye bilimsel çalışmalarımıza verdikleri finansal desteklerinden dolayı teşekkürlerimizi sunuyoruz.

2 Araştırmamız süresince aktif fiziki ve teknik desteklerinden dolayı Arkeolog Cemal Baykal Aydınbeğ’e çok teşekkür ediyoruz. Kendisinin uzun yıllara dayanan tecrübesinden ötürü araştırmamıza olan teknik ve bilimsel katkıları çok büyük olmuştur.

YÖNTEM ve ALAN

2014 sezonunda gerçekleştirdiğimiz araştırma yöntemi ilk sezonda uyguladığımız yöntemin devamı şeklindedir (Kartal ve diğ., 2014). Araştırma'nın bu sezonki alan sınırları; Kaynarca, Karasu, Kocaali, Ferizli ve Söğütlü ilçelerinden oluşmaktadır. Tespit edilen yerleşim yerleri ve/veya buluntu alanlarının GPS ile koordinatları alınmış ve 1/25.000'lik haritalara işlenmiştir³.

BULGULAR

Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması geçen yıl Kaynarca İlçesi ve köylerinde yapılmıştı. Bu yılki araştırmalara Sakarya'nın Karadeniz sahili ilçesi olan Karasu'dan başlanmıştır. Taşlıgeçit, Manavpınarı, İhsaniye, Hürriyet, Konacık, Kulaklı, Adatepe, Gökent, Kuzca ve Bakırlı köylerine kadar uzanan alan taranmış ve bu alanlar Tarih Öncesi Arkeolojisi açısından verimsiz çıkmıştır. Buna karşın Resuller Köyü'nden Üçoluk'a giderken yolun hemen sağında yer alan açıklık alanda 2014'e ait ilk olarak Orta Paleolitik Dönem'e tarihlenebilecek yontmataş aletlere rastlanmıştır.

1 NUMARALI ALAN: Resuller Köyü – Üçoluk Köyü

Koordinatlar: N: 41°06'499" E: 030°31'655" Δ: 57 m.

1/25.000'lik haritada bu alan Ortaçöküklerbeleni Sırtı olarak geçmektedir (Harita: 1). Kırmızı *paleosoillerin* olduğu bu alandan; düzeltili ve düzeltilsiz yongalar, çekirdek ve çekirdek parçaları yanında bir adet kırık uç parçası ile Alt Paleolitik Dönem'e ait bir adet kıyıcı alete rastlanmıştır. Yongaların bazıları *levallois* tekniği içermektedir. Dolayısıyla 1 numaralı alan Alt ve Orta Paleolitik dönemlere ait buluntularla temsil edilmiştir. Bu alanda kırmızı renkli toprağın yanı sıra açık gri renkli modern deniz kumunun olduğu da görülmüştür. Ancak buluntuların tümü de kırmızı toprağın olduğu alanda gözlemlenmiştir.

Resuller Köyü'ne değin taranan alanların yoğun çalılık ve ormanlık alanlar olduğu ve genellikle Sakarya Nehri'nin eski yataklarını oluşturduğu an-

3 Tüm haritalarımızda ölçekler farklı olmakla birlikte her birisi için her grid arası 1 km.'ye (bir kilometre) eşdeğerdir. Bu bildirim okuyucu açısından kolaylık sağlayacaktır inancındayız.

laşılmıştır. Tüm bu etmenler bölgede araştırma yapmayı zorlaştırmaktadır. Öte yandan taranan bu alanların Tarih Öncesi Arkeolojisi açısından verimli olmadıkları görülmüştür⁴.

Tüm bu alanların yanı sıra, geçen yılın en önemli buluntu alanlarından biri olan Kaynarca İlçesi'ne bağlı Ayı Yatağı Mevkii Güneyi 2 olarak tanımlanan buluntu alanı yeniden ziyaret edilmiştir. Bu alanda yağmur sularıyla oluşan teraslardaki yarıklardan geçen yıl toplanan materyaller kadar olmasa da yine Paleolitik bulguların olduğu görülmüştür. Özellikle bir adet kıyıcı alet oldukça önemlidir (Çizim-1). Ekibimiz geçen yıl tespit edilen ve 2013 yılı için en önemli buluntu alanlarından biri olan Sarıbeyli Köyü'ndeki buluntu alanına da yeniden giderek buradan analiz yapmak amacıyla bazı taş örnekleri (amorfs obsidiyen ve yanmış çakmaktaşı) almıştır. Bu işlemler sonucunda bölgede var olan obsidiyen buluntuların kökenlerinin neresi olduğu saptanmıştır⁵.

Karasu İlçesi'nin Sakarya Nehri boyunca yer alan alanlarında yapılan taramalar sonucunda herhangi bir Tarih Öncesi bulguya rastlanmamıştır. Gezilen alanlar çoğunlukla Sakarya Nehri'nin holosen sekileri veya yataklarıdır ve bu alanlar Neolitik ve Kalkolitik açıdan da verimsiz çıkmıştır⁶.

Ekibimiz bir sonraki aşamada Maden Deresi'nde bazı mağaralar olduğu bilgisi üzerine çalışmalarını bu dere ve çevresinde yoğunlaştırmıştır. Maden Deresi yatağında yürüyerek tüm alan taranmıştır. Bu dere güzergâhı boyunca

4 Bu köylerdeki araştırmalar esnasında İhsaniye'den sonra uğranılan ilk köy olan Manavpınarı'nda doğal bir mağara ile ilgili Mesut Tutkun adlı vatandaşın bazı bilgiler alınmış ve bu kişinin rehberliğinde söz konusu mağaranın olduğu alana gidilmiştir. Ancak yoğun bitki örtüsü ve mağaranın ağız kısmının çökmesinden dolayı mağaraya girmek mümkün olamamıştır. Ancak köylülerin vermiş oldukları bilgiye göre mağaraya küçük bir girişten sürünerek girilebildiği ve sonrasında mağara içinde ayakta durulabildiği söylenmiştir. Bir ana koridor ve yan odalardan oluşan mağaranın oldukça uzun olduğu söylenmektedir. Mağara çevresinde yoğun bitki örtüsüne karşın yürütülen araştırmalarda herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır. Mağaranın önünde ve sırt kısımlarında eski deniz kumulları içinde küçük ve orta boy kuvars çakıllar ve yumuşakça kabukları gözlemlenmiştir.

5 Kaynak analizlerine ilişkin veriler sonuç kısmında belirtilmiştir.

6 Yuvadere ve Çatalövez köylülerinden alınan bazı bilgilere göre bölgede çakmaktaşı kaynaklarının olduğu bildirilmiştir. Ancak tarafımıza söylenen alanlarda çakmaktaşı kaynakları ve benzeri bulgularla karşılaşmamıştır. Sadece Yuvadere Köyü ile Subatağı Köyü'nün arasında yer alan kalkerli bir alanda amorfs çakmaktaşı parçaları görülmüştür. Ancak bunların da yapısal açıdan yontmataş alet yapımına uygun olmadıkları anlaşılmıştır. Bölgede yürüyerek yapılan taramalarda da hiçbir bulguya tesadüf edilmemiştir.

ca, 1850'li yıllarda Fransızlar tarafından maden çıkartma ve işleme amacıyla yapılmış bir fabrika ve madenlerin çıkarılması için açılan tüneller bulunmaktadır. Dere boyunca kalkerli yamaçlar ve bunların içlerinde de bazı mağaralar olduğu görülmüştür. Ancak bu mağaralara ulaşmak yeterli dağcılık donanımları bulunmadığından ötürü mümkün olamamıştır. Ulaşılabilen bazı doğal mağaralar ise içlerinde su olan ve arkeolojik açıdan hiçbir değeri olmayan yerlerdir⁷.

Karasu İlçesi ve köylerindeki taramalar sona erdikten sonra Ferizli İlçesi ve bu ilçeye bağlı köyler araştırılmaya başlanmıştır. Karadiken Köyü'ne giderken yolun sağında ve solunda sürülmüş tarlalarda yürüyerek yapılan taramalarda bölgeye özgü olduğu bilinen kahverengi (kahvemsî) köşeli çakmaktaşı hammaddeler olduğu görülmüştür. Bu alandaki tarlarda bu çakmaktaşı hammaddeden çok fazla vardır. Yontuk parçalar ise çok fazla yoktur. Ancak yonga ve çekirdek olarak tanımlanan az sayıda ve Orta Paleolitik karakterde bazı parçalara da rastlanmıştır.

2 NUMARALI ALAN: (Karadiken Köyü) Dümbelek Düzü

Koordinatlar: N: 40°057'333'' E: 030°28'028'' Δ: 33 m.

Oldukça niteliksiz bir yongalama teknolojisi gösteren bu parçalardan biri *levallois* çekirdektir. Burası 2 No.lu Alan (Harita: 2) olarak tespit edilmiştir. Haritada Dümbelek Düzü olarak belirtilen alanın karşısında (güneyinde) taş ocakları vardır. Ferizli İlçesi ve köylerinde gün boyu yapılan taramalar sonucunda Karadiken Köyü dışında herhangi bir Tarih Öncesi bulguya rastlanmamıştır. Ferizli ve Karasu yoğun ormanlık alanların olduğu yerlerdir. Bu alanlar aynı zamanda çok dik ve ulaşılması zor yerlerdir. İnsan yaşamına ve araştırma yapmaya uygun alanlarda yapılan taramalarda ise herhangi bir

7 Şerbet Pınarı Köyü Maden Deresi yatağı boyunca köylüler rehberliğinde yapılan taramalarda kanyonu oluşturan kalkerli kayalık kesitlerde haç işaretine benzer bir figür tespit edilmiştir. Bu figür Fransızlar tarafından yapılan ve Küçük Baraj olarak bilinen eski baraj yapısına yaklaşık 100 metre uzaklıkta bulunmaktadır. Öte yandan Şerbet Pınarı Köyü'nden Maden Deresi Baraj Mevki alanına inen yolu giderken yolun sol tarafında daha önceden işlenmiş kurşun yatakları olduğu görülmüştür. Bölgede bu maden yataklarından çok fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ekibimiz çalışma konumuzun ötesinde yer alan bu alanlar hakkında sadece gözlemler yapmış ve koordinatlar almıştır.

bulguya rastlanmamıştır. Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi 2014 çalışmaları kapsamında Karasu ve Ferizli ilçelerinden sonra Söğütlü İlçesi'ne geçilmiştir.

3 NUMARALI ALAN: (Hasanfakı Köyü) Elmalık Mevki

Koordinatlar: N: 40°054'121'' E: 030°30'771'' Δ: 32 m.

Söğütlü İlçesi'ndeki tek buluntu alanı ilçeden doğuya doğru Soğucak Köyü'nü geçtikten sonra Hasanfakı (eski adı Köselik) Köyü'ne giderken yolun sol tarafındaki tarlaların içinde yer almaktadır. Bu alanda bölgeye özgü çakmaktaşı hammadde kaynaklarından çok fazla olduğu görülmüştür. Elmalık Mevki olarak tanımlanan alanın neredeyse tümü bu çakmaktaşı hammaddelele kaplıdır ancak bunların çoğu yoz taş halindedir. Öte yandan alanda yürüyerek yapılan taramalarda çok sayıda *clactonian* tarzda yontulmuş yongalara ve dişlemeli kenarlara sahip yongalara rastlanmıştır. Bu alan 3 No.lu Alan (Harita: 3) olarak isimlendirilmiştir. Bu alanda 4 farklı hammadde gözlemlenmiştir. Bunlardan ilki çoğunluğu oluşturan ve bölgeye özgü olduğu anlaşılan kahverengi (kahvemsı ve/veya bal renginde) renkte çok fazla nitelikli olmayan çakmaktaşı hammaddelele. Diğer 3 tip hammadde ise alana ve bölgeye yabancı (ithal) durmaktadır. Bunlardan biri beyaz, diğeri vişne ve bir diğeri ise oldukça kaliteli kavkısıl kırılma özelliğı gösteren kahverengi çakmaktaşı hammaddelele. Materyaller genellikle fazlasıyla aşınmış ve patinalıdır. Genellikle kaba bir yongalama teknolojisi gösteren yongalar içinde alet formları genellikle dişlemelilerlele. Genel olarak Alt Paleolitik karakterde bir buluntu topluluğı tespit edilmiştir.

Hasanfakı Köyü'ndeki buluntu alanından sonra ekibimiz araştırmalarına Mağara Köyü'nde devam etmiştir. Bu köy adını Sakarya Nehri'nin kıyısına yakın bir konumda bulunan doğal bir mağaradan almaktadır. Köylülerden edindiğimiz bilgiler üzerine mağara defineciler tarafından kazılmış ve tahrip edilmiştir. Tarih Öncesi yaşama uygun olabileceğini düşündüğümüz bu mağaraya Yaşar Bakıcı adlı Mağara Köyü'nün sakinlerinden olan bir vatandaşın rehberliğinde gidilmiştir. Mağara doğal ve bölgeye özel kırmızı toprakla doludur. Yapısı kalkerlele fakat yoğun bitki örtüsünden dolayı mağaraya ulaşmak oldukça güçtür. İçerisinde yağmurlu mevsimlerde su aktığı anlaşı-

maktadır. Mağara iç kısımlara doğru genişlemesine rağmen içinde hala su olduğundan içine girilememiştir. Mağaranın girişinde ve teraslarında yapılan taramalar sonucunda herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır. Bu alandan sonra Söğütlü İlçesi'nin geri kalan tüm köyleri ziyaret edilmiş fakat herhangi bir Tarih Öncesi bulguya rastlanmamıştır.

Araştırmaların bu aşamasından sonra Kocaali İlçesi'ne geçilmiştir. Bu ilçe sınırları içerisinde yer alan 12 köy ziyaret edilmiştir. Fakat bu alanların neredeyse tümü yoğun orman ve bitki örtüsüyle kaplıdır. Ayrıca bu alanlar Melen Suyu'nun alüvyon ve taşkın yatakları üzerinde kuruludur. Araştırma yapılan alanlarda herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

4 NUMARALI ALAN: Camitepe Köyü 1

Koordinatlar: N: 41°07'756" E: 030°29'480" Δ: 4 m.

Kocaali İlçesi'nden sonra Karasu'dan Kaynarca İlçesi'ne giderken (Karasu İlçesi'ne bağlı Camitepe Köyü'ne giderken) Melen Suyu'nu İstanbul'a ulaştıran yapay su kanalı (toprak altında gömülü) güzergâhında iş makineleriyle açılmış pleistosen (kırmızı toprak) kesitler incelenmiştir. Bu alanlar tam olarak Kaynarca ile Karasu arasında kaldığından ötürü geçtiğimiz yıl yani 2013 sezonunda ziyaret edilememiştir. Zira geçtiğimiz yıl sadece Kaynarca İlçesi sınırlarında araştırmalar gerçekleştirmiştik. Alanda yapılan taramalarda kırmızı toprak dediğimiz pleistosen kumulları içinde Tarih Öncesi çağlarda yontulmuş parçalara rastlanmıştır. Bunlar da tıpkı Ayı Yatağı Mevki Güneyi 1 ve 2 buluntu alanlarında olduğu gibi kesitlerde yağmur sularıyla ortaya çıkan materyaller olarak tespit edilmiştir. 4 No.lu Alan (Harita: 5) buluntuları arasında trapez kesitli ancak kırık olan dilgi parçaları tespit edilmiştir. Bu kırık dilgilerin dönemleri hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Bunların yanında Orta Paleolitik yongalar da gözlemlenmiştir.

5 NUMARALI ALAN: Camitepe Köyü 2

Koordinatlar: N: 41°07'630" E: 030°30'706" Δ: -1 m.

5 No.lu Alan (Harita: 4) buluntuları sadece 2 adet yonga ile sınırlıdır. Burası deniz ile buluntuların ele geçtiği yer arasındaki kum yığınlarından ötürü

deniz seviyesinin 1 metre altında ölçülmüştür. Alan karayolunun güneyinde ve Çayırılı Bataklık diye bilinen alanın kuzeyindedir. Bunlar daha çok kırmızı toprak alanlar içinde ele geçmektedirler.

Melen Suyu'nu İstanbul'a taşıyan su borularının geçtiği kanal alanının Karasu İlçesi sınırlarında kalan kısımları yoğun olarak araştırıldı. Su borularının yerleştirildiği kanal alanının geçtiği kesimler yaklaşık 10-15 metre arasında bir genişliğe sahiptir. Bu aralığın dışında kalan ve hafriyattan etkilenmemiş olan hem denize doğru hem de ormana doğru olan kısımlar dikkatli bir biçimde taranmıştır. Ancak tüm zorluklara rağmen yaptığımız araştırmalar sonucunda 4 ve 5 No.lu buluntu yerleri hariç Tarih Öncesi buluntulara tesadüf edilmemiştir.

Araştırmalarımıza Karasu-Kaynarca ilçeleri arasında kalan Melen Suyu kanal güzergâhında yapılan çalışmalarla devam ettik. Burada özellikle pleistosen tarihlediğimiz kırmızı renkli eski kumul alanları gün boyu yürünerek taranmıştır. Bu taramalar esnasında bu alanların Paleolitik (Alt, Orta, Üst ve Epi-paleolitik) Çağ açısından oldukça verimli olduğunu gördük. Dolayısıyla bu alanların söz konusu dönemlerde yoğun bir yerleşime sahne olduğu hatta bazı alanların işlik alanları olarak kullanılmış oldukları tespit edilmiştir. Bu alanlarda yoğun olarak Orta Paleolitik bulgular görülür. Bunun yanı sıra Alt ve belki Üst veya Epi-paleolitik dönemlere tarihlenen bulguların varlığı da söz konusudur.

6 NUMARALI ALAN: Camitepe Köyü 3

Koordinatlar:

6.1. N: 41°08'091'' E: 030°28'254'' Δ: 8 m.

6.2. N: 41°08'066'' E: 030°28'221'' Δ: 14 m.

6 No.lu Alan (Harita: 5); yolun kuzeyi ve güneyi olmak üzere iki farklı alanda karşımıza çıkmıştır. Biz bunları 6.1 ve 6.2 olarak isimlendirdik. 6.1 No.lu alan Camitepe Köyü'nün hemen çıkışında, Melen Suyu yarmalarında sağ ve sol kesitlerdeki kırmızı renkli eski kumulların olduğu yerdedir. Kesitlerdeki kırmızı topraklar içinde buluntular dağınık bir şekilde tespit edilmiş-

tir. Buluntular içinde özellikle kumtaşından olduğu anlaşılan bir yontuk çakıl dikkate değerdir. Bunun yanı sıra buluntu alanında bir adet ön kazıyıcı, dilgi parçaları, *levallois* yonga ile farklı boyutlarda yongalar ve kıymık şeklinde parçalar tespit edilmiştir. Bu alanın denize mesafesi yaklaşık 1,3 km.'dir. 6.1 No.lu alanın güneyinde 6.2 No.lu alan tespit edilmiştir. Kırmızı renkli kumulların olduğu bu yerden yine Paleolitik karakterde yontmataş bulgular dağınık bir şekilde ele geçmiştir.

7 NUMARALI ALAN: Camitepe Köyü 4

Koordinatlar: N: 41°08'156" E: 030°27'645" Δ: 15 m.

7 No.lu Alan (Harita: 5) Camitepe Köyü'nün yaklaşık 1,5 km. kuzeybatısında yolun güneyinde, Melen Suyu kanal güzergâhının geçtiği yarmaların kesitlerini oluşturan kırmızı renkli kumullar içinden tanımlanmıştır. Bu alanda bir adet uçlu *levallois* çekirdek (Çizim 2: 3) ve bazı yongaların (Çizim 2: 1-2) yanı sıra çekirdek tablası ve hammaddenin kabuk soyma yongaları gibi teknolojik parçalar da tespit edilmiştir. Bulunan parçaların üretildikleri çakmaktaşı hammadde oldukça kalitelidir. Bu çakmaktaşı olasılıkla bölgeye başka bir yerden getirilmiş olmalıdır. Zira buluntuların yakın çevresinde herhangi bir çakmaktaşı kaynağı bulunmamaktadır.

8 NUMARALI ALAN: Camitepe ve Körük Mahallesi Arası 1

Koordinatlar: N: 41°08'272" E: 030°27'139" Δ: 12 m.

Camitepe'den Körük Mahallesi'ne doğru giderken bu her iki yerleşim arasında karayolunun hemen dibinde (güneyinde) 8 No.lu Alan (Harita: 5) olarak isimlendirdiğimiz başka bir buluntu alanı keşfedilmiştir. Orta Paleolitik, Epi-paleolitik ve sonrasına ait olabilecek yontmataş malzeme bu alandaki kırmızı renkli kumullar içinde dağınık bir şekilde, özellikle de yağmur sularının yıkadığı kesitlerin hemen yüzeyinden tespit edilmiştir. Bununla birlikte yağmur sularıyla taşınmış oldukları anlaşılan parçalar, Melen Suyu'nu İstanbul'a taşıyan boruların geçtiği alanı örten düzlük alanlarda da gözlemlenmişlerdir. Söz konusu buluntu alanı, yetişkin çam korusunun olduğu yerde ve korunun hemen başladığı alanda bulunan villa tipi evlerin yaklaşık 50 metre kuzeyinde yer almaktadır.

9 NUMARALI ALAN: Camitepe ve Körük Mahallesi Arası 2

Koordinatlar: N: 41°08'099" E: 030°26'880" Δ: 9 m.

9 No.lu Alan (Harita: 5) olarak işaretlenen buluntu alanı da Camitepe ve Körük Mahallesi arasında yer almaktadır. Bu alanda Orta Paleolitik karakterde iri yongalar ve çekirdekler tespit edilmiştir. Buluntular yine kırmızı renkli kumulların oluşturduğu kesitlerde ve düz yüzeylerde bulunmuştur.

10 NUMARALI ALAN: Körük Mahallesi 1

Koordinatlar: N: 41°08'501" E: 030°26'617" Δ: 15 m.

Körük Mahallesi'ne doğru karşımıza çıkan ve karayolundan güneye doğru içeride yer alan buluntu yerinde Alt Paleolitik karakterde çekirdek ve yonga parçalarına tesadüf edilmiştir. Bu alan 10 No.lu Alan (Harita-5) olarak işaretlenmiştir. Buluntu alanı Melen Suyu borularının yakınındaki dişbudak ve kızılğaç ormanlık alanının hemen kuzeyindeki doğal yarmalarda ve yine kırmızı renkli kumul alanlar içinde tespit edilmiştir.

11 NUMARALI ALAN: Körük Mahallesi 2

Koordinatlar: N: 41°08'693" E: 030°26'262" Δ: 4 m.

10 No.lu buluntu alanına yaklaşık 200 metre mesafede kuzeybatı yönünde Melen Suyu aktarım boruları hattı boyunca ilerlerken yine kırmızı kumullar içinde bazı yontmataş bulgulara rastlanmıştır. Çekirdekler ve yongaların tespit edildiği alanın dönemi hakkında bir şey söylemek şimdilik kaydıyla zordur. Bu alan 11 No.lu Alan (Harita: 5) olarak tanımlanmıştır.

12 NUMARALI ALAN: Körük Mahallesi 3

Koordinatlar: N: 41°08'819" E: 030°25'969" Δ: 1 m.

12 No.lu Alan (Harita: 5) 1/25.000.lik haritada Çocuk Mezarlığı Mevki'nin kuzeybatısında tespit edilen buluntularla temsil edilir. Burada yine kırmızı kumullar içinde yatay bir kenar kazıyıcı bulunmuştur (Çizim 3: 1). Bu buluntu Orta Paleolitik dönemin *mousterian* kültürüne bağlanmıştır. Teknik açıdan bu aletin çok yakın benzerleri Antalya'daki Karain Mağarası Orta Paleolitik

Dönem tabakalarından oldukça iyi bilinmektedir. Karain'in bu seviyeleri Karain Tip *Mousterian* ya da Toros-Zagros Tip *Mousterian* endüstrilerine bağlanmaktadır (Otte ve diğ., 1999: 79).

13 NUMARALI ALAN: *Körük Mahallesi 4*

Koordinatlar: N: 41°08'909'' E: 030°25'757'' Δ: 9 m.

13 No.lu Alan (Harita: 5) Körük Mahallesi'nde karayolunun hemen dibinde (güneyinde) Çocuk Mezarlığı Mevki'nin kuzeyinde olup, kırmızı kumulların olduğu alanlarda tespit edilmiştir. Bu alanda çok sayıda yonganın yanı sıra *levallois* çekirdekler (Çizim: 4) ile bir adet vurgaç tespit edilmiştir. Tüm bunların yanı sıra bir adet yontuk çakıl ile bir adet yivli-çizikli çakıl (Çizim: 5) da bulunmuştur. Özellikle güçlü akış sağlayan yağmur sularının yardığı alanlarda ve Melen Suyu'nun kesitlerinde bu adı geçen yontmataş parçalar yüzeye çıkmış bir şekilde tespit edilmiştir.

14 NUMARALI ALAN: *Körük Mahallesi 5*

Koordinatlar: N: 41°09'955'' E: 030°25'673'' Δ: 19 m.

14 No.lu Alan (Harita: 5) Körük Mahallesi'nde, yolun hemen kuzeyinde tespit edilmiş olup, Orta Paleolitik Dönem'e ait yonga ve ilk kabuk soyma yongaları gibi teknolojik parçaların yer aldığı bir buluntu alanıdır. Kırık bir dilgi parçasının yanı sıra dişlemeli kenar taşıyan bir yonganın varlığı dikkate değerdir. Özellikle *levallois* teknolojiyle üretilmiş dilgilerin varlığı bu alanda gelişkin bir Orta Paleolitik evrenin varlığına işaret etmektedir. Bu alandaki buluntular doğal kesitlerden ziyade daha düz alanlarda tespit edilmiştir.

15 NUMARALI ALAN: *Körük Mahallesi 6*

Koordinatlar:

15.1. N: 41°08'990'' E: 030°25'527'' Δ: 33 m.

15.2. N: 41°08'992'' E: 030°25'540'' Δ: 35 m.

15.3. N: 41°08'970'' E: 030°25'479'' Δ: 20 m.

Körük Mahallesi'nde 14 No.lu buluntu alanından batı-kuzeybatıya doğru ve yaklaşık 200 metre mesafede yine kırmızı kumulların olduğu alanlarda ve özellikle kesitlerde çok sayıda yontmataş bulgunun yağmur sularıyla yüzeye çıktıkları görülmüştür. 15 No.lu Alan (Harita: 5) buluntu yoğunluğu bakımından 3 farklı noktada tespit edilmiştir. Bu nedenle tespit edilmiş olan buluntular; 15.1, 15.2 ve 15.3 şeklinde 3 farklı buluntu yoğunluğu alanı olarak kaydedilmiştir. Bu alanda Melen Suyu aktarım borularının zemin altına döşenmesi sırasında açığa çıkan hafriyat toprağının sahildeki kumluk alanlara doğru taşındığı da anlaşılmıştır. Bu atık toprağın bir kısmı 15 No.lu alanın hemen 20 metre kuzeyine bir kısmının da yine kuzeyine ancak denize doğru modern kumluk alanın dibine taşındığı gözlemlenmiştir. Bu atık toprakların içlerinde nelerin olup olmadığı konusundaki soruları bir sonraki sezonda alanda yeniden yapacağımız çalışmalara bırakmış bulunuyoruz.

Buluntu alanlarının Melen Suyu aktarım boruları kesitinde yer alan kısmı 15.1, kesitin üstündeki kısımlar 15.2 buluntu alanları olarak isimlendirilmiştir. Tüm bunların yanı sıra buluntu alanının hemen karşısına ve karayoluna doğru kırmızı toprak alanlardaki düzlüklerde ve sırtlarda da yontmataş bulgulara rastlanmıştır. Ancak bu alanlarda toplanan buluntular diğerlerinden farklı olarak çoğunlukla Alt ve Orta Paleolitik karakterde iri yongalar, *levallois* çekirdekler ve bir adet klasik iki yüzeyli (Çizim: 6) yontmataş buluntudan oluşmaktadır. Dolayısıyla bu alan 15.3 buluntu alanı olarak isimlendirilmiştir.

Orijinal pozisyonunu kaybetmiş 15.1 kesiti ve *in situ* olan 15.2 buluntu alanlarını oluşturan deniz tarafındaki düzlükte çok sayıda yontmataş bulgunun varlığı yontmataş üretimin genellikle bu alanda yoğunlaştığına işaret eder. Hatta bu alanın bir işlik alanı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Buluntuların genel nitelikleri dikkate alındığında bunların büyük bir olasılıkla Epi-paleolitik döneme ait olabilecekleri düşünülmektedir. Özellikle dilgiler ve dilgi parçaları (Çizim: 7), ön kazıyıcılar (Çizim 8: 1-2, 5-7), düzeltili yongalar (Çizim 8: 3-4), çentikli aletler (Çizim 8: 8-9), çok sayıda işlenmemiş yonga ve yontma artığı, kabuk soyma yongaları, transparan yapıda gri olan düzeltili obsidiyen yonga, dilgi-dilgicik çekirdekleri (Çizim: 9) ve çekirdek parçaları gibi pek çok bulgunun varlığı bu alanın belki Üst Paleolitik, belki de Epi-paleolitik dönemde kullanılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Alan-

daki tipik aletlerin mevcudiyetine karşın bunların sayıca çok fazla ele geçmemiş olması ve ele geçen parçaların çoğunlukla yontmataş üretim aşamasında ortaya çıkan üretim artıklarıyla temsil edilmesi burasının bir işlik yeri olma ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak taşınarak sahile dökülen topraklarla birlikte *in situ* alandan ne kadar malzemenin taşındığı bilinmemektedir. Öte yandan buluntuların yoğun olarak toplandığı kesit ile bu kesitin üst kısmı *in situ* özelliğini korumuştur. Buluntu alanındaki sediman rengi daha önceki buluntu alanlarına nazaran kırmızı kumullardan farklı olarak boz renkli bir toprak dolguya sahiptir. Ancak 15 No.lu alanın bütünü dikkate alındığında tam olarak hangi kesimlerinin *in situ* olduğu ileriki sezonda yapılması düşünülen araştırmaya bırakılmıştır. Bu alanda detaylı bir çalışmanın yapılması gerekmektedir.

16 NUMARALI ALAN: Körik Mahallesi 7

Koordinatlar: N: 41°08'991" E: 030°25'130" Δ: 33 m.

Ekibimiz 15 No.lu buluntu alanından 2013 yılı sezonunda tespit etmiş olduğumuz Ayıyatağı Mevki Güneyi 2 buluntu alanına doğru Melen Suyu kanal güzergâhı boyunca ilerlemeye devam ettiğinde 15 No.lu alandan batıya doğru yaklaşık 500 metre ilerideki kırmızı renkli kumul alanlarında; çok iri ve kaliteli bir çakmaktaşı yonga, *levallois* çekirdek, *levallois* yongalar (oldukça kaliteli ve ince) ve bir dilgi tespit etmiştir. Buradaki arkeolojik bulgular olasılıkla gelişkin (veya geç) bir Orta Paleolitik evreye işaret etmektedir. Burası 16 No.lu Alan (Harita: 5) olarak isimlendirilmiştir.

17 NUMARALI ALAN: Körik Mahallesi 8

Koordinatlar: N: 41°08'991" E: 030°24'972" Δ: 42 m.

16 No.lu alandan batıya doğru yürüyerek yaklaşık 100-150 metre mesafeden sonra yine kırmızı kumul alanlar içinde yontmataş materyallere rastlanmıştır. Buradaki bulgular Melen Suyu kesitlerinin yanı sıra düz alanlar boyunca dağınık bir şekilde gözlemlenmiştir. 17 No.lu Alan (Harita: 5) olarak isimlendirilen bu alandan; ön kazıyıcı (Çizim 3: 2), kenar kazıyıcı, düzeltili

yongalar ve kırık bir yaprak biçimli iki yüzeyli (Balkan tip iki yüzeyli ya da *Bohunician* ve/veya *Szeletian* tekniğinde üretilmiş iki yüzeyli) (Çizim 10: 1) parçanın yanı sıra, çok sayıda düzeltisiz yonga, çekirdek, çekirdek parçası ve hammadde yumruları dağınık bir şekilde tespit edilmiştir. Hammadde açısından bakıldığında bölgeye yabancı olduğu anlaşılan, oldukça kaliteli ve farklı nitelik ve renklerde hammaddelerin varlığı göze çarpmaktadır. Buluntular yine kırmızı kumul alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bunlar genellikle yağmur suları ile ortaya çıkmış ve sürüklenmişlerdir. Dolayısıyla pek çok bulgunun *in situ* konumunu kaybettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu alanda ucu eğik budanmış bir dilgi (Çizim 10: 2) oldukça dikkat çekicidir. 3 parçalı kırık halinde bulunan (ancak birleştğinde tamamlanabilen) bu dilginin pleistosen dönem sonrasına ait olduğunu belirtebiliriz.

18 NUMARALI ALAN: Körik Mahallesi 9

Koordinatlar: N: 41°09'024" E: 030°24'296" Δ: 29 m.

Melen Suyu aktarım hattı boyunca 17 No.lu buluntu alanından batıya doğru ilerlerken yine özellikle sol kesitte ve bu alana yakın düzlüklerde çok sayıda düzeltili ve düzeltisiz yonga, dilgi parçaları, çekirdek ve çekirdek parçaları kırmızı renkli kumullar içinden tespit edilmiştir. Burası 18 No.lu Alan (Harita: 5) olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca yağmur suları ile oluşan yarıklarda iki yüzeyli alet formunda işlenmiş bir kazıyıcı alet oldukça dikkat çekicidir. Aslında tek yüzeyli olmakla birlikte aletin bir kenarında ve diğer yüzünde çok kısa bir kısım düzelti içermektedir. Genel formu itibarıyla Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş aşamasındaki yaprak biçimli iki yüzeyli aletlere benzerlik göstermektedir. Bu aletin yakın bir benzeri Bursa'da Şahinkaya Mağarası'ndan da bilinmektedir (Dinçer, 2014:169). Dolayısıyla 18 No.lu alan olasılıkla Orta Paleolitik Dönem'in oldukça gelişkin bir evresine tarihlenmelidir.

SONUÇ

Sakarya 2014 yılı araştırma sezonu çerçevesinde toplam 5 ilçede 18 buluntu yeri tespit edilmiştir. 2013 yılında tespit ettiğimiz 16 buluntu yeriyle birlikte şimdiye değin toplamda 34 buluntu alanı olmuştur. 2014 yılında tes-

pit ettiklerimiz arasında denizden çok uzak olmasa da bunlardan 2'si karasal iç kısımda, diğer 16 buluntu yeri de denizel olan kırmızı renkli eski kumul alanlarında keşfedilmiştir. Bu 18 buluntu yerinden sadece biri -ki burası 15 numaralı buluntu yeridir- konaklama kamp yeri şeklinde nitelenebilecek yerleşim olmakla birlikte olasılıkla stratigrafi içermemektedir. Çünkü farklı dönemlere ait buluntular birbirleriyle iç içe ele geçmişlerdir. Bunların dışındaki 17 buluntu yeri olasılıkla kıyısız düzlüklerde ya da iç kısımlarda hareket eden avcı-toplayıcılardan arta kalan kültürel belgelerin tespit edildiği buluntu alanlarıdır.

Türkiye'de Trakya kısmında Yarımburgaz'dan iyi bilinen (Kuhn, 2010: 102-105) yontuk çakıl kültürü Sakarya'nın Karadeniz kıyı şeridinde de temsil edilmektedir. Üstelik sayıca da artan bir ivmeyle ele geçmeye başlamıştır. Bunların bazıları çakmaktaşı hammaddesi üzerine yapılmışken bazıları da kumtaşı hammaddesi üzerine yapılmıştır. Bunların genel teknolojik özelliklerine göre Alt Paleolitik Dönem'e tarihlenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Anadolu'nun Karadeniz Bölgesi'nden bilinen birkaç klasik iki yüzeyli alet örneğine ek olarak (Kökten, 1951: 201; Kökten, 1963: 276), Sakarya araştırmalarında da Karadeniz kıyı kumluklarından bir adet klasik iki yüzeyli alet tespit edilmiştir. Mevcut tüm bu yontuk çakıl ve iki yüzeyli alet buluntuları dikkate alındığında bu gelenekleri üreten insanların *Homo erectus* olduklarını biliyoruz.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde arkaik *Homo sapiens* kalıntısı olduğunu düşündüğümüz ve Akdeniz Bölgesi'nde *Homo neandertal* kalıntısı olan *levallois* ürünler ile *Homo neandertal*'lere ait *mousterian* kültür kalıntıları Sakarya'nın Karadeniz kıyıları ve iç bölgelerinde de tespit edilmiştir. Sakarya buluntularını üreten bu insanların henüz kim olduklarını bilemiyoruz. Ancak Anadolu örneklerinden de farklı olmayacakları büyük bir olasılık dâhilindedir.

Çok nadir ele geçen ve görece Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş tarihlediğimiz Balkan tip yaprak biçimli iki yüzeylilerin sayıca artması başlı başına site edilebilecek bir veridir. Bu durumda böylesi yaprak biçimli iki yüzeylilerin eski dünyadaki dağılımı önem kazanmaktadır. Yakın geçmişte bu buluntuların hem Antalya'daki Karain Mağarası'nda (Otte ve diğ., 1999: 75, 78) hem de Bursa'daki Şahinkaya Mağarası'nda (Dinçer, 2014:169) tespit edil-

diğini biliyoruz. 2014 yılı içinde İstanbul araştırmaları sırasında Çatalca'da "Çanakça" ve "Başakköy" buluntularının da eklenmiş olması önemli veriler arasındadır⁸. Bu türden bulgular eğer *Homo sapiens* göçlerinin birer ürünüyle, kültürel dağılımın ve modern insan rotalarının çözülmesinde çok önemli rol oynayacaktır. Dolayısıyla bugünkü adıyla Sakarya, geçiş yolu üzerinde bir alandır. Bunların Avrupa'daki örneklerinin tarihleri G.Ö. 47ka. ile 37ka. aralığında olduğuna göre, Avrupa'ya geçişin Anadolu üzerinden gerçekleştiği düşünüldüğünde Anadolu buluntularının anılan tarihlerden daha eski olabilecekleri mantıklı görünmektedir.

Antalya'daki Karain Üst Paleolitik'inden de iyi bilinen omurgalı ön kazıyıcıların (Otte ve diğ., 2005: 180) çok çeşitli örnekleri Sakarya'nın çeşitli buluntu yerlerinden tespit edilmiştir. Bunların bir kısmı dilgi üzerine bir kısmı da yongalar üzerine yapılmışlardır. Bu ön kazıyıcıların bazıları belki de Epi-paleolitik geleneğine ait olabilirler.

Sakarya'nın iç ve sahildeki kumul alanlarından, İstanbul Ağacli'dan da tespit edilmiş olan, aynı zamanda Fikirtepe Kültürü'nde de gördüğümüz mikrodilgi geleneğinin yanında (Özdoğan, 1983: 138), çanak-çömleğin bulunmadığı fakat aynı zamanda dilgi ve dilgicik çekirdekleri ile bunlara ait hem üçgen hem de trapez kesitli olabilen dilgi ve dilgicikler ve mikro ön kazıyıcılar gibi buluntuların klasik Epi-paleolitik geleneğini temsil ettiği düşünülmektedir.

Sakarya'da Paleolitik Çağ sonrasına tarihlendirilebilecek yontmataş unsurlar arasında; silikalı orak dilgiler, trapez ve üçgen kesitli düzenli ve baskı çıkarımlı dilgi ve dilgicikler ile mermi biçimli çekirdekler ve son olarak obsidiyenden düzenli ve baskı çıkarımlı dilgi-dilgicikler tanımlanmıştır. Bölgede hiçbir Tarih Öncesi çanak-çömlek ile karşılaşılmamıştır. Ancak Sakarya Müzesi Müdürlüğü'nden öğrendiğimiz kadarıyla Karasu'daki Maden Deresi mağaralarından birisinden ele geçmiş olan bir adet pişmiş toprak maşrapa mevcuttur. Bu buluntu tipolojik açıdan Erken Tunç Çağı özellikleri göstermektedir. Benzer bir durum Cide Arkeoloji Projesi yürütücüleri tarafından da dillendirilmekte ve Tarih Öncesi çanak-çömleklerinin yüzeyden değil sadece mağaralardan ele geçtiği bildirilmektedir (During ve Glatz, 2011; During ve

8 Yrd. Doç. Dr.Emre Güldoğan ile kişisel görüşme.

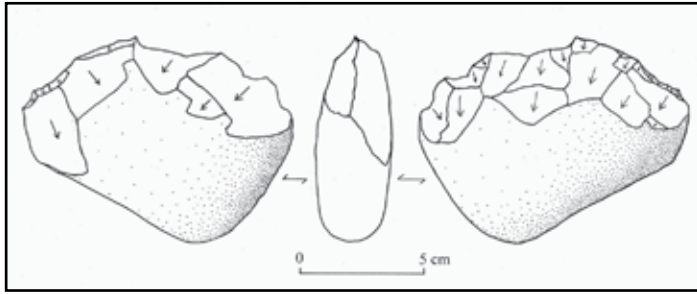
diğ., 2012). Bu durumda söz konusu bu Paleolitik Çağ sonrası yontmataş elemanların en erken Neolitik ve/veya sonrası ile bağlantı kurulması gerektiği, şimdilik kayda geçirilmesi gereken notlarımızdandır.

2013 yılı sezonunda Sakarya Sarıbeyli Köyü sınırları içinde Kömürlük Tepe olarak bilinen yerden obsidiyen dilgilerin ele geçtiğini belirtmiştik (Kartal ve diğ., 2014). 2014 sezonunda da aynı noktadan elde ettiğimiz amorf obsidiyen parçalarının Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Sakarya Müze Müdürlüğü'nden aldığımız izinler doğrultusunda köken analizleri gerçekleştirilmiştir⁹. Buna göre detaylı bilgileri daha sonra yayınlanacak olan veriler 4 farklı obsidiyen bölgesini işaret etmektedir. Bunlardan birincisi Galatya Bölgesi Yağlar kaynağı, ikincisi yine Galatya Bölgesi Galatya X, üçüncüsü Orta Anadolu Acıgöl ve Nenezi kaynakları ve son olarak dördüncüsü tek bir örnek de olsa Erzincan kaynaklı tespit edilmiştir. Buna göre hem Batı Anadolu hem de Güneydoğu Anadolu obsidiyen kaynaklarına ait bulguları göremiyoruz. Bu durum, Sakarya'daki söz konusu toplulukların yakın çevresindeki Galatya obsidiyenleri ile biraz uzağında kalan Orta Anadolu obsidiyenlerinin bulunduğu bölgelerle iletişim içinde olduğunu göstermektedir. Buna karşın, Erzincan gibi Doğu Anadolu kökenli obsidiyen kaynağına sahip bölgelerle olan ilişkilerinin ne olduğu çok büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok yakın bir zaman içerisinde Orta Anadolu kökenli Göllüdağ 5 kaynağı kökenli obsidiyenin Kırım'da Semenovka yerleşiminden ele geçtiği ortaya çıkmıştı (Biagi ve diğ., 2014: 6). Ele geçen bu obsidiyenin bulunduğu arkeolojik kompleks M.Ö. 8. binin sonu ve 7. binin başına tarihlenmiştir. Buna göre kuzeyde Kırım'a kadar uzanan Orta Anadolu kökenli obsidiyenin Sakarya'da ele geçiyor olması hiç de şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla şimdilik kaydıyla en erken M.Ö. 8. binin sonlarından itibaren Orta Anadolu kökenli obsidiyen dolaşımının Karadeniz kuzeyine doğru yönlendiğini biliyoruz. Bu durumda Sakarya ve yakın çevresi zaten geçiş yolu güzergâhındadır diyebiliriz. Obsidiyen açısından görünürdeki tek sorun, Erzincan gibi Doğu Anadolu kökenli obsidiyenin Sakarya'daki varlığının nasıl açıklanabileceğidir. Elbette bunun da açıklaması gelecekteki yeni verilerle desteklenebilir mantıklı verileri gündeme getirecektir kanısındayız.

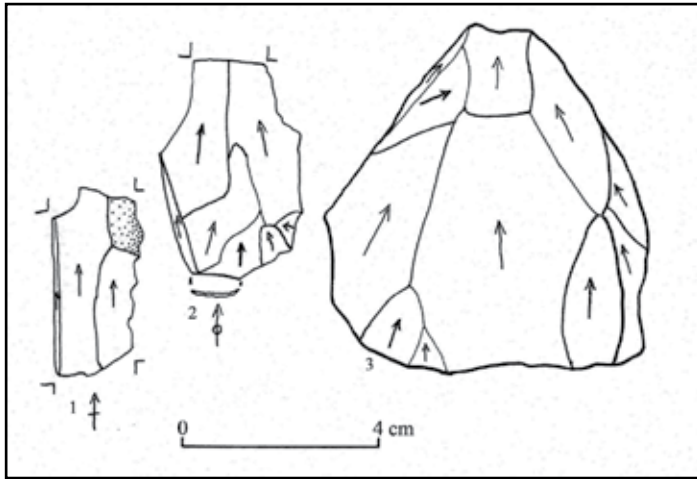
9 Bu konuda yardımlarını esirgemeyen sevgili Tristan Carter'a teşekkürlerimizi sunuyoruz. Henüz edindiğimiz bilgiler kendisi ile yaptığımız kişisel görüşmelere dayanmaktadır. Konuyla ilgili detaylı bilgiler kendisi tarafından yayınlanacaktır

KAYNAKÇA

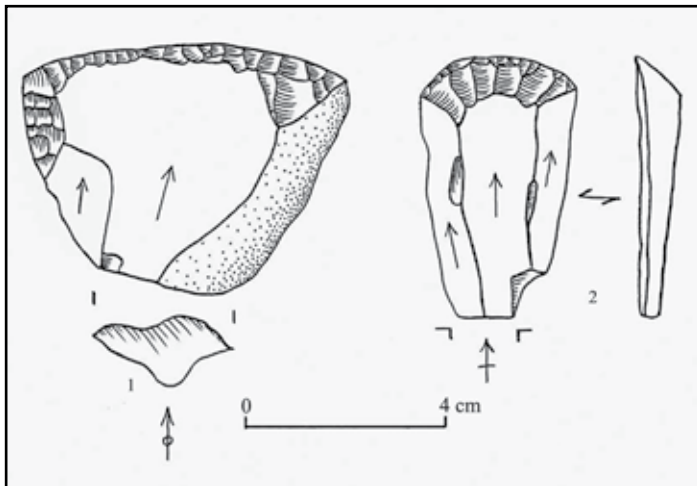
- BIAGI, P., B.GRATUZE, D.V.KIOSAK, O.V.TUBOLZEV, Z. H. POPAN-DOPULO, (2014), "The Neolithic Obsidians from Southeastern Ukraine: First Characterization and Provenance Determination / Güneydoğu Ukrayna'da Bulunan Neolitik Obsidiyenler: İlk Tanımlama ve Kaynak Tayini", *Anadolu / Anatolia*, 40: 1-20.
- DİNÇER, B., (2014), "Dağlık Bursa Paleolitiği", *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri-1: Olympos Araştırmaları*, M.Şahin (Ed.): 159-177.
- DURING, B., C.GLATZ, (2011), "2009 Cide Arkeoloji Projesi: İlk Sonuçlar", *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı-1*: 187-201.
- DURING, B., T.E.ŞERİFOĞLU, C.GLATZ, (2012), "2010 Cide Arkeoloji Projesi: İkinci Sezon Sonuçlar", *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı-3*: 237-250.
- KARTAL, M., M.KARAKOÇ, E.ERBİL, (2014), "Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (I), 2013", *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı-1*: 9-26.
- KÖKTEN, İ.K., (1951), "Kuzeybatı Anadolu'nun Tarih Öncesi Hakkında Yeni Gözlemler", *DTCF Dergisi*, Cilt IX, Sayı 3: 201-214, Lev. I-XVIII.
- KÖKTEN, İ.K., (1963), "Anadolu Ünye'de Eskitaş Devrine (Paleolitik) Ait Yeni Buluntular", *DTCF Dergisi*, Cilt XX, Sayı 3-4: 275-276, Lev. I-II.
- KUHN, S.L., (2010), "The Yarımburgaz Lithic Assemblage", *Culture and Biology at a Crossroads: The Middle Pleistocene Record of Yarımburgaz Cave (Thrace, Turkey)*, (eds. F.C.Howell, G.Arsebük, S.L.Kuhn, M.Özbaşaran, M.C.Stiner): 93-129.
- OTTE, M., I.YALÇINKAYA, O.BAR-YOSEF, J.K.KOZLOWSKI, J.-M.LEO-TARD, H.TAŞKIRAN, P.NOIRET, M.KARTAL, (1999), "The Anatolian Palaeolithic: Data and Reflections", *The Palaeolithic Archaeology of Greece and Adjacent Areas*, British School at Athens Studies 3: 73-85.
- OTTE, M., I.YALÇINKAYA, M.KARTAL, (2005), "Le Paléolithique Supérieur d'Anatolie", *Journal of the Israel Prehistoric Society*, 35: 179-188.
- ÖZDOĞAN, M., (1983), "Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları 1981 Yılı Çalışmaları", *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı*: 137-142.

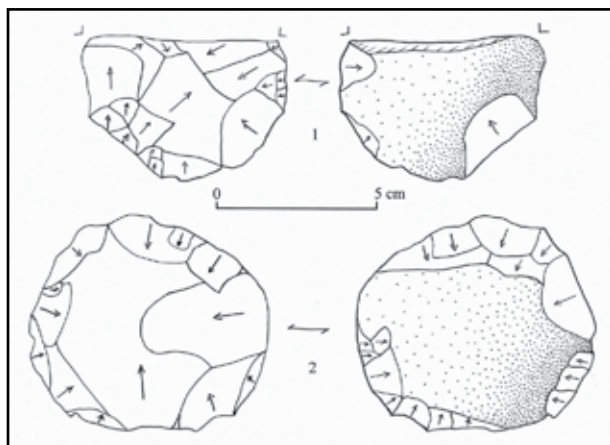
Çizim: 1

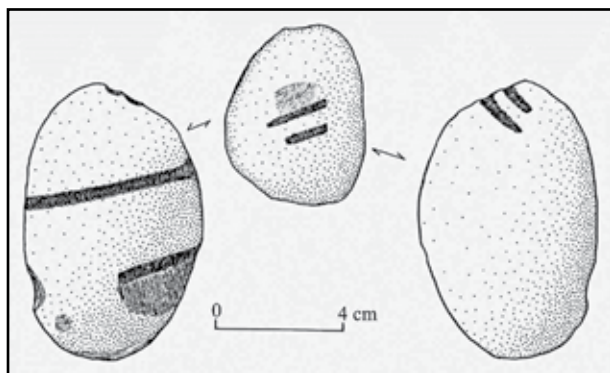
Çizim: 2

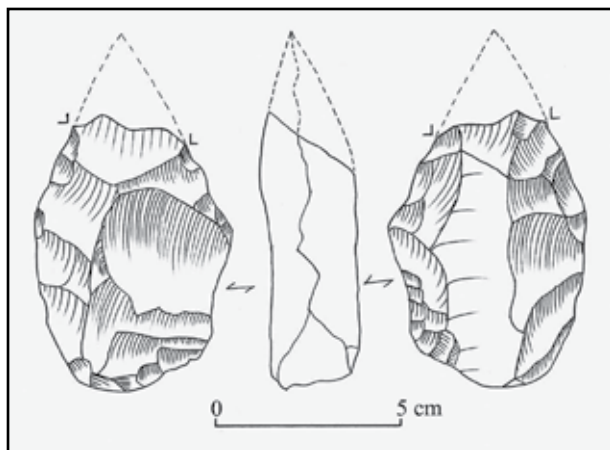
Çizim: 3

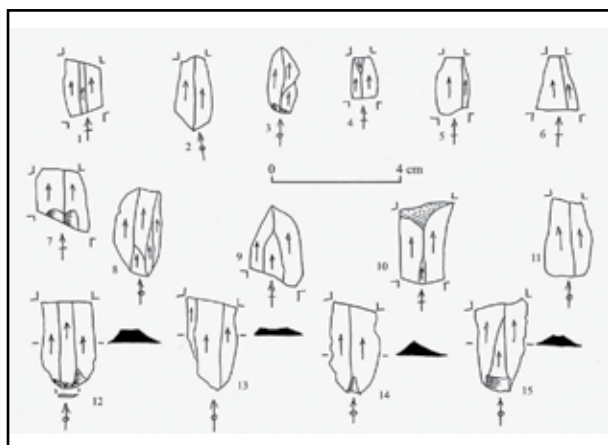
Çizim: 4

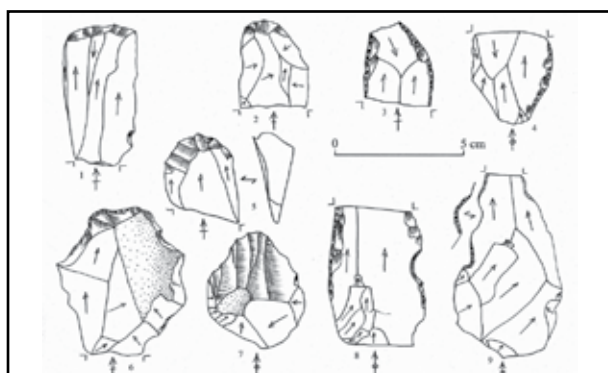
Çizim: 5

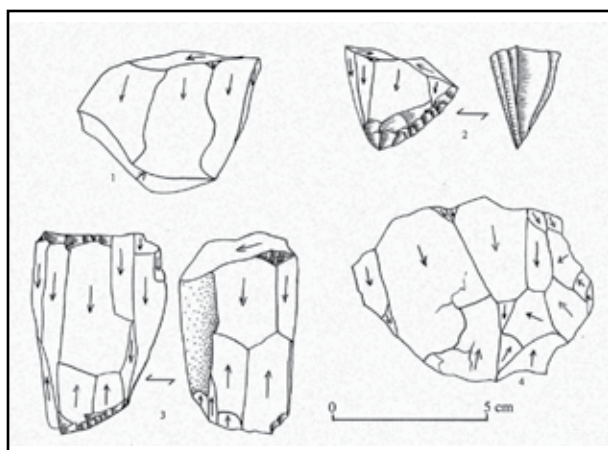
Çizim: 6

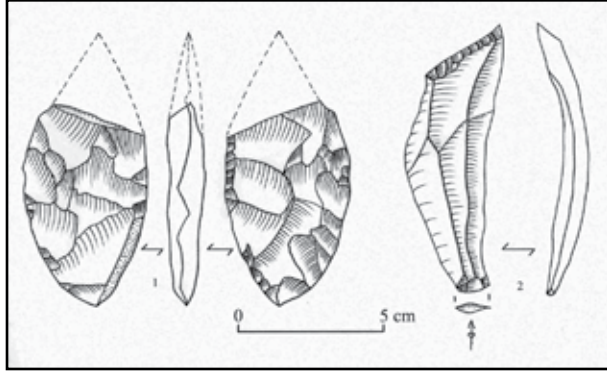
Çizim: 7

Çizim: 8

Çizim: 9

Çizim: 10

Harita: 1

Harita: 2

ŞANLIURFA İLİ MERKEZ İLÇESİ NEOLİTİK ÇAĞ VE ÖNCESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2014

Bahattin ÇELİK*

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni, Şanlıurfa Eyyübiye İlçesi Belediye Başkanı Mehmet Ekinci, Peten Turizm Reklamcılık'tan İffet Özgönül ve Ardahan Üniversitesi 2014/1 No.lu Bilimsel Araştırma Projesi'nin katkıları ile gerçekleştirdiğimiz, Şanlıurfa İli, Merkez İlçesi sınırları içerisinde kalan kırsal alanlardaki Neolitik dönem ve öncesi çağlara ait yüzey araştırması, 13.09.2014 tarihinde başlamış, 30.09.2014 tarihinde sona erdirilmiştir. Bu dönem çalışmaları, Doç. Dr. Bahattin Çelik başkanlığında, Bakanlık temsilcisi Maşuk Türe ile birlikte Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerinin katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir¹.

2014 yılı yüzey araştırması, 2013 yılında olduğu gibi aynı bölgede, Şanlıurfa'nın doğusunda yer alan *Tektek Dağları* içerisinde bulunan köylerde gezilerek açık hava istasyonları, yamaç yerleşimleri, kayaltı sığınakları, mağaralar ve höyüklerin varlığı araştırılmıştır.

Şanlıurfa'nın doğusunda yer alan *Tektek Dağları* bölgesinde yapılan taramalarda, Karakuş Köyü'nde Deride Mevkii ve Hacı Şeyh Ahmet Tarlası, Kırıçi Köyü'nde Çakmak Harabesi, Tosunlu Köyü'nde Deçe Mevkii, Saray Köyü Batı Mevkii, Başaklı Köyü Ali Demir Tarlası, Karaca Köyü Güney Mev-

* Doç. Dr. Bahattin Çelik, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Yenisey Kampüsü, 75000 Ardahan/TÜRKİYE.

1 2013 ve 2014 yılı araştırmalarına katıldıkları için Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerinden; Gurbet Hanalp, Emine Ceren, Fatma Genç, Leyla Baran, Mehmet Akarslan, Mürşide Ölker, Keziban Öztürk, Ayşegül Aslan, Emine Atas, Selda Fırtına, Seda Nur Akıl, İsmail Demir, Mustafa Daşdemir, Çiğdem Kut, Gülperi Ekinci, Fatma Altundağ, Ferhat Tören, Çağatay Ozan Çetinkaya, Ömer Yılmaz, Emine Ceren, Yaşar Akkuş, Fevzi Ay, Pınar Kaplan, Serdar Olam, Bedia Koca, Jiyan Çalık, Zeliha Onay, Mübin Özek, Edanur Önemli ve Mehmet Yozcu'ya çok teşekkür ederim.

kii, Kurtharabesi Köyü Güney Mevkii, Mabude Köyü Recmelsuvan Mevkii, Dağyamacı Köyü Doğu Mevkii, Kapaklı Köyü Kuzey Mevkii, Sumaklı Köyü Besta Faki Mevkii, İsmail Kalesi, Yanık Kale ve Kırmızı Kaya Tepesi, Selamet Köyü Güney Mevkii Höyüğü ve Güney Mevkii Tümülüsü, Tahtik Köyü Ceylan Tuzakları, Küçük Kösecik Köyü'nde Kemikli Tepe sitleri ile Şanlıurfa'nın 20 km. batısında bulunan İkiğaz Köyü Borborre Mevkii adlı yerlerde inceleme yapılmıştır.

Yapılan çalışmalar sonucunda, yeni bulunan yerleşimler ve bu yerleşimlerde tespit edilen malzemeler değerlendirilmiş, her birinin konumları, boyutları ve nitelikleri belirlenmiş, fotoğraflanarak ve yüzeyde görülen mimari öğeler ile tahribat alanları tespit fişlerine işlenerek detaylı bir şekilde belgelenmiştir. Özellikle çakmaktaşı ve obsidyen buluntuların yoğun olduğu yerleşimlerde daha detaylı bir çalışma yapılmıştır. *Tektek Dağları* bölgesinde yapılan 2014 yılı çalışmalarında İslami Dönem'den başlayıp Bizans, Roma, Demir Çağı, Tunç Çağı, Kalkolitik, Neolitik Çağ ve Paleolitik Çağ'a kadar uzanan oldukça geniş bir dönemle karşılaşmıştır. Höyükler dışında bölgeye özgü yamaç yerleşimleri yine tespit edilmiş ve incelenmiştir. 2014 yılında yapılan araştırmalar sonucunda 20 arkeolojik buluntu yeri saptanmıştır (Harita: 1).

DERİDE MEVKİİ

Şanlıurfa'nın 50 km. güneydoğusunda, Tektek Dağları içinde yer alan Karakuş (Ade) Köyü'nün 3 km. güneyinde bulunmaktadır (Harita: 1.1 ve Resim: 1). Bugün bir tarlaya dönüştürülmüş olan bu yamaç yerleşiminin, yapılan incelemeler sonucunda Neolitik (Resim: 2), Erken Kalkolitik, Erken Tunç, Bizans ve İslami dönemde iskân gördüğü saptanmıştır. Bölgede, 2013 yılında yapılan araştırmalarda Deride Mevkii'ye benzer yamaç yerleşimleri tespit edilmişti².

DERİDE MEVKİİ HACI ŞEYH AHMET TARLASI

Deride Mevkii yamaç yerleşiminin 50 m. batısında Hacı Şeyh Ahmet Tarlası adında bir yamaç yerleşimi daha tespit edilmiştir (Harita: 1.2). Yerleşimde

2 Güler ve Çelik 2015: 4-6; Çelik 2014a: 313-316.

yapılan incelemeler sonucunda Neolitik (Resim: 3), Kalkolitik, Tunç Çağı ve Erken Bizans dönemine ait buluntular ele geçmiştir.

ÇAKMAK HARABESİ

Şanlıurfa'nın 53 km. güneydoğusunda yer alan Kırıçi Köyü'nün 1,5 km. kuzeyinde bulunmaktadır (Harita: 1.3)⁴. Buranın, yapılan incelemeler sonucunda Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait ve içinde "T" şeklinde dikmetaşları barındıran küçük bir kült merkezi olduğu anlaşılmıştır (Resim: 4). Tepenin güney ucunda iki yer daha tespit edilmiştir. Bunlardan biri içinde yine "T" şeklinde dikmetaş parçalarını barındıran küçük bir tepe, diğeri ise bu iki tepenin ortasında yer alan küçük bir düz alandır. Her üç yerde yapılan çalışmalarda Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait çakmaktaşı ve obsidyenden aletler (Resim: 5) ile çok az sayıda erken Bizans dönemine ait seramik parçası tespit edilmiştir. Çakmak Harabesi'nin yer aldığı tepenin yamaçlarında yaklaşık 4 m. x 7 m. boyutlarında yan yana dikdörtgen planlı yapı kalıntılarının temelleri tespit edilmiştir⁵.

DEÇE MEVKİİ

Şanlıurfa'nın 49 km. güneydoğusunda yer alan Tosunlu (Tusullu / Rubi) Köyü'nün 200 m. batısında yer alan Deçe Mevkii'de, kayalık iki tepenin ortasında bulunan küçük bir alanda yerleşim yeri tespit edilmiştir (Harita: 1.4). Burada yapılan incelemeler sonucunda Erken Bizans, Kalkolitik dönem ait seramikler ve Neolitik döneme ait ve çakmaktaşı buluntuları saptanmıştır (Resim: 6).

SARAY KÖYÜ BATI MEVKİİ

Şanlıurfa'nın 45 km. güneydoğusunda bulunan Saray Köyü'nün 1 km. batısında yer alır. Bir kaya altı sığınağıdır (Harita: 1.5). Önünde terk edilmiş

3 Çakmak Harabesi ören yerine yöre halkı "Harbetsuvan Tepesi" de demektedir.

4 Çakmak Harabesi ören yeri hakkında daha detaylı bir yayın ayrıca yapılacaktır.

bir köy evi bulunmaktadır. Burada yapılan incelemeler sonucunda gri ve turuncu renkli erken Bizans seramikleri ile az sayıda çakmaktaşıdan dilgi ve yongaya rastlanmıştır.

BAŞAKLI KÖYÜ ALİ DEMİR TARLASI

Şanlıurfa'nın 50 km. güneydoğusundaki Başaklı Köyü'nün 1 km. doğusunda yer alır (Harita: 1.6). Yerleşimde İslami dönem, Erken Bizans, geç Kalkolitik döneme ait seramikler ile Neolitik döneme ait çakmaktaşıdan iri deliciler, kazıyıcılar, dilgi ve yongalar tespit edilmiştir.

KARACA KÖYÜ GÜNEY MEVKİİ

Şanlıurfa'nın 60 km. güneydoğusunda yer alan Karaca Köyü'nün 1 km. güneyinde bulunan bir yerleşimdir. Buraya, "Karaca Köyü Güney Mevkii" ismi verilmiştir (Harita: 1.7). Bu yerleşimde, 1 m. kalınlığında temel duvarları olan kare planlı 15 m. x15 m. boyutlarında bir yapı ve bu yapının tabanında iki büyük su sarnıcı yer almaktadır (Resim: 7). Daha çok etrafı kalın duvarlarla örülü ve yaklaşık 1 dekarlık bir çiftlik evi görünümünde olan bu alanda erken Bizans dönemine ait seramik parçalarına rastlanmıştır.

KURTHARABESİ KÖYÜ GÜNEY MEVKİİ

Şanlıurfa'nın 50 km. güneydoğusunda yer alan Kurtharabesi Köyü'nün 500 m. güneyinde bir yamaçta yer alır (Harita: 1.8). Günümüzde bir tarla olarak kullanılan bir yamaç yerleşimidir. Yapılan incelemeler sonucunda, erken Bizans ve Kalkolitik döneme ait seramikler ile çakmaktaşıdan yapılmış dilgi, yonga, disk biçimli kazıyıcı ve kenar kazıyıcılara rastlanmıştır.

MABUDE KÖYÜ RECMELSUVAN MEVKİİ

Şanlıurfa'nın 50 km. güneydoğusunda bulunan Mabude Köyü'nün 1 km. batısında yer alan bir tepenin batıya Harran Ovasına bakan yamacında yer

alır (Harita: 1.9 ve Resim: 8). Yaklaşık 100 hektarlık bir alanı kaplayan bölgede çakmaktaşı yumruları yüzeyde görülmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda burada Paleolitik döneme ait levallois çekirdekler ve kaba kazıyıcılar tespit edilmiştir. Bu alan, çakmaktaşı yumrularının yoğun olması sebebiyle hem Paleolitik hem de Neolitik dönemde çakmaktaşı ihtiyacının karşılandığı bir bölge olmalıdır.

DAĞYAMACI KÖYÜ DOĞU MEVKİİ

Şanlıurfa'nın 45 km. güneydoğusunda bulunan Dağyamacı Köyü'nün 1 km. doğusunda, Tektek Dağları'na giden asfalt bir yolun kuzey bölümünde yer alır. Buranın, Sogmatar'dan gelen ve Harran'a giden doğu-batı yönünde bir kervan yolu olduğu düşünülmektedir. Bu yolun kuzeye bakan yamacında ana kayaya oyulmuş kabartmalara rastlanmıştır (Harita: 1.10). Kabartmalar iki grup halinde olup, birinci grup yaklaşık 40 cm. x 70 cm. boyutlarında, arda arda dört adet bloktan oluşmaktadır (Resim: 9). İkinci grup ise yaklaşık 80 cm. x 2,5 m. boyutlarında tek parça bir bloktan oluşmaktadır. Çok silik olan birinci grup kabartmalarda, elleri arkadan bağlı esirler, hayvan sürüleri, oturan tanrılar ve krallar resmedilmiştir. İkinci grupta ise çok belirgin olmasa da birbirine arkasını dönmüş iki aslanın birer boğa ile olan mücadelesi resmedildiği düşünülmektedir. Her iki gruptaki kabartmalar Pers dönemi özellikleri taşıdığından muhtemelen M.Ö. 6. veya 5. yüzyıla ait olmalıdır⁵.

KAPAKLI KÖYÜ KUZEY MEVKİİ / ÇOBAN DERESİ GÜNEYBATI MEVKİİ

Şanlıurfa'nın 47 km. doğusunda bulunan Kapaklı Köyü'nün kuzeyinde ve aynı zamanda Çoban Deresi Boğazı'nın kuzeye bakan yamacında yer alır (Harita: 1.11). Burada, büyük taş bloklardan yapılmış kule benzeri bir yapının temelleri (Resim: 10), taş ocağı, sarnıç ve Süryanice kitabeler yer almaktadır⁶. Ayrıca, yerleşimde küçük bir mağara ve bu mağaranın içinde de bir su pınarı

5 Kabartmalar ilgili olarak daha detaylı bir yayın ayrıca yapılacaktır.

6 Yerleşimle ilgili kitabeler ve mimari çizimler ayrıca yayınlanacaktır.

bulunmaktadır. Yerleşimde, erken Bizans ve Roma dönemine ait seramik parçaları tespit edilmiştir.

BESTA FAKİ MEVKİİ

Şanlıurfa'nın 50 km. doğusunda bulunan Sumaklı Köyü'nün 2,5 km. kuzeyinde bulunur⁷ (Harita: 1.12). Burada yapılan incelemede, Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait bir yerleşim ile Roma Dönemine ait tümülüs mezarlar tespit edilmiştir. Bu höyüğün etrafında, bol miktarda çakmaktaşıdan çerçirdek, dilgi ve yongalar, az miktarda da obsidyen tespit edilmiştir. Ayrıca yerleşim içinde, bir dikmetaşın gövdesine ait olduğunu düşündüğümüz bir parçaya da rastlanmıştır (Resim: 11).

İSMAİL KALESİ

Şanlıurfa'nın 50 km. doğusunda yer alan Sumaklı Köyü'nün 500 m. kuzeydoğusunda bulunur (Harita: 1.13)⁸. Burada yapılan incelemelerde, Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait bir höyük (Resim: 12) ile Roma Dönemine ait soyulmuş tümülüs mezarlar tespit edilmiştir.

YANIK KALE

Şanlıurfa'nın 50 km. doğusunda bulunan Sumaklı Köyü'nün 1 km. güneyinde bulunur⁹ (Harita: 1.14). Helenistik veya Roma dönemine ait seramiklerin bulunduğu büyük bir kaledir. Kalenin duvarları ve burçları sağlam olarak durmaktadır (Resim: 13).

KIRMIZI KAYA TEPESİ

Şanlıurfa'nın 50 km. doğusunda bulunan Sumaklı Köyü'nün 2 km. doğusunda yer alır¹⁰ (Harita: 1.15). Burada yapılan incelemede etrafında su sarnıç-

7 *Besta Faki Mevkii'*ne yöre halkı tarafından "Tahtari Mevkii" de denilmektedir.

8 *İsmail Kalesi'*ne yöre halkı tarafından "Kela Simo" de denilmektedir.

9 *Yanık Kale'*ye yöre halkı tarafından "Kela Şeviti" de denilmektedir.

10 *Kırmızı Kaya Tepesi'*ne yöre halkı tarafından "Zinare Sor" da denilmektedir.

ların bulunduğu Roma ve Bizans dönemine ait küçük bir yerleşim ile bu yerleşimin 300 m. güney yamacında yer alan yapıları bir mağara tespit edilmiştir.

SELAMET KÖYÜ GÜNEY MEVKİİ HÖYÜĞÜ

Şanlıurfa'nın 53 km. doğusunda bulunan Selamet Köyü'nün 600 m. güneyinde yer almaktadır (Harita: 1.16). Burada yapılan incelemede, Erken Tunç, Roma ve Bizans dönemine ait seramikler tespit edilmiştir.

SELAMET KÖYÜ GÜNEY MEVKİİ TÜMÜLÜSÜ

Şanlıurfa'nın 53 km. doğusundaki Selamet Köyü Güney Mevkii Höyüğü'nün 50 m. güneybatısında yer alan bir tepede bulunmaktadır (Harita: 1.17). Roma dönemine ait soyulmuş bir tümülüstür. Tümülüsün içinde pek çok küçük odacık vardır.

TAHTİK KÖYÜ BATI MEVKİİ

Şanlıurfa'nın 55 km. doğusunda bulunan Tahtik (Tahtok) Köyü'nün 500 mb güneybatısında, hayvanları avlamak için kullanıldığını düşündüğümüz etrafı büyük dikey taşlarla çevrili bir tuzak alanı tespit edilmiştir (Harita: 1.18 ve Resim: 14). Bu tuzak alanı muhtemelen bölgede daha önce popülasyonu yoğun olan ceylanları avlamak için kullanılmış olmalıdır. Burada yapılan incelemede çakmaktaşıdan birkaç dilgi parçasına rastlanmıştır. Tahtik Köyü'ndeki tuzak alanının bir benzeri, 2013 yılı çalışmalarında Selamet Köyü Guhera Abid Mevkii' de tespit edilmiştir¹¹.

KEMİKLİ TEPE

Şanlıurfa'nın 53 km. doğusunda yer alan Küçük Kösecik Köyü'nün 1 km. kuzeybatısında bulunmaktadır¹² (Harita: 1.19). Erken Bizans dönemine ait bir

11 Çelik 2014a: 314-315.

12 *Kemikli Tepe* yerleşim alanına yöre halkı "*Guhera Hestiya*" demektedir.

yerleşim yeridir. Yerleşimde yapılan incelemelerde, sarnıçlar ve bazı yapıların temellerine ait izler görülmektedir.

BORBORRE MEVKİİ

Şanlıurfa'nın 20 km. batısında bulunan İkiagız Köyü'nün 1 km. güneyinde Borborre Mevkii denen bir alanda yer almaktadır (Harita: 1.20). Yamaç yerleşimi olan bu yer bugün tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Neolitik Döneme ait olduğunu düşündüğümüz bu alanda yapılan incelemelerde çakmaktaşıdan dilgi, yonga, delici ve kazıyıcılara rastlanmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Şanlıurfa'nın 50 km. doğusunda bulunan Sumaklı Köyü sınırlarında daha önce 2013 yılında tespit edilmiş olan Kurt Tepesi¹³ yerleşiminden sonra 2014 yılında da aynı köyün çevresinde incelemeler yapılmıştır. Sumaklı Köyü etrafında bulunan kale ve yerleşimlerin fazla oluşu buranın hem Siverek hem de Viranşehir bölgesine açılan bir geçit üzerinde yer almasından kaynaklanmaktadır. Bugün halen Mardin karayolunun da geçtiği bir geçit olan Çoban Deresi geçidi bunun en iyi kanıtlarından biridir. Burada, 2014 yılında yapılan çalışmalarda, Besta Faki Mevkii, İsmail Kalesi, Yanık Kale, Kırmızı Kaya Tepesi sitleri tespit edilmiştir.

Besta Faki Mevkii'de yapılan incelemelerde buranın Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait bir yerleşim olduğu ve "T" şeklinde bir dikmetaş gövdesine ait parçanın yer aldığı gözlenmiştir. Böylece, Kurt Tepesi¹⁴ ile birlikte Sumaklı Köyü'nün hem kuzeyinde hem de güneyinde "T" şeklinde dikmetaşlı iki yerleşim yeri tespit edilmiştir. Sumaklı Köyü'ne bağlı İsmail Kalesi'nde ise yine aynı şekilde Çanak Çömleksiz Neolitik dönem buluntuları tespit edilmiştir.

Sumaklı Köyü'nün güney ve güneybatısında yer alan Selamet ve Tahtik köylerindeki hem Neolitik yerleşimlerin hem de ceylan avlama alanları olarak düşündüğümüz yerlerin varlığı belki de bu geçitlerin yabani hayvanlar

13 Yöre halkı, Kurt Tepesi yerleşim alanına "Kuça Gura" demektedir.

14 Çelik 2014a: 315, Resim: 8-9; Güler ve Çelik 2015:

için de çok önemli olduğunu ve bu nedenle onları avlamak için bölgede pek çok tuzak alanı yapıldığını söylemek hiç de yanlış olmaz. Çoban Deresi geçidinde, iki yıl boyunca yapılan çalışmalarda henüz daha geçidin güney ve kuzeybatı bölümü incelenebilmiştir.

İncelenen yerleşimlerin içerisinde, Çakmak Harabesi'nde de "T" şeklinde dikmetaşlara rastlanmıştır. Dikmetaşların yer aldığı bu alanda, aynı zamanda çapı yaklaşık 20 m. olan yuvarlak bir yapı temeline ait izlere de rastlanmıştır. Bundan dolayı Çakmak Harabesi yerleşiminin olasılıkla küçük bir kült merkezi olduğu düşünülmektedir. Çakmak Harabesi yerleşiminin yamaçlarında, dikdörtgen planlı yapı kalıntılarının varlığı ve güneyinde yer alan tepede aynı şekilde dikmetaş parçalarının bulunuşu, sanki bu bölgenin hem kült merkezi hem de sivil yerleşim alanını barındıran bir yer olduğu izlenimini vermektedir.

Göbekli Tepe¹⁵, Nevalı Çori¹⁵, Karahan Tepe¹⁷, Sefer Tepe¹⁸, Taşlı Tepe¹⁹, Hamzan Tepe²⁰ yerleşimlerinde ve Adıyaman Kilişik dikmetaşı²¹, Gaziantep heykeli²² ve Urfa heykeli²³ gibi buluntulardaki ortak özellik, "T" şeklinde dikmetaşların veya bunların ardılı olan heykellerin bulunmuş olmasıdır. Bu dikmetaşların benzerlerine 2013 yılında yapılan araştırmada, Kurt Tepesi'nde rastlanmıştır²⁴. 2014 yılında yapılan çalışmalarda ise Çakmak Harabesi'nde ele geçen dikmetaşların birinde, Göbekli Tepe ve Nevalı Çori'den bildiğimiz kravat şeklinde bir yiv ve parmak kabartmaları yer almaktadır²⁵. Bu dikmetaş, özellikle Göbekli Tepe'nin II. tabakası ve Nevalı Çori'deki kült yapısı ile benzer özellikler taşımaktadır.

15 Schmidt 2001:45-54; 2002: 8-13.

16 Hauptmann: 1999: 66-86, Pl. 37-56.

17 Çelik 2000a: 6-8; 2011: 241-253.

18 Güler ve diğ.2013: 296-297; Çelik 2006: 23-25.

19 Çelik ve diğ. 2011:225-236.

20 Çelik 2004: 3-5; 2010: 257-268.

21 Hauptmann 2000:5-9; 2012: 13-22.

22 Bulgan ve Çelik 2011:85-90; Çelik 2005:28-29.

23 Çelik 2000b: 4-6, Fig. 2.

24 Güler ve Çelik 2015: 3, Resim: 1-2,21; Çelik 2014b: 11-12, Fig.2-6 ; Çelik 2014a: 315, Resim: 8-9.

25 Çelik 2014b: 12, Fig. 8.

Çakmak Harabesi'nin güneyinde yapılan incelemelerde, özellikle Karakuş, Tosunlu, Kurtharabesi ve Başaklı köylerinde Neolitik döneme tarihlenen buluntular da içeren yamaç yerleşimleri tespit edilmiştir. Benzer yerleşimler 2013 yılında da bölgede tespit edilmişti²⁶. Karahan Tepesi'nin de yaklaşık 10-15 km. güneydoğusunda bulunan bu yamaç yerleşimleri, Altın-tepe Minzilit İsa, Minzilit Ferişi, Minzilit Hileyil yerleşimleri ile Aşağı Yazıcı Güney Mevkii yerleşimleridir. Yerleşimlerin ortak özellikleri, genellikle bir kayalık paltonun güney veya güneybatı yamacına kurulmalarıdır. Yamaç yerleşimlerinin tümü bugün tarla olarak kullanıldığından hiç birinde herhangi bir mimari unsura rastlanmamıştır.

Araştırma sonucu, gezilen yerler arasında belirlenen arkeolojik unsurlar üzerine genel bir değerlendirme yapıldığında, özellikle tespit edilen Neolitik yerleşimlerin çoğunda erken Bizans döneminde tahribat yapıldığı gözlemlenmiştir. İsmail Kalesi, Besta Faki Mevkii ve 2013 yılında tespit edilmiş olan Kurt Tepesi'nde yer alan tümülüsler, muhtemelen "T" şeklinde dikmetaşlı yapılardan sökülen taşlarla inşa edilmiş olmalıdırlar. Tektek Dağları'nda yapılan çalışmalarda tespit edilen Neolitik yerleşimlerde, Bizans ve İslami dönem çanak çömleği dışında erken Kalkolitik, Kalkolitik-Tunç Çağı geçiş kapları ve çok az da olsa erken Tunç Çağı kap parçalarına rastlanmıştır. Bunun dışında, Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait çakmaktaşı ve obsidyenden dilgiler, yongalar ve bunlardan yapılan aletler tespit edilmiştir.

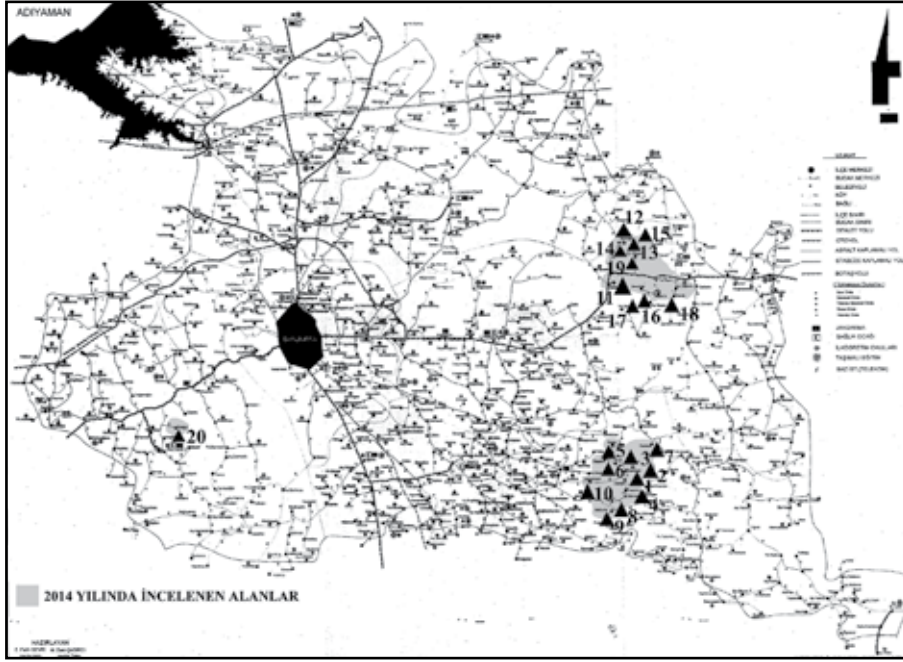
2015 yılında da aynı bölgede çalışmalara devam edilecektir. Ancak, bölgede, arkeolojik unsurların korunması esasına yönelik olarak acil önlemler alınması gerekmektedir. Özellikle, Neolitik yerleşimlerin tümü yoğun bir şekilde kaçak kazılara maruz kalmaktadır. Her yıl, yüzey araştırmasına başlandığı zaman yapılan kontrollerde, tahribatların daha da arttığı gözlenmiştir. Diğer bir unsur da, saptanan yerlerin günümüzde tarım alanı olarak kullanılmaya devam ettiği ve buna bağlı olarak oldukça kötü durumda olduğudur. Yaklaşık 11000 yıl öncesine ait olan ve özellikle kült veya tapınma yeri bulunan Neolitik yerleşimlerde, devam eden tahribatın önüne geçilebilmesi amacıyla bir an önce gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

26 Çelik 2014a: 313-314, Resim: 2-4.

KAYNAKÇA

- BEILE-BOHN, Manuela ve diğ., M. BEILE-BOHN-Ch. GERBER-M. MORSCH-K. SCHMIDT, 1998: "Frühneolithische Forschungen in Obermesopotamien. Göbekli Tepe und Gürcütepe." *Istanbuler Mitteilungen*, 48, 1998, 5-78.
- BULGAN, Fatma ve ÇELİK, Bahattin 2011: F. BULGAN ve B. ÇELİK, "A New Statue From Gaziantep in Southeast Turkey / Türkiye'nin Güneydoğusundaki Gaziantep'ten Yeni Bir Heykel", *Işın Yalçinkaya'ya Armağan Kitabı/ Studies in Honor of Işın Yalçinkaya*, Editörler H. Taşkıran, M. Kartal, K. Özçelik, G. Kartal, Ankara: 85-90.
- ÇELİK, Bahattin, 2000a: "A New Early-Neolithic Settlement: Karahan Tepe", *Neo-Lithics* 2-3, 2000a, 6-8.
- ÇELİK, Bahattin 2000b: "An Early Neolithic Settlement in the Center of Şanlıurfa, Turkey." *Neo-Lithics*, 2-3, 2000b, 4-6.
- Çelik, Bahattin, 2004: "A New Early-Neolithic Settlement: Hamzan Tepe", *Neo-Lithics* 2-04, 2004, 3-5.
- ÇELİK, Bahattin, 2005: "A New Statue of the Early Pre-Pottery Neolithic Period from Gaziantep, Southeastern Turkey.", *Neo-Lithics* 1-5, 2005, 28-29.
- Çelik, Bahattin, 2006a: "A New Pre-Pottery Neolithic Site in Southeastern Turkey: Sefer Tepe", *Neo-Lithics* 1-06, 2006, 23-25.
- ÇELİK, Bahattin, 2006b: "A New Lower Paleolithic Open Air Station and Early Neolithic Settlement", Eds. A. Erkanal – Öktü – E. Özgen – S. Günel – A. T. Ökse – H. Hüryılmaz – H. Tekin – N. Çınardalı-Karaaslan – B. Uysal – F. A. Karaduman – A. Engin – R. Spiess – A. Aykurt – R. Tuncel – U. Deniz – A. Rennie, *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürlerin Yansıması, Studies in Honor of Hayat Erkanal, Cultural Reflections*. Homer Yayınları, 2006, 222-224.
- ÇELİK, Bahattin, "Hamzan Tepe in the Light of New Finds", *Documenta Praehistorica* XXXVII, 2010, 257-268.
- ÇELİK, Bahattin, "Karahana Tepe: A New Cultural Centre in Urfa Area in Turkey", *Documenta Praehistorica* XXXVIII, 2011, 241-253.

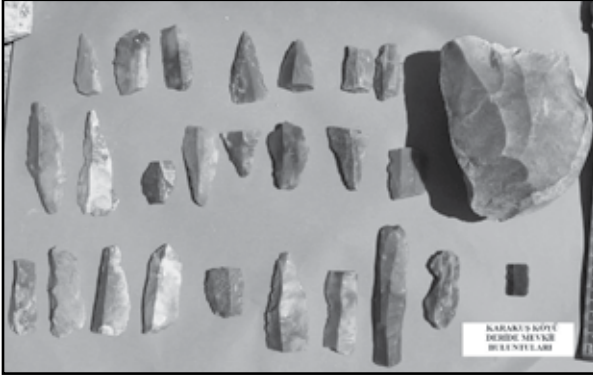
- ÇELİK ve diğ. 2011: B. ÇELİK- M. GÜLER- G. GÜLER, "Türkiye'nin Güneydoğusunda Yeni Bir Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşim: Taşlı Tepe / A New Pre-Pottery Neolithic Settlement in Southeastern Turkey: Taşlı Tepe." *Anadolu/Anatolia* 37, 2011, 225-236.
- ÇELİK, Bahattin, 2014a: "Şanlıurfa İli Merkez İlçesi Neolitik Dönem ve Öncesi Yüzey araştırması, 2013.", 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, 02-06 Haziran 2014 Gaziantep*, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, II. Cilt, 2014, 311-328.
- ÇELİK, Bahattin, 2014b: " Differences and Similarities Between the Settlements in Şanlıurfa Region where "T" Shaped Pillars are Discovered.", *TÜBA-AR*, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, Sayı.17, 2014b: 9-24.
- GÜLER, Mustafa ve Bahattin ÇELİK, 2015: M. GÜLER - B. ÇELİK, "Şanlıurfa Bölgesi Neolitik Dönem Araştırmaları." *BELGÜ*, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı. 1, 2015, 1-27.
- GÜLER ve diğ. 2013: GÜLER, Gül, B. ÇELİK, M. GÜLER "New Pre-Pottery Neolithic sites and cult centres in the Urfa Region." *Documeta Praehistorica* XL, University of Ljubjana, DOI:10.4312\dp.40.23, 2013: 291-304.
- HAUPTMANN, Harald, 1999: H. Hauptmann, "The Urfa Region." *Neolithic in Turkey, The Cradle of Civilization, New Discoveries*. Text and Plates, Editörler: M. Özdoğan, N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999:Text, 66-86, Plates, 37-56, Pl. 1-35.
- HAUPTMANN, Harald, 2000: "Ein fruhneolithisches Kultbild aus Kommagene", *Gottkönige am Euphrat: Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene.*, Editör. J. Wagner, Mainz: 5-9.
- HAUPTMANN, Harald, 2012: "Ein fruhneolithisches Kultbild aus Kommagene", *Gottkönige am Euphrat: Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene.*, Editör. J. Wagner, Darmstadt/ Mainz: 13-22.
- SCHMİDT, Klaus 2001: K. SCHMİDT, "Göbekli Tepe, Southeastern Turkey. A preliminary report on the 1995 1999 excavations." *Paléorient* 26/1, 2001, 45-54.
- SCHMİDT, Klaus, 2002: K. SCHMİDT, "The 2002 Excavations at Göbekli Tepe (Southeastern Turkey) – Impressions from an Enigmatic Site." *Neo-Lithics* 2/02, 2002, 8-13.

Harita 1: 2014 yılı Şanlıurfa Merkez İlçe yüzey araştırma alanları.

Resim 1: Karakuş Köyü Deride Mevkii güneybatıdan görünüm.

Resim 2: Karakuş Köyü Deride Mevkii buluntuları.

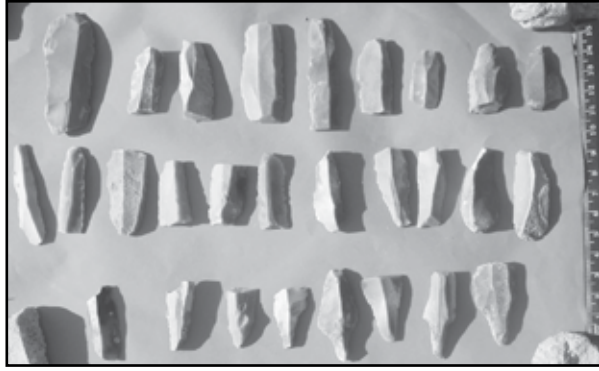
Resim 3: Karakuş Köyü Hacı Şeyh Ahmet Tarlası buluntuları.

Resim 4: Kırıçi Köyü Çakmak Harabesi'nden "T" şeklinde dikmetaş örneği.

Resim 5: Kırıçı Köyü, Çakmak Harabesi buluntuları.

Resim 6: Tosunlu Köyü Deçe Mevkii buluntuları.

Resim 7: Karaca Köyü Güney Mevkii'den bir yapıya ait temel kalıntısı.

Resim 8: Mabude Köyü Recmelsuvan Mevkii güneyden genel görünüm.

Resim 9: Dağyamacı Köyü'nden Ana kayaya oyulmuş kabartmalar.

Resim 10: Kapaklı Köyü Kuzey Mevkii yapı kalıntısından görünüm.

Resim 11: Sumaklı Köyü Besta Faki Mevkii'den Dikmetaş parçası.

Resim 12: Sumaklı Köyü İsmail Kalesi yüzey buluntuları.

Resim 13: Sumaklı Köyü Yanık Kale'nin içinden bir görünüm.

Resim 14: Tahtik Köyü, Yabani hayvanlar için tuzak alanları.

ŞANLIURFA KALESİ: STRATİGRAFİK ANALİZLERİN İLK SONUÇLARI¹

Cristina TONGHINI*

Bu çalışma, *Sınırı yeniden inşa etmek: Şanlıurfa Kalesi* projesi kapsamında Şanlıurfa Kalesi'nde gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmalarının ilk etabının sonuçlarının bir özetini sunmayı amaçlamaktadır.² Bu proje, gerek şehrin tarihi, gerekse genel anlamda tahkimat tarihi açısından büyük önem teşkil eden bir tarihi yapı olan Şanlıurfa Kalesi'nin tarihi-arkeolojik araştırmasını hedeflemektedir. Bu araştırma ilerleyen aşamalarında, bu önemli tarihi yapının korunması ve turistik bir değer kazanması için bir program geliştirilmesini sağlayacaktır.

Proje, bilimsel açıdan Yakın Doğu'daki tahkimat araştırmaları alanına girmektedir. Son yirmi yılda bu araştırma alanına olan ilgi yeniden canlanmış, özellikle de yoğun ve verimli saha çalışmaları sezonu sayesinde yöntem ve sonuçlarda radikal bir güncelleme gerçekleşmiştir.

Bu proje, Suriye'nin merkezinde bulunan Shayzar Kalesi'nde yapılan araştırmalara dayanan yeni verilerle halen devam etmekte olan tartışmalara

* Cristina TONGHİNİ, Venedik Ca' Foscari Üniversitesi, /İTALYA.

1 İtalyanca'dan Türkçeye çeviri Nora Elbe Patuzzi tarafından yapılmıştır.

2 Kaledeki ilk çalışma, Eylül 2014'te, yazıyı yazan Cristina Tonghini'nin başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya C.Tonghini'nin yanısıra Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden Ramazan Baylan, arkeolojik röleve ve tarihi mimari alanlarında uzman mimar Enrico Reali, Kayseri Abdullah Gül Üniversitesi'nden mimarının stratigrafik analizi konusunda uzman arkeolog Cinzia Tavernari, Venedik Ca' Foscari Üniversitesi, İslami dönem konusunda uzman arkeolog Valentina Vezzoli katılmışlardır.

Proje, Kültür Varlıkları ve Müzeler Müdürlüğü, Ankara İtalya Büyükelçiliği'nin ve Ankara İtalyan Kültür Enstitüsü'nün, özellikle sayın büyükelçi G.Scarante ve G. Biscardi'nin desteği ile başlayabilmiştir. Aralarında, C. Tonghini'nin teşekkürlerini sunmak istediği, Maria Teresa Lachin, Nicolò Marchetti ve Guido Rosada'nın da bulunduğu birçok Türk ve İtalyan meslektaş paha biçilemez yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Şanlıurfa Müze Müdürlüğü'ne teşekkürlerimizi sunarız.

3 C. Tonghini et al., *Shayzar I. The Fortification of the Citadel*, Brill, Leiden and Boston 2012.

katkıda bulunmuş olan bir araştırma grubu tarafından önerilmiştir.³ Şanlıurfa Kalesi hiç kuşkusuz, gerek bölgedeki kale inşası olgusunun incelenmesi, gerekse bu bölgeye has inşa tekniklerinin gelişiminin araştırılmasında ayrıcalıklı bir gözlem merkezi konumundadır. Selçuklular tarafından yapılmış veya yeniden inşa edilmiş olan kale, kuvvetli çatışmalara neden olan bir sınır bölgesinde, stratejik bir konumda ve önemli yolların kesişme noktasında bulunmaktaydı.

Yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, yörede Bizanslılar, Abbasi-ler ve i Banu Numayr gibi Arap hanedanları ve emirlikleri, Haçlılar, Ermeniler, Moğollar, Selçuklular, Eyyübler, Memlükler, Akkoyunlular, Osmanlılar birçok güç, zaman içerisinde şehrin kontrolünü elinde bulundurmuş, kale- nin inşasına ve bazen de yıkımına neden olmuşlardır. Bu bağlamda Şanlıurfa Kalesi'nde, bölgenin askeri mimarisinin gelişimini değişik boyutlarda yansı- tan, kültürel unsurların kalenin inşa tarihine ve biçimsel ve teknik oluşumla- rına olan katkılarını gösteren özellikler tespit edilebilmelidir.

Ayrıca, Şanlıurfa'da oluşmuş mimari geleneğin değişik bir özelliğinin de altının çizilmesi gerekir: Ortaçağ'da kentteki işçiler becerileriyle ünleniyorlar- dı ve onların bu varlığına İslam dünyasındaki önemli inşa projeleri tanıklık etmektedir. Diğer bölgelerde, VIII. ve XI. yüzyıllarda, gerek Doğu'da gerekse Batı'da, önemli ölçüde yitirilmiş olan eskiden miras kalmış bu teknik bilgi zaman içerisinde tam olarak da Şanlıurfa'da korunmuş olabilir.

AMAÇ VE YÖNTEM

Konu hakkındaki mevcut bilimsel yayımlar hızlı bir şekilde incelendiğin- de, kalenin bugüne kadar derin bir arkeolojik araştırmaya tabii tutulmadığını ve bunun sonucu olarak da inşa aşamaları ve tarihi tam olarak belirleneme- miştir.⁴

4 Bkz. H. Hellenkemper, *Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und im Königreich Kleinarmenien*, Bonn, 1976 (Urfa pp. 31-37); T. A. Sinclair, *Eastern Turkey: an Architectural and Archeological Survey*, 4 vols., London, 1987-1990 (cittadella di Urfa: vol. IV, 1990, pp. 8-12). Ya- zılı kaynakların özetleri: M. Amouroux-Mourad, *La Compté d'Edesse, 1098-1150*, Paris, 1988; J.B. Segal, *Edessa. 'The blessed city'*, Oxford 1970

İlk aşamada, proje, toprak üzerinde bulunan kalıntılara uygulanan stratigrafik analiz yöntemiyle kaleyle ilgili inşa faaliyetlerinin bir ön sekansını belirlemeyi hedeflemiştir. Stratigrafik analiz yöntemi, özellikle İtalyan araştırmacıların ayırt edildiği ‘Mimarinin Arkeolojisi’ diye nitelendirilen alan çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.⁵ Bu yöntem mimari kalıntıların, söz konusu yapının inşa aşamalarını gösterecek şekilde ‘Stratigrafik Birimler’e ayrılarak kronolojik sekansların oluşturulmasını öngörür.

Aynı zamanda, hazırlık teknikleri ve kullanılan malzemelerin rötuşu, bağlayıcı maddelerin ve derzlerin kaplamalarının da içinde bulunduğu duvar ekipmanları ile belirlenen duvar tipleriyle ilgili bir katalog oluşturulacaktır. Katalog tamamlandığında bölge çapında karşılaştırmalara ve sınıflandırmalara yarayacak ve ayrıca tarihlendirme için bir araç niteliği gösterecektir.

Sonuçlar, kalenin inşa tarihinin yanı sıra, bir konservasyon programının projelendirmesi ve sit alanının değerlendirilmesi için gömülü kalıntılarla ilgili yeni araştırma programlarının oluşturulmasına katkıda bulunabilecektir.

5 Arkeolojik Mimari 1990 yıllarında Ortaçağ Avrupası’nın mimari yapısını daha ileri ve bilimsel yöntemlerle araştırmak amacıyla İtalya’da ortaya çıkmıştır. Arkeolojik kazı alanında titiz stratigrafik analizlerin kullanımı bu yöntemi geleneksel tarihi-mimari yöntemlerinden ayıran bir etkidir. Yeraltı kalıntılarında olduğu gibi yapılar üzerinde Stratigrafik Birimler belirlenir ve Faaliyet, Aşamalar ve Dönemler kronolojik sıralamalar tekrar oluşturulur. Somut veriler ayrıntılı olarak açıklanır, malzemelerin boyutları, gördükleri işlem ve rötuş dereceleri ve tipleri, duvar ekipmanları, bağlayıcı madde ve derzlerin yapımına dair verilerle duvar tiplerinden biri oluşturulur.

Bu yöntem sadece mimari kalıntıların araştırılmasında değil, aynı zamanda restorasyon projeleri kapsamında da geniş çaplı bir şekilde kullanılmaktadır. Bu analiz, konsolidasyon ve geliştirme projelerinin gerektiği biçimde gerçekleştirilebilmesi için mutlaka gerekli olan detaylı belgelerin oluşturulmasını sağlar. İspanya’da duvar arkeoloğu bütün restorasyon şantiyelerinde zorunlu hale gelmiştir. Özellikle bu alan hakkında yayımlanan iki dergi mevcuttur: *Archeologia dell’Architettura*, Floransa, İtalya; *Arqueologia de la Arquitectura*, Vitoria, İspanya.

Bu yöntem hakkında bilgi için bkz: T. Mannoni, “L’analisi delle tecniche murarie medievali in Liguria”, *Atti del Colloquio Internazionale di Archeologia Medievale*, Palermo-Erice 1974, Palermo 1976, 291-300. T. Mannoni “Metodi di datazione dell’edilizia storica”, *Archeologia Medievale* XI, 1984, 396-403. R. Parenti, “Le tecniche di documentazione per una lettura stratigrafica dell’elevato”, in R. Francovich and R. Parenti (editors) *Archeologia e restauro dei monumenti*, Firenze, 1988, 249-279. R. Parenti “Il metodo stratigrafico e l’edilizia storica”, in *Il modo di costruire*, Atti del Convegno, Roma, 6-8 giugno 1988, Roma, 1988, 297-309. G. Brogiolo, *Archeologia dell’edilizia storica*, Como, 1988. I. Ferrando Cabona, “Guida critica all’archeologia dell’architettura”, *Archeologia dell’Architettura* VII, 2002, 7-42.

2014 SONUÇLARI

Kale, Şanlıurfa şehrinin kuzeyini hâkimiyeti altına alan kayalık bir alanda bulunmaktadır. Yapının karmaşık inşa hikâyesinin göstergesi olan duvar fragmanları, Doğu'da, Güney'de, Batı'da ve kısmen Kuzey'de, kalenin etrafının kayaya oyulmuş bir hendekle çevrelendiği alanda olmak üzere her bir tarafında görülmektedir (Resim: 3).

2014 sezonu saha çalışmaları özellikle dış kale duvarları üzerinde yoğunlaşmıştır. Aşağıda kale duvarlarının Doğu ve Güney cephelerinde (Resim: 2, A, B, C, D, E kısımları) ve Kuzey cephesinin bir kısmındaki (Resim: 2, F) sekansı olarak özet biçimde açıklanmıştır. Kuzey cephesinin analizi 2015 çalışması esnasında tamamlanacaktır.

Başlangıçta araştırma kale duvarlarının henüz restorasyon görmemiş kısımları üzerinde yoğunlaşmış (Resim: 2, A ve B), daha sonra restore edilmiş kısımları (Resim: 2 C, D, E ve F'nin bir kısmı) ele almıştır. Restorasyon görmüş kısımların analizinin yapılması, duvarın görüntüsünü tamamen değişikliğe uğratmış olan eklemlere harçla yapılmış derzlerden dolayı oldukça zor hale gelmiştir. Yine de, birkaç hipotez geliştirilmesi için çaba sarf edilmiştir.

Analiz ve yorumlar, stratigrafiye ve değişik duvar türlerinin tip olarak belirlenmesine yani 'Tipoloji'ye dayanarak yapılmıştır. Projenin bu başlangıç aşamasında, Stratigrafik Birimler basit fotoğraflara dayanarak kaydedilmiştir, gelecekte ana kalıntıların fotogrametrik rölövesinin alınması öngörülmektedir.

Araştırmaların bu ön aşamasında sekanslar sadece inşa faaliyetlerine dayanan dönemlere ayrılmıştır. Normal uygulamalarda öngörüldüğü gibi yıkım ve terk edilme dönemlerine yer verilmemiştir. Bunlar, çalışmaların daha ileri aşamalarında, inşa faaliyetlerinin kaleyle ilgili tarihi olaylarla bağlantısı daha iyi bir şekilde kurulduğunda konuya dahil edilecektir.

DIŞ ÇEVRE: SEKANS

1A Dönemi

Sadece, savunma duvarının güney kısmındaki inşasıyla ilgili iki küçük savuma duvarı parçası, bu döneme tanıklık eder. Bu yapı 1B dönemiyle eşza-

manlı olabilir. Olağanüstü orantıda blokların varlığı iki ayrı müdahale olarak ele alınmasını gerektirmiştir. Stratigrafik ilişkilerin eksikliğinden dolayı bu 1A ve 1B dönemleri arasında stratigrafik bağlantı kurmak mümkün değildir. Duvarlar, 1B döneminde olduğu gibi hendeğin kayalık duvarının hizasındadır, yani hendek izinden önceki bir döneme aittir.

Tarihlendirme Ögeleri; Stratigrafi: Duvarlar, hendeğin kayalık duvarının hizasındadır, yani hendek izinden önceki bir döneme aittir (dönem 3); 5. dönemdeki (XV. yüzyıl ortası) müdahalelerle kaplanmıştır.

1B Dönemi

Güney tarafındaki duvar çevresinin farklı noktalarında, yeniden işlenmiş olduğu gözle görülmeyen (Tip 8, Resim: 4), büyük devşirme blok parçalarla inşa edilmiş savunma duvarı bölümleri tespit edilebilir. Bu duvar kalıntıları büyük ölçüde yıpranmış ve ağır restorasyon görmüşlerdir, bu yüzden tipolojik veriler ele alınırken dikkat edilmelidir. Belirlenebilen duvar bölümleri, özellikle hazırlanmış kayalık zemin üzerine hendeğin iziyle aynı hizada iliştilmiştir ve bu yüzden hendek izinden önceki bir zamana ait oldukları düşünülmektedir.

Tarihlendirme Ögeleri; Stratigrafi: Duvarlar, hendek kayalığının hizasındadır, yani hendek izinden önceki bir döneme aittir (dönem 3); 4. (XIII-XIV yüzyıl?) ve 5. dönemdeki (XV. yüzyıl ortası) müdahalelerle kaplanmıştır. *Tipoloji:* Tip 12 ile benzermektedir, II. yüzyıldan sonraki bir dönemle tarihlendirilebilir.

2. Dönem

Duvar çevresinin değişik noktalarında (doğu, güney, batı ve kuzey taraflarında) bazı duvar kısımları ve savunma duvarına göre çıkıntılı kuleler (T8, T9 ve muhtemelen T12'nin bir kısmı), devşirme malzemeden elde edilmiş tamamen elden geçirilmiş kesme taştan yapılmış duvar özelliklerinden (Tip 5) dolayı bu döneme atfedilmişlerdir. Bu duvar tipinin bulunduğu yapılar hendek kayasıyla aynı hizada bulunmaktadır ve hendek izinden önceye aittir (Resim: 5). Barbakanlar gibi diğer savunma öğeleri günümüze ulaşmamıştır.

Tarihlendirme Öğeleri; Stratigrafi: duvarlar 4. (XIII-XIV yüzyıl?) ve 5. dönemdeki (XV. yüzyıl ortası) müdahalelerle kaplanmıştır. 3. dönemdeki hendek izinden öncesine aittirler. *Biçim tipolojisi:* bu orantıdaki kuleler, Qal'at Sam'an (Suriye) ve bölgedeki diğer tahkimatlar gibi X. yüzyıl sonu Bizans Dönemi yeniden tahkimat inşası döneminde bulunurlar.

3. Dönem

Bu aşamaya, doğu, güney, batı ve kuzey taraflarında hendek iziyle devam edilir (Resim: 3). Hendek, güney tarafının doğu kısmındaki iki kulenin altındaki kayanın kesiminden görülebileceği gibi, varolan bir tahkimatın planını izleyerek açılmıştır. Hendek açımı 2. dönemdeki (Resim: 6) kulelerin taşlarındaki da iz bırakmıştır.

Tarihlendirme Öğeleri; Stratigrafi: hendek izi, güney tarafındaki T8 ve T9 kulelerinin sonrasına, 4. (XIII-XIV yüzyıl?) ve 5. dönemdeki (XV. yüzyıl ortası) büyük müdahalelerin öncesine aittir.

4. Dönem

Bu dönemde kale duvarlarında önemli rekonstrüksiyonlar gerçekleştirilmiştir. Hendek kesimini de içeren büyük bir dönemden sonra muhtemelen kale büyük bir harabiyet dönemine girmiştir.

Rekonstrüksiyon işleri gerek güney gerekse kuzey tarafında görülebilmektedir. Bu döneme ait duvarlar içeride de bulunmuştur (Resim: 2, m. yapısı). Yeni duvarlar, önceki kalıntıların veya kayalık zeminin üzerine, ancak hendek tarafından kesilmiş kayanın hizasından geriye kurulmuştur.

Birçok ayrıntıya sahip tonozlu ve çeşitli iç mekânlarla (Resim: 7) bağlantılı, barbakanlı savunma duvarı kısımları yeniden inşa edilmiştir. Barbakanlar restorasyon tarafından gizlenmiş ve tipolojik belirlenmeleri mümkün olmuştur. SB 12 barbakan, restore edilmiş olmasına rağmen, kısmen yorumlanabilir durumdadır: tonozlu bir atış bölmesinde bulunmakta (tonozlu kesme taş), kesme taştan kilit taşı olmayan tonoz kaplama sivri kemerli siva görülmektedir. Enkazla dolu olan temel düz tipe benzemektedir (Resim: 8).

Bu yeniden inşa döneminde, biri kesme blok taş kaplaması kullanımıyla rötüşlanmış (Tip 2, Resim: 7), biri düz yüze sahip (Tip 6, Resim: 9), birinde ise yapının farklı bölümlerinde her ikisinin de bulunduğu 3 tip duvar kullanılmıştır. Üçüncü tipin varlığı göz önünde bulundurularak, her üç tip de aynı inşa dönemine atfedilmiştir. Araştırmaların devamı bu konunun aydınlatılmasını sağlayacaktır; bu üç tip aslında aralarında çok uzun zaman farkı olmayan üç ayrı inşa dönemine ait olabilirler.

Tarihlendirme Öğeleri; Stratigrafi: Bu üç tip duvar 5. dönem duvarları tarafından kaplanmıştır (XV. yüzyıl ortası). *Yazıtlar:* Bulunduğu yerde (*in situ*) yazıt: bu yazıt muhtemelen XIV. yüzyıl başlarına ait olup incelenmesi hala devam etmektedir (Resim: 9). Yeniden kullanılmış yazıt (parça, Resim: 7): incelenmesi halen devam etmekte olan bu yazıt tersine çevrilmiş olarak yeniden kullanılmıştır (Okuma-yazma bilmeyen, Arap olmayan işçilik).

5. Dönem

Bu dönemde bütün dış çevrede önemli yeniden inşa faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Yeni duvarlar, genellikle çukurda veya hendek kesim izine göre aşağıda kalan kayalık zemine, daha önce varolan yapı parçalarının üzerine konuşlandırılmıştır. Batı (Resim: 10, 12) ve güney taraflarında, hem barbakanlı savunma duvarı parçaları, hem de önceki 2. dönemden kalma T8 (Resim: 11) gibi kulelerin kısmen yeniden yapılandırılması söz konusudur. Kuzey tarafında, 2015 projesinde araştırılacak olan yeni geniş kuleler (ör: T2, Resim: 2) inşa edilmiştir. Doğu tarafında, dönemin en iyi korunmuş barbakanı bulunmaktadır, ancak iç duvar tamamen restore edilmiştir.

Barbakan tonozlu bir atış bölmesinde, tamamen restore edilmiş olarak bulunur ve kesme taştan, kilit taşı olmayan bir tonozla kaplıdır. Savunma duvarının doğu tarafında, büyük ihtimalle dış kaplamanın çökmesiyle yok olmuş diğer iki atış bölmesinin ve ilgili barbakanların kalıntıları görülebilmektedir.

Bu 5. dönemde, ikisinin halen yerlerinde (*in situ*) tarihleri belirleyen yazıtların bulunduğu üç farklı duvar tipi kullanılmıştır: Tip 1 (Resim: 11), Tip 3 (Resim: 10), Tip 10. Bu dönemde, yeniden kullanmanın daha yaygın olduğu başka bir tipe de rastlanması mümkündür (Tip 7).

Tarihlendirme Öğeleri; Stratigrafi: Duvarlar 6A ve 6B dönemindeki duvarlar tarafından kaplanmıştır (Osmanlı dönemi). *Yazıtlar: Yerinde (in situ) yazıt:* Resim: 12 (doğu tarafı). Hükümdarın adını taşımaktadır (al-Sultan al-Malik al-A'zam Abu al-Nasr Hasan Bahadır 'Ali ibn Uthman Bik al-Yabandır Khan) ancak tarihi yoktur. *Yerinde (in situ) yazıt:* kuzey tarafı. Hükümdarın adını taşımaktadır (al-Sultan al-Malik al-A'zam Abu al-Nasr Hasan) ancak tarihi yoktur.

T3 kulesine yeniden konumlandırılmış yazıt, kuzey tarafı. Önceki ikisine benzeyen bu değerli yazıt, yapım emrini veren şahsın, daha önceki iki yazıtta belirtilen sultanın adını (al-Sultan Abu al-Nasr Hasan Bahadır 'Ali Khan) ve bunun yanı sıra 865/1460 tarihini taşımaktadır. Yazıt, henüz inceleme aşamasında olan başka bir yazıt aracılığıyla Osmanlı dönemine atfedilebilecek bir kulede yeniden konumlandırılmıştır.

6A Dönemi

Bu dönemde, kalenin doğu tarafında bulunan 5.dönemde inşa edilmiş yapı restore edilmiştir. Bu müdahale muhtemelen sınırlı olmuş ve daha önceki yapıya (Tip 14) uyum sağlaması için yüzeyi tamamen düzleştirilmiş malzeme kullanılmıştır. Buraya kadar incelenen kısımlarda bu tür duvar kullanılmış olan başka müdahaleler belirlenmemiştir. Bu müdahale diğer Osmanlı müdahaleleriyle (6B dönemi) bağlantılı olup, burada, daha önceki yapılarla uyum sağlaması için farklı bir malzeme kullanılmış olabilir.

Bu 6A döneminde yeniden yapılan barbakanların içlerinin büyük bir restorasyon gördüğü anlaşılmaktadır, tonozlu bir atış bölmesine yerleştirilmiş, kilit taşı olmayan kesme taştan bir kemerle kaplı ve düz bir tabana sahiptirler. Bir önceki, 5. dönem için açıklananlarla oldukça benzerlik göstermekle beraber, boyutları farklıdır.

Tarihlendirme Öğeleri; Stratigrafi: Müdahaleler XV. yüzyıl ortası 5. dönem sonrasına aittir.

Yerinde (in situ) yazıt: 955/1548 olarak tarihlendirilmiş yerinde (*in situ*) yazıt.

6B Dönemi

Bu dönemde dış çevrede önemli rekonstrüksiyonlar söz konusudur. Belirgin şekilde yıkılmış olan savunma duvarları (doğu - Resim: 12 - ve güney tarafları) restore edilmiş, kuzey tarafında çevre, heybetli kulelerin yapımı (ör: T3, Resim: 2) ve olan kulelerin hacmini genişleterek yeniden çizilmiştir. Bunlar detaylı olarak 2015 projesinde incelenecektir.

Bu rekonstrüksiyonlar için, biri halen incelemede olan, tuğralı bir yazıt aracılığıyla tarihlendirilebilecek, iki değişik duvar tipi (Tip 11, Resim: 13, ve Tip 13, Resim: 12) kullanılmıştır. Doğu kısmında, içerisi ağır şekilde restorasyon görmüş, 6A dönemindekiler gibi tonozlu bir atış bölmesine yerleştirilmiş, kilit taşı olmayan kesme taştan bir kemerle kaplı ve düz bir tabana (Resim: 12) sahip bir barbakan kalmıştır.

Tarihlendirme Öğeleri; Stratigrafi: Müdahaleler XV. yüzyıl ortası 5. dönem sonrasına aittir. *Yerinde (in situ) yazıt:* Halen incelenmesi devam eden kuzey tarafındaki kulelerden birinde (T3) bulunan, Osmanlı tuğralı yazıt (Resim: 2, T3).

SONUÇLAR

2014 Eylül ayında kalede gerçekleştirilen çalışmalar, başlangıç aşamasında olmalarına rağmen, yeni veriler ile, kalenin inşa tarihinin anlaşılabilmesine ve araştırmada karşılaşılabilecek problemlerin belirlenmesine katkıda bulunmuşlardır.

Yazılı kaynaklar, üzerlerinde M.S. III. yüzyıldan kalma yazıtlar bulunan iki ünlü sütunun da gösterdiği gibi kale inşa çalışmalarının çok eski dönemlerde başladığına işaret ediyorlardı. Kalenin günümüzde görülebilir kısımlarından hiçbirinin bu döneme ait olduğu kesin bir biçimde belirtilemez.

2014 Eylül ayındaki incelemeler, dış cephenin bazı kısımlarına yapılan Memlük müdahalelerinden önceki kısımların önemli ancak oldukça kısıtlı olduklarını göstermektedir (1. ve 2. dönemler).

Dış çevrede, tipolojik benzerlik bakımından I. döneme atfedilebilecek, sınırlı sayıda kale duvarı fragmanı bulunmakta, bunların N kompleksinin N1

dönemindeki duvarlarla benzerlikleri müdahalelerin M.S. II. yüzyıldan sonra gerçekleştirildiği izlenimi vermektedirler. Bunlar VI.yüzyıl Justiniano inşa dönemine ait olabilirler. L kompleksindeki S1 gibi başka yapılar da bu döneme atfedilebilirler.⁶ Bu döneme ait önemli bulguların kale duvarları yerine kalenin içerisinde bulunması daha olasıdır.

2. dönemin en belirgin izleri, bu dönemde yapılan kale duvarlarında kurulu bir dizi eğimli burçtur. 2. dönem duvarlarının, X. Ve XI. Yüzyıl Bizans müdahalelerine atfedilebilecek diğer surlar (Qal'at Sem'an, mesela Suriye'nin kuzeyinde 'Kireçtaşı Masifi' olarak adlandırılan surlar) ile tipolojik ve biçimsel benzerlikleri bu bağlamda, doğruluğunun kontrol edilmesi gereken bir hipotez yürütülmesini sağlayabilir. Bu hipotez bölgede, tarihleri daha iyi belirlenmiş diğer yapılarla karşılaştırılarak yapılacaktır.

Stratigrafik analiz, kaya üzerine oyulmuş hendeğin 2.dönemden sonraki, 4.dönemdeki büyük Memlük müdahalelerinden önceki bir zamana ait olması gerektiğini göstermektedir. İncelemelerden ortaya çıkan bir başka sonuç ise, Memlükler'in ve varislerinin restore ettikleri kalenin son derece harap halde bulunmasıdır. Sahadaki çalışmaların devamı ve yazılı kaynakların incelenmesi gelecekte bu konuya daha iyi odaklanılmasını ve kaleyi bu büyük yıkıma götüren etkenlerin anlaşılmasını sağlayacaktır.

Şüphesiz günümüzde kalede bulunan en belirgin bulgular daha geç dönemlerle bağlantılı olan Memlük (4.dönem), Akkoyunlular (5. dönem) ve Osmanlı'ya aittir (6.dönem). Doğu, güney ve batı cephelerindeki hendeğin varlığı savunma sisteminin yeniden yapılmasına olanak vermemiş, yalnızca savunma duvarının yeniden inşası incelenebilmiştir ve sadece kuzey cepheindeki savunma duvarı, 5. ve 6. dönemlerdeki büyük kuleleri de kapsayarak yeniden çizilecektir.

4. ve 5. dönemlere ait iç duvarların önemli kısımları ve çevrenin iç kısmındaki yapılar belgelenebilmiştir. Özellikle Memlük (4. Dönem) ve Akkoyunlular (5.dönem) dönemlerine ait inşa teknikleri hakkında bir dizi ayrıntılı veri

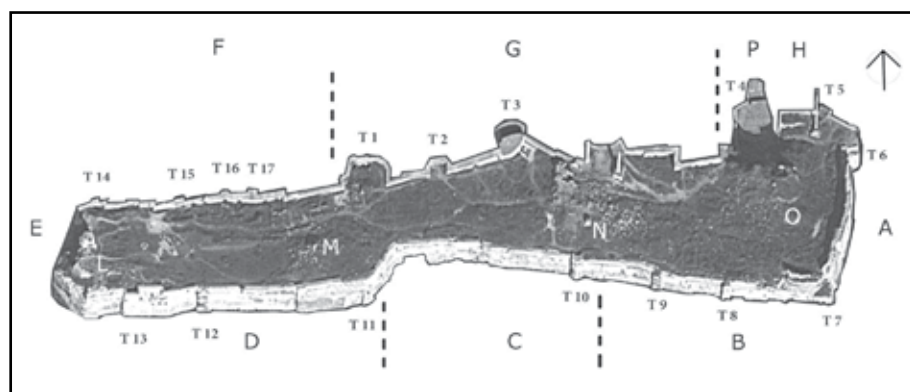
6 İç yapılarla ilgili araştırma 2014 yılında başlamış olup gelecek dönemlerde tamamlanacaktır. İlk sonuçlarla ilgili bir özet 2014 Aralık ayında Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teslim edilmiş olan Final Raporu'nda belirtilmiştir

toplanmıştır. Örneğin, daha önce farklı dönemlerde kullanılan keser aletten farklı olarak Akkoyunlular döneminde kesme taşların rötuşlanması için kullanılan dişli bir aletin (ciseau grain d'orge) varlığı belgelenmiştir.

Sahadaki araştırmaların devamı, ayrıntılı belgelemenin tamamlanmasını, kalenin inşa aşamalarının daha özenli bir şekilde oluşturulmasını, bölgede tarihleri daha iyi belirlenebilmiş mimarı yapılarla tipolojik karşılaştırma yapılarak yeni hipotezler üretilmesini sağlayacaktır. Yine de Şanlıurfa Kalesi söz konusu olduğunda, özellikle Memlük döneminden önceki müdahalelerle ilgili kısımda özellikle arkeolojik kazının güvenilir kronolojik veriler edinilmesini sağlayacağını belirtmek gerekir.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

TEKİRDAĞ MERKEZ VE ŞARKÖY İLÇELERİ İLE ÇANAKKALE GELİBOLU YARIMADASI (TRAKYA KHERSONEOS'U) 2014 YILI ÇALIŞMALARI

Zeynep KOÇEL ERDEM*

2014 yılı çalışmaları geçen yıllarda olduğu gibi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 10.07.2014 gün ve 134896 sayılı resmi izinleri ile Tekirdağ İli Şarköy İlçesi ve Çanakkale İli Gelibolu Yarımadası'nda gerçekleşmiştir. Bu kapsamda Tekirdağ'da Şarköy, Eriklice, Yeniköy, Palamut, İğdebağları ve çevrelerinde, Gelibolu Yarımadası'nda ise Bolayır, Kavakköy, Koruköy, Güneyli, Ocaklı, Yeniköy, Bayırköy, Cumalı, Sütluçe, Eceabat, Beşyol, Büyük Anafarta ve Yalova köyleri ve çevrelerinde araştırma yürütülmüştür. Araştırma 26 Ağustos 2014-08 Eylül 2014 tarihleri arasında 11 kişilik bir ekip ile yürütülmüştür¹. 40 farklı alanda saptamalar yapılmış ve çeşitli kültür varlığı belgelenmiştir (Harita).

Çeşitli saptamalar: Yerleşmeler, nekropoller, kutsal alanlar, kale ve savunma sistemleri ana başlıkları altında gruplanabilir.

* Prof. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Cumhuriyet Mah. Silahşör Cad. No. 89 Bomonti-Şişli -İstanbul/TÜRKİYE.

1 Üniversitemiz Rektörlüğü BAP Birimi'nin maddi katkıları ile gerçekleştirdiğimiz araştırmaya Kültür Bakanlığı Temsilcisi olarak Kırklareli Müzesi'nden Sayın İrfan Candar katılmıştır. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne iznimizi sağladıkları için, Üniversitemize desteklerinden dolayı, temsilcimize ise deneyimlerini özveri ile paylaştığı ve tüm yapıcı katkıları için candan teşekkürü borç bilirim. Bu yıl ki ekip üyelerimiz: Arkeologlar : Hüseyin Erpehlivan (MSGSÜ Doktora), Haldun Arda Bülbül (MSGSÜ YL), Gülçin Karakaş (İsparta Süleyman Demirel Üniv. YL), Gözdem Güler (Dokuz Eylül Üniv YL), Ayhan Yamantürk (İsparta Süleyman Demirel Üniv. YL), Osman Yılmaz, Fotoğrafçı Doç. Dr. Seçkin Tercan (MSGSÜ), öğrenci Halil İbrahim Varol (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniv.) ve Ulaşım: Süleyman Altın ve Tolga Altın'dan oluşmaktadır. Her şeyi büyük bir özveri ile sırtlayan ekip arkadaşlarıma candan teşekkür ederim. Ayrıca konaklamamızı sağlayan Çanakkale Gelibolu Yahya Çavuş Görme Engelliler Okulu Müdürlüğü ve çalışanlarına da çok teşekkür ederiz.

YERLEŞMELER:

Geçen yıllarda Tekirdağ Şarköy ve Çanakkale Gelibolu sınırında yoğunlaştırılan çalışmalara bu yıl da yoğun şekilde devam edilmiştir. Bu kesimde incelenen alanlar ve saptanan bazı yerleşmeler şunlardır:

Gelibolu Kavak Köy Demirci Göleti Yerleşmesi:

Gelibolu Kavak Köy yakınındaki Demirci Göleti yerleşmesi, Kavak Dere-si yakınında yer alan hafif yüksekçe bir höyük yerleşmesidir. Geçen yıllarda da Şarköy ile Gelibolu Kavak Köyü arasındaki bu alanda birbirine yakın konumlanan birkaç höyük yerleşmesi saptanmış ve Prehistorik Devirde iskân edilen höyüklerin sonrasında da, Roma Devri'ne kadar kullanıldığı anlaşılmıştır. Yüzeyde Roma ve Geç Roma Devri seramik parçalarına rastlanmıştır. Ayrıca bu alanda bulunan bir figürin başı (İsis?) Çanakkale Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Gelibolu Güneyli Köyü Laletepe Yerleşmesi:

Güneyli Köyü çıkışında, yazlık siteler arasında yer alan geniş arazi Saros Körfezi'ne tamamen hakimdir. Burada doğal kayalar üzerinde platformlar ve hemen yakınında bir takım *in situ* taş bloklar tespit edilmiştir. Yakındaki bir yükselti üzerinde de gömülü halde, ancak blok taşları görülebilen bir yapı kalıntısı bulunmaktadır. Tepe bir tümülüsü ve yapı kalıntısı da mezar odasını hatırlatmaktadır. Çevrede herhangi bir arkeolojik buluntu tespit edilmemiş ve kalıntıların niteliği ve birbirleri ile olan ilişkileri anlaşılamamıştır. Tarımsal faaliyetler nedeniyle çok tahrip edilmiş tüm bu alan savunma, kült, nekropol gibi çeşitli amaçlarla kullanılmış olabilir ve daha etraflıca incelenmesi gerekmektedir.

Gelibolu Ocaklı Köyü Leştepe Höyüğü:

Ocaklı Köyü'nün Saros sahilinde yer alan Leştepe tam sahilde yer alan yüksekçe bir höyüktür (Resim: 1). Geçen yıl incelediğimiz Güneyli Köyü sa-

hilinde yer alan höyüğe (İde ?) oldukça yakındır ve önemli kıyı yerleşmelerinden biridir. Antik kaynaklarda adı geçen ve yeri şimdiye kadar tam olarak lokalize edilememiş Paion yerleşmesi buradaki yerleşme olabilir. Saros'a hakim konumdaki tepe üzerinde çok sayıda *in situ* taş blok, Prehistorik Devirden Roma Devrine kadar tarihlleme veren çok sayıda seramik gözlemlenmiştir. Yapı kalıntıları ovada da devam etmektedir.

Höyük eteklerinde yer alan ve Peribacaları'na benzeyen doğal kaya oluşumları ile de, Saros kıyılarının en görkemli güzelliklerinden birini yansıtan bu alan yakınındaki yazlık sitelerin tehdidi altındadır.

Gelibolu Yeniköy Kocabahçeler Mevkii:

Yeniköy sahilindeki Kocabahçeler Mevkii ise, yine Saros kıyısında tespit ettiğimiz bir tepe ve yamaç yerleşimidir. Alanda çok sayıda Prehistorik ve Roma Devri seramiği gözlemlenmiştir. Burası bu yıl saptadığımız ve çok önemli bir kaya kutsal alan vadisinin (Bkz. Kutsal Alanlar, Yeniköy Arıtış kaya kutsal alanı) alt eteklerini oluşturan alandır.

Gelibolu Bolayır (Lysimakheia) Çevresi Araştırmaları:

Geçen yıllarda da gözlemler yaptığımız Gelibolu Bolayır (Lysimakheia antik kenti) çevresinde yapılan gözlemlerde, Propontis'e hakim çevre tarlalarda, tarım çalışmaları sırasında ortaya çıkartılan blok taşlar incelenmiştir. Bu buluntular yerleşmenin yayılım alanı hakkında da bilgi vermektedir. Blokların ölçüleri de bir zamanlar Lysimakhosların başkenti olan bu antik yerleşmenin büyüklüğüne işaret etmektedir. Daha önceki yıllarda söz konusu bu alanlardan toplanan çok çeşitli taş blok ve mimari parçanın eski İlkokul Binası'nda toplandıkları görülmüştür.

Gelibolu Lale Tepe:

Gelibolu İlçe merkezinde, Gelibolu'ya ve Gelibolu limanına hakim konumdaki yüksekçe bir tepe incelenmiştir. Adının Lale Tepe olduğu belirtilen

bu alan, Roma ve Geç Roma Devri seramiklerinin ve cam kap parçalarının ele geçtiği bir alandır.

Gelibolu Sütlüce, Cumalı ve Bayırköy Çevreleri Araştırmaları :

Çanakkale Boğazı Köprüsü yapımı nedeni ile gündemde olan Gelibolu Sütlüce Köyü ve çevresinde, Sütlüce, Cumalı ve Bayırköy ve çevrelerinde araştırmalar yapılmıştır.

Sütlüce Kaynarca Mevkii

Burası az sayıda Prehistorik, yoğun olarak da Geç Antik Devir seramik malzemelerinin ele geçtiği bir alandır, ancak hemen yakınında kurulan Gelibolu mezbahası, rüzgar enerjisi santralleri, yol çalışmaları ve tarımsal faaliyetler nedeni ile tehdit altındadır. Zira daha önceki yıllarda Prof. Dr. Mehmet Özdoğan tarafından yürütülen yüzey araştırmalarında bu alanda saptanan Prehistorik Devir seramiklerine rastlanmamıştır².

Kalinora Burnu Yerleşmesi:

Sütlüce yakınında yer alan Kalinora Burnu, Çanakkale Boğazı'na hakim bir tepe üzerinde yükselen, iki tarafında doğal koyları olan ve yüzeyde çok fazla sayıda nitelikli seramik parçalarının ele geçtiği önemli bir kıyı yerleşmesidir (Resim: 2). Antik ve modern kaynaklarda Cumalı Köyü yakınında lokalize edilen Aegos Potami antik kentinin burası olduğuna dair bazı görüşler de bulunmaktadır³. Seramikler Arkaik'ten Roma Devri'ne dek tarih vermektedir. Antik alan tarımsal faaliyet ve modern yapılaşma nedeniyle tehdit altındadır.

Gelibolu Bayırköy:

Bayırköy'de yapılan incelemelerde, köy içerisinde yakındaki bir nekropol alanından taşınmış olabilecek Roma Devri'ne tarihlenen, Prokonessos tipi, *tabula ansatalı* taş bir lahit saptanmıştır (Resim: 3). Ancak çevrede başka bir arkeolojik buluntu elde edilememiştir.

2 Özbek 2008, 1 vd.

3 Körpe -Yavuz 2009, 226 vd.

Cumalı Köyü:

Köy içerisinde yapılan incelemelerde bir takım mermer sütun gövdeleri ve çeşitli bloklar vs. ile, iki adet Roma Devri mermer Korinth başlığı saptanmıştır. Cumalı Camisi önünde biriktirilmiş olan söz konusu parçalar şunlardır:

- Bir adet susam işliğı (iki parça halinde)
- Bir adet akıtma kanallı üzüm işliğı (pres taşı) (1.25x102x32 cm.)
- Bir adet kuyu bileziğı (çap 88 cm., yük 52 cm.)
- Mimari parçalar arasında biri mermer, diğeri granit iki adet sütun gövdesi (kalan uzunluk 1.60 cm., çap 45 cm. ve kalan uzunluk 1.80 cm., çap 35 cm.)
- Bir taş blok, daha geç bir dönemde içi oyularak yağ haznesi olarak kullanılmış olduğu belirtilmiştir.
- Bir ev bahçesinde iki adet sütun başlığı saptanmıştır. Sütun başlıklarından biri Korinth tipindedir ve Roma Devri'ne tarihlenmektedir (alt çap 23 cm., üst çap 30 cm., yük. 32 cm.) diğeri ise yine bir Korint başlık olup stilize işçiliğinden dolayı Geç Antik Devir'e tarihlenmektedir (alt çap 27 cm., üst çap 43 cm., yük 33 cm.). Sütun başlıklarının nereden geldiğinin bilinmediğı ifade edilmiştir. Sütunların ise köy yeni yerine taşınmadan evvel, eski köy meydanından getirildiğı bilgisi verilmiştir.
- Cami girişinde de küçük ölçekli mermer bir sütun kaidesi yer almaktadır
- Köy içerisinde ayrıca bir de mermer dibek taşı saptanmıştır.

Söz konusu mimari parçalar olasılıkla yakınlarda yer alan bir antik kentten getirilmiş olmalıdır. Cumalı Köyü yakınlarında adı geçen antik kent Aegios Potamı'dır ki bu güne kadar kesin yeri saptanamamıştır. Çevredeki antik kalıntıları incelemek üzere ve Aegios Potamı'nın olası yerini araştırmak üzere köy içi incelemelerinden sonra arazi çalışmalarımız çevrede devam ettirilmiştir.

Köy yakınında, eski köy yeri olduğu belirtilen ve halk arasında 'Ceneviz Kalesi' olarak adlandırılan tepelerde yapılan araştırmada, erken devirlere ait

hiçbir buluntu elde edilmemiş, ancak tepelerden biri üzerinde, kült, gözetleme ve benzeri amaçlarla kullanılmış olabilecek düzeltilmiş platformlar ve taşlar üzerinde işleme izlerine rastlanmıştır. Burası köy sırtlarının en yüksek noktası olup aşağıdaki ovaya ve denizden gelen yollara tümüyle hakimdir.

Cumalı Köyü 'Cumalı Höyük':

'Cumalı Höyük' olarak adlandırdığımız alan ise, Cumalı ve Bayırköy arasında, Cumalı Çayı'nın geçtiği ovaya ve boğaza hakim bir höyük olup, yoğun Roma, Geç Roma ve Bizans Devri seramiklerinin ele geçtiği bir alandır. Tepe eteklerinde günümüzde de kullanılan su kaynakları bulunmaktadır (Resim: 4).

Çalışmalarımızı Şarköy-Gelibolu kesişim bölgesinde (Yarımada'nın kıstak bölgesi) ve orta kesimlerde (Gelibolu Merkez ve çevresi) yoğunlaştırmakla beraber, Yarımada'nın genel topografyasını, çeşitli devirlere ait yerleşmelerin dağılımlarını ve niteliklerini anlayabilmek amacı ile de güney kesimlerde, Eceabat ve çevresinde de sürdürerek bit takım gözlemler yapılmıştır.

Gelibolu Eceabat Büyük Anafarta Köyü:

Büyük Anafarta Köyü'nde yapılan incelemelerde, köy meydanındaki kahvelerde, sütun, sütun başlığı, mermer yapı blokları gibi birçok antik mermer parçanın toplandığı görülmüştür. Bu malzemeler olasılıkla yakında Küçük Kemikli burnunda yer alan ve Alepokonesos olarak adlandırılan yerleşmeye ait olabilir. Bloklardan biri üzerinde, daha önceki yıllarda saptanarak yayınlanmış bir yazıtta, Mısır tanrılarına yapılan bir adaktan söz etmektedir. Yazıt, Trakya'da Roma Devri kültürleri arasında Mısır kültürünün varlığına ilişkin bilgi veren önemli bir buluntudur⁴. Büyük Anafarta Köy merkezindeki meydana oluşturulan Barış Müze'si ve çay bahçesinde sergilenen söz konusu parçalar şunlardır:

4 Sayar 2007, 20.

- Bir adet granit sütun parçası çap 35 cm., kalan uz. 1. 25 cm.
- Bir adet taş dibek yük 55 cm., çap 62 cm., derinlik 30 cm.
- İki adet Roma Devri mermer Korinth sütun başlığı (alt çap 33 cm, üst çap 47 cm., yük 40 cm.; alt çap 38 cm., üst çap 50 cm., yük. 47 cm.)
- Bir adet yazıtlı mermer blok (kalan uz. 1.37 cm., yük. 25 cm., gen. 47 cm.)
- İki adet sütun gövde parçası (Çay bahçesi girişinde dikili halde)
- Bir adet mermer Bizans Devri impost başlık (Köy muhtarlığı önünde) (alt 55X65 cm., üst çap 65 cm., yük. 30 cm.)

Bu müzenin biraz ilerisinde yer alan Savaş Müzesi Bahçesi'nde (Gündoğan Aile Çay Bahçesi) tespit edilen mimari parçalar ise şunlardır:

- Bir adet mermer sunak (sonraki kullanımda yarısı tıraşlanmış, alt gen. 42 cm., üst gen. 33 cm., yük. 45 cm.)
- Bir adet parapet ayağı (19X19 cm., yük. 13 cm.)
- Bir adet Bizans Devri paye (15x15 cm., yük. 50 cm.)
- Bir adet içi oyuk mermer sütun (kalan uz. 58 cm., alt çap 17 cm.)

Küçük Kemikli (Alepokonesos):

Küçük Kemikli burnunda yer alan, olasılıkla Alepokonesos antik kenti olabilecek antik alanda incelemeler yapılmıştır. Halk tarafından kaçak kazılar yapıldığı yönünde verilen bilgi üzerine, tahrip edilen alanlarda incelemeler yapılarak bölge Jandarması bilgilendirilmiştir.

Saros kıyısında kurulan önemli koloni kentlerinden bir olan antik yerleşmede Arkaik'ten Roma Devri'ne çok fazla sayıda seramik buluntu, yapı tuğlaları, taş bloklar ve çeşitli yapılara ait *in situ* taşlar görülmekte ve bu buluntular antik kentin niteliği hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ancak ne yazık ki antik alanın, özellikle de deniz kıyısı kesimlerinin devamlı surette kaçak kazılar ile tahrip edilmekte olduğu görülmüştür.

Antik kente ulaşan yol üzerinde yer alan nekropol alanı ise antik kentin geniş yayılım alanını göstermektedir. Bu alanda yalak olarak kullanılan bir tanesi yazıtlı bir takım lahitlere de rastlanmıştır⁵.

Beşyol Köyü İncelemeleri:

Yarımadanın iç kesimlerinde yapılan incelemelerde Eceabat Beşyol Köyü ve çevresi incelenmiştir. Bu bağlamda Kavaklıharman Mevkii, Beşyol Köy Merası, Anafarta Yolu Musalla Tepesi Mevkii, Anafarta Yolu Polis Orhan Tarlası Mevkii ve Kayal Tepe Mevkii Yerleşmesi incelenmiş ve bu alanların özellikle iç kesimlerde yoğunlaşan küçük çaplı Roma yerleşmelerinin izlerini taşıdıkları görülmüştür. Özellikle Polis Orhan Tarlası ve Kayal Tepe yerleşiminde yüzeyde Klasik Devir'den Roma Devri'ne kadar çok sayıda seramik buluntu gözlemlenmektedir (Resim: 5).

Ece Limanı:

Beşyol Köyü sahilindeki Ece Limanı ise, Ece Limanı, İncir Limanı ve Azmak Koyu olarak adlandırılan yan yana üç koydan oluşmaktadır. İncir Limanı'nda başlayan seramik yoğunluğu Azmak Koyu tepelerinde devam etmektedir. Arkaik'den Roma'ya yoğunluk gösteren seramikler yine Saros kıyısında yeri şimdiye kadar tam olarak lokalize edilememiş, ancak adı antik kaynaklarda geçen Paion ve Drabos adlı yerleşimler olabileceği görüşleri bulunmaktadır.

NEKROPOLLER:

Geçen yıllarda Tekirdağ Şarköy Yeniköy Akalan Mevkii'nde tespit ettiğimiz, kayaya oyulmuş mezar tipinin benzerleri, yakın bölgede Gelibolu Korköy civarında tespit etmiştik⁶. Bu yıl bu mezarların çizimleri (Çizim: 1-3) ve iç mekânların detaylı fotoğraflama işlemleri yapılmıştır.

5 Taşlıklioğlu 1971, 165 vd., Resim: 111.

6 Koçel Erdem 2014, 447 vd., 459, Resim: 10 ve 11.

Koruköy’de tespit ettiğimiz bu üç tümülüs -(Koruköy içerisindeki tümülüs (Çiz.1), Çıraktape Tümülüsü (Çizim: 2), ve Kekliktepe Tümülüsü (Çiz.3) -kaya oyulmuş bir kaya mezarı üzerine toprak yığılarak oluşturulmuş şekilleri ile Türkiye Trakyası’nda ilk defa tespit ettiğimiz bir tümülüs türüdür. Ancak bu tip kaya zeminine oyulu tip değildir⁷. Hepsi dromoslu (ancak dromoslar tahrip edilmiş haldedir), iki odalı ve klineli tümülüslerin içleri çok karıştırılmış olduğundan herhangi bir buluntu elde edilmemiş, çevrede ise çok az amorf Roma Devri yalın seramik parçası ele geçmiştir.

KUTSAL ALANLAR:

Bölgedeki kutsal alanların incelenmesi yeni tiplerin tespitini sağlamıştır⁸.

Şarköy Kapıkaya/Harmankaya/Kiraztarla Kaya Kutsal Alanı

Şarköy’de mevki adlarına göre isimlendirilen Kapıkaya, Harmankaya ve Kiraztarla Mevkileri -bu üç mevki aslında aynı alanın bir parçasıdır- kayalar üzerinde yer alan çeşitli ebatlarda sunu çukurları, platformlar ve derin kanalların tespit edildiği, derin bir vadide konumlanan bir kaya kutsal alanıdır. Geçen yılın çalışmaları sırasında Kapıkaya ve Harmankaya incelenmiş⁹, bu yıl da Kiraztarla’da saptamalar yapılmıştır. Bu mevkilerin hepsi orman alanı içerisinde.

Kiraztarla’da çapları yaklaşık 10-28 cm., derinlikleri ise yaklaşık 10 cm. olan değişik çaplarda bazen tek, bazen yan yana oyulmuş sunu/adak çukurları bulunmaktadır (Resim: 6). Ayrıca kayaların en üst noktasından aşağıya doğru inen derin oyulmuş kanallar saptanmıştır (Resim: 7). Kayalar üzerindeki bu tür izlerin bir takım ritüeller ve sunularla alakalı olduğu düşünülmektedir.

7 Bu konudaki araştırmalarımız ve yayın çalışmamız devam etmektedir.

8 Söz konusu bu kutsal alanların nitelikleri ve bu alanlarda ele geçen verilerin incelenmesi 2015 yılında gerçekleştirilecek ‘Tekirdağ Kutsal Ganos Dağı ve Çevresindeki Kutsal Alan Modelleri ve Nitelikleri’ başlıklı TÜBİTAK Projesi kapsamında detaylı olarak ele alınacaktır.

9 Koçel Erdem 2014, 446 vd., 459, Resim: 9.

Gelibolu Yeniköy Arıtış Kaya Kutsal Alanı

Bu yıl da, Gelibolu Yarımadası'nda, Yeniköy-Fındıklı Köy arasında, çok geniş bir vadi içerisinde yer alan ve Saros'a tamamen hakim konumlu bir kaya kutsal alanı daha tespit edilmiştir (Resim: 8). Oldukça geniş bir vadiye yayılı bu alan, irili ufaklı, yüksek ve alçak pek çok kaya kütlesi üzerinde, sığ ve derin, tekli ya da çoklu birçok adak çukurlarının görüldüğü bir alandır (Resim: 9). Vadi olağanüstü güzellikte doğal kaya oluşumlarına sahiptir ve günümüzde ormanlık alan içerisindedir. Çevrede ayrıca kaya sığınağı tarzında sığ mağaralar yer almaktadır, ancak çevrede Prehistorik Devir'e tarihlenecek herhangi bir buluntu elde edilmemiştir (Resim: 10). Ele geçen bir seramik parçası ise, üzerinde basamak şeklinde bir yapı ve bu yapı üzerine uzanmış bir el betiminin olduğu bir parçadır. Sahne tam olarak tanımlanamamakla beraber Roma Devri'ne ait oinophoros tipinde kabarmalı bir kaba ait olmalıdır (Resim: 11). Çevrede çok az miktarda, sağlıklı tarih vermeyen, yalın birkaç seramik parçası daha saptanmıştır.

Hem Şarköy hem de Gelibolu'daki bu tarz kayalık kutsal alanlar, Anadolu'da Frig kültüründe ve Trakya'nın Kuzeybatı kesiminde, Edirne (hem iç kısımları, hem de Saros kıyıları)¹⁰, Kırklareli ve Istranca Dağları çevresinde görülen görülen açık hava kaya kutsal alanlarını anımsatmaktadır, ancak niteliklerinin etraflıca anlaşılması için detaylı incelemelere gereksinim vardır.

KALE VE SAVUNMA SİSTEMLERİ

Şarköy Sufunya Kalesi ve Kutsal Alanı?

Önceki yıllarda saptadığımız ve bu yıl 'sit alanı' kapsamına alınan Şarköy Sufunya Kalesi, M.Ö. 4. yüzyılda Ksenophon'un *Anabasis*'de söz ettiği Propontis kıyısı kalelerinden bir olmalıdır. Arkaik Devir'den Roma Devri'ne kadar seramik buluntuların ele geçtiği alanda doğal taşlarla harçsız olarak örülmüş *in situ* duvar tepenin eğimine uyarak kıvrılarak yükselmektedir¹¹. Aa-

10 Beksac 2014, 253 vd.

11 Koçel Erdem 2013, 57 vd., Res. 8 ve 9.

raştırmamızda, buraya ulaşan yollar ve çevresi ile olan ilişkiler anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu yıl yürüteceğimiz TÜBİTAK Projesi kapsamında daha detaylı incelemeler yürütülecek ve tepe üzerindeki savunma duvarının 3D scan yöntemi ile dökümantasyonu yapılacak, ayrıca bir arazi modeli oluşturulacaktır.

Bu alanın, Tekirdağ Bölgesi'nin antik kaynaklarda da söz edilen en önemli kutsal alanı olan Ganos Dağı zirvesindeki Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) Kalesi gibi öncesinde bir kutsal alan, sonrasında ise bir savunma kalesi olarak kullanılıp kullanılmadığı önemli bir sorunsaldır. Alanın konumu ve yüzeyde görülen malzemenin niteliği kutsal alan vasfına uygundur.

SONUÇ:

Araştırmanın bazı sonuçları şunlardır:

- Hem Propontis kıyılarında, hem de Gelibolu Yarımadası kıyılarında kurulan koloni yerleşmelerinin gerek antik kaynaklar, gerek se modern araştırmacılar tarafından daha etraflıca tanınmalarına karşılık, araştırma bölgemizin iç kısımlarında yer alan ve özellikle de nitelikli sigillata seramikleri ile dikkati çeken küçük çaplı birçok Roma Devri yerleşmesi saptanmıştır.
- Geçen yılki tespitlerimiz arasında yer alan, Gelibolu Koruköy'deki üç kaya mezarının (Koruköy içerisinde yer alan mezar, Koruköy Çıraktepe ve Koruköy Kekliktepe) fotoğraflanması ve çizim işlemleri yapılmıştır. Bu üç mezar da, kayaya oyulmuş – ancak kaya zeminine oyulu halde değil- bir kaya mezarının üzerinde, bir tümülüs tepesinin oluşturulduğu tiptir. Şarköy Akalan Mezarı ile aynı tipte olan kaya mezarları, Şarköy-Gelibolu arasındaki bölgede kaya mezarı geleneğinin bir göstergesidir. Bu kaya mezarı üzerinde oluşturulan tümülüs tipi ise, Türkiye Trakyası tümülüs mezar tipleri arasında saptanan yeni bir tiptir. Çevredeki çok az sayıdaki seramik buluntusu bu mezarların Roma Devri'nde kullanılmış olduklarına işaret etmektedir.
- Geçen yıllarda saptadığımız Tekirdağ Şarköy Sufunya Kale yerleşmesi bölgedeki Trak kalelerine dair önemli bir örnektir. Ancak Kartaltepe/

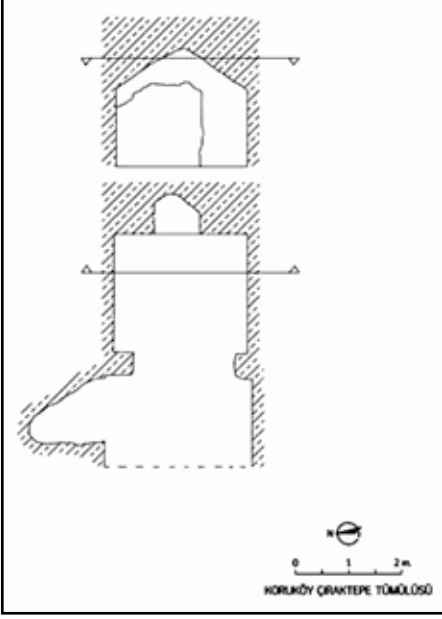
Bakacaktepe Kale ve Kutsal Alanı'nda olduğu gibi bölgedeki kutsal alan-kale sorunsalına dikkati çekmekte ve bir kez daha kale-kutsal alan ilişkilerinin gözden geçirilmesini gerekliliğini ortaya koymaktadır.

- Yine geçen yıl Tekirdağ Şarköy'de saptadığımız, bölgenin önemli bir kaya kutsal alanı olan Kapıkaya/Harmankaya Mevkii'sinde yapılan çalışmalar bu yıl genişletilerek yakındaki Kiraztarla Mevkii'nde yürütülmüş, burada kayalar üzerinde sunu çukurları ve derin kanallar olan bir alan tespit edilmiş ve incelenmiştir. Aynı nitelikte bir alan da Gelibolu Yarımadası'nda ilk kez saptanmıştır. Burası Yeniköy'ün hemen altında Saros Körfezi'ne hakim geniş bir vadide yer alan 'Yeniköy Arıtışı Kaya Kutsal Alan Kompleksi'dir. Bu alanlar Bulgaristan ve Türkiye Trakyası'nın Kuzeybatı kesiminde Kırklareli, Edirne ve Istanca Dağları'nda benzerleri olan ve 'Trak' kutsal alanları olarak nitelendirilen kaya kült alanlarının benzeridir ve bu tarzdaki kült yerlerinin Kuzey Propontis ve Saroz Körfezi kıyılarındaki varlığını ortaya koymaktadır.
- Araştırma bölgemizde antik yerleşimleri büyük çoğunluğu tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Tarımsal amaçlı kullanım, yazlık konut, rüzgar santralleri, yol, baraj ve köprü yapımı nedeniyle pek çok alan tehdit altındadır ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu nedenle büyük önem taşıyan belgeleme çalışmalarına önümüzdeki yıl da devam edilecektir.

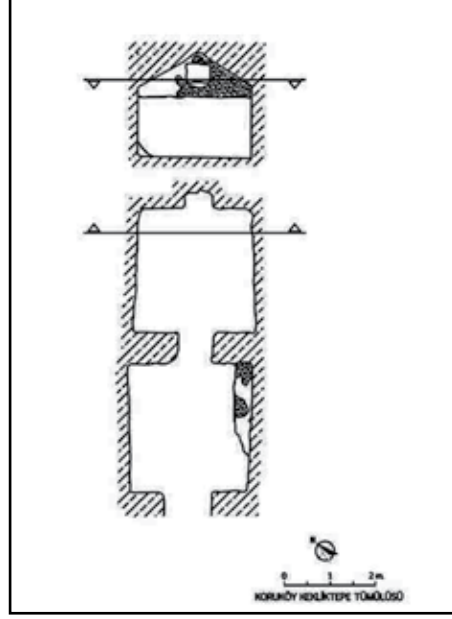
KAYNAKÇA

- ARCHIBALD, Z. H. 1998: *The Odrysian Kingdom of Thrace. Orpheus Unmasked*, Oxford.
- DANOV, C. M. 1976: *Altthrakien*, Berlin, New York.
- BEKSAÇ, E. 2014: 'Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne, Kırklareli Yüzey Araştırması 2013', 32. AST/1, 253-268.
- FOL, V. 2007: *Rock Topoi of Faith in the Eastern Mediterranean and in Asia Minor During the Antiquity*, *Studia Thracica* 10, Sofia.

- ISAAC, B. 1986: *The Greek Settlements Until the Macedonian Conquest*, Leiden.
- KAHRSTEDT, U. 1954: *Beitraege zur Geschichte der thrakischen Chersones*, Baden-Baden.
- KOÇEL ERDEM, Z. 2013: 'Tekirdağ Ganos Dağı Arkeolojik Yüzey Araştırması 2011 Yılı Çalışmaları', 30. AST/1, 51-68.
- KOÇEL ERDEM, Z. 2014 : 'Tekirdağ Merkez ve Şarköy İlçeleri ile Çanakkale Gelibolu Yarımadası (Trakya Khersonesos'u) Yüzey Araştırması 2013 Yılı Çalışmaları', 32. AST/1, 437-461.
- KÖRPE, R. – YAVUZ, M. F. 2009: 'The Location of Aigospotamoï', *SOMA 2007: Proceedings of the XI Symposium on Mediterranean Archaeology, Istanbul Technical University*, 24-29 April 2007, *BAR International Series*, Oxford, 226-230.
- KÜLZER, A. 200 : *Ostthrakien (Europe). Tabula Imperii Byzantini* 12, Wien.
- LOUISA, L.- LAITAR, A., 'Propontic Thrace', *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford, 795-1007.
- ÖZBEK, O. 2008 : 'Kaynarca: A Neolithic Mound in Gelibolu Peninsula', *Anatolia Antiqua* XVI, 1-12.
- SAYAR, M. H. 2007: 'Doğu Trakya'da Yüzey Araştırmaları 2006', *Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü, Haberler*, Mayıs 2007, Sayı 4, 19-20.
- TAŞLIKLIOĞLU, Z. 1971: *Trakya'da Epigrafya Araştırmaları*, İstanbul.
- TZVETKOVA, J. 2000: 'Siedlungen und Siedlungssystem auf der Thrakischen Chersonesos in der Vorrömischen Zeit', *Thracia* 13, 431- 462.
- TZVETKOVA, J. 2008: *History of the Thracian Chersonese (From the Trojan War Until the Time of the Roman Conquest)*, Sofia.

Çizim 2: Gelibolu Koruköy Çıraktepe Tümülüsü.

Çizim 3: Gelibolu Koruköy Kekliktepe Tümülüsü.

Resim 1: Gelibolu Ocaklı Köyü Leştepe Höyük.

Resim 2: Gelibolu Kalinora Burnu seramikleri.

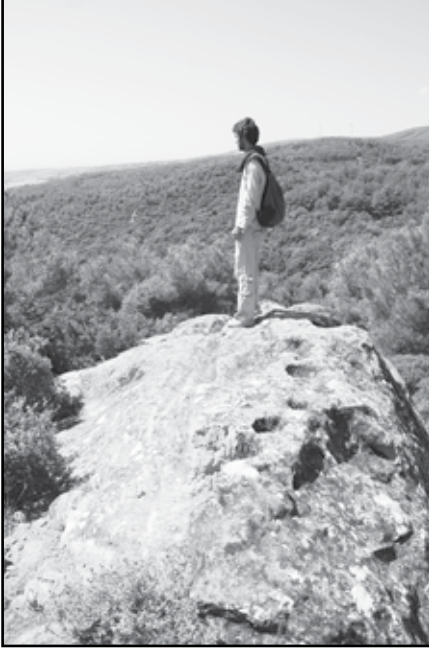
Resim 3: Gelibolu Bayırköy Roma Devri lahti.

Resim 4: Gelibolu 'Cumalı Höyük'.

Resim 5: Gelibolu Eceabat Beşyol Köyü Kayaltepe Yerleşimi seramikleri.

Resim 6: Şarköy Kiraztarla Kaya kutsal alanı sunu çukurları.

Resim 7: Şarköy Kiraztarla Kaya kutsal alanı kanallar.

Resim 8: Gelibolu Yeniköy Arıtış Kaya kutsal alanı genel görünüm.

Resim 9: Gelibolu Yeniköy Arıtış Kaya kutsal alanı sunu çukurları.

Resim 10: Gelibolu Yeniköy Arıtış Kaya kutsal alanı kaya sığınağı.

Resim 11: Gelibolu Yeniköy Arıtış Kaya kutsal alanı, kabartmalı seramik parçası.

THE ANTIOCHIA AD CRAGUM ARCHAEOLOGICAL RESEARCH PROJECT: 2014 SEASON

Michael HOFF*
Birol CAN
Rhys TOWNSEND
Ece ERDOĞMUŞ
Timothy HOWE

Excavations at the ancient Roman city of Antiochia ad Cragum (Güney Köyü, Gazipaşa) were conducted from June 15 to August 15, 2014 for ACARP's eighth season. The areas of the site that underwent excavation include the Great Bath, the Peristyle, the Northeast Temple area, and the Acropolis. The excavation results of selected areas are summarized below. In addition to excavation, we continued our studies on the architectural material of the Northeast Temple as we work towards eventual anastylosis of the structure. Principal excavation of the Northeast Temple was completed in 2012, but study of the revealed platform and the architectural material continues.¹

* Michael HOFF, University of Nebraska/USA.
Birol CAN, Atatürk University/TÜRKİYE.
Rhys TOWNSEND, Clark University/USA.
Ece ERDOĞMUŞ, University of Nebraska/USA.
Timothy HOWE, St. Olaf College/USA.

1 We are grateful to the Archaeological Directorate of the Ministry of Culture and Tourism for continuing to grant us an excavation permit. We are also thankful to S. Türkmen, director of the Alanya Archaeological Museum for assistance throughout the summer. Our representative for the season was Gültekin Yanbeyi and we thank him for his participation. Funding in part for the 2014 season was generously provided by the Hixson-Lied College of Fine and Performing Arts of the University of Nebraska. Also, we owe a debt of gratitude to the students, staff, and volunteers who made the season a wonderful success.

Peristyle

The Peristyle is located immediately south of the Great Bath (Fig. 1). In 2013 we investigated the Peristyle, in particular we opened trenches along its east side to explore the stylobate and the colonnade's interior. Also in 2013 we examined an anomaly near the center of the peristyle court. The "anomaly" was actually a structure that occupies the footprint of an earlier building at that location, possibly a temple. The structure was fronted by a tetrastyle porch, consisting of granite columns, that allowed access into the building's interior. The floor of the interior is decorated with a mosaic containing geometric patterns (Fig. 2). There are architectural remains of a building's marble entablature scattered about the site (capital, geison, acroteria, etc.) that may have originated with the early phase of this building. Our preliminary assessment is that the mosaic pavement within the cella belongs to the second phase of the structure's history.

In 2014 several trenches were opened at various locations of the Peristyle structure in order to elucidate questions that went unanswered in 2013. Trench 013 explored the southeast corner in order principally to discover the corner of the temple to give its complete dimensions which are now determined to be 18.20 X 10.87 m. (Figs. 3 and 4).

Trench 033 was opened to probe the building's NE corner. By the end of the season, the corner had not yet been uncovered, although the trench did discover a segment of a late Roman lime kiln and a large fragment of a granite column from the rear colonnade of the Peristyle (Fig. 5).

There is a noted difference of 1.455 m. between the elevations of the Bath Courtyard and the colonnade of the adjacent Peristyle. There must have been a connector, in the form of stairs or a ramp, between the two areas in order to provide communication between the two zones. Trench 039 was designed to test a theory that the connector was located at the northeast corner of the Peristyle that would be aligned with an opening at the southeast corner of the Bath Courtyard. We had already discovered, in a trench excavated in 2013, parallel walls leading from the Bath Courtyard towards the Peristyle. We had anticipated that these walls lead to a propylon with stairs that connected to the Peristyle. Instead we discovered the rear (north) wall of the Peristyle

within Trench 039 contained no openings, and therefore afforded no access to the upper Bath Courtyard. The connector must be located elsewhere. In addition, more of the lime kiln that was first noticed in 2013 (TR 033) was discovered within this trench (Fig. 6). Ultimately we decided to leave the lime kiln untouched until future seasons.

Büyük Hamam / Great Bath

Büyük Hamam'ın mozaik döşemeli ve geniş bir havuza sahip palaestrası 2012 ve 2013 sezonlarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında tamamen açılmış, üzeri jeotekstil ve kumla kapatılmıştı. 2014 yılında tekrar açılarak gerek zeminini kaplayan mozaiklerde gerekse mekânın tam ortasında yer alan havuzun mermer plaka döşeli zemininde acil müdahale gerektiren onarımlar gerçekleştirilmiştir (Fig. 7).

Bu yılki çalışmalarda, havuzun temiz su ihtiyacının karşılanması ve atık suyun tahliyesi konusunda aydınlatıcı bilgilere ulaşılmıştır. Palaestra mozaik zemini üzerinde biri havuzun doğusunda, diğer ikisi de havuzun güney ve kuzey ucunda olmak üzere üç adet rögar ağzına yer verilmiştir (Fig. 8). 2014 sezonu içerisinde bu açıklıkların içerisinde temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Atık su kanallarını dolduran dolgu toprak kısmen temizlenmiş, rögar altlarında zemin seviyelerine ulaşılmıştır. Palaestranın altında ızgara gibi dolaşan atık su kanalları güneyden kuzeye doğru alçalarak devam etmektedir. Bu da atık suyun tahliye yönünü bize gösterir. Buna göre, gerek mozaik döşeme üzerinde biriken atık su, gerekse havuz suyu, bu kanallara boşalmakta, ardından kuzey yönde hamamı terk etmektedir (Fig. 9). Bu kanallar kısmen takip edilmiş olup, sadece palaestrada değil, hamamın diğer bölümlerinde de devam ettiği anlaşılmaktadır.

Doğu rögar açıklığının altında, kanalın sıvalı duvarları üzerinde grafitilere yer verilmiştir. Aynı duvar üzerinde olmak üzere açıklığın kuzeyinde IA ve hemen altında K, güneyinde Δ IA yazıları çok net okunabilmektedir (Fig. 10). Benzer bir grafitiye kuzey rögar altında da (K) rastlanmıştır. Kuzey rögarın kapağı in situ olarak ele geçmiştir. Üç parça halinde ele geçen mermer kapak tümlenerek yerine yerleştirilmiştir. Bu rögarın yaklaşık zemin seviyesinde,

havuzla bağlantı sağlayan kurşun bir boru bulunmaktadır. Havuzun zemin seviyesine açılan bu kurşun boru havuzun suyunun atık su kanalına tahliyesini sağlamaktadır. Bu kısımda rastlanan çok sayıda sikke, rögar kapağı deliklerinden düşmüş ya da havuz suyu boşaltılırken burada birikmiş olmalıdır.

Palaestra doğu duvarının hemen dışında geçen yıl rastlanan ve bu yıl tamamen açılan küçük bir yapı mevcuttur (Fig. 11). Kuzeydoğu-güneybatı yönünde yaklaşık 6,5 m, kuzeybatı-güneydoğu yönünde 4,77 m. ölçülerinde olan yapının güneybatı kenarı apsidal sonlandırılmıştır. Temel seviyesinde korunan yapının kenarları düzgün işlenmiş mermer bloklarla örülmüş, iç kısmı daha kaba taşlarla oluşturulmuştur. Yapının Hamam'la bağlantısı, işlevi, su sisteminin bir parçası olup olmadığı netlik kazanmış değildir, ancak, Hamam palaestrasının doğu duvarı altındaki kurşun boru bu yapı tarafından Hamam'a doğru su taşımaktadır. Söz konusu kurşun boru, palaestranın mozaik döşemesi altında devam etmektedir.

Palaestra'nın yaklaşık yarı yükseklikte korunabilmiş olan batı duvarı üzerinde, batıdaki mekânlara geçişi sağlayan kapılar arasında dikey künk kanalları ve iki adet niş yer alır. Bu nişlerden birinin sadece yeri tahmin edilebilirken, güneydekinin yaklaşık yarısı sağlamdır. Geçen yıl açılıp temizlenen bu nişin zemininde bulunan ve iki büyük parçaya ayrılmış olarak ele geçen yazıtlı mermer blok kazı deposuna taşınmıştı. Bu sezon, restoratörler bu blokların uygun teknik ve malzemelerle birleştirilmesini gerçekleştirmiştir.

Palaestranın güney duvarının yaklaşık ortalarında 2103 yılında tespit edilen geç dönem cam fırınının kazıları 2014 sezonunda tamamlanmıştır. Yaklaşık 3 m. çapındaki bu fırın palaestranın güney duvarını ve mozaik döşemeyi kısmen tahrip etmiştir (Fig 12). Fırının çevre sıvasından analiz örnekleri alınmıştır. Fırının, biri kuzeyden mozaik zemin tarafından, diğeri batıdan olmak üzere iki girişi olabileceği tahmin edilmektedir. Bunlardan önce kuzeydekinin kullanıldığı, daha sonra diğerrinin açıldığı sanılır. Geçen sezon, palaestranın hem cam fırını civarında, hem de batı duvar önünde yoğun biçimde cam cürufalarına ve ikinci kullanım cam parçalarına rastlanmıştı. Bu, sadece fırın kısmının değil, palaestranın belki de tamamının cam üretimi için bir atölye olarak kullanılmış olabileceğini gösterir. Cam fırını içinden Bizans dönemine ait farklı formlarda seramik parçaları da ele geçmiştir.

Bu yılki Büyük Hamam kazılarının önemli bir ayağını frigidarium çalışmaları oluşturmuştur. Mozaik zeminli ve havuzlu palaestra kısmının güneybatısında yer alan frigidarium bölümünün yaklaşık %60'ı zemin seviyesine kadar açılmıştır (Fig. 13). Doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 17 m, kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 9 m. ölçülere sahip olan frigidariumun batı ucu apsidal sonlanmaktadır. Zemine yakın seviyelerde, özellikle apsis civarında üst yapıya ait profilli mermer bloklara rastlanmıştır. Tamamen mozaik döşemeyle kaplanmış olan zemini büyük oranda tahrip olmuştur. Korunan parçalardan, geometrik ve bitkisel süslemelere yer verildiği anlaşılır.

Frigidarium'un apsidal sonlanan batı kısa kenarında 5 adet yarımdairesel niş yer alır. 1,00 ila 1,40 m. arasında değişen genişliklere sahip bu nişler yaklaşık 0,50-0,60 m. derinliktedirler. Nişlerin tabanı, frigidarium zemin mozaiklerinden 0,35-0,55 m. arasında değişen yüksekliklerdedir. Bu farklılık, niş tabanlarının orijinal yükseklikleriyle korunamamış olmasıyla ve özellikle de kaplama sıvalarının dökülmüş olmasıyla ilgilidir. Apsisin güneybatısında yer alan niş en geniş olanıdır (1,40 m). Bu niş içerisinde dış mekâna açılan 0,60 m. genişliğinde dar bir geçiş bırakılmıştır.

Frigidariumla palaestra arasındaki bağlantı bir koridor ve kapıyla sağlanmıştır. Mozaik döşeli bu koridorun kuzey duvarındaki bir kapıdan ulaşılan mekânın latrina olabileceği sanılmaktaysa da, kazıları tamamlanmadığı için kesin tanımlaması yapılamamıştır. Frigidariuma girişi sağlayan kapının mermer eşiğinin iki yanında yükselen söveleri kısmen ve yıkık olarak günümüze ulaşmış, bunlar ayağa kaldırılarak geçici/acil onarımları gerçekleştirilmiştir.

Sütunlu Cadde / Colonnaded Street

Sütunlu Cadde'de 2014 yılında gerçekleştirilen çalışmalar ağırlıklı olarak sütun ayağa kaldırma projesine odaklı sürdürülmüştür. Bu amaçla, bir restorasyon projesi hazırlanmıştır. İlk etapta, portikonun, yıkıldığı yer ve yön itibarıyla ait olduğu yer kesin olan iki granit sütunun ayağa kaldırılmasına öncelik verilmiştir.

Öncelikle kısmen toprak altında olan bu iki granit sütun açığa çıkarılmış,

stylobatın bu bölümü temizlenmiştir. Stylobat üzerinde sütunların durması gereken yerlerdeki anathyrosis ve kurşun akıtma izleriyle dübel delikleri (kenet yuvaları) görülmektedir. Stylobat üzerinde, sütunların oturduğu kısımlardaki anathyrosis izleri, bu kısımlarda olması gereken sütun kaidelerinin boyutları hakkında bilgi vermektedir. Şu ana kadar, sütunların oturduğu bu kaidelere ait birkaç küçük parça dışında sağlam bir kaideye rastlanmamışsa da, bu parçalar yardımıyla bu kısımda olması gereken kaidelerin profilleri ve ölçüleri anlaşılabilmektedir. Bu ölçülere göre, iki adet mermer kaide yontulmuş ve stylobatın üzerinde ait oldukları yerlere yerleştirilmiştir. Ardından 4,10 m. yükseklikteki iki granit sütun, bu mermer kaideler üstünde ayağa kaldırılmıştır (Fig. 14). Stylobat, kaide ve granit sütunlar arasındaki bağlantı fiber-glass çubuklarla sağlanmış, epoxy enjekte edilerek sıkıştırılmıştır.

Acropolis

Work began by evaluating the buildings and existing structures on the acropolis. Three principle structures were identified and selected for excavation (arbitrarily named I, II, and IV). A trench was also opened in the “street” area between the southwest wall of Structure II and the northeast wall of Structure IV. Clearing excavation in all three structures removed all loose debris, including wall-fall, organic debris, alluvia, and windborne sediments. Architectural pottery predominated but fine wares and storage amphora were present as were glass, bronze, iron and worked marble and limestone.

Structure I appears to be an industrial work area of two floors, with a porch on the eastern side. A dry-stone dividing wall of much later construction and an external stairway extends from the northeastern wall down to the eastern corner, underneath the porch. A curvilinear wall also emerges beneath the foundations of the southern wall, which Structure I shares with Structure II. Of particular note were the two grave features, lined with large stones and capped with flat flagstones. The grave along the western wall had been robbed, while the other along the northern wall was undisturbed. The undisturbed grave contained the remains of a mature adult male. Dentition was worn but not particularly so, indicating mature, but not advanced age.

Fine wares, glass, and glass beads were all found in the fill surrounding the human remains.

Structure II features an eastern-facing apse, foundation stones east of Trench AC2A, and a vaulted ceiling preserved to the west of Trench AC2B. Excavations uncovered a plaster floor throughout Trenches AC2A and AC2C, with interior buttresses and a bench on the southeastern wall of AC2C. Trench AC2B contained a flagstone floor and amphora storage niches, as well as glass, fine ware pottery, and bronze door and furniture pieces. Of particular note was a child burial, neonate or perinate, in a re-purposed osteotheke, found along the northern wall of AC2A. Preliminary identification of the structure is that it is a church of early Byzantine date (Fig. 15).

Structure IV consists of a large two-room building with large, ashlar walls, regular post-holes in the walls to support floor beams above the ground floor, two well-constructed thresholds and doorframes in the northeast and southeast walls. A small storage room exists along the northwestern side of the interior dividing wall. A large bas relief cross in two pieces was found 30 cm. outside the northeast doorway and the stones to the east of the same doorway bore a number of small inscribed crosses.

Figure 1: Aerial view of Peristyle and 'Temple' in foreground; Great Bath and Mosaic Courtyard in background.

Figure 2: Aerial view of Peristyle 'Temple.' Stylobate of north colonnade visible in Trenches 033 (left) and 032 (right).

Figure 3: Peristyle. Trench 013. Foundations for southwest corner of the 'Temple,' from east.

Figure 4: Peristyle. Trench 013. Foundations for southwest corner of the 'Temple,' from south.

Figure 5: Peristyle. Aerial view of Trench 033. Lime-kiln wall at bottom right of trench; top: Peristyle 'Temple'; right: north colonnade.

Figure 6: Peristyle. Trench 039, from south.

Figure 7: Great Bath and Mosaic Court. Aerial view from northeast.

Figure 8: Great Bath. Drain opening at north end of piscina.

Figure 9: Great Bath. North drain from piscina, from south.

Figure 10: Great Bath. North drain. Graffito.

Figure 11: Aerial view of Square Monument, east of Mosaic Court.

Figure 12: Mosaic Court. South wall. Late Roman glass furnace, from northeast.

Figure 13: Great Bath. Aerial view of Frigidarium, August 2014.

Figure 14: Colonnaded Street. Restored columns, from south-east.

Figure 15: Acropolis. Nave of Structure II, from southwest.

SEBASTOPOLİS ANTİK KENTİ VE ÇEVRESİ

2014 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Şengül Dilek FUL*

Murat TEKİN

Tekin SUSAM

Emine Saka AKIN

Sebastopolis Antik Kenti ve çevresi 2014 yılı arkeolojik yüzey araştırması, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 10.07.2014 tarih ve 135026 sayılı izniyle, 21 Ağustos 2014-11 Eylül 2014 tarihleri arasında Tokat İline bağlı Sulusaray, Yeşilyurt, Artova ilçe merkezleri ve köylerinde gerçekleştirilmiştir (Harita: 1)¹. Yüzey araştırmamızda, Rize Müzesi'nden sayın Süleyman Navdar Bakanlık Temsilcisi olarak görev almıştır². Araştırmamız, Yrd. Doç. Dr. Şengül Dilek Ful ve Öğr. Gör. Murat Tekin'den oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr. Şengül Dilek FUL, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Tokat/TÜRKİYE.

Öğr. Gör. Murat TEKİN, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Tokat/TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Emine Saka AKIN, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Tokat/TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Tekin SUSAM, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, Tokat/TÜRKİYE.

1 Yüzey araştırması çalışmasına izin veren, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, çalışmalarda yakın ilgi ve desteklerini gördüğümüz Tokat Valiliği'ne, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na, çalışmalarımızın bütün giderlerini karşılayan Tokat İl Özel İdaresi'ne, çalışmalarımız esnasında yakın ilgi ve desteklerini gördüğümüz Sulusaray, Yeşilyurt, Artova Kaymakamlıkları ve Belediye Başkanlıkları'na teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmalarımızın her aşamasında bize destek olan Sulusaray İl Genel Meclis üyesi Hüseyin Atındı beyefendiye ve çalışmalarımız sırasında misafirperverliklerini bizlerden esirgemeyen yöre halkına teşekkürlerimizi sunuyoruz.

2 Çalışmalarımızda sergilediği özverili katkıdan dolayı kendilerine teşekkür ederiz.

SULUSARAY İLÇE MERKEZİ ve KÖYLERİ

Sulusaray İlçe Merkezi: 2013 yılında Sulusaray ilçe merkezinde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmaları sırasında çeşitli nedenlerden dolayı araştırma yapamadığımız yerlere gidilerek ilçenin tamamı incelenmiştir. Bu bağlamda, Menderes Çolak ve Mesut Çolak adlı vatandaşların evlerinde insitu olabilecek sütun parçaları ile muhtelif yapı elemanları tespit edilmiştir. Yine bu civarda yaptığımız araştırmalar sırasında, Osman Taşkın'ın evinin girişinde muhtelif yapı elemanlarına ve bir sütun parçasına, Mustafa Sucu'nun evinin köşelerinde ve civarında blok taşlara ve Mehmet Taşkın'ın evinin iç duvar örgüsünde kullanılmış bir sütun parçasına rastlanmıştır.

Sulusaray İlçesi'nin Köyleri

Çime Köyü: İlçe merkezine 3 km. uzaklıkta olan Çime Köyü'nde gerçekleştirdiğimiz araştırmalar sırasında, Mihriban Palas adlı vatandaşın evinin önünde 2 adet blok taş, Abbas Bostancı adlı vatandaşın odunluğunda ise, bir İon sütun başlığı tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra, Refik Şeker adlı vatandaşın bahçesindeki ahırın duvarında, bir blok taş ile Ali Şeker'in evinin dış duvar örgüsünde kullanılmış ve üzerinde 3 satır Grekçe yazının yer aldığı, uzunluğu 80 cm., genişliği ise, 47 cm. olan bir taş tespit edilmiştir. Ayrıca, Çime Köyü mezarlığında bir sütun parçası ile blok taşların devşirme malzeme olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Yine burada yaptığımız araştırmalar esnasında, Çötederesi Mevkii'nde bir yamaç yerleşmesi ile Çime Köyü'nün biraz dışında kalan ve köy halkı tarafından Hasan Kalesi olarak adlandırılan yerde 15 m. yüksekliğe sahip bir tümülüs (Koordinatları: 1- (37S) 0253885E/4423915N, 2- (37S) 0253925E/4423878N, 3- (37S) 0253961E/4423910N, 4- (37S) 0253970E/4423936N, 5- (37S) 0253945E/4423964N, 6- (37S) 0253913E/4423952N) tespit edilmiştir.

Bayazıt Köyü: İlçe merkezine 17 km. uzaklıkta bulunan Bayazıt Köyü'nde gerçekleştirdiğimiz araştırmalar sırasında, İsmail Boyraz adlı vatandaşın evinin bahçesinde, 113 cm. uzunluğunda, 77 cm. genişliğinde, 60 cm. yüksekliğinde, üzerinde haç motifinin yer aldığı bir vaftiz teknesi (Resim: 1) ile Hüseyin Boyraz adlı vatandaşın evinin bahçesinde atıl bir vaziyette mimari bir parça

saptanmıştır. Ayrıca, Araböreni Mevkii adı verilen günümüzde tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü yerde yoğun şekilde çatı kiremiti parçalarına rastlanılmıştır. Burası düz bir yerleşim alanı özelliği göstermektedir.

Selimiye Köyü: İlçe merkezine 17 km. uzaklıkta bulunan Selimiye Köyü'nün merkezinde bir sütun parçası tespit edilmiştir.

Alanyurt Köyü: İlçe merkezine 9 km. uzaklıkta bulunan Alanyurt Köyü'ndeki Aşağı Mahalle'de Gürkan Bilgen adlı vatandaşın evinin yakınında bir blok taş saptanmıştır. Köy mezarlığının ön duvar örgüsünde, mimari bir parçanın yanı sıra, mezarlığın kapısının sağındaki duvar örgüsünde kesme bir blok taş ile mezarlığın içerisinde ortasında silik vaziyette bir haç motifinin yer aldığı bugün musalla taşı olarak kullanılan 182 cm. uzunluğa, 62 cm. genişliğe ve 29 cm. kalınlığa sahip diğer bir mimari parça devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Ilıcak Köyü: İlçe merkezine 3,7 km. uzaklıkta bulunan Ilıcak Köyü içinde, Hüseyin ÖZDEMİR adlı vatandaşın bahçe duvarının köşesinde bir sütun parçasının devşirme malzeme olarak kullanıldığı görülmüştür. Ilıcak Köyü Camisi'nin bahçesinde ise, 117 cm. uzunluğa, 98 cm. genişliğe, 40 cm. kalınlığa sahip ve üzerinde 22 satırlık Grekçe bir yazıtın yer aldığı bir blok taş tespit edilmiştir. Bu blok taşın üzerindeki yazıtın sağ ve sol kısımları kısmen tahrip edilmiştir. Cami minaresinin hemen yanında bir kaide (ya da sunak) olduğunu düşündüğümüz bir kültür varlığı ile köyün dışında yer alan Ilıcak Kaplıcaları'nın girişi yakınında, Zafer Akdoğan adlı vatandaşın garaj kapısının her iki yanında birer sütun parçası tespit edilmiştir (Resim: 2). Köyün biraz dışında yer alan Kaplıca Camisi'nde, çeşitli mimari parçaların devşirme malzeme olarak kullanılması dikkat çekicidir. Çeticindere adı verilen mevkiide ise, bir tepe eteği yerleşmesi tespit edilmiştir. Burada, az sayıda çatı kiremiti parçalarına rastlanmıştır.

Alpudere Köyü: İlçe merkezine 6 km. uzaklıkta bulunan Alpudere Köyü'nde, 1870-1880 yılları arasında yapıldığını öğrendiğimiz, şu an kullanımda olmayan çok amaçlı bir köy evi vardır. Bu binanın çevresinde yine aynı yıllarda yapıldığını öğrendiğimiz Menderes ve Aziz Yılmaz kardeşlere ait iki ev daha bulunmaktadır. Alpudere Camisi'nin bahçesinde ise, bir sütun altlığı ile mimari bir parça tespit edilmiştir.

YEŞİLYURT İLÇE MERKEZİ VE KÖYLERİ

Yeşilyurt İlçe Merkezi: Yeşilyurt İlçesi, İl merkezine 55 km. uzaklıkta yer almaktadır. Bu ilçenin Şehitler Mahallesi'ndeki (Eski adı, Arabacı Musa Köyü), Şehitler Camii içinde ve çevresinde çok sayıda muhtelif kültür varlığının olması dikkat çekicidir. Bu bağlamda, caminin girişindeki son cemaat yerinde yan yana iki sütun bulunmaktadır (Resim: 3). Yuvarlak olan sütunun uzunluğu 124 cm., çapı 48cm. iken, elips şeklinde olan sütunun elips kısmı 53x31 cm. ölçülerine sahiptir. Caminin önünde bir sütun ile bir blok taşın yanı sıra, caminin arka tarafında boş bir arsa üzerinde yan yana 3 blok taşın olduğu görülmüştür. Camiye yakın bir konumda bulunan eski mezarlık olarak bilinen yerde ise, 100 cm. uzunluğunda ve 41 cm. çapında toprağa gömülü vaziyette bir sütun parçası tespit edilmiştir.

Yeşilyurt İlçesi'nin Köyleri

Çıkrık Köyü: İlçe Merkezine 10 km. uzaklıkta olan Çıkrık Köyü'ne 2013 yılı yüzey araştırma döneminin son gününde gidildiği ve bu yüzden burası tam olarak araştırılamadığı için bu yıl da burada araştırmalarımıza devam ettik. Çıkrık Köyü, Kur'an kursu binasının hemen önünde bir sütun tespit edilmiştir. Köyün dışında yer alan köy mezarlığının giriş kapısının her iki yanındaki mimari parçaların devşirme malzeme olarak kullanıldığı görülmüştür. Çıkrık Köyü eski belediye binasının bahçesinde bir lahit kapağı, bir sütun parçası ile çeşitli mimari unsurlar tespit edilmiştir (Resim: 4). Bahsedilen bu lahit kapağı, 233 cm. uzunluğunda, 117 cm. genişliğinde ve 44 cm. kalınlığındadır. Çıkrık Fatih Camii'nde ise, muhtelif mimari parçaların olduğu görülmüştür. Elmalı Mevkii adı verilen yerde bir Taş Ocağı'nın olduğu bilgisi doğrultusunda buraya gidilerek araştırma yapılmıştır. Bu taş ocağında (Koordinatları: (37T) 0255306E/4437898N, Rakım 1401 m.) taşların kesilip alındığını taş kesim izlerinden anlamaktayız (Resim: 5). Bu yüzden Sebastopolis antik kentine çok uzak olmayan bu taş ocağının antik dönemde kullanılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Köyün üst kısmında, bir kalenin var olduğu bilgisini aldıktan sonra buraya gidilerek araştırma yapılmıştır. 1427 m. rakıma sahip Çıkrık Kalesi olarak bilinen bu yerde (Koordinatları: (37T) 0255683E/4437613N, 2- (37T) 0255581E/4437666N, 3- (37T) 0255602E/4437528N, 4- (37T)

0255615E/4437472N, 5- (37T) 0255689E/4437398N) yaptığımız araştırmalar sırasında sur sistemine ait kalıntıların günümüze ulaşamadığı tespit edilmiştir.

Çırdak Köyü: İlçe Merkezine 5 km. uzaklıkta bulunan Çırdak Köyü'nde Rauf Erkoç adlı vatandaşın ahırının kapısında bir sütun parçası görülmüştür. Mehmet Koçer adlı vatandaşın bahçesinde ise, değirmenden geldiği söylenen dört tarafı bezemeli mimari bir taşın yanı sıra, 176 cm. uzunluğunda bir sütun tespit edilmiştir. Köprübaşı Mevkii'ndeki Aydın KAYA'nın tarlasından geldiği bilgisini aldığımız, Çırdak Köy mezarlığındaki, mimari bir blok taş günümüzde musalla taşı olarak kullanılmaktadır. Köyün dışında yer alan Agirlerin Deresi Mevkii'nde az sayıda seramik ve çatı kiremiti parçalarına rastlanmıştır. Çırdak Köyü'nde geçen sene tespit ettiğimiz Porsuktepe höyüğüne yakın bir konumda yer alan Fırıntepe (Koordinatları: 1- (37T) 0258171E/4433325N, 2- (37T) 0258286E/4433348N, 3- (37T) 02581165E/4433381N, 4- (37T) 0258126E/4433383N, 5- (37T) 0258107E/4433364N, 6- (37T) 0258106E/4433326N, 7-(37T) 0258143E/4433312N) adı verilen yerde yaptığımız araştırmalar neticesinde buranın bir höyük olduğu anlaşılmıştır. Höyük ve çevresinde az sayıda seramik ve çatı kiremiti parçalarına rastlanmıştır. 5 m. yüksekliğe sahip bu höyükte, kaçak kazılar nedeniyle horasan harçlı duvar kalıntılarının gün yüzüne çıkartılmış olduğu görülmüştür (Resim: 6). Köyün dışında yer alan Hüsamettin Güngör'ün tarlasında yoğun çatı kiremiti ve seramik parçalarına, Bayraklı Tepe Mevkii'ndeki Deligürüj olarak adlandırılan mezarlık alanında ise, iskelete ait kemik parçalarına rastlanmıştır. Ayrıca bu mevkide kayalık bir alan tespit edilmiş olup, bu alanın kutsal bir alan olduğunu düşündüren bir takım bulgulara rastlanmıştır.

Kuşçu Köyü: İlçe Merkezine 5 km. uzaklıktaki Kuşçu Köyü yakınında bulunan Fırıntepe adı verilen höyüğün (Koordinatları: (37T) 0258367E / 4436801N) kaçak kazılar nedeniyle oldukça tahrip olduğu görülmüştür. Höyükte az sayıda Demir Çağı'na ait seramik parçalarına rastlanmıştır.

Doğanca Köyü: İlçe Merkezine 4 km. uzaklıkta bulunan Doğanca Köyü içinde Bilal Sütüpak adlı vatandaşın evinin önünde, mimari bir blok taş tespit edilmiştir. Doğanca Köy Camisi'nin bahçe duvarlarında sütunların devşirme malzeme olarak kullanılması dikkat çekicidir. Bu bağlamda, bahçe duvarının

köşesinde üst üste 2 sütun parçası, cami kapısının her iki yanında sütunlar ile caminin duvar örgüsünde bir tanesinin üzerinde haç motifi olmak üzere 2 tane blok taş kullanılmıştır. Bunların yanı sıra, 48 cm. uzunluğunda elips şeklinde bir sütun parçası da yine aynı caminin bulunduğu alanda görülmüştür. Karapınar Mevkii'nde bulunan köy çeşmesinde iki sütun ile blok taşlar devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Köy çeşmesinin doğusunda bulunan eski camiinin kalıntıları arasında ise, muhtemelen sütun altlığı olan mimari bir parça tespit edilmiştir. Bu mimari parçaların Sebastopolis antik kenti kökenli olduğunu düşünüyoruz. 1428 m. rakıma sahip Ören Tarla adı verilen pelit ağaçlarının yoğun bir şekilde bulunduğu ormanlık alanda yeni açılan patika yolun sağında ve solunda çatı kiremitleri ile küp parçalarının bulunmuş olması buranın bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Doğanca Köy mezarlığının giriş kapısının sol tarafında, üzerinde çok silik bir şekilde Grekçe bir yazıtın yer aldığı 20 cm. uzunluğunda, 26 cm. kalınlığında bir stel ile mezarlığın hemen girişinde bir blok taş tespit edilmiştir.

Doğlacık Köyü: İlçe Merkezine 4 km. uzaklıkta bulunan Doğlacık Köyü'nde İsmail Pekgöz adlı vatandaşın evinin önünde ortası oyuk mimari bir taş tespit edilmiştir. Hüseyin Öztürk adlı vatandaşın evinin temel köşesinde ve şu an yıkık vaziyette olan Haydar Çakır adlı vatandaşın evinin temelinde blok taşlar devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Mürsel Ceylan adlı vatandaşın evinin önünde Örenönü Mevkii'nden geldiği söylenen iki blok taş vardır. Hürrem Şahin adlı vatandaşın evinin bahçesinde ise, 25 cm. yüksekliğinde, 42x42 cm. ölçülere sahip bir sütun altlığı tespit edilmiştir. Doğlacık Köyü'nde Kalecik Mevkii olarak adlandırılan yer, bir tepe eteği yerleşmesidir. Burada çatı kiremiti ve seramik parçalarına rastlanmıştır. Örenönü Mevkii olarak adlandırılan düz bir yerleşim alanında ise, az sayıda çatı kiremiti ve seramik parçaları tespit edilmiştir.

Yağmur Köyü: İlçe Merkezine 8 km. uzaklıkta bulunan Yağmur Köyü'nde Köy Pınarı Mevkii'nde, Benli Para Mevkii'nden geldiği söylenen iki lahit ve bir lahit kapağı çeşme yalağı olarak kullanılmıştır. Elvan Aytaç ve Sadık Aytaç adlı vatandaşların evlerinin önünde blok taşların olduğu görülmüştür. Ören Tarla adı verilen yerde ise, kaçak kazı izlerine rastlanmıştır. Burada çok miktarda kiremit ve Demir Çağı'na ait seramik parçaları tespit edilmiştir.

Büğet Köyü: İlçe Merkezine 8 km. uzaklıkta bulunan Büğet Köyü'nde, köy meydanında yatır mezarının ayak ve baş ucunda birer sütun parçası kullanılmıştır.

Sivri Köyü: İlçe Merkezine 16 km. uzaklıkta bulunan Sivri Köyü'nde, Gölün Tepesi Mevkii'nde seramik ve çatı kiremiti parçalarına rastladığımız bir tepe eteği yerleşmesi tespit edilmiştir.

Karacaören Köyü: İlçe Merkezine 4 km. uzaklıkta bulunan Karacaören Köyü'nde, Ali Demir'e ait evin önünde bir sütun altlığı ile Nuri Güldür adlı vatandaşın bahçe duvarında mimari bir elemanın olduğu görülmüştür. Bunların yanı sıra, köy camisinin bahçesinde devşirme malzeme olarak kullanılmış muhtelif mimari elemanlar tespit edilmiştir. Bu köyün biraz dışında yer alan ve halk tarafından Evliya Tepe olarak adlandırılan yerin aslında bir tümülüs (Koordinatları: 1-(37T) 0266734E/4431656N, 2-(37T) 0266750E/4431638N, 3-(37T) 0266753E/4431666N, 4-(37T) 0266745E/4431684N, 5-(37T) 0266724E/4431686N, 6-(37T) 0266702E/4431663N) olduğu anlaşılmıştır. Kaçak kazılar neticesinde oldukça tahrip edildiği gözlemlenen ve 1243 m. rakımda yer alan bu tümülüs, yaklaşık 6 m. yüksekliğindedir.

Bahçebaşı Köyü: İlçe Merkezine 18 km. uzaklıkta bulunan Bahçebaşı Köyü'nde, köyün girişinde halk tarafından Alicik Mevkii olarak adlandırılan yerde bir höyük yerleşmesi (Koordinatları: 1-(37S) 0256810E/4423416N, 2-(37S) 0256822E/4423373N, 3-(37S) 0256851E/4423370N, 4-(37S) 0256875E/4423411N, 5-(37S) 0256867E/4423443N, 6-(37S) 0256843E/4423463N) tespit edilmiştir. Burada yaptığımız araştırmalar sırasında, yoğun şekilde Demir Çağı'na ait seramik buluntusuna rastlanmıştır (Resim: 7-7a). Ayrıca, Alicik Mevkii olarak adlandırılan yerin hemen yakınında yer alan tarımsal arazilerin bazısında yoğun şekilde çatı kiremiti parçalarının olduğu görülmüştür.

Gündoğan Köyü (Bulamur): İlçe Merkezine 12 km. uzaklıkta bulunan Gündoğan Köyü'nde, köyün dışında yer alan Çermik Mevkii'nde uzunluğu 89 cm. ve çapı 30 cm. olan bir sütun ile köyün içinde Gündoğan Camii'nin dışındaki çeşmenin önünde çermikten geldiği söylenen, toprağa gömülü vaziyette uzunluğu 52 cm. ve çapı 46 cm. olan bir sütun parçası görülmüştür. Hüsamettin Utoğlu adlı vatandaşın evinin önünde, oldukça tahrip olmuş durumda bir sütun altlığı parçası ile Özkan Baygüneş adlı vatandaşın evinin

önünde 69 cm. uzunluğunda yazıtlı bir sütun altlığı tespit edilmiştir (Resim: 8). Köyün dışındaki Ekizler Mevkii'nde, dört bakır para ile bir tokenın çıkarıldığı mezarların olduğu ve bunların iş makinesi tarafından tahrip edildiği bilgisi doğrultusunda, 1560 m. rakımda yer alan bu yere gidilerek incelemeler gerçekleştirilmiştir. Burada gerçekleştirdiğimiz incelemeler sırasında, mezarların etrafının ve üzerinin taşlarla kapatılmış olduğu ve mezarlar içerisinde iskeletlere ait kemik kalıntılarının tahribat nedeniyle dağınık şekilde ve çok az sayıda olduğu görülmüştür. Yine halktan aldığımız bilgiler doğrultusunda, Birinci Daire Mevkii olarak adlandırılan yere gidilerek, burada çok sayıda kaçak kazı çukurlarına ve yoğun olmamakla beraber seramik parçalarına rastlanmıştır. 1467 m. rakımdaki bu yer, bir tepe yerleşmesidir. Köyün Altı Mevkii olarak adlandırılan yerde ise, kaçak kazılar neticesinde ortaya çıkarılan bir duvar kalıntısının olduğu görülmüştür. Köyün hemen üstünde ve 1339 m. rakımda yer alan yaklaşık olarak 9 m. yüksekliğe sahip Karakuş Tepesi (Koordinatları: 1-(37S) 0260324E/4423772N, 2-(37S) 0260310E/4423776N, 3-(37S) 0260290E/4423761N, 4-(37S) 0260303E/4423746N, 5-(37S) 0260332E/4423755N) olarak adlandırılan yerin bir tümülüs olduğu tespit edilmiştir. Bu tümülüsün kaçak kazılar nedeniyle tahrip edildiği görülmüştür.

Karagözügöllüalan Köyü: İlçe Merkezine 8 km. uzaklıkta bulunan Karagözügöllüalan Köyü'nde, İlyas Aydın adlı vatandaşın evinin önünde iki blok taş, iki sütun altlığı ve iki sütun parçası tespit edilmiştir.

Damlalı Köyü: İlçe Merkezine 3 km. uzaklıkta bulunan Damlalı Köyü'nde, köyün dışında ve 1325 m. rakımda yer alan, halk tarafından Dıbıkeli ya da Torunun Pınarı Mevkii olarak adlandırılan tepe yerleşmesinde seramik ve çatı kiremiti parçalarına rastlanmıştır. Burada kaçak kazıların olduğunu gösteren yer yer açılmış çukurlar mevcuttur. Köyün dışında Boztepe olarak adlandırılan, 1174 m. rakıma ve yaklaşık 16 m. yüksekliğe sahip yan yana olan iki tümülüs'te (Koordinatları: 1-(37T) 0265119E/4432766N, 2-(37T) 0265082E/4432773N, 3-(37T) 0265059E/4432766N, 4-(37T) 0265070E/4432800N, 5-(37T) 0265163E/4432786N, 6-(37T) 0265148E/4432741N) incelemeler gerçekleştirilmiştir (Resim: 9). Bu tümülüslerin üst kısmının yaklaşık yirmi yıl önce kaçak kazılar nedeniyle tıraşlandığını ve bu tümülüslerden birinin mezar odasına

girilmiş olduğunu köy muhtarından öğrendik. Burada yaptığımız araştırmalar sırasında tahribatın dışında gözle görülür herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

ARTOVA İLÇE MERKEZİ VE KÖYLERİ

Artova İlçe Merkezi: Artova, Tokat İl merkezine 38 km. uzaklıkta yer almaktadır. Artova Hükümet Konağı bahçesinde yan yana duran üç tane sütun parçasının olduğu görülmüştür. Kızılca Mahallesi Camii'nde ise, dört satır Grekçe yazıtın yer aldığı, 106 cm. uzunluğunda ve 65 cm. genişliğinde olan bir blok taş ile bir satır Grekçe yazıtın yer aldığı, 82 cm. uzunluğunda, 34 cm. genişliğinde ve 58,5 cm. kalınlığında bir blok taş tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra, caminin duvar örgüsünde devşirme malzemelerin kullanıldığı görülmüştür.

Artova İlçesi'nin Köyleri

Boyun Pınar Köyü (Horun): İlçe Merkezine 10 km. uzaklıkta bulunan Boyun Pınar Köyü'nde, Boyunpınar Camisi'nin güney cephesi duvar örgüsünde iki bezemeli blok taşın kullanıldığı ve bunların birisinin üzerinde baklava dilimi motifinin yer aldığı görülmüştür. Köyün oldukça dışında yer alan Bahdolu Mevkii olarak adlandırılan kayalık alanda, 1385 m. rakımda bir kaya mezarının olduğu ve bunun kaçak kazılar neticesinde tahrip edildiği görülmüştür (Resim: 10). Ayrıca, bu kayalık alanda kayalara oyulmuş şekilde sekiz tane kaya çanağının olması dikkat çekicidir.

Yenice Köyü: İlçe Merkezine 9 km. uzaklıkta bulunan Yenice Köyü'nde, Hüseyin Erdem adlı vatandaşa ait evin bahçe duvarının giriş kapısının yanında, Eski Köy Mevkii'nden geldiği söylenen, uzunluğu 48 cm. ve genişliği 50 cm. olan mimari bir friz parçası tespit edilmiştir. Köyün oldukça dışında 1385 m. rakımda yer alan Kayapınarı Mevkii olarak adlandırılan yerdeki mağaraların yakınında seramik parçalarına rastlanmıştır. Buraya çok yakın bir konumda, Kayapınarı Höyüğü³ (Koordinatları: 1-(37T) 0268599E/4450186N,

3 Temizer, Raci; "Kayapınar Höyüğü Buluntuları", Belleten 71, Cilt: XVIII , Ankara, 1954, s.317-330.

2-(37T) 0268625E/4450194N, 3-(37T)0268649E/4450175N, 4-(37T) 0268654E/4450139N, 5-(37T) 0268642E/4450101N, 6-(37T) 0268611E/4450110N, 7-(37T) 0268585E/4450154N) bulunmaktadır. Ovaya hakim bir konumda bulunan bu höyük, 1346 m. rakımda yer almaktadır. Bu höyükte yoğun şekilde varlığını tespit ettiğimiz seramik parçaları, Geç Kalkolitik Çağ'dan Frig Dönemi'ne kadar uzanan geniş bir dönem özelliği göstermektedir. Köyün biraz yukarısında yer alan Yukarı köy (önceleri köyün aslında burada olduğunu; fakat dere yatağında yer aldığı için sık sık sellere maruz kaldığı için köyün buradan şimdiki bulunduğu yerine taşındığını öğrendik) olarak adlandırılan yerdeki köy çeşmesinde iki tane lahitin kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca, Yenice Köyü ile Bebek Deresi Köyü arasına konumlanan, Kadı Mezarlığı Mevkii olarak adlandırılan yerde iskelete ait kemik parçalarına rastlanmıştır.

Taşpınar Köyü: İlçe Merkezine 5 km. uzaklıkta bulunan Taşpınar Köyü'nde, Eski Camii'nin duvarında bir blok taşın devşirme malzeme olarak kullanıldığı görülmüştür. Köyün dışında, Küp Pınarı Mevkii olarak adlandırılan yerde seramik parçalarına; 1267 m. rakıma sahip Kale Mevkii olarak adlandırılan yerin eteklerindeki tarlalarda ise, yoğun şekilde çatı kiremiti ve seramik parçalarına rastlanmıştır.

Aşağı Güçlü Köyü: İlçe Merkezine 7 km. uzaklıkta bulunan Aşağı Güçlü Köyü'nde, köy camisinin duvar örgüsünde iki sütun parçasının devşirme malzeme olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Dursun Kılıç adlı vatandaşın evinin duvar örgüsünde ise, üzerinde Arapça yazıt olan bir blok taşın kullanıldığı saptanmıştır. Celal Adıgüzel adlı vatandaşın bahçesinde, uzunluğu 173 cm, genişliği 70 cm, yüksekliği 41 cm. ve kalınlığı 11 cm. olan bir lahit teknesi ile Nurettin Adıgüzel adlı vatandaşın bahçesinde, uzunluğu 94 cm., genişliği 53 cm., yüksekliği 30 cm. ve kalınlığı 11 cm. olan küçük bir lahit teknesinin olduğu görülmüştür. Köyün dışında günümüzde köy mezarlığı olarak kullanılan alanda yaptığımız araştırmalar sırasında, Demir Çağı seramik buluntuları tespit edilmiştir. Buranın bir höyük yerleşmesi (Koordinatları: 1-(37T) 0273796E/4448016N, 2-(37T) 0273784E/4448159N, 3-(37T) 0273735E/4448170N, 4-(37T) 0273669E/4448139N, 5-(37T) 0273665E/4448085N) olduğu anlaşılmıştır (Resim: 11).

Yukarı Güçlü Köyü: İlçe Merkezine 10 km. uzaklıkta bulunan Yukarı Güçlü Köyü'nde, köy meydanında eski bir cami vardır. Ayrıca, köy mezarlığında blok taşların musalla taşı olarak kullanıldığı görülmüştür. 1302 m. rakıma sahip Yaka Köyü Mevkii'nde, Boyunpınar Köyü'nde gördüğümüz kaya çanaklarına benzer çanakların ve kaya mezarlarının olması dikkat çekicidir (Resim: 12). Ayrıca, bu mevkide çatı kiremitleri ile çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır. 1330 m. rakıma sahip İnönü Mevkii olarak adlandırılan kayalık alandaki kayaların kesildiği, kaya çanakları şeklinde oyulduğu ve bunların içinin zamanla toprakla dolmuş olduğu görülmüştür. Bunlardan yuvarlak şekilde oluşturulmuş kaya çanağının çapı 60 cm.dir.

Yağcı Musa Köyü: İlçe Merkezine 7 km. uzaklıkta bulunan Yağcı Musa Köyü'nde, ahşaptan yapılmış eski bir cami bulunmaktadır. Bu caminin yapım yılı halk tarafından bilinmemekle beraber, sonradan onarım geçirdiği öğrenilmiştir. Caminin tavanında ahşap hatılların kullanıldığı görülmüştür. Bu köyde, yapım tarihi bilinmeyen, suyun çıktığı yere yapılan eski bir hamam yapısı mevcuttur. Köyün dışında, 1551 m. rakıma sahip Aser Kale Mevkii'nde bir kale yerleşimi (Koordinatları: (37T) 027018E/4452841N) tespit edilmiştir. Selahattin YASSITAŞ adlı vatandaşın tarlasında, genişliği 82 cm, uzunluğu 208 cm., kalınlığı 12 cm. ve yüksekliği 57 cm. olan bir lahit teknesinin olduğu görülmüştür.

Bebek Deresi Köyü: İlçe Merkezine 10 km. uzaklıkta bulunan Bebek Deresi Köyü'nde, Dursun Süzer adlı vatandaşın evinin deposunda üzeri kabartmalı, uzunluğu 53 cm. ve genişliği 20 cm. olan mimari bir parça tespit edilmiştir. Köyün dışında, 1343 m. rakıma sahip Sulak Mevkii'nde kaçak kazı izleri görülmüştür. Yamaç yerleşimi olan bu yerde, seramik ve kiremit parçalarına rastlanmıştır. Kadı Mezarı Mevkii'nde, Hüseyin Işık adlı vatandaşın tarlasında kaçak kazılarla ortaya çıkartılan yedi tane küpün olduğu, bunların dört tanesinin çalındığı, kalan üç tanesinin ise hala yerinde olduğu bilgisi doğrultusunda bu yere gidilerek araştırma yapılmıştır. Burada yaptığımız araştırmalar sırasında, kalan üç küpün de yerinde olmadığı, buna karşılık yoğun şekilde seramik parçalarının olduğu görülmüştür. Tepenin hemen yakınındaki bu alan, düz bir yerleşim alanıdır.

Sağlıca Köyü: İlçe Merkezine 4 km. uzaklıkta bulunan Sağlıca Köyü'nde, Di-

kili Taş Mevkii'nde Akif Ayten adlı vatandaşın tarlasında az sayıda seramik ve kiremit parçasına rastlanmıştır. Değirmen Öreni Mevkii'nde ise, bir höyük (Koordinatları: 1-(37T) 0265699E/4443166N, 2-(37T) 0265625E/4443158N, 3-(37T) 0265621E/4443283N, 4-(37T) 0265572E/4443245N) tespit edilmiştir. Günümüzde Refik ve Faik Şeker adlı vatandaşların tarlasında yer alan bu höyükte, Demir Çağı'na ait seramik ve çatı kiremiti parçalarına rastlanmıştır. Geçmiş yıllarda yapılan yol çalışması nedeniyle hafriyat alındığını öğrendiğimiz bu höyüğün tahribata uğradığı görülmüştür. Bu köyde halk arasında sancı taşı olarak bilinen, 43 cm. çapında ve 118 cm. uzunluğunda bir sütun parçasının Bekir Yıldırım adlı vatandaşın evinin önünde olduğu görülmüştür. Sağlıca köy muhtarı Akif Ayten'e ait ahırın duvar örgüsünde, devşirme malzeme olarak kullanılmış blok taşlar mevcuttur. Köy muhtarı olan şahıstan, bu taşların kaçak kazılarla Dedenin Böğrü denilen mevkiden getirildiğine dair edinilen bilgi doğrultusunda buraya gidilerek araştırmalar yapılmıştır. Köyün dışında yer alan bu yerde farklı bir mezar geleneğinin olduğu tespit edilmiştir. 1519 m. rakıma sahip bu mevkide farklı boyutlarda olan tepelik görünümlü beş mezarın kaçak kazılar neticesinde ortaya çıkartıldığı görülmüştür. Bu mezarlardan birisi doğal kayaya oyulmuş olup, bu mezarın açığa çıkartılan giriş kısmının ölçüleri 58x50 cm. ölçülerindedir.

Gürardıç Köyü: İlçe Merkezine 10 km. uzaklıkta bulunan Gürardıç Köyü'nde, Örenler Mevkii olarak adlandırılan yerde seramik parçalarına rastlanmıştır. 1480 m. rakıma sahip, Gürgennüz Mevkii'nde yoğun şekilde çatı kiremiti parçalarına rastladığımız bir tepe yerleşimi ile Bostancık Mevkii'nde 1453 m. rakıma sahip bir yamaç yerleşimi tespit edilmiştir.

Aktaş Köyü: İlçe Merkezine 10 km. uzaklıkta bulunan Aktaş Köyü'nde, Mustafa Sert'e ait bahçe duvar örgüsünde 46 cm. çapında ve 64 cm. uzunluğundaki bir sütun parçasının devşirme malzeme olarak kullanıldığı görülmüştür. Köyün dışında yer alan 1202 m. rakıma sahip Solmaz Mevkii olarak adlandırılan yerde bir tepe eteği yerleşimi tespit edilmiştir. Bu alanda yoğun şekilde çatı kiremiti ve küp parçalarına rastlanmıştır. Aynı şekilde, 1209 m. rakıma sahip Kayalı Mevkii'nde de bir tepe eteği yerleşimi saptanmıştır.

Evlideresi Köyü: İlçe Merkezine 17 km. uzaklıkta bulunan Evlideresi Köyü'nde, köyün dışında bulunan ve Altın Kuyusu Mevkii olarak adlandı-

rılan yerde 1248 m. rakıma sahip bir tepe yerleşimi tespit edilmiştir. Burada yaptığımız araştırmalarda, seramik ve çatı kiremiti parçalarına rastlanmıştır.

Gümüşyurt: İlçe Merkezine 17 km. uzaklıkta bulunan Gümüşyurt Köyü'nde, köyün dışında yer alan ve 1330 m. rakıma sahip olan Kiremitli Alan Mevkii'nde (Kavaklının altı) bir tepe yerleşimi saptanmıştır. Burada yapılan kaçak kazılar nedeniyle apsisli bir yapıya ait kalıntıların ortaya çıkartıldığı görülmüştür. Bu mevkide çok yoğun şekilde çatı kiremiti ve seramik parçalarına rastlanmıştır. Ayrıca, 1374 m. rakıma sahip Olukça Yaylası Mevkii'nde seramik ve çatı kiremiti parçalarına rastladığımız bir tepe eteği yerleşimi tespit edilmiştir.

Ulusulu Köyü: İlçe Merkezine 20 km. uzaklıkta bulunan Ulusulu Köyü'nde, Zincirli Kuyu Mevkii olarak adlandırılan yerde, 180 cm. çapa ve 240 cm. derinliğe sahip taşa oyulmuş bir kuyunun olduğu görülmüştür. Burada yaptığımız araştırmalarda, seramik parçalarına rastlanmıştır.

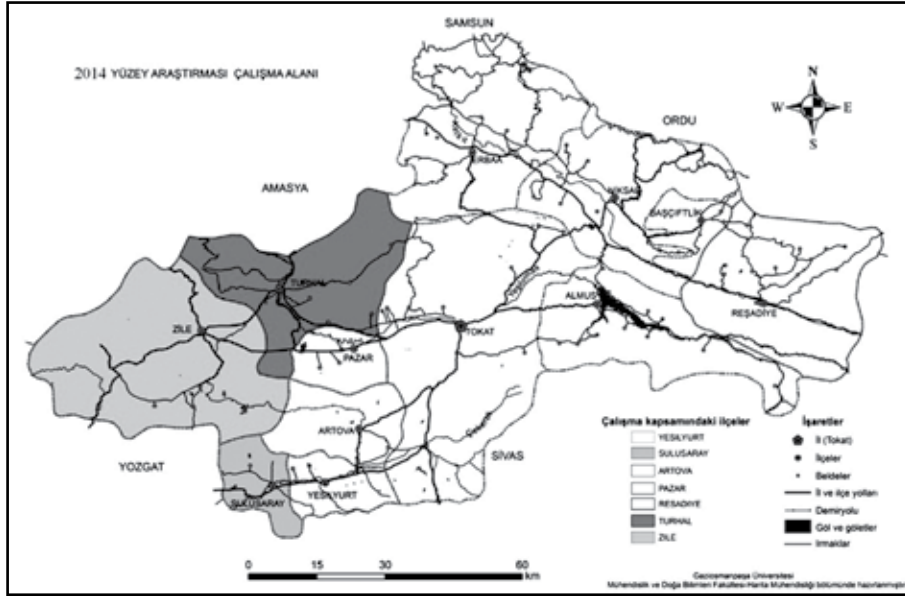
Kunduz Köyü: İlçe Merkezine 8 km. uzaklıkta bulunan Kunduz Köyü'nde, Menekşe Öztürk adlı vatandaşın evinin önünde, ortasında sütunun yerleştirildiği oyuğu olan bir blok taşın olduğu görülmüştür. 1120 m. rakıma sahip, Kümbet Mevkii (Sallama Tepesi) olarak adlandırılan yerde (Koordinatları: 1-(37T) 0270293E/4436350N, 2-(37T) 0270272E/4436346N, 3-(37T) 0270299E/4436332N, 4-(37T) 0270311E/4436361N, 5-(37T) 0270285E/4436376N) bir tümülüs tespit edilmiştir. Bu alanda çok az sayıda çatı kiremiti ile seramik parçalarına rastlanmıştır. Köy mezarlığında (Yeni Mezarlık) 150 cm. uzunluğunda ve 43 cm. genişliğinde elips şeklinde bir sütun parçası ile Kümbet Çukuru Mevkii olarak adlandırılan yerde bir höyük yerleşimi tespit edilmiştir. Höyükte ve çevresinde Demir Çağı özellikleri gösteren seramik parçalarına rastlanmıştır. Kale Mevkii olarak adlandırılan yerde ise, bir kale saptanmıştır. Burada yaptığımız araştırmalarda da, yine Demir Çağı'na ait seramik parçalarına rastlanmıştır.

SONUÇ

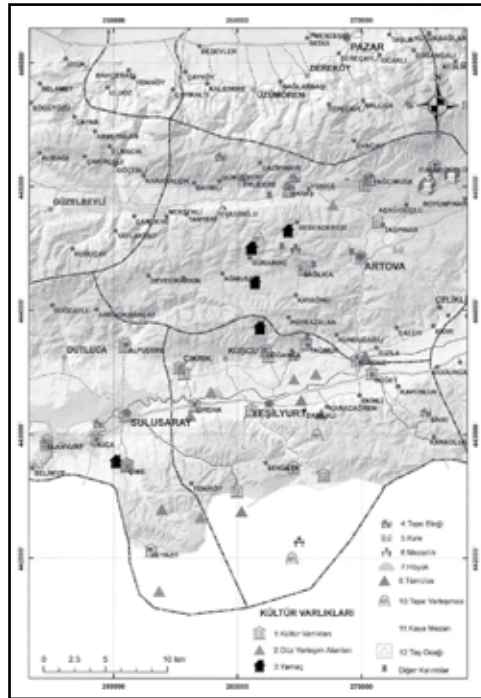
2014 yılında gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmalarıyla, Sulusaray ve Yeşilyurt ilçelerinin tamamı, Artova İlçesi'nin ise, 14 köyü gezilerek incelenmiştir (Harita: 2).

Çalışma alanımız içerisinde 2014 yılında gerçekleştirdiğimiz araştırmalar neticesinde, 6 höyük, 3 kale, 6 tepe, 5 tepe eteği, 5 yamaç yerleşimi ile 7 düz yerleşim alanı tespit edilmiştir. Belirttiğimiz muhtelif türdeki bu yerleşim alanlarında yoğunlukla Demir Çağı'na tarihlenen seramik buluntularına rastlanmıştır. Bu da çalışma alanımızın Demir Çağı'nda yoğun şekilde muhtelif türde yerleşime sahne olduğunu göstermektedir.

Yine çalışma alanımız içerisinde bu dönemki çalışmalarımızda; 5 tümülüs ile 3 kaya mezarı tespit edilmiştir. Şu ana kadar gezdiğimiz yerlerde höyük türü yerleşmelerin çok fazla olmadığı, buna karşılık tümülüs geleneğinin çalışma alanımızda oldukça güçlü bir gelenek olduğunu gösteren kanıtlara ulaşılmıştır.

Harita 1: 2014 yılı yüzey araştırması çalışma alanı.

Harita 2: Tespit edilen kültür varlıkları.

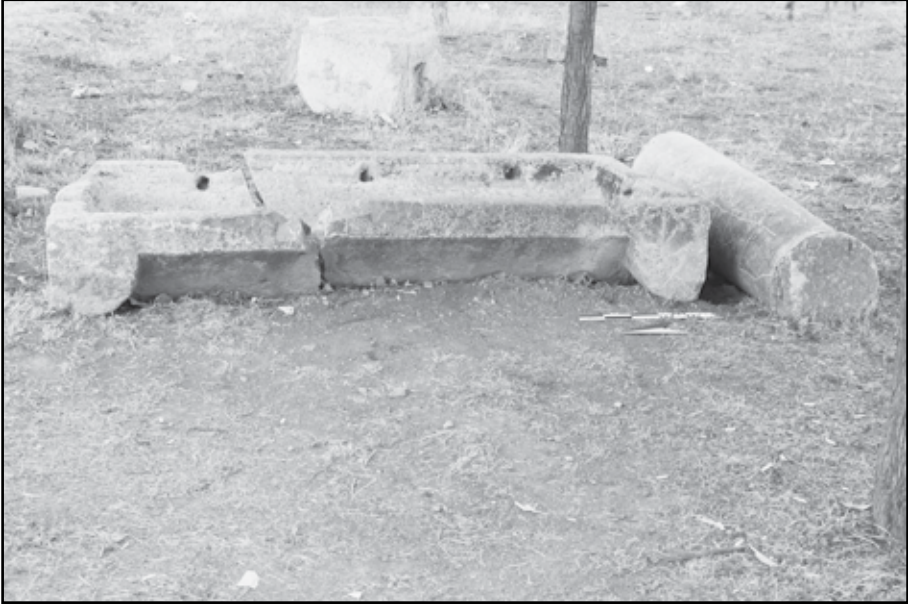
Resim 1: Vaftiz Teknesi.

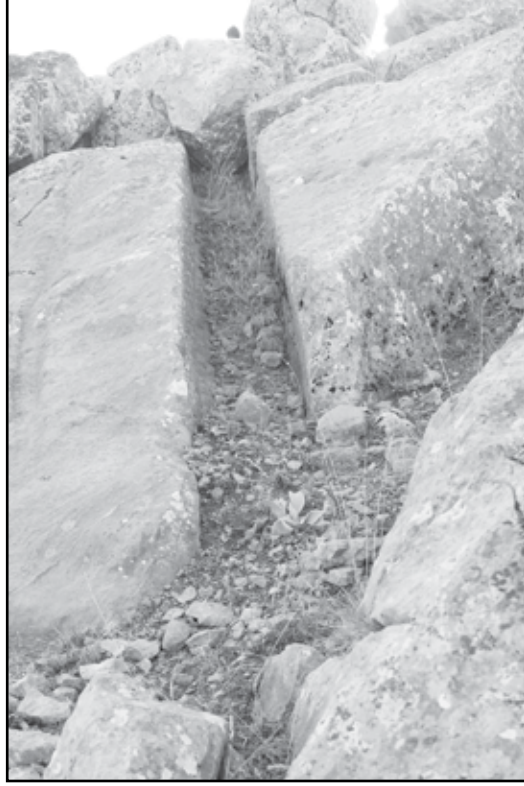
Resim 2: Devşirme malzeme olarak kullanılmış sütunlar.

Resim 3: Caminin girişinde kullanılmış sütunlar.

Resim 4: Çıkrık Köyü'ndeki lahit kapağı ile sütun.

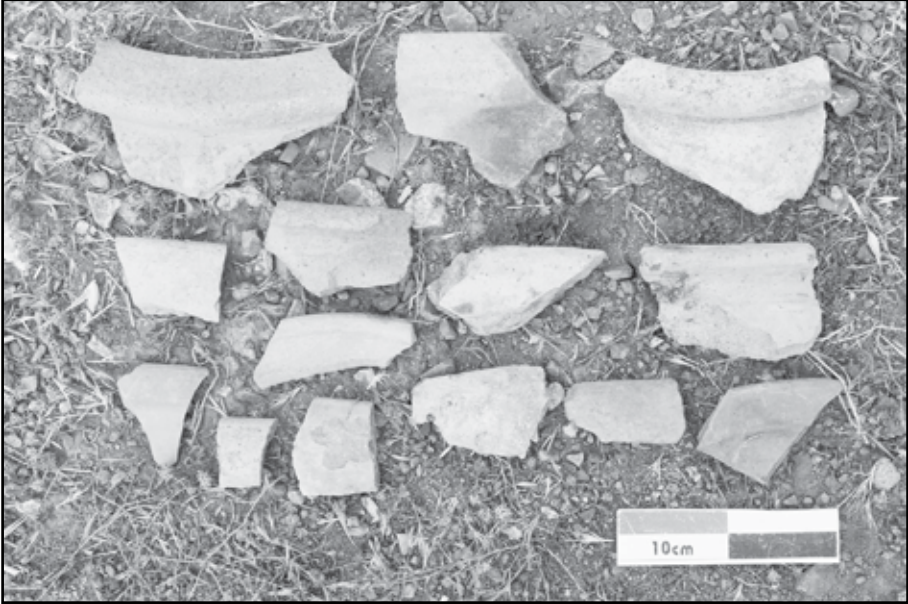
Resim 5: Taş Ocağı.

Resim 6: Fırıntepe Höyüğü.

Resim 7: Alicik Höyüğü.

Resim 7a: Alicik Höyüğü seramik buluntuları.

Resim 8: Yazıtlı sütun altlığı.

Resim 9: Boztepe tümülüsleri.

Resim 10: Bahdolu Mevkii'ndeki kaya mezar.

Resim 11: Aşağı Güçlü Höyüğü.

Resim 12: Kaya Mezar.

UŞAK İLİ MERKEZ İLÇE İLK TUNÇ ÇAĞI ARAŞTIRMALARI 2014 YILI ÇALIŞMALARI

Harun OY*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Uşak İli ve İlçeleri'nde ikincisini gerçekleştirdiğimiz "İlk Tunç Çağı Coğrafya Araştırmaları" kapsamındaki arkeolojik yüzey araştırmaları 03.09.2014-15.09.2014 tarihleri arasında Merkez İlçede gerçekleştirilmiştir.

Başkanlığımız altında gerçekleştirilen yüzey araştırmasına Yrd. Doç. Dr. Sibel Akkaya Oy, Coğrafyacı Turgut Akkaya ve Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Uşak Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Sultan İnce katılmıştır.¹

Önceki yıl yapmış olduğumuz çalışmalarda Uşak İli Merkez İlçe'nin güneyinde yer alan ovalık kesim araştırılmıştır. Bu seneki çalışmalarımız ise Uşak İli Merkez İlçe'nin kuzeyindeki dağlık alanda ve Uşak İli Merkez İlçe'nin batısında yer alan engebeli bölgedeki köy ve mahallelerde gerçekleştirilmiştir. (Harita)

MURAT DAĞI VE ÇEVRESİ ARAŞTIRMALARI

Uşak İli'nin kuzeyi Murat Dağı ve Elma Dağı'nın uzantıları nedeniyle engebeli olup tamamen ormanlık bir coğrafyaya sahiptir. Yükseklik bu bölgede 1100 m. civarındadır. Kütahya ve Uşak İli'ni ayıran Murat Dağı çevresindeki

* Yard. Doç. Dr. Harun OY, Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi A.B.D. Cumhuriyet Yerleşkesi, Altınordu-Ordu/TÜRKİYE.

1 Araştırmalarımız süresince özverili bir şekilde çalışan heyet üyelerine teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca Uşak Valiliği'ne, İl Kültür ve Turizm Müdürü Şerif Arıttürk ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü personeline, Uşak Arkeoloji Müzesi Müdürü Sabiha Pazarıcı ve müze personeline, Uşak'taki çalışmalarımız sırasında devamlı desteklerini gördüğümüz Günhan Dağlı'ya, Mehmet Ceylan ve ailesine, desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

köylerde Roma dönemine işaret eden kalıntılar haricinde İlk Tunç Çağı (İTÇ) yerleşimi tespit edilememiştir.

Uşak İli'nin doğusunda kalan ve Banaz İlçesi sınırlarına uzanan, güneyden kuzeye doğru Bozköy, Aşağı Karacahisar ve Çamyuva köyleri araştırılmıştır. Bu köyler dağlık alanda bulunduğundan engebeli bir araziye sahiptir. Yoğun orman örtüsü nedeniyle İlk Tunç Çağı'na tarihlenen yerleşim veya buluntu tespit edilememiştir.

Aşağı Karacahisar Köyü araştırmalarında köylüler tarafından verilen bilgiye göre bir kalenin mevcut olduğu, bunun yanı sıra kaya mezarlarının da bulunduğu belirtilmektedir. Dağlık alanda yüksek bir kayalığın eteğinde kurulu bulunan köy arazisinde baraj yapım çalışmaları nedeniyle hafriyat çalışmaları yapılmaktadır. Dinamitle dolgu malzemesi alımı yapıldığı için köyde çalışma yapılması sakıncalı görülmüştür.

Banaz İlçesi sınırındaki dağlık alanda bulunan Çamyuva Köyü araştırmalarında köy içerisindeki eski bir evin duvarında bir yazıt tespit edilmiştir. Yazıt 2 satırdan oluşmaktadır. Çamyuva Köyü'nün 1 km. kuzeyinde bulunan ve köy mezarlığının da 100 m. kuzeyinde yer alan Gölcük Mevkii ve Göl Tepesi incelendiğinde çok geniş bir alana yayılmış ve dağınık durumda Roma ve geç dönem seramik parçaları ile küp parçaları tespit edilmiştir.

Çamyuva Köyü Gölcük Mevkii ve Göl Tepesi Koordinatları:

(35S) 0722512 E 4297696 N Rakım: 1220 m. Duyarlılık: 8 m.

Uşak İli Merkez İlçe'nin kuzeyindeki Elma Dağı eteklerindeki ormanlık alanda yer alan Dağ Yenice, Bağbaşı, Dağdemirler, Yaşamışlar ve Belkaya köylerinde yapılan araştırmalarda Bağbaşı Köyü arazisinde Roma Dönemi buluntuları belirlenmiştir. Tunç Çağı buluntuları ise tespit edilememiştir.

Bağbaşı Köyü Sulucain Mevkii'nde çok sayıda kaya mezarı ve kaya yüzeylerinde adak nişleri tespit edilmiştir. Sulucain Mevkii Bağbaşı Köyü'nün 4-5 km. doğusunda güney-kuzey doğrultulu 50 m. uzunluğunda bir kaya boyunca sıralanmış çeşitli ebatlardaki mezarlardan ve yapılardan oluşmaktadır. Sulucain'de çoğunluğu 3 klineli olan mezar odaları bulunmaktadır. Ayrıca

kayalık alanın dış yüzeylerinde çok sayıda adak nişi belirlenmiştir. Çevrede bulunan seramik parçalarından Roma ve Bizans döneminde yapıldığı düşünülmektedir.

Sulucaın koordinatları:

(35S) 0718497 E 4291547 N Rakım: 1178 m. Duyarlılık: 20 m.

Kayalık alandaki çok sayıda adak nişi ve basamaklı yapılardan dolayı burasının kutsal alan olması mümkün görünmektedir. Kutsal alan olması mümkün yapılardan birisinde ise 25 lik bir alanda bulunan, dairesel bir alan içerisinde 5 basamaklı oturma sıraları görülmektedir. Mekânın iç ve dış yüzeylerinde adak nişleri dikkat çekmektedir. Ayrıca bu alanın üst kısmında da basamaklı yapılar dikkat çekmektedir.

Üst kısmın koordinatları:

(35S) 0718491 E 4291660 N Rakım: 1192 m. Duyarlılık: 7 m.

Uşak İli Merkez İlçe'nin kuzeyindeki dağlık ve ormanlık bölgede yer alan Sorkun, Eylence, Eski Güney, Paçacıoğlu, Gökçedal, Sarıdere (Elifakiler Mahallesi, Kale Mahallesi), Eynehan, Karabeyli ve Selvioğlu köylerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Sarıdere Köyü Kale Mahallesi'ndeki bazı evlerin duvarlarında ve köy çeşmesinde antik dönem mimari parçaları görülmektedir. Mimari parçaların üzerindeki haç işaretlerinden bu parçaların Bizans-Hıristiyanlık dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Bunun haricinde İlk Tunç Çağı'na dair bir bulguya ulaşılamamıştır.

ÇAMYAZI KÖYÜ VE ÇEVRESİ ARAŞTIRMALARI

Çamyazı Köyü çevresinde yer alan Gerdekkayası yerleşimi ekibimiz tarafından önceki yıl incelenmiştir.² Gerdekkayası Höyüğü, bulunduğu stratejik konumu nedeniyle bölgenin İlk Tunç Çağı araştırmaları için önemli bir mer-

2 Oy 2014: 224.

kez olma özelliğine sahiptir. Yerleşme Gediz nehri kıyısında, Afyon-Uşak-Manisa yol güzergahı üzerinde önemli bir noktadadır. Bu nedenle yerleşim tekrar incelenmiştir.

Gerdekkayası

Gerdekkayası, Uşak'ın 25 km. batısında, Güre Beldesi'nin 10 km. batısında, Çamyazı Köyü'nün 3 km. kuzeyinde, Uşak-İzmir karayolunun (E-96) kenarında ve Gediz Nehri'nin güneyinde bulunmaktadır. Gerdekkayası, doğal bir kayalık üzerinde kurulmuştur. Höyüğün üst kısmı 70x50 boyutunda olmakla beraber eteklerine doğru oldukça geniş bir alana yayılmaktadır. Karayolu istinat duvarı yerleşmeyi yoldan ayırmaktadır.

Gerdekkayası Koordinatları:

(35S) 0681422 E 4281414 N Rakım: 563 m. Duyarlılık: 6 m.

Gerdekkayası Höyüğü'nün üst kısmında kaçak kazılar nedeniyle büyük tahribat görülmektedir. Gerdekkayası üzerinde sur ve duvar kalıntıları, seramik buluntular, taş duvar ve kerpiç tuğla parçaları belirgin bir şekilde görülebilmektedir.

Höyüğün doğu yamacında bir adet kaya mezarı bulunmaktadır. Gerdekkayası üzerinde İlk Tunç Çağı ve Roma Dönemine ait seramik buluntular görülmektedir.

Gerdekkayası Kaya Mezarı koordinatları:

(35S) 0681401 E 4281401 N Rakım: 547 m. Duyarlılık: 21 m.

ZAHMAN VE KAPANCIK KÖYÜ ARAŞTIRMALARI

Uşak İli'nin batısında yer alan ve Manisa İl sınırına yakın bölgedeki Derbent, Zahman, Kapancı, Halilefendiçiftliği, Üçkuyular köylerinde araştırmalara devam edilmiştir. Bu köyler Gediz-Uşak karayolunun batısında bu-

lunmaktadır. Karayolunun doğusundaki köyler daha yüksek ve dağlık iken karayolunun batısına gidildikçe yükselti azalmaktadır.

Derbent Köyü Gediz Çayı kenarında yer almaktadır. Buradaki araştırmalarımız sonucunda İlk Tunç Çağı buluntusu belirlenememiştir. Fakat daha kuzeyde yer alan ve Manisa sınırına komşu olan Zahman ve Kapancık köylerinde İlk Tunç Çağı yerleşmeleri tespit edilmiştir.

Kapancık Höyük

Uşak İli'nin kuzeybatısında Kütahya İl sınırında yer alan Kapancık Köyü araştırmalarında bir İlk Tunç Çağı yerleşimi tespit edilmiştir. Kapancık Höyük olarak adlandırdığımız yerleşme Kapancık Köyü'nün 3-4 km. güneydoğusunda, Ayrıklı Mevkisi veya Kantarcı Mevkisi denilen mevkide bulunmaktadır. Doğal bir yamaç üzerine kurulmuş olan Kapancık Höyük Şeytancık Mevkiinin hemen batısında yer almaktadır. (Resim: 1)

Yerleşme doğu-batı doğrultulu 300 m, kuzey-güney doğrultulu 200 m. kadar bir alanı kapsamaktadır. Doğal bir sırt üzerinde yer aldığı için buluntular yamaçlara doğru yayılmıştır. İlk Tunç Çağı malzemesi sırtın uç kısmında yoğunluk kazanmaktadır.

Kapancık Höyük üzerinde İlk Tunç Çağı seramik buluntularının yanı sıra Klasik ve Roma dönemi seramik parçaları da bulunmaktadır.

Kapancık Höyük İlk Tunç Çağı seramikleri içerisinde el yapımı, kırmızı, siyah ve açık kahverengi astarlı mallar, üçayaklar, dikey ve yatay kulplar ile ilmek kulplar, ağız kenarından tutamaklı kaplar, bezemeli parçalar görülmektedir. (Resim: 2), (Çizim: 1, 2, 3)

Kapancık Höyük Koordinatları:

(35S) 0691212 E 4300868 N Rakım: 720 m. Duyarlılık: 28 m.

Kapancık Höyük'ün çevresinde Gavur Mezarı denilen mevkide geniş bir alana yayılmış durumda Roma dönemi mezarları olabilecek taş ve tuğla kalıntıları dikkat çekmektedir. Zaten Kapancık Höyük üzerinde Roma Dönemi

seramiklerinin de varlığı göz önüne alındığında bu döneme ait mezarların bulunması doğaldır. Gavur Mezarı kuzey-güney yönünde uzanan doğal bir sırttan oluşmaktadır.

Gavur Mezarı koordinatları:

(35S) 0691213 E 4300869 N Rakım: 720 m. Duyarlılık: -

Zahman Höyük

Uşak İli'nin Manisa-Kütahya sınırında yer alan Zahman Köyü araştırmalarında Zahman Höyük adını verdiğimiz bir İlk Tunç Çağı yerleşimi tespit edilmiştir (Resim: 3).

Zahman Höyük, Zahman Köyü'nün hemen doğu çıkışında, su deposunun hemen güneyinde yer almaktadır. Zahman-Kapancık köy yolunun da güneyindedir. Köy mezarlığının da kuzeyinde yer almaktadır. Zahman Höyük kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 150 m. ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 75 m. kadar bir alanı kaplamaktadır. Yüksekliği ise 20 m. kadardır. Yerleşme üzerinde İlk Tunç Çağı buluntularının yanı sıra Roma Dönemi seramikleri de görülmektedir.

İlk Tunç Çağı malları içerisinde el yapımı, açkılı, kırmızı ve siyah astarlı malların yanı sıra, bezemeli kulplar, çeşitli tipte uçayaklar yer almaktadır (Resim 4), (Çizim 1, 2, 3).

Zahman Höyük koordinatları:

(35S) 0687771 E 4298826 N Rakım: 768 m. Duyarlılık: 6 m.

Uşak İli'nin batısında, Uşak-Gediz karayolunun batısındaki, Güre'nin kuzeyinde ve Manisa İli'ne sınır oluşturan Karakuyu, Karaköse, Akbulak, Buğdaylı, Ormandamı, Mollamusa, Güneli ve Yeniköy'de araştırmalarda bulunulmuştur.

Karakuyu Köyü içerisindeki köy çeşmesinde ve cami içerisindeki alanda Roma dönemine işaret eden sütun ve mimari parçalar dikkati çekmektedir.

Akbulak Köyü'nün, Gediz Nehri kıyısındaki araştırmalarımızda Bozüyük Mevkii'nde mimari kalıntılar ve Roma Dönemi seramiklerinin varlığı belirlenmiştir. Bu mevkide köylüler tarafından verilen bilgiye göre Osmanlı döneminde de bir iskânın varlığından ve bulunan Osmanlı Dönemi paralarından söz edilmektedir.

Güneli Köyü araştırmalarımızda Sağırsırtı Mevkii'nde Roma ve Bizans dönemine işaret eden az sayıda seramik parçası görülebilmektedir. Güre Kasabası'na yakın olan Güneli Köyü, Lidya Bölgesi içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle köyün arazinde görülen bazı yükseltiler Tümülüs olarak değerlendirilebilir. Fakat İlk Tunç Çağına işaret edecek herhangi bir buluntu tespit edilememiştir.

ÇATALTEPE GEÇİDİ

Uşak İli Merkez İlçe'nin batısında yer alan, Manisa İli'nin Selendi ve Kula ilçelerine yakın olan Yenişehir, Taşkonak, Ulucak, Boyalı, Ortabağ, Çatalbayır, Dışkaya ve Alanyurt köylerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Alanyurt ve Dışkaya köyleri Uşak-İzmir karayolunun güneyinde, diğer köyler ise karayolunun kuzeyinde bulunmaktadır.

Yenişehir Köyü'nden itibaren Ulucak Köyü'ne kadar olan karayolunun geçtiği bölgede ulaşım Çataltepe Geçidi ile sağlanmaktadır. Bu geçit Uşak ve İzmir'i birbirine bağlamaktadır. Bu geçit İç Anadolu ile Batı Anadolu sahillerini birbirine bağlayan önemli bir geçittir.

Çataltepe Geçidi 650 m. yüksekliğe sahiptir. Bu geçit Uşak-Kula-Manisa ve İzmir'i birbirine bağlamaktadır. Bölgenin ulaşımında bu geçit çok önemlidir. Gediz Nehri de buradan geçmektedir. Eski kervan yolları Gediz Nehri'ni takip ederken bu geçidi kullanmıştır. Gediz Nehri üzerinde yer alan Beylerhanı ve Çataltepe köprüleri de Osmanlı döneminde buradaki ulaşımı sağlamaktadır.

Taşkonak Köyü araştırmalarında, Durhoca (Duruhoca) Mahallesi Melengeçli Kaş Mevkii'nde Roma Dönemi mimari kalıntıları ve seramik buluntuları tespit edilmiştir. Melengeçli Kaş Mevkii, Taşkonak Köyü'nün 2,5 km. kuze-

yinde, Durhoca Mahallesinin 200 m. kuzeyindedir. Durhoca Mahallesinin karşısındaki yamaçlarda çok geniş bir alana yayılmış durumda Roma Dönemi kalıntıları görülmektedir.

Melengeçli Kaş Mevkii Koordinatları:

(35S) 0673455 E 4284027 N Rakım: 717 m. Duyarlılık: 5 m.

Alanyurt Köyü araştırmalarında Höyük Mevkii olarak isimlendirilen mınıkada çok geniş bir alana yayılmış durumda Roma Dönemi seramik parçaları ve bazı mimari parçalar görülmektedir. Höyük Mevkii, Alanyurt Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusunda, Uşak-İzmir karayolunun 500 m. güneydoğusunda, tarım arazileri içerisinde bulunmaktadır. Çok sayıda Roma Dönemi seramik buluntusu geniş bir alana yayılmış durumdadır. Her ne kadar höyük olarak adlandırılmış olsa da burada bir höyük veya İlk Tunç Çağına işaret eden herhangi bir buluntu tespit edilememiştir.

Alanyurt Köyü Höyük Mevkii koordinatları:

(35S) 0665882 E 4275743 N Rakım: 449 m. Duyarlılık: 6 m.

HİSAR KÖYÜ ARAŞTIRMALARI

Hisar Köyü araştırmalarında köyün doğusunda yüksek bir tepe üzerinde yer alan tescilli Asartepe Höyüğü ile karayolu kıyısında ovada belirlediğimiz Hisar Höyüğü incelenmiştir. Asartepe ve Hisar Höyüğü birbirine bağlantılı iki yerleşmedir. Yerleşmeler Gediz Nehri'nin geçtiği bölgede kervan yolları üzerinde yer almaktadır. Biri tepede diğeri ovada olan yerleşmelerin İlk Tunç Çağı buluntuları ovada yoğunluk kazanmaktadır.

Asartepe Höyüğü

Hisar Köyü araştırmalarında tescilli olan Asartepe Höyüğü incelenmiştir. Asartepe Höyüğü Hisar Köyü'nün hemen doğusunda, yüksek bir tepenin

üzerinde yer almaktadır. Tepenin üzeri düz bir alan olup 100 m. çapında bir alanı kaplamaktadır. Yerleşme doğu-batı uzantılı oldukça yüksek bir tepededir. Asartepe'nin dik bir uçurum olan kuzey tarafından Gediz Nehri akmaktadır. Nehirden yüksekliği 30 m. kadardır. Yerleşmenin 1 km. kuzeyinden Uşak-İzmir karayolu geçmektedir.

Yerleşme üzerinde İlk Tunç Çağı ve Roma Dönemi seramikleri görülmektedir. Hisar Höyüğü ve Asartepe Höyüğü Gediz Nehri kıyısında aynı bölgede yer almaktadır. İki yerleşim arasında 2 km. kadar bir mesafe bulunmaktadır. Yerleşme üzerinde İlk Tunç Çağı, Lidya ve Roma Dönemi seramikleri görülmektedir. Tepenin üzerinde tarım yapıldığı için İlk Tunç Çağı buluntularından çok Roma Dönemi seramikleri görülmektedir.

Asartepe Höyüğü koordinatları:

(35S) 0665922 E 4274882 N Rakım: 498 m. Duyarlılık: 6 m.

Hisar Höyük

Hisar Köyü araştırmalarımızda Uşak-İzmir karayolunun hemen kıyısında Hisar Köyü arazisinde kalan bölgede Höyük Mevkii denilen yerde yeni bir İlk Tunç Çağı yerleşimi tespit edilmiştir. Hisar Köyü'ndeki tescilli Asartepe Höyüğü'nün ardından belirlenen bu yeni yerleşime Hisar Höyüğü demeyi uygun gördük.

Hisar Höyüğü, Uşak İli'nin 45 km. batısında Uşak-İzmir karayolunun 20 m. güneyinde karayolu üzerinde, Kısık Köyü ile Alanyurt Köyü yol ayrımları arasındadır. Hisar Höyüğü, Hisar Köyü'nün 1 km. kuzeyinde, Uşak-İzmir karayolunun Uşak tarafından gelirken Kısık Köyü yol ayrımını geçince 500 m. ileride, Alanyurt Köyü yol ayrımına gelmeden hemen sağ tarafta yer almaktadır. Karşıyaka Mahallesi'nin 200 m. doğusunda yer alan yerleşime Hisar Höyüğü denilmesinin sebebi yerleşmenin Hisar Köyü arazisinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu bölgede Alanyurt, Kısık ve Hisar köylerinin arazileri birbirine çok yakındır (Resim 5).

Hisar Höyüğü kuzey-güney doğrultulu 100 m. olup doğu-batı doğrultulu 50 m. kadar bir alana yayılmaktadır. Höyüğün yüksekliği ise 3 m. kadardır.

Üzerinde tarım yapıldığı için yüksekliği gittikçe azalmaktadır. Yerleşme üzerinde İlk Tunç Çağı ve Roma Dönemi seramikleri görülmektedir.

İlk Tunç Çağı buluntuları içerisinde el yapımı, kırmızı ve siyah astarlı kaplara ait örnekler, memecikli kaplar, dikey bezemeli kulplar, boya bezemeli parçalar, ayaklar, taş balta örnekleri bulunmaktadır (Resim: 6), (Çizim: 1, 2, 3).

Hisar Höyüğü koordinatları:

(35S) 0666431 E 4276245 N Rakım: 453 m. Duyarlılık: 6 m.

YAVU KÖYÜ ARAŞTIRMALARI

Uşak İli Merkez İlçe'nin güneyinde yer alan Yavu Köyü araştırmalarında İlk Tunç Çağına ait herhangi bir yerleşme tespit edilememiştir. Köy içerisindeki yükseltilerde Roma Dönemi tuğla ve seramik parçaları görülmektedir. Fakat İlk Tunç Çağı yerleşimi tespit edilememiştir.

J. Mellaart Yavu Köyü'nde İTÇ2 yerleşimi olduğunu belirtmektedir.³ Yaptığımız incelemelerde bu yerleşimi belirleyemedik. Fakat en yakın yerleşim Yavu Köyü'nün güneyinde kalan ve köyden rahatlıkla görülebilen Elmacık Höyük'tür. Elmacık Höyük Yavu Köyü'nün güneyinde kalmaktadır. Yavu/Yavur Höyük olarak gösterilen yer Elmacık Höyük olmalıdır.

ALTINTAŞ KÖYÜ ARAŞTIRMALARI

Önceki sene kısmen araştırma imkanı bulduğumuz Altıntaş Köyü'nde bu sene detaylı bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Kaya yerleşimi olarak tescilli olan bölgede önceki sene İlk Tunç Çağı'na ait buluntular tespit edilmişti.⁴ Bu seneki araştırmalarımızda yerleşmenin daha erken dönemlerde iskâna uğradığı belirlenmiştir.

3 Lloyd-Mellaart 1962: 197.

4 Oy 2014: 221.

Altıntaş Höyük

Altıntaş Höyük, Uşak İli'ne 10 km. mesafedeki Altıntaş Köyü sınırlarında yer alan Kaya Deresi üzerindedir. Yerleşme Altıntaş-Mesudiye Baraj Göleti'nin kuzeydoğu yamacında, baraj su tasfiye kanalının geçtiği yamaçlarda yer almaktadır. Baraj inşaatı sırasında yerleşim büyük ölçüde tahrip edilmiş olup yoğun seramik parçaları göletin üstünden geçen yol boyunca ve yamaçlarda görülebilmektedir. Çok sayıda kaya mezarının bulunduğu vadi içerisinde yer alan Altıntaş Höyük yerleşimi yoğun tahribat nedeniyle şeklini tamamen kaybetmiştir.

Altıntaş Höyük'te Son Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı ve Roma dönemi seramikleri görülmektedir. Uşak merkez yerleşmeleri içerisinde en erken buluntular bu yerleşmede görülmektedir. Altıntaş Höyük'te pembemsi beyaz/krem astar üzerine koyu kahverengi boyalı bir parçanın yakın benzerleri Afyonkarahisar Son Neolitik/İlk Kalkolitik Çağ buluntuları veren Eyice Höyük⁵ ve İçikli-Üçin'de⁶ görülmektedir (Resim: 7).

Altıntaş Höyük Koordinatları:

(35S) 0717742 E 4288740 N Rakım: 951 m. Duyarlılık: 6 m.

UŞAK KENT MERKEZİ ARAŞTIRMALARI

Uşak kent merkezinde önceki sene araştırma imkanı bulduğumuz Sarayaltı Höyük ile kent merkezindeki diğer bir yerleşim Uşak Höyük'tür. Kent merkezinde bulunan bu yerleşmeler prehistorik yol güzergahları üzerinde yer almaktadır ve birbiriyle ilişkilidir. İki yerleşme arası 2 km. kadardır.

Uşak Höyük

Uşak Höyük, Uşak İl Merkezi Fevzi Çakmak Mahallesi'nde, Bağkur evleri karşısında yer almaktadır. Ankara-İzmir karayolu yerleşmenin üzerinden

5 Koçak-Bilgin 2010: 23-38.

6 Koçak-Bilgin 2013: 35, 48.

geçmektedir. Yerleşme üzerinde İlk Tunç Çağı ve Roma Dönemi seramikleri görülmektedir (Resim: 8).

Uşak Höyük İlk Tunç Çağı buluntuları genellikle koyu yüzlü mallardan oluşmaktadır. Malzeme içerisinde kahverengi tonlarında açık, el yapımı mallar belirgindir. Kırmızı astarlı mallar ise daha az görülmektedir (Resim 9), (Çizim: 2, 3).

Yerleşme kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda 50 m. kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda 25 m. çapındadır. Yüksekliği 1 m. kadardır. Daha geniş bir alana yayıldığı görülen yerleşmenin etrafındaki konutlar ve karayolunun varlığı nedeniyle alanı daralmıştır.

Uşak Höyük koordinatları:

(35S) 0710510 E 4283249 N Rakım: 953 m. Duyarlılık: 12 m.

Bu sezonki çalışmalarımız neticesinde Uşak İli Merkez İlçe'nin kuzeyinde ve batısından yer alan köyler araştırılmıştır. Bu çerçevede 43 köyde yürütülen araştırmalarda 7 adet İlk Tunç Çağı yerleşimi incelenmiştir.

SONUÇ

Uşak İli Merkez İlçe'nin yüzölçümü 1309 km².dir. Merkez ilçenin kuzeyinde Kütahya, doğusunda Manisa, güneyinde Eşme, Ulubey, Karahallı ve Sivaslı ilçeleri ile doğusunda Banaz İlçesi yer alır. Merkez ilçe topraklarının kuzeyi ve batısı dağlık bir yapıdadır. Güneyi ise ovalık olup Uşak Ovası'nın bir kısmını teşkil eder.

Uşak İli Merkez İlçe sınırları içerisinde 2013 ve 2014 yıllarında gerçekleştirmiş olduğumuz yüzey araştırmalarında daha önceden bilinen ve bizim yeni belirlediğimiz toplam 17 adet İlk Tunç Çağı yerleşimi bulunmaktadır.

Uşak İli Merkez İlçe'nin kuzeyi ile batısı dağlık ve engebeli bir araziye sahiptir. Merkez ilçenin kuzeyi Murat Dağı ile Kütahya'dan ayrılmaktadır. Murat Dağı ve etekleri engebeli ve ormanlık bir araziye sahiptir. Buralarda yerleşim coğrafi nedenlerden dolayı seyrek fakat su kaynakları bakımından

oldukça zengindir. Merkez ilçenin kuzeyinde Kütahya sınırını oluşturan Murat Dağı'nda İlk Tunç Çağı yerleşimi tespit edilememiştir.

Uşak İli'nin batısında yer alan Zahman, Kapancık, Gerdekkayası, Hisar Höyüğü ve Asartepe Höyüğü Gediz Nehri (Hermos) ile ilişkilidir. Zahman ve Kapancık Höyük kültürel olarak Manisa çevresine yakın görünmektedir.

Tüm merkezlerde kırmızı, siyah ve kahverengi astarlı mal gruplarına ait buluntuların yanı sıra üç ayaklı kaplara ait örnekler yoğun olarak görülmektedir. Yerleşmelerde çakmaktaşı alet ve yongalar ile taştan yapılmış balta ve aletler görülmesine karşın obsidyene ait herhangi bir buluntu tespit edilememiştir.

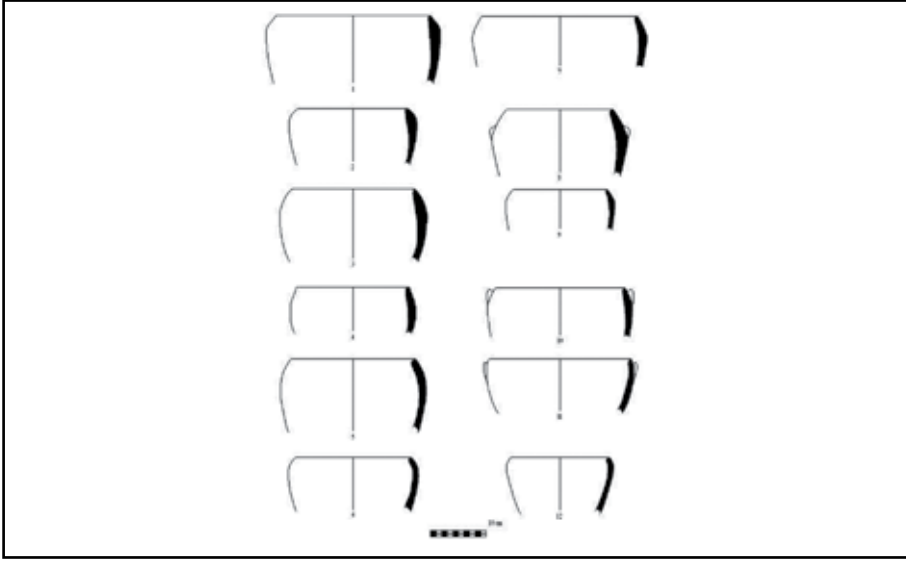
Uşak İli Beycesultan Kültür Bölgesi içerisinde değerlendirilmektedir ve İlk Tunç Çağı 2'den (İTÇ 2) itibaren Uşak Grubu olarak gösterilmektedir. Fakat bu değerlendirmeler yapılırken ovalık alanda bulunan Kapaklar Höyük ve Yavur Höyük (Elmacık Höyük) dikkate alınmıştır. Gediz Nehri çevresinde yer alan yerleşmelerin bir kısmının kültürel olarak Manisa çevresine daha yakın olduğu görülmektedir. İleriki sezonlarda yapılacak araştırmalarla Uşak İli'nin kültürel durumunun daha net bir şekilde ortaya konulacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- KOÇAK, Ö.-BİLGİN, M. 2010, "Afyonkarahisar'da İki Önemli Son Neolitik/ İlk Kalkolitik Yerleşme Yeri: Eyice ve Pani Höyük", *TÜBA-AR, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* 13, 9-38.
- KOÇAK, Ö.-BİLGİN, M. 2013, "Afyonkarahisar Üçin Buluntuları Işığında Batı Anadolu Prehistoryası Üzerine Yeni Gözlemler", *Adalya* XVI, 31-48.
- LLOYD, S.- MELLAART, J. 1962, *Beycesultan I, The Late Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London.
- OY, H. 2014, "Uşak İli ve İlçelerinde İlk Tunç Çağı Coğrafya Araştırmaları 2013 Yılı Çalışmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 32-1, 215-230.

Yerleşme	Mevkii	Boyut (metre)	Yükseklik	Yerleşim Şekli	Dönem
Uşak Höyük	Uşak Merkez	50x25	1 m	Höyük	İTÇ
Sarayaltı Höyük	Uşak Merkez	200	4 m	Höyük	İTÇ+Roma
Çanlı Höyük	Kalfa Köyü	200x100	7 m	Höyük	İTÇ
Kediyünü Höyük	Kediyünü Köyü	500x200	30 m	Höyük	İTÇ+OTÇ+Roma
Kapaklar Höyük	Kapaklar Köyü	300x100	25 m	Höyük	İTÇ+Roma
Altıntaş Höyük	Altıntaş Köyü	?	?	Höyük	Neolitik+Kalkolitik+İTÇ+Roma
Karlık Höyük	Karlık Köyü	150x80	6 m	Höyük	İTÇ+Roma
Bölme Höyük	Bölme Kasabası	100x100	15 m	Höyük	İTÇ+Roma
Elmacık Höyük	Elmacık Köyü	300x100	30 m	Höyük	İTÇ+OTÇ+Roma
Koyunbeyli Höyük	Koyunbeyli Köyü	300x150	15 m	Höyük	İTÇ+OTÇ
Yele Höyük	Şükraniye Köyü	100x70	10 m	Höyük	İTÇ+Roma
Aktaş Höyük	Aktaş Köyü	500	25 m	Höyük	İTÇ+Roma
Zahman Höyük	Zahman Köyü	150x75	20 m	Höyük	İTÇ+Roma
Kapancık Höyük	Kapancık Köyü	300x200	?	Höyük	İTÇ+Klasik+Roma
Gerdekkayası	Çamyazı Köyü	300	30 m	Höyük	İTÇ+Roma
Hisar Höyüğü	Hisar Köyü	100x50	3 m	Höyük	İTÇ+Roma
Asartepe Höyüğü	Hisar Köyü	100x100	30 m	Höyük	İTÇ +Roma

Tablo: Uşak-Merkez İlçe İlk Tunç Çağı yerleşmeleri.

Çizim 1: 1-Kapancık Höyük: Hamur rengi, gri (2.5 Y 5/1 gray). İnce kum, kireç, taşçık ve bitki katkılı. Astar rengi, kahverengi (10 YR 5/3 brown). Açkılı, orta pişmiş, el yapımı.

2-Zahman Höyük: Hamur rengi, kırmızımsı sarı (7.5 YR 6/6 reddish yellow). İnce kum, kireç, iri taşçık ve bitki katkılı. Astar rengi, kırmızı (10 R 4/8 red). Açkılı, iyi pişmiş, el yapımı.

3-Zahman Höyük: Hamur rengi, koyu kahverengi (7.5 YR 5/8 strong brown). İnce kum ve kireç katkılı. Astar rengi, koyu kahverengi (7.5 YR 5/5 strong brown). Açkılı, iyi pişmiş, el yapımı.

4-Kapancık Höyük: Hamur rengi, açık kırmızımsı kahverengi (2.5 YR 7/4 light reddish brown). İnce kum katkılı. Astar rengi, koyu kırmızı (10 R 3/6 dark red). Açkılı, iyi pişmiş, el yapımı.

5-Zahman Höyük: Hamur rengi, açık kırmızı (2.5 YR 6/8 light red). Kireç ve taşçık katkılı. Astar rengi, kırmızı (10 R 5/8 red). Açkılı, iyi pişmiş, el yapımı.

6-Hisar Höyük: Hamur rengi, gri (10 YR 5/1 gray). Kireç katkılı. Astar rengi, çok koyu gri (gray 3/ very dark gray). Açkılı, iyi pişmiş, el yapımı.

7- Kapancık Höyük: Hamur rengi, kahverengi (7.5 YR 5/3 brown). İnce kum, kireç, taşçık ve bitki katkılı. Astar rengi, sarımsı kahverengi (10 YR 5/6 yellowish brown). Açkılı, iyi pişmiş, el yapımı.

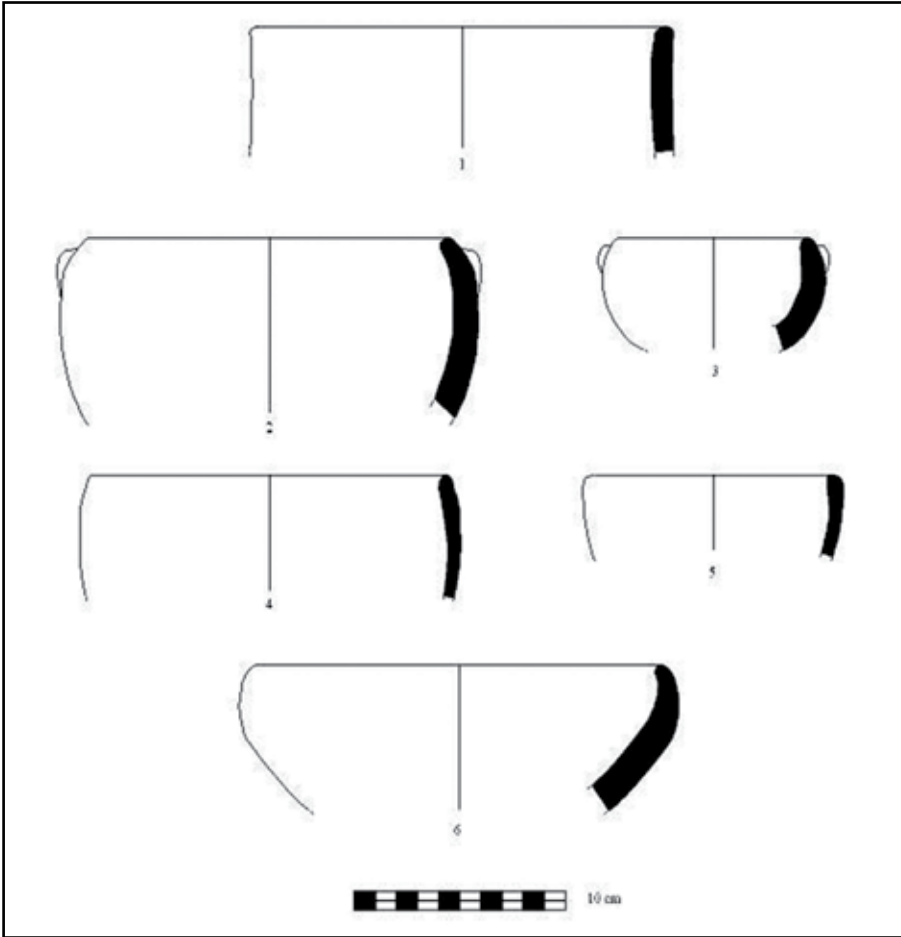
8- Zahman Höyük: Hamur rengi, açık kırmızı (2.5 YR 6/8 light red). Kireç ve taşçık katkılı. Astar rengi, kırmızı (10 R 4/8 red). Açkılı, iyi pişmiş, el yapımı. Memecik bezemeli.

9- Kapancık Höyük: Hamur rengi, kırmızımsı sarı (5 YR 6/8 reddish yellow). İnce kum, kireç ve taşçık katkılı. Astar rengi, pembe (7.5 YR 7/4 pink). Açkılı, iyi pişmiş, el yapımı.

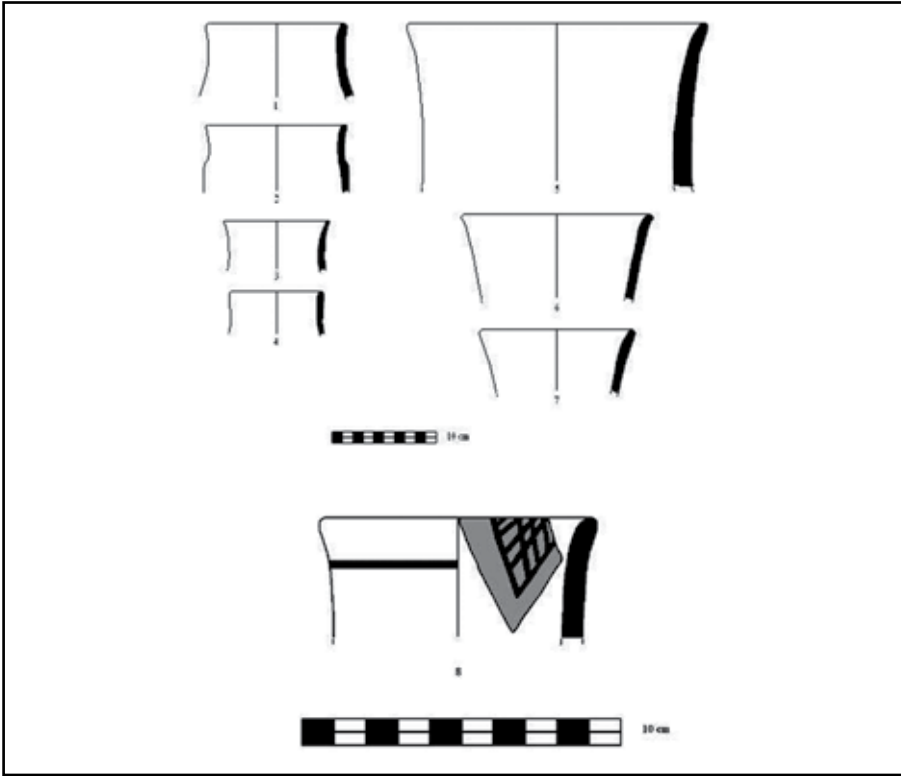
10- Kapancık Höyük: Hamur rengi, kahverengi (7.5 YR 4/3 brown). İnce kum, kireç, taşçık ve bitki katkılı. Astar rengi, açık kahverengi (7.5 YR 6/4 light brown). Açkılı, iyi pişmiş, el yapımı. Tutamak bezemeli.

11- Hisar Höyük: Hamur rengi, kırmızı (2.5 YR 5/6 red). Kireç ve taşçık katkılı. Astar rengi, kırmızı (2.5 YR 4/8 red). Açkılı, iyi pişmiş, el yapımı. Tutamak bezemeli.

12- Hisar Höyük: Hamur rengi, kırmızı (10 R 4/8 red). Kireç katkılı. Astar rengi, koyu kırmızı (10 R 3/6 dark red). Açkılı, iyi pişmiş, el yapımı.

Çizim 2: 1- Hisar Höyük: Hamur rengi, kırmızımsı kahverengi (2.5 YR 5/3 reddish brown). Kireç katkılı. Astar rengi, kırmızı (2.5 YR 4/8 red). Açıklı, iyi pişmiş, el yapımı.
 2- Zahman Höyük: Hamur rengi, açık kırmızı (2.5 YR 6/8 light red). İnce kum ve kireç katkılı. Astar rengi, kırmızımsı sarı (5 YR 6/8 reddish yellow). Açıklı, iyi pişmiş, el yapımı. Tutamak bezemeli.
 3- Hisar Höyük: Hamur rengi, kırmızımsı gri (5 YR 5/2 reddish gray). İnce kum ve kireç katkılı. Astar rengi, koyu kırmızı (10 R 3/6 dark red). Açıklı, iyi pişmiş, el yapımı. Tutamak bezemeli.
 4-Uşak Höyük: Hamur rengi, çok koyu gri (7.5 YR 3/1 very dark gray). Kum, taşçık ve kireç katkılı. Astar rengi, koyu kahverengi (7.5 YR 3/4 dark brown). Açıklı, orta pişmiş, el yapımı.
 5-Uşak Höyük: Hamur rengi, koyu gri (7.5 YR 4/1 dark gray). Taşçık ve kireç katkılı. Astar rengi, kırmızımsı kahverengi (5 YR 4/3 reddish brown). Açıklı, orta pişmiş, el yapımı.
 6- Hisar Höyük: Hamur rengi, gri (2.5 Y 5/1 gray). İnce kum ve kireç katkılı. Astar rengi, koyu gri (2.5 Y 4/1 dark gray). Açıklı, iyi pişmiş, el yapımı.

Çizim 3: 1-Zahman Höyük: Hamur rengi, kahverengimsi sarı (10 YR 6/6 brownish yellow). İnce kum ve kireç katkılı. Astar rengi, koyu kahverengi (7.5 YR 4/6 strong brown). Açıklı, iyi pişmiş, el yapımı.

2-Kapancık Höyük: Hamur rengi, koyu kırmızımsı gri (10 R 4/1 dark reddish gray). Taşçık ve kireç katkılı. Astar rengi, açık kırmızı (10 R 6/6 light red). Açıklı, iyi pişmiş, el yapımı.

3-Hisar Höyük: Hamur rengi, kırmızımsı kahverengi (5 YR 4/4 reddish brown). Taşçık ve kireç katkılı. Astar rengi, koyu kahverengi (7.5 YR 4/6 strong brown). Açıklı, orta pişmiş, el yapımı.

4- Uşak Höyük: Hamur rengi, koyu gri (5 YR 4/1 dark gray). Taşçık ve kireç katkılı. Astar rengi, kahverengi (7.5 YR 5/2 brown). Silik açıklı, orta pişmiş, el yapımı.

5- Zahman Höyük: Hamur rengi, koyu kahverengi (7.5 YR 5/6 strong brown). Taşçık ve kireç katkılı. Astar rengi, koyu kahverengi (7.5 YR 4/6 strong brown). Açıklı, iyi pişmiş, el yapımı.

6- Hisar Höyük: Hamur rengi, koyu kırmızımsı gri (5 YR 4/2 dark reddish gray). Taşçık ve kireç katkılı. Astar rengi, kırmızı (10 R 4/8 red). Açıklı, iyi pişmiş, el yapımı.

7- Hisar Höyük: Hamur rengi, koyu gri (5 YR 4/1 dark gray). Taşçık ve kireç katkılı. Astar rengi, koyu gri (10 YR 4/1 dark gray). Açıklı, iyi pişmiş, el yapımı.

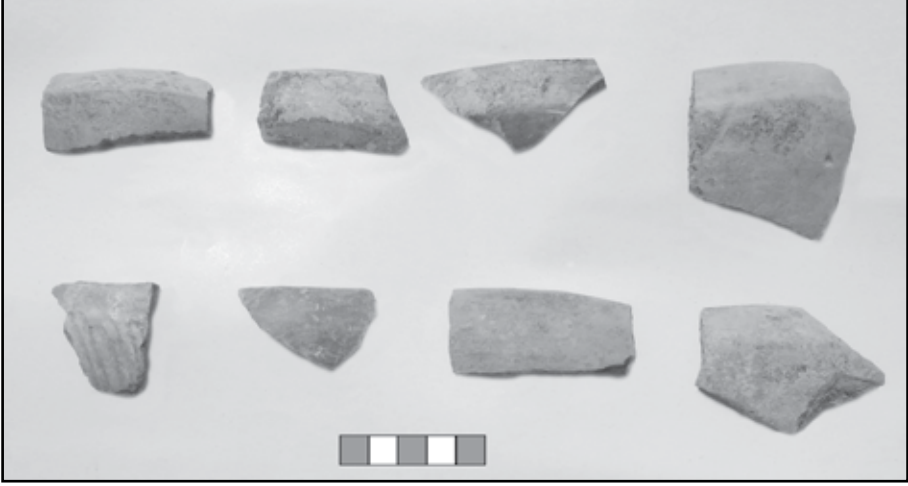
8-Hisar Höyük: Hamur rengi, kırmızımsı kahverengi (5 YR 5/4 reddish brown). Taşçık ve kireç katkılı. Astar rengi, koyu kırmızı (10 R 3/6 dark red). Açıklı, iyi pişmiş, el yapımı. Ağz kenarının iç yüzeyinde ağ bezeme var. Dış yüzeyde yatay boya bezemeli. Bezeme rengi: Kırmızımsı sarı (7.5 YR 6/8 reddish yellow).

Harita 1: Uşak-Merkez İlçe İlk Tunç Çağı yerleşmeleri.

Resim 1: Kapancık Höyük.

Resim 2: Kapancık Höyük buluntuları.

Resim 3: Zahman Höyük.

Resim 4: Zahman Höyük buluntuları.

Resim 5: Hisar Höyük.

Resim 6: Hisar Höyük buluntuları.

Resim 7: Altıntaş Höyük buluntusu.

Resim 8: Uşak Höyük.

Resim 9: Uşak Höyük buluntuları.

2014 YILI UŞAK İLİ VE İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI ESKİ YUNAN-ROMA (ARKAİK, KLASİK, HELLENİSTİK, ROMA) YERLEŞİMLERİ

Münteha DİNÇ*

Deniz KAPLAN

Emre TAŞTEMÜR

Banu YILMAZ

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile bu yıl ilk kez tarafımızdan başlatılan Uşak İli arkeolojik yüzey araştırması, 1-15 Eylül 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. Söz konusu çalışma, Uşak Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimince '2014/MF009 No.lu 'Uşak İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması' konulu bilimsel araştırma projesi kapsamında desteklenmektedir². 2014 yılı

* Yrd. Doç. Dr. Münteha DİNÇ, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 1 Eylül Yerleşkesi, Uşak/TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Deniz KAPLAN, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çiftlik Köy Kampüsü, Mersin/TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Emre TAŞTEMÜR, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 1 Eylül Yerleşkesi, Uşak/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Banu YILMAZ, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kınıklı Kampüsü, Denizli/TÜRKİYE.

- 1 Araştırmamızın yürütülebilmesi için gerekli izinleri sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü çalışanlarına, çalışmamızın başlangıç aşamasından itibaren her türlü yardımı gösteren, arazi incelemelerinde dahi bizzat destekleyen Uşak Müze Müdüresi Sabiha Pazarıcı ve müze uzmanları Arkeolog Sadık Doğan ile Macit Aşır'a teşekkürlerimi sunarım. Araştırma ekibinde Yrd. Doç. Dr. Emre Taştëmür, Mersin Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Deniz Kaplan, Pamukkale Üniversitesi'nden Arş. Gör. Banu Yılmaz (M.A.) ve Arkeolog Bağcan Dinç yer almıştır. İzmir 1 no.lu Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'ndan Mehmet Vehbi Tüzüner, araştırmaya Bakanlık temsilcisi olarak katılmıştır. Özverili çalışmalarından dolayı ekip arkadaşlarıma, bakanlık temsilcimize ve değerli fikirleriyle desteğini esirgemeyen Hocam Prof. Dr. Serra Durugönül'e, Gaziantep Üniversitesi'nden Arş. Gör. Timur Demir'e ayrıca teşekkürlerimi sunarım.
- 2 Yüzey Araştırması projemize katkılarından dolayı Uşak Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Sait Çelik'e, Uşak Belediye Başkanı Sayın Av. Nurullah Cahan'a ve Başkan Yardımcısı Erol Korkmaz'a teşekkür ederim.

inceleme alanı Uşak merkez ve merkeze bağlı birimler ile Banaz ilçesini kapsamaktadır.

Batı Anadolu'nun merkezinde bulunan Uşak İli, Antik Dönem'de Yukarı Hermos Havzası ve Yukarı Menderes Havzası arasında kalan verimli ovaların oluşturduğu bölgede yer almaktadır. Aynı zamanda Uşak konumu itibarıyla Phrygia ve Lydia bölgeleri arasında önemli bir geçiş noktasıdır. Bölgeyi, iç kısımlardan Ege Denizi'ne akan nehirler boyunca takip edilen yollar ve ünlü Kral Yolu başlı başına kat etmekte, böylece buradaki kültürel dokunun gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bölgede Arkaik, Klasik, Helenistik ve Roma Dönemi'nde coğrafyaya bağlı ortaya çıkan ve gelişen kentsel yerleşimler, metropoller ve kırsal yerleşmelerin bugünkü durumlarının tespit edilerek birbirleriyle olan ilişkilerinin, modern teknolojik araştırma yöntemleri ile değerlendirilmesi başlıca amacımızdır. Bu doğrultuda öncelikli araştırma alanlarımız Temenouthyrai Antik Kenti ve territoriumu, Akmonia Antik Kenti ve territoriumu, Sebaste Antik Kenti ve territoriumu, Bagis Antik Kenti ile söz konusu merkezler arasında gelişen küçük kent ya da kasabalaradır.

2014 yılı yüzey araştırmaları sonucunda ilk yıl tespit edilen arkeolojik alan sayısı toplam 28'dir. Belirlenen merkezlerden 23 tanesi Uşak İl merkezine bağlı birimlerde, 5 tanesi ise Banaz İlçesi'nde yer almaktadır.

1. UŞAK MERKEZ

2014 yılı araştırma döneminde, Uşak kent merkezinden başlanarak merkeze yakın birimlerde doğudan batıya uzanan bir rotada, Uşak Müzesi'nce yapılan tespit ve tescil çalışmaları dikkate alınarak öncelikli inceleme alanları belirlenmiştir. Bu doğrultuda kent merkezinde bulunan cami ve çeşmelerdeki antik dönem yapı kalıntılarının günümüzdeki durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ulu Cami, Burmalı Cami (Resim: 1) ve Karaali Cami'ndeki araştırmalarımız sırasında Roma Dönemi'ne ait mezar stelleri ile Bizans ve Osmanlı Dönemi'ne ait mermer mimari parçaların yapı malzemesi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir³. Ayrıca kent merkezinde yer alan Aliğa çeşmesi ve Köme

3 Söz konusu mimari parçalar Uşak ve çevresinde geziler düzenleyen 18. ve 19. yüzyıl gezginlerince tespit edilen kalıntılardır.

Mahalle çeşmesinde Roma Dönemi'ne ait mermer mezar stellerinin yine çeşme inşasında yapı malzemesi olarak kullanıldığı görülmüştür.

Uşak merkeze bağlı Sorkun Köyü yolu üzerindeki Çokkozlar Mevkii'nde Uşak Müzesi tarafından kendisine zimmetlenen tarihi eserleri görmek üzere Sezai Bitik'in evi ziyaret edilmiştir. Burada İon başlığı, yazıtlı mermer kaide, üst yapıya ait blok ile mezar steli belgelenerek kataloglandırılmıştır. Mimari parçalar Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Söz konusu mimari buluntular Sezai Bitik'in anlattığı sözlü bilgilere göre Uşak kent merkezindeki evlerin inşası sırasında temel hafriyatlarında bulunarak toplanan eserlerdir. Bu eserlerin Temenouthyrai antik kentinin kalıntıları olabileceği düşünülmektedir.

Kent merkezinin kuzeyinde Aybey Mahallesi'nde Emniyet Müdürlüğü Lojmanları'nın hemen kuzeyinde Uşak Müzesi'nce sondaj çalışmaları yürütülmüş, bu çalışmalar sonucunda basit gömü tarzında mezarlar açığa çıkarılmış ve Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.

Kent merkezinin yaklaşık 3 km. kuzeyinde Karga Tepe olarak adlandırılan alan Eski Gediz karayolu tarafından ikiye ayrılmış durumdadır. Kara yolunun batısından güneye doğru dağılan alanda yapılan yüzey taramaları esnasında, ezme taşı, çeşitli form ve ebatta seramik kap parçaları, tuğla parçaları, yoğun miktarda olasılıkla 20. yüzyılın başlarında kullanılmış olabileceği düşünülen tıbbi cam şişeler gözlenmiştir. Aynı alanda yapılan kaçak kazılar sırasında tahrip edilmiş mezarların olduğu ve Roma Dönemi'ne ait kapı temalı mezar stelinin bulunarak Uşak Müzesi envanterine kaydedildiği bilinmektedir.

Yukarıda dökümü verilen arkeolojik kalıntı ve buluntuların modern Uşak kent dokusu ile yok edilen Temenouthyrai Antik Kentine ait olduğu düşünülmektedir.

TRAIANOPOLIS ANTİK KENTİ VE NEKROPOLÜ

Uşak'ın doğusunda merkeze 10 km. mesafedeki Ortaköy'de yapılan yüzey incelemesinde köyün kuzeyine doğru Örenler mevki olarak bilinen alanda izinsiz uygulamalar sonucunda bir nekropole ait olabilecek mezarların açıl-

ğa çıkarıldığı tespit edilmiştir. Benzer forma sahip mezarlar dört bir yanında kesme taşlar ve onların üzerinde kapama taşları ile yapılmıştır. Yüzeyde az sayıda seramik parçası da gözlenmiştir. Bu seramikler M.S. 2-3. yüzyıla ait olmalıdır. Yine aynı alanın kuzeydoğusuna doğru genişleyen bölgede sürdürülen yüzey taramasında izinsiz uygulamalar sonucunda yaklaşık 70 adet mezarın daha açılmış olduğu tespit edilmiştir (Resim: 2). Açılan mezarların tamamının doğu-batı yönünde düzenlenmiş olduğu görülmektedir. Yüzeyde çeşitli form ve ebatlarda seramik parçaları da gözlenmiştir. Bu seramikler de M.S. 2-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Ortaköy’de söz konusu nekropol alanından önceki yıllarda çıkarılmış olan mezar stellerinin köy sınırları içindeki çeşme yapılarında spolien malzeme olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Ortaköy’ün kuzeydoğusunda Kabaca Çeşmesi bulunmaktadır. Burası aynı zamanda Kabaca Mevkii olarak adlandırılmaktadır. Çeşmenin doğusuna doğru yapılan yürüyüş ve inceleme sırasında yüzeyde ezme ve öğütme taşları, pithos, sarnıç gibi yapılar ile yine izinsiz uygulama sonucu açılan kazı çukurundan anıtsal bir yapıya ait duvarlar görülmektedir. Yapı kalıntısından çıkan toprak yüzeyinden bulunan seramik parçaları Helenistik Dönem ve Roma Dönemi’ne tarihlendirilmektedir (Resim: 3).

Traianopolis Antik Kenti’nin territoriumu içinde yer alan ve Ortaköy’ün yaklaşık 3 km. güneyinde bulunan Çarıkköy’de yapılan incelemelerde köy camisinde sütun, yazıt, mezar steli, kaide parçası tespit edilmiştir. Ayrıca köy sınırları içinde yer alan çeşme yapılarında Roma Dönemi’ne ait mezar stellerinin spolien malzeme olarak kullanıldığı görülmüştür. Çarıkköy’den Kırka Köyü’ne varıldığında köy merkezinde yer alan çeşmede yine mezar stelinin yapı malzemesi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

YONCALI KÖYÜ

Uşak’ın güneyinde merkeze 25 km. uzaklıktaki Yoncalı Köyü’nde yapılan incelemelerde köy merkezindeki çeşmede spolien malzeme olarak mezar steli ve Bizans Dönemi’ne ait mermer mimari parçalar kullanıldığı görülmüştür. Üçkuyular mevki olarak adlandırılan alanda doğuya ve batıya doğru belirli aralıklarla konumlandırılmış su kuyuları tespit edilmiştir (Resim: 4). Bu su kuyularında kapak olarak mermer blokların devşirme olarak kullanıldığı gö-

rülmüştür. Bu alanın kuzeybatısında yapılan yüzey incelemesinde kaçak kazı çukuru açıldığı ve buradan atılan toprak içinden Roma Dönemi'ne ait seramik parçalarının ortaya çıktığı gözlenmiştir. Alanın çevresinde 30 m. çapında yapılan yüzey taramasında çakmak taşından alet parçaları, M.Ö. 4. yüzyıl siyah firnisli seramik parçası ve Tunç Çağı seramiği gözlenmiştir. Burada daha önceleri yapılan kaçak kazıdan çıkan 1.58 m. yüksekliğindeki bir *pithos* Yoncalı Köyü camisinde bulunmaktadır.

KAŞBELEN NEKROPOLÜ

Kaşbelen Köyü, Uşak'ın yaklaşık 9 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Nekropol alanı, köyün yaklaşık olarak 5 km. batısında, Selvioğlu Köyü, Çuhadarlar Mahallesi'nden Kaşbelen Köyü'ne giden yolun 1 km. güneyinde ve yoldan içeride kalmaktadır. Yüzeyde yerel malzeme olan kayrak taşından yapılmış çok sayıda mezar görülmüştür (Resim: 1). Ayrıca kesme taş bloklardan yapılmış az sayıda mezar daha mevcuttur. Bu her iki mezar tipinin özelliği üzerinin toprak ve kayrak taşı karışımı bir yükselti ile kapatılmasıdır. Bu muhtemelen mezarın yerini belli etmek için yapılmıştır ve bu özelliği bölgede erken dönemden itibaren yaygın olan tümülüs mezar geleneğinin bir yansımasıdır. Aynı mevkide 9 m. çapında yuvarlak bir forma sahip bir mekân bulunmaktadır. Bu mekânın güneyinde 1 m. genişliğinde bir giriş bulunmaktadır. Girişe ait kapı, kısmen korunmuştur. Burasının bir mezar yapısı mı yoksa mezarlık alanı içerisinde ölü kültü ile ilgili mi olduğunu tespit etmek henüz mümkün değildir.

ÇINARCIK KÖYÜ YAPI KALINTISI

Uşak'ın batısında merkeze 12 km. mesafedeki Çınarcık Köyü'nde yapılan yüzey incelemesinde Cingöztepesi olarak adlandırılan alanda, önceki yıllarda izinsiz uygulamalar sonucunda çok sayıda mezar çukuru açılmış ancak günümüzde tarlada ekim dikim yapılmasından dolayı mezar çukurları tekrardan kapatılmıştır. Yüzeyde kırık şekilde kiremit ve tuğla parçaları, *pithos* parçaları yoğun ve dağınık vaziyette gözlenmiştir. Az sayıda da çanak çömlek parçası belirlenmiştir. Mezarlar basit gömü tekniği ile yapılmıştır. Geç Roma Erken

Bizans Dönemi'ne ait olmalıdır. Payamlı mevki, Cingöztepesi'nin güneyinde yer almaktadır. Bu alanda yapılan izinsiz uygulama sonucunda geniş bir kaçak kazı çukuru açıldığı belirlenmiştir (Resim: 5). Çukur içindeki kesit ve çevresine dağılan toprak içinde parçalanmış çatı tuğlası ve seramik parçaları gözlenmiştir. Aynı alanın güneyinde Payamlı dersinin kuzeyinde kuzey-güney doğrultulu bir duvar kalıntısı ve su kuyusu tespit edilmiştir.

KAYAAĞIL NEKROPOLÜ

Uşak'ın 14 km. güneybatısındaki Kayaagıl Köyü'nün güneydoğusunda, yaklaşık 500 m. mesafede bulunan alan, halk arasında Asar Tepe olarak adlandırılmaktadır. Bu alanda kayalık arazinin eteklerindeki düzlüklerde basit toprağa gömü tarzında mezarlara rastlanılmıştır. Asar Tepe mevki olarak bilinen kayalık alanda ise kayaya oyulmuş mezar kompleksleri tespit edilmiştir (Resim: 6). Mezar cepheleri ve mezar odaları tahrip olmuştur. Bu mezarların da ilk kullanım evresi henüz tespit edilememiş olsa da Roma Dönemi ve sonrasında da kullanılmış oldukları düşünülmektedir.

AKTAŞ KÖYÜ YAPI KALINTILARI VE NEKROPOLLER

Aktaş Köyü, Uşak İli'nin batısında olup merkeze yaklaşık olarak 15 km. mesafededir. Aktaş Köyü'nün girişinde Kilise yeri Mevkii'nde izinsiz uygulamalar sonucu açılan kazı çukurundan çıkan büyük mimari bloklar tespit edilmiştir (Resim: 7). Kaide, alınlık gibi anıtsal yapıya ait bu mimari parçalar alanda dağılmış durumdadır. Ayrıca çevresinde kırık lahit kapağı ve lahit teknesi parçalanmış olarak görülmüştür.

Kurudere Mevkii'nde yapılan incelemede köyün doğusunda yaklaşık 700 m. çıkışına doğru mermer anıtsal bloklardan oluşan bir yapı kalıntısına rastlanılmıştır. Bloklar izinsiz uygulama sonucunda ait oldukları yapıdan sökülerek tahrip edilmiştir. Bunlar büyük ortostat duvar bloklarıdır. Yapı kalıntısı yaklaşık 3 m. yüksekliğinde toprak ile örtülüdür (Resim: 8). Mermer bloklar 2.40 cm. uzunluğunda, 1.10 cm. genişliğinde 60 cm. kalınlığındadır. Kenetler belirgin bir şekilde görülmektedir. Mermer blokların dere yatağına dağılmış

vaziyette bulunması, su künkü, bloklar üzerindeki suyun aşındırma izi, günümüzde aynı alanda bir köprünün bulunması Kurudere Mevkii'nde antik çağda bir akarsuyun geçtiği ve bu anıtsal yapının da bir çeşme yapısına ait olabileceği düşünülmektedir.

Aktaş köy mezarlığının yaklaşık 1 km. güneybatısında Aşağıtarla Mevkii olarak adlandırılan alanda izinsiz uygulama sonucunda açılan kazı çukurundan altı adet mermer mimari blok açığa çıkmıştır. Kırık şekilde araziye dağılan bloklar, 4 m. uzunluğunda dikdörtgen duvar blokları ile 140 cm. uzunluğundaki çatı bloğundan oluşmaktadır. Söz konusu mermer bloklar bu alanda anıtsal yapıların varlığına işaret etmektedir.

Aktaş Kuzey Nekropolü

Aktaş Köyü günümüz mezarlığının kuzeyi, Selviler Köyü yolunun hemen kuzeyinde Karabeygir Mevkii'nde yüzeyde kırık bir alınlık bloğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu bloğun çevresinde de yüzeyde kırık seramik parçaları gözlenmiştir. Bu alandan kuzeye çıkıldıkça Uşak Müzesi'nce tespit edilen Kuzey Nekropolü olarak adlandırılan alana ulaşılmıştır. Kayaya ya da toprağa açılmış basit gömü tarzındaki mezarların üzeri taş parçaları ile yığılarak küçük bir tümülüs görünümü kazandırılmıştır. Bu özelliği ile Kaşbelen nekropolü ile benzerlik göstermektedir.

Aktaş Güney Nekropolü

Aktaş Köyü'nün güneyi ve güneybatısında yer alan Göztepe Mevkii'ndeki nekropol alanı ve yapı kalıntılarına dair izler incelenmiştir. Çeşitli boyutlarda yapı taşları, eşik taşları, parapet ve duvar blokları tarla yüzeyine dağılmış vaziyette tespit edilmiştir. Yine yüzeyde, *pithos* parçaları, günlük kullanıma ait kaba hamurlu seramik parçaları, tuğla ve kiremit parçaları görülmüştür. Bu alanda Geç Roma Erken Bizans Dönemi yaşam izlerinin bulunduğu tespit edilmiştir.

AKBULAK KÖYÜ

Merkez Akbulak Köyü, Uşağın 26 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Kö-

yün yaklaşık 1.5 km. güneyinde, köy yolu üzerindeki köprünün 500 m. güneyinde Bozbük mevkii olarak adlandırılan alanda inceleme yapılmıştır. Önceki yıllarda Uşak Müzesi'nce sit alanı ilan edilen yerde iş makinesi ile düzeleme çalışması yapılmış, yüzeyde yoğun miktarda kireç taşı, çay taşı, kiremit ve tuğla parçaları, az sayıda amorf seramik parçası gözlenmiştir. Nekropol alanı olarak belirlenen alanda mezar formu olarak her hangi bir buluntuya rastlanılmamış olması, mezarların ekim dikim çalışmaları nedeniyle tahrip edilmiş olduklarını da düşündürmektedir.

Akbulak Köyü'nden kuzeyde Kütahya İli sınırındaki Derbent Köyü'ne yapılan yolculuktan sonra Derbent Köyü'nün 4.5 km. kuzeyinde Uzundere Göllet inşaatının kuzeybatısında, yamaçta toprak yüzeyinde az sayıda seramik parçalarına rastlanılmıştır. Roma Dönemi'ne ait seramik parçalardır.

GÜRE KÖYÜ

Uşak- İzmir karayolu üzerinde, batıya doğru merkeze 23 km. mesafedeki Güre Köyü'nde yapılan yüzey incelemelerinde, Gencerkaşı Mevkii'ndeki Toptepe Tümülüsü, Aktepe tümülüsü, Arkaltı Mevkii'ndeki tümülüsler incelenmiştir. Arkaltı Tümülüsü, Uşak-İzmir karayolunun hemen kuzeyinde doğu-batı uzantılıdır. Mezar, merkezden aşağıya 7-8 m. derinlikte izinsiz çukur açılarak tahrip edilmiştir (Resim: 9-10). Arkaltı Tümülüsü'nün çevresinde doğal olmayan yükseltiler bulunmakta. Bu alanda daha küçük boyutlarda başka tümülüslerin de bulunabileceği düşünülmektedir. Kale Mevkii'ndeki İkiztepe Tümülüsü incelemelerinde, tümülüsün izinsiz uygulamalar sonucunda günümüzde hala tahrip edildiği anlaşılmıştır. Dromosu ve mezar odası ön girişi yıkılmış durumdadır. Tümülüsün bir an önce tahribatı önleyici önlemler alınarak korunması gerekmektedir (Resim: 11).

Güre Köyü, Aktepe Tümülüsü'nün yaklaşık 500 m. doğusunda Yolağzı Çağıllıburun Mevkii'nde izinsiz uygulanan kazı sonucu açığa çıkan mezarlarda, Uşak Müzesi tarafından mezar kurtarma kazısı yapılmış ve alan I. derece arkeolojik sit olarak ilan edilmiştir⁴. Bu alanda tarafımızca yapılan yüzey

4 Uşak Müze Müdüresi Sabiha Pazarıcı, Arkeolog Sadık Doğan, Macit Aşır ve İlhan Çavuş tarafından mezar kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Söz konusu alanda açılan mezarlardan bir adet Roma Dönemi'ne ait pişmiş toprak kandil ve cam boncuklardan oluşan kolye bulunmuştur. Alandaki kazı çalışmaları ve buluntulara dair bilgiler Uşak Müzesi arşivinden sağlanmıştır

incelemelerinde kazı sonrasında tarla sahibi tarafından ekim-dikim için iş makinesi ile düzleme çalışması yapıldığı, yüzeyde çok sayıda kırık mermer parçası, Roma Dönemi seramik parçaları ve kiremit, tuğla parçalarının bulunduğu gözlenmiştir. Ayrıca işlenmiş mermer bir blok, bu bloğun batısında kesit içinde kuzey-güney doğrultulu harçlı duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Önümüzdeki yüzey araştırmalarında alanda geniş çaplı yoğun yüzey çalışmasının yapılması planlanmaktadır.

Güre Köyü merkezindeki günümüz mezarlığında yapılan incelemelerde sütun parçası, mimari bloklar gözlenmiştir. Bir kilise yapısına ait olabilecek mimari öğelerdir. Köy merkezindeki bir çeşmenin bahçesinde nereden taşındığı bilinmeyen mimari parçalar tespit edilmiş ve kataloglanmıştır. Bunlar arasında kuyu ağız kapağı, eşik taşı, dikdörtgen blok, mermer blok ve stel ile bir Bizans Dönemi'ne ait mermer çeşme bloğu tespit edilmiştir.

MİLTARLA YAPI KALINTISI

Uşak İli'nin batısında merkeze yaklaşık 40 km. mesafedeki Yenişehir kasabası, Alanyurt Köyü Miltarla Mevkii'nde yapılan yüzey incelemesinde, Gediz çayının hemen batısında tarım arazisinin ortasında antik yapı kalıntısına rastlanmıştır. Ekilen alanlarda yoğun miktarda Roma Dönemi ve Geç Roma Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen seramik parçaları (Amphora, ağız, dip, kulp, gövde) görülmüştür. Yoğun miktarda çatı tuğla parçaları ve künk parçaları alana dağılmış vaziyettedir. Ayrıca tarla sahibine ait metal baraka içinde kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Bu kazı çukurunda moloz taş ve tuğla yıkıntısı gözlenmiştir.

KALE

Yenişehir kasabasının kuzeyinde Kale Tepe Mevkii'nde yer alan yapı kalıntılarını incelemek üzere günümüzde kullanılan patika yollar takip edilerek tepeye ulaşmaya çalışılmıştır. Söz konusu yollar üzerinde kaleye çıkışta antik yol kalıntısı yer yer takip edilerek tespit edilmiştir. Kale yapısı 702 m. yükseklikte güneydoğu hattında yer almaktadır. Kalenin duvarları yer yer korunmuştur (Resim: 12).

2. BANAZ İLÇESİ

AKMONİA ANTİK KENTİ

Uşak İli, Banaz İlçesi, Ahat Köyü, Asartepe Mevkii'nde bulunan Akmonia antik kentinde araştırma yapılmıştır. Köy merkezinde yer alan Şehit Edip Aybey Ahat Orta Okulu bahçesinde 14 adet mimari parça tespit edilmiş ve kataloglandırılmıştır. Köy merkezinde yer alan cami ve evlerde antik kentten taşınmış olan çok sayıda mermer yapı malzemesi tespit edilerek belgelendirilmiştir.

Akmonia antik kentinde yapılan incelemelerde bekçi kulübesi çevresinde toplanmış olan mimari bloklar, steller ve yazıtlar görülmüştür (Resim: 13). Bu parçalar Akmonia ve yakın çevresinden gelen eserlerdir. Antik kent merkezinde yapılan yüzey taraması sırasında bir tapınak kalıntısına rastlanılmıştır (Resim: 14). Tapınağın temel blok taşlarından 7.26x4.50 m. boyutlarında olduğu tespit edilmiştir. Tiyatro'nun yeri belirlenmiş olup, basamakları ve sahne binası günümüzde tahrip olmuştur. Kentin güneyinde sur duvarına ait kalıntılar tespit edilmiştir. Korunan uzunluk 4.20 m., yükseklik 75 cm., kalınlık 50 cm.dir. Meclis binası olabilecek dikdörtgen formlu yapı tespit edilmiş ancak yüzeyde herhangi bir mimari buluntuya rastlanılmamış çok yakınında kemer arşidravı tespit edilmiştir. Ayrıca kent yüzeyine dağılmış vaziyetteki sütun başlıkları ve arşidrav blokları belgelendirilmiştir. Önümüzdeki yıllarda imkanlar dahilinde Akmonia antik kentinde geniş çaplı yoğun yüzey araştırmalarına devam edilmesi ve kent planının çıkarılması yönünde çalışmalar planlanmaktadır.

KREMON AGORA

Banaz İlçesi'nin 10 km. kadar güneybatısındaki Susuz Köyü yakınlarında, Gölyeri Mevki olarak adlandırılan alan Kremon Agora olarak bilinmektedir. Bu alanda yüzeyde çatı kiremitleri gözlenmiştir. Önceki yıllarda bu alandan bulunan mimari bloklar Akmonia antik kentinde korunmaktadır.

HASAN KÖY YAPI KALINTISI

Uşak İli, Banaz İlçesi'nin yaklaşık 9 km. güneydoğusundaki Hasan Köyü'nde yapılan araştırmalarda köy merkezindeki çeşme yapılarında devşirme malzeme olarak kullanılmış mermer mimari parçalar ile yazıtlı bir ka-

ide olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu yazıt, Buckler ve Calder tarafından 1939 yılında yayınlanmıştır⁶.

Hasan Köy, Harman yeri mevki, Katranocağı kayalık alanında izinsiz uygulamalar sonucunda çok sayıda mezarın tahrip edildiği görülmüştür (Resim: 15). Mezarların bir kısmı doğrudan ana kayaya oyulmuş bazıları ise duvar örgüsü ile yapılmış düz blok taş ile üzeri örtülmüştür. Yüzeyde seramik parçaları ve tuğla parçaları gözlenmiştir. Yaklaşık 40'a yakın mezarın kaçak kazı ile açıldığı görülmüş ve mezarlar belgelendirilmiştir.

Hasan Köy, Kırantarla Mevkii'nde yapılan yüzey incelemesinde yine izinsiz uygulama sonucunda çok sayıda kaçak kazı çukuru açılmış ve açılan bu çukurlarda mezarların bulunduğu gözlenmiştir (Resim: 20). Söz konusu alanda açılan mezarların etrafında ve alana dağılmış şekilde yoğun tuğla parçaları gözlenmiştir. Mezarlar taş ve tuğla ile kapatılmıştır. Ayrıca amorf seramik ve pithos parçaları da yüzeyde görülmüştür.

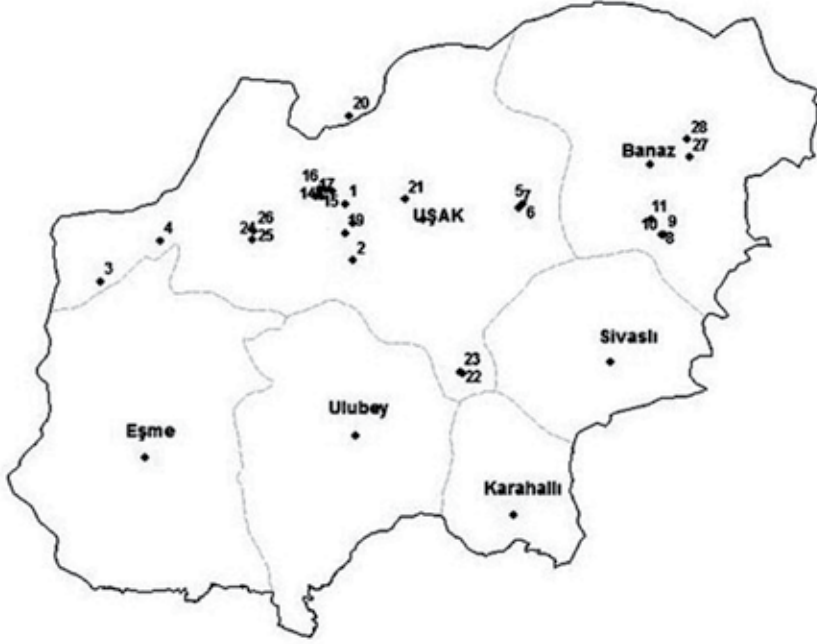
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uşak İli ve İlçeleri arkeolojik yüzey araştırması: Eski Yunan ve Roma (Arkaik, Klasik, Helenistik ve Roma) yerleşimleri konulu araştırma projemiz, yukarıda sıralanan programda belirtildiği üzere konu kapsamında, merkeze bağlı birimlerde ve Banaz'da sürdürülmüştür. İlgili merkezlerde daha önce tescil edilmemiş bulunan arkeolojik kalıntılar ve nekropol alanları ilk kez tarafımızdan tespit edilmiş olup arkeoloji bilimine sunulmaktadır.

Önümüzdeki yıllarda gerçekleştirmeyi planladığımız yüzey araştırmalarında, ilk sezon belirlenen merkezlere yenilerinin eklenerek buluntu merkezlerinin sayısının artacağı öngörülmektedir. Bir sonraki yıl Uşak merkez ve Banaz İlçesinde eksik kalan bölgeler ile yeni araştırma alanı olarak Sivasslı ilçesinde çalışılması planlanmaktadır. Yerleşimlerin tespitinde öncelikle yerel bilgiye başvurarak sürdürülen araştırmaların, Uşak'ın yerleşim tarihinin tespit edilip, arkeolojik haritasının hazırlanmasında oldukça yararlı olmaktadır. Bu doğrultuda antik kent merkezlerinin, küçük kasaba ve köy yerleşimlerinin envanteri oluşturulacak ve sonrasında yoğun yüzey incelemesi ile detaylı çalışmalar gerçekleştirilecektir.

6 Buckler W.H- Calder W.M. Monuments and Documents from Phrygia and Karia, Monumenta Asia Minoris Antiqua VI, The Manchester University Press. 1939, s. 96 Nr. 261, Pl.46.

Uşak İl Merkezi ve Banaz İlçesindeki Arkeolojik Alanlar

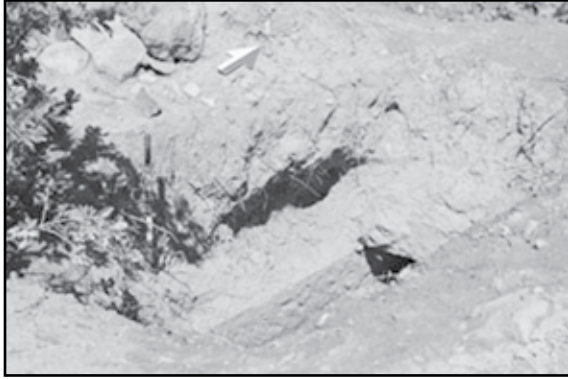

1. Kaşbelen Köyü-Karatarla Mevki-Nekropol	16. Aktaş köyü-Kuzey Nekropol
2. Kayağıl Köyü-Asaraltı Kaya Mezarları	17. Aktaş köyü -Aşağıtarla- Yapı Kalıntısı
3. Alanyurt Köyü -Miltarla Yapı kalıntısı	18. Çınarcık köyü-Cingöztepe- Mezar kalıntısı
4. Yenişehir köyü-Kale Tepe	19. Çınarcık köyü-Payamlı- Yapı kalıntısı
5. Ortaköy -Traianopolis-Küçük Nekropol	20. Derbent köyü-Uzundere Gölet İnşaatı- Seramik buluntular
6. Ortaköy - Traianopolis-Büyük Nekropol	21. Eski Gediz Yolu-Mezar kalıntısı
7. Ortaköy - Kabaca Mevki	22. Yoncalı Köyü-Üçkuyular - Sukuyları
8. Ahat köyü-Asartepe-Akmonia- Tapınak	23. Yoncalı Köyü-Üçkuyular - Sukuyları-Kaçak Kazı
9. Ahat köyü-Asartepe-Akmonia- Tiyatro	24. Güre Köyü-Arkalı Tümölüsü
10. Ahat köyü-Asartepe-Akmonia- Sur Duvarı	25. Güre Köyü-Çağılıburun-Mezar kalıntısı
11. Susuz köyü-Kremon Agora	26. Güre Köyü-Çağılıburun-Harçlı duvar
12. Aktaş köyü -Kurudere- Yapı Kalıntısı	27. Hasan Köy-Hamam Yeri- Nekropol
13. Aktaş köyü -Göztepe- Nekropol	28. Hasan Köy-Kirantarla- Mezar kalıntısı
14. Aktaş köyü -Kilise yeri - Yapı kalıntısı	
15. Aktaş köyü-Karabeygir- Nekropol	

Harita: 2014 yılı araştırmalarında belirlenen arkeolojik buluntu merkezleri.

Resim 1: Uşak Burmalı Cami'nin dış duvarındaki mezar steli.

Resim 2: Traianopolis nekropolünde izinsiz kazı ile açılan mezarlardan birisidir.

Resim 3: Ortaköy, Kabaca Mevkii (Traianopolis) yapı kalıntısına ait küçük buluntular.

Resim 4: Yoncalı Köyü, Üçkuyular Mevkii, su kuyusu.

Resim 5: Çınarcık Köyü Payamlı mevkii izinsiz uygulama sonucu açığa çıkan kalıntılar.

Resim 6: Kayaagıl Köyü, Asar Tepe Kaya mezarlarının bulunduğu alan.

Resim 7: Aktaş Köyü, mimari blok.

Resim 8: Aktaş Köyü, mermer yapı kalıntısı.

Resim 9: Güre Köyü, Arkalı Tümülüsü.

Resim 10: Arkalı Tümlüsü izinsiz kazı çukuru.

Resim 11: Güre Köyü İkiztepe Tümlüsü Dromos ve mezar odası.

Resim 12: Yenişehir Kalesi’den duvar kalıntısı.

Resim 13: Akmonia bekçi kulübesi çevresindeki mimari blok.

Resim 14: Akmonia yapı kalıntısı.

Resim 15: Hasan Köy mezar kalıntısı.

2014 YILI VAN İLİ NEOJEN VE PLEİSTOSEN DÖNEMLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

İsmail BAYKARA*

Berkay DİNÇER

Serkan ŞAHİN

Erkan KOÇ

Derya SİLİBOLATLAZ-BAYKARA

İsmail ÖZER

Mehmet SAĞIR

İlk taş alet yapan insanların Afrika'da Pleistosen Dönemde ortaya çıktığı bilinmektedir, ancak bu insanların Eski Dünya'ya yayılırken takip ettikleri rotalar ve yayıldığı zamanlar, özellikle Anadolu'da halen tam olarak bilinmemektedir. Pleistosen Dönem insanların takip ettikleri olası rota Yakındoğu'dan geçerek Anadolu'ya uzanmaktadır. Özellikle Dursunlu (Konya) (Özer ve Baykara 2008¹) ve Kaletpe Deresi 3 (Niğde) (Slimak vd. 2008²) gibi Alt Paleolitik'in eski dönemlerine ait buluntu yerleri, Alt/Orta

* Yrd. Doç. Dr. İsmail BAYKARA, Araştırma Başkanı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE.

Araş. Gör. Berkay DİNÇER, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Bölümü İstanbul/TÜRKİYE.

Araş. Gör. Serkan ŞAHİN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

Uzman Erkan Koç, Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Van/Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Derya SİLİBOLATLAZ-BAYKARA, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE.

Prof. Dr. İsmail ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

Prof. Dr. Mehmet SAĞIR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.

1 İsmail Özer ve İsmail Baykara, "Anadolu'da Bilinen En Eski Taş Aletler" Bilim ve Teknik, 42 (497): 65-69, 2009.

Pleistosen’de insanların Anadolu’da yaşadığını kanıtlamaktadır. Afrika dışında şimdilik bilinen en eski insanlar 1,8 milyon yıl öncesine tarihlendirilen Dmanisi’de (Gürcistan) bulunmuştur. Eğer ki Dmanisi’de bulunan insanlar doğrudan doğruya Afrika kökenliyse, olasılıkla Anadolu üzerinden gerçekleşen göç hareketleri sonucu Dmanisi’ye ulaşmışlardır. Anadolu’nun Paleolitik dönemde insanların göç yolları üzerinde olmasında iklimin yaşanabilir olması, büyük gruplar halinde göç eden hayvan gruplarının Anadolu’dan geçmesi ve alet üretimi için kaliteli hammadde kaynaklarına sahip olması gelmektedir. Bu nedenle insanların yeryüzüne yayılmaya başladığı zamandan beri Anadolu farklı birçok insan türü tarafından iskân edilmiştir.

Türkiye’de Pleistosen arkeolojisine yönelik araştırmaların azlığı yüzünden Doğu Anadolu gibi ilk insan hareketlerinin anlaşılması açısından çok büyük öneme sahip bir bölgede bu konuyla ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu kapsam içerisinde Pleistosen insanların olası göç yollarının tespit edilmesi ve Doğu Anadolu’da bu dönem insanların kimler olduğuna yönelik Van İli, Erciş İlçesi’nde gerçekleştirilen yüzey araştırması, Genel Müdürlüğün 06.06.2014 tarih ve 110431 sayılı izniyle 18-30.06.2014 tarihleri arasında 11 gün süre boyunca gerçekleştirilmiştir.

VAN İLİ 2014 YILI ARAZİ ÇALIŞMALARI

Van – Erciş İlçesi

2014 yılı araştırması Van İli, Erciş İlçesi’ne bağlı Ulupamir Köyü’ndeki Gürgürbaba Tepesi’nde (Resim: 1) gerçekleştirilmiştir. Gürgürbaba Tepesi, Meydan Dağı’nın volkanik oluşumu sırasında kubbe şeklinde gelişmiş bir tepedir. Tepenin yüksekliği yaklaşık 2200 metredir ve tepenin üst kısmı doğu-güney yönünde az bir eğimle alçalmaktadır. Tepenin doğu ve güney eteklerinde yer alan riolit kayalıklar, tepenin üst kısımlarının aşınmasını önlemiş ve bu sayede iyi korunmuş Paleolitik dolguların kalmasını sağlamıştır. Riolit kayalıklarının altında ise eğimin dik olması nedeniyle aşınma hızlı ger-

-
- 2 Slimak, L., Kuhn, S.L., Roche, H., Mouralis, D., Buitenhuis, H., Balkan Atli, N., Binder, D., Kuzucuoğlu, C., Guillou, H., 2008. Kaletpe Deresi 3 (Turkey): Archaeological evidence for early human settlement in Central Anatolia. *Journal of Human Evolution*. 54: 99-111.

çekleşmektedir. Tepenin güney kısmında ise Ulupamir Köyü bulunmaktadır. Batı kısmında Meydan Dağı'nın etekleri yer alır. Tepenin kuzeydoğusundan Mağara deresi geçmektedir.

Gerçekleştirilen yüzey araştırması sonucunda tespit edilen buluntu yerlerinin GPS koordinatları ve buluntu yerlerinin genel olarak hangi dönemlere ait olduğu Tablo: 1'de verilmiştir. Resim: 1-3'de ise Gürgürbaba Tepesi'nde tespit edilen buluntu yerlerinin uydu görüntüsü, tepenin doğudan genel görünümü ve 008 numaralı buluntu yerini gösterilmektedir.

GÜRGÜRBABA BULUNTU YERLERİ

Gürgürbaba Tepesi 001

Dönem: Orta Paleolitik, Yoğunluk: Düşük

001 numaralı buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nin doğu yamacında, Mağara Deresi'ne doğru eğimli bir alandır ve Ulupamir Köyü'nün 1 km. kuzeybatısındadır. Mağara Deresi'nin son sekisinin yukarısında, yamaç molozu içerisinde genellikle Orta Paleolitik döneme ait obsidiyen taş aletlerle karşılaşmıştır. Aletlerin genel dağılımı herhangi bir yoğunluk göstermemektedir. Buluntular yamaç molozlarının içerisinde olduklarından *in situ* buluntularla karşılaşmamıştır. Yamaç molozunun kalınlığı yer yer iki metreye varmaktadır. Açılmış toprak yol kesitlerinde de taş aletler gözlemlenmektedir.

Gürgürbaba Tepesi 002

Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Yüksek

Bu buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nin doğusunda, tepenin etrafını çevreleyen riolit kayalıkların üzerinde, Mağara Deresi'ne bakan yüksek eğimli bir kayalık üzerindedir. Açığa çıkmış bir obsidiyen kaynağında yer alan Kalkolitik buluntular tek vurma düzlemli çekirdekler, yongalar ve boyutu yer yer 15 cm'yi geçen dilgilerden oluşmaktadır.

Gürgürbaba Tepesi 003

Dönem: Orta Paleolitik, Yoğunluk: Düşük

Gürgürbaba Tepesi'nin üzerindeki düzlükte yer almaktadır. Yüzeyde görülebilen herhangi bir obsidiyen kaynağı mevcut değildir. Geniş bir alanda dağınık bir şekilde Orta Paleolitik dönemle ilişkilendirilebilecek Levallois çekirdekler ve yongalarla karşılaşmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 004

Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek

Gürgürbaba Tepesi'nin üzerindeki düzlükte, tepenin ortasından başlayıp kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir drenaj sağlayan sel yatağında yer almaktadır. Bu sel yatağının taşkınları sonucu aşınmış olan dolgu toprağın kalınlığı yer yer 1 metreyi bulmaktadır. Sel yatağının aşındırdığı eğimli toprak dolgunun altında ana kaya yer almaktadır. Bunun hemen üzerinde çok sayıda *in situ* Paleolitik taş alet mevcuttur. Taş aletlerin içerisinde çok sayıda iki ve tek yüzeyli el baltaları, Clacton yongalar, iri-geniş yongalar, Levallois çekirdekler, Levallois yonga ve dilgiler, normal yonga ve dilgiler, çeşitli kazıyıcı aletler yer almaktadır.

Gürgürbaba Tepesi 005

Dönem: Alt-Orta Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek

Gürgürbaba Tepesi'nin üzerindeki düzlükte, Tuğlu Köyü'ne giden toprak yolun hemen doğusunda yer almaktadır. Buluntu yerinin aşınma derecesi azdır. Burada bir obsidiyen kaynağı ve bununla ilişkili olabilecek iki yüzeyli aletlerden oluşan Paleolitik buluntularla karşılaşmıştır. İki yüzeyli aletler, Levallois yongalar ve Levallois çekirdeklerden dolayı Alt-Orta Paleolitik dönemlere ait olarak tanımlanmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 006

Dönem: Alt-Orta Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek

05 numaralı buluntu yerinin güneybatısında yer alır. Bu iki buluntu yeri-

nin arasında Paleolitik sonrasında oluşan toprak dolgu bulunduğu için ayrı bir buluntu yeri olarak değerlendirilmiştir. 006 numaralı buluntu yerinde 50 metre çapında bir alanda Paleolitik buluntularla karşılaşmıştır. Diğer buluntu yerlerinde olduğu gibi Gürgürbaba Tepesi'nin üzerindeki toprağın aşınmasıyla Paleolitik buluntular açığa çıkmıştır. Buluntular arasında çok sayıda iki yüzeyli alet ve Levallois çekirdek mevcuttur. Alt ve Orta Paleolitik dönemlere ait olarak tanımlanmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 007

Dönem: Kalkolitik ve Paleolitik, Yoğunluk: Düşük

007 numaralı buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nin üzerindeki düzlükte Paleolitik sonrasında gelişen toprak örtüsünün üstünde yer almaktadır. Buluntular az sayıdadır ve bir obsidiyen kaynağı ile ilişkilidir. Buluntular arasında Kalkolitik döneme ait tek vurma düzlemlili dilgi çekirdekleri mevcuttur. Az sayıda Paleolitik Döneme ait iki yüzeyliyle karşılaşmıştır.

Gürgürbaba Tepesi 008

Dönem: Orta Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek

Gürgürbaba Tepesi'nin güneybatısındaki riylit kayalıkların üzerinde yer almaktadır. Bu buluntu yerinin yüzey toprağı küçük bir dere yatağı ve taşkınları nedeniyle aşınmıştır ve bu sayede Paleolitik buluntular ortaya çıkmıştır. Buluntular arasında çok sayıda Levallois çekirdek ve Levallois yonga/dilgi gözlenmiştir. Buluntu yerinin batısında bir obsidiyen kaynağı mevcuttur.

Gürgürbaba Tepesi 009

Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Düşük

Gürgürbaba Tepesi'nin güneyindeki kayalıkların üzerinde bir obsidiyen kaynağı ile ilişkili birkaç tane iki yüzeyli alet gözlenmiştir. Paleolitik kalıntıları dağınık bir haldedir ve buluntu yerinde çok sayıda işlenmemiş obsidiyen bloğu bulunmaktadır.

Gürgürbaba Tepesi 010

Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek

010 numaralı buluntu yeri Tuğlu Köyü'ne giden toprak yolun batısında, kuzey-güneydoğu doğrultulu bir dere yatağının doğusunda yer alır. Buluntu yerinin üzerinde yaklaşık 2 m. yüksekliğinde kısmi bir toprak dolgu kalmıştır. Paleolitik buluntularla bu toprak dolgunun aşınmış olduğu yerlerde karşılaşmıştır. Buluntular arasında çok sayıda iki ve tek yüzeyli alet, Levallois çekirdek, çeşitli tiplerde yongalar ve dilgiler ve pek çok düzeltili alet saptanmıştır. Geniş bir alanı kapsayan buluntu yerinde birçoğu jeolojik olarak *in situ* taş alet gözlenmiştir. Buluntu yerinde en az dört tane Paleolitik buluntu yoğunluğu tespit edilmiştir. Bu yoğunluklar daire şeklinde taş sıralarıyla ilişkilidir. Bu alana ilişkin detaylı çalışmalar önümüzdeki yıllarda gerçekleştirilecektir.

Gürgürbaba Tepesi 011

Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Orta

011 numaralı buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nin kuzeyinde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu bir dere yatağının içindedir. Buluntular sadece dere yatağının aşındırdığı dar ve uzun bir yarık içerisinde karşılaşmıştır. Buluntular arasında hem obsidiyen, hem de bazalttan yapılmış iki yüzeyli aletler gözlenmiştir. Tespit edilen bir çekirdeğin hemen yakınında bulunan yonganın da, bu çekirdeğe ait olması buluntuların *in situ* olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir.

Gürgürbaba Tepesi 012

Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Yüksek

012 numaralı buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nin kuzeyinde yer alan iki dere yatağının arasındaki bir yükseklikte yer almaktadır. Toprak dolgunun üzerindeki bir obsidiyen kaynağıyla ilişkili olan buluntu yeri, Kalkolitik Döneme ait tek vurma düzlemli dilgi çekirdekleri ve dilgileri içermektedir.

Gürgürbaba Tepesi 013

Dönem: Alt Paleolitik, Yoğunluk: Yüksek

012 numaralı buluntu yerinin hemen yakınında yer alan 013 numaralı buluntu yeri, yaklaşık 50 metre çapındaki bir alanda yer almaktadır. Bu buluntu yerinde toprak dolgunun aşınması sonucunda, çok sayıda iki yüzeyli alet ortaya çıkmıştır. Buluntular, buluntu yerinin yakınında yer alan obsidiyen kaynağıyla ilişkilidir.

Gürgürbaba Tepesi 014

Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Orta

014 numaralı buluntu yeri Gürgürbaba Tepesi'nin kuzeydoğusundaki kayalık alan üzerindedir. Obsidiyen kaynağıyla ilişkili olarak az sayıda Kalkolitik döneme ait tek vurma düzlemli dilgi çekirdekleri ve dilgiler ile karşılaşmıştır. Buluntu yeri yaklaşık 10 metre çapındaki bir alanı kaplamaktadır.

Gürgürbaba Tepesi 015

Dönem: Kalkolitik, Yoğunluk: Orta

015 numaralı buluntu yeri 014 numaralı buluntu yerinin 100 metre doğusunda yer almaktadır. Hafif yüksek bir tepelik üzerinde yer alan bu buluntu yeri, Obsidiyen kaynağını da içerisinde barındırmaktadır. Kalkolitik döneme ait olduğu düşünülen bu buluntu yerinde tek vurma düzlemli çekirdekler, silindirik çekirdekler ve dilgiler gözlenmiştir.

Gürgürbaba Tepesi 016

Dönem: Alt ve Orta Paleolitik, Yoğunluk: Düşük

Gürgürbaba Tepesi'nin kuzeyindeki kayalıkların üzerindedir. Toprak dolgu bu alanda aşınmamıştır. Az sayıda iki yüzeyli alet ve Levallois çekirdeklerle karşılaşmıştır.

SONUÇ

Van İli 2014 yılı yüzey araştırması Gürgürbaba Tepesi'ndeki obsidiyen kaynaklarında gerçekleştirilmiştir. Bugün görülebilen obsidiyen kaynakları özellikle tepenin yamaçlarındaki kayalıklardadır. Tepenin üzerindeki obsidiyen kaynakları dağınık halde ve öbekler halinde gözlemlenebilmektedir. İlk saptamalara göre tepenin üzerinde yaklaşık 2 metrelik bir dolgu toprağı bulunmaktadır. Bu nedenle obsidiyen kaynaklarının büyük bir çoğunluğu görünmemektedir. Buluntuların analizlerine göre bu toprak oluşumu Orta Paleolitik dönemden sonra hızlı bir şekilde bugünkü kalınlığına ulaştığı düşünülmektedir. Bu sebeple sadece toprak dolgunun aşındığı alanlarda Paleolitik dönemlere ait buluntular yoğun olarak gözlenebilmiştir. Gürgürbaba Tepesi'nde Alt ve Orta Paleolitik sonrasında toprak dolgunun hızlı bir şekilde tepenin üstünü kaplaması, Paleolitik buluntuların büyük bir çoğunluğunun alt seviyelerde korunmasını ve en azından jeolojik açıdan *in situ* olarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Yapılan yüzey araştırmasında tespit edilen Paleolitik Dönem buluntu yerleri toprak dolgunun az olduğu/aşındığı yerlerdir. Bu alanlar küçük derelerin açtıkları yataklarda veya dere taşkınları sonucunda ortaya çıkan geniş alanlarda gözlenmiştir. Özellikle taşkınlar sonucu ortaya çıkan geniş alanlar, su basıncının az olması sebebiyle obsidiyen taş aletlerin *in situ* pozisyonlarını bozmadan korunmalarını sağlamıştır. Toprak oluşumunun üzerinde ise Paleolitik buluntular az sayıda ve dağınık olarak gözlenmiştir. Toprak oluşumun üst seviyesinde ve obsidiyen kaynaklarının açığa çıktığı alanlarda genellikle Kalkolitik Döneme ilişkin kalıntılar gözlenmiştir.

2014 yılı yüzey çalışmamızda Gürgürbaba Tepe'sinden Paleolitik ve Kalkolitik dönemlere ait kalıntılar tespit edilmiştir. Buluntu alanlarının büyük çoğunluğu Tepe'nin üst kısmında saptanmıştır. Bölgede Kalkolitik Döneme ait taş aletlerle ilgili bilinenler çok fazla değildir. Kalkolitik döneme ilişkin kalıntılar genellikle toprak dolgunun aşınmadığı yüzeylerde gözlenmiştir. Burada araştırma ekibinin esas ilgi ve uzmanlık alanının Kalkolitik dönemi içermediği özellikle belirtilmelidir. Söz konusu buluntu yerlerinde karşılaşılan tek vurma düzlemlî çekirdekler ve iri dilgilerin bilinen herhangi bir Paleolitik ya da Neolitik Dönem teknolojisine benzememesinden dolayı

bu buluntuların Kalkolitik Döneme ait olabileceği düşünülmüştür. Ancak, bu tarihlleme yorumunun ilk gözlemlere dayandığının, mutlak olmadığının vurgulanması gerekir. Bu dönemin insanları taş aletleri obsidiyen kaynaklarının hemen yakınında doğrudan kaynağın üzerinde üretmişlerdir. Kalkolitik Dönem buluntuları arasında tek vurma düzlemlili prizmatik veya yarı prizmatik dilgi çekirdekleri gelmektedir. Bazı örneklerde çift vurma düzlemine sahip koni biçimli çekirdekler de tanımlanmıştır. Taşımali tipleri arasında dilgiler yüksek orandadır ve bu taşımaliğin uzunlukları 5-20 cm. arasında değişmektedir. Yongalar ise daha azdır. Düzeltili aletler ise çok az saptanmıştır. Bu bulgular Kalkolitik Dönemde Gürgürbaba Tepesi'nin atölye olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Gürgürbaba Tepesi Alt Paleolitik Dönem taş aletleri içerisinde el baltaları ve iri yongalar üzerine yapılmış düzeltili aletler gelmektedir. Bunları yoğun olarak Clacton topuklu iri (>10 cm.) veya küçük boyutlu (>4 cm.) yongalar ve bu yongalar üzerine yapılmış az orandaki kazıyıcı veya çentikli aletler takip etmektedir. Grafik: 1' de el baltalarının dağılım oranları verilmiştir. El baltaları içerisinde iki yüzeyliler yüksek oranda saptanmıştır. Bunu tek yüzeyli aletler takip etmektedir. Hazırlık aşaması (preform) veya kısmi iki yüzeyli aletler az oranlardadır. Grafik: 2' de el baltalarının taşımali tipleri verilmiştir. Taşımaliğin arasında düzensiz parçalar, tabular/nodüler veya yongaların tercih edildiği gözlenmiştir. Taşımaliğin içerisinde düzensiz parçalar, tabular/nodüler ve yonga parçalara göre daha yüksektir. Bu olgu Acheul endüstrinin üretim tercihinin göstermesi açısından da son derece önemlidir. Özellikle düzensiz taşımaliğin seçilimi, dönem insanların atölye/yaşam alanlarını obsidiyen kaynaklarına yakın tercih ettiklerini de göstermektedir. Bu kaynaklardan gelişigüzel koparılan veya kopmuş (alet üzerinde görülen ikinci bir patina) parçalardan çeşitli tiplerde el baltaları üretilmiştir. Benzer olgu tabular/nodüler parçalardan üretilen el baltaları içinde geçerlidir, ancak bu taşımaliğin işlenmesi daha kolay olduğundan tercih edilmektedir. El baltası üretim zincirinin diğer kısmını yonga taşımaliğin oluşturmaktadır. Bu yongalar yine düzensiz bloklardan çıkarılan iri yongalardır. İri yonga üretiminde, Levallois çekirdekte olduğu gibi belirgin bir sistem içerisinde değil, sadece iri yonga çıkarmaya hedefli bir işlemeden söz edilebilir. Bu üretim zincirinin artık ürünleri olan çeşitli boyutlardaki dilgi, yonga ve iri yongalar ve bunların

topuklarındaki iri vurma yumruları gelişigüzel bir şekilde iri yonga üretimini göstermektedir. Bu iri yongalar sert vurgaçlar yardımıyla çıkarılmaktadır.

El baltalarının işlenmesinde çoğunlukla sert vurgaç kullanılmıştır. Bunu bir arada kullanılmış yumuşak ve sert vurgaçlar ve son olarak yumuşak vurgaçlar takip etmektedir (Grafik: 3). Yumuşak vurgaçlara ilişkili olabilecek herhangi bir organik kalıntı gözlenmemiştir. Bu durum volkanik kökenli ve asitlik derecesi yüksek olan Gürgürbaba Tepesi toprağının varlığıyla açıklanabilir. Sert vurgaçlar için ise yuvarlak veya oval, ağırlığı değişken derecilerinden oluşan taşlar kullanılmıştır. Bu vurgaçlar birçok buluntu yerinde sıklıkla gözlenmiştir. El baltalarının tipleri arasında badem, oval ve üçgen olanlar yüksek oranda saptanmıştır. İki uçlu olanlar ise birkaç örnekle gözlenmiştir.

Sonuç olarak, baskın bir şekilde el baltalarının varlığından dolayı Gürgürbaba Tepesi'nde Alt Paleolitik Dönemde Acheul endüstrisinin hakim olduğu söylenebilir. Gürgürbaba Acheul endüstrisi içerisinde iki yüzeyli aletler, iri kesici aletler, iri yongalar, çeşitli boylardaki yongalar, az orandaki dilgiler ve yongalardan yapılmış kazıyıcı veya çentikli aletler mevcuttur. Gözlemlenen el baltası tiplerinin oldukça çeşitli olması, üretim artıklarının mevcudiyetine karşın düzeltili aletlerle de çok sayıda karşılaşılması ve kamp alanının bulunması bölgede sadece obsidiyen kaynaklarının kullanılmasıyla sınırlı olmayan uzun süreli bir yerleşimin varlığına işaret etmektedir. Gürgürbaba Tepesi'nde 2014 yılı çalışmasında arazide incelenen aletlerin buluntu yerlerindeki bütün aletlerin sadece çok küçük bir oranını oluşturması nedeniyle Alt Paleolitik endüstrinin diğer bölgelerle karşılaştırması yapılamamıştır. Ancak mevcut buluntular kesin bir şekilde güçlü bir Acheul geleneğini işaret etmektedir. Bunlar, Dmanisi'de belgelenen Afrika'dan en eski çıkıştan daha sonraki bir dönemi temsil etmektedir.

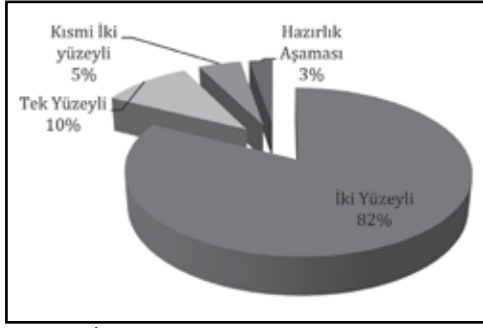
Gürgürbaba Tepesi Orta Paleolitik Dönem alet endüstrisi Levallois üretiminin baskınlığı ile tanımlanmaktadır. Levallois çekirdekler arasında tek kutuplu, çift kutuplu ve dairesel Levallois çekirdekler yer almaktadır. Orta Paleolitik döneme ait tek yüzeyden işlenmiş (*unifacial* ve tek kutuplu) çekirdeklerle de sıklıkla karşılaşmıştır (Grafik: 5). Bunlar yan kenarlarında, distal kenarlarında ve platformlarında herhangi bir hazırlık yapılmadan yonga üre-

tilen çekirdeklerdir. Bu özellikleri nedeniyle de Levallois çekirdeklerden farklılık göstermektedirler. Orta Paleolitik Dönem çekirdeklerin işlenmesinde sert vurgaç kullanılmıştır ve doğrudan vurma tekniğiyle çekirdekler işlenmiştir. Taşımalık oranlarına ilişkin detaylı veriler olmamasına rağmen, arazi çalışması sırasında Orta Paleolitik Dönemi içeren buluntu alanlarında bol miktarda Levallois yonga, dilgi ve uçlar gözlenmiştir. Güğürbaba Tepesi Orta Paleolitik Dönemi, ağırlıklı olarak tek kutuplu Levallois çekirdeklerin kullanılması ve dilgi endüstrisinin gözlenmesi, Orta Paleolitik Dönemin erken safhalarını işaret etmektedir. Ancak detaylı çalışmalar önümüzdeki yıllarda yapılacak arazi çalışmaları sonucunda ortaya çıkartılabilecektir.

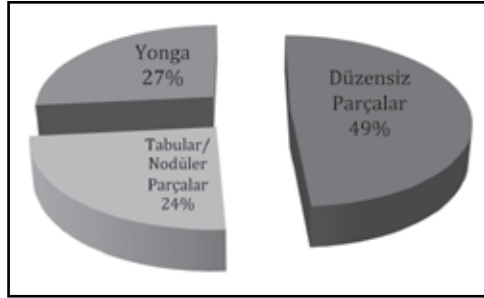
2014 yılı çalışmaları Van ilindeki Güğürbaba Tepesi obsidiyen kaynaklarının Paleolitik dönemlerde yoğun olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu alandaki araştırmalar henüz başlangıç aşamasındadır. Araştırmalar devam ettikçe Paleolitik dönemlerde bölgenin ve obsidiyen kaynaklarının kullanımının daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

Buluntu Yerleri	X	Y	Rakım	Dönem
1	4340558	351214	1931	Orta Paleolitik
001A	4340509	351055	1982	Orta Paleolitik
2	4340384	350897	2050	Kalkolitik
3	4340477	350691	2090	Orta Paleolitik
4	4340430	350349	2085	Alt Paleolitik
5	4341067	350038	2134	Alt Paleolitik-Orta Paleolitik
6	4341013	350133	2126	Alt Paleolitik-Orta Paleolitik
7	4340969	350078	2126	Alt Paleolitik-Kalkolitik
8	4340672	349987	2121	Alt Paleolitik-Orta Paleolitik
9	4340308	350433	2082	Alt Paleolitik-Orta Paleolitik
10	4341146	349911	2139	Alt Paleolitik
11	4340979	350255	2097	Alt Paleolitik
011A	4340836	350440	2099	Alt Paleolitik
12	4340696	350473	2100	Kalkolitik
13	4340729	350431	2014	Alt Paleolitik
14	4340637	350725	2103	Kalkolitik
15	4340643	350776	2102	Kalkolitik
16	4340797	350537	2112	Alt Paleolitik-Orta Paleolitik

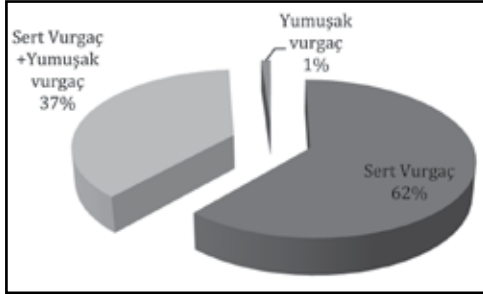
Tablo 1: Van-Erciş Gürgürbaba Tepesi'nde tespit edilen buluntu yerleri (GPS: ED50, UTM 6 derece).

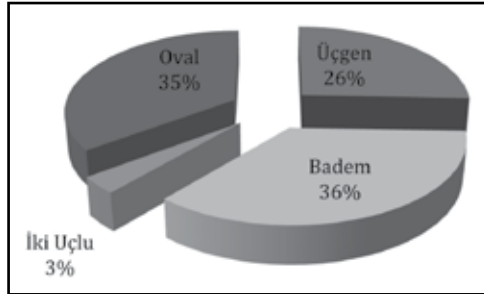
Grafik 1: İri kesici aletler.

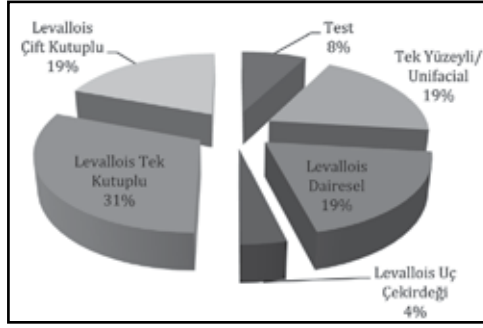
Grafik 2: İki yüzeyli aletlerin taşımalık tipleri.

Grafik 3: İki yüzeyli alet üretiminde kullanılan vurgaç tipleri.

Grafik 4: İki yüzeyli aletlerin genel biçimleri.

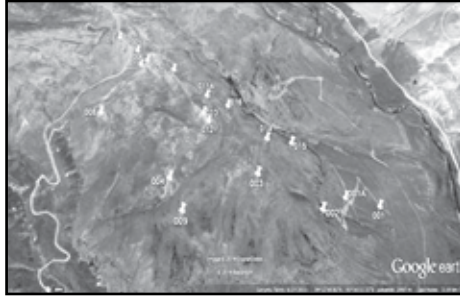
Grafik 5: Orta Paleolitik çekirdek tipleri.

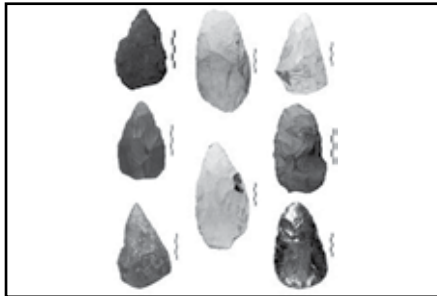
Resim 1: Gürgürbaba Tepesi (doğudan).

Resim 2: Buluntu yeri 008.

Resim 3: Gürgürbaba Tepesi'nde tespit edilen buluntu yerleri.

Resim 4: Tespit edilmiş iki yüzeyliler.

YUKARI MENDERES HAVZASI DAĞLIK KESİM YÜZEY ARAŞTIRMASI PROJESİ 2014 YILI ÇALIŞMALARI

Fulya DEDEOĞLU*

Ali OZAN

Erim KONAKÇI

Yukarı Menderes Havzası'nın Denizli İli sınırları içerisindeki Baklan, Çal ve Çivril ilçelerindeki dağlık ve platoluk kesimde yürütülmekte olan ve 2011 yılında başlatılan yüzey araştırması projesine 2014 yılında da devam edilmiştir¹. Yapılan çalışmalarda Çal İlçesi sınırları içerisindeki Develler, Yukarı Seyit, Dağmarmara, Mahmutgazi, Sakızcılar, Çal Çakırlar, Çal Kuyucak, Kaplanlar, Peynirci, Şapçılar, Baklan Kuyucak; Baklan İlçesi sınırları içerisinde ilçe merkezinin çevresi ve Hayrettin Köyü; Çivril'de ise Somak Köyü incelenmiştir (Harita 1). 2014 yılında toplam 21 yerleşim tespit edilip kayıt altına alınmıştır (Harita 2). Söz konusu yerleşimlerde Neolitik, Erken Kalkolitik, Orta Kalkolitik, Geç Kalkolitik, Erken Tunç Çağı 1-2-3, Orta ve Geç Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine tarihlenen materyaller tespit edilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr. Fulya Dedeoğlu, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Bornova-İzmir/TÜRKİYE.

Yrd. Doç Dr Ali Ozan, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kınıklı-Denizli/TÜRKİYE.

Yrd. Doç Dr Erim Konakçı, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kınıklı-Denizli/TÜRKİYE.

1 Çivril, Çal, Baklan İlçeleri Dağlık Bölge Yüzey Araştırması projesine heyet üyesi, olarak bu satırların yazarlarının yanı sıra Yrd. Doç. Dr. Barış Semiz, Uzman Kerem Demir, Araş. Gör. Bora Temür, Arkeolog Ayşen Çelebi, Lisans öğrencileri Mehmet Can Kozan, Serhan Toprak ve Onur Demirel katılmıştır. Çalışmalarda Bakanlık temsilcisi olarak Denizli Müzesi'nden Birgül Çamoğlu Günaydın görev almıştır. 2014 yılı yüzey araştırmaları Ege ve Pamukkale Üniversiteleri Bilimsel Araştırma Projeleri koordinasyon birimi başkanlıklarınca ve Türk Tarih Kurumu başkanlığı tarafından desteklenmiştir.

Neolitik Dönem Yerleşimleri

2014 yılı yüzey araştırmalarında Neolitik Dönem'e tarihlenen bulgulara Zincirli Asar yerleşiminde rastlanmıştır. Kuş uçuşu Baklan Kuyucak Köyü'nün beş kilometre güneybatısında, Yokuşbaşı Köyü'nün ise dört kilometre kuzeydoğusunda yer alan yerleşim, Lykos vadisi ile Baklan ovasını biri birine bağlayan doğal bir yol güzergâhı üzerindedir. Yerleşimden toplanan keramiklerin en belirgin özelliği monokrom olmalarıdır. Monokrom keramiklerin çoğunluğunu kırmızı astarlılar oluştursa da kahverengi astarlı keramikler de yüksek bir orana sahiptir. Hacılar boyalıları² bulunmaması ise yerleşimin Erken Kalkolitik Dönem'de iskân edilmediğini göstermektedir. Tanımlanabilir parçalar arasında en sık karşılaşılan formlar S-profilli çanaklar ve çömleklerdir (Çizim 1: 1-8). Yerleşimde ayrıca çok sayıda çeşitli formlara ait dip ve profil vermeyen gövde parçaları ele geçmiştir (Çizim 1: 9-10). Yerleşimde Hacılar'dan bilindiği üzere Neolitik Dönem'in tipik özelliklerinden olan ip delikli tutamaklar³ ve yumru bezemeli gövde parçaları tespit edilmiştir. Buluntuların çoğunluğu keramik parçalarından oluşsa da, taş alet endüstrisine ilişkin bilgi veren obsidyen ve çakmaktaşı dilgiler ve bir adet prizmatik dilgi çekirdeği de bulunmuştur.

Kalkolitik Dönem Yerleşimleri

2014 yılı yüzey araştırmalarında iki yerleşimde Orta ve Geç Kalkolitik, iki yerleşimde ise sadece Geç Kalkolitik Döneme tarihlenen buluntular tespit edilmiştir. Orta Kalkolitik Döneme tarihlenen buluntuların belirlendiği iki mağara yerleşimi Geç Kalkolitik Dönem'de de iskân görmüştür. Söz konusu mağaralardan Ada Mevkii, Çal Kuyucak Köyü'nün yaklaşık 2 kilometre kuzeydoğusunda, Büyük Menderes vadisine bakan dik bir yamaçta yer alır. Tek bir galerinden oluşan Ada Mevkii'nin derinliği 5 metre, genişliği 3 metredir. Mağaranın ön cephesi, tüm uzunluğu boyunca açıktır. Mağarada az sayıda çanak çömlek parçası bulunmuştur.

2 Mellaart 1970: 100-101; 109-120; 131-132.

3 Mellaart 1970: 102-109.

Orta ve Geç Kalkolitik dönemlere tarihlenen buluntuların tespit edildiği diğer bir mağara yerleşimi Killikin'dir. İlk kez 2013 yılında tespit edilen yerleşim, 2014 yılında yeniden araştırılmıştır. Baklan Çakırlar Köyü sınırları içerisinde kalan mağara, Çökelez Dağı'nın doğu yamacı üzerinde yer alır. 4 galeriye sahip mağarada bir önceki yıl bulunan boya bezemeli parçalara ek olarak perdah ve yiv bezemeli Orta Kalkolitik ayrıca çok sayıda koyu yüzlü kaba hamurlu Geç Kalkolitik Dönem keramikleri toplanmıştır.

Geç Kalkolitik Dönem'e tarihlenen keramiklerin bulunduğu bir diğer mağara yerleşimi, Yukarıseyitler-Kocain mağarası, Yukarıseyitler Köyü'nün kuzeydoğusunda, köye kuş uçuşu yaklaşık 1800 metre uzaklıkta yer alır. Mağara geniş ve büyük bir ön galeri ve ön galerinin devamı niteliğinde, dar bir geçit ile ulaşılabilen bir arka bölümden oluşmaktadır. Geç Kalkolitik Döneme tarihlenen keramiklerin büyük bölümü koyu yüzlüdür (Çizim 1: 11).

Mağara yerleşimlerinin yanı sıra Dağmarmara Köyü'nün 350 m. güneydoğusunda Göçük Dümberek yerleşiminde Geç Kalkolitik Dönem'e tarihlenen verilere ulaşılmıştır. Yerleşim köye güneyden giren ana karayolunun doğusunda, mezarlık alanı olarak kullanılan arazinin hemen altındadır. Göçük Dümberek, bir dağ yamacında, eğimin nispeten azaldığı bir konumda yer alır. Yerleşimde az sayıda Geç Kalkolitik Dönem keramiği tespit edilmiştir (Çizim 1: 12). Yine Çalkuyucak Köyü'nün kuş uçuşu yaklaşık 2 kilometre doğusunda, Büyük Menderes Vadisi'ne bakan bir tepe üzerinde yer alan Ada Mevkii Höyükte' de Geç Kalkolitik Dönemin bulunduğu yüzeyden toplanan keramiklerden anlaşılmaktadır. Killikin'de tespit edilen Orta Kalkolitik Dönem keramiklerinden bir kaç Canhasan 2A/B tabaklarında bulunanlar ile benzer özellikler gösterir⁴. Yukarıda bahsedilen diğer yerleşimlerin Orta Kalkolitik Dönem keramikleri ise Kumtepe IA⁵, Ilıpınar VB⁶, Yarımburgaz O⁷, Aşağıpınar 1-5⁸, Gülpınar⁹, Çine-Tepecik¹⁰ yerleşimleri keramikleriyle benzer-

4 French 2005: fig. 145/1: 224.

5 Sperling 1976: 311-326.

6 Thissen 2008: 91-115.

7 Özdoğan vd 1991: 74; fig. 11-14: 107-110.

8 Parzinger-Schwarzberg 2005: 35-40.

9 Seeher 1987: Abb 6: 6-7, Takaoglu 2006: fig.6:14.

10 Çayır Büyükkulusoy 2010: Lev 43a.

likler göstermektedir. Geç Kalkolitik Dönem keramikleri ise çoğunlukla Aphrodisias¹¹ ve Beycesultan'ın¹² Geç Kalkolitik Dönem tabakaları keramikleriyle benzerdir.

Erken Tunç Çağı Yerleşimleri

2014 yılı yüzey araştırmaları kapsamında araştırılan üç yerleşimin Erken Tunç Çağı'nda da iskân edildiği anlaşılmıştır. Söz konusu yerleşimlerden Bağlıca'da Erken Tunç Çağı 1 ve 2, Kumral ve Göçük Dümberek yerleşimlerinde ise Erken Tunç Çağı 2 dönemine tarihlenen keramikler bulunmuştur. Bu yerleşimlerden Bağlıca Baklan'ın 3.5 km. kuzeydoğusunda; Kumral, Çal ilçesinin 2.5 km. kuzeydoğusundadır. Göçük Dümberek yerleşimi ise Dağmarmara Köyü sınırları içerisinde. Yerleşimlerin boyutları 1.9 hektar ile 3 hektar arasında değişmektedir.

Bağlıca yerleşimi, Beşparmak dağlarının kuzey yönünde devamı niteliğindeki dağ silsilesinin Baklan ovasına, doğuya doğru alçalarak inen eteklerinde yer alır.

Göçük Dümberek yerleşiminde tespit edilen formların büyük bölümü basit ağız kenarlı konik gövdeli çanaklar, basit ağız kenarlı dik yükselen ağızlı çanaklar ve basit ağız kenarlı dışa çekik ağızlı çömleklerden oluşmaktadır (Çizim 1: 13-14). Ayrıca çeşitli kulp ve çeşitli kaplara ait ayak parçaları da bulunur.

Kumral yerleşimi ise, Büyük Menderes Vadisi'ne bakan yaklaşık 725 metre rakımına sahip bir terasın üzerindedir. Yerleşimde bulunan Erken Tunç Çağı 2 keramik örnekleri bir kulp parçası ve tutamak dışında profil vermeyen parçalardan oluşmaktadır.

Yukarıda bahsedilen yerleşimlerin Erken Tunç Çağı keramikleri, genel nitelikleri açısından, önceki yıllarda yaptığımız yüzey araştırmalarında tespit edilenler ile benzer olup, Beycesultan Erken Tunç Çağı keramikleri ile son derece yakın özellikler göstermektedir¹³.

11 Joukowsky 1986: 350 vd.

12 Lloyd-Mellaart 1962: 72 vd.

13 Lloyd-Mellaart 1962: 118 vd.

Orta ve Geç Tunç Çağı Yerleşimleri

2014 yılı araştırmalarında Orta Tunç Çağı'na tarihlenen buluntular, Ada Mevkii Höyük, Gavur Damı, Bağlıca, Kuyucak Asar, Kırnabaşı, Sakızcılar ve Göçük Dümberek yerleşimlerinde tespit edilmiştir. Yukarı Menderes Havzasının dağlık kesiminde yapılan yüzey araştırmaları, önceki yıllarda olduğu gibi, Orta Tunç Çağı'nda havzanın hem dağ hem de plato kesimlerinin yoğun iskâna uğradığını, Geç Tunç Çağı'nda ise özellikle dağlık kesimde yerleşim sayısında düşüş yaşandığı göstermiştir¹⁴.

2014 yılı araştırmalarında, Geç Tunç Çağı'nın Erken Evresine tarihlenen Somak Asarlık yerleşiminde önemli bulgulara ulaşılmıştır. Yerleşimdeki yüzey incelemelerinde sur duvarlarına ait taş dizileri tespit edilmiştir. Yerleşim, Çivril'in Somak Köyü'nün kuş uçuşu yaklaşık 1.5 kilometre kuzeydoğusundadır ve Çivril ovasına geniş bir görüş açısına sahiptir. Yaklaşık 3-4 km. uzağındaki Beycesultan Höyüğü ve çevresi Soma Asarlık'ın gözlem alanı içerisinde kalmaktadır. Ayrıca bir sırt üzerinde yer aldığından tarıma uygun bir topografyaya sahip değildir. Konumu ve Beycesultan'ı da kapsayan görüş açısı dikkate alındığında, yerleşimin Beycesultan ile ilişkili bir karakol olduğu düşünülebilir.

Çivril, Çal ve Baklan'ın dağlık kesiminde yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen Orta ve Geç Tunç Çağı çanak çömleklerinin genel nitelikleri bölge içerisinde homojen bir kültürün varlığına işaret etmektedir. Bulunan formların benzerleri Beycesultan V. tabakada¹⁵, Aphrodisias Tunç Çağı 4-OTÇ ve OTÇ¹⁶ tabakalarında, Kusura C tabakasından¹⁷ ve Asopos VI. tabakadan¹⁸ bilinmektedir. Bu yıl en sık karşılaşılan formlar, basit ya da dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı, içe eğik ağızlı yarı küresel gövdeli çanaklar ve düzleştirilmiş ağız kenarlı çanaklardır (Çizim 2: 1-3).

Geç Tunç Çağı'na tarihlenen keramiklerin büyük çoğunluğu ise devetüyü ve açık kahverengi dış yüzey rengine sahiptir. Ayrıca altın boya astar uygu-

14 Dedeoğlu 2015: 193 vd.

15 Lloyd-Mellaart 1965: 84 vd.

16 Joukowsky 1986: 615 vd

17 Lamb 1937: 24 vd, Lamb 1938: 247 vd.

18 Şimşek-Konakçı 2013: 7 vd.

lanan keramikler de bulunmaktadır. Sık karşılaşılan formlar arasında dışa ve içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı küresel gövdeli çanaklar ve çömlekler, dışa çekik ağız kenarlı tabaklar ve çeşitli formlara ait dipler sayılabilir (Çizim 2: 4-14). Keramikler özellikle Beycesultan II ve Ia ve Aphrodisias GTÇ tabakalarıyla¹⁹ benzerlik göstermektedir.

Demir Çağı Yerleşimleri

2014 yılında kayıt altına alınan Develler Kutsal Alanı ve Yerleşimi, Göçük Dümberek ve Ada Mevkii yerleşimlerinde Demir Çağı'na tarihlenen arkeolojik bulgulara ulaşılmıştır. Söz konusu yerleşimler içerisinde Develler'in kurulduğu ana kaya üzerindeki kutsal alan dikkat çekicidir. Yerleşimin kurulduğu ana kayanın güney kesimindeki dik kaya yüzeyinde sayısı 12'yi bulan kaya nişleri yer almaktadır. Söz konusu kaya nişleri yoğun bir tahribata uğramıştır. Nişlerin yükseklikleri 1.00-2,20 metre ve genişlikleri 40-50 cm. arasında değişmektedir. Develler yerleşiminde yapılan yüzey araştırmalarında bulunan keramiklerin büyük bölümü Roma Döneminin farklı safhalarına tarihlenmektedir. Yerleşimde 2 adet Demir Çağı'na ait olabilecek keramik de bulunmuştur. Elde edilen bu veriler yerleşimin kutsal alanının en azından Arkaik Dönem'den itibaren kullanım görmüş olabileceğini düşündürmektedir.

Helenistik ve Roma Dönemi Yerleşimleri

2014 yılı çalışmalarında Helenistik ve Roma dönemlerine ait arkeolojik bulgular Gırdaş Mevkii, Bağlıca ve Kuyucak Asar yerleşimlerinden, Kocain mağarasından ve Sarıkaya Kült alanından elde edilmiştir. Çalışmalarda ağırlıklı olarak kırmızı astarlı ince yapım keramiklerle birlikte az sayıda günlük kullanım kabı bulunmuştur.

Geç Antik Çağ ve Diğer Yerleşimler

2014 yılı yüzey araştırmalarında önceki yıllarda olduğu gibi Geç Roma-Erken Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde iskân görmüş yoğun bir

19 Joukowsky 1986: 685 vd, Pl. 488-493.

yerleşim dokusu ile karşılaşmıştır. Bu dönemlerde iskân edilen yerleşimler arasında Kocain mağarası, Develler yerleşimi ve kült alanı, Kıran Mevkii, Yurkarıseyit Kocain, Sakızcılar, Gırdaş Mevkii, Kumral yerleşimi, Kuyucak Asar, Zincirli Asar, Kuyucak Ören, Zincirli Asar, Gezitaş, Göçük Dümberek, Çal Çakırlar Ambar Mevkii, Gavurdamı ve Kırnabaşı sayılabilir. Söz konusu yerleşimlerde çok sayıda ve tipte büyük bölümü günlük kullanım kaplarına ait keramik örnekleri bulunmuştur.

Sonuç olarak 2014 yılı yüzey araştırmalarında tespit edilen yerleşimlerin Neolitik Dönem'den Geç Antik Çağ'ın sonuna değin uzanan geniş zaman aralığında bölgenin yerleşim düzeni ve materyal kültürünün gelişimine ilişkin yeni bulgular sağladığı söylenebilir. Bu yıl yürütülen yüzey araştırmaları sonucunda Yukarı Menderes dağlık kesiminde tespit edilen yerleşimlerin toplam sayısı 89'u bulmuştur.

Zincirli Asar Höyükte tespit edilen bulgular bağlamında bölgedeki Neolitik Dönem yerleşimlerine bir yenisi eklenmiştir. Çökelez Dağı'nda tespit edilen Killikin mağarası, Batı Anadolu'da sorunlu bir süreç olarak tanımlanan Orta Kalkolitik Döneme ilişkin yeni bulgular vermektedir. Kocain mağarasında bulunan Geç Kalkolitik Dönem keramikleri bölgedeki mağaraların Kalkolitik Dönem boyunca iskân alanı olarak kullanım gördüğünü ortaya koymuş, bu dönemin yerleşim düzenine dair yeni tartışmalara zemin oluşturmıştır. 2014 yılı yüzey araştırmalarında bulunan Erken Tunç Çağı ve M.Ö. 2. binyıl yerleşimleri bölgede bu dönemlerdeki yerleşim yoğunluğunun, ovalık kesimde olduğu gibi, devam ettiğini göstermektedir.

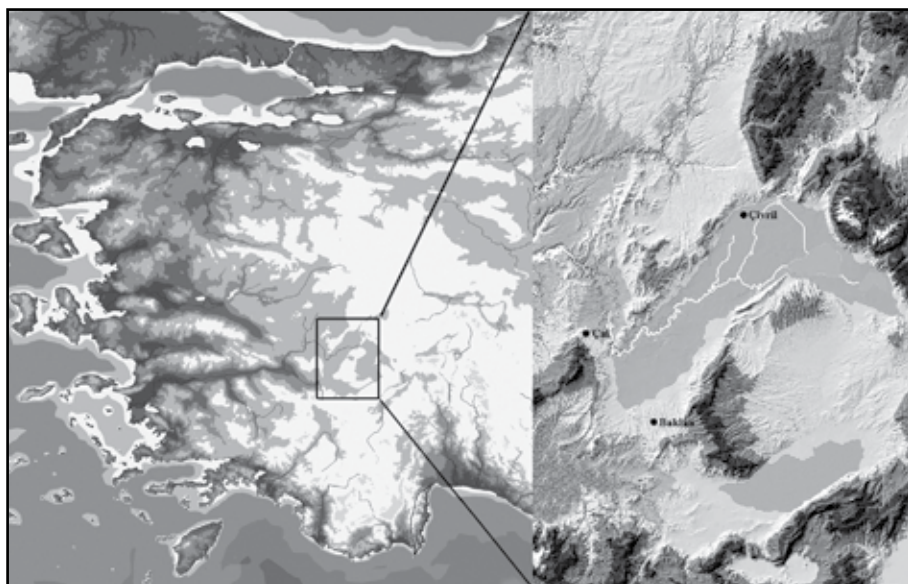
KAYNAKÇA

ÇAYIR-BÜYÜKULUSOY 2010: Ü. Çayır-Büyükulusoy, *Batı Anadolu Bölgesi'ndeki Kalkolitik Çağ Bezemeli Seramik Geleneği*. Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

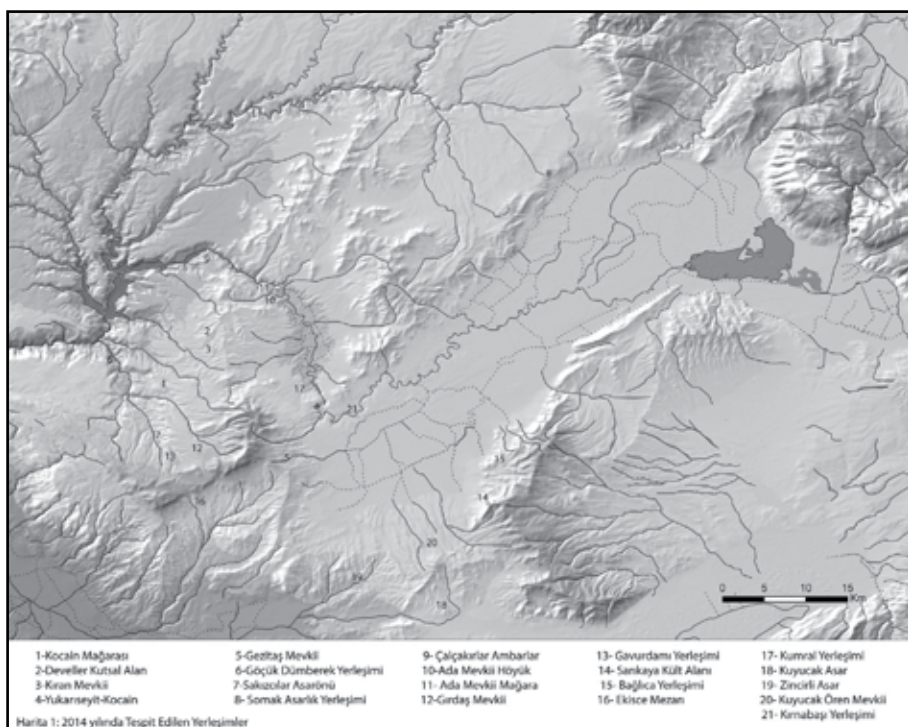
DEDEOĞLU 2015: F. Dedeoğlu, "Küfü Çayı Vadisi M.Ö. 2. Binyıl Yerleşimleri", Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan, Ege Yayınları İstanbul.

FRENCH 2005: D. French, *Can Hasan 1: The Pottery*, Exeter.

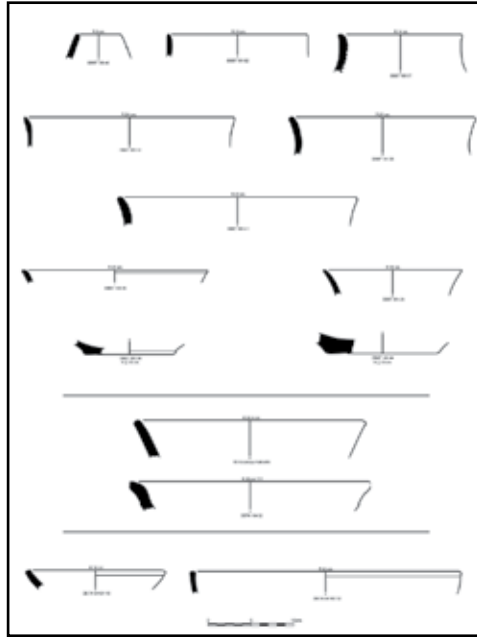
- JOUKOWSKY 1986: M.S. Joukowski, *Prehistoric Aphrodisias, An Account of the Excavations and Artifact Studies, Vol I-II, Excavations and Studies*, New Jersey.
- LAMB 1937: W. Lamb, "Excavations at Kusura near Afyon Karahisar", *Archaeologia* LXXXVI, 1-65.
- LAMB 1938: W. Lamb, "Excavations at Kusura near Afyon Karahisar: II", *Archaeologia* LXXXVII, 217-274.
- LLOYD-MELLAART 1962: S. Lloyd-J.Mellaart, *Beycesultan vol 1, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, The British Institute of Archaeology at Ankara, London.
- LLOYD-MELLAART 1965: S. Lloyd-J.Mellaart, *Beycesultan vol 2, Middle Bronze Age Architecture and Pottery*, The British Institute of Archaeology at Ankara, London.
- MELLAART 1970: J. Mellaart, *Excavations at Hacilar I*, Edinburgh, Edinburgh Uni. Pres.
- MELLAART-MURRAY 1995: J. Mellaart-A. Murray, *Beycesultan Vol. III Part II: Late Bronze Age and Phrygian Pottery and Middle and Late Bronze Age Small Objects*, Oxford, 1995.
- ÖZDOĞAN vd 1991: M. Özdoğan, Y. Miyake, N. Özbaşaran-Dede, "An Interim Report on the Excavations at Yarımburgaz and Toptepe in Eastern Thrace", *Anatolica* XVII, 1991, 59-121.
- PARZINGER-SCHWARZBERG 2005: H. Parzinger, H. Schwarzberg, *Aşağı Pınar II*, Mainz, 2005.
- SEEHER 1987: J. Seeher, "Prahistorische Funde aus Gülpınar/Chryse", *AA* 533-556.
- SPERLING 1976: J. W. Sperling, "Kum Tepe in the Troad: Trial Excavation, 1934", *Hesperia* 45/4, 305-364.
- ŞİMŞEK-KONAKÇI 2013: C. Şimşek-E. Konakçı, "Güneybatı Anadolu'da Yeni Bir Prehistorik Yerleşim: Asopos Tepesi", *Arkeoloji Dergisi* XVIII, 1-37.
- TAKAOĞLU 2006, T. Takaoğlu, "The Late Neolithic in The Eastern Aegean", *Hesperia* 75, 289-315.
- THISSEN 2008, L. Thissen, "The Pottery of Phase VB", J. Roodenberg-S.A. Roodenberg (Ed.), *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia, The Ilıpınar Excavations, Volume III*, Leiden, 91-115.

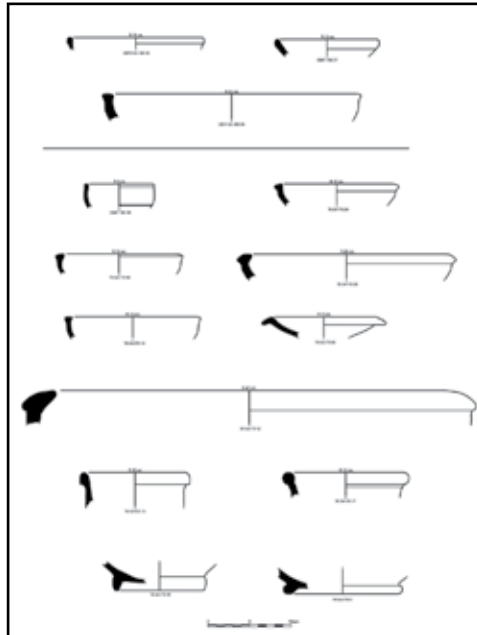
Harita: 1

Harita 2: 2014 yılında tespit edilen yerleşimler.

Çizim: 1

Çizim: 2

ZONGULDAK EREĞLİSİ PREHİSTORİK YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2014 YILI ARAŞTIRMA RAPORU

Adnan BAYSAL*

Giriş

Arkeolojik anlamda bilimsel araştırmaların yoğunlaştığı bölgelere bakıldığında, çalışmaların yurdumuzda batıdan doğuya kadar uzandığı görülürken ve özellikle güney bölgelerinde de yoğunlaşırken buna karşılık Karadeniz bölgesinde gerçekleştirilen arkeolojik araştırmaların bir veya iki araştırma ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Bunlardan bir tanesi 1974 yılında başlatılmış olan Samsun ilindeki ve İstanbul Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen İkiztepe kazıları (Alkım, Alkım, & Bilgi, 1988), yine bir kaç yıl önce başlatılan ve İstanbul Üniversitesi tarafından gerçekleştirilmekte olan Oluz Höyük (Dönmez, 2010, 2011) gibi M.Ö. 2. ve 3. bin yıllarına tarihlenen eski yerleşmelerle Zonguldak ili sınırlarında yer alan Filyos antik yerleşmesinde Karabük Üniversitesinden Prof. S. Atasoy tarafından gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve araştırmalarını görmekteyiz. Yine Herakleia (Ereğli – Zonguldak) gibi büyük ve önemli bir liman kentinin Zonguldak İli sınırları içinde yer alıyor olması da bölgenin arkeolojik anlamda olan zenginliğine işaret etmektedir. Özellikle Samsun civarında yapılan ilk sistematik araştırmalar (Alkım et al., 1988) sonucunda 60 civarında irili ufaklı arkeolojik sit alanı tespit edilmiş olmasına karşılık ve buna ek olarak bölgede M.Ö. 1. bin yılı içinde yoğun bir ticaret ağının geliştiğini gerek antik kaynaklardan gerekse yazılı belgelerden bilinmektedir. Yakın zamanlarda Batı karadeniz bölgesinde (Kartal, Karakoç, & Erbil, 2014) ve Trakya Bölgesi, İstanbul Boğazı ve Karadeniz sahillerinde yapılan araştırma ve çalışmalar (Runnels & Özdoğan, 2001) bölgede Paleolitik döne-

* Yrd. Doç. Dr. Adnan BAYSAL, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Balıkan Yerleşkesi, Edirne/TÜRKİYE.

me tarihlenen ve insan eliyle yapılmış taş aletlerin yoğun olarak bulunduğunu göstermektedir. Tüm bunlara karşılık arkeologlar arasında genel inanış Karadeniz Bölgesinin arkeolojik anlamda, özellikle Prehistorik Dönemde, boş olduğu ve bu bölge içerisinde hiç bir insan iskânın yer almadığı doğrudur. Bu konuda ulaşılan genel kanı, bilimsel temellere oturmaktan çok genelde varsayımlardan ibarettir ve bunun nedeni de arkeolojik sit alanlarının üzerini yoğun olarak kaplayan vejetasyon (bitki örtüsü) gösterilebilir. Bu yoğun bitki örtüsüne karşılık bölgede gerçekleştirilen çeşitli araştırmalar her ne kadar çok zengin olmasa da erken dönemlere inen arkeolojik verilerin varlığına işaret eder durumdadır (Düring & Glatz, 2009, 2010; Glatz & Matthews, 2005; Karauğuz, 2009a, 2009b, 2011; Karauğuz, Akış, & Kunt, 2010; Matthews, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002a, 2002b, 2007, 2009a, 2009b; Özdoğan, Marro, & Tibet, 1998; Özdoğan, Marro, Tibet, & Kuzucuoğlu, 1997). Yukarıda referans verilen araştırmalar Zonguldak İli sınırları içerisinde gerçekleştirilecek olan bir dizi yüzey araştırmasının hem arkeolojik kalıntıları ortaya çıkaracağı gibi aynı zamanda bölge arkeolojisinin tanınması ve bilinmesi yolunda varsayımlardan yola çıkılarak ulaşılan ön yargılı yaklaşımlara bir son vererek bölgenin sistematik olarak araştırılması gündemini sadece Zonguldak için değil tüm Karadeniz bölgesi için zorunlu hale dönüştürerek ve Türkiye arkeolojisine ve bilimsel arkeoloji dünyasına yeni bir pencere açacağı düşünülebilir. Bununla birlikte yeni uygulamalar doğrultusunda özellikle sistematik arkeolojik toplanmanın ve malzeme analizlerinin zorluğunda yüzey araştırması projeleri yürüten bilim insanları tarafından altının çizildiği gözlenmektedir (Hürmüz- lü, 2014).

Arkeolojik anlamda neredeyse hiç araştırılmadan bırakılmış olan Batı Karadeniz bölgesi potansiyel olarak arkeolojik açıdan, özellikle Klasik dönem açısından, son derece zengin olmasına karşılık, bölge kültürlerinin, en azından antik kaynaklardan ve yer üstünde tespit edilmiş olduğu kadarıyla Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait olması bu bölgedeki erken dönem araştırmalarını geciktirmiş ve bölgede hakim olarak görülen bitki örtüsünde bölgede gerçekleştirilebilecek olası çalışmalarında yüreklendirmeyerek arkeolojik araştırmaların hızla başka bölgelere kaydırmıştır. İşte bu noktada, Bülent Ecevit Üniversitesi ev sahipliğinde yapılan bu çalışma sadece bir ilki temsil etmekle kalmayacak aynı zamanda arkeolojik araştırmaların ve kültü-

rel antropoloji doğrultusunda gerçekleştirilecek çalışmaları ve araştırmaları bir noktaya kadar hızlandıracak bir güç ve etkiye sahiptir. Bu noktada böylesi bir projenin ev sahipliğini yapmak Bülent Ecevit Üniversitesinin konumu açısından da son derece önemlidir. Yüzey araştırması projesi Kültür ve Turizm Bakanlığı izini ile on bir günlük kısa bir süre içinde gerçekleşmiş olup arazi çalışmalarına Bülent Ecevit Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Arş. Gör. Ali Güney ve öğrencilerimizden Demet Coşkun katılmıştır.

Zonguldak ve Konumu

Bir coğrafi noktanın konumundan veya jeolojik açıdan konumu değerlendirilirken genel olarak enlem boylam türünden bilgiler verilerek harita üzerinde bir nokta durumuna dönüştürülerek gösterilmeye çalışılır. Bu anlamda Zonguldak batı Karadeniz bölgesinde yer alan bir şehrimizdir (Harita: 1). Oysa bu her nokta bir başka ile bağlantılı ve bu bağlantıları sonucu kültürel ve interaktif oluşun bir parçası olarak zaman ve mekân açısından da konumlanmaktadır (Baysal, 2015 (baskıda)). Zonguldak İli özellikle bu bağlamda kültürel açıdan ele alındığında geriye doğru zaman içindeki konumlandırılışı Helenistik dönemlere kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte, yakın çevresinde özellikle Ereğli’de yapılan kurtarma kazıları sayesinde bunun Tunç Çağlarına kadar uzandığı kanıtlanmıştır. Yakın bölgesinde yapılan araştırmalarda ise bu konumun daha farklı zaman birimlerine çekileceğine dair kanıtlar gösterilmiştir (Matthews, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002a, 2002b, 2007, 2009a, 2009b). Bu referanslar ışığında Neolitik hatta Paleolitik döneme kadar uzanabileceğine işaret eden veriler yakın çevrede yapılan araştırmalar (Efe; Karauğuz, 2009a, 2009b, 2011; Karauğuz *et al.*, 2010) ile de gösterilmiştir. Böylece araştırmamızın Zonguldak için coğrafi veya jeolojik konumuna değil aynı zamanda kültürel ve kronolojik konumunu da belirleyeceği düşünülerek planlanmıştır.

Projenin Amaçları

Arkeolojik ve bilimsel açıdan projenin amaçlarını kısaca özetlemek gerekirse yukarda işaret edildiği gibi Batı Karadeniz Bölgesinin prehistoryasına

ilişkin hiç bir şey bilinmemektedir. Her ne kadar 3. bin yıla kadar uzanan veriler olsa da (Efe & Mercan, 2002) daha erkene uzanan ve insan elinden çıkma kültür kalıntılarına ait izler çok ender yada hiç yoktur. Yassıkaya kazıları ve Devrek merkezli yüzey araştırmaları (Klasik Dönem dışarıda tutulunca) (Karauğuz, 2009a, 2009b) bura da yapılan en sistematik çalışmalar olarak ortaya çıkmakta fakat daha erken uzanan verilerin ise genel olarak çay kenarlarında tesadüfi buluntular sonucu ortaya çıkan nadir verilerden oluşmaktaydı. Amaçlarımızdan bir tanesi de “Batı Karadeniz’in prehistoryası nerede başlar” sorusuna yanıt aramaktır. Buna ek olarak yoğun bitki vegetasyon ile kaplı bir bölgede nerede ve nasıl arkeolojik kalıntılara ulaşılır veya bulunur türündeki sorulara da yanıt almak projenin amaçlarını oluştururken ayrıca Batı Karadeniz arkeolojisindeki kronolojik boşluğu doldurmak bu amaçlar arasında sayılabilir.

Metodoloji

Yüzey araştırması projesi kısa süre içinde gerçekleşeceğinden ve buluntuların incelenmesi, analiz edilmeleri ve belgelendirilmeleri açısından zamana yönelik ve aynı zamanda uzmana yönelik sorunların olması (Hürmüzlü, 2014) araştırmanın en verimli şekilde yapılması ve metodolojinin uygulanması konusunda önemli soruları ortaya çıkarmaktadır. Buna ek olarak yoğun bitki örtüsü de üzerinde durulması gereken sorunlardan birini oluşturmaktadır. Özellikle sürekli yağış alan ve buna bağlı olarak bitki örtüsünün her zaman canlı ve diri olduğu bir ortamda özellikle yoğunlaştırılmış yüzey araştırması gerçekleştirmek bir hayli meydan okuyan bir durum haline gelmektedir (Düring & Glatz, 2009, 2010). Bunların tümünü göze alarak ve beş temel noktaya dikkat (Şekil: 1) ederek metodolojik açıdan bir yapılanmaya giderek bu araştırmayı gerçekleştirmek istedik. Bu çalışma hem metodoloji test edebilmek işlerliğini anlamak ve aynı zamanda prehistorik açıdan hiç araştırılmamış bir alanı araştırmak gibi iki temel açıdan önemli konuyu değerlendirmek araştırmanın en önemli bileşik unsurlarını oluşturmaktadır.

Yüzey araştırması çerçevesi içinde yukarıda altı çizilen bitki örtüsü yoğunluğuna rağmen detaylı ve sistematik toplama yapabilmek üzere araştırma alanı içinde veya buluntuların en yoğun olduğu alanlarda belirli ve sistema-

tik toplama yöntemi olarak her on metrede iki metre karenin içinde kalan buluntuları toplamak yöntemine gidildi. Bu uygulama sadece buluntuların istatistiksel değil buluntuların dağılım ve yayılım alanını da sistematik örnekleme yöntemi içinde değerlendirmeye almamızı sağlamaktadır. Söz konusu sistematik toplamayı en başarılı şekilde uygulamaya aldığımız buluntu yerlerinden bir tanesi Ballık Mağara Yolu olarak adlandırdığımız yer oldu. Burası hakkında aşağıda daha detaylı bilgiler verilecek olmakla birlikte burası yaklaşık 450 m. uzunluğunda bir orman yolu olup yaklaşık 2 m. - 2.5 m. genişliğindeydi. Böylece örnekleme ve sistematik toplama içinde ideal bir konum olmaktaydı.

Tüm buluntuların ve buluntu noktalarının coğrafi bilgi sistemi için noktalarını alarak bunların aynı zamanda harita noktaları belirlenerek daha sonra detaylı olarak yapılacak yayın ve haritalar üzerinde kullanılacaklardır.

Araştırılan Alan (Harita 2 ve 3b)

Araştırma alanı olarak seçtiğimiz bölge Ereğli'nin hemen merkezinden başlayan ve Doğu - Batı doğrultusunda 37 km. ve Kuzey - Güney doğrultusunda 15 km.lik bir alan belirlenmiş ve Güllüç akarsuyunun esti yatağının her iki tarafında olacak şekilde tasarlanmış Ovaköy'de yer alan baraja kadar ulaşmaktadır. Bu aynı zamanda kurtarma kazısı gerçekleştirilmiş Yassı Köy'ü de içine alacak şekilde dikkatlice seçilmiştir. Bu alanın seçilmesi öncelikle bölgenin jeolojik yapısının uygun olması, Cehennem Ağızı olarak da bilinen mağaraların olması, akarsuyun bulunması, Tunç dönemi olarak belirlenen bir arkeolojik kazı çalışmasının bulunmuş olması prehistorik açıdan yerleşime uygun bir alan durumuna getirmekte olup bunları göz önüne alınınca tüm Zonguldak il sınırları içinde en uygun bir başlangıç noktası haline gelmektedir. Özellikle bu bölgeye kadar uzanan kıyı kumullarında Paleolitik dönem buluntularının ele geçmesi ve bu akarsu vadisinin verimli Devrek Vadisi'ne uzana doğal bir yol olması ve oraya bağlanması ayrıca çakmaktaşı ve benzeri türden hammadde kaynakları ile de zengin olması bölgeyi erken yerleşimler için son derece ideal bir duruma getirir. Özellikle Batı'dan gelerek kıyı şeridi takip edildiğinde doğuya doğru geçit verecek ilk nokta burası olarak karşımıza çıkarken bu durum tersi olarak da düşünülebilir. Bu vadinin etrafı yine

çabuk ve keskin bir şekilde yükselen bir araziye sahip olup rakım arttıkça aralarında geniş düzlüklerin olduğu ama sınırlı bir durumda oldukları gözlenmektedir. Bu türden düzlükler genel olarak akarsu kenarlarında da rastlanmaktadır.

Buluntu Yerleri

Araştırma süresince en önemli noktalardan bir tanesi böyle bir arazi ve doğal bitki örtüsünün yoğun olduğu bir ortamda arkeolojik yerleşmelerin nasıl bulunacağı ana tema olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bu tür bir bölge, yurdumuzun bir çok bölgesinden farklı bir arkeolojik bir görüntü sunmaktadır. Höyükleşme, var mı yok mu varsa ne durumda ve nasıl tespit edilebilir?

Araştırmaya “Cehennem Ağızı” (Tokel, 2012) olarak bilinen mağaralardan başlayarak hem yerleşim için uygun mekânların seçilmesi konusunda özellikleri anlamak ve yakın çevresinde kısa süren gezintiler yaparak merkeze yayılmış olan kalıntıları ziyaret ederek Herakleia olarak bilinen bu liman şehrinin büyüklüğünü ve önemini kavramak üzere gezintiler yapıldı. Merkeze yapılan bu ziyaret göstermiştir ki bu türden bir büyüklüğe sahip bir liman şehrinin iç kısımlar ile çok iyi organize olmuş bir iletişim ağının olması zorunluluğudur. Bunun kanıtı olarak limana ulaşan akarsunun her iki tarafında olmak üzere irili ufaklı bir çok Roma - Bizans ve Osmanlı dönemine tarihlenebilecek buluntu noktaları saptandı bunlar akarsuyun ortaya koymuş olduğu düzlüklerle yamaçlara kadar uzanan ve akarsu boyunca görülebilecek malzeme türü olmakla birlikte en yaygın olanın ise çatı kiremitleri olduğu dikkat çekicidir. Bazı alanlarda belirgin olmamakla bu tür çatı kiremitlerinin oluşu, seramik benzeri buluntuların olmaışısı da dikkat çekici unsurlar olarak karşımıza çıkan bir diğer noktaydı.

Bununla birlikte merkezden doğuya doğru giderek araştırmamız sırasında (bu bilinen bazı yerlere ziyaretlerimizi de kapsamaktadır) saptamış olduğumuz buluntu noktalarını ve bilinen yerleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

Cehennem Ağızı Mağaraları ve Yakın Çevresi: Cehennem ağızı mağaraları olarak bilinen mağaralar bir grup ayrı mağaradan oluşmaktadır. Bunlar

sırasıyla aşağıdan yukarı doğru çıkıldıkça “Kilise Mağarası” (1),² “Herkül Mağarası”(2), ve “Ayazma Mağarası”(4)dır. Bu bir dizi mağaralarda geç dönem (Helenistik, Roma ve Bizans) kalıntıları yoğun olarak görülmekle birlikte prehistorik dönem için son derece uygun bir iskân alanı olabileceği gibi prehistorik dönemlerde kullanıldıklarına dair herhangi bir ize bu gün rastlamak mümkün değildir. Bununla birlikte söz konusu konumları burada en azından sondajlar yapılarak prehistorik dönemde de iskân edilip edilmedikleri ve edilmişler ise bu konuda en azından kapsamlı bilgi edinilmesi açısından test alanları belirlenerek sondajların yapılması bölge arkeolojisi ve turizmini çok değişik bir boyuta taşıyabilir.

Roma/Bizans Dönemi Buluntu Noktaları (5 ve 6) : Bu buluntu noktaları “Cehennem Ağızı Mağaraları” grubundan sonra kıyıdan içeri akar su boyunca gidildiğinde bir evin arka bahçesinde rastladığımız bir kaç çatı kiremitlerine veya tuğlalara ait olabilecek bahçe içinde dağınık buluntular dikkati çekmiştir.

Radar Tepesi (7) : Araştırmanın ilk günü içinde ziyaret edilen noktalardan bir tanesi de Radar Tepesi olarak bilinen ve Ereğli havzasını gören noktadır. Bu alanda yapmış olduğumuz incelemelerde ise arkeolojik olabilecek bir kalıntı veya buluntuya rastlanmadı.

Çiğdemli (8) : Çiğdemli Köyü’nün yakınlarında suyun hemen kenarında bir buluntu alanı olup buluntuların tamamı çatı kiremitleri ve kırmızı renkli kaba renkli geç dönem serimklerinden ibaret olup çok sayıda değildir. . Bulunan bir kaç parçanın da gövde parçası olmasından dolayı ayrıca formlara ait herhangi bilgi edinmek de mümkün olmadı.

Ballık Mağara Yolu (9): Ballık Mağaraları olarak bilinen noktaya giderken yol üzerinde rastlamış olduğumuz bazı çakmaktaşı parçaları burasının bir hammadde kaynağı veya en azından bol miktarda çakmaktaşının bu civarda olabileceğini düşündürdü. Buna bağlı olarak yapılan ilk gözlemlerde bazı yongalanmış parçalarında gözlemlenmesi ile bu alanı taramak ve detaylı olarak aramak üzere bir sonraki güne bırakılmıştı. Daha sonra bu noktaya dö-

2 Parentez içindeki numaralar Harita 4’de verilen harita üzerinde bulundukları noktaları göstermektedir.

nerek sistemli olarak incelediğimizde burasının orman içine açılan yollardan (yüzey toprağının ve bitki örtüsünün makina ile sıyrılarak açılması ile oluşturulan) bir tanesi olduğu ortaya çıkmıştı. Çakmaktaşılarının ilk görülmeye başladığı noktadan son görüldüğü noktaya kadar yaklaşık 450 m. uzunluğunda bir yol olan ve yer yer daralıp genişleyen, ortalama 2 - 2.5 m. genişliğe sahip olan bu yolda metod kısmında belirttiğimiz gibi her 10 m. de iki metre karelik alanda kalan taşların sayılarak incelenmesi yoluna gidilmiştir. Böylece sistematik olarak örneklenmiş ve analiz edilen bu yol üzerindeki sadece çakmaktaşılarından oluşan (hiç seramik buluntuya rastlanmadı) buluntuların incelenmesi sonucunda çok sayıda çekirdek (Resim 2), dilgi, kazıyıcı türünden aletlere de rastlandı. Bunlar üzerindeki analiz ve teknolojik açıdan tarihlendirme çalışmaları sürmekle birlikte uzmanların görüşlerine göre³ “Orta Paleolitik” döneme ait olabileceklerine dair düşünceler belirtilmiştir.

Ballık Mağaraları (10): Ballık Mağaraları hakkında civarda yaşayanlardan bilgi alındı ve sözü edilen ve mağara olarak tanımlanan yer ziyaret edildi. Bu mağaraya ulaşmak bitki örtüsünün yoğunluğundan kaynak büyük bir zorluk içinde olsada ulaşmayı başardık. Sözü edilen ve mağara olarak tanımlanan yer küçük bir kaya oyuğu durumunda ve bir çok yerinin de tahribe uğratıldığı dikkati çekmektedir. Buraya ulaşabilmek için ormanlık ve sık bir bitki örtüsünün içinden geçerken de yine yol boyunca irili denebilecek boyutlarda çok sayıda kaçak kazıların yapılmış olduğu da dikkati çeken noktalardan birisi olmuştur. Bu durum aynı zamanda mağara olarak tanımlanmış olan küçük sığınağında akibetini açıklar durumdadır.

Asar Tepe (14): Asar Tepe bir diğer buluntu yeri olup bu tepe üzerinde küçükbahçecilik yapılmakla birlikte kaçak kazı izleri dikkati çekmektedir. Bu kazılar sonucu duvar taşları olduğunu düşündüğümüz bazı taşların çevreye dağıldığı dikkatimizi çekmiştir. Bu taşlar ile birlikte çok az sayıda serimk ve benzeri parçalarda görüle de yoğunluğu çok değildir.

Yazıcılar Girişi (15): Süleymanbeyler tarafından giriş yapıldığında bu noktada doğal bir yükselti olmakla birlikte höyük gibi duran bir doğal tepe üzerinde yine çok sayıda olmamakla birlikte çatı kiremitleri gözlenmiştir.

3 Buluntulara bakarak değerli görüşlerini paylaşan sayın hocalarım Prof. Dr. Harun Taşkıran, Doç. Dr. Metin Kartal ve Yrd. Doç. Dr. Kadriye Özçelik’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Dağlıca (16): Dağlıca Köyü araştırma alanımızın kuzey sınırlarında yer almakta ve yükselti açısından vadinin en yukarılarında kalan noktalardan birisidir. Bu köyün girişinden itibaren dikkatimizi çeken şeylerden bir tanesi kullanımda olan bir çok yapının ahşaptan yapılmış olmasıydı. Her ne kadar kısmen bir çoğu terkedilmiş, beton yapıların sayısı artış göstermekle birlikte hala depo olarak kullanımda kalanların varlığı dikkati çekmektedir (Resim 3). Bu son derece iyi konumda olan yapıların bazıları bu veya benzeri köylerden korunarak belki “yaşam müzesi” projesine entegre edilebilir.

Aydınlar Çay Kenarı (17): Buradaki buluntu noktasında ise suyun getirmiş olduğu yığıntılar sayesinde bir çeşit delta düzlüğü oluşmuş olmakla birlikte burada olası Bizans dönemi veya daha geç dönemlere ait olabileceğini düşündüğümüz kiremit parçalarına rastlanmıştır. Çok az sayıda olan bu parçaların yine buraya akarsu ile gelmiş olabileceği düşünülmektedir.

Yaslar (18): Bir diğer buluntu noktamız olan Yaslar alçak bir tepe olmakla birlikte üzerinde modern döneme ait mezarlığın bulunması ve yine bu tepenin eteklerine doğru kesilmiş taşlardan oluşan bir çok taşın dağınık olarak yayılmış olduğu görülmektedir. Bu taşlar değişen ebatlarda olmakla birlikte özen ile şekillendirilmiş oldukları ve bir mimari öğenin parçası oldukları açık olup bunları en azından kabaca dahi olsa tarihleyebilecek buluntu veya keramik parçalarına dahi rastlanmamıştır. Burada sadece bir yapı veya yapılar grubu olacağı düşünülmektedir.

Pınarcık ve Yazıt (19): Burada ise köy girişinde gördüğümüz bazı eski mermer yazıt parçalarının olduğu gözlenmiştir. Bunların hem küçük parçalar olması hem üzerinde Arapça yazıların bulunması bir mimari parçaya mı yoksa bir mezar kitabesine mi ait olduğun anlamak zor olmaktadır.

Salı Deresi Mağarası (22): Bu mağaraya ulaşmak için uzun ve dar bir patikadan inilerek gidilmesi ve gerekse bitki örtüsünün yoğunluğu sayesinde sadece yerini bilenlerin bulabileceği bir durumdadır. Burası daha çok geniş bir kaya altı sığınağına benzemekle birlikte akarsuyun oluşturmuş olduğu izlenimini verse de içinin yoğun bir şekilde kum ve silt dolgu ile kaplı olmasından dolayı herhangi arkeolojik bir verinin ne tabanda nede duvarlarında rastlanmamış olması ilk etapta doğal gibi düşünülse de buranın arkeolojik açı-

dan bir potansiyele sahip olmadığı anlamına gelmeyeceği de, özellikle Yassı Kaya örneği düşünüldüğünde, söz konusudur.

Belen Meşe Altı (25): Burası da daha önceden bilinen bir sit alanı olarak bilinen ve müze envanterine alınmış yerlerden bir tanesi olup buraya ve yakın çevresine bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. “Kocaali Nekropol Alanı” olarak da bilinen (Tokel, 2012, p. 38)ve birinci dereceden korumaya alınmış olan sit alanının çevresinde yapılan incelemelerde geniş bir alanda nekropol alanı ile çağdaş olabilecek kiremit ve seramik parçalarının varlığı gözlenmiştir.

Roma Mezarı (28): Roma Mezarı olarak bilinen ve kaya içine oyularak bu mezar daha önceden bilinmekte ve müze tarafından tescillenmiş olup, güzergâhımız üzerinde olduğundan hem ziyaret edildi, hemde defineciler tarafından tahrip olup olmadığı kontrol edilmek istendi. Konumu itibarı ile vadiye bakan bu Roma Kaya mezarı, hem ulaşılması güç hem de vegetasyon tarafından saklanmış bir durumdadır. Bu noktada bitki örtüsünün belki de bu türden kalıntıların özellikle çevrede yaygın olan defineci tahribinden korunması konusunda yardımcı olduğu düşünülebilir.

Bayır ve Kültür Sokakları (30 ve 31): Araştırmamızın sonlarına doğru alanımızın güneyine kalan yerlerden merkeze yakın sokakları da gezdiğimizde bazı antik mimari öğelere rastlandı. Bu parçaların bir şekilde müze bahçesine taşınabilmesi için girişimlerde bulunuldu.

Sonuç

Sonuç olarak değerlendirmek gerekirse, kısa süreli olması ve özellikle bitki örtüsünün yoğun olduğu bir bölgede böylesi bir araştırma içinde buluntu noktalarını belirlemek ve bunların bir şekilde belgelenmesi sadece Batı Karadeniz arkeolojisi için son derece önemlidir. Bölgeye yakın alanlarda yapılan çalışmalar ile Ereğli İlçesi sınırları içinde kalan Yassıkaya kazısı da bunu bölgenin erken dönemlere kadar uzanabilecek arkeolojik verilerin olmasına işaret ederken bu çalışma sırasında bulunan bir çok buluntu noktalarının Roma/Bizans dönemlerine ait olabileceği düşünülürken Ballık Mağara Yolu olarak adlandırılan buluntu noktasında ele geçen çakmaktaşı aletlerin ilk incelemeler sonucunda kabaca orta Paleolitik Döneme tarihlendirilebileceği görüşü

ve benzer buluntuların Sakarya ve diğer Karadeniz kıyısı boyunca yapılan yüzey araştırmalarında da ortaya çıkması Bu döneme benzer kalıntıları Batı Karadeniz’den Trakya Bölgesine kadar kıyı boyunca uzandığı izlenimini yaratmaktadır. Bunula birlikte Ballık Mağara Yolu olarak adlandırılan buluntu yeri Zonguldak için en erkene tarihlendirilen yerlerden biri olarak bölgenin prehistorik dönemlerden itibaren iskân edildiği konusuna ışık tutabilecek verilerden birini oluşturmaktadır. Diğer buluntu alanlarının da kendi dönemleri açısından son derece önemli olacağı açık olup çalışmaların özellikle Ereğli Bölgesindeki antik kentin araştırılmaya alınarak bir an önce bu bölge için arkeolojik çalışmaların başlatılması konusunu Herakleia Pontike adıyla bilinen bu antik yerleşmenin iç bölgelerle ve çevresiyle olan ilişkilerinin anlaşılması yolunda adımlar atılmalıdır. Aksi takdirde hızlanan yapılaşmalar ile bir çok açıdan arkeolojik veri kaybı olacağı gözlenmiştir. Özellikle bölgenin arkeolojik verilerinin değerlendirilmesi turizm açısından da bir ekonomik gelişme sürecini hızlandıracaktır.

Teşekkürler

Bu çalışmanın gerçekleşmesi süreci içinde bir çok kurum ve kişinin desteği ve yardımı olmuştur. Bu süreç içinde başta Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kazılar Şubesi Müdürlüğü’n’e, Bülent Ecevit Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. M. Özer’e, Karadeniz Ereğlisi Belediye Başkanı sayın Hüseyin Uysal’a, Belediye Başkan yardımcısı sayın Esra Alpago’ya, sayın Raif Tokel’e, Ereğli Müze Müdürü Ahmet Mercan’a, temsilcimiz Onur Arslan’a Araştırma görevlimiz Ali Güney ile son olarak malzemenin değerlendirmesinde görüşlerini ve düşüncelerini paylaşan Ankara Üniversitesi’nden sayın hocalarım Prof. Dr. Harun Taşkıran’a, Doç. Dr. Kadriye Özçelik’e ve İstanbul Üniversitesi’nden Yrd. Doç. Dr. Nurcan Kayacan ile Yrd. Doç. Dr. Semra Balcı’ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu araştırma Bülent Ecevit Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında 2013/91149634-01 nolu proje olarak gerçekleştirilmiştir.

Kaynakçalar

ALKIM, U. B., ALKIM, H., & BİLGİ, Ö. (1988). *İkiztepe I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- BAYSAL, A. (2015 (baskıda)). Zonguldak ve Uzak Geçmiş. içinde N. Hatunoğlu, H. Özer, & A. Efiloğlu (Eds.), *İnsan Zaman Mekân Zonguldak* (pp.?-?). Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi.
- DÖNMEZ, Ş. (2010). Oluz Höyük Kazısı Üçüncü Dönem (2009) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçlar. *Colloquium Anatolicum; ANADOLU SOHBETLERİ, IX*, 275-306.
- DÖNMEZ, Ş. (2011). Oluz Höyük Kazısı Dördüncü Dönem (2010) Çalışmaları. *Colloquium Anatolicum; ANADOLU SOHBETLERİ, X*, 103-128.
- DURING, B. S., & GLATZ, C. (2009). The Cide Archaeological Project 2009. *Anatolian Archaeology*, 15, 15-16.
- DURING, B. S., & GLATZ, C. (2010). The Cide Archaeological Project 2009: First Results. *Anatolia Antiqua*, XVIII, 203-213.
- EFE, T. YASSIKAYA, an Early Bronze Age Site near Heraclea Pontica (Kdz Ere.
- EFE, T., & MERCAN, A. (2002). Yassıkaya: Karadeniz Ereğli (Heraclea Pontica) Yakınlarında Tunç Çağı Yerleşmeleri. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 23(1), 361-374.
- GLATZ, C., & MATTHEWS, R. (2005). Anthropology of a Frontier Zone: Hittite-Kaska Relations in Late Bronze Age North-Central Anatolia. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 47-65.
- HÜRMÜZLÜ, B. (2014). Isparta Arkeolojik Surveyi 2013 Yılı Çalışmaları ve Yüzey Araştırmalarının Uygulama Sorunları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 32(1), 1-8.
- KARAUĞUZ, G. (2009a). Çaycuma, Gökçebey (Tefen) ve Devrek İlçeleri Yüzey Araştırması, 2007. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26(1), 105-116.
- KARAUĞUZ, G. (2009b). Zonguldak Bölgesi 2008 Yılı Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27(1), 175-186.
- KARAUĞUZ, G. (Ed.). (2011). *Devrek ve Çevresi Tarihi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- KARAUĞUZ, G., AKIŞ, A., & KUNT, H. İ. (2010). *Zonguldak Bölgesi Arkeoloji, Eski Çağ Tarihi ve Coğrafya Araştırmaları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- KARTAL, M., KARAKOÇ, M., & ERBİL, E. (2014). Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (I) *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 32(1), 9-26.

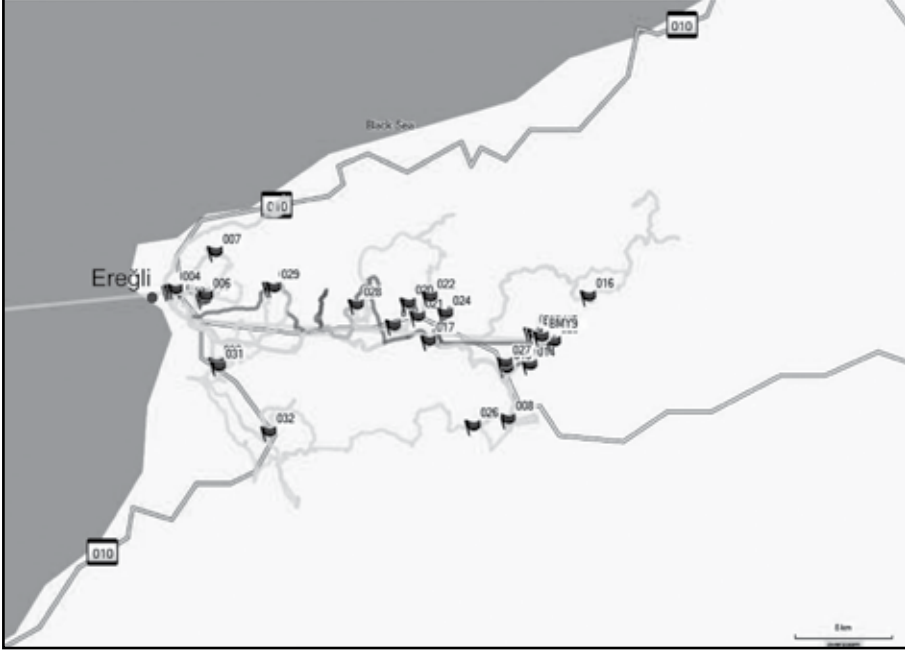
- MATTHEWS, R. (1998). Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı Province, 1997. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XVI, 245-254.
- MATTHEWS, R. (1999). Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces, 1998. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XVII, 175-180.
- MATTHEWS, R. (2000). Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces, 1999. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XVIII, 249-256.
- MATTHEWS, R. (2001). Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces, 2000. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XIX, 9-14.
- MATTHEWS, R. (2002a). Project Paphlagonia: Regional Survey Çankırı and Karabük Provinces. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 20(2), 219-222.
- MATTHEWS, R. (2002b). Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces, 2001. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XX, 219-222.
- MATTHEWS, R. (2007). An Arena for Cultural Contact: Paphlagonia (North-Central Turkey) through Prehistory. *Anatolian Studies*, 57, 25-34.
- MATTHEWS, R. (2009a). A dark age, grey ware and elusive empires: Paphlagonia through the Iron Age, 1200-330 BC. In R. Matthews & C. Glatz (Eds.), *At Empires' edge. Project Paphlagonia regional survey in north-central Turkey* (pp. 149-171). London: British Institute at Ankara.
- MATTHEWS, R. (2009b). Silent centuries: Paphlagonia from the Palaeolithic to the Early Bronze Age, 200,000-2000 BC. In R. Matthews & C. Glatz (Eds.), *At Empires' edge. Project Paphlagonia regional survey in north-central Turkey* (pp. 75-105). London: British Institute at Ankara.
- ÖZDOĞAN, A., MARRO, C., & TİBET, A. (1998). Kastamonu Yüzey Araştırması 1997 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XVI, 219-244.
- ÖZDOĞAN, A., MARRO, C., TİBET, A., & KUZUCUOĞLU, C. (1997). Kastamonu Yüzey Araştırması 1996 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XV, 63-104.
- RUNNELS, C., & ÖZDOĞAN, M. (2001). The Palaeolithic of the Bosphorus Region, NW Turkey. *Journal of Field Archaeology*, 28(1/2), 69-92.
- TOKEL, R. (2012). *Kdz. Ereğli: Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*. İstanbul: Karadeniz Ereğlisi Belediyesi.

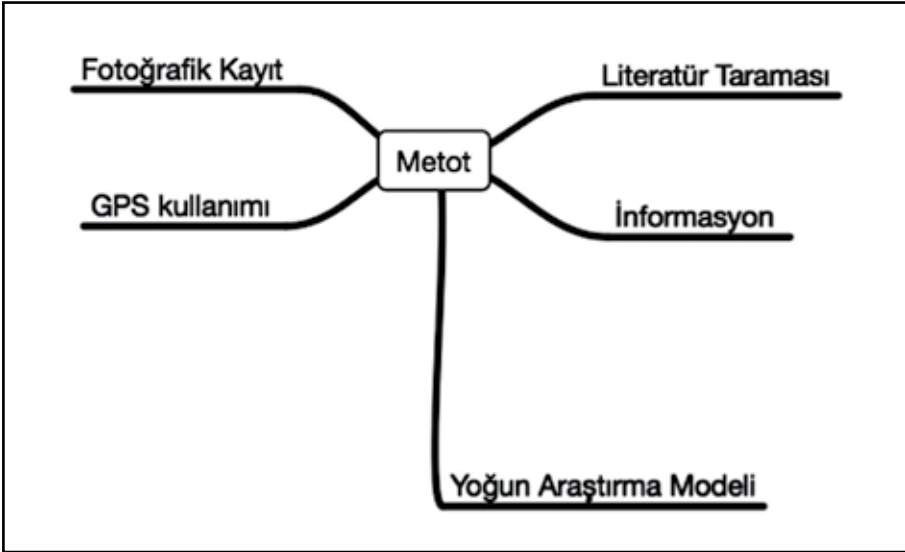
Harita 1: Batı Karadeniz Bölgesi ve Zonguldak ilinin genel konumu. (Google maps <https://www.google.com/maps/place/Zonguldak>)

Harita 2: Zonguldak ilinin siyasi haritası ve ilçelerini gösterir harita ve işaretli alan yüzey araştırması projesinin gerçekleştiği alanı göstermektedir. (Harita Adnan Baysal)

Harita 4: Numaralandırılan buluntu yer ve noktalarını gösteren ve GPS yöntemi ile belirlenen konumlarının işaretlendiği harita.

Şekil 1: Arşatırma metodolojisini belirleyen unsurlar

Resim 1: Yoğun araştırma toplamasında özellikle Ballık Mağara Yolu olarak adlandırılan buluntu alanında uygulanan yöntem. Bu yöntem ile her 10 metrede 2 m. kare içinde bulunan malzeme analiz ve incelemeye alındı.

Resim 2: Ballık Mağara yolu üzerinde bulunan taş aletlerden bazıları (ölçeksiz)

Resim 3: Dağlıca Köyü'nde bulunan ve burada yaşayanlar tarafından yüzyıla yakındır burada oldukları belirtilen ahşap yapılara örnekler.

ISSN 1017-7663

9 771017 766005